

faşizm
ve
diktatörlük

n. poulantzas

NİCOS POULANTZAS

FAŞİZM VE DİKTATÖRLÜK

Çeviren AHMET
İNSEL

Baskıya Hazırlayan
MURAT BELGE

BİRİKİM YAYINLARI

UYARI

Bu kitabın çevirisi temel olarak 1974'de Seui! / Maspero tarafından yayımlanan Fransızca metinden yapıldı. Fakat gene aynı yıl İngiltere'de New Left Books'da yayımlanan İngilizce çevirisiyle karşılaştırıldı ve bu baskıya yapılan eklemeler de elinizdeki çeviriye alındı.

Faşizm ve Diktatörlük / Nicos Poulantzas / Dizgi - Baskı: Kent Basımevi / Kapak Baskısı: Reyo Basımevi / Cilt: Dostlar Mü-celliathanesi / Baskı Tarihi: Mayıs 1980 / Birikim Yayıncılık Koli. Ş/i., Ankara Cad. Güncer Han 45/18; P.K. 538 Sirkeci - İstanbul

Faşizm ve Diktatörlük'ün bu baskısı 1970'deki baskısından biraz değişiklidir. Cep kitabı olarak basılırken gereken bazı atlamalar yaptım. Fakat bunlar kitabın genel anlamını değiştirmemektedir. Sözkonusu değişiklikler özet olarak şöyledir:

a) Kitabın son bölümünde yer alan ve faşist Devlet'le ilgili somut analizler; aslında bu analizler, daha önceki bölümlerde ifa edilmiş düşüncelerin tekrar ele alınıp sistemleştirilmesinden ibaretti;

b) «SSCB ve Komintern» başlığı altındaki ek bölüm: bura da daha çok belli başlı araştırma yönlerinin gösterildiği ve temel olarak «ekonomizm» sorununun ele alındığı bir bölüm söz konusu idi. O zamandan beri, bu konuda çok sayıda eser çıktığından bu bölüme gerek kalmadı.

Son olarak, şunu belirteyim: bu kitaptaki, özellikle emperyalizm, tekeli, Devlet ve küçük burjuvazi v.b. ilgili analizler, son kitabım: "*Les Classes Sociales dans le Capitalisme au-Jouir'l'hui*" (Bugünkü kapitalizmde sosyal sınıflar), Edition du Seuil. 1974, içinde yeniden ele alınıp geliştirilmiştir.

N Poulantzas

GİRİŞ

Şu sıra, faşizm konusunda bir incelemeye ne gerek var?

Böyle bir inceleme bana konusunun güncelliği nedeniyle, siyasal bir gereklilikle bağdaşır gibi geldi. Gerçekten de-, faşizm ve öbür diktatörlük biçimleri sorunu, tarihin unuttuğu akademik bir olay yazma sanatına aitmiş gibi görünüyordu. Emperyalizmin günümüzde, emperyalist metropollerinde de sarmakta olan ve daha henüz başlangıç halindeki, dünya ölçüsünde ciddi bir bunalımla karşı karşıya olduğu gittikçe açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Böylece, bu geniş ve açık dönemi (gelecek uzun sürer) niteleyen sınıf mücadelesindeki keskinleşme nedeniyle, devrim sorununun güncelliği gibi, olağanüstü Devlet sorunu ve böylece faşizm sorunu güncelleşmektedir.

Tarihi maddeciliğin her incelemesi gibi, bu çalışmanın konusu da karmaşıktır. Konu başlıca üç yönden ele alınmaktadır:

I Özgül siyasî olgu olması açısından faşizm: bu olguyu, kurulmuş olduğu yerde gösterdiği ikincil özelliklerin dışında, nedenlerinin ve sonuçlarının analizi ile temel nitelikleri çerçevesinde ele almaya çalıştım. Fakat, araştırma düzeyinde de bir tek sunuş biçimi vardır: *somut durumların* analizi yoluyla, faşizmlerin, kurulmuş oldukları yerlerde derinlemesine incelenmesi. An-

cak bu yolla, ikincil etkenler gerçek nedenlerden ayırıldıkça ve bu gerçek nedenleri ayırarak böyle bir olgunun yeniden doğmasının imkân ve koşulları belirtilebilir;

2 — Faşizm, olağanüstü Devlet biçiminin özel bir rejim biçiminden başka bir şey değildir: bunun dışında, bonapartizm ve çeşitli askerî diktatörlük biçimleri gibi biçimleri de vardır. Faşizmin kesin siyasal olgusunu ancak, öteki olağanüstü Devlet ve siyasal bunalım teorisini önermekle analiz edebildim;

3 — Bu çalışmanın üçüncü yönü, III. Enternasyonal'in faşizm karşısındaki siyasetini incelemektedir. Açık ki, işçi sınıfından söz etmeksizin faşizmden söz edilemez ve iki dünya savaşı arasındaki dönemde de, Komintern'in siyaseti ele alınmadan işçi sınıfından söz edilemez.

Üstelik, Komintern'in faşizm karşısındaki siyasetini kavramak için, yalnız Komintern'in faşizm olgusu üzerine görüşlerini açıklamak yetmez. Bunun dışında, Komintern'in gerçek siyasetinin ve bu siyasete yön veren ilkelerin de incelenmesi gerekir. Bundan başka, Komintern'in niteliksel Avrupa merkezliği (europea-centrisme), ve hemen hemen doğrudan doğruya tüm hayatı boyunca Avrupa faşizmine cephe alması nedeniyle, faşizm karşısındaki siyaseti, gerçekte, işçi sınıfı hareketinin genel sorunları konusundaki siyasetini bütün teorik ve pratik yönleriyle göstermektedir. Böylelikle faşizmin tarihî konuları, Komintern' in incelenmesi için tamamen ayrıcalıklı somut bir alan oluşturur: ben de eldeki bu çalışmada, bu siyasetin ilkelerinin incelenmesine bağlı olarak, somut sonuçlarını analiz edip, Komintern'le ilgili bir dönemleme öne sürerek bunu yapmaya çalıştım.

Ayrıca, böyle bir incelemenin güncelliğini belirtmek belki gereksizdir bile; işçi sınıfı hareketi hâlâ geniş ölçüde III. Enternasyonal'in damgasını taşımaktadır.

Fakat kitabın, konusunun oluşumunu yönlendiren ana çizgisi, faşizmdir. Eğer konu bizzat olağanüstü Devlet konusu olsaydı, bonapartizm ve askerî diktatörlüklerin kesin ve ayrıntılı analizine girmem gerekecekti. Aynı şey III. Enternasyonal için de geçerlidir: kitabın asıl konusu III. Enternasyonal olmuş olsaydı, III. Enternasyonal'in siyasetinin burada gözönüne alınmamış olan birçok, yönlerinin — örneğin sömürge sorununun — analizini de bu çalışmaya katmam gerekecekti.

Bununla birlikte, burada faşizmi ele alırken, analiz alanını aşan bazı gelişmelere girmek zorunda kaldım, Devlet aygıtları ve kapitalist Devlet konusuna gelince; faşist Devlet, Kapita-

list Devlet'in öbür biçimleri ile asla karıştırılmaması gereken özgül bir olağanüstü Devlet biçimidir. Faşist Devlet, siyasal bir bunalıma denk düşen kritik bir Devlet ve rejim biçimini oluşturur. Fakat her bunalımın özelliği de, yalnız kendine özgü olmayan özellikleri içinde taşımaktadır: kritik ve özgül bir olgu olarak faşizmin incelenmesi, kapitalist Devlet'in bazı yönlerinin kendi yapısı içinde derinlemesine incelenmesine de elverişlidir. Aynı şey başka birçok sorun için de geçerlidir: Örneğin faşizm çerçevesi içindeki işlevi açıklayıcı olan küçük burjuvazi sorunu böylece derinlemesine incelenebilir. Ve son olarak, formül halinde belirtmeye, açıklamaya ve düzeltmeye çalıştığım toplumsal ve siyasal analiz kavramları için de aynı durum geçerlidir.

Okur, burada, Alman ve İtalyan faşizmlerinin tarihî incelemesinin değil, bir siyasal teori çalışmasının sözkonusu olduğunu bilmelidir. Şüphesiz böyle bir çalışma yalnız derinlemesine bir tarih araştırmasıyla birlikte yapılabilir. Ne var ki, ne verilerin değerlendiriliş biçimi, ne de sonuçların ifade ediliş düzeni bu iki araştırma biçiminde aynı olamaz. Eldeki çalışmada, özgül bir siyasal olgu olarak, faşizmin, temel özelliklerini ayırtmaya çalıştım: burada tarihî «olaylar» ve somut ayrıntıları ancak konuya çok açık şekilde ve kesin olarak ışık tuttıkları ölçüde ele alınıp açıklanmışlardır.

Bu ayrıntıların analizin gelişimine bağlı olarak açık bir şekilde belirtilmesi, kitabın genel yapısını da belirlemektedir.

1 — Her bölümde konunun önemli yerine gelince, önce birtakım genel önermeler sunup, daha sonra Alman ve İtalya somut örneklerinin bu genel önermeleri örnekleyen analizlerini yapan genel bir plan seçtim;

2 — Bu somut durumların analizinde yalnız gerçekten yerleşmeyi başarmış faşizmleri ele aldım. Bunun nedeni, araştırma konusunun değişik faşist hareketlerin tarihî incelemesi olmamasıdır. Gerçekten de, faşizmlerin yerleşmiş oldukları ülkelerde ele alınıp incelenmesi, faşizmin gerek hareket ve gerekse süreç olarak başlıca özelliklerinin daha iyi kavranıp, daha net bir biçimde açıklanması ve yargılanmasına imkân verir.

3-- Somut durumlarla ilgili bu analizde, yalnız Almanya ve İtalya örnekleriyle yetindim: Örnekleri çoğaltmak, bu görüş açısı içinde, fazla bir şey kazandırmaz; ve çok sayıda örneği son-suza dek karşılaştıran bir yaklaşımla bir araştırma konusu etkili bir şekilde ortaya konmaz.

Fakat buna karşılık, bu somut örnekleri başlıca iki nedenden ötürü seçtim:

a) Alman ve İtalyan faşizmleri, gerek Avrupa çevresinde ortaya çıkmış olmaları ve gerekse Enternasyonal'in faşizme karşı siyasetinin bunlar üzerinde yoğunlaşmış olmasından dolayı, burada, örneğin Japon faşizmine göre çok daha dolaysız bir siyasal ilgi konusu olmaktadır;

b) Her biri eşitsiz bir biçimde olmakla birlikte, bu iki örnek durum, Avrupa çevresinde gelişen faşizmin başlıca özelliklerini gayet açık bir şekilde göstermektedir. Bu nedenle, faşizm ve ondan daha fazla askerî diktatörlük özellikleriyle karmaşık bir biçim gösteren İspanya örneğinin incelenmesine girmedim.

4 — Bu çalışmada dar kronolojik sırayı izledim: her bölümdeki genel açıklamaların hemen ardından Almanya örneğinin analizi geliyor ve bunu İtalya örneğinin analizi izliyor. Somut gerçeklikte nazizm, faşizmin temel karakterlerini İtalyan faşizminden daha net ve eksiksiz bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu açıklama sırası, nazizmin, her türlü faşizmin kıyaslanıp ölçülebileceği bir «model» oluşturduğu anlamını vermez: böyle bir sıralama, eldeki çalışmanın konusunun ve karakterinin gerektirdiği açıklığı kolaylaştırır.

1. Faşizmler Dönemi Sorunu

BÖLÜM I

*Emperyalizm ve Faşizm.
Tekelci Kapitalizm ve
Emperyalist Zincir
Hakkında*

Faşizmi incelemede ortaya çıkan birinci sorun, askerî dikta-lörlük ve bonapartizm gibi rejim biçimlerine ve kapitalist Devlet'in öteki biçimlerine göre faşizm karakterinin bu özgüllüğü sorunudur. Başka bir deyişle, faşizm, askerî diktatörlük ve bonapartizm gibi, kendi içinde değişik özgül olağanüstü rejim biçimlerini kapsayan bir olağanüstü Devlet biçimi içinde, kapitalist Devlet'in öbür biçimlerinden ayrı bir *olağanüstü kapitalist Devlet* biçimi tanımlayabilir miyiz?

Bu soru ancak, olağanüstü Devlet'in denk düştüğü siyasal bunalımın ve özgül olağanüstü rejim biçimlerinin denk düştükleri değişik siyasal bunalım türlerinin incelemesinde, kesin terimlerle ortaya konabilir. Fakat, bunu yapmak için, önce bu siyasal bunalım ve bu olağanüstü rejimlerin içinden çıktıkları kapitalist toplumlarda *tarihî dönem* sorununu incelemek gerekir. Soyut bir tipolojiye saplanıp kalmak yerine, belli bir olağanüstü rejim biçimini doğuran bir siyasal bunalım türünün, ortaya çıktığı döneme göre de değişik özellikler gösterdiğini kabul etmek gerekir: 19. yüzyıl bonapartizmi, 20 yüzyıldaki bir boripartizmden farklıdır. Aynı durum, faşizmler ve askerî diktatörlükler için de sözkonusudur.

Olağanüstü rejimlerin içinde yer aldıkları genel tarihî dönemlerin analizi, bu rejimlerin neden ortaya çıktıklarını açıklamaya izin vermezse de, yalnız incelemenin cevaplayabileceği sınıf savaşı ortamının da — siyasal bunalımlar— bu dönemden etkilendiği bir gerçektir.

Öyleyse konuya önce faşizmler döneminin incelemesi ile başlayacağız. Burada, yeri gelmişken, Alman sosyologu Max Horkheimer'in, kısa bir süre önce Almanya'da basılan *Faşizm ve Kapitalizm* adlı bir kitabı sunuş yazısında yer alan bir cümlesine değinmek istiyorum. Horkheimer, «totalitarizm» konusundaki bir dizi görüşe hemen karşı çıkıp, şöyle diyor: «Kapitalizmden söz etmek istemeyen birinin, faşizm konusunda da ağzını açmaması gerekir.» Bu, tamamen yanlış: asıl *emperyalizmden* söz etmek istemeyen birinin faşizm konusunda ağzını açmaması gerekir.

Gerçekten de faşizm kapitalizmin emperyalist aşamasına raslar. Öyleyse önemli olan, bu aşamanın belirli bazı genel karakterlerini ve bunların faşizme etkilerini ortaya çıkarmaktır. Çoğu kez faşizmin temel nedenleri olarak kabul edilen ve onun vazgeçilmez koşulu sayılan bazı etkenler, örneğin faşizmin kurulması döneminde Almanya ve İtalya'yı saran iktisadi bunalımlar, bu iki ülkenin ulusal özellikleri, Birinci Dünya Savaşı'nın bıraktığı izler vb..., faşizmin en önemli nedenlerini oluşturmazlar. Bu etkenler, ancak emperyalist aşamaya bağlı-olarak, bu aşamanın muhtemel konjonktürlerinden birinin öğeleri olarak önem kazanırlar.

Şu halde emperyalizm sorunu üzerinde durmak gerekiyor: burada konunun derinlemesine tartışılmayacağı ortadadır. Fakat öyle görünüyor ki, bu konuda varolan bazı düşüncelerin düzeltilmesi gerekiyor. Bu ise ancak emperyalist aşamanın bu bunalımından, yani faşizmden hareket etmekle yapılabilir.

Sorunun düğüm noktası şöyle gözükmektedir: kapitalist sürecin bütününün aşaması olarak ele alınan emperyalizm, yalnız iktisadi bir olgu değildir; yani, yalnız iktisadî alanda olup biteni

belirlediği ve yalnız bu alanda tesbit edilebilecek bir olgu değildir. Oysa, III. Enternasyonal, çok çabuk ve açıkça «ekonomist» bir emperyalizm görüşünden etkilenmiştir.

Bu tutum, Lenin'in emperyalizm konusundaki tezlerinin, özellikle *Emperyalizm, kapitalizmin en yüksek aşaması* adlı eserinin III. Enternasyonal'in ekonomizminin yön verdiği özel bir biçimde yorumlanmasında açıkça kendini göstermektedir. Böylece, daha ileride geliştireceğimiz bir tezi şimdi söyleyelim: ekonomizm, II. Enternasyonal'in içindeki akımların birleştiği nokta olarak gözüktüyor. Bildiğimiz gibi, Lenin'in hücumları, II. Enternasyonal'in bu yönü üzerinde yoğunlaşır. Bu kez, III. Enternasyonal'de görünen ise, oldukça kısa süren, fakat II. Enternasyonalde aradaki farkı pekiştiren leninist kesintiden sonra, ekonomizmin yeniden kuruluşunu maskeleyemeye yönelik bazı örgütsel biçimler ve belli bir dilin varlığına rağmen, giderek ekonomizmin yeni biçimlerde yeniden kurulmaya başlanmasıdır.

Bu «ekonomizm» doğal sonucunu, *kitle çizgisinin kaybolmasını* da birlikte getirir ve *proleter enternasyonalizminin giderek terk edilmesiyle* birleşir: ayrıca, bunlar yalnız Komintern'in izlediği genel çizgiyi değil, fakat aynı zamanda bolşevik partisinin ve bu partinin yönetiminin SSCB'de izlediği çizgiye de damgasını vuran karakteristiklerdir.

Burada, daha ileri gitmeden, bir açıklama yapmak gerekir. Bu çizgi gökten inmez. Gerek Komintern çizgisinin, gerekse SSCB'de izlenen çizginin yöneticilerin kafasından çıkmış teorik-pratik «sapmalara» veya basit «hatalara» bağlı olduğuna inanmak tamamen idealist bir görüş olur: böyle bir düşünce, dünya proletaryasının geleceğini belirlemiş gerçek bir siyasal çizgiye, bütünüyle öznelci (subjektivist) bir konum yakıştırmak olacaktır. Bu çizgi, bolşevik partisinin ve Komintern'in öbür kesimlerinin basit örgütsel «yozlaşmasına» da bağlı değildir. Gerçekte, bu çizginin kökü, burjuvazi ile prolaterya arasındaki sınıf mücadelesinde, yani SSCB içinde, geçiş evresi süresince «iki yol» arasında varolan mücadelededir.

Bununla birlikte, konuya hemen girişte, bu düşünceler kasten açıklanmıyor: bu düşünceler, Komintern'le SSCB arasındaki ilişkilerin doğru gibi gözükene analiziyle ilgilidir. Aslında, bolşevik partisi içinde fraksiyonlar ve değişik eğilimler arasındaki mücadele, bu partinin SSCB içinde uyguladığı siyaset, SSCB'nin dış politikası, dolayısıyla SSCB'de burjuvaziye proletarya arasındaki mücadele, Komintern'in genel siyasal çizgisini ve bu çizginin

dönüm noktalarını belirlemiş de, bu belirleme, bütün bir tarih geleneğinin inandırmak istediğinin tersine, *dolaysız ve ani biçimde olmamıştır*-. Ekonomizm, kitle çizgisinin eksikliği ve enternasyonalizmin giderek terk edilmesi, SSCB'de proletarya ve burjuvazi arasındaki mücadeleden etkileri, SSCB veya «SSCB'de olup bitenlerin» Komintern'in ve yerel komünist partilerinin siyasetini belirleyebilmesi için *gerekli bağlantılardır*. Bu, ayrıca, proletarya ve burjuva/inin SSCB içindeki somut mücadelelerine, bu genel çizginin kendine özgü ve belirleyici etkilerinin sonucudur.

Bundan başka, bu çizgiye belli «yanlıklar» eklenir: bu yanlıkların da, birikip yığılmaları nedeniyle gerek SSCB'de burjuvazi ve proletarya arasındaki mücadele üzerinde, gerekse, bizi burada ilgilendiren, Komintern'in siyaseti üzerinde kendine özgü etkileri olmuştur.

Tekrar Lenin'in eserine dönelim: bu eserin, emperyalizmin iktisadi yönlerini incelemekle kendini sınırladığı gerçektir; fakat Lenin'in kendisi, bu esere en son yazdığı önsözde, bu yetersizliği açıkça belirterek, bu *temel ayrıntı* üzerinde ısrarla durmaktadır: **«Bu broşür çarlık sansürü gözönüne alınarak yazılmıştır. Ayrıca, çalışmamı bütünüyle teorik, özellikle iktisadi bir analizle sıkı sıkıya sınırlamakla kalmayıp, ayrıca, gerekli bazı sivasal gözlemleri, ancak çok büyük bir ihtivaatla, bu allahın belâsı Ezop lisanı ile, ima voluvla ifade etmek zorundayım. (...) Kırpılan bu bölümleri (...) şimdi tekrar okumak çok üzücü».**¹

Fakat III. Enternasyonal'in bu eseri belli bir biçimde kullanmış olması raslantı değildir: Nasıl II. Enternasyonal, Marx'm *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı'ya* «önsöz» ve Engels'in *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm'i* gibi gerçekten ekonomizme çalan —bir gün bunların nedenlerini de incelemek gerekecektir— eserlerini baştaçı etmiş, birer dua kitabı haline getirmişse, III. Enternasyonal'in de Lenin'in eserini kullanması kendi özel ekono-mizmine bağlıdır. Oysa, Lenin'in broşürü ve aslında eserlerinin bütünü açık bir şekilde, emperyalizmi asla basit bir iktisadi olguya indirgemeyen bir emperyalizm teorisi kapsar. Faşizm ancak bu teoriye başvurarak anlaşılabilir.

Kapitalist sürecin bütünü evresi olarak ele alınan emperyalizm, gerçekte, tekelci sermaye yoğunlaşması, banka sermayesi ve sanayi sermayesinin malî sermaye içinde birleşip kaynaşması, sermaye ihracı, yalnız «iktisadi» nedenlerle sömürgeler aranması

¹ *Oeuvres completes*, c. XXII, s. 203.

v.b. gibi yalnız iktisadi alanda ortaya çıkan değişimlerle sınırlanmaz. Aslında, bu «iktisadi» veriler, kapitalist sistemin bütününe tekrar düzenlenmesinin ve bunun sonucunda, *ideoloji ve siyasanın* derin değişmelerini belirlerler.

Bu değişimler, *hem* her ulusal toplumsal formasyonu *ve hem de* uluslararası planda toplumsal ilişkileri, bundan başka, bu iki kesim arasındaki, ve özellikle emperyalizmi niteleyen özel ilişkileri *aynı zamanda* etkiler.

Birinci kesim için, sürecin temel görünümü *tekelci kapitalizmde* ortaya çıkmaktadır. Burada *belirleyici önemde* bir olgu ile karşılaşır: sözkonusu olan, *kapitalist Devlet'in* yeni işlevidir. Bu işlev, hem kapitalist Devlet'in yeni görevleri ve müdahalesinin genişlemesi, hem de etkinliğinin göstergesi ile ilgili olarak, bu evrenin iktisadi değişmelerinin kapitalist Devlet'e verdiği bir işlevdir. Yeni bir «Tekelci Devlet kapitalizmi» evresini tanımlamak için, çoğu kez güncel olarak kurulmasına çalışılan bu işlev, aslında bütünüyle emperyalist evreye özgü bir işlevden ibarettir. Daha açık olalım: Devlet'in bu işlevlerindeki ve Devlet'in etkinlik derecesindeki belirgin *kesinti* asla kesin bir biçimde, bir aşama oluşturarak, «klasik emperyalizm» ve «tekelci Devlet kapitalizmi»ni birbirinden ayırmaz. Fakat asıl, emperyalist aşamayı önemperyalist aşamadan ayırır. Şüphesiz, önemli değişimler işe karışmaktadır: fakat bu, sadece emperyalist aşamanın kendisinin dönemlere ayrılmasından başka bir şey değildir.

Devlet'in önemli bir iktisadi işlev üstlenmediği bir kapitalizm aşamasının hiçbir zaman olmadığı doğrudur. «Liberal Devlet», rekabetçi kapitalizmin basit jandarma Devlet'i bir masal olarak kalmıştır. Bununla birlikte, emperyalist aşamada Devlet'in yeni bir işlevi ortaya çıkar. Bu işlev, daha önceki biçimlere kıyasla, kapitalist Devlet'in siyasal biçimlerde derin değişimler yaratması nedeniyle *müdahaleci Devlet* adını almaktadır Lenin de, bu yolda, yukarıda sözü edilen broşürün rantiye Devlet'le ilgili bölümlerinde ve *Devlet kapitalizmi* analizlerinde, sadece Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın ve 1917 devriminden sonra SSCB' nin tarihî konjonktürlerinin analizinin çok ötesine geçen yönlendirici pek çok bilgi bırakmıştır.

Gerçekten de, faşizm olgusu, ancak Devlet'in işlevinin geçirdiği bu değişikliği belirleyen bir aşama içine yerleştirildiği ölçüde kavranabilir. Faşizm konusunu ele alan Marksist yazarların büyük çoğunluğu haklı olarak bu *anahtar sorunu* belirtmişlerdir.

Emperyalist aşamada, Devlet'in bu işlevi, faşizmler duru-

munda, bir aşamadan öbürüne *geçiş evresinde* Devlet'in oynadığı özel işlevle birleşir. Bir toplumsal formasyonda, bir üretim tarzından başka bir üretim tarzına geçişte Devlet'in işlevi daha önce, başka yerde açıklandı.² Burada, Devlet'in aynı üretim tarzı içinde bir aşamadan öbürüne geçişte de belirleyici bir işlev üstlendiğini eklemek gerekir. Almanya'da ve İtalya'da faşizm durumunda, Devlet'in belirleyici işlevi, yalnızca emperyalist aşamadaki yeni işlevi ile değil, fakat aynı zamanda bu iki ülkenin tekelci kapitalizmin egemenliğine geçişlerinde yüklendiği temel işlevi ile de ortaya çıkar,

Lenin *Emperyalizm* adlı eserinde şöyle der:³ «Avrupa için, yeni kapitalizmin (tekelci) *kesin* olarak eskisinin yerini aldığı dönemi kesin bir şekilde tespit edebiliriz: bu dönem, XX. yüzyılın başıdır.» Aslında bugün sahip olduğumuz bilgiler ışığında, bundan anlaşılması gereken, XX. yüzyıl başlarının, belli başlı Avrupa ülkelerinde, bir önceki aşamadan *kopuşun* ve böylece tekelci kapitalizmin egemenliğine geçiş evresinin *kesin başlangıcını* ifade ettiği.* Kelimenin tam anlamı ile okuyunca, Lenin'in görüşü en azından Almanya ve İtalya gibi kapitalizme ve emperyalizme geç ulaşmış bu iki ülke konusunda doğru gözükmemektedir.

Devlet'in sözkonusu geçiş evresindeki işlevi, tekelci kapitalizm aşamasındaki işlevinden görece farklıdır. Bu durum, ayrıca, bu geçişin tamamlanmasından sonra, yani sonuç olarak İkinci Dünya Savaşından sonra, egemenliğini sağlamış olan tekelci kapitalizm aşamasında Devlet'in artık bu aşamadaki işlevi ile yetinmesini açıklar. Tekelci kapitalizm aşamasındaki bu işlev şüphesiz *çok önemlidir*, fakat geçiş evresindeki «artan» işlevine göre bu *işlev azalır*, *ve geriler*: bu durum Almanya, İtalya için oldu-

² Ch. Bettelheim, **La Transition vere l'économie socialiste**, 1968 ve kitabım, **Pouvoir Politique et Classes sociales**, 1968, s. 169 ve d.

³ Lenin, **a.g.e.**, s. 218.

⁴ Ayrıca, bu geçiş tezi, kendi görüşleri açısından Svveezy ve Baran tarafından da kabul edilmektedir. **Le Capitalisme Monopoliste**, 1968, bölüm 8: «Tekelci sermayenin tarihi üzerine» 1929 bunalımını, «rekabetçi model» ile «tekelci model» arasında geçiş bunalımı olarak açıklamaları özellikle ilginçtir. Aynı şekilde, bkz. Christian Palloix, **Prob-iemes de eroissance en economie ouverte**, Paris 1969, s. 217.

ğu kadar, İngiltere ve Roosevelt'in *New Deal* döneminden sonra ABD için de geçerlidir.⁵

Son olarak, emperyalist aşama, ideolojide derin değişimler, özellikle egemen ideolojide ve bu ideolojinin siyasal yönünde derin değişimlerin damgasını taşımaktadır: burada çeşitli değişiklikler altında, *emperyalist* ideolojinin oluşumu gözlenir. Faşist ideolojinin ne dereceye kadar bu emperyalist ideolojinin bir değişkeni olduğunu ve egemen ideolojideki bu derin alt-üst olmanın, faşizmin yükselmesi sırasında, Almanya ve İtalya konjonktürüne damgasını vuran ideolojik bunalım için ne dereceye kadar temel bir öge oluşturduğunu ileride göreceğiz.

Şimdi de bu gözlemleri —İşin en önemli noktası da budur— uluslararası plana uygulamak gerekir: kapitalist sistemin uluslararası planda bir aşaması olan emperyalizm, sadece iktisadi sürece indirgenebilen bir olgu değildir. Bundan öte, toplumsal ilişkilerin bu aşamada almış oldukları özel uluslararasılaşma, ancak emperyalizmin iktisadi, politikayı ve ideolojiyi aynı zamanda etkileyen bir olgu olarak ele alınması ölçüsünde açıklanabilir.

Böylece, iki egemen ögeyi kavrayıp, onların ışığında somut durumları analiz edebiliriz. Bu ögeler, *emperyalist zincir* ve bu zincirin halkalarının eşitsiz gelişimidir.

Gerçekten de, emperyalizm konusunda sermayenin uluslararası dolaşımından veya iktisadi kaynaşmadan söz etmek yetmez: burada önemli olan, kelimenin tam anlamı ile bir *zincir* olduğunu da görmektir. Zincirden söz edince, *halkalarından* da söz etmek gerekir. Ne var ki, burada da yalnız *zayıf halkadan*

⁵ Burada terminoloji sorununa açıklık getirmem gerekiyor. Aşama (stade) terimi, bir üretim tarzının yapı değişikliklerini ve bu üretim tarzını niteleyen ilişkilerin birbirine ulanmasını ifade etmektedir. Adım (etape) terimi ve dönem (periode) terimleri ise, özellikle sınıf mücadelesi alanını kapsayarak, bir toplumsal formasyonun somut dönemlere ayrılmasını ifade eder. Geçiş (transition) terimine gelince, geçiş dönemi (periode de transition) ile geçiş evresi arasında ayırım yapmaktayım: geçiş dönemi, bir üretim tarzının egemenliğine geçiş sırasında, örneğin feodalizmden kapitalizme geçiş sırasında görülen, üretim tarzının karmaşık ve istikrarsız bileşimini ifade eder. Geçiş evresi ise, bir toplumsal formasyon içinde bir aşamadan başka bir aşamaya geçilmesiyle, egemen üretim tarzının egemen olma koşullarının değişikliğe uğramasını ifade eder: örneğin, «rekabetçi» kapitalizmden tekelci kapitalizme geçişte olduğu gibi.

söz etmek yeterli değil. Çünkü, bu halkadan söz etmek için, zincirin parçalarını oluşturan değişik ulusal formasyonların eşitsiz gelişimini de gözönüne almak gerekir. Emperyalizmi niteleyen özel eşitsiz gelişmeye yeni anlamını kazandıran, bizzat bu zincirin varlığıdır; çünkü, bilindiği gibi, eşitsiz gelişme daha önce bizzat kapitalizmin başlangıcını niteler.⁶ Ayrıca, emperyalist zincirin eşitsiz gelişimi, bu zayıf halkanın dışında, öbür halkaların aynı güçte, sağlamlıkta olmadığı anlamına da gelir: bu halkalar da kendi aralarında *görece* daha zayıf ve daha sağlam durumdadırlar. *Daha yerinde bir deyişle, bazı halkaların gücü artık doğrudan doğruya ötekilerinin zayıflığına bağlıdır veya durum bunun tersidir.* Şimdi Rusya ile ilgili analizlerinde açık olarak ifade ettiği gibi, Lenin'in emperyalist zinciri nasıl ele almış olduğuna daha yakından bakalım. Lenin, Rusya'yı zincirin zayıf halkası olarak açıklarken, yalnız iktisadi ögelere dayanmaz. Zincirin bu zayıf halkasını oluşturan Rusya'da, iktisat, politika ve ideoloji alanlarını kapsayan *çelişkilerde bir birikim* ortaya çıkar. Emperyalist zincirin eşitsiz gelişmesi, Rus toplumunun iç yapısına, bizzat iktisadın (Rusya'da bir arada bulunan çeşitli üretim biçimleri), politikanın (çarlık Devlet'i) ve ideolojinin (ideolojik bunalım) eşitsiz bir biçimde gelişmesine yansyordu. Eğer bu birikim, Rusya'yı zincirin en zayıf halkası yapmışsa, demek ki bu zinciri bir arada tutan bağlar yalnız iktisadi bağlardan oluşuyordu.

⁶ Lenin, a.g.e., s. 260. Bu ayrıca, daha önce, Marx tarafından bizzat belirtilmiştir. Ama bu, A. Gunder Frank'ın yakınlarda ileri sürdüğü gibi (Capitalism and Underdevelopment in Latin America, Londra 1971) Kapitalizmin her nasılsa başlangıcından beri emperyalist **olduğu** anlamına gelmez. Frank aslında teorisini sadece «ekonomik» alana dayandırıyor ve kapitalizmin başlangıcından bu yana iç ve dış «pazarlarsın karşılıklı bağımlılığı üstünde duruyor. Ama, Marksizmin klasiklerinin her zaman kabul ettiği bu «karşılıklı bağımlılık», emperyalist aşamayı kurmaya yetmez. Çünkü burada en önemli durum politika ve ideolojinin yeni rolleri ve ekonomik alan karşısındaki yeni eklemeliş-leridir ve bu da, eşitsiz gelişmenin de içerisinde yeni bir anlam kazandığı emperyalist «zincir»i yaratır. Bunu kanıtlamak için diyebiliriz ki Gunder Frank'ın «kapitalizmin merkezle periferi arasındaki çiftkutuplu yapısı» olarak anladığı emperyalizm modeli (burada her şey, çizgisel ve döngüsel biçimi içinde, hem bir periferinin merkezi, hem de bir merkezin periferisi olmaktadır) kapitalizmin bir aşaması olarak «emperyalist» zincirin eşitsiz gelişmesiyle hiçbir şekilde ilgili değildir.

Öbür taraftan, çok iyi bilinmektedir ki, II. Enternasyonal, açık ekonomizmiyle, devrimi Almanya'da, *iktisadî bakımdan* gelişmiş bu ülkede beklemekteydi. II. Enternasyonal'in ekonomizminin zincirin en kuvvetli halkası ile ilgili bir görüşe yol açtığı söylenebilir. Aslında, bu durumda bir halkadan söz etmek doğru olmaz, çünkü II. Enternasyonal'in ekonomizmi, onun bizzat emperyalist zinciri, görmesini engellemekteydi. II. Enternasyonal'in devrimi en gelişmiş ülkede beklemesinin nedeni, aynı zamanda uluslararası ilişkilerde «ekonomik bağlar» dışında bir şeye önem vermemiş olmasıdır: bu konuda Hilferding'in kitabı en iyi örnektir.

Böylece, Leninist görüş, halkaların «iktisadî» düzeni konusunda II. Enternasyonal'in görüşünün tersine çevrilmesi olmamıştır sadece. Lenin, Rusya'da devrimi, Rusya'nın «iktisadî bakımdan» en az gelişmiş olmasından dolayı beklemiyordu: Bu tezin geçersizliğini *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* adlı eserinde göstermiştir. En zayıf halkadan söz ederken, Lenin emperyalist zinciri bulmuş ve kesin olarak ekonomizmden kopmuştur.

Tekelci kapitalizmin belirleyici özelliklerinin uluslararası ilişkilerde emperyalist zincirin nasıl temelini attıkları kolayca görülmektedir. Özellikle bu yüzden tekelci kapitalizmde, her ulusal formasyonun içinde Devlet'in belirleyici işlevi, zincirin oluşumunun önemli bir ögesini açığa koymaktadır: «Malî sermayenin bütün iktisadî ve uluslararası ilişkilerde son derece kuvvetli, son derece etkili bir güç olduğu söylenebilir. Öyle ki, tam siyasal bağımsızlığa kavuşmuş devletlere bile boyun eğdirebilir ve eğdirmektedir» (Lenin). Her ulusal formasyon içinde politikanın tekelci kapitalizme damgasını vuran yeni işlevi emperyalist aşamada uluslararası ilişkilerde de yeni bir işlev oluşturmaktadır: «Emperyalizm için temel olan, çok sayıda büyük gücün *hegemonya*, yani toprak ele geçirmeyi amaçlayan rekabetidir. *Hegemonya ve toprak ele geçirme kendi başlarına bir amaç olmayıp, aynı zamanda rakibi zayıflatmak ve hegemonyasını çökertmek içindir»* (Lenin).

Bunun her ulusal formasyon içinde de kendine göre etkileri vardır. Her ulusal formasyonda, siyasanın bu işlevinin *somut biçim ve derecesi*, bu formasyonun zincirin halkası olarak aldığı «tarihî» yere bağlıdır.

Böylece ekonomizmden kopmakla, zincirdeki görece daha zayıf ve daha kuvvetli öbür halkaların yeri de keşfedilmektedir. Bu yerin alınması ve yerlerin konjonktür için belirleyici olan değişiminde rol oynayan şey yalnız bir ülkenin öbürlerine kıyasla «ik-

tisadî» durumu olmayıp, toplumsal formasyonun bütününün ayırd-edicî özellikleridir.

Bu gözlemler faşizmin incelenmesi için önemlidir. İlk ağızda ve çok özlü bir biçimde, devrimin zincirin en zayıf halkasında (Rusya'da) gerçekleştiği halde, bundan sonra gelen ve çağın Av-rupasına göre en zayıf olan öteki iki halkada da faşizmin kurulduğu söylenebilir. Bununla, ne faşizmin kaçınılmaz biçimde orada ortaya çıkması gerektiğini, ne de bolşevik devriminin kaçınılmaz biçimde en zayıf halkada başarıya ulaşması gerektiğini söylemek istemiyorum. Yalnız, bir dizi nedenden ötürü bütünüyle değişik sonuçlar doğurmuş olan sınıf mücadelesi konjonktürleri içinde, bu ülkelerin emperyalist zincirdeki yerlerinin son derece önemli olduğunu söylemek istiyorum.

BÖLÜM II

*Alman ve İtalyan Halitaları
Bunların Tarihçeleri*

Almanya ve İtalya, Rusya'dan sonra zincirin en zayıf halkalarını oluşturuyorlardı: Kapitalizme geç ulaşmışlardı. Fakat çoğu kez kullanılan bu ifade, iktisadî bakımdan en az gelişmiş ülkeler anlamıyla kullanılırsa yanıltıcı olmaktadır. Bir ülkenin emperyalist zincir içindeki az ya da çok zayıf veya kuvvetli yeri, iktisadî ilerilik veya geriliğin kronolojik bir evrimine indirgenemez; nasıl, eşitsiz gelişmenin yalnız basit bir iktisadî «gelişme» hızına indirgenemeyeceği gibi. İşte burada bu ülkelerin emperyalizm sürecindeki tarihî özellikleri yerlerine oturtularak, yukarıdaki gözlem açıklanacaktır. Yalnız şimdilik genel çizgileri vermeye yetinelim.

1. ALMANYA

İşe ilk önce iktisadî açıdan başlarsak,¹ Almanya sanayileşmeye geç başlamasına rağmen, büyük sanayi güçleri arasında yerini çabucak aldı. 1880'den itibaren, Almanya büyük sanayi güçleri ara-

¹ Bu konudaki iktisadi veriler için bkz. C. Bettelheim, **'Economie allemande sous le nazisme**, 1946: bu kitabın değeri, nazizmin iktisadi siyasetini sistemli bir biçimde incelemiş olmasındadır. Bu eser bütün olarak doğru ise de, kimi önemli noktaların bugün elde bulunan bilgiler ışığında düzeltilmesi gerekir; bu konuda bkz. A. Schveitzer, **Big business in the Third Reich**, 1964; G. Badia, **Histoire de l'Allemagne Contemporaine**, 1962; G. Stolper, **The German Economy 1870 to the Present Day**, 1967.

sında İngiltere ve Fransa'nın önünde, ABD'nin arkasında ikinci sırayı almaktadır. Yüzyılın başında, Almanya, gayet açık bir biçimde emperyalist aşamaya girmiştir. Tekelci kapitalizme özgü sermaye yoğunlaşması hızı, sanayi üretiminin, teşebbüs sayısından üç kat daha hızlı artmasına yol açacak şekildedir. Banka sermayesinin ve daha o zaman tekel karakterine sahip olan sanayi sermayesinin bu kesiminin birleşmesi XX. yüzyılın başında başlar ve büyük tröstler ve *Konzern'de* malî sermayeyi meydana getirir. Bu tarihten itibaren Almanya'da, yalnız «çıkart ortaklıkları» ile birbirlerine ve iştirakler sistemiyle sanayie sıkı sıkıya bağlı dokuz büyük Alman bankasından başka banka kalmaz. Sermaye ihracatı şaşılacak boyutlara ulaşır. Sermaye ihracı yönünden Almanya, 1913'de dünyada üçüncü sırayı almaktadır. Nihayet, Almanya, bu tarihte, Fransa'dan sonra, tekelci sermayesinin en fazla uluslararası kartele ortak olduğu ülke durumundadır.

Bununla birlikte, bu yapı o zaman bazı çatlaklar gösterir. Gerçekten de, 1914-1918 savaşının daha önce uyumlu olan bir süreçte ansızın bazı güçlükler yaratmış olan tek neden olmadığını açıkça tesbit edebiliriz. Savaşın sonuçları, emperyalist zincir içinde Alman toplumsal formasyonunun çelişkilerinin bütünü içinde yer alır. Ayrıca, savaş da sonuçta bu çelişkilerin bir vargısidir. Savaştan sonra, iktisadî açıdan, Almanya 1927'de savaş öncesi sanayi üretimi hacmine tekrar ulaşır, 1928'de bunu %15 geçer ve sanayileşmiş ülkeler arasında tekrar ikinci sırayı alır. 1924-1929 döneminde, teknik ilerleme ve emek üretkenliği savaş öncesi düzeyini aşar ve A.B.D.'nin düzeyine ulaşır. Sermayenin yoğunlaşma ve malî sermayenin oluşumu süreçleri hızlanır.

Savaş, Almanya'ya, barış antlaşmaları nedeniyle ödemek zorunda kaldığı tazminatlar yükler, öbür ülkelerden alacaklı bir ülke durumundan, dışarıya borçlu bir ülkeye dönüşmenin önemli sonuçları olmuştur: bu durum, 1929 dünya bunalımı sırasında hafifleyen sürekli bir enflasyon ortamının yaratılmasına özellikle yardımcı olmuştur. Gene bu durum, Alman sanayisinin kendini tekrar kurması için dışarıya — özellikle A.B.D.'ne — ciddi biçimde borçlanmasına yol açmıştır. Sermaye ihracatçısı olan bu ülke, böylece sermaye ithal eden bir ülke durumuna gelmiştir. Ancak, savaşın bu sonuçları, Alman kapitalizminin özünde bulunan güçlüklerin üzerine *eklenmiştir*: bu sonuçla, 1930 yıllarının başındaki bunalım durumunun yaratılmasını bu ölçüde etkilemiştir.

Daha 1. Dünya Savaşı'ndan önce kapitalizmin gelişimi, başka örnekler yanında sanayinin büyüme hızının düşmesi ile görüle-

bilecek derin çatlaklar gösteriyordu: 1880-1890 döneminde %6,4 olan sanayi büyüme hızı, 1890-1900 arasında %6,1'e ve 1900-1913 döneminde %4,2'ye düşer. Bu çatlaklar temel olarak, Almanya'da feodalizmden kapitalizme geçişin somut durumuna, Alman burjuva demokratik devriminin doğasına ve sürecine bağlıdır.² Tırnak içinde ifade edilmesi gereken bu «devrim» özellikle geç olmuştur. Bu «devrim» burjuvazi iktisadî bakımdan oldukça ilerlemiş olduğu halde burjuvazinin hegemonik önderliğinde yapılmamıştı. Daha o zaman oluşmuş olan proletaryanın korkusu nedeniyle devrim, Bismarck tarafından «tepeden» ve burjuvazinin Prusyalı büyük toprak sahipleriyle özel bir ittifakı yoluyla başarıldı. Bu toprak sahipleri, ittifak içinde uzun süre etkin bir siyasal ağırlığı korumuşlardır.

Bu süreç yalnız Devlet aygıtının ve kurumlarının özgül şekilleri ve bunların içinde Devlet'in feodal tarzının dikkate değer bir süreklilik gösterdiği şekiller değil, Almanya'nın «ulusal birliğinin» sağlanmasındaki gecikme ve eşitsizlik de damgasını vurmuştur. Ulusal birlik demek, burjuva-demokratik devrimi çerçevesinde, bir toplumsal formasyonun «iktisadî birliği» demektir; üstelik, bu iktisadî birlik, ulusal olma sıfatıyla bir dizi siyasal veri —burjuva Devlet biçimi— ve ideolojik veri —burjuva siyasal ideolojisi— tarafından da belirlenir. Bütün bunlar Almanya'da büyük ölçüde eksikti.

Böylece, *Zollverein* ve Bismarck'm başlattığı iktisadî ve siyasal birlik, Weimar anayasasına rağmen, nasyonal-sosyalizm are-fesinde daha henüz tamamlanmamıştı. Reich toprakları üzerinde, vaktiyle birer Devlet olan bölgeler ve birçok kent parlamentoları, hükümetleri ve geniş ölçüde özerk Devlet aygıtları ile özel bir hukukî ve idarî statüye sahiptir. Böylece burjuva ulusal Devlet'inin kuruluşu, Alman burjuvazisinin hegemonyasının zayıflığına bağlı olarak oldukça gecikmiştir.

Bu durumun iktisat üzerinde ters etkileri olmuştur: her şeyden önce. Alman toplumsal formasyonunun bu sürecinin hızı ve biçimi, Almanya'nın ticarî pazarlarını oldukça kritik bir duruma düşürüyordu. Sanayileşme sürecinin gecikmeli başlaması ve ayrıca bu sürecin gelişmesi sırasındaki siyasal biçimler, Almanya'

² Bu konuda bkz. A. Rosenberg, *Geschrchte der Weimarer Republik*, 1961; aynı şekilde, *Entstehung der Weimarer Republik*, 1961. Bunlardan başka *Pouvoir Politique et Classes sociales* adlı kitabımda Marx ve Engels'den aktarılan analizler, s. 194 ve devamı.

nın bir sömürge imparatorluğu edinmesini engellemiştir. Elde edilenler ise ona, ne ticarî pazar ne de sermaye ihracı alanı olarak hemen hemen yaramamışlardır.

Aynı zamanda bu durum nasyonal-sosyalizmde büyük bir önemi olan iç iktisat alanında rol oynamıştır. Ulusal birliğin eksikliği, Alman toplumsal formasyonunda, öteki üretim tarzları üzerinde kapitalist üretim tarzının egemenliğinin özel biçimde kurulmasının yarattığı iç eşitsizleri yerine göre artırmıştır. Büyük toprak sahiplerinin siyasal yeri nedeniyle sanayileşme toplumsal formasyonun sınırlı kesimlerinde başlamıştır. «Prusya tarzı» kapitalizmin tarımda Lenin tarafından belirtilmiş olan etkinliğine rağmen tarım sektörü, feodal üretim tarzının önemli kalıntıları bırakması nedeniyle, sanayi sektörünü çok geride ve güçlkle izliyordu.

Bu gelişme eşitsizliği, tarımda derin bir duraklamaya yol açan savaştan sonra gittikçe artmıştır. Sanayidekinin tersine, toplam tarımsal üretim hacmi 1929'da 1915'dekinin dörtte üçüne ancak ulaşır. Burada gözlemlenen, Lenin'in göstermiş olduğu gibi, sanayi ve tarım arasındaki eşitsiz gelişmenin pekişmesinin tekeli kapitalizm süreciyle birlikte oluşmasıdır. Bu durum sonunda, Alman iç pazarının karakteristik bir biçimde «daralmasına», oranı yüksek ve sürekli kalan işsizliğin daha da açık hale getirdiği bir daralmaya yol açmıştır: bu daralma dış pazarların eksikliğinden dolayı özellikle ciddi olmuştur.

Son olarak, Almanya'daki bu «tepeden devrim»de, bir anlamda bu süreci yönetmiş olan Bismarck zamanında, Devlet'in işlevi kesin belirleyici olmuştur. Bu işlev oldukça önemli iktisadî görevlerde ve Almanya'da kapitalizm süreci boyunca Devlet'in düzenli müdahalelerinde kendini göstermektedir. Alman burjuvazisi, açık iktisadî işlevi kendisine zorunlu olan Devlet'e bağımlı kalmıştır.

Fakat devletin bu işlevinin gerekliliğinin devam etmesi ve tepeden devrimin özel siyasalinde yer almış olması derecesinde süreç kopmalar gösterir. Devlet'in bu işlevi aslında *Devlet İktidarının* zorla koyduğu sınırların dışına çıkmamıştır. Bu Devlet İktidarının sınıf ittifakları içinde, temel olarak siyasal ve ideolojik nedenlerle uzun süre ayrı bir sınıf olarak kalmış, sonra burjuvazinin bağımsız bir bölümünü oluşturmuş olan büyük toprak sahipleri, iktisadî güçleri ve üretimdeki yerleri ile orantılı olmayan önemli bir yer ele geçirmişlerdir. Alman Devlet aygıtının

önemli bir parçasını oluşturan Reichswehr'i hemen hemen tek başlarına ellerinde tutuyorlardı.

Weimar Anayasasının da yardımıyla tepeden devrim çerçevesinde, Devlet'in sürekli müdahaleci işlevi tekelci kapitalizm sürecinde özgül işleve, yani mali sermaye yararına geniş ölçüde müdahalede bulunmasına belirgin engeller koyuyordu.

Geniş müdahale gerekiyordu, çünkü, zamanla ve Alman toplumsal formasyonundaki çelişkilerin bütünü nedeniyle kapitalizmin durumu hızla kötüye gitmekteydi.

Daha o zamandan, Almanya'nın emperyalist zincirin halkası olarak güçsüzlüğü görülmektedir. Bu güçsüzlük, emperyalist zincirin öteki ülkeleri ile olan ilişkilerinde Alman toplumsal formasyonundaki çelişkilerin bütününe ortaya çıkarmaktadır. Almanya'nın ileri derecede «iktisadî» gelişmişliği, ancak Alman toplumsal formasyonundaki çelişkilerin bütünü içinde ele alındığında, sadece bu zayıflığın temel bölümlerinden birini oluşturmaktadır. Bu güçsüzlük, tekelci kapitalizm egemenliğine geçişin çelişkileri içinde bulunması dolayısıyla, ancak emperyalist sürecin dönemlerinin incelenmesinde anlam kazanır.

2. İTALYA

İtalya'nın durumu, Almanya'ninkinden oldukça farklıdır. Bununla birlikte, sadece ve sadece İtalya'nın emperyalist zincirdeki yeri gözönüne alınırsa belirleyici bir benzerlik ortaya konabilir.

Benzerlik, belirgin biçimde zincirin İtalyan halkasının *zayıflığındadır*. Bu zayıflık, Almanya halkasının zayıflığı ile aynı nedenlerden ileri gelmez: İki ülkenin bazı «tecrit olmuş» niteliklerinde göreceli benzerlikler ortaya çıkmakla birlikte, bu nitelikler benzerliklerinden dolayı iki toplumun yakınlığını açıklamazlar. Önemli olan, bu niteliklerin zincirin halkalarının konumlarını belirtilici etkileridir. Başka bir deyişle, etkilerin bu iki durumun her birinde farklı nedenlere dayanan benzerliklerini —yani halkaların zayıflığını— emperyalist zincirin kendisi belirler. Üstelik bu nedenden dolayı farklılığın dayanağı kaybolmaz. İtalya'da faşizmin kuruluş ve işleyiş süreci, Almanya'dakinden hissedilir şekilde farklıdır.

İtalya'da,³ sanayileşme süreci özellikle gecikmiştir. Sanayileşme ancak 1880'lere doğru kesin olarak başlar. Tarım sektörünün egemenliği ile belirlenen feodalizm, birbirini izleyen yabancı işgaller yüzünden sürüp giden toprak dağılımı ve siyasal dağınıklık ortamında, İtalya'da dikkat çekici bir kalıcılık göstermiştir. Bununla birlikte, İtalya daha Birinci Dünya Savaşı arefesinde, tamamen özel bir biçimde olmasına rağmen emperyalist kökü Rönesansa kadar uzanan ticaret ve banka sermayesinin önemi ve tarımda ilkel birikimin gecikmesi nedeniyle, sanayileşme sürecini *başlangıcından* itibaren, banka sermayesi ve sanayi sermayesinin malî sermaye içinde birleşmesi ve yüksek hızda bir sermaye yoğunlaşması nitelemiştir. Tekelci sanayi sermayesi malî sermayenin oluşumunu başlatmamış, fakat kendisi malî sermayenin gerekli sonucu olmuştur.

Öte yandan, İtalya kapitalizminin gecikmesi ve öteki ülkelerin ilerlemişliği nedenleriyle İtalya'ya giren yabancı malî sermayeyle bu süreç hızlanır. Önce Kont Cavour'un yeğlemesiyle Fransız ve İngiliz sermayesi, bundan sonra 1885'de lirenin zorunlu kurunun kaldırılmasından sonra Alman sermayesi İtalya'ya girer. Bu sermaye, sanayileşmede önemli bir işlev görür: zamansız tekelci yoğunlaşma eğilimini güçlendirir ve İtalyan sermayesi ile İtalya Devlet'ini ağır bir borç altına sokar.

Böylece, 1884'den itibaren, İtalya'yı çelik üretebilen bir ülke yapan Terni Yüksek fırınları. *Banca Generale* ve *Credito mobiliare Italiana* tarafından kurulur. 1902'den sonra demir-çelik dalında tröstler yoluyla (Ilva tröstü) ve 1910'dan itibaren Fiat'la otomobil sanayiinde hızlı bir yoğunlaşmaya raslanır. Sanayi sektörünün bütününde istatistik olarak hâlâ imalât sanayiinin egemen olduğu gözönüne alınırsa, bu yoğunlaşmanın *zamansız* olduğu ortaya çıkar. Savaş sırasında bu yoğunlaşma süreci hızlanmaya devam etmiştir.

Savaş ertesinde, İtalya ciddi bir bunalım geçirir. Fakat aynı şekilde savaşın sonuçları, İtalyan toplumsal formasyonunda daha önce bulunan çatlakları sadece daha da genişletmiştir.

³ Öteki kaynaklar yanında, özellikle, bkz. R. Paris, *Histoire du fascisme en Italie*, 1962 ve *Les origines du fascisme*, 1969; R. Romeo, *Risorgimento o Capitalismo 1959 ve yine ayrı yazarın, Breve Storia della grande Industria in Italia*, 1967, 1963'de A. Caracciolo yönetiminde ba-sılın *La formazione dell'Italia industriale*. Nihayet, S.B. Clough, *The Economic History of Modern Italy*, 1964.

Gerçekten, İtalya'yı, sanayideki gelişme ve tarımda kapitalizmin yerleşmesinin yavaşlığı arasındaki temelli bir eşitsizlik nitelendirmektedir. Bu eşitsizlik Almanya'da da varolmasına rağmen, İtalya'da *Mezzogiorno* sorununun reformunun hemen hemen hiç var olmayışı —böyle bir reform Almanya'nın batı bölgelerinde gerçekleşmişti— ve yarımada'nın güneyinde büyük toprak sahiplerinin işletmelerinin feodal karakterinin sürüp gitmesi, sadece sermayenin ilk birikimini geciktirmekle kalmamış, fakat aynı zamanda içerde gelişme eşitsizliğini pekiştirmiş ve iç pazar ve sanayi üzerindeki ikinci etkilerini artırmıştır.

191 l'de toplam ürünün %55'ini oluşturan İtalyan tarımı, kendisinin tamamen yıkılmasına neden olan savaşın en büyük kurbanı oldu. Zaten tarımın geri kalmış biçimleri nedeniyle, savaştan önce tarımsal üretimin %50'den azının pazara sürüldüğü yerde, bu çöküşün iç pazarın «daralması» üzerine etkileri daha da ciddi oldu. Bunun nedeni, burada da, sanayi ve tarım arasında tekelleri kapitalizme özgü gelişme eşitsizliklerinin artmasıdır.

Savaşın zorlamaları ile yapay olarak büyümüş İtalyan sanayii böylece pazarlarından yoksun kalıyordu. Üstelik geç kurulduğundan dolayı şimdiye kadar iktisaden gerek duyulmadığı için ticarî pazar sorunu ile zamanında ilgilenmemiştir. Libya «sömürge» savaşı, İtalyan malî sermayesinin zamansız ve yapay gelişimi yüzünden, Gramsci'nin önemle belirttiği gibi, sermaye ihracına duyulan ihtiyaçtan çok, politik güdülere cevap veriyordu. Güneyin fakir köylülerini Libya'ya yerleştirmeyi denemek, bu fakir köylülere Afrika toprağında bir tarım reformu vadetmek gerekiyordu.

Bu koşullarda, İtalya'nın dış borcu savaştan sonra korkunç görünümüne aldı. Sanayileşme süreci, başlangıcından beri malî sermayenin vakitsiz birleşmesinin damgasını taşımış olduğundan, sanayi sermayesi, savaştan sonra sanayii yeniden düzenleyip canlandırmaya yetmeyecek kadar dar bir hareket alanına sahipti. Dış ticaret ve bütçe açıkları büyümüştü.

İtalyan toplumsal formasyonunun çatlaklarının kökü savaştan çok daha geriye —İtalya'da burjuva demokratik devrim sürecine kadar iner. Bu Gramsci'nin analizindeki bazı yetersizliklere rağmen bize gerçek yüzünü gösterdiği ünlü Risorgimento hareketidir. Şunu da belirtelim ki *Risorgimento* sorunu daha sonuç-

lanmamıştır.⁴

İtalya'da bu burjuva demokratik devrimi süreci, Avrupa'da 1848 devrimlerini izleyen yaygın karşı-devrimci hareketin arasına girer. Bu süreç sırasında İtalyan burjuvazisi çok zayıftı: İtalyan burjuvazisinin iktisadî durumu Alman burjuvazisinin iktisadî durumundan çok daha aşağı idi. Bu durumda Cavour'un, tarihî işlevi, kuzeyin doğmakta olan burjuvazisi ile güneyin özünde feodal nitelikte olan büyük toprak sahipliğinin ittifakına dayanarak, ulusal birlik sürecini başlatmak olmuştur. Eğer Bismarck'ın işlevi Alman burjuvazisini özellikle tepeden siyasal iktidara ulaştırmak idiyse, Cavour'un işlevi, daha çok İtalyan burjuvazisinin iktisadî dayanaklarının gerekli koşullarını yaratmak, Gramsci'nin dediği gibi «imalâtçı imal etmek» olmuştur.

Bu süreç, ancak, ittifak içinde burjuvazinin güneyin toprak sahipleri üzerinde kesin bir siyasal ağırlığı —Almanya'dan farklı bir durum bu— ile tamamlanabilirdi. Bu ağırlık Cavour idaresinde elde edilmiş ve Crispi idaresinde pekiştirilmiştir. Gerçekten burjuvazinin iktisadî egemenliği bu koşullarda, ancak sanayi ve tarım arasındaki eşitsizliğin genişlemesi yoluyla sağlanabilirdi. Bunun dışında tek yol, tarımda büyük mülkiyetin feodal niteliği gözönüne alındığında, Fransa'da Jakobin hareketinde olduğu gibi, burjuvazinin köylülüğün desteğine dayandığı bir tarım reformu olacaktı. İtalya'da bu yol kapalıydı: tarım reformunun ol-

⁴ Bu konuda Gramsci'nin yazıları esas olarak, **II Risorgimento ve La Questione meridionale**'de ve aynı zamanda Machiavelli'de bulunmaktadır. İtalya'da, Gramsci'nin tezleri konusunda açılan tartışmaların sentetik bir görüşü için, bkz. A. Pizzorno, «Gramsci'nin Metodu Üzerine...», **L'Homme et la Societe**, sayı 8, s. 161 ve devamı. Tartışma şu konu çevresinde dönmektedir: Gramsci, İtalyan burjuvazisinin güçsüzlüğünü, başka nedenlerin yanında, özellikle, Fransız burjuvazisi gibi bir **tarım reformunu** zorla kabul ettirmemiş veya edememiş olmasına ve dolayısıyla, belirli bazı sınıfların ve köylülüğün orta tabakalarının desteğini kazanamamış olmasına bağlamaktaydı. Burada, Gramsci'nin, sadece, sermayenin ilk birikimini böyle bir reformla pekiştirmeyen İtalyan burjuvazisinin iktisadî güçsüzlüğünü belirttiği sanıldı. Özellikle, R. Romeo böyle düşünür. Bu durumda, bu birikimin, İtalya'da gayet güzel gerçekleştiğini, ama, Lenin'in dediği gibi «Prusya tarzı» yönünde gerçekleştiğini söyleyelim. Önemli olan, Gramsci'nin **siyasal bir sorunu** nasıl incelediğini görmektir.

maması, İtalyan burjuvazisinin büyük toprak sahipliğine, onun üzerindeki siyasal üstünlüğünü sürdürmek için ödediği bedel idi. Bu siyasal üstünlük, tarımın zararına olarak burjuvazinin iktisadî egemenliğinin sağlanmasına elvermeliydi. Bu durum, ittifak içinde burjuvazi ve büyük toprak sahipliği arasında gittikçe artan ve Almanya'dakinden çok daha derin bir çelişkiyle sonuçlanmıştır.

Bazılarına göre tutucu bir devrim, Engels'e göre «zaferini tamamlamayı bilmeyen ve tamamlamak istemeyen» bir burjuvazinin devrimi, Gramsci'ye göre *pasif devrim*. Pasif devrim, böyle bir isimlendirme Bismarck'ın tepeden devrimi ile yakınlık belirtmesine rağmen —Gramsci bu yakınlığa değinmiştir— tamamen farklıdır. İtalyan burjuvazisi, *güçsüzlüğüne rağmen* siyasal iktidara ulaşmada geniş halk hareketinden aynı zamanda toprak sahiplerine karşı yararlanmış ve bu hareketin devlet aygıtı aracılığıyla boğulmasını garantiye almıştır. İtalya'da burjuva demokratik devrimi sürecinin özellikleri, aynı zamanda, Mazzini'nin eylem partisi ve Garibaldi hareketi gibi Jakoben hareketlerin varlığını ve bunların İtalyan burjuvazisi üzerinde gerçek bir etki sağlayacak güçte olmamalarını açıklar.

Kuzey ve Güney arasındaki bu gelişme eşitsizliği ulusal birliğin oluşma sürecinin tamamlanamamasını da açıklar. Bütünüyle iktisadî eşitsizliğin siyasal sonucu olan bu durum, siyasal ideolojik mekanizmalarla bu iktisadî eşitsizliği daha fazla derinleştirir. Gramsci'nin göstermiş olduğu gibi egemen bir burjuvazinin olmayışı, Kuzeyin Güney üzerindeki baskınlığının sürüp gitmesi ve Güneyin, ulusun siyasal yaşantısının dışında kalması üzerine kurulu bir ulusal Devlet'in güçsüzlüğüne katkıda bulunmuştur. Burjuvazi - büyük toprak sahipleri çelişmesini ifade eden bu süreç, öte yandan Kuzeydeki halk kitleleri, özellikle işçi sınıfı, ve Güneydeki halk kitleleri, özellikle yoksul köylülük arasında siyasal- ideolojik bir çelişki yoluyla devam eder.⁵ «İtalyan birliği» toprak sahiplerinin zararına ve savaş sonuna kadar katoliklerini siyasal yaşantıya katılmalarını yasaklamış olan Papa'ya karşı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Güneydeki büyük toprak sahipleri uzun

⁵ «Crispi'nin birlik saplantısı siyasetinin» gerçek dayanağını değerlendirmeye elveren başka bir öge, Güneyle ilgili olarak, Kuzeyde uyandırılan hisler bütünüdür. Kuzeyli halk kitleleri için Güneyin «sefaleti» tarihî olarak açıklanamaz; Kuzeyli halk yığınları, birliğin, bir eşitlik temeli üzerine kurulmadığını, tersine, kentin kıra olan toprak ilişkisine

süre —1920'ye kadar—İspanyol uyuğunda kalmışlar ve ayrılık tehdidini her fırsatta kullanmışlardır.

Böylece İtalya ulusal Devleti; sallanan bir ulusal birliği sürdürmek için tek çıkar yol olarak, yüksek ölçüde merkezileşmiş ve «bürokratlaşmıştır». Fransız Devlet'inin merkezileşmesi tamamen değişik nedenlere bağlıdır. İtalyan merkezileşmesi ise gerçekte, geniş ölçüde idarî ve siyasal yerel özerkliğe sahip parçaların üzerine örtülmüş basit bir örtü idi. Bu özerklik büyük toprak sahiplerine aynı zamanda hem Güney köylülerinin üzerinde iktisadî ve siyasal ideolojik baskılarını sürdürme, hem de Kuzeydeki burjuvazinin stratejisine karşı durma imkânı vermiştir.

Ulusal birliğin Kuzeyin yararına ve İtalya'ya özgü Devlet şekli yoluyla kurulması, İtalyan burjuvazisinin endüstrileşme sürecinde Devlet'in iktisadî girişimine — özellikle gümrük ve maliye konularında — bağımlılığı ölçüsünde zaten gerekli idi. Bu durum Alman burjuvazisi için de geçerlidir. Almanya ve İtalya'da sanki her şey liberal Devlet aşamasını atlayarak gelişmiştir diyebiliriz. Fakat, burada da olaylar, büyük toprak sahiplerinin kendi çıkarlarına dokunan tedbirlere karşı çıkmalarıyla, ters tepkiler olmadan gelişmez. Bu bakımdan savaş sonrasında durum kötüye gider, ezilen sınıflar oldukça önemli siyasal üstünlükler elde etmişlerdir, fakat bu arada Devlet'in İtalyan burjuvazisi yararına artan müdahalesi bu burjuvazi için bir ölüm kalım sorunu olmuştur. Şu halde, savaş sonrasında İtalya, iktisaden hem zincirin öbür halkalarına göre «geri», hem de kendi bakımından bir çeşit «ileri» bir ülke görünümü sunmaktadır. Sadece zamansız ve yapay bir malî yoğunlaşmadan oluşan bu ilerleme başka etkenlerle birlikte zincirin öteki halkalarına göre kendi «geriliğinin» bir sonucundan başka bir şey değildir. Bununla birlikte, emperyalist zincirin temposu sayılan bu ilerleme ve gerilemeler ancak bu zincirin ve ideolojik bağlarının bütünü içinde, dolayısıyla İtalyan toplumsal formasyonunun verilerinin bütünü içinde, önem kazanırlar.

Böylece İtalyan halkasının tekelleri kapitalizme geçiş aşamasındaki zayıflığı tanımlanabilir. Bu zayıflık, Alman halkasının za-

oranla, Kuzeyin Güneye egemen olmasına dayandığını, yani, Kuzeyin Güney zararına semiren bir «ahtapot» olduğunu ve Kuzeyin iktisadi genişlemesinin ... Güneyin tarım ve iktisadının fakirleşmesi ile doğrudan ilişkili olduğunu anlayamıyorlardı.» (Gramsci, Oeuvres choisies, Ed. Sociales, s. 356-371).

yıflığını belirleyen nedenlerden başka nedenlere dayanır, fakat bunun da *sonucu sınıf savaşı Konjonktüründe* ortaya çıkan çelişkilerin birikiminin özel temposudur.

Alman ve İtalyan halkalarını, aynı şekilde tekelci kapitalizme geçiş süreci ve «iktisadî bunalımlarla» etkilenen Fransa, İngiltere, A.B.D gibi o zamanın emperyalist metropollarıyla karşılaştırdığımızda vardığımız bu sonuçlar daha da açıklık kazanırlar. Gene de bu ülkelerde Almanya ve İtalya'yı karakterize eden çelişkilerin bu birikimi görülmez. Özellikle Devlet iktidarı, Devlet aygıtları ve Devlet biçimleri düzeyinde ulusal birlik süreci başka hiçbir yerde Almanya ve İtalya'dakilerle kıyaslanacak çatlaklar göstermez. Nasyonal-sosyalizmin iktidara geçmesi ile birlikte zayıflık merkezi, bu iki ülkeden (Almanya ve İtalya) oldukça değişik bir «iktisadî» gelişme sunan İspanya'ya kayar. Böylece, İspanya Avrupa çevresinde emperyalist çelişkilerin düğüm noktası haline gelir: bilindiği gibi faşizm ve nasyonal-sosyalizmin yerleşmesinde İspanyol halkasının zayıflığı temel bir etkidir.

BÖLÜM III

Faşizmler Dönemi Ve III. Enternasyonal

1. KOMİNTERN'İN GENEL GÖRÜŞÜ VE YÖN DEĞİŞTİRMELERİ: SINIF SAVAŞININ DÖNEM VE ADIMLARI SORUNU

Burada III. Enternasyonal'in analizleri üzerinde durmak gerekir.

Komintern'in, emperyalist zinciri doğru olarak kavrayamaması ve bu zincirin çeşitli halkalarının görelî zayıflığını yerinde tesbit edememesi şaşkınlık vericidir. Bu durum Komintern'in Almanya ve İtalya arasında kurduğu ve Almanya'da faşizm tehlikesine gereken önemin verilmemesine yol açan ayırmalarda özellikle açıktır. III. Enternasyonal, iki örnek durum arasında, zincir içinde emperyalist görelî zayıflıklarında beliren yakınlığı görememiştir.

Zaten, 1935'de, VII. Kongreye sunduğu raporunda, Dimitrov bunu kabul eder. «Bu düşünce yapısı içinde, Komünist Partilerin işlediği ve faşizme karşı mücadelemizi frenlemiş olan bir dizi yanlıştan söz etmeyi geçiştiremeyiz Bizim saflarımızda, faşist tehlikenin önemini kabul edilmeyecek şekilde azımsayanlar vardı, bu azımsama bu güne kadar her yerde tamamen saf dışı edilmiş değildir. Vaktiyle partilerimizde Almanya, İtalya değildir, tarzında görüşler vardı; daha değişik bir ifade ile; faşizm İtalya'da zafere ulaşabilmiştir, fakat Almanya'nın sanayi bakımından ileri derecede gelişmiş, son derece uygar, işçi sınıfı hareketinin kırk yıllık bir geleneğe sahip olduğu bir ülke olmasından dolayı, Almanya'da faşizmin zaferi imkânsızdır, tarzında görüşler egemendi. Ayrıca, bugün bile desteklenen aşağıdaki görüşler de vardı: klasik burjuva demokrasisinin olduğu ülkelerde faşizme zemin yoktur. Bu görüşler, faşist tehlike konusundaki uyanıklığı azaltmaya ve faşizme karşı mücadelede proleteryanın seferberliğini

engellemeye katkıda bulunabilmişler ve katkıda bulunabilmektedirler »¹

Burada, Enternasyonalin İtalyan faşizmi konusunda getirmiş olduğu açıklamadan dolayı Almanya'da faşizmi beklemediğine dikkat etmek gerekir.

Faşizm, kapitalist süreçteki *iktisadî geriliği* nedeniyle İtalya' da ortaya çıkmıştı. Almanya'da ise ileri derecede sanayileşmiş bu ülkenin iktisadî gelişmişliği nedeniyle gelişemeyecekti. Mar-tinov 1929 yılında hâlâ bunu anlatıyordu: «Faşizm, (...) geri kalmış ve yarı yarıya tarıma dayanan ülkelerde başlıca düşmanımız olacaktır...²» Bu yorum, IV. Kongre (1922-1923) boyunca, Radek ve Bordiga'ya karşı ağırlıkta olan Zinoviev'in faşizmin en başta toprak ağalarını temsil ettiğini açıklayan görüşüyle kongreye egemendi.³ Emperyalist gelişme süreci hakkındaki bu ekonomist görüş, eşitsiz gelişmenin karmaşık sorunlarını kavrayamayan bir evrimci görüşle birleşmiş görünmektedir: eşitsiz gelişme, gerçekte, ancak emperyalist zincirin doğru belirlendiği ölçüde tanımlanabilir.

Emperyalizm konusundaki bu görüş hakkında sürecin çizgi-sel *bir iktisadî evrim* olarak ele alınmakta olduğu söylenebilir. Buna göre her ülkenin zayıflığı iktisadî ilerleme çizgisinde «geri» veya «ileri» oluşuna göre ele alınmaktadır. Faşizm İtalya'da ortaya çıkacaktır, çünkü İtalya, bu görüşe göre, geri bir ülke (güçsüz) olmaktadır. Aynı şekilde, devrim ise *en geri kalmış*, olan Rusya'da (güçsüz) olacaktır.

Oysa İtalyan halkasının zayıflığı kesinlikle böyle bir «geriliğe» bağlı değildi Komintern'in ünlü iktisatçısı Yevgeni Varga, emperyalizm sorununu kendine göre oldukça doğru biçimde ortaya koyarken bu görüşü işaretliyordu: «Son on yılda, İtalya'da kapitalizmin gelişmesi, son derece ilginç bazı özellikler göstermektedir *Modern kapitalist gelişime girmiş olan büyük Avrupa devletlerinin sonuncusu İtalya, bu aşamaya çok kısa bir zaman süresinde geçmiş ve olağanüstü bir emperyalist karaktere sahip olmuştur...* İtalya'da kapitalizmin gelişiminin ikinci ayrı özelliği ise burjuva diktatörlüğünün burada özel bir biçim olarak faşizme bürünmüş olmasıdır. Ortaya çıkan sorun bu siyasal sistemin,

¹ Dimitrov, *Oeuvres Choisies*, Ed. Sociales, s. 51.

² Komintern'in IX. Plenum'una rapor, Temmuz 1929.

³ Zinoviev'in, *Protokoll des vlernten Kongresses der Kİ* içinde raporu. 1923, «. 897 ve devamı.

öteki ülkelerdekine kıyasla İtalya'ya ne ölçüde yarar veya zarar sağladığının bilinmesi sorunudur.»⁴

Enternasyonal'in ve özellikle Alman Komünist Partisi'nin, nas-yonal-sosyalizmin iktidara gelemeyeceğini ispatlayan analizlerini burada aktarmak gereksizdir. İleride bu konuya yeniden dönmemiz gerekecek. Bizi şaşırtan şey, Komünist yöneticilerin düştükleri korkunç körlüktür. Faşizmi ileri derecede sanayileşmiş ve iktisaden gelişmiş bir ülkede, dolayısıyla «*kuvvetli*» bir ülkede beklemiyorlardı.

Fakat bu görüşün çok daha dolaylı sonuçları vardır ve her şey burada daha belirgin hale gelmektedir. Evrimci ekonomizm, daha önce yapılanın tam tersine —ve yine yanlış olarak— bir başka somut durum açıklamasına da yol açabilir. Biraz zaman atlayıp, iktidara gelişinden *sonra* nasyonal-sosyalizm hakkında ne söylendiğini görelim. Bunu hiç kimse W. Pieck'den daha iyi ifade edememişti herhalde: nasyonal-sosyalizm «endüstriyel kalkınmada en gelişmiş Avrupa ülkesinde», özellikle *bu iktisadî ile-rilikten dolayı* iktidarı almıştı⁵ Faşizmin gelmemesi için bir neden olarak gözüken şey, şimdi faşizmin gelişinin nedeni olarak gözükmektedir!

Acaba bu ters çevirme işleminin arkasında ne gibi bir mantık yatmaktadır? Bu mantığa göre Almanya'nın iktisadî gelişmişliği bu ülkeyi sanayi yönünden *en kuvvetli* ve böylece «kapitalizmin en fazla çürüyüp bozulduğu» ülke kılmış. Bir toplumsal-ikti-sadî yapının çizgisel iktisadî gelişme sürecindeki bu ileriliğidir ki, kapitalizmin mekanik bir şekilde çöküşünün verili desteği ile bir çeşit kapalı kutu gibi üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki mucizevî çelişkiyi besleyecek ve bu toplumsal-iktisadî yapının zayıflığını teşkil edecektir. İşte faşizm, Almanya'nın «iktisadî gücünün» bu zayıflığına cevap olacaktır. İşte bu, II. Enternasyonal'in, Almanya'nın çürümeye başlamış olgunlaşma düzeyi nedeniyle devrimi bu ülkede bekleyen ve Lenin'in en zayıf halka düşüncesiyle karşı çıktığı ekonomist-evrimci düşüncenin ta kendisidir.

⁴ **Imprekorr** almanca baskı, 4 Ağustos 1927. (Imprekorr, Komintern'in organı olan **Internationale Presse - Korrespondenz**'in kısaltmasıdır.)

⁵ Komintern'in 1933 XIII. Plenum'una rapor, **Der Faschismus in Deutschland** içinde, Komintern XIII. Plenum rapor ve kararları, 1934, s. 89 ve devamı.

Alman halkasının görece zayıflığının ne bütünüyle iktisadî durumuna ne de Enternasyonal'in anladığı şekilde «iktisadî ileliliğine» bağlı olmadığını hatırlatmakla yetinelim şimdilik.

Son olarak, burada faşizme yol açan sınıf mücadelesi konjonktürünün analizine girmeden önce, emperyalist aşamayla ilgili birkaç sorun üzerinde daha durmak gerekir.

Bu görüşler, kapitalizmin «iktisadî» gelişiminin sakınılamaz zorunluluğuna asla indirgenemeyecek olan faşizmi açıklamak için sınıf mücadelesinin somut durumuna başvurmak gerektiğini açık olarak ortaya koyacaktır. Aynı şekilde bu görüşler III. Enternasyonal'in ekonomist görüşünün emperyalist zincirin ve bu zincirin halkalarının yerinin ortadan silinmesi ve emperyalist gelişimin yönü ve temposu bakımından sınıf mücadelesinin işlevinin sürekli olarak teorik ve siyasal açıdan yeterince önemsenmesinin yanında neye yol açtığını görmemize elverecektir. Bu durum III. Enternasyonal'in faşizmle ilgili analizlerinde çok açık olarak görülmektedir.

Sorunların köküne inmek için Lenin'in, emperyalizmi kapitalizmin en yüksek aşaması olarak betimleyerek «*asalak ve çü-rümeekte olan bu kapitalizm*» diye niteliğine işaret edelim. Aynı şekilde Lenin: «Yukarıda emperyalizmin *iktisadî doğası* konusunda tüm söylenenlerden emperyalizmin bir geçiş kapitalizmi olarak, ya da daha doğrusu can çekişen bir kapitalizm olarak nitelenmesi gerektiği anlamı çıkmaktadır»⁶ diye yazmaktadır. Lenin'in değer biçilmez bir öneme sahip olan analizlerinin doğruluğunu ve Enternasyonal'in bu konudaki evrimini göstermeye çalışacağız.

Her şeyden önce, Lenin'in bu görüşleri, doğrudan doğruya Kautsky ve II. Enternasyonal'in emperyalizm konusundaki bazı görüşlerine karşı yürüttüğü tartışma içinde yer almaktadır. Ka-utsky'ye göre, emperyalizm çağı «*süper-emperyalizmle*», yani dünya ölçüsünde emperyalist egemenliğe sahip Devletler'in ve eğerleri sınıfların uyumlu biçimde uzlaşmaları sayesinde hem «ulusal» sınıfların ilişkilerinde, hem de ulusal-Devletler arasındaki ilişkilerde barışçı bir dönemle sonuçlanacaktır. Böylece kapitalist sistemin kesin bir dengeye ulaşarak, rekabetçi kapitalizmdeki iktisadî çelişkileri aşmış olacağı bir tür aşama sözkonusudur.

Lenin, emperyalizmin kapitalist sistemdeki çelişkileri kaldırmak şöyle dursun, bu çelişkileri şiddetlendirmekten başka

² Lenin, a.g.e., s. 323 ve devamı.

bir şey yapmayacağını ısrarlı bir biçimde göstererek haklı olarak bu görüşe karşı çıkar. Emperyalist aşamada, kapitalizmin çelişkileri *yeni bir biçim* altında devam eder. Bu yeni biçim aynı zamanda çelişkilerde bir *yoğunlaşma* biçimidir. Bu da, Lenin'in gözünde, *sınıf mücadelesinin* yeni ve daha keskin biçimlerde şiddetlenmesine yol açmaktadır.

Fakat, biraz ilerleyerek, özellikle V. Kongreden (1924) sonra Enternasyonal'in bu konuda yaptığı analizlere bakalım. Dozunu kaçırmaksızın şu söylenebilir: bu analizler ekonomizmin damgasını taşımaktadırlar. Bu ekonomizm Avrupa'daki faşizmlerle ilgili analizlerinde özellikle açık olan «*ekonomist katastrofizm*» diye ifade edilebilecek genel bir niteliği ortaya çıkarmıştır.

Burada ekonomizm ilk olarak «üretici güçlere», üretim ilişkileri pahasına ağırlık vermekten, ve bunun yanında ikinci olarak üretim ilişkilerinden bağımsız olarak ele alınan «üretici güçler» ve üretim süreci konusunda ekonomist-teknikçi bir görüsten oluşur. Böylece, üretim süreci ve sınıf mücadelesi alanının birbirine bağlanmasını doğru olarak verli verinde tesbit edememe durumuna gelinmektedir ve sorunun düğüm noktası budur. Sınıf mücadelesi, tarihî gelişimde öncelik tanıyan mekanik tarzda bir «iktisadî süreç» indirgenerek yok edilmiştir. Oysa Lenin ve Mao iktisadın belirlevici işlevinin son kertede belirlendiğini — temel çelişki—, tarihî süreçte önceliğe sınıf mücadelesinin, yani, sonuçta siyasanın, siyasal sınıf mücadelesinin sahip olduğunu defalarca ısrarla belirtmişlerdir.

Ekonomizmin yol açtığı, sınıf mücadelesinin öneminin azım-sanması sorunu üzerinde ne kadar dursak azdır: bunun yoluyla, ekonomizmin doğal sonucunu, kitle bağının yokluğunu anlayabiliriz. Fakat burada bizim için önemli olan şey, aynı şekilde, ancak bu sınıf mücadelesinin öneminin azımsanması. nedeniyle Ko-mintern'in ekonomist katastrofizmini anlayabilmemizdir.

1 Gerçekten, sınıf mücadelesinin işlevinin bu şekilde yok edilmesi nedeniyle, III. Enternasyonal kapitalizmin ve emperyalizmin gelişiminin belirli görünümünün eğilimsel karakterini doğru olarak tesbit edememiştir. Bir tarihî eğilimin karakteri, Marx'ın önemle belirtmiş olduğu üzere, kesinlikle ve son analizde iktisadî sürecin, önceliği elinde tutan sınıf mücadelesi tarafından üst belirlenmesidir.

Basit bir örnek olarak III. Enternasyonal'in faşizmler dönemi ile ilgili analizlerinde önemli bir rol oynamış olan ve Lenin'e göre emperyalizm döneminde sermaye ihracına yön veren *kâr had-*

dinin düşme eğilimini ele alalım. III. Enternasyonal'in, emperyalist ülkelerde kapitalizmin yakında çökeceğini öngören ekonomist katastrofizmi de büyük ölçüde, emperyalist sürecin «kaçınılmaz kanunu» olarak ele alınan kâr haddinin azalması eğilimine dayandırılmaktadır.

Oysa burada, Bettelheim'in haklı olarak belirttiği gibi tarihî bir kanun değil, tarihî bir eğilim sözkonusudur: bu eğilim kapitalist üretim tarzının kaçınılmaz olarak varacağı «geleceği», kâr haddinin sifıra doğru düşeceği, dolayısıyla şimdiden mahkûm edilmiş bir üretim tarzının «son saatini» çalan bir geleceği göstermez.⁷ Bu eğilimin gösterdiği, kapitalist üretim tarzına özgü çelişkinin, kapitalist üretimin kendi koşulları ile birlikte kendi kendisini üreten çelişkinin gelişmesidir. Marx'm gösterdiği gibi, bu çelişkinin yeniden-üretimiyle, eğilimin etkilerini «bir süre için» karşılayabilen ve hatta bastırabilen çelişkili sonuçları olabilir.

Gerçekte ise en önemli nokta, bu çelişkinin çelişik sonuçlarında yeniden-üretiminin ve bu çelişik sonuçların sözkonusu tarihî eğilim üzerindeki etkisinin *sınıf mücadelesine* bağlı olduğudur: bilindiği üzere, kâr haddinin düşme eğilimi daima *artık-değer oranının yükselme eğilimi* ile birleşmektedir. Bu «karşılayıcı» etkinin kendisi de emek-gücünün yeniden-üretilmesinin maliyetine, dolayısıyla *sömürü oranına* bağlıdır. Bu halde ortaya şöyle bir sorun çıkmaktadır: egemen sınıflar, ezilen sınıfları hangi konjonktürde, hangi varsayımlarla, hangi noktaya kadar sömürebilirler. Yani ezilen sınıflar hem *ulusal düzeyde*, hem de uluslararası düzeyde sömürülmesine nereye kadar ve ne şekilde izin vereceklerdir? Ekonomist katastrofizme ancak sınıf mücadelesinin anlamını parantez içine almakla, Lenin'in can çekişen kapitalizm ve çürüten kapitalizm ifadeleriyle kastettiğini yanlış yorumlamakla ulaşılabılır.

2. Ekonomist katastrofizme ilgili olarak kâr oranının düşme eğilimi örneğinden başka örnekler de ele alınabilir. Aynı derecede açık başka bir örneğe, üretici güçlerin gelişmesi örneğine başvurulabilir.

Bilindiği üzere, Marx'a göre, üretici güçlerin gelişimi sorunu soyut bir biçimde ele alınırsa hiçbir anlam ifade etmez. Üretici güçlerin gelişmesi sorunu, ancak toplumsal üretim ilişkileri ile olan bağlantısı içinde ve bu yolla, «temel» —yani üretim sü-

⁷ Baran ve Sweezy, *Capitalisme Monopliste*, Paris, 1969, Fransızca baskıya önsöz.

reci: üretici güçlerle üretim ilişkilerinin birleşmesi— ve artık bu gelişmeye «tekabül etmeyen» bir «üstyapı» arasındaki çelişki içinde anlam kazanmaktadır. Eğer üstyapı terimi ile temel olarak hukukî-siyasal ve ideolojik yapılar anlaşılıyorsa, bu çelişkinin doğrudan doğruya *sınıf mücadelesi alanıyla* ilgili olduğu kolayca görülür. Üstyapı sınıf üretici güçleri içinde geliştiren basit bir çerçeve olmayıp, üretim sürecini de kesin biçimde etkiler: mecazî adıyla temel ve üstyapı arasındaki çelişki, sınıf mücadelesine bağlıdır. Temel ve üstyapı arasındaki uyumsuzluk, bir toplum-sal-iktisadî formasyonun şu veya bu tür bir katastrofik geleceğini mekanik olarak belirlemez. Bu çelişkinin patlaması veya tersine aynı üretin! tarzı içinde yeniden düzenlenmesi bu mücadeleye bağlıdır.⁸

III. Enternasyonal'in analizlerinde, bu sorun karşısında, alternatif fakat her ikisi de karakteristik bir ekonomizme yol açan *iki görüş* kaydedilmektedir.

a) Birinci görüş, üstyapı ve sınıf mücadelesi koşullarının tümünden bağımsız olarak *emperyalizmde «üretici güçlerin» gelişiminin kesinlikle duracağı* görüşüdür.⁹ Daha IV. Kongrede, Enternasyonal'in *Taktik Üzerine Karar*'ında. «kapitalizmin gerileme dönemi» başlığı altında şunlar okunmaktadır: «III. Kongre, dünyadaki iktisadî durumu inceledikten sonra, tam bir kesinlikle kapitalizmin, *üretici güçleri geliştirme görevini tamamladıktan sonra*, tarihî evrimin gerekleri ile uzlaşmaz bir çelişkiye düşmüşlüğü tesbit etmiştir. (...) Böylelikle kapitalizm, kendi kendine yük olduğu halde yaşamaya devam etmektedir. (...) Kapitalist iktisat yükselmesinde olduğu gibi çöküş döneminde de kapitalizme özgü kaçınılmaz iktisadî dalgalanmalarla hiçbir şekilde yumuşatılmaz. (...) Bugün kapitalizmin karşılaştığı kendi can çekişmesidir (...) kapitalizmin çöküşü kaçınılmazdır»¹⁰ Bu şekilde kavranıp formüle edilen üretici güçlerin gelişiminin dur-

⁸ Başlı başına «üretici güçlerden» sözedilemez: ancak, kapitalist üretici güçlerden ve sosyalist üretici güçlerden bahsedilebilir. Komintern'in bu tavrının, gerçekte «tarafsız» teknik anlayışına yol açması raslantı değildir. Bu anlayışın tüm yargılarının (Implication) belirmesi için Çin Devrimi deneyimi ve Mao'yu beklemek gerekmiştir.

⁹ Ayrıca, Troçki'nin değişmez tanımının da böyle olduğunu biliyoruz.

¹⁰ *Quatre-Premiers Congres mondiaux de l'Internationale Communiste*, Ed. Maspero, s. 155.

ması tezi bundan sonra devamlı tekrarlanacak ve ekonomist ka-tastrofizmin, temel bir parçası olacaktır.

Burada üretici güçlerin üretim ilişkilerinden ve toplumsal formasyonun bütününden «soyutlanmış» olarak ele alındığına işaret etmek gerek. Bu görüşün sonuçlarından biri, temelde sınıf mücadelesinin işlevine dayanmakta olan karşı-eğilimleri ayırdedip yerine oturtmamaktır. Denilebilir ki, bu şekilde III. Enternasyonal, bir iktisadî eğilimi, iki savaş arasındaki belirli bir dönemi, kaçınılmaz bir iktisadî konumunun kesin bir kanıtı olarak yorumlamıştır. Oysa Lenin, *Emperyalizm* adlı eserinde, bu konuda gayet açıktır: «Tekele özgü duraklama ve kokuşma eğilimi, belirli ülkelerde, belirli sanayi kollarında etkili olmaya devam eder, bir süre için bunda başarılı olduğu da olur.»¹¹

b) Bu görüş, görünüşte farklı ama sadece görünüşte farklı, temel ve üstyapı arasındaki kesinlikle ekonomist tarzda kavranan çelişkiye bağlanan bir başka tezi beraberinde getirmektedir. Bu tez şu şekilde ifade edilir: üretici güçlerin gelişiminin durması görüşü sessizce geçiştirilip, *tersine* emperyalizmin, sosyalizm için gerekli «ön koşulları» —hatta sosyalizmin gelişimi için— şartırtıcı biçimde yaratarak geliştirmeye devam ettiği konusunda ısrar edilir. Üretici güçlerin bu çizgisel gelişimi, üstyapı çerçevesine gittikçe daha fazla yansıyacak, bu çelişkinin derinleşmesi de, ekonomist katastrofizme göre, kendi başına sistemin yıkılmasını sağlayacaktır.

Bu tez, özellikle Enternasyonal'in VI. Kongresinde geliştirilmiş ve sorunun özünü, üretici güçlerin gelişme sürecinden temel ve üstyapı arasındaki çelişkiye kaydırmıştır; çünkü, bu arada Enternasyonal, VI. Kongreye kadar geçen dönem için kapitalist iktisadın «stabilizasyonunu» kabullenmiştir. «Emperyalizm çağı, kapitalizmin ölüm çağıdır. (...) Kapitalizmin genel bunalımı, üretici güçlerin gelişimindeki büyüme ile bu büyümenin Devlet tarafından sınırlanması arasındaki derin çelişkinin eldeki ilk kanıtını oluşturmaktadır; bu bunalım Kapitalist çerçevenin insanlığın daha fazla gelişmesi için dayanılmaz bir fren haline geldiğini ve tarihin gündeminde kapitalist ilişkilerin Devrimle ters çevrilmesi bulunduğunu kanıtlamaktadır. (...) Emperyalizm, dünya kapitalizminin üretici güçlerini yüksek ölçüde geliştirmiş ve toplumun sosyalist örgütlenmesinin tüm maddî ön koşullarını hazırlamıştır. (...) Emperyalizm bu çelişkiyi (üretici güçlerin geliş-

Lenin, a.g.e., s. 298.

mi ile bunun üstyapısal çerçevesi arasındaki çelişki) çözmeye çalışmaktadır... Fakat, gerçekte, bu ütopya, öyle büyük ve aşılmaz nesnel engellere çarpmaktadır ki, kapitalizm kendi öz çelişkilerinin ağırlığı altında zorunlu olarak çökmekten başka bir şey yapamaz.»¹²

Görüldüğü üzere sorunsalın kendisi değil, sorunsalın terimleri değişmiştir. Siyasal üstyapı üretici güçler sürecinin sadece göl-gesel bir çerçevesi olarak görülmekte ve aynı zamanda sınıf savaşı sessizce geçiştirilmektedir. Öyle görülüyor ki, böylece temel -üstyapı çelişkisi «üretici güçlere» yakıştırılan metafizik öncelik nedeniyle kendi kendine gelişmekte ve bu durumda sınıf savaşının burada ne işe yaradığı anlaşılmaz hale gelmektedir.

Böylece III. Enternasyonal'in bu ekonomizmi, sınıf mücadelesi stratejisinde bir ekonomist katastrofizme dönüşür. Burada hemen bunun ana sonucu söylenebilir, emperyalizmi çürüten (yani sınıf savaşının keskinleşmesi konjonktürü) kapitalizmin can çekişmesi olarak doğru değerlendiren Leninist kavramdan, üstelik çoğu kez buna dayanılarak, emperyalizmin Avrupadaki metropollerinde devrimin *gündemde olduğu* yargısına varılmaktadır. Varılan bu sonuç, *bir süre için*, şüphesiz, doğru ve gerçeğe uygun olmuştur.

Buna rağmen, *yine aynı zaman süresinde* bu sonuç çabucak ekonomist bir görünüme bürünmüştür. Burada, sınıf savaşının somut konjonktürünü dikkate almaksızın uygulanan *soyut «ekonomik»* analizlerden (özellikle Alman Komünist Partisi'nce 1920 ve 1921'de, İtalyan Komünist Partisi'nce 1921'de) çıkarılmış *genel* bir sonuç sözkonusu idi. Böylece gündemdeki proletarya devrimi, zaten bu ekonomik çelişkilerden kaynaklanan ekonomik bunalımın mekanik sonucu olarak kavranan, *nerede ve ne zaman olursa olsun ortaya çıkmaya hazır bir devrim* anlamı taşımaktaydı.

Devrimin gündemde olduğuna ilişkin bu görüş, Enternasyonal' in III Kongresinde Rusya delegasyonundan Bukharin tarafından açık biçimde geliştirilmişti: eğer kapitalizm şimdiden taşıdığı güç bakımından bitmişse, doğum sancılarını hızlandırmak ve devrimi söktüp almak amacıyla aralıksız devrimci saldırıyı yöneltip sürdürmek gerekir.¹³ Bu çizgi, Lenin'in sonuçta benimsenen tezine

¹² Degras, a.g.e., cilt II, s. 472 ve 480.

¹³ VI. Kongre (1928) karar, *Protokoll des sechsten Welt kongresses der Kİ, 1929*, s. 13 ve devamı. Bu konuda, bkz. Troçki, *L'Internationale*

karşı ortaya konmuştu (bu arada Lenin, uluslararası durum konusunda raportör Troçki tarafından desteklenmekteydi). Lenin, emperyalist aşamayı, *sınıf mücadelesi konjonktürüne* göre evreler ve dönüm noktaları halinde dönemlere ayırıyordu. Evrimci karakterde bir «ekonomik bunalım» üzerine kopya edilmiş bir devrim görüşüne, yani kısacası tarih dışı bir devrim görüşüne bağlı kalmayan Lenin, 1921'de sınıf mücadelesinin dönüm noktasını tesbit ediyordu. Bu konuda «Kitlelere doğru» sloganını ortaya atıyor ve siyasal bir «stabilizasyon» aşamasının başlıca hedefi olarak her şeyden önce kitlelerin kazanılması gereğini tesbit ediyordu. Önemli bir *terminoloji* ögesini belirtelim. Sanki Lenin, «stabilizasyon» teriminin «ekonomik stabilizasyon» olarak, Komintern için kazanacağı ekonomist anlamın bilincindeymiş gibi, bu terimi değil, açık olarak sınıf savaşıma işaret eden «güçlerin görece dengesi» deyimini kullanır. Ancak çok daha sonra, Komintern, Lenin'den alıntı yaparken «stabilizasyon» terimini kullanacaktır.

Bu bir raslantı sonucu değildir.

Gerçekten başta Alman ve İtalyan Komünist partileri olmak üzere, ne komünist partiler, ne de IV. Kongreden sonra Komintern, bu Leninist görüşü anlamış ve uygulamışlardır. *Ekonomist bir anlam taşıyan «stabilizasyon»* terimi, kabul edilsin veya reddedilsin sınıf savaşı gitgide iktisadî alana indirgenmiştir (ileride bu konuya gerekli ayrıntılarıyla tekrar dönülecektir). Bundan böyle, bu stabilizasyon, ekonomist bir anlam (ekonomik stabilizasyon) taşıdığı ve böyle kabul edildiği hallerde bile, sürekli çözümlenme aşamasında olan kapitalizmin yıkımında bir evre, basit bir ara-dönem olarak anlaşılacaktır *her zaman*.

İlk kez IV. Kongre (1922-1923) stabilizasyondan ekonomist bir anlamda söz eder ve sınıf savaşının aşaması konusunda bundan hatalı —«ultra-sağ»— sonuçlar çıkarır.

V. Kongre (1924) bir sınıf savaşı aşaması karakteristiği olarak stabilizasyonu sessizce geçiştirir. Kongre artık «ekonomik stabi-

Communiste apres Lenine, 1969 c. I, s. 186 ve devamı; E.H. Carr, **A. History of Soviet Russia, The Bolshevic Revolution** c. 3, 1966, s. 381 ve devamı. (Carr.) Rus delegasyonu, Kongrede ayrılıklarını göstermemiş olmasına rağmen, bir taraftan Lenin, Troçki ve Kamenev, öbür taraftan Zinoviev, Bukharin, Radek ve Bela Kun arasında bu konuda uyuşmazlık olduğunu doğrulamaktadır.

lizasyonu» kabul etmiyor görünmektedir.¹⁴ Bu Kongre evrenin teşhisi konusunda aynı şekilde fakat IV. Kongrenin tam tersi yönde şaşırarak, Komintern'in ilk «ultra-sol» dönüş noktasını oluşturur.

Buna karşılık, Kominternin V. plenumu (mart 1925) «ekonomik stabilizasyona» değinmektedir. Burada Zinoviev, Lenin'in 1921'deki «varolan güçlerin görece dengesi» formülünün «her şey daha açık hale geldiğinde stabilizasyon» formülüne dönüştüğünü açıklar ve bu çok anlamlıdır: Zinoviev bundan daha fazla yanı-lamazdı, çünkü resmen kabul olunmuş «stabilizasyon» *formülü*, Komintern için ekonomizmin ilerlemesini ifade etmektedir.¹⁵

VI. Kongreye gelince (1928), 1929 bunalımını dikkati çekecek şekilde önceden belirterek bundan «stabilizasyon» döneminin kapandığı kesin sonucunu çıkarmaktadır. Fakat bu kapanış en sonuncu ve katastrofik bunalım olarak yorumlanan iktisadî bunalıma dayandırılmaktadır. Böylece stabilizasyonun bitişi asla sınıf savaşının karakteristiklerine bağlanmamış ve bu nedenle Komin-tern'in bu «ultra-sol» kongresi stabilizasyonun bitimine tamamen yanlış bir anlam vermiştir.¹⁶

¹⁴ IV. Kongre'den itibaren, Komintern'in tüm dönüm noktalarının sahip çıktığı analizlerin, ünlü iktisadi uzmanı Varga, IV. Kongre sırasında —«ekonomik stabilizasyon»— **Rise and Fail of Capitalism?** fikrini destekler. V. Kongre sırasında, «... **istikrarlı kapitalizmin** iç çelişkileri zorunlu olarak yeni devrimci durumlara yol açmaktadır» (!) (**Protokoll des fünften Kongresses der KI**, c. 1, s. 108 ve devamı) görüşünü destekleyerek, tekrar kapitalizmin genel ekonomik bunalımını vurgular.

¹⁵ Aktaran E.H. Carr, **A History of Soviet Russia Socialism in one Country**, c. 3, I. baskı. 1934, s. 286-287. Öte yandan bu durum, «devrim çağının» her zaman sözkonusu olduğunda ısrar etmekten Zinoviev'i alıkoymaz. (IV. Kongre'de) kabul edilen karar:

- Avrupa'da varolan **genel devrimci duruma** (!).
- O an için Avrupa'da varolmayan **acil bir devrimci** durum tesbit etmektedir.

¹⁶Bu, VI. Kongre'ce desteklenen «**Üçüncü Dönem**» teorisi olmuştur. Ama bu yakınlarda M. Hajek (**Storia dell'Internazionale comunista, 1921-1935'de**, Milano, 1939, s. 199 ve devamı.) Komintern'in 1929 buhranını **özellikle** görmüş olmadığını ileri sürüyor. Sadece soyut olarak

Böylece, giderek ve çelişik bir sürece göre hem «sağa», hem de «sola» dönüşlerine yön veren genel bir çizginin —ekonomizm ve kitle bağının yokluğu— Komintern'e egemen olduğu dikkati çeker. Öyle ki 1928'den itibaren sağ-sol tanımlamalarının kendileri bile artık belirgin anlamlar taşımamaktadırlar: bunlar, yalnızca, başka yerde ortaya çıkan bölünmeleri gizlemesi gerekemeyen yaklaşık terimler olarak kullanılabilirler.¹⁷

2. KOMİTERN'İN FAŞİZM ANALİZİNDE İLK SONUÇ

Ne olursa olsun, «*Ekonomist Katastrofizm*» ile sürekli olarak bir arada giden bu «ekonomist-mekanist» görüşün, Komintern'in

«stabilizasyonun sonu»na ilişkin bazı genel fikirleri vardı, diyor. Bence bu yanlış: Altıncı Kongrenin Kararları resmen somut bir tahmin yapmaktan kaçınmakla birlikte, Varga'nın raporu daha ileri gitmektedir: 1928'den sonra, Altıncı Kongreden sonra «sağ kanat»la giriştiği polemikle Stalin kendisi ABD'deki buhran hakkında bazı tahminler yapmakta sorumluluk alır. Asıl sorun, buhrana getirilen yorumdur. Buhran geçtikten sonra Komintern'in Onbirinci Plenum'u (1931) bu çizgiyi açıkça pekiştirir: «Şubat 1930'daki Plenum'dan bu yana geçen yıl içinde tarihî bir değişiklik oldu ve ekonomik buhran derinleşti; böylece kapitalist sistemin yıkılışının kaçınılmazlığı ve sosyalist saldırının gelişmesi ... ve stabilizasyonun sonu pekişti.» (H. Weber, *Die Kommu-nistische Internationale*, Komintern metinlerinin derlemesi, Frankfurt, 1956, s. 255). Gelgelelim, Varga'nın 1929 buhranına aldığı tavırda farklı nüanslar vardır: Raporlarında, buhranın sonucunun sınıf müca-delesine bağlı olacağını sürekli vurgular ve «soyut teorik bir açıdan, buhran yenilebilir,» der: bu görüş Mendelson'un sert saldırısına yol açar. Bkz., E. Varga, *Le crise economique, sociale, politique*, Paris. ¹⁷ Bu konuda, 1928'den itibaren niçin bu dönüşlerin klasik «sarkaç» (sol oportünizm - sağ oportünizm) modeline göre, yani aynı yanlış çizginin, birbirine simetrik olarak karşıt iki yüzü olarak ele alınamayacağı daha ileride işaret edilmektedir. Şimdiden şuna dikkat çekelim ki, (Troçki konusunda buna tekrar dönülecektir), 1928'den önce bile, Komintern bünyesinde, resmi çizgiye karşı çeşitli muhalefetler yer almakta ve giderek, resmi çizgi ile aynı yolda, yani ekonomizm yolunda yürümektedirler.

faşizm konusundaki tavırları üzerinde önemli etkileri olmuştur. Bu tavırlar Komintern'in gelişim sürecinin bütününe ve dönüm noktalarına göre evrilmekleyle de, «hataların» Komintern'in faşizmle «resmen» meşgul olmaya başladığı IV. Kongreyi (1922-1923) izleyen dönemden beri varolduğu söylenebilir. Daha o zaman İtalyan Komünist Partisi yönetiminin analizleriyle bu yol bir yerde açılmış durumdaydı. Bu çelişik süreç, nasyonal-sosyalizm analizlerinde zirveye ulaşır. Oysa, İtalyan faşizminin zaferinden sonra, belli bir süre, belirli konularda, Komintern içindeki bu akıma karşı çıkan gerçekten tutarlı görüşler vardır.

Şimdilik, Komintern'in faşizm konusunda ve genel görüş ve çizgileriyle ilgili tezini ifade eden en karakteristik tavrılardan yalnızca birkaçına işaret edilecektir:

1 — Faşist tehlikenin öneminin azımsanması, aynı zamanda faşizmin kesin karakterinin ve tarihi rolünün kavranmaması. Faşizm, Komintern'e göre, uzun süre devam edemez: «İktisadî bunalım» ve devrimin soyut yakınlığı konusundaki bu evrimci görüşe göre, katastrofik eğilimin karşı-eğilimlerinin kullanılmasıyla, faşizm sınıf savaşımının bir aşamasını veya dönüm noktasını temsil edemez. Emperyalist aşama ve bunun halkalarının (bir aşama veya dönüm noktasının belirleyicisi), eşitsiz gelişme hızı ile ilgili hiçbir somut tarihi dönemleme bu görüş çerçevesinde ortaya konulamaz.

Bu konuyla ilgili olarak, İtalyan ve Alman Komünist yöneticilerin körlükleri anlamlıdır: faşizm, devrimci süreç içinde sadece «geçici bir hadiseden» ibarettir. Roma Üzerine Yürüyüşten hemen sonra, Umberto Terracini *Imprekorr'da* faşizmin en fazla, geçici bir «Kabine bunalımından» ibaret olduğunu yazıyordu¹⁸ V. Kongrede faşizm üstüne kararı açıklayan Bordiga İtalya'da «burjuvazinin hükümet adamlarını değiştirmesi» dışında bir şeyin sözkonusu olmadığını açıklıyordu. Hitler'in iktidara geçmesinden hemen sonra ise Komintern Yürütme Komitesi prezid-yumu: «Hitler Almanya gittikçe, kendini daha kaçınılmaz biçimde belirten bir iktisadî yıkıma koşturmaktadır. (...) Faşizmin zaferinden sonraki bir anlık sükûnet sadece geçici bir olaydır. Faşist teröre rağmen Almanya'da devrimci hareketi kaçınılmaz ola-

¹⁸ *Improkorr*, Almanca baskı, sayı 213 ve 221, Kasım 1922. Aynı şekildi), IV. Kongrede de egemen hava budur. Gerçek durumdan yalnızca Radek haberdar görünmektedir.

rak yükselecektir.» diyordu.¹⁹

Bu arada, Enternasyonal'in analizlerinde «zorunluluk», «kaçınılmazlık», «sakınılmazlık» terimlerinin ısrarla ve büyüklü sözler gibi tekrarlanmasına dikkat edelim.

2 — İktisadî bunalım-evrim-katastrof-devrim mekanik sürecinde, basit geçici bir episod olan faşizm de aynı şekilde *kendi kendine* çökecektir. Enternasyonal içinde en fazla tutulan, faşizmin «iç çelişkileri» ve yakında otomatik olarak yıkılacağı ile ilgili görüş olmuştur. Burada iç çelişkilerden kasıt, katastrofik «iktisadî bunalımın» yön verdiği «iktisadî» çelişkilerdir.

«İç çelişkiler» konusundaki bu görüş, «stabilizasyon» tezine geri dönmüş olan V. Kongrenin (1924) *Faşizmle İlgili Karar Tasa-rısı*'nda oldukça açıktır: «Bu kapitalist bunalım... ve kapitalist sistemin gittikçe daha fazla çöküş çağında... faşizm, zaferinden sonra, iç çelişkileri nedeniyle içten yıkılmasına yol açan bir siyasal iflasla sonuçlanır»²⁰ 1929 bunalımını dünya ölçüsünde önceden kestirebilen tek iktisatçı olduğu halde, Varga, Kasım 1933'de, Hitler'in yakında düşeceğinin nedenleri olarak şunları vermektedir: «Fakat faşizmin egemenliği, anti-kapitalist kitlelerin çıkarları ve istemleri ile iflas etmiş bir kapitalizmin muhafızı olarak faşizmin nesnel rolü arasındaki iç çelişkilerden dolayı çökmeye mahkûmdur»²¹ Clara Zetkin, İtalyan faşizmi ve «içsel çelişkileri» yüzünden yakında yıkılacağı tahminleri konusundaki anlayışın yanlışlığı konusunda uyarılarını yaptığı halde, bunlar söylenmektedir hâlâ.²² Bu yanlışlığın yeniden teşhir edilmesi için, VII, Kongrenin oldukça bulanık ortamında Dimitrov'u beklemek gerektir.

¹⁹ Fr. Heckert'in raporundan sonra yürürlükten kaldırılan 1 Nisan 1933 tarihli karar. **Why Hitler in Germany** 1933, s. 38 ve devamı.

²⁰ **Imprekor**, Almanca baskı, sayı 119. Aralık 1924.

²¹ T. Pirker'in **Komintern und Fascismus 1920-1940** adlı derlemesinden aktarılmıştır. 1986, s. 176, 180.

²² Clara Zetkin'in bu analizleri Komintern'in III. Plenum'unda (15-23 Haziran 1923) faşizm konusundaki bir tartışma çerçevesinde yapılmıştır. (**Protokoll der Konferenz der erweiterten Exekutive der KI** 1923, s. 204 ve devamı). Clara Zetkin burada, özellikle şöyle diyordu: «Faşizmi birleşik ve son derece uyarlı bir kuvvet saymamalıyız ... Sayısız çelişik öğeler içeren ve içten çökecek bir yapıdır faşizm.

3 — a) Faşizm zorunlu ve eli kulağında devrimin iktisadî sürecinde sadece geçici bir olaydı. Faşizmin değerlendirilmesi ile ilgili teorik siyasal tırmanış henüz başlamaktadır. Faşizm, böylece, devrimci süreçte tarihin kötü yanının *olumlu* bir anı olarak, halka yararlı bir şey olarak ele alınmaktadır. «Maceracı siyasetiyle faşizm, Alman kapitalizminin iç çelişkilerini (...) kızıştırmakta ve Almanya'yı yıkıma sürüklemektedir. Böylece Almanya'da uçsuz bucaksız bir devrimci dalga yükselmektedir.»²³ Ve ayrıca: «Açık faşist diktatörlüğün kurulması (...) Almanya'nın proletarya devrimi yönünden gelişmesini hızlandırmaktadır»²⁴

Faşizmin devrimi yaklaştıran olumlu bir olgu olarak ele alınmış olmasının nedeni, kapitalizmin «iktisadî» çöküşünü hızlandıracağına düşünülmesidir; bu çerçevede, sınıf mücadelesi konjonktürüne dayanan her türlü faşizm değerlendirmesi imkânsız hale gelmektedir.

b) Daha da ilerleyelim: faşizmin bu olumlu anlama bürün-mesi, faşizmin, bu yıkıma götüren iktisadî bunalımın *basit bir ifadesinden* başka bir şey olmamasındandır. Burada VI. Kongre ile Komintern'e egemen olan görüş; Faşizmi kapitalizmin kendine özgü *savunma* stratejisi olarak, dolayısıyla burjuvazinin *güçsüzlüğüne* indirgenebilir bir olgu olarak, ve kapitalizmin son saatinin yakınlığının şaşmaz işareti olarak ele alan görüş sözkonusu-dur: «Faşist diktatörlük (...) Almanya'da burjuvazinin en zayıf siyasal yönetimidir.» Bu kez, İtalyan Komünist partisi yöneticilerinin İtalya'daki faşizmle ilgili analizlerinin ve Haziran 1923'-

Fakat faşizmin ideolojik ve siyasal çöküşünü doğrudan doğruya askeri yenilgisinin izleyeceğini sanmak son derece tehlikelidir. Tam tersine, faşizmin, tüm terörizm araçlarını kullanarak iktidarda kalmaya çalışacağını gözönünde tutmak gerekir. «Clara Zetkin burada, hem italyan Komünistlerinin, hem de Zinoviev'in bu konudaki analizlerine karşı çıkmaktaydı. Zinoviev'in IV. Kongre'deki analizlerine göre «iç çelişkiler» nedeniyle, «Bu uğursuz karşı-devrim, karşı-devrimci kuruluşların en güçsüzüdür. ... Faşizmin gücünü oluşturan şey, onun ölümünün temelini de oluşturmaktadır.» (**Protokoll**, a.g.e., s. 897 ve devamı).²³ Alman Komünist Partisi polit-bürosunun 10.10.1933 tarihli kararı, Pirker, s. 175. Aynen bu değerlendirme tarzı, Mussolini'nin iktidara geçmesinden sonra İtalyan Komünistlerinde yaygındır.²⁴ Komintern Presidumunun 1 Nisan 1933 tarihli kararı, a.g.e., ayrıca, bkz. XIII. Plenum kararları, Kasım-Aralık 1933.

deki Komintern plenumunda ele alınıp V. Kongrede tekrarlanan, faşizmi, «kapitalist iktisadın parçalanıp dağılmasının ifadesi» olarak ele alan kararının —vurgulanarak tekrar ele alınmasından başka bir şey değildir. Buna göre faşizm, kapitalizmin güçsüzlüğünün bir ifadesinden, bir *capilalisma debole*'den başka bir şey olmayacaktı.

Eğer faşizm, yalnızca kapitalizmin katstrofik iktisadî bunalımına tanık olarak burjuvazinin güçsüzlüğünün göstergesinden başka bir şey değilse, ancak bu durumda faşizm, kitlelerin devrimci hareketinin «gücü» ile yanyana gider. Bu güç otomatik olarak ve soyut biçimde bu bunalımdan çıkarılabilir. Böylece, fa-şistleşme süreci, sınıf mücadelesinin iktisada indirgenmesi ve «*iktisadî bunalım — işçi sınıfının saldırıya geçmesi*» tarzındaki me-kanist yargı dolayısıyla, zorunlu olarak işçi hareketinin *saldırı* evresine ve burjuvazinin *savunma evresine* tekabül edecektir.

c) Bu yüzden faşizm; dar anlamda «karşı devrim,» yani «devrime karşı» dolaysız ve doğrudan doğruya bir tepki olarak kavranır. İtalyan Komünist yöneticileri bu yolu daha 1921'de açmışlardı: «Faşizm devrimci durumdan doğar...»²⁵ ve Zinoviev, IV. Kongredeki konuşmasında bu yolu izlemişti «Faşizm... karşı-devrimci bir hükümet darbesidir.» V. Kongre (1924) bunu çok iyi ifade etmektedir. «Faşizm, kapitalist sistemin gerileme çağında, proletarya devrimi çağında... Klasik karşı-devrim şekillerinden biridir »

Hiçbir şey, burada ekonomist çizginin yarattığı kısa devreden daha açık olamaz. Kapitalizmin gerilemesi, katstrofik ekonomik bunalım fikri ile soyut olarak karakterize edilen bir dönemin gizinden ortaya çıkarılır. Tam anlamıyla karşı devrimden başka bir şey olamayan, yeni bir *devrimci duruma* doğrudan doğruya cevap olan faşizm nedeniyle, devrimin her zaman ve her yerde olabilecek varlığını iktisadî bunalım belirleyecektir. 15 haziran 1930 tarihli *Rote Fahne* şöyle der: «Faşizmin ilerlemesi asla proleter hareketinin gerilemesinin belirtisi olmayıp tam tersine devrimci dalganın yükselişinin karşı *etkisi, devrimci bir durumun olgunluğunun zorunlu yan tamamlayıcısıdır*».

Gerçekte, burada, sözkonusu olan sınıf savaşının *somut bir durumu* anlamında bir devrimci «durum» değil, fakat gerçeğin üzerine yerleştirilen soyut bir ekonomist kavramdır. Bu görüş,

²⁵ İKP'nin **Programme Communiste** Ekim-Aralık 1989 içinde Fransa'da tekrar yayınlanan kararı.

bir kez daha, İtalyan faşizminin karşı-devrim olarak, yani Rus «beyaz-muhafızcılığı» veya Macaristan'da Horthy'nin karşı devrimi ile özdeş tutulacak hir olgu olarak yorumlanmasından kaçınılması için Enternasyonalı uyaran Clara Zetkin'den uzaktadır.²⁶

(d) Fakat daha da ileri gidelim: bu açıklama çizgisi içinde, faşizm yalnızca zorunlu olarak ve derhal, proletarya diktatörlü-ğünce izlenecek olan, devrim tarafından zorlanan burjuva diktatörlüğünün «sonuncu» siyasal biçimi olarak ele alınabilir.

Bu analiz tarzı nasyonal-sosyalizmin iktidara geçişinden sonra Komintern içinde oldukça yaygındır. Bu analiz, İtalyan yöneticilerinin ve faşizmi «burjuvazinin son kartı» olarak ele alan Haziran 1923 plenumunun ve Bukharin'in V. Kongrede karşı çıktığı analizlerin tekrarlanmasıdır: «Biz Komünistler bile, bazan durumu son derece basit şekilde kavıyorduk; şunu düşünüyorduk: önce demokrasi vardı, sonra faşizm gelecekti ve faşizm geldikten sonra da zorunlu olarak proletarya diktatörlüğü. Bu gerçekleşebilir fakat gerçekleştiremeyebilir de. İtalya örneğinde Mus-solini rejimini hemen mutlaka proletarya diktatörlüğü değil fakat yeni tarz bir 'demokrasi' de izleyebilir...» Görülmesi gerekli şey, Enternasyonalin ekonomist ve evrimci görüşünün tarihî sürecin «evrelerini» biçimsel ve kronolojik olarak kavramaya yol açmasıdır.

Atılacak bir tek adım kalmaktadır: devrim konusundaki me-kanist, katastrofik önüne geçilemezlik görüşü faşizm konusunda *kaderci* bir görüşe aktarılacak mıdır? Başka bir deyişle, proletarya diktatörlüğünden *önceki son* aşama olan faşizm, emperyalist metropollerde devrime gidilirken *zorunlu*, yani *kaçınılmaz bir aşama* mı sayılacaktır?

İlk bakışta Enternasyonal tarafından böyle bir adımın belirgin olarak atılmadığı duygusu uyanmaktadır. Gene de sosyalist devrimin «son koşullarının» yaratıcısı olarak faşizmin «olumlu» yönlerini analiz eden ve ona garip bir «zorunluluk» yükleyen formüllere devamlı olarak raslanmaktadır. Faşizmi, zorunlu devrimden

²⁶ Haziran 1923'deki III. Plenum'a sunduğu raporunda, Clara Zetkin şöyle domoktodlr: «Faşizm Macaristan'daki Horthy diktatörlülüğünden tamamen farklı bir şeydir. ... Faşizm kesinlikle burjuvazinin, müca-delecl bir şekilde başkaldırmış olan proletaryaya karşı, intikamı de-mek değildir. Tarihî ve nesnel acıdan ele alındığında, faşizm daha çok.oroleteryanın devrimi yürütememiş olmasının cezası olarak başa gelmektedir...» (**Protokoll a.g.e.**).

önceki son aşama sayan böyle bir tarihî süreç görüşü, faşizmi devrimden önce gelen «zorunlu» aşama sayan anlayışa ikisi bir sanılacak kadar yaklaşmaktadır.

Zaten, pek çok Komünist bundan mantıkî sonuçlar çıkarıp Komintern'in genel çizgisinin sonuna kadar giderek bu görüşü açıkça benimsemiş görünmektedirler. Thälmann'ın Aralık 1931' de, Komintern'in organı *Die Internationale'da* yer alan «resmî» uyarısından *dolaylı olarak* bu anlaşılmaktadır. «Tekelci kapitalizm- " de faşist diktatörlüğün kaçınılmazlığı konusundaki yanlış teori ile yeterince mücadele etmedik...» İtalyan Komünist Partisi'ne gelince, bu parti sözünü açık açık söylemiştir. 1922 Roma tezleri, hiç kaçamaksız şöyle demektedir: «Faşizm gerçekte... kapitalist rejimin gelişiminin kaçınılmaz bir sonucudur.»²⁷ Her ne olursa olsun, tekrar Enternasyonale dönecek olursak, sözkonusu adımı hernekadar resmen atmamışsa da, tıpkı atmış gibi olduğu söylenebilir: faşizmin karşı konulabilir tırmanmasına karşı etkin mücadele araçlarını neredeyse tamamen yadsımıştır.

²⁷ «Tesi sulla tattica» **Ordine Nuovo**, 3 Ocak 1922. Frankfurt okulunun historisist-hegelci, «teorik ultra-solculuk» akımında, faşizmin, kapitalizmin «özünün» **zorunlu gerçekleşmesi** olarak yorumlanması ilginçtir: bu konuda, özellikle Horkheimer ve Marcuse'nin 1933-1939 dönemindeki eserlerine ve makalelerine bakınız.

BÖLÜM IV *Sonuç: Tekelci Kapitalizme Geçiş ve «İktisadî Bunalım»*

Faşizmler «dönemi» konusunda Enternasyonal'in hangi yanlış görüşlere düşmüş olduğu açıkça görülmektedir. Peki bu dönemin tabiatını kısaca nasıl özetlemeli? İlkın, emperyalist aşamanın bir parçası olduğu açığa çıkarılmalı; özellikle de, emperyalist ülkelerde tekelci kapitalizmin egemenliğine geçişi temsil ediyordu.

Bu bize faşizm dönemi ile ilgili az çok bilgi vermektedir. Bu dönemi, bir geçiş evresine özgü çelişkilerle birleşmiş, emperyalizmin ve tekelci kapitalizmin çelişkileri karakterize etmekte dir. Bu durum geçiş akışında sınıf mücadelesini keskinleştiren koşulları belirler. Başka bir deyişle, bu geçiş evresi faşizmin ne olduğunu, kendi başına açıklamaz: *faşizm yalnız bu «döneme» bağlı bir olgu kesinlikle değildir.* Bu «dönem» yalnızca faşizmin tekabül ettiği *siyasal bunalımların* ortaya çıkmasına katkıda bulunduğu ve sınıf mücadelesi konjonktürlerini çizdiği ölçüde önem kazanmaktadır: siyasal bunalımları yalnızca bu dönemin karakteri belirlemez, farklı dönemlerde de ortaya çıkmaları kuvvetle muhtemeldir.

Böylece, iki savaş arasındaki «İktisadî bunalım» ve faşizmin ortaya çıkmasında bu bunalımın rolü sorununun sınırlarını çizdik. Gerçekten, 1929'da kelimenin tam anlamıyla bir dünya bunalımı, ABD dahil, emperyalizmin metropollerinde kesin olarak ancak İkinci Dünya Savaşı ile giderilebilecek bir bunalım olmuştur. Ayrıntılara girmeksizin aşağıdaki noktalar üzerinde durmak gerekir: Bu bunalım asla, kendi öz olgunluğu sonucu daha o zaman işi bitmiş bir emperyalizmin katastrofik İktisadî bunalımı değildi. Şüphesiz bu bunalıma, emperyalist aşamadaki kapitalizme

özgü eğilimler, fakat sadece geçiş evresinde alacakları tarihî şekilleriyle neden olmuşlardır.¹

Bunun ötesinde dönemin karakteri nedeniyle, Enternasyonal' in her zaman düşünmüş olduğu gibi *sürekli ve hızlı basit bir iktisadî süreç* sözkonusu olmadığı açıkça görülmektedir. İki dünya savaşı arasındaki dönemi, Enternasyonal'in Y. Varga'nın desteğiyle yapmış olduğu şekilde, inişli çıkışlı «*devamlı bir iktisadî bunalım dönemi*» olarak *nitelemek* yanlıştır.² Enternasyonal'in daha IV. Kongrede (1922-23) açık olan bu görüşü V. ve VI. Kongrelerde tekrarlanmış ve vurgulanmıştır: «Kapitalist iktisadın yıkılışının genel tablosu gerileme çağında kapitalist sisteme özgü dalgalanmalarla asla gücünden kaybetmez (...) İkinci Kongre, endüstride şimdiki yeni atılımın başlangıcından önce bile, bu atılımın oldukça yakın bir gelecekte ortaya çıkacağını öngörmüş ve bu atılımı o zamandan beri en kesin bir biçimde, kapitalist ekonominin hızlanan yıkılışının temelindeki yapay bir dalgalanma olarak tanımlamıştır...»³

Gerçekte, iki savaş arasındaki dönemin *tamamı* gözönüne alındığında, iktisadî, siyasal gelişmelerin bütününde eşitsiz olarak gelişen bir birikim sözkonusu olmuş ve bu birikim içinde, daha çok bunun sonucu olan iktisadî bunalımlar yön vermiştir. Bu görüş açısından aşağıdaki sürecin sözkonusu olduğu söylenebilir: 1921'e kadar savaş sonrasının iktisadî bunalımı; 1929'a kadar dalgalanmasına rağmen iktisadî atılım ve artan bir ilerleme; 1929-1931 keskin iktisadî bunalımının bundan sonra duraksamalarla birlikte giderek özümlemesi ve belirgin iktisadî canlanma.

Her şeye rağmen tekrar sınıf savaşı sorununa dönecek olursak faşizm ve nasyonal-sosyalizm iktidara ulaştığı zaman, bu iktisadî bunalımlar ya henüz oluşturulmuş —faşizm— ya da yatışma yolunda idiler ve bu bunalımların sınıf savaşı üzerindeki etkileri gö-

¹ Öte yandan **geçiş** tezini kendi bakış açılarından kabul eden Baran ve Sweezy de, 1929 bunalımını böyle açıklamaktadırlar. **Capitalisme Monopoliste**, bölüm 8. M. Dobb da, faşizm konusundaki analizlerinde bu yoruma yaklaşır görünmektedir. **Political Economy and Capitalism**, 1937, s. 230.

² 1929 bunalımı ile ilgili analizlerini daha önce belirttiğimiz Varga, kapitalizmin «yeni evresi» görüşünü, **Rise and fall of Capitalism** adlı eserinde «genel iktisadî bunalım» evresi olarak işlemektedir.

³ **Quatrieme Congres de l'Internationale**, ed. Maspero, s. 155.

reli olarak giderilmek üzere idi —nasyonal-sosyalizm. Sınıf savaşı konjonktürünü doğrudan doğruya böyle bir iktisadî bunalım belirlemiş değildir. Böylece çizilmiş olan bu konjonktür sonuçta *sınıfi mücadelesinin aşamaları ve dönüm noktaları üzerine kurulan* bir dönemlemeye bağlıdır.

2. Faşizm ve Sınıf Savaşı

1. SORUN VE KOMİTERN

Faşizme yol açan sınıf savaşı konjonktürünün ortaya çıktığı dönemin genel hatlarını açıkladıktan sonra, bu konjonktürün analizine girmeden önce, bundan böyle bu analizlerin dayanacağı belirli sorunları ortaya koymamız gerekmektedir.

Gerçekten, faşizmi kapitalist gelişmenin belirli bir evresine oturtmak gerekirse, bu gelişme evresinin tek başına faşizmi açıklamaya yetmediği ortadadır: «müdahaleci Devlet»in mutlaka, zorunlu olarak faşist bir biçim alması gerekmez. Bu durum göstermektedir ki faşizm, özgül bir sınıf savaşı konjonktürüne tekabül etmektedir. Fakat burada durup kalmamak gerekir: aslında faşizm, kapitalist Devletin gelişiminin belli bir aşamasındaki basit bir farklı biçimini oluşturmaz. Faşizm, kapitalist Devletin Devlet ve yönetim olarak «sınırdan» bir biçimini oluşturur. *Sınır durumdan* kesinlikle burjuva siyasal sisteminin «marazı» bir biçimi değil¹; yani, herhangi bir biçimde «parlamentar demokrasi»ye yabancı bir biçim değil, fakat sınıf savaşının tamamen özgün bir konjonktürü gereği olan bir biçimi anlamak gerekir. Sınıf savaşının yer aldığı kapitalizmin gelişimi dönemi bile tamamen bu özelliği belirlemez.

Bu şimdiden, *siyasal bunalım* sorununu koymaktır; çünkü faşizmin ortaya çıkışı mutlaka bir siyasal bunalıma denk düşmektedir. Böylece, yukarıda sözünü ettiğimiz önerilerimizi, siyasal bunalım olgusunun, gerçekte sınıf savaşının bir dizi *özgün ni-*

¹ Faşizmi ve buna denk düşen «bunalımı» «sapma» —hatta «kötü çalışma» modeli olarak ele alan, aslında «fonksiyonist» okuldur. T. Parsons, **Some Sociological Aspects of the Fascist Movements**, 1942.

teliklerinden ibaret olduğu vurgulanarak açıklığa kavuşturula-bilir.

Burada ortaya konulan sorun, devrimci durumun ortaya çıkardığı sorunu andırır.

Böylece sorun belirgin hale gelmektedir: eğer faşizmin parlamenter demokrasiye yabancı olmadığı doğruysa, ve eğer burjuva devletin —ve kapitalist sistemin— kendi içinde faşizm «tohumlarını» —fakat devrim «tohumlarını» da unutmamak gerekir,— taşımakta olduğu da doğru ise, bu tohumların doğrusal ve zorunlu ve otomatik gelişimleri ile faşizmin açıklanamaya-cağı da aynı ölçüde doğrudur (devrim de buna benzer bir sürece bağlanamaz).

Bununla birlikte III. Enternasyonal, faşizmi çoğu kez bu biçimde ele almıştır; bu anlayış, burjuva Devletin demokratik parlamenter biçimi ile faşizm arasındaki farkın nereye oturtulacağı konusunda Enternasyonal'in karşılaştığı güçlüğü bir kat daha artıracak ve faşizmin özgüllüğünü gözden kaçirtacaktır: «Faşizm organik biçimde burjuva demokrasiden doğup büyür. Burjuva diktatörlüğünden açık baskı biçimlerine geçiş süreci burjuva demokrasinin özünü oluşturur.»² veya, «Almanya gösteriyor ki... demokrasiden faşizme geçiş, öyle her şeyi altüst eden şiddetli olaylar olmaksızın, belirli bir doruk noktasına ulaş-maksızın ortaya çıkan fakat yavaş ve kerte-kerte tamamlanabilen *organik bir süreçtir.*»³

Faşizmin tedrici ve neredeyse gözle görülemez geçişi görüşü böylece, «Faşizm yeni bir hükümet yöntemi olmadığından, faşizmle burjuva demokrasisi arasında *sadece bir derece fark vardır*» görüşüyle kesişir (Manouilsky, a g.e.) veya «Komünistlerin görevi, demokrasi ve faşizm arasındaki farkları bulabilmek için garip gözlüklerle bir sözde-teori aramak değildir»⁴ görüşüyle kesişmektedir

İtalyan Komünist Partisine de ortak olan bu tavırlar, 1924'

² Manouilsky'nin XI. Plenum'a raporu, 1931.

³ W. Hirsch. «Faschismus und Hitlerpartei», **Die Internationale** için de, Ocak/1932. Bordiga'nın «ultra-so!» eğilimi tarafından 1922'de ha zırlanan, İtalyan Komünist Partisinin Roma Tezleri de «faşizm kapitalizmin gelişmesinin **doğal bir aşamasıdır**» der.

⁴ **Hirsch, a.g.e..**

deki V. Kongre sırasında Komintern içinde de yoğun bir biçimde açıklanmıştı⁵

Kolayca görülmektedir ki, siyasal bunalım sorunu, faşizme ulaşan ve gelişimin «tedrici» hızını kıran çelişkilerin yoğunlaşması durumu, böyle bir çerçeve içinde sorulamaz bile. Komintern, benzeri her durumu sürekli, «ilerleyen» bir olgunlaşma süreci olarak görülen bir devrimci duruma indiriyordu.

Siyasal bunalım konusunda aşağıdaki soruyu sormak gerekir: Dar anlamda devrimci durumdan farklı bir siyasal bunalımın, bir Devlet biçimini ve gerçekten özgül yönetim biçimlerini ortaya çıkaran bir bunalımın genel niteliklerini ayırtetmek mümkün müdür? O halde aynı sorunun iki yönü var: bir «bunalım» kendi kavramının genelliği içinde kavramlanabilir mi? Yani, bu bunalımın ortaya çıkaracağı *olağanüstü Devlet biçimine* özgü niteliklerin tümü bu biçimde belirlenebilir mi? Bundan da öte, siyasal bunalımın genel anlamı içinde, her biri bonapartizm, askeri diktatörlük, faşizm gibi *olağanüstü yönetim biçimlerine* ulaşan olağanüstü Devlet biçimine özgü, birbirinden farklı ve özgün bunalım türleri belirleyebilir miyiz?⁶

2. THALHEİMER, GRAMSCI, TROÇKİ

Faşizmin bu açıdan incelenmesi konusunda elimizde birbirine çok yakın, fakat ayrı iki görüş var: August Thalheimer ve

⁵ Bordiga ve Freimuth'un V. Kongre'ye raporları, **Protokoll des fünf-ten Kongresses der KI**, 1925, c. II, s. 715 ve devamı. 1928 ve 1935 arasında devam eden ve faşizm ve öteki burjuva Devlet biçimleri arasında bir ayırım gözetmemenin en açık örneği, Komintern'in XIII. Plenum'unun (1933) A.B.D.'de Roosevelt rejimini nitelemesidir: «Burada, sözkonusu olan, emperyalist ülkeler içinde en ilerlemiş faşistleşme sürecinin en klasik örneğidir.» Bu tavır, Kuusinen tarafından benimsenmiştir.

⁶ Bu konuda da, Komintern bir cevap getirmemiştir: IV. Kongre'den itibaren, fakat özellikle V. Kongre'den (1924) itibaren, **faşizm** etiketi tüm olağanüstü rejimlere takılmıştır. Macaristan'da Horthy rejimi, Almanya'da Von Seek'tin ordusu (1923'de faşizm buradan bekleniyordu), Pilsudski rejimi, Kuomintang, Frankizm, Peronist rejim, Japon rejimi vb. hiç ayırım gözetilmeden faşist olarak kabul edilirler.

Antonio Gramsci'nin görüşleri ve ayrıca Troçki'nin görüşü. İlk iki görüş, Marx ve Engels'in Lenin tarafından tekrar ele alınmış olan belirli birtakım analizlerine başvurduklarından birbirlerine oldukça yakınlar. Bu analizler, temel niteliği egemen sınıflara göre özgün bir *görelî* özerklik olan ve bir toplumsal formasyonda, denge durumlarında temel sınıf gücü arasından ortaya çıkan bir Devlet biçimini ele alırlar; bunlar somut olarak *mutlakiyetçi Devlete* — burjuvazi ve toprak soyluluğu arasındaki denge— ve *Bonapartizm'e* —burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki denge— uygulanmış oları analizlerdir. *Bismarkizm* ise bu iki durumun karışımı sayılmıştır.⁷ Ancak «denge» terimine dikkat etmek gerekir, *çünkü denge burada özel bir anlam kazanmaktadır*: Bellibaşlı iki uzlaşmaz tarafın «eşit güçlerle», terazi örneğinde olduğu gibi, dengede olduğu «*eşitlik*» dengesi anlamına gelmektedir. Gerçekte, Marksizmin klasikleri, özellikle Lenin ve Mao, aslında «eşitsiz» olan güçler arasındaki güçler dengesinin «görelî dengelenme» durumlarını ifade etmek için denge terimini farklı bir anlamda kullanırlar.

Thalheimer⁸ bize bonapartizm sorunsalı doğrultusunda faşizmi incelediği çok önemli yazılar bırakmıştır. Thalheimer'in tanımlamak istediği siyasal bunalımın ana etmeni, —daha birçok etmen vardır—, iki temel sınıfın, burjuvazi ve proletaryanın güçleri arasındaki denge etmenidir. Bu bunalımın temel özelliklerinden biri, egemen sınıflara karşı Devletin özgün görelî özerkliği olan bonapartçı Devlet biçimlerine götürmesidir. Buna göre, egemen sınıflar, «iktisadi-toplumsal egemenliklerini» koruyabilmek için «siyasal egemenliklerini» bir «kurtarıcı-usta» lehine feda ederler. Thalheimer faşizmi, bonapartçılığın özel bir biçimi olarak görüyordu.

Gramsci için durum görece farklıdır. Farklı, çünkü Gramsci siyasal bunalımın genel anlamı içinde *siyasal bunalımın özgül bir durumunu, hegemonya bunalımı veya sezarizm olgusunu* ortaya çıkaran *katastrofik denge* bunalımını tesbit etmektedir.⁹ Ar-

⁷ Bu konuda, kitabım **Pouvoir politique et Classes sociales'e** bakınız.

⁸ «Über den Faschismus», **Faschismus und Kapitalismus** içinde, ayrıca, bkz.: Griepenburg ve Tjaden, «Faschismus und Bonapartismus. Zur Kritik der Faschismus-theorie August— Thalheimer», **Das Argument**, Aralık/1966

⁹ Gramsci, **Le Cesarisme, Oeuvres choisies** içinde, s. 255 ve **Machiavel** içine dağılmış birçok bölüm. Burada yalnız Gramsci'nin faşizm açıkla-

tık sözkonusu olan şey, varolan iki temel gücün basit dengesi olmayıp, «mücadelenin devamının karşılıklı yıkımdan başka bir sonuç doğurmadığı ve bir katastrof geleceği sunan» özel bir dengedir. Marx'ın gözlemine yaklaşan ve Thalheimer'in, Gramsci'nin yaptığı gibi, ona özel bir anlam vermeyip benimsediği, önemli bir gözlemdir bu: Marx kimi zaman, «burjuva sınıfı daha önceden kaybetmiş, işçi sınıfı ise daha bir ülkeyi yönetme yeteneğini elde edememişti» gözleminin sonucu olarak Fransız bonapartiz-mini bu özel dengeye yaklaştırır. Gramsci'ye göre, bu katastrofik siyasal bunalımın temel özelliklerinden biri, bu kez Devletin egemen sınıflara karşı, çok daha özel görelî özerkliği olan sezarizm olgusunu doğuracaktır. Gramsci, Fransız bonapartizmini sezarizm saymakta tereddüt eder gördüğü halde, faşizmi, se-zarizmin tamamen tipik bir durumu olarak ele almaktadır: bunun Gramsci'ye faşizmle bonapartizm arasında Thalheimer'in çoğu kez kaçınmadığı tüm analogilerden ve yapay benzetmelerden sakınma imkânını verdiğini söylemek gerekir.

Faşizm konusunda, varolan güçlerin dengesi ile ilgili siyasal bunalım tezini, bildiğim kadarı ile yalnız Thalheimer ve Gramsci açık biçimde formüle etmişlerdir. Bu konuda O. Bauer, A. Tasca ve A. Rosenberg'in eski ve yeni sayısız Marksist denemenin bir uzantısı görünümündeki görüşleri¹⁰ aslında bu tezin saklı bir devamıdır. Faşizmi incelerken; Almanya'da Thalheimer'in İtalya' da Gramsci'nin çözümlerinin yeniden ele alınmasını belirtmek yeterlidir.

Bununla birlikte bu analizler çok önemli öğeler taşımalarına rağmen, *sanırım bir noktada yanılıyorlar*. Ne Almanya'da ne de İtalya'da faşizmin ortaya çıkışı, hangi anlamda olursa olsun, bir siyasal denge bunalımına denk düşmemiştir. Bir kez faşizmin ortaya çıkışı sırasında işçi sınıfı zaten yenik düşmüştü, ve bu durum burjuvaziye bir katastrofik dengeye malolmamıştı. Başka bir deyişle, ve tüm faşistleşme süreci boyunca, burjuvazi, ana çelişkinin ana görünümü olarak kalmıştı.

masının genel çerçevesini sunuyorum. Ayrıntılı analizleri üzerinde ilerle duracağız.

¹⁰A. Tasca tarafından **Naissame du fascisme**, 1967, s. 349 ve devamı ve, **Faschismus und Kapitalismus** adlı kitabın «Der Faschismus» bölümünde, s. 156, O. Bauer tarafından bu açıkça ifade edilmiştir. O. Bauer *Katastrofik denge* görüşüne yaklaşır; bu, A. Rosenberg'de, «Der Faschismus als Massenbewegung» **a.g.e.**, daha az açıktır.

I

Troçki'ye göre olaylar daha karmaşıktır. Almanya üzerine *Ya-zılar'ında* iki gücün dengesine dayanan bonapartçılığı faşizmden ayırdetmeye özen gösterir¹¹. Bununla birlikte, faşizmin kendisi konusunda, faşizmi nitelleyen *özgül* siyasal bunalım sorununu azımsar görünmektedir. Troçki temel olarak iki nitelik ele alır: bu nitelikler anlamlıdır, çünkü bunlar, görünüşteki *ayrılıklara rağmen*, Troçki'nin temelde, Komintern'in görüşünü paylaşmakta olduğunu gösterirler:

1 — Faşizmin, burjuvazinin «başkaldıran» işçi sınıfına karşı açık bir «iç savaşı»na ve dolayısıyla işçi sınıfının devrimci saldırıya geçmesine denk düşeceği, Troçki'yi Komintern'e yaklaştıran yanlış nitelendirmedi.

2 — *Yükselen burjuvazi* için Jakobenzim ve *stabilizasyon çağında* sosyal demokrasi gibi, faşizmin de *gerileyen burjuvazinin* küçük burjuvaziye dayanmasının özel bir biçimi olacağı, «dönem» den mekanist bir biçimde çıkarılmış ve özgül sınıf savaşının önemini azımsayan bir genel nitelik.

Fakat Troçki'nin hakkını vermek gerekir. Öbürlerinin yanında, başta işçi sınıfı ve küçük burjuvazi ile olan ilişkileri olmak üzere, faşizmin önemli öğelerini açık bir biçimde ortaya koymuştur. Bundan da öteye, Almanya'da sürecin gelişimini şaşırtıcı biçimde öngörebilen tek kişi olmuştur. Böyle olmakla birlikte, analizleri, Troçki'de çoğu kez olduğu üzere, ortaya gerçek sorunlar koyduğu halde bunları çözmez ya da yanlış biçimde açıklar. Hatta Troçki'ye sempatisi bilinen I. Deutscher bile, onun faşizm görüşü konusunda: şöyle der «ne var ki bazı durumlarda görüşünü oldukça belirsiz biçimde ortaya koymuştur. Faşizmin Fransa' da gündeme gelişini görmüş ve Polonya'daki bonapartçı benzeri diktatörlüğe, ne pahasına olursa olsun, faşist etiketi koymak istemiştir. Öte yandan, Schleicher ve Papen hükümetlerini ve aynı şekilde Doumergue'nin 1934'deki zayıf hükümetini pek inandırıcı olmayan bir biçimde bonapartçı hükümetler olarak tanımlamıştır. Sonunda, ancak 1940'da, Petain hükümetini faşistten çok bonapartçı benzeri olarak tanımlamıştır.»¹²

¹¹ **Ecrits** c. III, s. 128 ve devamı ile 265 ve devamı. ¹² Deutscher, **Trotsky**, c. III, s. 375, dipnot. Troçki'nin faşizm üzerine analizlerinin önemini küçümsemek sözkonusu değildir: özellikle, Almanya üzerine *Yazılar'ı* bu döneme ait en bilinçli yazılar arasında yer almaktadır.

3. ANALİTİK ÇERÇEVE:

SİYASAL BUNALIM, SINIF SAVAŞI VE KURUMSAL SİSTEM

Faşizmin incelenmesinin içeriğini, doğrulanması gereken tezler biçiminde ortaya koyalım:

A) *Siyasal bunalımın* genel nitelikleri kolayca tanımlanabilir. «Eşitlik» dengesi, siyasal bunalımın, genel denge bunalımı, katastrofik denge bunalımı gibi özgün türlerine tekabül eder. Faşizm, siyasal denge bunalımlarının bu türlerine tekabül etmez. Bundan başka, faşizme özgül sınıf savaşı konjonktürleri siyasal bunalımın genel niteliklerini taşırsa da, aynı şekilde, tamamen özgül bir siyasal bunalımın özel niteliklerini de ortaya koyar.

Faşizm sorunu üzerinde yoğunlaşan bu denemede izlenecek olan araştırma çizgisi bu olacaktır. Faşizmin siyasal bunalımı, bütün yönlerinden incelenerek, sırasında, hem genel olarak tüm siyasal bunalımlara ait özellikler hem de faşizme özgül bunalımı özel bir tür olarak nitelleyen özellikler ortaya konulacaktır.

B) Bir olağanüstü Devlet biçimine yol açabilecek siyasal bunalım, temel olarak, *sınıf savaşı alanının* özel nitelikleri olan «toplumsal ilişkilerden» ortaya çıkar.¹³ Yine de bu siyasal bunalım kurumsal yapıda derin çatlaklarla birlikte gelir. Yani *Devlet aygıtları*, aynen devrimci durumda olduğu gibi, bu görüş açısı için de, Devlet otoritesinin özgül çizgisi olan «ikili iktidarla» nitelenmektedir: olağanüstü Devlet başka etmenlerin yanında, bu çatlaklara da verilen cevaptır.

Ne var ki, sınıf savaşı üzerinde kendine özgül etkileri olan bu «kurumlar bunalımı»nm kendisi de sadece bir sonuçtur. Toplumsal çelişkileri kurumlar belirlemez. Devlet aygıtının değişmesine yön veren sınıf savaşıdır. Faşizm analizi üzerine etkileri olmuş ve «toplumsal bunalım» «kurumlar bunalımına» dönüştüren «toplumsal bunalımın» «kurumcu-işlevci» görüşüne karşı bunu belirtmek gerekir: Faşizm üzerine yapılmış siyasal kuram ara-

¹³ *Pouvoir politique et Classes sociales'de* «toplumsal ilişkiler» alanını (yani sınıf pratikleri dahil olmak üzere sınıf mücadelesi'ni) tanımlamaya çalışırken «üretim ilişkileri» ve «toplumsal üretim ilişkileri» ayırımına dayandım (.: 65 v.d. ve 89 v.d.): Bu konuda bkz. C. Bettelheim, *Calcul économique et formes de propriété*, Paris, 1970, s. 59-60.

tırmalarının çoğu, faşizmi «parlamentar demokratik Devlet'in bunalımına»¹⁴ indirgemıştır.

Böylece, analizime, faşizmin politik krizini niteleyen sınıf mücadelesinin özelliklerini açıklamakla *başlayacağım*. Bunların, faşizmin yükselişi sırasında Devlet aygıtına etkileri kısaca ele alınacak. Çünkü aygıtlar üzerindeki etkilere ayrı bir bölüm ayıracağım. Faşizm için de planım böyle: ilkin iktidardaki faşizmin mücadele içinde çeşitli sınıf ve sınıf çıkarları ile ilişkisini betimleyen, faşist Devletin sistematik incelenmesine ayrılmış bir bölüm yazacağım. *Olağanüstü Devletin* biçimi ile böyle bir devletin özgül *rejim biçimi* olarak faşizm sorularının tartışılması bu bölümde yer alacak.

¹⁴ Son zamanlarda çok moda olan bu görüşler Fransız Mayıs-Haziran 1968 «buhranı»nın analiz çabalarında da bulunabilir: bkz. D. Vidal, *VInstitutions ou rapports sociaux: Preface à une analyse du politique*. **Atoller**, s. 3 içindeki doğru eleştiriler.

BÖLÜM II

Faşistleşme Süreci

Burada *faşistleşme sürecinin* evreleri ele alınacaktır. Bu sürecin önkoşulları konusu üzerinde fazla durmayacağız. Faşizmin sakin bir gökyüzünde birdenbire kopan bir sağanak gibi gelmediğini belirtmek yeterlidir. Sadece parlamenter demokrasinin içerdği «tohumlar»ın basit bir öz gelişimi değil de, sözü edilen demokrasiden önemli ölçüde farklı olan ve siyasal bir bunalıma tekabül eden bir süreç olduğu ölçüde faşistleşme sürecinden söz edebiliriz. Şu halde bu süreç, parlamenter demokrasi ve faşizm arasında doğrusal bir evrilmeyi varsayan «organik ve kesiksiz sü-reç» tezinden kopmadıkça ele alınıp kavranılamaz.

Dimitrov'un Enternasyonal'in 7. Kongresinde, «faşizm bir burjuva hükümetinin ötekini yerine basit geçişi değil, *devlet biçiminin değişmesidir.*» gerçeğini vurgulaması rasgele bir olay değildir; evrimsel süreç teoride ilk böyle kopmuştu. Dimitrov bu yolla, en azından faşistleşme sürecinin ana sorununu belirtmiştir: «faşizmin iktidara gelişi, finans kapitalin herhangi bir komitesinin belirli bir tarihte diktatörlüğünü kurmaya karar vermesi gibi yalın düşüncelerle açıklanamaz. Gerçekte faşizm, iktidara, eski burjuva partileri ile bazen şiddetlenen bir savaş sonucunda gelir. ... Böyle olmakla birlikte, faşist diktatörlüğün kurulmasından önce, burjuva hükümetlerinin bir dizi hazırlık evrelerinden geçtikleri ve faşizmin doğrudan gelmesine katkıda bulunacak bir dizi gerici önlemler aldıkları gerçeğini gözden kaçırmamak gerekir.»¹

Oysa, *faşistleşme sürecinin başlangıcı* sorunu, faşizmle ilgili tarihin öncelikli sorunu olan *faşizmin kökeni sorunu* ile karıştırılamaz. Konu gerçekten çarpıcıdır, çünkü bu sürecin başlangıcını mutlaka faşist örgütlerin «doğuşu» belirlemez: bir yandan bu örgütler, Almanya ve İtalya'da sürecin gerçek başlangıcından ön-

¹ Dimitrov, **Oevres choisis**, s. 40 ve d. Troçki bu noktalara 1930'da işaret etmiştir.

ce uzun süre bitkisel bir hayat sürmüşler, öte yandan, başka yerlerde faşistleşme süreci yürümektedir de çoğu kez varolmuşlardır. Son olarak ve özellikle, sürecin başlangıcı, özgün niteliklerin birikimi veya daha önemlisi, *sistemli bir biçimde bir araya gelmeleriyle* damgalanmıştır.

Son olarak, faşizmin bu büyüme sürecinin temposu üstüne bir söz: sürecin eşitsiz bir gelişme hızı vardır ve bu hız çeşitli çelişkilerin birikimlerinin içinde olduğu biçimlerle ölçülebilir. Şüphesiz, sınıf mücadelesinin gelişmesi ve aygıtlardaki değişimlere göre süreci oldukça kesin *dönemlere* ayırmak mümkündür; ama bu dönemlerin de kendi tempoları (hızlı veya yavaş) ve kendi süreleri (uzun veya kısa) vardır. Bunların gruplandırılması da, sözkonusu politik krizin konjonktürel biçimlerine göre belirlenecektir.

Konunun açıklığı için faşistleşme sürecinde, faşizmin doğasına göre, aşağıdaki dönemler şimdiden ayırılabilir:

a) *Sürecin başlangıcından «dönüşsüzlük» (non-retour) noktasına kadar olan dönem.* Faşizm kaçınılmaz ve karşı konulabilir bir olgu ise de, faşistleşme sürecinde artık sürecin gidişinin geriye çevrilmesinin çok güç olduğu bir an vardır.

Bu an faşizmin kendisinin iktidara gelmesiyle özdeş değildir: öyle ki, bu iktidara ulaşış, ana etkenlerin oynanıp karara bağlandığından sonra gelen basit ve biçimsel bir son eylem, kısacası, daha önce kazanılmış bir zaferin pekişmesi gibi gözükmektedir. Sorunun önemini kavramak gerekiyor: gerçekten, yalnız sah-ne-önü'nde olup bitenler üzerinde saplanılıp kalınırsa; bu siyasal sahne-önü, gerçek iktidarın oynandığı sınıf savaşının derin mekanizmalarını gözden gizleyen bir perde işlevi görür.

b) *Dönüşsüzlük noktasından faşizmin iktidara geçişine kadar olan dönem.* Sadece faşizmin ortaya çıkışı ve zaferi yönünden değil, fakat özellikle faşizmin doğası ve belirgin siyasal karakteri yönünden de çok önemli bir dönem.

c) *Faşizmin, iktidarda ilk dönemi.* Bu dönem, faşizmin baştan gelen oldukça karmaşık sınıf niteliği, yani iktidara gelmesi sırasında yararlanmış olduğu halk desteğinin çok belirsiz oluşu nedeniyle bir istikrarsızlık ve belirsizlik dönemi niteliği gösterir. Bu dönem faşizmin hâlâ başlangıcının izlerini kuvvetle taşıdığı, sayısız yanlışları sürdürmek için sık sık uzlaşma önlemlerine başvurmak gereğini gördüğü bir dönemdir.

d) *Faşizmin stabilizasyonu dönemi.* Bu dönemin kendi de birçok evrelerden oluşur, ilk başta faşizm, sınıf kökenlerinden arınır veya, en azından kökenlerinin belirsizliklerinden arınır;

bu kendi saflarında kitlesel ve kanlı temizlemelerle ortaya çıkar; böylece maskesini indirir ve kendi sınıfsal işlevlerini bütünüyle ve doğrudan uygular. Bu dönemde, özgül nitelikler sunmaya bir an ara vermediğine göre, Troçki'nin savunduğu gibi, faşizmin yozlaşarak «adi bir askeri diktatörlüğe» dönüşmesi doğru değilse de, ağırlık yapan sınıfsal yüklerinin bir kısmını üzerinden fırlatıp attığı iddiası doğrudur.

3. Faşizm ve Egemen Sınıflar

Bu bölümde önce faşizm ve egemen sınıfların veya bunların fraksiyonlarının ilişkisi yukarıda ifade edilen dönem ayırımına göre incelenecektir. Hemen belirtelim, faşizm oldukça karmaşık bir olgudur. Bu olgu, ancak, mücadele halindeki çeşitli sınıflarla olan ilişkisi derinlemesine incelenerek açıklanabilir. Fakat gene de faşizm, çeşitli sınıfların ve egemen sınıfların fraksiyonlarının çok özel bir durumuna denk düşmektedir.

1. EGEMEN SINIF VE SINIFLARIN EGEMEN FRAKSİYONLARI ARASINDAKİ ÇELİŞKİLER

Faşistleşme süreci ve faşizmin ortaya çıkışı, *egemen sınıflar ve bunların fraksiyonları arasındaki iç çelişkilerin derinleşme ve keskinleşme durumuna tekabül eder*: bu da söz konusu siyasal bunalımın çok önemli bir ögesidir.

Bu siyasal bunalım, ancak, siyasal egemenlik düzeyindeki sınıf ittifakları ve sınıf fraksiyonları hakkında tutarlı bir görüşten hareket etmekle kavranılabilir. Birçok toplumsal sınıflardan oluşan bir toplumsal formasyonda ve özellikle burjuva sınıfının yapısal olarak sınıf fraksiyonlarına bölünmüş olduğu kapitalist bir toplumsal formasyonda, siyasal egemenlik tek bir sınıf veya fraksiyonun elinde değildir. Çeşitli sınıfların ve sınıf fraksiyonlarının özgül bir ittifakı söz konusudur. Başka yerde bu ittifakı «iktidar bloğu» terimi ile ifade etmiştim. Bu durumda egemen sınıf ve fraksiyonlar arasındaki çelişkiler, Devlet'in ve rejimin biçimi konusunda çoğu kez belirleyici bir önem kazanırlar.

Faşizm konjonktüründe egemen sınıf ve fraksiyonlar arasındaki çelişkilerin çoğu kez olduğu gibi yalnızca iktisadî düzeyde kalmadığına da işaret etmek gerekir. Faşistleşme sürecinde iktidar bloğunun iç çelişkilerinin keskinleşmesi, siyasal ve ideolojik planlardaki u/anlıları ile kendini gösterir: bu çelişkilerin keskinleşmesi, bu bloğu etkileyen derin *ideolojik bunalıma* ve derin *parti yoluyla temsil bunalımına* yansır.

Eğer faşistleşme süreci iktidar bloğunun halk yığınlarına karşı siyasal mücadelesinin iktisadî mücadeleye egemen olması ile ayırdedilmekte, yani iktidar bloğu tarafından *sınıf mücadelesinin açıkça siyasallaştırılması* ile ayırdedilmekte ise, bu süreci belirleyen şey, böyle bir siyasallaşmanın etkilerinin iktidar bloğunun

kendi içindeki çelişkilere de ulaşmasıdır. Dikkat çekici bir özellik, çünkü buna benzeyen her siyasallaşma süreci zorunlu olarak aynı etkiyi göstermez; hatta pek çok kez, iktidar bloğunun ortak düşman karşısında «birleşip kaynaşmasına» yol açar.

2. HEGEMONYA BUNALIMI

Faşistleşme süreci ve faşizm durumunda, *hiçbir egemen sınıf veya onun fraksiyonu, gerek kendi siyasal örgütlenme araçları ile gerekse «demokratik parlamenter» Devletin desteği ile, iktidar bloğunun öteki sınıf ve fraksiyonları üzerinde kendi «önderliğini» zorla kabul ettirecek güçte görünmemektedir.*

Gerçekte iktidar bloğu, her ittifakta olduğu üzere, genellikle iktidar kırıntılarını bölüşen «çeit önemde» sınıf ve fraksiyonlardan oluşmaz. İktidar bloğu, egemen bir sınıf veya fraksiyonun iktidar ittifakının öteki üyeleri üzerinde *ayrı bir egemenlik* empoze etmesi ölçüsünde, kısaca onlar üzerinde *hegemonyasını* kurup onları kendi koruyuculuğu altında birleştirdiği ölçüde düzenli işlev görebilir.

Faşizm konjonktürünü belirleyen şey, bir sınıf veya fraksiyonun kendi hegemonyasını empoze edemeyişi, daha doğrusu, iktidardaki ittifaktan keskinleşen kendi öz çelişkilerini «kendi kendine» aşamayışıdır. İktidar bloğu içindeki bu hegemonya yetersizliği, toplumsal formasyonun bütünü üzerindeki siyasal egemenliği konusunda iktidar bloğunu ve onun üyelerini saran hegemonya bunalımına da bağlıdır.

3 HEGEMONYA DEĞİŞİMLERİ

İktidar bloğu içinde durum böyle olunca, faşizm, bu bloğun baştanbaşa ve özgül bir biçimde yeniden-örgütlenmesine tekabül eder. Yeniden-düzenlenmeden kasıt:

a) İttifak içindeki güçler dengesinde değişiklik, ittifaka katılan güçlerin görelî ağırlıklarının yeniden-dağılımı;

b) Faşizmin desteği ile blok içinde yeni bir sınıf fraksiyonunun: *finans kapitalin, yani tekelci büyük sermayenin hegemonyasının kuruluşu.*

Şu halde faşistleşme sürecinin başlaması ile birlikte çeşitli sınıf ve fraksiyonların zaman zaman öne geçtikleri bir evre, bir *hegemonya istikrarlılığı* evresi, bundan sonra dar anlamda bir *hegemonya yetersizliği* evresi tesbit olunur; faşizmin iktidara gelişi ile birlikte, o zamana kadar böyle bir rolü almamış olan bir fraksiyonun siyasal hegemonyasının kuruluşu olgusu gözlenir.

Komüntern, siyasal hegemonyanın (büyük sermayenin iktisadî alandaki daha önceden ilerlemiş baskınlığından ayırıldımeli) yer değiştirmesi konusunda faşizmin işlevini önemsememe eğilimi göstermiştir: Komüntern, iktisadî egemenliği ve siyasal hegemonyayı kayıtsız şartsız özdeşleştirmekteydi. «Faşist diktatörlük, fi-nans kapitalin diktatörlüğünün aynı ölçüde gerçekleştiği burjuva demokrasiden fazla farklı bir şey değildir.»¹

4. TEMSİL EDENLER - TEMSİL OLUNANLAR BAĞININ KOPMASI VE SİYASAL PARTİLER

Faşizm konjonktürü ve faşistleşme sürecinin başlangıcı, iktidar bloğu göz önüne alındığında *politik partilerin temsil bunalımı* olarak ilade edeceğimiz bir olguya tekabül eder; bu olgu söz-konusu siyasal bunalımın en göze çarpan ögesi durumundadır, Başka bir deyişle-, Devlet sistemi içinde *temsil* düzeninde ve egemen sınıf ve fraksiyonlarla bunların *siyasal partileri* arasında *ör-gütlenme* düzeninde aynı zamanda bir ilişki kopması tesbit olunur. Bu ögenin önemine Marx, Louis Bonaparte'ın ortaya çıkışından önce Fransa'daki duruma ilgili analizlerinde değinmiş Gramsci ise «Temsil edenler-temsil olunanlar arasında, bürokratik iktidarın buna lekahül eden durumunu pekiştirerek tüm Devlet örgütüne parti zemininde yansıyan bu karşıtlık durumları nasıl oluşmaktadır?...»² sorusu ile bu konuya eğilmiştir.

¹ KPD Merkez Komitesi'nin Mayıs 1931 Genelgesi. 2 Gramsci, Oeuvres, Edition Sociales s. 246.

Anlamli bir olgu: burjuvazinin ve yandaşlarının geleneksel siyasal partileri faşizmi hiçbir zaman tamamen kabullenmemişler, hatta bazan, fakat oldukça geç, faşizmin gelişine açıkça karşı koymayı bile denemişlerdir. Bu partilerin, faşist partilerin de katıldığı hükümetler oluşturmayı kabul ettikleri durumlarda, bunu sırf faşist partilerin tırmanışının önüne geçmek tasarısı ile, yani, halk yığınlarına karşı bunlardan yararlandıktan sonra başlarından atmak tasarısı ile yapmışlardır.

Ama, temsil ettikleri varsayılan sınıflar ve fraksiyonları bu durumda kendilerini temsil ettiği varsayılan partilerin yolundan gitmemişlerdir. Fakat bu hiçbir zaman, çoğu kez ileri sürüldüğü' üzere, burjuva sınıfı ve onun bütün yandaşlarının tüm faşistleşme süreci boyunca ve oybirliğiyle faşizmin iktidara tırmanışını destekledikleri anlamına kesinlikle gelmez. Burada daha çok tekelci sermaye tarafından gittikçe daha açık olarak desteklenen faşist partisinin, temsil eden-temsil edilen bağının kopması ile klasik partilerin bıraktığı açığı gitgide doldurmaya geldiği iktidar bloğunun derin bir siyasal yönşaşması (desorientation politique) sözkonusudur. Bunun sonucunda, burjuvazinin ve yandaşlarının tümü, bu klasik partilerin faşist parti tarafından safdışı edilmelerine pasif biçimde seyirci kalmışlardır.

Bütün bunlar sözkonusu bu siyasal partilerin kendi içlerinde hiçbir şey olup bitmediği anlamına gelmez: bu partiler «demokratik parlamenter» devlet yapısı içindeki rollerine her zaman sadık kalmadılar. Gerçekten faşistleşme sürecinin başlangıcı burjuva partilerinin olağanüstü Devlet biçimleri yönünde *radikalleşmelerine* denk düşmektedir. Bununla birlikte, bu partilerin aramış oldukları çözüm, Devlet yönetiminin farklı biçimler altında sertleştirilmesi, olmuştur; böylece, politik yönetimlerini sürdürmüş veya yeniden-kurmuş (restore etmiş) olacaklardı (uç bir örnek olarak askerî diktatörlük gösterilebilir).

Temsil edenler-temsil olunanlar bağının kopması sorununa tekrar dönecek olursak, bu gelişken kopuş her şeyden önce «*temsil*» ilişkisini etkilemiştir. Faşistleşme sürecinin başlangıcı ile birlikte «demokratik parlamenter» Devlet biçimi görünüşte dokunulmamış kalsa da artık, bir taraftan egemen sınıf ve fraksiyonlar, öbür taraftan Devlet aygıtı arasındaki ilişkiler özellikle bu siyasal partiler kanalı ile düzenlenmeyip, gittikçe doğrudan bir niteliğe bürünür. Bunun iki sonucu vardır:

1 — Gerçek iktidar ve onun kararlarını aktarma görevi gören,

birbirine paralel bir dizi gizli ilişkiler ağı ile bu partilerin yapıcı ikilik göstermeleri: bu siyasal yeniden-düzenlemenin çekirdeklerini oluşturan özel milis ve baskı gruplarının ortaya çıkışından gerçek yarı resmi (paratative) ağların kuruluşuna kadar gider.

2-- Devlet aygıtının kendi rolünün genişlemesi (ordu, polis, mahkemeler, idare); biçimsel hükümeti bir çeşit kısa devreye sokar, kurulu hukuki düzeni karakteristik biçimde değiştirir, gerçek siyasal iktidarı bu partiler forumundan —yani parlamento— alıp mutlak anlamda Devlet aygıtındaki kliklere aktarır.

Kısaca, devrimci durumu belirleyen «ikili iktidar» haline ben-zetme yaparak, burada da «*biçimsel iktidar*» ve «*gerçek iktidar*» arasında, siyasal bunalımı niteleyen *karakteristik bir çarpıklığın* ortaya çıkışına tanık olunur.

Temsil edenler-temsil olunanlar arasındaki bu kopukluk, sonunda örgütlenme ilişkisini de etkilemiştir. İktidarda bulunan sınıf ve fraksiyonların siyasal partileri arasında son derece sert mücadeleler, gerçek siyasal çelişkilere göre asıl amaçlarından sapar görünmektedirler. Bu siyasal partiler iktisadî çelişkilere göre amaçlarını aralarındaki kişisel siyasî «çekişmelere» dökerek sadece «iktisadî» amaçlara saplanıp kalmakta ve genel siyasal sınıf çıkarını sağlamaya yarayan somut araçları gözden kaçırmakladılar. Temsil ettikleri sınıf ve fraksiyonların siyasal ittifakını ve hegemonyalarını kurmayı beceremeyen, temsil ettiklerinden kopuk, can çekişen sersem parlamentarizmin kuklası, ve işçi sınıfı korkusunun çılğınlığı kamçılacağı, burjuva siyasal yöneticilerinin faşizmin gelişinden önce çoğu kez son derece gülünç olun-tulara yol açan bu durumu, Marx ve Lenin tarafından yeterince incelenip anlatılmıştır.

Son bir önemli nokta var Faşizmin yükselişi boyunca egemen sınıflar ve fraksiyonlarının örgütlenmelerinde (partiler dahil) bir *ço-ğalma gözlemlenir*. Bu çoğalma, hegemonyanın iktidarsızlığı ve degesizliğinin bir karakteristiğidir; oysa böyle bir bunalımın faşist- olmayan çözümü, bu örgütlenmelerin burjuvazinin tek par-tisi içinde kaynaşmasını gerektirdi (Gramsci'nin vurgulamış olduğu gibi.)³

3 Gramsci bu ögeyi vurgular, fakat onu faşizm için geçerli olmayan «katastrofik eşdenge» kavramına ilişitir: «Bütün sınıfın ihtiyaçlarını daha iyi özetleyen ve temsil eden bir partinin bayrağı altın-

5. İDEOLOJİK BUNALIM

Faşizmlerin konjonktürü, egemen ideolojideki bir bunalıma tekabül eder. Sorunun bu yönü üzerinde ne kadar dursak azdır; aslında faşizm, belirli tarihî koşullarda ideolojinin oynadığı belirleyici rol konusunda doğru bir tutum olmaksızın, ve faşizmin zafere ulaştığı toplumsal formasyonların geçirdikleri ideolojik bunalımı derinlemesine inceleyip irdelemeden, açıklanamaz ve anlaşılabilir.

İdeolojik bunalımdan, bir toplumsal formasyondaki *egemen ideolojinin bunalımı*, yani bu formasyona egemen olan sınıfın ideolojisindeki bunalım anlaşılmalıdır. Bir toplumsal formasyonun gerçek «çimentosu», egemen sınıf ideolojisi, her şeyden önce halk yığınları, yani ezilen sınıflar sözkonusu olduğunda topa tutulmaktadır; Oysa bu ideolojinin ana işlevi ezilen sınıfların bağımlılık ve siyasal kulluk durumlarının sürdürülmesidir.

Bu, sorunun yalnız bir yönüdür: bu egemen ideoloji bunalımının dışında, belirli konjonktürlerde, *genelleşmiş bir ideoloji bunalımından*, yalnızca egemen ideolojiyi sarmış olan bunalımdan ayırılan bir bunalımdan da söz edilebilir.

Gerçekte, bir toplumsal formasyonda *sadece bir tek egemen ideoloji bulunmaz*, yani, egemen ideolojinin, egemenliği nedeniyle, görece düzenli bir nitelik kazandırdığı bir ideolojik çerçeve değil, fakat ayrıca gerçek *ideolojik alt-kümelere* bulunur. Bu alt-kümelere, egemen sınıf dışındaki sınıflara ait ideolojilerin,⁴ işçi

da birçok değişik partinin yürümesi, çok hızlı bir ritme sahip olsa bile, organik ve normal bir olaydır — durgunluk dönemlerine kıyasla yıldırım düşmesi gibi bir şey. Bütün bir toplumsal sınıfın tek bir önderlik altında kaynaşmasını temsil eder; sınıfın varoluşunun ezici sorununu çözebilecek ve bir ölüm/kalım tehlikesini savuşturabilecek tek çözüm gibi görünür. Bunalım bu organik çözüme kavuşamazsa, bunun yerine karizmatik önder ortaya çıkarsa, bu dural bir eşdengenin var olduğu anlamına gelir...; ne muhafazakârların ne de ilericilerin, hiçbir grubun, zafere ulaşacak gücü olmadığı ve muhafazakârların bile bir efendiye ihtiyaç duyduğu anlamına gelir.» (a.g.e., s. 211)..⁴ Bu konu üzerine bkz. Pouvoir politique et Classes sociales, s. 223 ve d.

sınıfı ideolojisi, küçük burjuva ideolojisi gibi —bunlar içinde baskın çıkmaları ile oluşurlar. Elbette eğer egemen ideoloji, yani egemen sınıfın ideolojisi, bir toplumsal formasyonun bütününde etkin biçimde egemense, bunun nedeni, ideolojik alt-kümelere özgü ideolojileri de özümlemiş olmasıdır. Örneğin, egemen sınıfın ideolojisi "işçi ideolojisi" ideolojik alt-kümesine, bu alt-kümenin ideolojisini özümlemekle egemen olur. Bu yüzdendir ki, sendikalizm ideolojisi, aslında burjuva ideolojisi olmadığı halde, burjuva ideolojisinin işçi sınıfı içindeki görünümünden ibarettir, yani burjuva ideolojisinin «işçi ideolojisi»ne bu alt-kümenin ideolojisini özümlemek yoluyla egemen olma biçiminden ibarettir.

Böylece, her egemen ideoloji bunalımının, bir toplumsal formasyonun ideolojik evreninin bütününe etkilediği gerçeği ortaya çıkar. Ne var ki bu etkilemenin biçimi her zaman aynı olmaz. Örneğin, egemen toplumsal gücün ideolojisinde, karşı toplumsal gücün ideolojisinin toplum içinde öne geçmesine veya ilerlemesine elveren bir bunalım olabilir. Hatta, devrimden önce karşı toplumsal gücün ideolojisinin *görelî biçimde* egemen gücün ideolojisinin «yerine geçmesi» mümkündür; bunun klasik örneği, Fransa'da, Büyük Fransız Devriminden önce, burjuva ideolojisinin feodal ideolojinin el altından «yerini almasıdır».

Fakat aynı zamanda genelleşmiş bir ideoloji bunalımı ile de karşı karşıya olabiliriz. Başka bir deyişle, *aynı zamanda* ve birbirine paralel olarak, ama farklı nedenlerden ötürü hem egemen ideolojide *hem de* ezilen durumunda olan temel toplumsal gücün ideolojisinde bir bunalımla karşılaşılabilir. Faşizm konusunda hem egemen burjuva ideolojisinde hem de kitlelerde burjuva ideolojisinin baskısı altındaki işçi ideolojisi yani marksist-leninist ideolojiye avans veren reformist-revizyonist ideolojide değil, fakat bizzat Marksist-Leninist ideolojinin kendinde derin bunalımlar ortaya çıkmıştır.

Ancak, burada üzerinde durulacak olan konu, egemen ideolojinin bunalımı ve bu bunalımın özel bir yönüdür: özgün yön şudur, faşizm durumunda bu tür bunalım, egemen ideolojinin yalnız öteki sınıflar üzerindeki etkisini değil, fakat, *burjuvazinin (ve yandaşlarının) kendi ideolojisi ile olan ilişkilerini* de etkiler. İdeoloji bunalımı böylece iktidardaki ittifakı da sarar; egemen sınıf ve fraksiyonlar kendi varoluş koşulları ile olan bağlarını artık aynı biçimde devam ettiremezler; başka bir deyişle, egemen ideolojinin işlevi, üstelik egemen sınıflar açısından, giderek yarırsız hale gelir.

Bu durumun önemli sonuçlarından biri, egemen sınıf ve fraksiyonlarla bunların siyasal partileri arasında temsil eden-temsil olunan bağının kopması ve bu partilerin örgütsel iflaslarıdır; başka bir sonuç, iktidar bloğunun «bekçi köpekleri»nin, bu bloğun patentli «ideoloji görevlileri» kastının açık ve karakteristik biçimde faşist ideolojiye eğilim göstermeleri ve geleneksel burjuva ideolojisine karşı sistemli bir saldırıya geçmeleridir. Egemen sınıflar içindeki bu ideolojik bunalımla birlikte burjuva «ideoloji görevlileri»nin bu dönüşü, burjuvazinin açık ve kesin biçimde faşizme geçişinin önemli etmenlerinden biri olmuştur.

Hatta denilebilir ki bu ideolojik bunalım, egemen sınıf içinde taşıdığı biçimler altında siyasal bunalımın önemli bir yan ögesinin: *burjuvazinin siyasal temsilcileri —siyasal parti ve kişiler— ile ideolojik temsilcileri «—bekçi köpeği ideoloji görevlileri—» arasındaki kopukluğun* kökenidir. Burjuvazinin ideolojik temsilcileri, siyasal temsilcilerine oranla faşizmi, daha radikal, daha dolaysız ve daha açık biçimde benimsemekte ve övmektedirler, ve bunlar çoğu kez «partilere» ve «politikacılara» hücum ederek onlarla keskin bir çatışmaya girerler. Burjuvazinin «ideoloji görevlileri» ile olan bağlarının en sağlam bağlar olması raslantı değildir.

6. BÜYÜK SERMAYENİN VE İKTİDAR BLOĞUNUN HÜCUMU

Nihayet, faşizmler konjonktürü ile ilgili, önemini ne kadar tekrarlasak gene de yeterli olmayacak başka bir konu: *faşistleşme süreci, egemen Komintern görüşünün tersine, varolan güçler ilişkisinde kesin bir dönüm noktasına tekabül eder; burjuvazinin saldırıya geçtiği bir evreye ve bu dönemdeki saldırı stratejisine ve işçi sınıfının savunmaya çekildiği bir evreye bütünüyle denk düşer:*

a. Saldırı ve Savunma Hakkında

Mnce saldırı ve savunma *stratejisi* kavramını olduğu gibi, *saldırı ve savunma adımları* kavramlarını da açıklığa kavuştur-

mak gerekir. Ve, her şeyden önce, güçler ilişkisinin somut durumunun analizi için saldırı ve savunma arasında bir ayrıma başvurmak yerinde midir?⁵ En baştan, Lenin ve Mao'nun siyasal ve askerî analizlerini *savunma ve saldırı arasındaki uzlaşmaz simetrisizliğe* dayandırdıklarına işaret edelim; ikisinin de tüm stratejik hesapları bunun üzerine kurulmuştur. Mao'nun önemle belirttiği gibi: «Çin'deki iç savaş, eski zamanlarda veya modern çağda, Çin'de veya başka ülkelerdeki herhangi bir savaşta olduğu gibi, başlıca iki ana kavga biçimi içerir: saldırı ve savunma...»⁶ Mao'nun «uzun süreli savaş» görüşü bu ayrımı geçersiz kılmaz.

Bu ayrım, her şeyden önce mücadelenin somut evreleri ile ilgilidir; bunlar da güçler dengesinin bir dizi somut etkenine dayanırlar. Bu anlamda, ve sınıf mücadelesi alanında tüm hasım taraflar için, bir saldırı evresi ve bir savunma evresi tesbit edilebilir: bu iki evre arasında, Lenin'in güçlerin görelî dengesi olarak, Mao'nun ise güçler dengesini «sağlamaştırma» evresi olarak niteledikleri varolan güçlerin görelî stabilizasyonu evresi yer alır.

Bu adımların doğru ve yerinde teşhisiyle işçi sınıfı, halk yığınları ve bunların yönetimleri tarafından doğru bir *strateji* oluş-turulur. Bu doğru strateji gökten inmez, yazıp kararlaştırmayla da olmaz.

Dolayısıyla sorunun ikinci yanı, gerçek anlamda *stratejinin* bu adımlar temeli üzerine eklenmesi gereğidir.

Stratejinin kendi kuralları vardır ve bizzat kendisi de bu saldırı-savunma ayrımı üzerine kurulur. Mao'ya göre burada da üç ayrı an sözkonusudur: «stratejik savunma», «stratejik sağlamaştırma», «stratejik karşı saldırı.»⁷ Strateji, işçi sınıfı ve halk yığınlarının *en son zafere* —«uzun süreli savaş»— ulaşmak için her adımda nasıl hareket etmeleri gerektiğini belirtir. Fakat eğer strateji adımların teşhisi üzerine kurulmuşsa, bizzat adım öğelerinden biri gibi —güçler dengesi— işlev görür: örneğin, işçi sınıfının «stratejik savunması»ni gerektiren bir savunma adımı, baş-

⁵ İtalyan K.P.'nin 1922'de tam «ultra-sol» dönemde **Arditi del popola rouges**'lara karşı söylediklerine bakılırsa bu durumun tam açık olma diği görülür: «... bunlar saldırı ve savunma arasındaki her türlü ayrımın zararlı ve bozguna karakterini ortaya koymaktadırlar.» Lenin bu tutumu eleştirmiş ve her zamanki hicvi ile «saldırı felsefesi» olarak nitelemiştir.

⁶ **Écrits militaires de Mao Tse-toung**, Pekin 1964, s. 109 ve d.

⁷ «Uzun Süreli Savaş Üzerine», **a.g.e.**, s. 240 ve d.

ka şeyler yanında *düşmanın stratejisinin*, yani stratejik saldırısının damgasını taşır.

Şu halde, faşist leşine süreci konusunda ikili bir sorunla karşılaşmaktadır:

- a) Adımın gerçek karakteri ve Komintern'in yaptığı teşhise ilişkin sorun,
- b) O dönemde uygulanmış olan *strateji* sorunu.

b. Sürecin Adımları

Sorunun temeline inmek için, faşizm ve işçi sınıfı bölümüne gelmeyi beklemek gerekecek: bir adımın niteliği güçler dengesine bağlıdır. Bununla birlikte faşizm olgusunun, Komintern'in sandığı gibi mutlaka yalnızca burjuvazinin güçsüzlüğünü ifade etmediğini ve faşistleşme sürecinin, burjuvazi yönünden —sıcak karşı-devrimci— bir savunma stratejisi ve dolayısıyla işçi sınıfı için bir saldırı adımı demek olmadığını burada belirtelim. Tam tersine, faşistleşme sürecinden *önce ve bu süreç boyunca* durum *genel hatları ile* aşağıdaki gibidir:

1 — İşçi sınıfı ve halk yığınlarının ciddi ve uzun süreli bir çarpışma sonunda saldırılarında başarısızlığa uğramaları,

2 — Varolan güçlerin «patlamalar»la noktalanmış görece stablilizasyonu adımı. Bu stabilizasyon bir yatışma değildir, çünkü daima sınıf savaşının kızıştığı bir bağlamda yer alır, ve stabilizasyon evresi «uç noktaların» damgasını taşır. Bununla birlikte bu uç noktalar, güçler arasındaki eşitsiz ama donmuş dengeyi tamamen değiştirecek kadar ilerlemezler; kısaca, *mevzi* savaşı sürer.

Fakat bu «stabilizasyon» adımı varolan «eşit güçler arasında bir eşdenge» anlamına gelmez Burjuvazi daima üstünlüğünü korumakta, hasmını tedirgin etmekte, bölmekte ve kendisi saldırıya hazırlanmaktadır. Eğer güçsüz görünüyorsa, bunun nedeni bu evrede daha da zayıflamasından değil, saldırıya geçmek için henüz yeterince kuvvetli olmamasındandır; bu dönemde daha fazla zayıflamaz da. Özellikle aynı dönemde, işçi sınıfının stratejisi, burjuvaziyi yalnız zayıflatmamakla kalmamış, tersine ona güç kazandırmıştır.

Bu görece stabilizasyon adımı yalnızca, Komintern'in III. Kongresince (1921) doğru olarak teşhis edilmiş gözükmektedir. «İşçi hükümetleri» —komünistlerin katıldığı burjuva hükümet-

leri — parolası ile, IV. Kongre (1922-1923) bu stabilizasyon adımı işçi hareketi için bir savunma ve burjuvazi için bir saldırı olarak tanımladı. Oysa aslında burjuvazi için saldırı ve işçi sınıfı için savunma evresi stabilizasyon dönemini izleyen faşistleşme süreciyle birlikte başlar⁸. V. Kongreye gelince (1924), o da stabilizasyon evresini yıpratır, fakat tersine işçi sınıfı için bir saldırı evresi olarak görür.

Bu konuda Troçki'nin tutumu anlamlıdır:⁹ stabilizasyon adımı proletaryanın saldırı adımı teşhisini koyarak, onu bir anda yokeden V. Komintern Kongresini haklı biçimde eleştiren Troçki, stabilizasyon adımı ve işçi hareketinin savunma adımı özdeşleştirmekle IV. Kongrenin yanlına düşer. Faşistleşme süreci başlangıcının damgasını taşıyan stabilizasyon adımından sonra gelen dönemin nitelenmesine gelince—ki bu dönemin teşhisi doğrudur— bu konuda Troçki Komintern'le aynı yanlı işler: «işçi hareketinin savunması artık stabilizasyon (geriye dönme)» döneminin her şeyin tamamen tersine dönmesi ve dolayısıyla işçi sınıfının saldırıya geçmesi anlamına geleceği görüşü gibi. Böylece Komintern'in görüşlerine katılan Troçki için de faşizm, «Burjuvazinin rejiminin temellerini tehdit eden bir tehlike anındaki tepkisidir (...); faşizm, başkaldırmış proletaryaya karşı bir iç savaş durumudur »

Bu konuda Troçki'nin ve Komintern'in görüşlerinin *birleşmesi*, daha önce belirttiğimiz ortak ekonomizmlerinden ileri gelir.¹⁰ Bu ekonomist görüş, faşistleşme sürecinin başlangıcından

⁸ Aslında, Komintern'in, evreyle ilgili bu nitelendirmeleri, pratik etkileri ve faşizm açısından yalnızca Almanya'yı ilgilendirir. Çünkü faşizm İtalya'da, IV. Kongreden kısa süre önce iktidara geçmiştir. IV. Kongrenin adım hakkındaki bu analizleri «**pratik olarak**» hâlâ bir stabilizasyon evresinde bulunan Almanya, Fransa, İngiltere konusundadır. IV. Kongrenin bu analizi bir kaç ay önce yapılmış olsaydı İtalya için geçerli olacaktı. Öte yandan **eşitsiz gelişme** Komintern için artık fazla bir anlam taşımıyordu.

⁹ **L'Internationale Communiste apres Lenin**, 178-220.

¹⁰ Burada sorunu ortaya koymaktan çok bir tavsiye sözkonusudur. Sorun, burada derinlemesine bir analizin konusu yapılamayacak kadar önemlidir. Troçki'nin temelde Komintern'in ekonomizmini paylaştığı söylenebilir. Fakat bu, aralarında hiçbir fark olmadığı an-

önceki dönem konusunda her ikisi de farklı sonuçlar çıkararak, stabilizasyon adımıyla yanlış değerlendirip görmemelerinde kendini gösterir: Komintern'in V. Kongresi için «ekonomik çözümler= proletaryanın saldırısı», ekonomizmin boy göstermeye başladığı IV. Kongre'nin içindeki Troçki için «ekonomik stabilizasyon = pro-letaryanın savunması»dır.

«Ekonomik bunalım (1929 bunalımı)=proletaryanın saldırıya geçmesi» anlayışı, Komintern'i ve Troçki'yi aynı yanılda birleştirmiş gözükmektedir.¹¹

3 — *Faşistleşme sürecinin başlangıcı, burjuvazinin saldırıya geçmesine tekabül eder*; bu dönemin özelliği, sınıf mücadelesinde yeni bir keskinlik gözlenmesidir. Keskinlik bu saldırı stratejisinin sonucudur, fakat Komintern'i, özellikle VI. Kongresinden sonra, devrimci bir dönemin koşullarının tekrarlandığı yanılgısına düşürmüştür.

Nihayet, faşizmin gelişi, burjuvazinin güçsüzlüğünü ispatlamaz, uzun bir süre güçlü olduğunu gösterir.

lamına gelmez. Çünkü, Komintern'in tutumu bazan ekonomizm, bazan da proleter enternasyonalizminden gittikçe uzaklaşmak biçiminde belirirken, Troçki, proleter enternasyonalizmine sadık kalır. Buna karşılık, Troçki'nin enternasyonalizminin «sürekli devrim» («kesintisiz devrim»den tamamen ayrı) tezi ile ifade edilmiş olması raslantı değildir. ¹¹ Troçki'nin ekonomik katastrofçuluğu (emperyalizmde üretici güçlerin gelişmesinin duraklayacağı teorisini her zaman savunmuştur) ile birleşen **sürekli devrim** nosyonu, sınıf mücadelesinin gerçek adımlarını tanımasını imkansız kılar gibidir. Troçki'ye göre sürekli devrim devrimin **sürekli elikulağında oluşu** anlamına gelir gibi görünmektedir ve bu da oldukça paradoksal sonuçlar doğurur: bir adımı **savunmaya yönelik** olarak tanımladığı zaman bile, **aynı anda**, bu adım içerisinde **herhangi bir anda** devrimci bir durum ve devrimci bir saldırının neredeyse metafizik bir şekilde yeniden doğacağını beklemektedir. Troçki'nin «devrim çağı»nı «sürekli devrim» çağı olarak nitelmesi **sanki zihninden zamanı silmiştir**. Çünkü zamanı bir türlü **dönemlere ayıramaz**. Tek bir örnek verilecek olursa, 1930'dan sonra Almanya'da bir savunma adımından ve bir geri çekilmeden sık sık söz etti, ama faşizmi önceden tahmin ederken, bunu hâlâ işçi sınıfının saldırısına bir tepki, yani devrimci bir durum olarak betimleyebiliyordu.

Şu halde faşistleşme sürecinde olup biten, *burjuvazinin siyasal bunalımı ile saldırı stratejisinin birbirine tekabül etmesidir*. Hiç şüphesiz bu olgu, egemen sınıflar için her şeyin yolunda gittiği anlamına gelmez. Bununla birlikte, bu siyasal bunalımı burjuvazinin güçsüzlüğü olarak tanımlamak, onun işçi sınıfıyla olan güçler dengesini nitelenebilir ve özellikle burada Komintern'in bu nitelenebilirlik anlamı yanlış çıkmaktadır: burjuvazinin Komintern'in VII. Kongresindedir ki Dimitrov, faşistleşme sürecinin işçi sınıfının savunma evresine denk düştüğünü, örtülü kelimelerle, ifade etmeye cesaret etmiştir. Bu Dimitrov'un, IV. Kongrenin «*işçi hükümetleri*» görüşünü kendisi de kabullenip, fakat komünistlerin benzer hükümlere katılmaları gerekliliğini önerdiği ölçüde, IV. Kongrenin işçi hükümetleri görüşünü eleştirmesinde görülür. IV. Kongrenin bu hükümetleri değerlendirirken «bir siyasal bunalımın varlığına açıkça ve sıkı sıkıya bağlı olduklarını» belirtmediğini, bu hükümetlerin yalnız ve mutlaka «*faşizm ve gericilikle mücadele* hükümetleri» olmaları gerektiğini söyler.¹² Burada satırların arasından anlaşılan, fakat Dimitrov'un açıkça söylemek istemediği şey, işçi hareketinin savunma evresine denk düşen bir faşistleşme süreci görüşüdür.

Bu arada Dimitrov'un IV. Kongreyi eleştirmekte haklı olduğunu belirtelim. Fakat bu kongrenin yanlışı, Dimitrov'un belir-tiği yerde değildir. «*işçi hükümetleri*» sloganı, IV. Kongrece «stabilizasyon» anlayışı nedeniyle kabul edilmişti. Bu anlayış, sınıf mücadelesinin iktisadî mücadeleye indirgenmesini belirtir, ve VI. Kongrenin, «stabilizasyonun sonu=katastrofik ekonomik bunalım---işçi sınıfının saldırıya geçmesi» formülasyonunun karşılığı «ekonomik stabilizasyon = işçi sınıfının savunmaya geçmesi» önerisini içerir. Lenin, III. Kongrede, *stabilizasyon ve işçi sınıfının savunmaya geçmesini asla özdeşleştirmedeği* halde, IV. Kongrenin «*işçi hükümetleri*» sloganının nereden çıktığını gösterir. Lenin, sadece «varolan güçlerin görece eş dengesi» deyimini kullanarak sınıf mücadelesine başvurur ve «*işçi hükümetleri*» sloganından büyük ölçüde farklı olan «kitlelere doğru» sloganını ortaya atar.

Şu halde IV. Kongre, Dimitrov'un dediği gibi, işçi hükümetleri sloganını bir savunma evresi ile bağdaştırmamış olduğu için değil, fakat, sınıf mücadelesinin stabilizasyon evresini savunma

¹² Dimitrov, Oeuvres choisies, s. 99.103.

evresi olarak yorumlayarak evrenin gerçek niteliği konusunda yanılmıştır.¹³

7. FAŞİST PARTİLER, FAŞİZM VE EGEMEN SINIF VE FRAKSİYONLAR, EGEMENLİK, HEGEMONYA VE YÖNETİCİ SINIF: FAŞİZMİN GÖRELİ ÖZERKLİĞİ

Sonucu önemli sorun, egemen sınıfların ve bölümlerinin faşizmle — önce faşist parti ve sonra faşist Devletle— ilişkileri ile ilgilidir.

Bu soruna ilişkin üç temel görüş aynı ölçüde yanlış gözükmektedir:

a) *Komintern içinde giderek egemen olan görüş*; öbür egemen sınıf ve bölümlerinin de belirgin bir siyasal rol oynamakta olduğu «demokratik parlamenter» Devlet'e karşılık faşist Devlet, tekelci büyük sermaye fraksiyonunun tek başına Devlet'e el koymasına tekabül eder. Bu dönemde kapitalist Devlet, tekelci sermayenin tüm çıkarlarına bağımlı hale gelir. *Öbür egemen sınıf ve fraksiyonlar dışta kalmak üzere*, tekelci sermayenin bir başına istediğini yaptırabildiği kullanışlı bir aracı olacak olan faşist Devlet'e dönüşür. Bu durumda iktidar bloğu ve bu bloğun egemen fraksiyonunca faşist Devlet'e hiçbir *görelî özerkliğin* tanınmadığı ortadadır. III. Enternasyonal'e musallat olan bu yanlış, ekonomizmle birleşen ve öte yandan, komünist partilerin «tekelci Devlet kapitalizmi» döneminde Devlet konusundaki güncel analizlerine yön veren «araççı» bir Devlet görüşüne dönüştü. Bu yüzden faşist Devlet ve varolan Devlet konusundaki çö-

¹³ Bu «ekonomik stabilizasyon = işçi sınıfının savunmaya geçmesi» özdeşleşmesi IV. Kongrenin kararlarında görülmez. Fakat, sermayenin saldırısı konusunda Radek'in bu kongreye sunduğu raporda açıkça görülür: «dönemimizin niteliği (...) geniş proletarya kitleleri (...) savunmaya geçmek zorunda kalmışlardır.» Protokoll des vierten Kong-resses der kom. Internationale, op. cit, s. 296 ve d.) Lenin hastalıktan bitkin halde bu kongrede sondan bir önceki kez olarak halk içine çıkmış ve SSCB'de sadece NEP üzerine kısa bir rapor sunmuştu.

zümlemeler *tamamen birbirine özdeş* olmuştur. Bu görüş, Di-mitrov ve VII. Kongre ile Komintern'e kesin olarak egemen olur.

Bu görüşün çelişmeli olarak, «faşizmin iç çelişkileri» konusundaki görüşle, bir arada bulunduğunu da gözönüne almak gerekir. Faşizmin *değişik sınıfların* çelişik çıkarlarını temsil ettiği tezi vurgulanmışsa, faşist parti ve faşist Devletin kurumsal düzeyinde bu çelişkilerin mucizevi biçimde ortadan kalktıkları kabul ediliyor demektir.

Faşizmin ortaya çıkmasından *sonra* faşist Devlet ve büyük sermaye ilişkisi hakkındaki bu görüş, faşistleşme süreci boyunca büyük sermaye ve faşist parti ilişkisi konusundaki başlıca hatalı tutuma yön verir. Faşist parti esas olarak, büyük sermayenin hizmetinde onun «ücretli ajanı» olarak görülmektedir. «Büyük sermayenin askerî kavga aracı» faşist parti, çoğu kez, büyük sermayece beslenen ve onun istediği gibi çekip çevirebildiği bir «beyaz muhafızlar topluluğu»na, basit bir «silahlı milis» gücüne benzetilmektedir.¹⁴

Böylece, faşist parti ve burjuvazi arasındaki örgütsel ilişkinin karmaşıklığı yanında, bir yandan en fazla dikkat çeken sorun, faşist örgütlerin temel dayanakları sorunudur. Öte yandan, askerî görünüm, faşistleşme süreci boyunca bu sürecin ana görünümü sayılmamakla kalmaz, siyasal yön ile karıştırılmış görünür. Faşistleşme sürecinin özgün özelliği olan askerî görünümünü genellikle siyasal yönü belirler, son adım hariç, egemen işleri siyasal yön görür. Bu bakımdan, Clara Zetkin'in 23 Haziran 192.Vde Komintern'in yürütme komitesine karşı çıkışı yerindedir: «İtalyan Komünist Partisi'nin yanlış, faşizmi, derin toplumsal temelleri olan bir kitle hareketi olarak değil, salt askerî terörist bir hareket olarak ele almasıdır. Açıkça vurgulamak gerekir ki, faşizm, askerî yönden başarı sağlamadan önce, işçi sınıfına karşı ideolojik ve siyasal zafere ulaşmıştır...»¹⁵

¹⁴ Bk. V. Kongrenin tanımlaması; «Faşizm, kapitalizmin gerileme çağında, proleter devrimi çağında klasik karşı-devrim biçimlerinden biridir. ... Faşizm, büyük sermayenin askerî kavga aracıdır.» (Impre-kerr Almanca baskısı, sayı 119, Eylül 1924.).

¹⁵ Aynı şekilde bkz. Radek: «Faşizm basit bir subaylar kliğini değil, fakat, çelişik olmakla birlikte, geniş bir kitle hareketini temsil eder.»

b) *Faşizmi, Bonapartizm şeması, yani varolan iki temel gücün «eşitlik dengesi» ilişkisi üzerine kopya eden görüşler:* bu görüş Thalheimer tarafından işlenmiştir, fakat birçok Marksist faşizm teorisyenine de musallat olmuştur. Bu görüş, faşist Devlet'e, aslında sahip olmadığı bir görelî özerklik tarzı ve genişliği atfedilmesine ve sonunda, büyük sermaye ve faşizm arasındaki ilişkilerin doğru biçimde değerlendirilememesine yol açacaktır. Örneğin: Marx'ın 18 *Brumaire'de* «Toplumun ve Devletin karşıtlığı» ve «sivil topluma göre Devlet'in bağımsızlığı» üzerine ileri sürdüklerini yanlış yorumlayarak, büyük sermayenin elindeki *iktisadî baskınlıkla*, tamamen «bağımsız» faşist Devlet'in tekelindeki *siyasal baskınlık* arasında bir çarpıklıktan (distorsiyon) söz etmeye kadar gidilecektir.¹⁶ Hattâ Devlet'in bu özerkliği, sonunda, hepsine üstün gelen fraksiyonla Devlet arasındaki bağın kopmasını bile ifade edecektir: buradan, savaş ekonomisi içinde gittikçe büyük sermayenin çıkarlarına karşı işleyen ve büyük sermaye ile açıkça karşıtlık içinde olan, bir faşizm anlayışına dayanan tamamen yanlış tanımlamalara varılacaktır."

(**Rote Fahne**, 16 Ağustos 1923). Gramsci ve Togliatti'nin bu dönemde, Bordiga ve İtalyan KP'nin resmî görüşünden farklı olan analizlerine de işaret etmek gerekir.

¹⁶ Bu konuda tutarlı eleştiriler için bkz. Thalheimer'in görüşü üzerine Togliatti'nin 1935'de bir dizi konferansındaki eleştiriler, **Lezioni sul fascismo**, ed. 1970, s. 6 ve d., ve Griepenburg ve Tjaden'in dikkate değer makalesi: «**Fascismus** und Bonapartismus, Zur Kritik der Fas-cismustheorie August Thalheimer» (**Das Argument**, Aralık, 1986.).¹⁷ Örneğin; Tim Mason, «Der Primat der Politik - Politik und Wirt-sehaft im National Sozialismus» adlı makalesinde Thalheimer'in görüşüne dayanarak bu sonuca varmıştır (**Das Argument**, Aralık 1966, s. 473 ve d.) Bu görüş, Marx'ın analizlerini yanlış yorumlaması açısından faşist rejimde iktidarın «üç alanı» arasında sözde bir köklü ayırım olduğunu öne süren «elitist» görüşe yaklaşmaktadır: bu görüş iktisat alanında «sanayi patronları», Politika ve Devlet alanında faşist parti ve faşist bürokrasi, orduya ise Wehrmacht'ın üst tabakaları egemendir. Yalnız bir tek örnek verelim: A. Schweitzer, **Big Business in the Third Reich**, 1964, s. 227 ve d. Nasyonal Sosyalizm'deki bu «politikanın özerkliği» görüşünü Fr. Neumann da paylaşmaktadır. **Demokratischer und Autoritärer Staat**, 1967, s. 93 ve d.

c) *Faşizmi «küçük burjuvazinin siyasal diktatörlüğü» sayan görüş;* *Enternasyonal'in* haklı olarak karşı çıktığı bu görüş, sos-yal-demokratik çevrelerde oldukça yaygındır. Gerçekte faşizm ve küçük burjuvazi arasında çok sıkı ve karmaşık bir bağ, Enter-nasyonal'in gereken önemi vermediği bir bağ vardır. Fakat söz-Fakat sözkonusu görüş Devlet'in görelî özerkliğini tesbit etmek isle m e k t e ve, bundan önceki görüş gibi, bunun, iktisadî egemenlikle siyasal egemenlik arasında bir yön ayrılığına dayanılarak yapılması gerekliliğine inanmaktadır: Şu farkla ki denge durumundaki iki güç karşısında bir çeşit bağımsız bir Devlet söz konusu olmayıp, fakat, büyük sermayenin iktisadî egemenliğine karşı küçük burjuvazinin —«üçüncü güç»— siyasal egemenliğini ifade eden bir Devlet söz konusudur.¹⁸

Şimdi bu konuda doğru gözükten tutumu ileri sürelim. Tüm faşistleşme süreci boyunca ve iktidarın alınmasından sonra, faşizm — faşist parti, faşist Devlet— hem iktidar bloğuna ve hem de hegemonyasını kurduğu büyük sermayenin tekeli fraksiyonuna karşı *karakteristik* bir görelî özerklik kazanır. Bu görelî özerklik iki dizi etmeden ileri gelir:

a) İktidar ittifakını oluşturan sınıf ve fraksiyonların iç çelişkilerinden, yani blok içindeki siyasal bunalımdan: bu bloku yeniden-örgütlemek ve bunun içinde tekeli büyük sermaye kesiminin hegemonyasını kurmak için bu görelî özerklik gerekli olur.

b) Egemen sınıf ve fraksiyonlarla baskı altındaki sınıflar arasındaki çelişkilerden, yani, toplumsal formasyonun bütünüdür saran siyasal bunalımdan ve faşizmin ezilen sınıflarla olan karmaşık ilişkisinden ileri gelir. Bu ilişki faşizmi, hegemonyanın ve siyasal egemenliğin pekiştirilmesinin vazgeçilmez aracı haline getirir.

Bununla birlikte, bu görelî özerklik, iki temel toplumsal gücün dengesine dayanan bir Devlet'in görelî özerkliği ile aynı tipte değildir ve aynı anlamı taşımaz. Bu sonuncu durumda da Devlet, sınıf mücadelesinde tarafsız bir aracı (un mediateur neutre) haline gelmez. Devlet, hiçbir zaman siyasal egemenliğin düzenleyicisi olmaktan geri kalmaz. Fakat, bu durumda, Devlet, konjonktürün zorladığı ve değişik bir siyasal bunalım biçimi içinde

¹⁸ Küçük burjuvaziyi «üçüncü güç» sayan bu sosyal-demokrat için bkz. başka kaynaklar yanında, G D.H. Cole, **History of Socialist Thought**, c. V, **Socialism and Fascism**, s. 5 ve d.

yer almış olan faşist Devlet'in hiçbir zaman sahip olmadığı bir manevra marjına sahiptir. Kısaca, eğer faşist Devlet, onu kapitalist Devlet'in «normal» biçimlerinden ayırmeden karakteristik bir görelî özerklik gösteriyorsa da, bu, onun Bonapartist Devlet biçimlerine özgü görelî özerkliğin özel bir biçimi olduğu anlamına gelmez¹⁹.

Şimdilik bu görelî özerkliğin, faşistleşme sürecinin evreleri ile çakışan evrelerine işaret ederek, böyle bir özerkliği ortaya çıkaran birinci tür etmenleri incelemekle yetineceğiz:

a) *Sürecin başlangıcından dönüşsüzlük noktasına kadar olan dönem*: Başlangıçta, egemen fraksiyonların proletaryanın saldırı evresinde destekleyip, stabilizasyon döneminde terkettikleri, doğuş halinde silahlı çetelerden ibaret olan faşist parti, giderek bir kitle partisi niteliğine bürünür. Bu parti, büyük sermaye çevrelerinde apaçık biçimde desteklenir, fakat bu kesimi ve hattâ iktidar ittifakının bütünü «temsil eden» parti olmaktan henüz uzaktır.

Dönüşsüzlük noktasında, faşist parti birtakım teminatlar vererek büyük sermaye kesiminin desteğini kazanır. İktidardaki bazı sınıf ve fraksiyonlarla ilişkilerini pekiştirmeye ve öbürlerinin istemlerini etkisiz kılmaya çalışır. Kısaca, saldırıya geçmiş, fakat kendi siyasal örgütünden yoksun olan bir iktidar ittifakı ile faşist partisi arasında partizan örgüt bağı kurulmuş olur. (Faşizmi, genellikle tam anlamıyla partiye dayanmayan bonapartizm-den ayreden özellik budur.) Böyle olmakla birlikte, faşist partinin halk kitleleri ile siyasal bağı oldukça güçlü kalır.

b) *Dönüşsüzlük noktasından faşizmin iktidara yerleşmesine kadar süren, dönem*: Büyük sermayenin tekeli kesimi ile öteki egemen sınıf ve fraksiyonlar arasındaki çelişkilerin, bunların faşizme rıza göstermeleri sonucunda başarılı biçimde etkisizleştirilmesi ile bundan önceki dönem tamamlanır. Fakat aynı za-

¹⁹ Bu görüşün içerdiği tehlikelerin bilincinde görünen R. Miliband'ın yanlıgısına dikkati çekeceğim: «Marx ve Engels'in 'olağan dışı koşullar'da mümkün olduğuna işaret ettikleri —18 Brumaire v.b.— Devletin sivil toplumun tüm güçlerinden bağımsızlığı fikri, bu perspektif içinde anlaşılmalıdır ilerlemiş kapitalizm çerçevesinde faşizmin bu konuda en mükemmel örneği teşkil ettiği söylenebilir Bunun birlikte, Devlet'e belli bir tarafsızlık atfetmesi çerçevesinde kavram belirsizlik göstermektedir...» (**The State in Capitalist Society**, 1969, s. 93 ve d.)

manda, halk yığınlarına yönelik her türlü baskı, faşist parti ve iktidar bloku ilişkilerinin gerçek niteliğini gittikçe daha açık bir biçimde ortaya koyar. Bu dönem, faşist parti aracılığıyla büyük sermayenin tekeli kesimi ve küçük burjuvazi arasında önceden taslaklanmış bir ittifakın, yine de tam belirgin olmayan ve kendi içinde yıkıcı tohumlar taşıyan bir ittifakın kurulduğu dönemdir.

c) *Faşizmin iktidarda ilk "dönemi. Gerçek faşizm* dönemi dir, fakat bu gerçeklik henüz oldukça görelidir. Tekelci büyük sermayenin hegemonyasının kurulmasını öngören faşizm siyasi seti bu dönemde sağlamlaşıp, oturur. Fakat bu iş, iktidardaki öteki sınıf ve fraksiyonlara karşı örtülü bir biçimde yürütülür. İktidar bloğunun isteğinin aksine faşizmin halk kitlelerine bazı ödünler vermek zorunda kaldığı görülür; ne var ki bu ödünler, halkın öncülerinin ve örgütlerinin saf dışı edilmesini önlemez,

Bunun ötesinde, *politika sahnesinde* de çok şey değişir. Hâlâ sınıf kökenlerinin damgasını taşıyan faşist parti aracılığıyla ve Devlet sistemi ve aygıtlarının yeniden-düzenlenmesi yoluyla, küçük burjuvazi, siyasal bakımdan egemen bir sınıf haline asla gelmeksizin, *yönetici sınıf* durumuna geçer. Ve, *Devlete sahip çıkan sınıf* olmakla işe başlar.²⁰

Faşist partinin «sol-eğilimli» kanadının tamamen temizlenmesi ve *uzlaşma döneminin* bitmesi ile gergin durum sona erer (oysa, bonapartizmde uzlaşma siyaseti sonuna kadar sürer).

d) *Faşizmin (oturma) stabilizasyon dönemi*: Tekelci büyük sermaye kesimi hem hegemonyasını kurar ve hem de küçük burjuvazi yerinden atarak kendisi *yönetici sınıf* statüsüne erişir (faşizmi bonapartizmden ayırdeden *egemen sınıfla yönetici sınıfın* özdeşliği). Bununla birlikte, küçük burjuvazi, Devleti elin de tutan sınıf olmakta devam eder: bu süreç geniş anlamda personel siyasetinin yeniden-düzenlenmesi ile daha da güçlenir.

Artık *karakteristik* dönem olan uzlaşmalar dönemi tamamlanmış, bitmiştir. Fakat «oturmuş» faşizm, halk kitleleri ile olan bağlarının tamamen kopmaması için, iktidar bloğunu halk kitlelerine belirli ödünler vermeye zorlamak durumunda kalır. Ko-mintern bu ödünleri yeterince önemsememiştir. Bunun yanında, büyük sermayenin hegemonyasının kurulması, iktidar bloğu içindeki çelişkileri tekrar alevlendirir. Faşizm, bazı hallerde en

²⁰ Bu ayrım'ar için bkz. Poulantzas, **Pouvoir politique et Classes sociales**, s. 261 ve d. 266 ve d.

hegemonik fraksiyonla kendi arasında dolaylı yollardan mesafe bırakmak zorunda kalır. Eğer son analizde faşizm, bu fraksiyonun çıkarlarına *uzun dönemde* uygun düşen bir siyaset izliyorsa, bu, onun emrinde bir ajan olduğu anlamına gelmez.

e) Nihayet, siyasal alandaki durumun —küçük burjuvazinin Devleti elinde tutan sınıf olması— ve ideolojik alandaki durumun —faşist ideoloji— etkilerinin daha önceki etmenlere eklenmesiyle, faşizmin izlemiş olduğu siyaset, büyük sermayeye *ters düşerek* sona erer.

BÖLÜM II

Almanya

1. İKTİSADI ÇELİŞKİLER

Yukarıdaki önermeler Almanya'da faşistleşme süreci ve faşizmin kurulması konusu ele alındığında doğrulanmaktadır. Bu görüşler, egemen sınıf ve fraksiyonlar açısından faşistleşme sürecinin başlangıcının yerini belirtmeye ve aşamalarını göstermemize imkân sağlar. Bana öyle geliyor ki, Almanya'da faşistleşme sürecinin başlangıcı, genellikle kabul edilmiş olan ve bu başlangıcı sadece Brüning hükümetinin son dönemindeki siyasal olaylara bağlayan bir anlayışın tersine, son sosyal-demokrat hükümetten (1928) öncesine, 1927 yılı dolayına oturtulmalıdır. Brüning hükümetinin sonuyla birlikte kesin olarak dönüş-süzlük noktasına ulaşılmıştır.

Gerçekten, bu dönemde, Alman toplumsal formasyonunda, tekelci kapitalizmin kuruluşu ve egemen hale gelişi karakteristik bir ivme gösterir. Sermaye yoğunlaşması, bir süre yerinde saydıktan ve hatta 1923 enflasyonist bunalımı nedeniyle geriledikten sonra, eskisine oranla çok daha radikal bir ilerleme gösterir: Kartellerin sayısı, 1923-1924'de 1500 iken, 1925'de 2500'e ve 1930'da 2100'e çıkar.¹ Anonim şirketlere gelince, bunlardan yüzde 16'sı, fakat sermayeleri, toplam sermaye paylarının yüzde 65' ini temsil eden en önemlileri, bu dönemin sonunda Konzern'e katılırlar. 1926 yılından itibaren, dev tröst I.G. *Farben* egemenliğini kurar ve, 1926-1927'de çelik üreten en büyük dört Alman firmasını bir araya getiren *Vereinigte Stahlwerke* oluşturulur. Eylül 1929'da, *Deutsche Bank* ve *Disconto Gesellschaft*'ın birleşmesinden sonra bütün önemli mali işlemleri üç büyük banka denetlemeye başlar.

¹ G. Badia, *Histoire de l'Allemagne Contemporaine*, 1962, c. I, s. 240.

Bu süreç, Alman toplumsal formasyonunun somut koşullarında, İktidardaki sınıflar ve fraksiyonlar arasında iktisadi iç çelişkilerin artışıyla da birlikte getirmektedir. Bu çelişkiler, tekelleri kapitalizme geçiş sürecinin tipik çelişkileridir. Faşizmin iktidara yerleşmesine kadar bu süreci görece olarak frenlemiş olan ve yerleşmiş faşizm döneminde de, fakat farklı bir şekilde, devam etmiş olan çelişkilerdir.

Bu çelişkiler, faşistleşme sürecinin başlangıcından dönüşsüz-lük noktasına kadar olan dönemde artarlar. Bu noktadan faşizmin iktidara yerleşmesine kadar olan dönemde *şiddetlenirler* ve bundan sonra *etkisizleşirler*.

Almanya'da her şeyden önce *burjuvazi* ve *büyük toprak sahipliği* arasındaki çelişkinin büyük bir önemi vardı ve bu çelişki hâlâ pek çok feodal özellikler gösteriyordu. Böylece, tekelleri büyük sermaye ile büyük toprak sahipliği arasında, faşistleşme süreci boyunca ve faşizm sırasında, hiçbir zaman yalanlanmayan bir ittifakın sürüp gittiği tesbit edilmektedir. Bununla birlikte, bu ittifak, içinde barındırdığı iktisadi çelişkileri gözümüzden kaçırmamalıdır. Toprak rantının sermayeleştirilmesi yönünde bir dönüş yapmış olan büyük toprak sahipliği, K. Kautsky' nin değindiği gibi,² sanayi sermayesinden ve malî sermayeden görece ayrı kalır. Böylece büyük toprak sahipliği, tarım sektörünün sanayi sektörüne göre genel geriliğinin acısını çeker. Almanya'da üretimin tümü içinde tarımın payı düşmeye devam eder ve Jünkerler iktisadi ağırlıklarının gittikçe azaldığını görürler. 1924-1929 arasında, Almanya'nın toplam üretimi içinde tarımın payı yüzde 22.7'den yüzde 20.9'a düşmüştür. Tarım ürünleri fiyatlarındaki karakteristik düşüş, «tarım ve sanayi ürünleri fiyatları arasındaki makas» olarak ifade edilen durumu yaratmıştır. 1924-1929 döneminde önemli ölçüde açılmış olan makas büyük toprak sahiplerini de etkiler:³ tarım ürünleri fiyatlarındaki görece düşme tekelleri büyük sermayenin işine geliyordu. Çünkü kendi maliyet fiyatları —özellikle ücretler— üzerindeki yansımaları nedeniyle,

² K. Kautsky, **La Ouestion aguaire**, Yeni baskı, Maspero 1970 s. 59, 67, 129 ve devamı.

³ C. Bettelheim, **a.g.e.**, s. 6; G. Badia, **a.g.e.**, s. 49; D. Guerin, **a.g.e.**, s. 273. Bundan sonrası için A. Schweitzer, **a g.e.**, Tim Mason, **a.g.e.**, S.J. Foolf, «Did a Fascist economic system exist?» **The Nature of Fascism**, s. 3. Woolf (ed)., 1969, içinde.

tarımda her fiyat yükselmesi tekelleri büyük sermayenin ödünü koparmaklaydı

Öteki önemli olay: rant, yani toplam kârın bölüşüm biçimlerinden biri üzerinde bu dönemden önceki hükümet tedbirleri, bu dönemde artırılır. Kapitalizmin tarıma büyük ölçüde girmesinin sonucu toprakta *mutlak* rantın *düşmesi*, sermaye tarafından el konulan genel artık değerinin aynı oranda artması olmuştur. Burada gayrimenkul kiraları ve toprak vergisi fiyatlarının *tesbit edilmesi* süzkonnsudur. Bettelheim'in da işaret ettiği gibi⁴ «Bu tedbirin kaynağı «toplumsal» sorunlardır. Fakat derin kökeni toprak sahipliği ile sanayi sermayesinin birbirlerine karşı getiren çatışmadır. Bu ayarlama, sanayi sermayesinin büyük toprak mülkiyeti üzerindeki zaferini ifade etmektedir. Bundan, gayrimenkul kiraları konusundaki mevzuat ayarlamasının sonucunun sanayi sermayesi lehine ve toprak sahipliği zararına bir kâr transferi yarattığı anlamı çıkar.»

Nihayet, tam bu dönemde, büyük toprak sahipliği, makineleşme yönünde kesin bir adım atar. Böylece bunun sonucunda, büyük bankalara gittikçe borçlanacaktır. Büyük sermaye tarım makineleri ve kimyasal gübre üretimi dallarında yoğunlaşarak kendi tekel fiyatlarını zorla kabul ettirir. Bu zamana kadar «olduğu yerde» (sur place) yaratılan ve büyük toprak sahipliği tarafından denetlenen transformasyon sanayileri, malî sermayenin denetimine geçer ve işlenmemiş tarım ürünü işlenmesinde gittikçe daha büyük bir önem kazanırlar. Büyük tüketim işletmelerinin —büyük mağazalar vb— yaratılmasıyla, kazancın gittikçe artan bir bölümü, büyük toprak sahipliğinden büyük ticarî sermayeye transfer edilir.

Büyük toprak sahipliği ve tekelleri büyük sermaye arasındaki «yeni» çelişkiler üzerinde durulduğunda, büyük toprak sahipliği ile sınıfl ve ticarî *orta sermaye* arasındaki «geleneksel» çelişkileri gözden kaybetmemek gerekir. Faşistleşme süreci boyunca, dönüşsüzlük noktasından faşizmin iktidara yerleşmesine kadar şiddetlenen çelişkiler, özellikle bu son çelişkilerdir. Hatta orta sermaye bu dönemde, büyük sermaye ile kendi çelişkileri nedeniyle, zengin ve orta köylülükle, bir bakıma büyük toprak sahipliği aleyhine olan bir yakınlaşmayı dener. Orta sermayenin temsilcisi Brüning, işletmesi mutlak olarak açık veren, tamamen ipotek edilmiş birkaç büyük arazinin «kolonizasyonu» için bir

⁴ **a.g.e.**, s. 194.

plân hazırlar, ve Doğu Almanya'da orta köylülüğe yardım ve reform projesi geliştirir. Brüning'in partisi, katolik *Zentrum*, Gü-ney-batı ve Orta-batı'nın zengin ve özellikle orta köylülüğünce desteklenmektedir. Schleicher bile büyük toprak sahiplerinin istedikleri ithalat kontenjanlarını kabul etmez. Bu dönem, *Agrar-bolchevismus* (tarım bolşevizmi) sloganına karşı herkesin hücum ettiği bir dönem olur.

Büyük toprak sahiplerinin direnişi tüm faşistleşme süreci boyunca kendini gösterir. Bu direnişin başlıca dayanak noktası ordudur. Ve bu direniş faşistleşme sürecinin ikinci döneminde başkan Hindenburg ve «Yüksek» icra mevkileri çevresinde kristalleşir. Faşizmin iktidara ulaşip iktidarını sağlamlaştırması ile nötralize edilecek direniş işte bu direniştir.

Gerçekten de, nasyonal-sosyalizmin tüm iktisadî siyaseti, bu alanda, *tekelci büyük sermayenin ve büyük toprak sahipliğinin* ittifakını sağlamlaştırmayı, fakat bunu tekelci büyük sermayenin net avantajına ve kırsal alandaki halk kitlelerinin zararına *sağlamlaştırmayı hedef alır*. Hernekadar, büyük toprak sahipliği, bir dizi tedbirle orta ve küçük köylülük üzerindeki sömürsünü artırmaktaysa da, buna rağmen, yanısıra, büyük sermayeye oranla gözden düşer. Nasyonal-sosyalizmin, tarım fiyatlarının tesbit edilmesi siyaseti, hayvancılığın ve küçük ölçekli tarımın fiyatları aleyhine büyük ölçekli tahıl tarımı fiyatlarına yarar sağlasa da, tarım fiyatlarının bütünü ile sanayi fiyatları arasındaki makası açmaktan öteye bir şey yapamaz. Kiraların tesbit edilmesi siyaseti de aynı yolu izler.

Nasyonal-sosyalizm, giderek, stabilizasyonunun son döneminde, büyük sermayenin tarım sektörünün bütünü üzerindeki egemenliğini sistematik ve gittikçe artan bir şekilde kayıran bir siyaset izler. Büyük toprak sahipliğinin trasformasyon sanayilerine ve para piyasasına katılımının korunduğu doğru ise de, bu siyasetin temel olarak kimyasal gübre ve tarım makineleri üreten (*I.G. Farben*) büyük sermayeye yarar sağladığı da doğrudur. İh-racaat alanında nasyonal-sosyalist siyaset giderek, tarım ürünleri aleyhine sanayi ürünlerini desteklemeye kayar. Bütün bu siyaset, savaş iktisadı ile birlikte, Alman üretimini kendi kendine yeterliliğini hedef alarak sona erer.

Fakat iktidar ittifakı içindeki iktisadî çelişkiler, özellikle *burjuvazinin kendi fraksiyonları* ele alınınca kendilerini göstermektedirler. Bu, ilk önce, *tekelci büyük sermaye ile orta sermaye* arasındaki çelişkilerdir. Bu çelişkiler hem orta sermayenin bü-

yük sermaye tarafından özümlemeye karşı direnişi, hem de büyük sermayenin topları kârdan gittikçe daha büyük bir pay almayı istediği bir iktisadî sürece orta sermayenin karşı çıkması ile ilgilidirler. Bu çelişkiler, faşistleşme sürecinin ilk döneminde, kendi ihtiyaçları olan hammadde ve üretim araçları fiyatlarının büyük tekeller, karteller ve Konzern tarafından otoriter şekilde tesbiti, açıkça büyük sermayeyi kayıran enflasyonist eğilim, teknolojik yeniliği ve büyük tekellerin empoze ettiği işgücü verimliliğini sürdürebilmek amacıyla orta sermayenin gittikçe büyük bankalara borçlanması vb... gibi Alman toplumsal formasyonunun somut koşullarına göre sermaye yoğunlaşmasının hızlandığı bir zamanda ciddileşirler. Büyük ve orta sermaye arasındaki ayrımın bu dönemde henüz sanayinin farklı dallarını (bir yanda ağır sanayi, öte yanda tüketim malları sanayii veya mamul ürünler sanayii *Fertigungsindustrie*.) ancak kısmen kapsadığı hesaba katılırsa, çelişkiler daha da açık şekilde ortaya çıkarlar.

Burada bir açıklamaya gerek var: Bu ayrımın (ki daha önce Komintern içinde bazı yazarlarca belirtilmiştir)⁵ üzerinde önemle durmuş olmak Daniel Guerin'in başarısıdır. Bununla birlikte Gue-rin bu ayrıma mutlak bir değer vermektedir. Tek temel ayrımı, yani tekelci büyük sermaye ile orta sermaye arasında varolan ayrımı, ikinci plâna itmektedir. Gerçekte, orta sanayi ağır sanayi alanına kadar uzandığı gibi tekelci büyük sermaye de mamul mallar sanayii alanına el atar. Bu geçiş sürecinde ağır sanayi ile hafif sanayi arasındaki ayrımın geçerli kalması kısmen de olsa bu ayrımın büyük ve orta sermaye arasındaki ayrımlar çatışmasına denk düşmesi nedeniyledir. Faşistleşme sürecine damgasını vuran çelişkiler ancak *sermayenin fraksiyonları* ile ilgili bu ayrıma başvurularak açıklanabilir: eğer yalnızca *sanayi kolları* ayrımına bağlı kalınırsa, bu çelişkilerin temelindeki nedenler örtülü kalır.

Hafif sanayie yatırılmış orta sermaye, üretim gereçlerini ve maddeleri kendine, Kartel fiyatları ile satan büyük tekellere¹ gittikçe karşı çıkar. Enflasyon ve iç pazarın daralması en başta tüketim mallarını etkiler. Büyük sanayi tekellerinin empoze ettiği gümrük koruması daha çok ihracata yönelik hafif sanayinin çıkarlarına dokunur.

Bütün bunlar orta sermayenin, tüm faşistleşme süreci boyunca-

⁵ Örneğin, O. Dsenis böyle bir ayrım yapmaktadır. «Der Fascismus und die Widersprüche im Lager der deutschen Bourgeoisie», **Unter dem Banner des Manxismus** 1933, içinde, s. 166 ve devamı.

ca, tekelci büyük sermayenin saldırılarını karşılayabilmek amacıyla *işçi sınıfı ile bir uzlaşma siyasetine* yönelinmesini sağlar. Bu ilkin Müller'in son sosyal-demokrat hükümetince başlatılıp önemli ölçüde daraltılmakla birlikte, Brüning ve Schleicher tarafından izlenen emek-sermaye işbirliği planıdır. Gitgide büyük sermayenin muhalefetiyle karşılaşır, çünkü zamanla, 1929 bunalımı ile birlikte büyük ve orta sermaye arasındaki çelişkiler kesin olarak kızışma evresine girer. 1929 krizi, aynı zamanda orta sermayeyi etkiler, ama malî yönü dolayısıyla, en başta, sermayesinin organik kompozisyonu daha fazla yatırılmış ve üretimin azalmasıyla «donmuş» sabit sermaye oram sunan büyük bankaları ve büyük sanayi sermayesine dokunmaktadır. Büyük malî sermaye, krediler yolu ile kayıplarını toplumsallaştıran Devlet'in malî yardımını tekeline almaya çalışmaktadır. Bütçenin ağırlaştırılması (kemerleri sıkma planı) ve benimsenen malî tedbirler, pazarın daralması nedeniyle, zaten kartel fiyatlarından yararlanamayan orta sermayenin çıkarlarına dokunur.⁶

Ve nihayet *büyük sermaye* diye nitelenen sermaye kesiminin kendi bünyesinde de çelişkiler ortaya çıkmaktadır. Burada, büyük malî sermayenin oluşturulmasına geçişin sözkonusu olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Gerçekten banka sermayesi ile tekelci sanayi sermayesi arasındaki «birleşme»den söz ederken, çoğu kez, geçiş sürecinde bunlar arasındaki çelişkileri ihmal etme eğilimi ağır basmaktadır.

Bu geçiş gelişigüzel olmaz. Banka sermayesinin ve tekelci sanayi sermayesinin büyük malî sermayeyi oluşturma yolunda birleşmesi, *Almanya'da banka sermayesinin yararına ve bankanın sanayie egemen olması yoluyla gerçekleşir*. Bu örnek çerçevesinde faşistleşme sürecinin ilk evresinde, büyük sanayi kompleksleri kendi bankalarını yaratma eğilimi göstermelerine rağmen, gerçekte ancak bu yolla bağlandıkları büyük bankaların desteği sayesinde ayakta durabilmektedirler Bunun sonucunda, tekelci sanayi sermayesinin kuvvetli direnişi ortaya çıkar ve bu direniş 1929 bunalımından sonra, büyük bankalara Devlet yardımının artması ölçüsünde artar. Bundan başka, üretim alanına yatırılmış büyük sermaye ile, dolaşım alanına yatırılmış büyük sermaye arasında da kesin çelişkiler ortaya çıkar: büyük mağazalar, sanayi Konzernle-

⁶ Büyük ve orta sermaye arasındaki bu siyaset farklılığı, Almanya'da ve İtalya'da özellikle belirgin bir durumda, faşistleşme süreçleri ile ilgilidir.

ri için, yukardan entegrasyon yoluyla büyüyen rakipler durumuna gelirler.

İktidar bloğu bünyesindeki çelişkilerin kızışmasında özgül bir rol oynayan 1929) bunalımı 1932'lerde hafiflemeye başlar.⁷

Bununla birlikte, çelişkilerin şiddetlenmiş görünümü, faşistleşme sürecinin ikimi aşaması boyunca devam eder. Bunalımın uzun süreli etkisi, sermayenin yoğunlaşması ve hızlı bir şekilde birleşmesi olmuştur. Bu bunalım tekelci kapitalizm egemenliğine geçiş sürecinde ver alır ve bu sürecin çelişkilerini artırır. Tekelci kapitalizm egemenliği süreci, iktidar bloğu içindeki çelişkilerin bir etmeni olarak daha nasyonal-sosyalizm iktidara ulaşmadan çabucak ön plana geçer."

Nasyonal-sosyalizmin iktidara ulaşması ve istikrar kazanması ile birlikte bu çelişkiler, ve özellikle büyük ve orta sermaye arasındaki çelişkiler etkisizleşirler. Bununla birlikte bu etkisizleşmeye, *tekelci büyük sermayenin, yani malî sermayenin yararına, kısacası Alman toplumsal formasyonunda tekelci kapitalizmin egemenliğinin kurulmasına yarayan bir iktisat siyasetiyle* ulaşılmıştır. Zorla kartelleştirme, fiyatların stabilizasyonu, ulu-sallaştırılmış banka ve işletmelerin tekrar özel teşebbüse devredilmesi, ücret, bütçe ve gelirler politikaları, kamu hizmetleri ve Devlet siparişleri, özellikle savaş ekonomisi, hepsi bu sonuca destek olmuşlardır. Özellikle, bu siyaset, Devletin açık «müdahalesi» yoluyla, birleşme sürecinde, *banka sermayesi* egemenliğinin yararına olmuştur.⁹

⁷ Gerçekten de, 1932 yılındaki istatistiklere göre, Almanya bunalımdan önceki durumuna ulaşır ve iktisadi canlanma başlar. Bunun birinci belirtisi, altına olan paritesini hemen tamamen tekrar kazanan Mark'ın istikrar kazanmasıdır. Bunun içindir ki, Badia, haklı olarak «atılım işaretleri gayet belirgindir» demektedir, (a.g.e., s. 317).

⁸ Orta sermayenin temsilcisi Brüning tarafından, sermaye yoğunlaşmasına karşı alınmış olan tedbirlere işaret etmek gerek. Brüning, birbirini izleyen dört «yetki kararnamesi» ile tamamen «anti-tröst» fiyatlarına karşı mücadele v.b. bir mevzuat getirmektedir. Bu ise, büyük sermayeden şiddetli bir tepki ile karşılanır. (Fr. Neumann, **Behemoth, The Structure and Practice of National-Socialism**, 1966, s. 361 ve devamı.)

⁹ Burada «Nazi Devletln» bu **son derece önemli ve karakteristik** ekonomik rolüne sadene işaret etmekle yetineceğim. Bettelheim, sözü edilen çalışmasında bunu derinlemesine incelemektedir.

2. BÜYÜK VE ORTA SERMAYE FAŞİZM «İKTİSADEN GERİCİ» BİR OLGU MUDUR?

Şimdi burada, bu siyasetin sözkonusu çelişkilerin etkisizleş-tirilmesini nasıl gerçekleştirdiğini görmek gerekir. Her şeyden önce, nazizmin bu iktisadî siyaseti, büyük sermayeye önemli ölçüde yarar sağlarsa da, bundan, orta sermayenin kurban edildiği ve bu süreçten iktisadî yararlar sağlamadığı anlamı kesinlikle çıkmaz. Büyük sermaye yararına tedbirler temelde, halk kit-lelerinin yanında küçük üreticileri ezmiştir. Orta sermayeye gelince, her şeyden önce, işçi sınıfının önemli ölçüde artan sömü-rülmesinden o da doğrudan doğruya yararlanmıştı. Orta sermaye aynı zamanda savaş ekonomisine kadar nazi yönetimi Almanya'sına damgasını vuran iktisadî canlanmadan da yararlanmıştı. Özellikle işsizliğin kalkması Alman pazarında görece bir genişlemeye yol açmıştı. Çok sayıda devletçi tedbirlerle gerçekleştirilen zorla kartelleştirme bile, orta işletmelerin bedel karşılığı satın alınmaları yoluyla değil de, bunların büyük sermayeye iktisadî (Devletin kartelizasyon ve *Konzern'leri* düzenleme siyaseti) ve idarî (Korporatist birlikler) bağımlılıkları yoluyla gerçekleşti. Tüketim malları sanayiine yatırılan orta sermaye, savaş ekonomisiyle birlikte zarar görmeye başlasa da, ağır sanayinin yan üretimine yatırılmış orta sermaye Devlet siparişlerinden yararlanmaktaydı. Üstelik, tüketim malları sanayiine yatırılmış orta sermaye de, iç pazarın savaş nedeniyle daralmasına rağmen, ordunun siparişlerinden—deri, tekstil, vb...— yararlanmaktaydı.¹⁰

Nihayet, ve özellikle, nasyonal-sosyalizm, bu çelişkinin etki-sizleştirilmesi amacıyla ve Devletin büyük müdahalesi ile, çoğu kez, *tekelci kapitalizmin egemenliği süreci üzerinde bir tür denetim* sağlamak zorunda kalmıştır. Hatta kimi kez orta sermayenin, büyük sermaye tarafından oldukça hoyrat ve «vahşi» şekilde özümlemesini «frenlemek» için müdahale etmiştir. Bu görünüm, nasyonal-sosyalizmin iktisadî siyasetinin görünümlerinden

¹⁰ Bu konuda, bkz. J. Kuczynski, **Studien Zur Geshichte des deutschen Imperialismus**, c. I, 1952 ve ayrıca, D. Eichholtz, «Probleme einer Wirtschaftsgeschichte des Fascismus In Deutschland», **Jahrbuch für Wirtschaftsgeshichte**, 1963, bölüm 3, s. 103 ve devamı.

biri olup; büyük sermayenin «bürokrasiye» ve nasyonal-sosyalist «Devlete» «bağımlılığı» ile ilgili birtakım görüş yanlışlarına yol açmıştır. 1938'de orta sermayeyi ilgilendiren ihracat konusunda Schacht ve Georing'in çatışması olayı (bu bir uzlaşma ile sonuçlanmıştır), bu siyaseti çok iyi ortaya çıkarır. Öte yandan ABD'de, Roosevelt'in de tamamen farklı koşullarda orta sermayeye bazı ödünler vererek, büyük tekeller yararına bir iktisat siyaseti uygulamış olduğu hatırlanırsa, bunda şaşılacak bir şey yoktur.

Bu bizi, faşizmin III. Enternasyonal tarafından nitelenmesi sorununa getirmektedir. Gerçekten de, yavaş yavaş, ve özellikle VII. Kongrenin «halk cephelemi» siyasetine ve bunun uygulamasına geçişle birlikte, ve faşizmin iktisadî sınıf çıkarları ile ilişkileri konusundaki görüşler içinde, «yalnız» *faşizmin temsil edeceği çıkarlar alanı, gittikçe daha sınırlı olarak ele alınmaktadır*. «Gerileme Çağında» sermayenin diktatörlüğü (V. Kongre); büyük sermayenin diktatörlüğü, malî sermayenin diktatörlüğü (VI. Kongre) «malî sermayenin en gerici, en şoven, en emperyalist unsurlarının» dik-tatörlüğü (Dimitrov); «iki yüz ailenin» diktatörlüğü: daraltma oldukça açıktır, ve bu sürecin arasına incecik çizilen şey meydana gelir. Bu, halk cephelemi siyaseti anlayışdır: halk cephelemi «yalnız» faşizmin temsil ettiği var sayılan sermaye fraksiyonu —ki gittikçe daha sınırlı düşünülmektedir— hariç sermayenin tüm fraksiyonlarını içine alan, bu geniş anti-faşist ittifakı öner-mektedir. Bu siyasetin güncel sonuçlarını biliyoruz: faşizmin bu görünümü ile ilgili olarak Devlet'i, yalnız «bir avuç» tekelinin aracı olarak tanımlayan «tekelci Devlet kapitalizmi» Devletiyle ilgili analizlerde *aynen olduğu gibi* bulmak şartı bir şey değildir. Burada bir noktaya önemle işaret etmek gerekir. Dimitrov' un raporunun metnine rağmen, ve gerek birleşik cephe, gerekse halk cephesi ile ilgili doğru formüllere rağmen, dönüm noktası burada kesinlik kazanır. Devlet'in temsil ettiği varsayılan iktisadî çıkarlar anlayışında sürekli daralmanın tırmanışı kesin olarak bu noktada başlar; ilerdeki tüm ittifak stratejilerine bu anlayış yol açar.

Şu halde, Dimitrov'un bu tanımlamasının sonunda bu konuda, O. Bauer tarafından formüle edilmiş olan sosyal-demokrat görüşle birleşmesi bir raslantı değildir. «Eğer burjuva demokrasisinde büyük sermayenin yönetimi altında olmakla birlikte burjuvazinin bütünü egemense, faşizmde artık yalnız büyük ser-

bu «teknik» süreçteki basit «ilerle-.

¹O. Bauer, «Der Fascismus» **Fascismus und Kapitalismus** içinde s. 158. Komintern'in bu konuda almış olduğu yolu belirtmek için, İtalyan Komünist Partisi'nin 1926'da Komintern'ce desteklenen ve Gramsci gözetiminde kaleme alınmış olan Lyon tezlerinin **haklı olarak**, hâlâ şu konu üzerinde ısrar ettiğine işaret edelim: «Faşizm ... **burjuvazinin bütün güçlerinin** tek bir siyasal kuruluş içinde, organik birliğini gerçekleştirmek amacını gütmektedir...» (**Le Origini del Fascismo**, a cura di M. Bartolotti, 1969, s. 102). Bu konuma Komintern'in evriml oldukça açık bir şekilde kendini göstermektedir. Bu durum, daha son-ra, faşizm konusunda, Togliatti'nin sonraki yazılarında görülecektir

maye ve büyük toprak mülkiyeti egemendi.»¹¹

Faşizmin, egemen sınıf ve fraksiyonlar arasında etkin bir *reorganizasyon* ve güç ilişkilerinde yeniden bir dağılıma tekabül ettiği doğrudur. Faşizm, büyük mali sermayenin, öteki sınıf ve fraksiyonlar üzerindeki iktisadi baskınlığını hızlı bir şekilde derinleştirir ve istikrarlı kılar. Bununla birlikte, bu durum hiçbir anlamda faşizmin, «yalnız ve yalnız» büyük sermayenin iktisadi çıkarlarına tekabülü olarak yorumlanamaz. Faşizm iktisadi açıdan, daha çok egemen sınıf ve fraksiyonlar arasındaki çelişkileri etkisizleştiren bir etmen olarak işlev görür. bu çelişkileri *düzenlemeyerek* (bu sürecin «organize bir kapitalizm» miti ile hiçbir ilgisi yoktur) gelişmeyi büyük sermayenin kesin egemenliği altına koyar.

Nihayet, faşizmin «geri» veya en «gerici» büyük sermayenin bir ifadesi olarak niteleyen, Komintern içinde yaygın görüş --yani, öbürlerinin de yanında, Dimitrov'un tanımı-- üzerinde durmak gerekir.

Burada daha dikkatli olmak gerekir, çünkü bilindiği üzere bu sıfatlar, hele Komintern Yöneticileri sözkonusu olduğunda öyle basit üslup yanlışları değildirler. Önce anlaşılmalıdır bu sıfatlar, halk kitlelerinin önemli derecede artan bir şekilde sö-mürülmesini ifade etmek isteselerdi, doğru olacaktı. Fakat burada tamamen başka bir şey sözkonusudur: bu niteleme Komintern'in ekonomist görüşü ile ilgilidir, ve bu görüşe göre emperyalizmin ve büyük sermayenin egemenliği çürüten kapitalizmin can çekişmesi olup, bundan dolayı kendiliğinden *üretici güçlerin gelişmesinin durmasını* ifade edecektir. «Üretici güçler» bu ekonomist-teknist perspektife göre, üretim ilişkilerinden bağımsız olarak kavranmakta,

me» veya «duraklama» sözkonusu sermayenin niteliğini —«geri»— belirler sayılmaktadır.

Fakat böyle yanılmalar, yalnızca sorunun yanlış konulmasına bağlı yanılmalar olabilir. Aslında, faşizm, *kapitalist üretici güçlerin* gelişimine, yani *emperyalist toplumsal ilişkilerin* sınırları içinde gelişmeye bütünüyle tekabül etmiştir. Faşizm, bir sanayi gelişmesine, teknolojik yeniliklere, emek üretkenliğinde bir artışa denk düşmüştür. Fakat bütün bunlar, kapitalist üretim koşullarının *genişletilmiş yeniden-üretimini geliştirerek*, yani sınıf sömürsünü ve siyasal sınıf egemenliğini daha etkin ve daha yoğun hale getirerek kotarılmıştır. Teknisizm tuzağına düşmüş pek-çok Marksist faşizm tarihçisi, hâlâ faşizmin «iktisadî bakımdan gerici» karakterini göstermeye çabıyor. Sanki onların gözünde önemli olan sınıf sömürüsü ve sınıf egemenliği değil de, bu karakterdir.¹²

Şimdi gerçek olgulara dönelim (burada birkaçından söz edilecektir). Özellikle Almanya için, 1929 bunalımından sonraki sanayi canlanması», dünya ölçüsünde en belirginidir. 1939'da sanayi üretimi, 1929'dan yüksektir ve 1933'ten beri iki kat daha fazla artmıştır. Almanya 1929'daki 16 milyon ton çelik üretimine karşı 1938'de 22.5 milyon ton çelik üretmektedir. Demir cevheri üretimi 2.5 kat artmıştır v.b. İtalya'ya gelince, burada 1922-1929 arasındaki sanayi canlanması, kapitalist Avrupa'da en açık olanıdır. 1938 için 100 alman toplam sanayi üretimi endeksi, 1922'de 60 iken 1929'da 90'a çıkar. 1932'de bunalımla tekrar 75'e düşer. Fakat bunalımdan sonraki ilerleme oldukça çarpıcıdır Almanya'nın hızına ulaşmazsa da Fransa'nınkini açıkça aşar. 1935'te 86, 1938'de 100, 1939'da 109 olan 1922-1929 arasında dökme demir üretimi 6 kat, çelik üretimi 2,2 kat, elektrik enerjisi üretimi 5 kat artmıştır.¹³

¹² Öbür taraftan, bu görüşün tam tersini, faşizm ve «teknolojik modernleşme» arasında bir denk düşmeyi savunan yazarlara da rastamaktayız: A. Organski, **The Stages of Political Development**, 1965, R. Dahrendorf, **Gesellschaft und Demokratie in Deutschland**, 1965, s. 432 ve devamı. Aslında yanlış olan şey, bu «karşıt» iki görüşe yön veren sorunsalın kendisidir.

¹³ M. Roncayole, **Le Monde et son Histoire**, c. IX, 1968, s. 338 ve 342. Yine bu açıdan, A. Rosenberg, «Der Fascismus als Massenbewegung», **Faschismus und Kapitalismus** içinde, s. 114; R. Romeo, a.g.e., s. 215 ve devamı.

Şüphesiz bu ilerleme, emperyalist toplumsal ilişkiler çerçevesi içinde olmaktadır. Bunun sonucu savaş ve üretici güçlerin çok büyük yıkımı olacaktır.

Konumuza dönecek olursak, kapitalist üretici güçlerin gelişmesi açısından, eğer faşizm, ya büyük toprak sahipliğinin çıkarlarını ya da tekeli sermayeye karşı direnişinde orta sermayenin çıkarlarını desteklemiş olsaydı, gerçekten «gerici» bir harekete tekabül edecekti. Zinoviev yanılmakla birlikte Komintern'in IV. Kongresinde buna doğru işaret etmiştir: «Faşistler her şeyden önce *çiftçilerin* elinde bir silahtırlar. Sanayi ve ticaret burjuvazisi bu gericilik deneyini korkuyla izlemektedir...¹⁴» Fakat durumun böyle olmadığını açıkça gördük.

Burada, «ilerilik» veya «gerici» hareket üzerinde duruluyorsa, bunun başlıca nedeni işçi hareketine musallat olan, faşizmi, kapitalizmin gelişmesinde bir engelleme veya geriye çevirme çabası olarak anlayan yanılıdır. Aslında, faşizm, bu görüş açısından, *bir geriye dönüş değil, fakat daha çok bir ileri kaçıştır*. Bordiga, IV. Kongrede Zinoviev'in görüşüne hücum ederek bunu dile getirmeye çalışıyordu; «Faşizmi burjuvazinin en geri öğelerinin örgütlenmesi olarak tanımlamak bir yanılıdır. Faşizm, gericiliğin en koyu en kör bölümü değil, tersine, burjuvazinin en ileri, en tecrübeli ve en bilinçli öğelerinin aracıdır...¹⁵»

3. BUNALIM VE SİYASAL-İDEOLOJİK SÜREC

Bu iktisadî çelişkiler, Almanya'da, faşistleşme sürecinin aşamalarına göre, egemen sınıf ve fraksiyonlar arasında siyasal bir iç. kavga olarak açığa çıkarlar.¹⁶

¹ **Protokoll...**, a.g.e., s. 897 ve devamı. Zinoviev'in daha önce aktarılan konuşması.

¹⁵ **Aynı yerde**, s. 330 ye devamı.

¹⁶ Bu sorunlar konusunda, bkz. en başta A. Rosenberg, **Entstehung der Weimarer Republic**, 1961 ve **Geschichte der Weimar Republic** 1961; K. Bracher, **Die Deutsche Diktatur Entstehung, Struktur, Folgen des National-Sozialismus**, 1969.

Sürecin ilk döneminde, iktidar bloğu bünyesinde niteliksel bir *hegemonya istikrarsızlığı* gözlemlenmektedir. Büyük sermaye artacak *iktisadî egemenliğini* kurma yolundaysa da, *siyasal egemenliğini* kurmayı tasarlamaktan çok uzaktır. Burada, iktisadî egemenlik siyasal hegemonya arasında, çoğu kez geçiş evrelerinin karakteristiği, bir uymazlıktan söz edilebilir. Öte yandan bu uymazlık iktisadî egemenlik sürecini «frenleme» etkisi gösterir.

1923 enflasyonist bunalımın ardından, Ebert zamanında, 1918' den sonra ilk kez. büyük sermayenin doğrudan yönetimi, Cuno bakanlığı kurulur. Bununla birlikte bu durum uzun süre devam etmez. 1924-1928 döneminde, demokrat parti (Rathenau), Bavyera merkez katolik partisi, Zentrum (Marx, Wirth, Brüning) gibi hâlâ geleneksel olarak orta sermayenin ve hafif sanayie yatırılmış olan sermayenin çıkarlarını temsil eden partilerin siyasal koalisyonları egemen olur. Büyük sermayeye karşı-siyaset sahnesinde oldukça çetin mücadeleler gelişir. Bununla birlikte, büyük sermaye, Alman milliyetçilerinin ve halkçıların (Stresemann, Schacht, Thyssen) partileri yoluyla orada burada hükümete katılır.¹⁷ Kabine istikrarsızlığı —dört yılda hepsi de «sağ» sekiz hükümet— partilerin rekabeti, bu partilerinin kendi içlerinde artan çekişmeler, ortaya çıkacak hegemonya istikrarsızlığının önkoşullarıdır. Büyük toprak sahipliğine gelince, Alman milliyetçilerince gö-reli olarak temsil edilmesine rağmen, özellikle yürütmenin içinde kalarak siyasal etkisini uygular: özellikle ordunun yüksek ka-demelerindekiler hâlâ -doğrudan doğruya bu sınıftan gelmektedirler.

Böylece, bu durumda, büyük sermayenin kendi hegemonyasını sağlamak için saldırıya geçmesine tanık olunur. Bu saldırı, bu düzeyde bir yandan Alman milliyetçilerinin ve popülistlerin içten ele geçirerek hükümete doğrudan katılmasıyla ve öte yandan öteki hükümet partilerinin —özellikle katolik *Zentrum* partisinin— sağa kaymalarıyla ve nihayet idarenin artarak ele geçirilmesiyle uygulanmaktadır. Bu saldırı, sosyal-demokrasinin yardımı ile orta sermayenin devam ettirmeyi başarmış olduğu hegemonyayı ciddi şekilde sarsar. Bununla birlikte orta sermayenin ve büyük toprak sahipliğinin direnişleri hâlâ güçlüdür ve büyük sermayelim bu saldırısını geniş ölçüde başarısızlığa uğratar.

¹⁷ Ayrıca, bkz. R. Hanser ve R. Kühnl, **Deutschland Zwischen Demokratie und Fascismus**, 1969, s. 34 ve devamı.

Öte yandan, büyük sermayenin kendi içinde, banka sermayesi ve sanayi sermayesi arasındaki çelişkiler bunların siyasal temsilcileri bünyesinde ve idarî örgütteki iç çekişmelerle kendini gösterir. İktidar bloğu öğelerinin alternatif egemenlikleri gerçek uyarısızlığı ifade etmektedir, bu uyarısızlık giderek hükümet siyasetini ifade eden anî yön değişikliklerini ve *kesin şekilde*, faşist-leşme sürecinin ilk evresinde etkin bir hegemonya istikrarsızlığını açıklar.¹⁸

Gerçekten, 1928 seçimleri sosyal-demokrasinin hükümete katılmasını sağlaması açısından sol partilerin bir zaferidir. 1929 ise iktisadi bunalımdır. Brüning zamanında (1930-1932) faşistleşme sürecinin ikinci dönemi olan Brüning hükümetinin son evresinde, *hegemoya yetersizliği* döneminin açılmasıyla ifade bulmuş olan dönüşsüzlük noktasından sonraki dönemi başlar. İktidar bloğundaki siyasal iç mücadele öyle kesinleşir ki, iktidar bloğunu oluşturan öğelerden hiçbiri, kısa bir süre için bile, tamamen kendi çıkarlarını temsil etmesine rağmen iktidar bloğunun genel siyasal çıkarını temsil eden bir siyaset empoze etmeyi beceremez. Orta sermaye ile yapılan, ve büyük sermaye ile çiftçilerin, kendilerine verilen ödünler sonucunda kabul ettirmiş oldukları sos-yal-demokrasi ile işbirliği başarısızlığa uğramıştır. Brüning dönemi orta sermaye ile büyük sermaye ve büyük toprak sahipliği arasında açık bir siyasal mücadeleyi yaşar. Bu mücadelede Brüning, orta sermayenin genel çizgisini çizmekle birlikte gitgide büyük sermayeye yaklaşan, fakat henüz yeterli olmayan bir çizgi izler. Bundan sonrası, bu durumu değişik olaylarla, Hitler' in gelişine kadar uzatmaktan öteye bir şey olmaz. Bununla birlikte, siyasal sahnede geçen bu olaylar siyasal • alanda olanları sağladığı ölçüde gittikçe daha az önem kazanırlar. Gerçekten de siyasal partiler ve bunların temsil ettikleri sınıf ve fraksiyonlar arasındaki mesafenin açılması, faşistleşme sürecinin ilk döneminden itibaren başlamaktadır.¹⁹ Başta büyük sermaye ve büyük ara-

¹⁸Ve Varga haklı olarak şuna işaret etmekteydi: «Yönetici sınıfların çeşitli tabakalarının çelişik çıkarları ... Devletin faşistleşmesinin temellerinden birini oluşturan ve hiçbir çizgisi olmayan bir zızzaklar siyasetine yol açmaktadır.» (*La Crise a.g.e.*, s. 106). Aynı şekilde, bkz. Troçki, *Ecrits a.g.e.*, s. 261 ve devamı).

¹⁹ Bu konuda, L. Bergstrasser, *Geschichte der politischen Parteien in Deutschland*, 1965, s. 240 ve devamı.

zi sahipleri giderek kentli siyasal temsilcilerinden yüz çevirirler. Çiftçiler ise giderek özellikle partilerden yüz çevirip, bir askerî diktatörlükten fayda ummaya başlar: Devlet aygıtı içinde faşistleşme süreci incelenirken bu konuya tekrar dönecektir. Fakat bundan öte: parti ile temsil ilişkisi, yarı askerî örgütlerin oluşumu ile devre dışı olurlar. Bu örgütler, eski çetelerin —Reichswehr noire— tersine şimdi sınıfsal örgütlenmenin çekirdekleri olarak görev görmektedir. Örneğin, doğrudan doğruya büyük sermayenin ve özellikle bunun sanayici kesiminin finanse ettiği eylem ve görüşlerini milliyetçi ajitasyon konusunda yoğunlaştıran, ve Alman milliyetçileri partisini bile devreden çıkaran *Stahlhelm* için durum böyledir.

Parti yoluyla temsil bağının kopuş süreci, dönüşsüzlük noktasında biter. Bundan sonra, gerçek iktidarla biçimsel iktidarın ayrımı yerleşir. Bundan böyle, parlamento, gerçek iktidarın kullanılıp uygulandığı bir yer olmaktan çıkar ve iktidar bloğunun siyasal partileri eş-dost toplantısı yapan parlamenterlere dönüşürler. Büyük sermaye, faşistleşme sürecinin ilk döneminde burjuvazinin öteki fraksiyonlarını temsil eden siyasal partileri kendine çekmeye çalışır. Bunda başarı gösterirse de bundan böyle bu partilerle açıkça çatışmaya girmektedir. Bu durum 1931 sonbaharında «milli muhalefet cephesi»nin kurulmasına yol açar. Bu cephenin gerçek amacı, Brüning'in düşmesinden çok parlamentonun onayladığı bu örtülü diktatörlüğün tamamen büyük sermayenin, çıkarlarına bağımlı tam bir diktatörlüğe dönüştürülmesi idi. Nihayet, orta sermaye de kesin şekilde, biçimsel iktidarı elinde tutan Brüning'in de aralarında bulunduğu, kendi siyasal temsilcilerinden yüz çevirir. Orta sermaye için bu durum kararnemelerle yürütülen Devlet idaresi üzerinde bir baskı aracından başka bir şey değildir. «İşveren birliklerinin» yeniden kurulması ile başlatılan iktisadi-korporatif «baskı gruplarının» siyasal partilerin yerine geçmesi, Devlet yönetimi üzerinde hemen her düzeyde doğrudan etkisini gösterir; İşveren örgütlerinin başında *Reichsverband der deutschen Industrie*, ve *İşveren sendikaları Birliği* bulunmaktadır: bu birlikler gerçek iktidarın ifade edilmesine yarayan tek organlar görünümünü almaları ölçüsünde, gittikçe artan bir siyasal rol oynamaktadırlar. Faşistleşme sürecinin ikinci döneminde, bir taraftan Brüning ve Schleicher arasında, öbür taraftan gittikçe daha güçlenen bu çeşitli işveren ör-gütleri arasında açık çalışmalar patlak verir. Fakat bu geçici bir durumdur.

Faşistleşme sürecinin ikinci döneminde, «hükümet» partileri de, temsil ettikleri sınıf ve fraksiyonlara göre daha yavaş olmakla birlikte, giderek açık bir diktatörlük fikrini kabullenmişlerdir. Brüning deneyinden itibaren bu partilerin tümü için durum böyledir. Diktatörlük açık olacak, ama bunların kendi denetimlerinde yürütülecektir: Alman milliyetçileri hariç, ordunun doğrudan denetimi altında bir askerî diktatörlük tasarısı üzerinde görüş ayrılıkları vardır. Alman-milliyetçileri, kendilerine bağlı *Stahlhelm* ile nasyonal-sosyalist parti arasındaki çekişmelerin devam etmesine rağmen kendi askerî diktatörlük tasarılarından vazgeçerek, nasyonal-sosyalist partinin iktidarı almasını gittikçe daha açık bir şekilde ileri süren hemen hemen tek gruptular. Burjuvazinin öteki siyasal temsilcileri ise, nasyonal-sosyalist partiyi kendi denetimlerine alarak bu partiden faydalanmayı düşünmekteydiler. Brüning ve daha açık olarak Von Fapen ve son olarak nasyonal-sosyalist parti bünyesinde bir iç bölünmeyi kışkırtarak (örneğin Strasser olayı) boş yere çabalayan Schleicher için aynı durum geçerlidir.

Bu parti yoluyla temsil bunalımı iktidardaki ittifakı etkileyen ideolojik bunalımla birlikte gider. Almanya'nın Bismarck'ın yukarıdan devrimi ile toprak feodalitesinin siyasal yöneticiliğinde kapitalizme geçmiş olması, Alman burjuvazisini, *Alman toplumsal formasyonunda egemen olan özgül bir ideoloji oluşturmaktan* alıkoymuştur. Avrupa çevresinde kapitalizmin kuruluşunun ilk zamanlarında burjuva ideolojisinin önemli bir yönü olan «Liberalizm» Almanya'da asla yerleşmemiştir. Almanya'da, Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar egemen ideoloji feodal ideoloji olmuştur. Fakat bu ideoloji burjuvazinin kendi çıkarlarını kapsayacak şekilde militarizm, devlet despotluğu, kültür v.b... şekiller de değiştirilmiştir. Yine Almanya'da, savaştan önce, başka Avrupa milletlerinde varolan milliyetçi-liberal hareketlerin bulunmayışı anlamlıdır. Alman milliyetçiliği doğrudan doğruya militarizm şeklinde, yani, bu aşamada feodal ideolojinin baskınlığı altında sesini duyurmuştur. Bu durum, gelenek, görenek ve davranışlarda, Alman toplumunun içinde işlenmiş olan «Prusya ordusunun astsubayı» idealinde kendini göstermektedir.

Savaşın sona ermesi ve Weimar Cumhuriyetinin kuruluşu ile birlikte orta sermayenin çıkarlarını temsil eden «liberal» ideolojinin yarma çabası görülür. Ama, bu çaba gene çok geç kalır. Her şeyden önce, egemen ideoloji, savaşın bitişi ile ve halk kitlelerinin bu ideolojiye karşı hücumu ile bütün halinde adamakıllı

sarsılmıştır. İkinci olarak, yol açtığı ulusal sarsıntılar yüzünden önemli etkileri olan Versailles Antlaşması, Weimar'ın doğuşunun yüz karası sayılmıştır. Nihayet, daha o zamandan tekeli kapitalizme geçiş ve büyük sermayenin iktisadî egemenliği süreci başlamıştır. Gerçekten, *büyük sermayenin emperyalist ideolojisi, «şekil değiştirmiş" feodal ideolojinin egemen olduğu bir ideolojik sistem içinde de geniş ölçüde yer alabilir.* Bu anlamda, emperyalist ideoloji, «şekil değiştirmiş» feodal ideoloji ile rekabetçi kapitalizm aşamasının «liberal» ideolojinin çeliştiğinden daha az çelişir: ayrıca bu durum, günümüzde, üçüncü dünya ülkelerinin çoğunda, özellikle Latin Amerika'da açık bir şekilde gözlenmektedir. Yayılımacı milliyetçilik, militarizm, despotizm ve devlet otoritesine tapınma her alanda «hiyerarşi» ve «disiplin» saygısı, bunlar, emperyalist ideoloji ile «şekil değiştirmiş» feodal ideolojinin ortak noktalarıdır.

İki ideolojik alt-sistem arasındaki, onların egemen ideoloji olarak birleşmeleri eğilimini taşıyan bu ortak yönler karşı büyük sermaye ile olan çelişkileri artan liberal burjuvazinin ideolojisi mücadele eder. Orta sermayenin siyasal temsilcileri, *Zent-rum'daki* demokratlar, bu şekilde oluşan egemen ideolojiye karşı inatla direnirler.

Daha sonra, faşistleşme sürecinin ilk döneminde, «emperyalist-feodal» ideolojinin «Weimar» ideolojisine karşı saldırısı gittikçe daha açık şekiller alırsa da bu ideolojinin tam anlamıyla emperyalist ve tam anlamıyla feodal yönleri arasındaki çatlaklar da ortaya çıkar.

Emperyalist ideolojinin teknokratik yönü gittikçe açığa çıkmaktadır: «teknik», «uzmanlar», tarafsız «teknikçi» Devlet, «düzenlenmiş kapitalizm» v.b. terimler vurgulanır. Buna karşılık büyük toprak sahipliğinin tepkisi, *gerici feodal romantizmin* tekrar canlanması ile kendini gösterir: «toprak birliği», «toprak işleyenler» arasında «kişisel sadakat bağları», kısacası «köylülük»den başlayıp «milli topluluğun» bütününe kadar uzanan Ortaçağ tipi bir *korporatizm* göklere çıkarılır. Bu korporatist ideali, faşist ideolojide tekrar ortaya çıkacaktır: fakat, şimdiden belirtelim ki, büyük sermaye, ideolojik gericiğin bu görünümünden tamamen uzak durur.

Faşistleşme sürecinin ilk döneminde iktidar bloğunun kendi içinde ideolojik mücadelenin niteliksel bir şekilde kızıştığı açıkça görülür. Aslında, ideolojik çelişkiler sadece düşünme anında bulunmaz: ideoloji, birtakım kurumlarda veya—bu yüzden «Dev-

letin ideolojik aygıtları» olarak nitelenebilecek olan— *ideolojik aygıtlarda* cisimleşir. İdeolojik mücadelenin aşamalarına göre, bu aygıtlar çok veya az önem ve siyasal ağırlık kazanırlar. Faşistleş-me sürecinin ilk döneminde bu ideolojik aygıtların siyasal işlevlerinin arttığı görülür.

Bunların yalnız birkaçına örnek verecek olursak: «Pan-Alman Liga» gibi Weimar Cumhuriyetinden önce ortaya çıkmış *çeşitli «milliyetçi» gruplar*, çoğalmaya başlar ve etkilerinin gittikçe arttığını görürler: «Bu gruplar çok sayıda, çok çeşitli, ve bütün Almanya'da kök salmış halde idiler. Her kasabada çok sayıda 'vatansever' grubun şubeleri bir arada bulunuyordu. Yerel hayatta bu grupların etkisi çok önemli olmuştur. Seçkinler burada sürekli çok iyi temsil edilirdi, O kadar ki, çoğu durumda, yerel siyasal hayat bu gruplar çevresinde dönmektedir.»²⁰ Almanya'da entelektüel hayatın merkezi olup, çeşitli gruplara adam sağladıktan sonra ideolojik-siyasal etki güçlerinin arttığını gören *üniversiteler*, kapitalizmin yararına yukarıdan devrimi yürüten Bis-marek'ın *Kulturkampf*'ının bitişinden sonra ideolojik ve siyasal etkilerinin yükseldiğini gören *kilise*, gazetelerin ve süreli yayınların sayı ve tirajlarının yükselmesi, radyo ve sinemanın kitle haberleşme araçları olarak, kullanılmaya başlaması v.b. ile genişleyen *haberleşme aygıtı ve nihayet çeşitli «aydın» çevreleri, toplantıları, klüpleri* vb. önemli bir rol oynamaya başlar.

İdeolojik mücadelenin yoğunlaşmasının doğal sonucu, ideolojik aygıtların siyasal ağırlıklarının artmasıdır. Temel olan burada olup bitendir. İşçi sınıfı ideolojisine karşı, üniversitelerin ve öğrenci hareketlerinin başını çektiği saldırıların dışında, iktidar bloğu içinde de bir ideolojik karışıklık söz konusudur. Bu aygıtlar liberal ideolojiye karşı ortak hücumlarında birleşir görünürlerse de, emperyalist ideoloji ve feodal gericilik, arasındaki çelişkilerin patlak vermesi geri kalmaz.

Ayrıntılara girmek sıkıcı olur. En ilginç olgu, bu ideolojik mücadelenin, iç çekişmeler arasında egemen ideolojiyi bütün halinde aşındırmaya katkıda bulunan bazı yönleri ile ilgilidir. Aslında, Spengler gibi yazarların etrafında oluşturulan çevreler (*Ju-niklub*) liberal ideolojiye karşı bir mücadele, açıkça emperya-list-feodal ideolojinin yanında bir mücadele yürütürlerse de, başka yerlerde durum daha karmaşıktır. Liberal ideolojiye karşı çoğu kez, *küçük burjuva ideolojisi ve hattâ, genelleşmiş ideolojik*

²⁰ Klein, **Weimar** 1968, s. 65.

bunalım içinde işçi sınıfı: ideolojisinin etkisiyle «anti-kapitalist» —fakat kesinlikle sosyalist olmayan— bir görünüm dikkat çeker²¹

Komünist Manifesto'dan bu yana bilindiği üzere, egemen ideoloji her zaman, özellikle baskı altındaki sınıflara yayılmayı amaçlayan özgül bir dile sahiptir. Bu yüzden Marx, *burjuva sosyalizmi* —bunu ütopyik sosyalizmden ayırmak gerek— ve hattâ *feodal sosyalizm'den* söz ediyordu. Gene de, eldeki durumda, daha da ileri bir özellik var. Bu, liberal ideolojiye karşı saldırılarda, «anti-kapitalist» ve «anti-feodal» ideolojik eleştiri öğeleri bulunmasıdır «Nasyonal-bolşevist» veya *Linke leute von Rechts* —sağın solundaki adamlar— olarak adlandırılan eğilimi taşıyan dergiler etrafında gruplanmış çevreler için durum böyledir.²² Burada, milliyetçi geleneklerin işçi sınıfı ideolojisi öğeleriyle uzlaş-tırılmasını öngören ve çoğunlukla «plütokrasi.» ve «kaba zenginliğe» karşı hücumlarla, işçi sınıfının «tarihî öneminin» vurgulanması ile kendini gösteren ideolojik çabalar söz konusu idi. «Mil-liyetçi-devrimciler» grubunu kurmuş olan Ernst Jünger ve Ernest Von Salomon gibi yazarları birbirine yaklaştıran eğilim budur. Burada şimdilik, bu saldırıların, nasyonal-sosyalist örgütten açıkça ayrı olan çevrelerden geldiğine işaret edelim.

Buna paralel olarak, siyasal personel ve «ideoloji görevlileri» —iktidar bloğunun bekçi köpekleri— arasında bir kopma görülür. «Liberal-parlamentar» ideolojiye karşı hücumlar gittikçe «politikacıları», «partilerin» gevşekliğini, beceriksizliğini ve çürümüşlüğünü hedef alır: Alman-milliyetçileri de bu saldırıdan kurtulamazlar. Bu ideolojik hareketlerin tümü siyasal partilerin dışında yer alır. Tek istisna, 4000 kadar üyesi olup «plütokrasiye» karşı hücumların renk verdiği mistik-dini temele dayalı ve 1930' dan sonra demokrat parti ile birleşmeyi deneyen, *Lungdentscher Orden'dir*: birleşme çabası, buna dikkat edelim, ortaya çıkan faşist tehlikeye karşı koymak içindir.

Faşistleşme sürecinin ikinci döneminde bu durum keskinleşir çünkü, bu arada son engel aşılmıştır. Bu engel orta sermayenin son ideolojik direnç çabasıdır Bu çaba sosyal-demokrat hükümetin desteğine ve yeni bir sınıf işbirliği görüşüne, emperyalist-

²¹ Bu hareketlerin tamamı hakkında, R. Kühnl, **Die National-Sozialist Linke**, 1966.

²² J. Dnoz, **Les Foress politiques de la republique de Weimar** Les cours de la sorbonne ed. s. 147 ve devamı. Özellikle E, Vermoil, **Coctrinalres de la revolution allemande (1918-1938)**, 1939.

feodal ideoloji tarafından kesin karşı çıkılan «emek-sermaye işbirliğine» doğru orta sermayenin başarısız ideolojik saldırısına dayanır. İktidardaki bloğu, büyük sermayenin hegemonyası altında ideolojik bakımdan kaynaştırma rolü, «faşist ideolojiye» düşecektir.

Nihayet, faşistleşme süreci iktidardaki blok bakımından ve özellikle büyük sermaye yönünden, bir saldırı aşamasına ve bir *saldırı stratejisine* tekabül eder.

Bu açıdan, belirleyici dönem gene 1927'lere kadar uzanan dönemdir. 1923'deki sıkıyönetim ve büyük sanayicilerin işgününün uzatılmasını, pek çok toplumsal avantajın geri alınmasını, ekmek için konulan yardımların kaldırılmasını, demiryollarının tekrar özel sektöre devredilmesini v.b. isteyen muhtıralarından sonra, hükümetler giderek bunların isteklerini yerine getirirler. İşgünü süresi giderek asgarî 9, çoğu kez 10, bazen 12 saate yükselir: bu durum 1927'de sosyal-demokrat sendikalar tarafından resmen onaylanmıştır²³ İşverenlerin lokavt taktiği yaygınlaşır: anlamlı bir durum 1927'den itibaren lokavtlar yüzünden Reich'de kaydedilen işgünü sayısının grevler yüzünden kaybedilen işgünü sayısını aşmasıdır.²⁴ Paralel olarak, büyük toprak sahipliği, orta ve küçük köylülüğün elde ettiği avantajları giderek ortadan kaldırmaya çalışır: orta ve küçük tarımın ürünlerinin aleyhine tahılta gümrük koruması, 1919'da büyük mülkiyetin zararına hazırlanan «kolonizasyon» projelerinin uygulanması v.b.

Bu süreç, nihayet, sosyal-demokrasinin kesin olarak büyük sermayenin buyruğuna girmesiyle hızlanır. Sosyal-demokrasinin «emek-sermaye birliği» siyasetinin açtığı yol, Brüning'in kemerleri sıkma planına ve sosyal-demokrat sendikaların doğrudan doğruya bununla işbirliği yapmalarına götürür. Hindenburg'un çevresinde toplanan büyük toprak sahiplerinin saldırısı yoğunlaşır.

Fakat durum asıl siyasal planda açık hale gelir. Her şeyden önce, Alman burjuvazisi her şeye rağmen öbür Batılı burjuvazilerle olan çekişmelerini çözmek, bir düzene sokmak istemektedir;²⁵

²³ G. Badia, **a.g.e.**, s. 215.

²⁴ G. Castellan, **L'Allemagne de Weimar**, 1969, s. 76.

²⁵ Ayrıca, yalnızca iktisadi yönlerinden değil, fakat en başta siyasal-ideolojik sonuçları nedeniyle ağır Versailles anlaşması sayesinde, sosyal-demokrasinin yükselmesinde, batı burjuvazilerinin sorumluluklarına bir kez daha işaret etmek gerek.

bu onun içeride giriştiği saldırıda istediği gibi davranmakta serbest olmasını sağlayacaktır. Bu süreç Stresemann'ın dış politikasında, başka konularla birlikte, Almanya'nın yeniden silahlandırılmasının veya askerileştirilmesinin gelişmesini sağlayan dönüm noktasında kristalleşir.

«İçeride» sınıf mücadelesi konusunda saldırının kaba çizgilerine bundan önce işaret ettik. En anlamlı öge, dağılık grupların tersine, halen çökmüş olan parti temsilinin yerini alarak, gerçek örgüt çekirdekleri olarak işlev gören kuruluşların oluşumudur: *Slahthelm*, büyük toprak sahipleri için *Grüne Front* v.b. Buna paralel olarak, genellikle ideolojik nitelikte, halk kitlelerine karşı doğrudan saldırıya yönelen pek çok grup ve dernek oluşur.

4. NAZİ PARTİSİ, NAZİZM, EGEMEN SINIF VE FRAKSİYONLAR, HEGEMONYA VE YÖNETİCİ SINIF

Burada ele alacağımız sonuncu konu, sosyal-demokrat parti ve sosyal-demokratizm ile iktidar bloğu ve özellikle büyük sermaye arasındaki ilişki sorunudur. Gerçekten, faşistleşme sürecinin başlangıcı bu konuda bir kopma göstermektedir Çünkü bu ilişki faşizmin «kökenleri» sorununa indirgenemez. Daha önceki dönemlerde, büyük çiftçilerin ve büyük sermayenin emrinde, dar anlamda askerî planda yararsız hale gelmelerinden sonra ilk efendileri tarafından terkedilmiş olan silahlı çeteler ve güçler sözkö-nusu idi. Faşistleşme sürecinin başlangıcı ile birlikte durum tamamen değişir. İktidar bloğunun saldırı aşaması ile sosyal-demokrat partinin bir yığın hareketi haline gelmesi ve iktidar bloğu ile yavaş yavaş örgütsel bağlar kurması aynı zamana raslar.

«Raslama» sözü ne bir kronolojik sıranın ne de neden sonuç ilişkilerinin sözkonusu olmadığını göstermek amacıyla kasten kullanılmıştır. Başka bir deyişle, sosyal-demokratizmi bir kitle hareketi yapan şey, iktidar bloğu ve özellikle büyük sermaye ile ilişkisinin «önceden» kurulması değildir. Bu iki öge daha çok *konjonktür* tarafından birbirine bağlanmıştır. Aynı şekilde, verileri tersine çevirerek şu da söylenebilir: sosyal-demokratizmin giderek bir kitle hareketi haline gelmesi gerçekleştikçe, iktidar bloğu

bu harekete yaklaşmıştır. Çünkü «totalitarizm» ideologlarının büyük bir kısmının ileri sürdüğünün tersine²⁶ nasyonal-sosyalist partinin *daha sonra* büyük sermayenin desteğini kazanabilmesi için, *önce* bir kitle hareketi haline geldiği de doğru değildir.

1923'de Bavyera'daki başarısız darbeden sonra ezilmiş gibi gözüken nasyonal-sosyalist parti çabucak kendini toparlar:²⁷ 1925' de 27.000 olan üye sayısı, 1927 Nuremberg Kongresinde 30.000'i SA olmak üzere 72 000'e çıkar. Bu sayı 1929'de 108.000'e ve 1929'da 178.000'e fırlayacaktır. 1926'da Baldur von Schirach ünlü nasyonal-sosyalist öğrenciler birliğini kurar ve bu örgüt üniversite çevresinde etkisini yaymaya, öğrenci seçimlerinde başarı sağlamaya devam eder. Nasyonal-sosyalist partinin 1930'dan önceki seçimlerde önemli başarılar sağlayamadığı ve bunun sonucunda Komin-tern'in nasyonal-sosyalizmin önemini uzun süre yanlış değerlendirdiği doğrudur. Nasyonal-sosyalist parti, faşistleşme sürecinin ilk döneminden sonra bir kitle partisi haline gelir. Çeşitli milliyetçi hareketlerde faşist ideolojinin gittikçe artan etkisi gözönüne alınırsa, durum daha açık hale gelir: örneğin 1927'de çabucak geniş bir dağıtıma ulaşan faşist *Der Angriff* (Hücum) gazetesinin çıkarılması.

Bu dönemde, nasyonal-sosyalist parti ile büyük sermayenin bazı çevreleri arasında siyasal bağlar kurulur. Dönüşsüzlük noktasından itibaren bu bağlar nasyonal-sosyalist partiye, sermayenin bu kesiminin tümünün desteğini sağlar. 1927'de bir olay olur: «Goşizan» fikirleri, bu çevreleri rahatsız eden general Otto Stras-ser, Berlin-Brandenburg bölgesinin başından alınıp, yerine Goebbels geçirilir. Yine 1927'de daha önce programda yer alan aşırı «anti-kapitalist» isteklerin sesi kısılarak, nasyonal-sosyalist partinin programında ilk radikal değişiklik yapıldı.

Tam da bu tarihlerde, çiftçi çevreleri ve büyük sermayenin temsilcileri, bu partiyi gittikçe artan bir biçimde desteklediler. Aralarında hanedan ailesinin bazı üyelerinin de bulunduğu çiftçiler, kitle halinde bu partiye katıldılar. Giderek çiftçilerin ve özel-

²⁶ Hitler'i, büyük sermayenin «koro şefi» olarak gören bu görüş, özellikle şu yazarlarca desteklenir: Kornhauser, **The politics of Mass Society** 1935, s. 198 ve devamı. G. Almond, «The Politics of German Bussines», **West German Leadership and Foreign Policy**, H. Speir (ed.), 1957 içinde s. 195 ve devamı, Hallgarten, Heiden, v.b....

²⁷ Rosenberg, s. 200 ve devamı.

likle büyük sermayenin bütünü nasyonal-sosyalist partiyi destekler ve bu destek açıkça örgütsel, siyasal bir görünüm alır. 1927 yıllarında Alman milliyetçileri partisinin ve öbür sağ kuruluşların siyasal bakımdan nasyonal-sosyalist partinin denetimine girmeleri süreci başlamaktadır. 1928'de Alman Milliyetçi Partisi'nin başkanlığına seçilen Hindenburg, Young plânına karşı açılan büyük ulusal kampanyada Hitler'le açıkça ittifaka girer. Alman Milliyetçilerini, Stahlhelm'i (Çelikmiğfer), nasyonal-sosyalist partiyi, Pan-Alman Ligasını bir araya getiren *Birleşik Ulusal Cephe* kurulur. 1930'da Brüning döneminde «ulusal muhalefet» gittikçe nasyonal-sosyalist partinin egemenliğine girer. Para akmaktadır. Yine 1930'da Hitler legaliteye saygısını ilah eder. İktidarı salt anayasal yollardan ele geçirmek istemektedir: fakat bu, büyük" sermaye ile kurmuş olduğu ilişkinin fazladan'bir göstergesinden başka bir şey değildir.²⁸

Faşistleşme sürecinin ikinci döneminde, nasyonal-sosyalist parti, iktidar bloğunun öteki fraksiyonlarının büyük çiftçiler ve büyük sermaye ile olan siyasal çelişkilerini etkisiz hale getirmeyi ve öbür taraftan ülkenin yönetimine geçmesinden korkularını yatıştırmayı geniş ölçüde başarır. İktidar bloğu içinde iktisadî çelişkilerin yoğunlaştığı sırada, nasyonal-sosyalist parti hücum evresinde bu ittifakın içinde *siyasal ortak payda* işlevi görüyordu. Bu durum en başta Devlet aygıtının nasyonal-sosyalist partiyi açık açık desteklemesi ile kendini gösterir. Ayrıca nasyonal-sosyalizm konusunda, orta sermayenin temsilcilerinin bir hayli belirsiz tutumlarında —SA'ların Brüning tarafından geçici olarak yasaklanması olayı— ve nihayet nasyonal-sosyalizmin iktidara ulaşmasının son engelleri de ortadan kalkarken, orta sermayenin tamamen pasif tutumundan ortaya çıkar: bu pasiflik, Brüning'in Hindenburg tarafından azledilmesi sırasında oldukça açıktır.

Bununla birlikte, ve yine aynı aşamada, nasyonal-sosyalist parti ile halk kitleleri arasındaki çok kuvvetli politik bağ devam eder. Öyle ki, büyük sermaye, nasyonal-sosyalist partinin siyasetinden sık sık rahatsız olmaktadır. Aynı şekilde büyük, serma-

²⁸ Bu son dönemin siyasal öğelerinin bütünü konusunda, K.D. Bracher, **Die Auflösung der Weimarer Republik. Eine Studie zum Problem des Machtverfalls in der Demokratie** 1964, ve yine aynı yazarın, **a.g.e. Die Deutsche Diktatur...** R. Heberle, **From Democracy to Nazism**, 1945. D. Shoenbaum, **Hitler's Social Revolution**, 1966.

ye tarafından Hindenburg-askerî diktatörlük kartı oynanır. Fakat bundan böyle buna daha az güvenilmektedir. 1932'de Hitler kampanyasını yürüttüğü sırada Hindenburg'un başkan adaylığının büyük sermaye tarafından desteklenmesi buna örnektir.

Nasyonal-sosyalizmin iktidara geçmesiyle, büyük sermayenin iktisadî hegemonyasının kurulması, siyasal hegemonya ile iktisadî egemenlik arasındaki açıklığın giderilmesi ve iktisadî egemenlik sürecinde bir yoğunlaşma başlar. Beklenmedik durumları da içeren ve aşamalar halindeki bu süreç, şunu göstermektedir: büyük sermaye faşist parti, faşist Devlet ve faşist ideoloji yolu ile, iktidar bloğu içinde karşılaştığı iktisadî iç çelişkilerin siyasal yoldan üstesinden gelerek, iktidar bloğunu kendi vesayeti altında birleştiren bir genel siyaset empoze etmeyi başarır.

Nasyonal-sosyalizm daha ilk iktidar aşamasında iktidar bloğuna özgü siyasal kuruluşların' tümünü dağıtır, yani iktidar bloğunun geleneksel temsilcilerinin siyaset sahnesinden atılması ile işe başlar. Nasyonal-sosyalist parti iktidara gelişinden bir yıl sonra Almanya'da *tek parti* haline gelir²⁹ Bu siyasal kişilerin sonuncuları —Von Papen, Hugenberg, Von Neurath— idareden uzaklaştırılırlar ve öbür taraftan bunlara karşı —fiziksel olarak yok etmeye kadar varan— çok sert tedbirler uygulanır. Buna paralel olarak, nasyonal-sosyalist partinin kendi bünyesinde «sol» kanadın temizlenmesi gerçekleşir. «İkinci devrim» (anti-kapitalist) isteyen 2 milyon SA ve şefleri Röhm ve Strasser'in ortadan kaldırıldığı ünlü *uzun bıçaklar gecesi* budur. Nihayet bu iş hâlâ Devlet aygıtı içinde varolan direnişlerin safdışı edilmesi ile sona erdirilir.

Bununla birlikte, bu süreç *tamamen özel* bir yol izler. Devlet aygıtının siyasal öneminin artması ile birlikte, bu aygıt içinde ağırlık noktasının ordudan polis, örgütüne ve idareye kayması ve Devlet aygıtında «üst makamların» nasyonal-sosyalist partinin üyeleri ile doldurulması ile birlikte, yani faşizmin iktidarda ilk döneminde, nasyonal-sosyalist parti ile olan bağlarını ilerde göreceğimiz *küçük burjuvazi, yönetici sınıf* durumuna geçer. Küçük burjuvazi, Devlet aygıtının «üst mevkilerine», küçük burjuvazi ile temsil bağları henüz kopmamış siyasal personel sağlayan sınıftır. Böylece küçük burjuvazi, nasyonal-sosyalizmin iktidarının ilk döneminde, bu durumda kesin yararlar elde etmektedir.

²⁹ Bu konuda, bkz. E. Matthias ve R. Morse (ed.), *Das Ende der Parteien: 1933, 1960.*

Buna paralel olarak bir yandan Devlet aygıtının bütününe, nasyonal-sosyalist parti aracılığıyla, özgül ideolojideki küçük-burjuvalarla aşırı şekilde doldurulduğu, öte yandan, başlangıçta öbür sınıflara bağlı bulunan Devlet organlarının —en başta *ordu*— tamamen «küçük-burjuva» karakterde Devlet organlarına bağımlı hale geldiği görülür. Böylece küçük-burjuvazi, aynı zamanda Devlete «destek sınılı» haline gelir. *Gleichschaltung* süreci ve «faşist bürokrasi» sorunu işte buradadır.

Bu durum, daha sonra, stabilizasyon dönemi ile birlikte, *nasyonal-sosyalist partinin tamamen Nazi Devlet aygıtına bağımlı hale gelmesine* yol açar³⁰ Çünkü, stabilizasyon dönemi ile birlikte, devlet aygıtının küçük-burjuva «üst mevkileri» ve partinin «şefleri», yönetici sınıf durumunu kaybeden, fakat nasyonal-sosyalist Devlet için bir *destek sınıf* olmaya devam eden küçük-burjuvazi ile temsil bağlarını artık koparmışlardır. Küçük-burjuvazi ise nasyonal-sosyalist siyaset yüzünden çıkarları zedelenmiş olmakla birlikte, Devlet'i destekleyen sınıf olmaya devam eder. Gene de parti ve Devlet'in birleştiği noktaya kadar varmayan bu *bağımlılık*, küçük-burjuvaziye kısa bir süre için yönetici sınıf görevi görmesine elverişli olan siyasal aracı —parti— kaybettirmektedir. Fakat Devlet aygıtının bütünü ile olan ilişkisi yoluyla, toplumsal güç görevi görmeye devam eder. Bu durum, nasyonal-sosyalist parti bünyesinde sadece sol eğilimli «şeflerle» sınırlanmayan arınmaları da birlikte getirir: partinin 1933'den önceki siyasal sorumlularının- %20'si, 1934 sonuna kadar ihraç edilir. Bu tarihten başlayarak, bu partinin siyasal yönetici ve sorumluluklarının %80'i, 1933'den sonra partiye katılmış üyeler arasından seçilir.³¹

Bu durumun kendisi, nasyonal-sosyalizmin iktidara oturmasına ve iktidarını devam ettirmesine yol açmış olan güçler dengesi bütününe bağlıdır: bu, büyük sermaye ve küçük-burjuvaziye-le dönemlerine göre, ittifaktan desteğe kadar varan, yaklaşımla belirlenmiş bir durumdur. Bütününe damgasını vuran bu durum, *aynı zamanda* Nazi Devlet'in büyük sermaye karşısında *görelî özerkliğinin* de bir etmenidir.

Daha yakından bakarsak, sanayiciler ve malî sermaye çevreleri korporatif örgütleri, nasyonal-sosyalist partiye katılmaları, nasyonal-sosyalist partinin «üst kademe» yöneticilerinin bir kısmının —Goering v.b.— bir *Devlet burjuvazisi* çekirdeği oluşumu

³⁰ Bütün bu sorunların analizi için kitabın sonuna bakın.

³¹ K. Bracher, *a.g.e.*, s. 257.

yoluyla yavaş yavaş fakat emin şekilde büyük sermaye ile kaynaşması sayesinde, kelimenin tam anlamıyla Devlet aygıtlarından asla uzaklaşmazlar. Tersine, bu aygıtlarda güçlü ve dolaysız olarak vardılar. Thalheimer'in, bonapartist modele göre faşizmi açıklayan tezini geçersiz kılan nedenlerden biri de budur. Thalheimer'e göre; faşizmin «görelî özerkliği», büyük sermayenin iktisadî egemenliği ile siyasal egemenliği arasında, zaman içinde bir kopuntuya dayanır. Çünkü büyük sermayenin, kendi iktisadî egemenliğinin korunması için, bir «otorite» (Louis Bonaparte — Hitler) lehine siyasal egemenliğinden feragat etmesi gerekir. Thalheimer'in yanılığının başlıca nedeni, faşizmle bonapartizm arasındaki önemli bir farkı ve büyük sermaye bakımından bu partinin somut işlevini ihmal etmiş olmasıdır. Faşist parti, gerçekten, büyük sermayenin siyasal egemenliğini ve Devlet aygıtlarının yönetim mevkilerine katılmasını sağlayarak, zamanla onun siyasal temsilcisi görevini görmektedir.³²

Bununla birlikte, nasyönel-sosyalist partinin varlığı buna paralel olarak Devlet'in büyük sermayeye görelî özerkliğinin bir ögesini oluşturur. Bu partinin bütünü ve özellikle orta tabakaları ve tabanı, değişik Devlet aygıtlarında, her düzeyde görev almış olan küçük-burjuvazi ile köklü bağlarını her zaman sürdürürler. Büyük sermaye çevrelerinin doğrudan doğruya katıldıkları korporatif kurumlarda bile daha çok parti egemendir.

Büyük sermaye ile nasyönel-sosyalist parti-devlet arasındaki sürekli çelişkilerin ayrıntılarına girmek gereksizdir. Bu çelişkiler, büyük sermaye ile iktidar bloğunun öteki sınıf ve fraksiyonları arasında ve iktidar bloğu ile halk kitleleri arasında nas-yonal-sosyalizmin ayakta tuttuğu «oyuna» bağlıdır. Bu çelişkiler dört yıllık plandan itibaren (1936) —Goering ve Schacht arasındaki çekişmeler— ve savaş ekonomisinin kurulması —1938'de Mareşal Blomberg ve Mareşal Fritsch'in gözden düşmeleri— ile açık hâle gelirler. Bunun nedeni, Savaşın Alman büyük sermayesinin çıkarlarına uygun düşmemesi değildir. Başlıca neden, nasyönel-sosyalist Devlet'in, iktidar bloğunun öteki, öğeleri üzerinde oluşacak büyük sermayenin egemenliği sürecini «denetleme» çabalarıdır.

³² D. Lerner (ed.), *The Nazi Elite*, 1951, s. 6 ve devamı. D. Schoenbaum, a.g.e., s. 239, H. Gerth, «The Nazi Party, Its Leadership and Composition», *Reader on Bureaucracy*, Merton (ed.), 1952 içinde, s. 100 ve devamı.

devamı. D. Schoenbaum, a.g.e., s. 239, H. Gerth, «The Nazi Party, Its Leadership and Composition», *Reader on Bureaucracy*, Merton (ed.), 1952 içinde, s. 100 ve devamı.

BÖLÜM III

İtalya

1. İKTİSADİ ÇELİŞKİLER

İtalya'da faşizm ve faşistleşme sürecinin incelenmesine girmeden önce şunu belirtelim: faşist İtalya, nasyönel-sosyalist Almanya ile kökenleri farklı olmakla birlikte, ortak karakterler gösterir. Daha önce sergilemiş olduğumuz nedenlerden dolayı, İtalya'da iktidar bloğu içinde de iktisadî çelişkiler ve bunalım ortaya çıkar. Bununla birlikte, bir yandan bu çelişkiler Alman örneğinden daha önemlidirler, öte yandan ve bundan dolayı faşizm, büyük sermayenin aracı olması nedeniyle iktidar bloğunun öbür üyelerinin daha güçlü dirençleri ile karşılaşır. Böylece-faşistleşme süreci, Almanya'dakinden daha kısa olmakla birlikte (1920 sonu-1921 başında başlar ve 1921 bitmeden dönüşsüzlük noktasına ulaşır), daha yavaştır. İtalyan faşizmi ancak 1925'de, Mus-solini'nin iktidara yerleşmesinden üç yıl sonra, *son derece faşizan kanunlar* ile istikrar kazanır ve ikinci evresine geçer.

En başta, Mezzogiorno sorununun kapsadığı *büyük sermaye ile büyük toprak sahipliği* arasındaki çelişki, yani, bir bakıma kuzeyin burjuvazisi ile güneyin çiftçileri arasındaki çelişki, Almanya'da olduğundan çok daha derindir. Yan feodal bir tarımsal üretime karşı sermayenin erken ve yapay yoğunlaşması sürecinde tarımın endüstriye oranla geri kalmışlığı burada daha fazladır. XIX. yüzyılın ikinci yansında hernekadar yeni doğmakta olan burjuvazi ile büyük toprak sahipliği, koruyucu gümrük politikası yoluyla bir uzlaşma zemini bulmuşlarsa da, tarımsal işletmelerin feodal yapılarının devamı yanında sermayenin yoğunlaşma sürecinin hızlanması ile, çelişkiler tekrar ortaya çıkar. Birinci Dünya Savaşı sonrası bunalımıyla birlikte, tarım ve sanayi arasındaki açık uçurumlaşır. Öte yandan, tarımda ser' maye birikiminin yokluğu, çiftçileri sanayileşmeden bütünüyle uzakta tutar. Böylece, bunlar toprak spekülasyonuna oynarlar. Sermaye yoğunlaşması kesin bir şekilde hızlanır ve tarımsal üre-tim ve fiyatlardaki düşüş ile belirlenen faşistleşme sürecinin ilk

döneminde, tarım-sanayi çelişkisi şiddetlenir. Bu durum, 1920'de büyük sanayiciler tarafından kurulan (genel sanayi konfederasyonu) ve büyük çiftçiler tarafından kurulan (genel tarım federasyonu) iki büyük kuruluşun rekabetinde kendini göstermektedir. Genel tarım konfederasyonu, Devlet'in bütçe açığının büyümesi çerçevesinde benimsediği, yalnız sanayinin lehine olan vergilendirme politikasına —ki kapitalizmin yapay gelişiminde bunun bü- yük bir önemi olmuştur— karşı çıkmaktadır. Gerçekten de, 1919' da Halkçı Partinin —«köylü» partisi— kurulması bu çatışma ile yakından ilgilidir.¹

Şu halde, İtalyan örneğinde, Alman örneğinin tersine kuzeyin burjuvazisi ile güneyin büyük çiftçileri arasındaki geleneksel ittifak, sermayenin yoğunlaşmasının artması süreci ve büyük sermayenin oluşumu ile ciddi bir şekilde, geçerliliği tartışılır hale gelmiştir. Siyasal alanda bu ittifak devam ederse de, iktisadî alanda kapsadığı yıkıcı tohumlar kendilerini gösterirler.

Ve bu durum *büyük ve orta* sermaye arasında artan çelişkilerin —bunlar sermayenin yoğunlaşması sürecinin özünde yatan çelişkilerdir— eklenmesiyle daha da açıklık kazanır. Bu çelişkiler, Alman örneğinde olduğu gibi burada da, sanayi kolları arasındaki çelişkiyi *kısmen* kapsarlar. Hemen 1919'dan itibaren, Milano'da yoğunlaşmanın korkuttuğu orta işletmeleri bir arada toplayan ulusal mekanik metalürji birliği kurulur.² Hattâ, orta sermaye ve çiftçiler arasında, büyük sermayenin ekonomik egemenliğine karşı bir ittifak görülür. Bu, büyük İtalyan sermayesinin güçsüzlüğü nedeniyle ve İtalya'da kapitalizmin" gelişmesinin kendine özgü eşitsizliği nedeniyle mümkün olup, orta sermaye ile çiftçilerin iktisadî çıkarlarının konjonktürel olarak bir araya gelmesine imkân tanır. Zaten bu ittifak denemesi hem Halkçı Partinin, hem de faşistleşme süreci sırasında iktidarda bulunan orta sermaye temsilcilerinin (Giolitti, Nitti, Bonomi, Facta) siyasetleri ile giderek açıklık kazanır.

İktidar bloğu içindeki bu iktisadî çelişkilere, nihayet, büyük sermayenin kendi içinde banka sermayesi ile sanayi sermayesi ara-

¹ R. Paris, **Les Origines du fascisme** (bundan böyle Paris-I diye söz edilecek) s. 54 ve devamı.

² R. Paris, **Histoire du fascisme en Italie** (bundan böyle, Paris-II) s. 132, A. Tasca, **Naissance du fascisme** 1969, s. 111 ve devamı. R. Romeo, **Breve Storia della Grande Industria Italiana, 1967.**

sındaki çelişkiler de eklenir. İtalya'da sermayenin yoğunlaşma süreci, Almanya'daki kadar ilerlemiş değildir ve özelliği zamansız oluşumdur. Bu yüzden, bankalar ve sanayi ile arasındaki çelişkiler de özellikle keskindirler. Savaşın elde ettikleri muazzam kazançlar sayesinde, büyük sanayicilerin bankaları ele geçirmek için tam bir saldırıya geçtikleri görülür. Oysa İtalyan sermayesi, Almanya'dakinden farklı olarak, spekülatif özelliğini sürdürür ve sanayileşme alanına atılmakta çekimser kalır. Banka sermayesi, büyük sanayinin bu saldırılarından korunmaya çalışmaktadır: 1918'de belli başlı dört İtalyan bankası bir kartel oluşturur.

Görece bir başarısızlığa uğramışsa da, bu saldırı iç kargaşalara yol açar³ Savaş sonrası bunalımı bağlamında, *Banca Italiana di Sconto*'yu denetim altına almayı başarmış olan dev sanayi kuruluşu *Ansaldo* 1921'de iflas tehlikesiyle karşılaşır: Lloyd Mediteranéé bankasını denetleyen *Ilva* tröstü yıkılır. Hükümet, bu iki uzlaşmaz taraf arasında yalpalılar durur: Devlet'in büyük sanayiye yardım etmesini reddeden Bonomi bu tutumu sonucunda düşer. Ancak faşizmin gelmesiyle büyük sermaye bünyesinde, tekelci sanayi sermayesi, Alman örneğinin tersine, banka sermayesi üzerinde kendi egemenliğini kuracaktır⁴

Bütün bu çelişkiler, faşistleşme sürecinin ikinci döneminde kızışır. *Ve bu savaş sonrasının «iktisadî bunalımı» 1921 sonuna doğru özümleirken*, sanayi üretiminin toplam üretim içinde 1918'de %30.6 olan payı, 1921'de %25.3'e düşmüşken, 1922'de %29'a yükselir; tüm sanayi kollarında üretim düzeyi yükselir. Bütçe açığı önemli ölçüde azalır; fiyatlar düşer, işsizlik azalır. Fakat, sermayenin yoğunlaşmasının doğurduğu çelişkiler şiddetlenir. Nitti ve Giolitti'niri arkasında bulunan iki banka grubu; «İskonto Bankası» ve «Ticaret Bankası» arasında 1921'de patlak veren rekabet; büyük ve orta sermaye arasında, orta sermayenin «emek-sermaye birliği» siyasetine ve Almanya'da olduğu gibi, bu orta sermayenin siyasal temsilcilerine (Giolitti) ücretlerin olduğu düzeyde tutulmasına karşı büyük sermayenin gittikçe artan muhalefeti ile somutlaşan çelişki: sonuçta çiftçiler lehine işleyen bir vergi politikası aracılığıyla tarım ürünleri fiyatlarının sabit tu-

³ Bu çelişki konusunda, bkz. R. Romeo, a.g.e.. s. 128 ve devamı. S.B. Clough a.g.e..

* P. Alatri, «La Crisi della elasse dirigente», **Fascismo e Antifascismo**, 1963 içinde, s. 66.

tulmasına —1921'de Nitti Kabinesinin düşmesine yol açmış olan «ekmeğin siyasal fiyatı» sorunu— karşı çıkan büyük sermaye ile, büyük çiftçiler arasındaki çelişki şiddetlenir.

İktidardaki faşizm konusunda ise, Alman nasyonal-sosyalizmiyle karşılaştırıldığında aşağıdaki özellikler kaydedilmektedir:

a) *İtalyan faşizmi, bütün bir dizi tedbirde somutlaşan iktisadî politikası ile büyük toprak sahipliği üzerinde büyük sermayenin iktisadî egemenliği konusunda, nasyonal-sosyalizmden çok daha açık ve seçik bir şekilde müdahalecidir.* Almanya'da tarımın kapitalistleşmesi, bu kapitalistleşmeyi yoğunlaştırarak devam ettiren nasyonal-sosyalizmin ortaya çıkışından daha önce başlamış olduğu halde, İtalya'da, tarıma kapitalizmin girişi faşizm aracılığı ile olur. A. Rosenberg'in belirttiği üzere: «Musso-İni, güneyli çiftçileri tarım devrimine karşı savaşlarında desteklemiştir, fakat bu yarı-feodal senyörlere «liberal» dönemde Dev-'let üzerinde sahip oldukları etkinliği geri vermeye asla yanaşmamıştır. (Faşist parti, Modern Kuzey'in partisidir ve öyle kalmıştır) Faşizm orta ve güney İtalya'da eski feodal çevrelerin nüfuzunu kırmıştır. Güneydeki çiftçiler ve yerel ağalar için «kötünün en iyisi» sözkonusu idi: belli ki bunlar kıvılcık devrimi en büyük belâ olarak görüyorlardı, ve işte bu yüzden faşizmi desteklediler. Fakat bunun yanı sıra, faşizmin gelmesi ile eski saltanatlarını kaybedeceklerini de biliyorlardı.»⁵ Halkçı Partinin faşizme karşı uzun süre muhalefet sürdürmesinin sebeplerinden biri budur. Nihayet, faşizmi daha yakından destekleyenler, güneyli «yan feodal» çiftçilerden çok Kuzey ve Orta İtalya'nın büyük çiftçileri ve «kapitalist» arazi sahipleridir: «Kırsal faşizm» Po Vadisinde, Emilia'da ve Toskanya'da yoğunlaşır.⁶

b) Burada da, faşizmin iktisadî politikası, sermayenin yoğunlaşmasında ve büyük sermayenin, orta sermaye üzerinde iktisadî egemenlik kurmasında büyük ölçüde mücadele ederse de, bu süreç Almanya'dakinden *daha uzun sürer*, İtalyan büyük ser-

⁵ Rosenberg, **Der Fascismus**, a.g.e., s. 111-112.

⁶ Güneyin «Yarı-feodal» toprak sahipleri ile. Kuzeyin büyük kapitalist çiftçileri arasındaki bu çelişkiler, faşistleşme sürecinde **tahıl da güm rük koruması** konusunda kendini göstermektedir. Aslında «yarı-feodal» toprak sahipleri esas itibarıyla tahıl fiyatlarının yüksek tutulmasından (gümrük koruması) çıkar sağlamaktadırlar. Oysa kapitalist toprak sahiplerini rant ve toprağın kirası ilgilendirmektedir.

mayesinin iktisadî çıkarlarını, nazizmden çok daha fazla dikkate almak zorunda kalacaktır —bu, faşizmin «iktisadî liberalizmin» birinci dönemidir— ve ikinci olarak tüketim malları sanayiinin çıkarlarını da kollaması gerekecektir.

2. BÜYÜK SERMAYE VE TOPRAK SAHİPLERİ

Faşizm koşullarında büyük sermaye ile büyük toprak sahipliği arasındaki ilişkiler sorunu, kurumsal-siyasal önemi çok büyük olan bir sorun ortaya koyar: bu sözkonusu sosyo-ekonomik yapıda —birleşmiş bir şekilde— «bir arada bulunmakta olan» iki üre-, tim tarzı arasındaki ilişkiler, yani, *daha o sıra tekelci kapitalizme geçiş aşamasına girmiş olan kapitalist üretim tarzı (KÜT) ile, kırsal alanda hâlâ egemen olan feodal üretim tarzı* arasındaki ilişkiler sorunudur. Bilindiği üzere, bu, özellikle bugün üçüncü dünya ve Latin Amerika konusunda, üzerinde çok tartışılan bir sorundur.

Aslında, tekelci kapitalizm ve büyük toprak mülkiyeti arasındaki ilişkiler, tek el öncesi (rekabetçi) kapitalizm ile bu büyük mülkiyet arasında varolan ilişkilerden oldukça farklıdır. Şu son durumda, bazı koşullar altında sanayide egemen olan K.Ü.T. ile, - kırsal alanda hâlâ ağır basan feodal üretim tarzının birbirine bağlı şekilde «bir arada bulunmasından» söz edilebilir.⁷ Fakat «bir arada bulunma» terimi, bir toplumsal formasyon içinde tek elci kapitalizmin egemen olduğu durumda bu iki üretim tarzının ilişkilerini gerektiği gibi anlatamamaktadır.

Bu egemenlik (tek elci kapitalizmin egemenliği) K.Ü.T.'nin

⁷ Bu demek değildir ki iki üretim tarzı birbirine tamamen kapalıdır: birleşmiş şekilde «bir arada bulunma» halinin, İtalyan- örneğinde olduğu gibi, bazı belirli **durumlarda**, kapitalizmin, feodal üretim tarzının egemenliği altında kırlara girmesine elverebileceği söylenmek istenmektedir. Bunun altını şu nedenle çiziyorum: «**Bir arada bulunma**» ve «bir araya gelme» terimleri anlamca yeterince açık değildir. İki üretim tarzı arasındaki **ilişkileri** tam olarak ifade edememeleri açısından, daha çok tanımlayıcı terimler olarak kalmaktadırlar.

kendi *genişletilmiş yeniden-üretim* koşullarının pekiştirilmesini de içerir. Aynı şekilde, tekelci kapitalizmin egemenliğinin kuruluşu, yalnızca K.Ü.T.'nin kırsal alandaki feodal üretim tarzına baskınlığını değil, fakat aynı zamanda, bu feodal üretim tarzının *çözülmesini* de içerir. Artık bu üretim tarzı salt K.Ü.T.'nin değişik *biçimlerinin* (rekabetçi, tekelci) gerçek anlamda «bir arada bulunduğu» bir toplumsal formasyon içinde K.Ü.T.'na bağımlı «öğeler» halinde devam eder.⁸

Bu bakımdan İtalya karakteristik bir örnek oluşturmaktadır. Büyük malî sermayenin zamansız oluşumu ile, daha faşizmin iktidara geçmesinden önce, kırsal alandaki üretim ilişkilerinde Almanya'da olduğunun tersine hâlâ feodal üretim tarzı ağır basmakta olduğu halde, tekelci kapitalizmin egemenliğine geçiş sürecinin başladığı görülmektedir. Faşizmin rolü özellikle —tahıl savaşı, tarımın büyük halinde islahı, makineleştirilmesi, çiftlik kirası mevzuatının değiştirilmesi, küçük çiftçilerin tarım işçilerine dönüştürülmesi v b.— tarımda egemen olan feodal üretim tarzını olduğu gibi safdışı bırakarak, tekelci kapitalizmin ve büyük sermayenin egemenliğini kurmak olmuştur.⁹

⁸ Bir toplumsal formasyonda iki üretim tarzının (kuvvetli anlamda) «bir arada varoluşu»sının sadece bir üretim tarzından ötekine **geçiş** dönemleri için kullanılması gerekip gerekmediğini sorabiliriz («üretim tarzı»nın Pouvoir politique et Classes sociales'de tanımladığım gibi s. 11 v.d., yani kertelerin bir araya gelişi olduğunu her zaman var sayarak). Böylece belirli rekabetçi kapitalizm örneklerinde feodal üretim tarzının «bir arada varoluşu» dönemin hâlâ feodalizmden kapitalizme geçişle karakterize olmasından ileri gelebilir. Ancak, tekelci kapitalist aşamaya geçiş evresinde feodal üretim tarzının -giderek erimesi, bu aşamanın, KÜT'nin genişletilmiş yeniden-üretim koşullarının sağlamaştırmasını gerektirdiği olgusuyla ilgilidir. Bu erime feodal üretim tarzının toplumsal formasyonda "öylece yokoluverdiği anlamına gelmez, sadece bir **üretim biçimi**, «öğeler» olarak varolduğunu gösterir — bu, üstyapı için de geçerlidir.

⁹ Bu sorun, temelde **üretim ilişkileri** ile ilgilidir. Bu konu, **Faşizm ve Kırlar** bölümünde açıklanacaktır. Bununla birlikte, hemen belirtelim ki, kesin olarak üretim ilişkileri ile ilgili olan bu sorun, toprak mülkiyetinin **hukukî biçimlerine** bağlı değildir. Lenin'in göstermiş olduğu üzere, kapitalizmin kırlara girişinin, zorunlu olarak —Fransız Devrimi

Böylelikle İtalyan faşizmi, bu sürecin çelişkileri doğrultusunda, büyük toprak sahipliği ile, Almanya'da hâlâ feodal niteliklerini koruyan büyük toprak sahipliği ile nazizm arasındaki ilişkilerden değişik birtakım ilişkiler sürdürmektedir. Faşizm, büyük toprak sahipliğini kapitalizme geçmeye zorlar. Bu konjonktürde, toprak sahipleri ile büyük sermaye arasındaki çelişki, toprak sahiplerinin daha nazizmden önce kapitalistleştiği Almanya'daki-ne oranla çok daha ciddi bir şekilde derinleşir. Gerçekten de, bir taraftan, kapitalizmin tarıma yoğun bir şekilde girişi İtalya'da ilgi çekici sonuçlar verir: Örneğin, İtalya'da hep yetersiz kalan tahıl üretiminde 1909-1915 döneminde hektar başına 10.5 kental olan randıman, 1932'de hektar başına 15.2 kental çıkar; 1909-1913'de 4.85 milyon ton olan tahıl rekoltesi, 1935-1939 döneminde ulusal tüketimi karşılayacak şekilde 7.59 milyon tona yükselir; aynı şekilde sebze ve meyva üretiminde de kayda değer gelişmeler görülür.

Bununla birlikte, bir taraftan da, büyük sermayenin büyük toprak sahipliği üzerindeki *egemenliğinin yoğunlaşması* gözlenir. Millî hasıla içinde endüstrinin payı 1921'de %25.3 iken 1929'da %31.8'e 1929'da %34.1'e ve 1940'da %34'e çıkar. Aynı süre içinde, tarımın payı % 46.3'den 38.4'e ve %29.4'e düşer.¹⁰ 1922 ile 1931 arasında iki kat artan kimyasal gübre kullanımı büyük sermayeye (özellikle Montecatini grubuna) büyük ölçüde kazanç sağlar Makineleşme konusunda da (1924'de 6 000, 1940'da 41.000 traktör) bu sanayi kolundaki yüksek yoğunlaşma derecesi nedeniyle aynı durum sözkonusudur.¹¹ Sanayi gelişim oranı, 1920-1939 arasında tarım sektöründe 1.50 olduğu halde (1894-1913 dönemi için 1.65.)¹² Bu toplam artık-değer içinde rantın payının düşmesini gösterir. Sanayi ve tarım fiyatları arasındaki makas açılır.

örneğine göre— toprakların bölüşülmesi şeklinde bir tarihî «yol» izlemesi gerekmez: bu giriş, daha etkin olan ve büyük toprak mülkiyetinin hukukî biçimine bağlı olarak gerçekleşen «Prusya tarzı» yolunu da pekala izleyebilir. İşte, İtalyan faşizminin, siyasal nedenlerden dolayı izlediği yollardan biri budur.

¹⁰ R. Romeo, a.g.e., s. 136, 191; S.J. Woolf, **The Nature of Fascism**, Woolf (ed.), 1969 içinde, s. 119 ve devamı.

¹¹ A. Giacomo, **L'Economia Italiana dal 1861, al 1961**, 1931 içinde, s. 146 rım sektöründe 1.50 olduğu halde (1894-1913 dönemi için 1.65)¹²

¹² Barberi, a.g.e., s. 676.

İtalya'da özellikle derin olan bu büyük sermaye/büyük toprak sahipliği çelişkisinde, faşizm, büyük sermayeye, aynı çelişkiyle *bu biçimde* karşılaşmayan nazizmden çok daha fazla yakındır.

Ama, bu durum, en azından bütün yönleri ile, ne Komintern tarafından ne de İtalyan Komünist-Partisi tarafından doğru bir, şekilde tesbit edilmiştir. İlk önce, Komintern, başkanı Zinoviev' in otoritesi altında —Zinoviev'in IV. Kongreye raporu— İtalyan faşizmini büyük sermayenin değil, ««feodal» veya «yarı-feodal» büyük toprak sahipliğinin ifadesi olarak ele almıştır. «Faşistler, her şeyden önce, büyük çiftçilerin ellerindeki bir silahtırlar. Ticaret ve sanayi burjuvazisi, kara bir bolşevizm saydığı *gericiliğin* bu deneyini korku ile izlemektedir »¹³ Değişik görüşler arasında özellikle, faşizmin «geriletici» ve «gerici» bir olay olarak nitelen-mesiyle doğan görüşle; faşizmi, tarım sektörünün ağır bastığı bir toplumsal formasyona özgü siyasal bir olgu olarak ele alan tüm yanlış açıklamalara, Komintern'in bu tutumu yol açmıştır.

Siyasal bakımdan daha ilginç bir yorum İtalyan Komünist Partisinin Lyon Kongresinden (1926) 1928 sonuna kadar savunduğu faşizm açıklamasıdır. Kısaca, İKP, *ne büyük' sermaye/büyük toprak sahipliği ittifakının hegemonik gücünü —büyük sermaye— ne de bu hegemonyanın nedenleri ve biçimlerini kesin şekilde ortaya koyamadan*, faşizmin ayırım yapmaksızın, sermayenin ve büyük toprak sahipliğinin çıkarlarını temsil ettiğini gözlemiştir.

Bu durum Lyon tezlerinde açıkça belirtilmektedir. Bu tezler," Zinoviev'in görüşüne yaklaşmamakla birlikte, faşizmin egemen sınıfların «organik birliğinin sağlanmasını öngördüğünü» açıklar-lar. Ancak, bu birliğin hangi gücün hegemonyası altında gerçekleştirileceği belirtilmez. Böylece faşizm, büyük sermaye ve büyük çiftçiler arasındaki ilişkilerde önemli bir değişimi billurlaştırır bir olgu olarak görülmez. «Özet olarak faşizm, İtalyan siyasal hayatına sürekli egemen olmuş olan tutuculuk ve gericilik prog-ramına sadece, gerici güçlerin birleşmesi sürecinin farklı bir biçimde kavranması gibi basit bir değişiklik getirmektedir» Bu dönemde Togliatti'nin tutumu da temelde aynıdır: «Faşizm ke-

¹³ Zinoviev'in daha önce adı verilen konuşması (Ayrıca, bkz. bu yorum konusunda, D. Desanti, **L'internationale Communiste**, 1970, s. 113). Hatırlanacağı üzere, bu görüş 1929'daki IX. Plenum'da da güçlü şekilde ifade kazanmaktadır..

sinlikle,... tüm yönetici sınıfların: malî sermaye, büyük sanayi ve büyük çiftçilerin siyasal yönden birleşme zemini olarak kendini göstermektedir.»¹⁴

Bu nitelendirmenin altında yatan anlayış nedir? Burada, tekelci kapitalizmin İtalyan faşizmi altında, tarımdaki feodal yapılarla «bir arada» gelişmeye devam etmesi durumunda tekelci büyük sermaye ile *feodal* karakteri devam eden büyük toprak sahipliği arasında bir ittifak kastedilmiş olmalıdır. E. Serreni'nin dediği gibi: «Sosyalist devrim („..) ülkemizde, faşist diktatörlüğün kökünü kurutmadığı, *eski feodal gövde üzerine aşılana* tekelci kapitalizmin yeni biçimlerinin doğuşu ile gelişen bu kapitalist temelli yapıların dönüşünün ifadesi olmalıdır.»¹⁵

Gerçekte, bu yorum, hâlâ yapılacak olan *demokratik devrim ve. sosyalist devrim* «evreleri» olmak üzere bir ayırma yol açar:

¹⁴ Togliatti, «A proposito del fascismo» 1929, 1952'de **Societa**, sayı 4 içinde tekrar basılmıştır. (Aynı şekilde, bkz. Dipnot 17). Burada şematik kalmak zorundayım, İKP'nin 1928'e kadarki faşizm görüşü şöyle özetlenebilir: İlk adımda analiz;er faşizmle bir bütün olarak egemen sınıflar ilişkisini vurguluyordu; ama Bordiga faşizmi burjuvazinin «en ileri» öğelerinin tercih ettiği temsilci gibi görüyordu; Zinoviev'e daha yakın olan Gramsci'ye göre faşizm toprak sahiplerinin (ve küçük burjuvazinin) tepkisini dile getiriyordu. Bordiga'nın faşizmi toprak sahiplerinin çıkarlarının savunucusu gibi gördüğünü söyleyen Togliatti yanılmaktadır. 20 Kasım 1922'de Zinoviev'in İtalyan proletaryasına «Hitapsını Dördüncü Kongre kararına katılmasını önleyen, Bordiga'nın müdahalesiydi. Beşinci Kongrede faşizm üstüne raporunda Bordiga eski görüşlerini benimsedi (**Protocoll**, s. 715). İKP ise Lyon tezlerinde Gramsci etkisiyle ve Gramsci gibi, tutumunu değiştirdi. Faşizm artık toprak sahiplerine mal edilmiyor, ama onlar da burjuva fraksiyonlarıyla aynı düzeye konuyordu. İtalyan toplumunun kapitalist karakteri üzerine ağırlık verilse de, **Tezler**, İtalya'da «iki sektörün» «benzeşmezliğinin» üzerinde durmakta, fakat hiçbir yerde tekelci büyük sermayenin hegemonik işlevi belirtilmemektedir (**Tesi sulle situazione italiona... Trent' anni di vita et di lotte del PCI** içinde. 1952), P. Spriano (**Storia del Partito comunista italiano**, 1967, c. I, s. 493), Gramsci'nin ve Lyon tezlerinin, Dimitrov tarafından verilen faşizm tanımlamasının önemli öğelerini belirttiklerini söylerken bence yanılıyor. ¹⁵ «Antifascismo, demoaeria, socialismo nella rivoluzione Italiana»,. **Critica Marxista**, Eylül-Aralık 1966, s. 28.

böyle bir yorum, sosyalizme geçiş için, kırsal alanda *hâlâ* var olan feodal üretim tarzının tasfiyesi ile ilgili ortak amaç gereği, *orta burjuvazi* de içine alan ittifakları da içermektedir. Zaten bilindiği üzere, başka bir bağlamda, tekelci kapitalizmin ve feodal üretim tarzının «bir arada bulunması» ile ilgili bu tez, Latin Amerika Komünist Partilerinin bugünkü analizlerinin temelinde yatmaktadır. Bu partiler, feodalitenin tasfiyesi ve sosyalist devrimden önce bir «ulusal demokratik devrim» için, diktatör lükre karşı (burada «ulusal burjuvazi» olarak vaftiz edilmiş) orta sermaye ile kurulacak ittifaklara dayanan bir mücadele ön görmektedirler.

İtalyan faşizmi konusuna gelince, bu ittifaklar programı İKP tarafından «anti-faşist cephe» ile uygulamaya konulmuştur: feodalizmin sürdüğü tezi, burada, ittifaklar konusunda, Dimitrov tarafından öne sürülen çizgiyi desteklemiştir. Bu çizgi, üstelik Gramsci'yi ve Gramsci'nin —Fransız Devriminin tersine— büyük toprak mülkiyetini, dolayısıyla feodalizmi tasfiye etmediği *Ri-sorgimento* konusundaki görüşlerini dayanak olarak alır: Gramsci, kapitalizmin tarıma girişini Fransız modeline göre, yani büyük feodal malikanelerin parçalanması modeline göre düşünmekteydi.¹⁶ Bundan şöyle bir sonuca varılmaktadır: büyük toprak mülkiyetinin sürmesi otomatik olarak feodalizmin devamını ifade etmektedir; şu halde yapılması gereken şey, *Risorgimento* tarafından eksik bırakılan devrimi ve «ulusal birliği» tamamlamaktır.

Ne var ki burada önemli bir yanlış anlama sözkonusudur ve bu Gramsci çevresinde sözü edilen tek yanlış anlama değildir. Gramsci'nin, tarım üzerinde tekelci kapitalizmin etkilerini hesaba katmaz görüldüğü doğrudur. Aynı şekilde, Gramsci'nin ser-maye-çiftçiler bloğunun egemen gücünü açıkça ayırt etmeden İtalyan faşizmini bu bloğun sözcüsü sayan tezi desteklediği de doğrudur. Fakat buna karşılık Gramsci, kuzeyin proletaryası ile güneyin yoksul köylülüğü arasında, çiftçilere ve *burjuvazinin bütününe* karşı bir ittifak çizgisinden asla ayrılmamıştır.¹⁷

¹⁶ Aslında, tekelci kapitalizm dönemine kadar İtalyan tarımında feodal özellikler egemen olmakla birlikte, bu (Gramsci'nin düşündüğü gibi) toprak dağıtımı olmadığı için değil, kırdaki fiilî üretim ilişkilerinden ötürüydü.

¹⁷ Bu yanlış arılamayı açıklayan ve yansıtan çelişkiler Togliatti'nin

3. BUNALIM VE SİYASAL-İDEOLOJİK SÜREÇ

İtalya'da faşistleşme süreci siyasal savaş planında ele alındığında, Almanya'daki faşistleşme süreci ile ortak özelliklere, fakat aynı zamanda ayırdedici özelliklere de raslanır. İtalyan burjuvazisi, güçsüzlüğüne rağmen ve Almanya'nın yukarıdan devriminin tersine burjuva demokratik devrim sürecini siyasal açıdan *Risorgimento*— yönetmeyi başarmıştır. Fakat bunu, ancak, büyük toprak sahipliğine önemli siyasal-iktisadî ödünler vermek pahasına başarabilmiştir. Özet olarak, denilebilir ki, Alman çiftçileri Bismarckçı Devlet'in gelişiminde, bu Devlet'in eski toprak sahipleri *yönetiminde* gerçekleştirilmiş olmasına rağmen, İtalya çiftçilerinininkinden *daha az* söz sahibi olmuşlardır. İtalyan çiftçileri ulusal birliğin eksikliği ve Kuzey ile Güney arasındaki si-

faşizm üstüne yazılarında açıkça görülür. 1928'de yazdıkları, Gramsci'nin ve Lyon Tezleri'nin, faşizmin burjuvazi ve toprak beylerinin «birleşik cephesi ve «organik birliksi olarak kavrayan görüşünü hâlâ dile getirmektedir. Bu görüşle tekelci sermayenin hegemonyası anlaşılabilir, ama hiç de değilde faşizmle **burjuvazinin bütünü** (orta sermaye dahil) arasındaki ilişkiyi vurgulamayı başarır. 1935'de, **Lezioni sul fascismo**' da Togliatti özeleştiri yapar ve Komintern'in Onüçüncü Plenum'unun Dimitrof tarafından pekiştirilen tanımlamasını kabul eder. Böylece Togliatti orta sermayeyi («liberal burjuvaziyi) örtük biçimde faşist blokun dışına çıkarmış oldu, ama **görünüşte Gramsci'nin toprak beyleri kuramına bağlı kaldı**. Aslında, şimdi İtalyan kapitalizminin ileri ve yoğunlaşmış özelliğini ve tekelci sermayenin hegemonik rolünü vurgularken (bunu daha önce yapmamıştı), Togliatti İtalya'daki faşizmin «iki sektörü» arasındaki **ayrımı** gene korudu (tekelci kapitalist sektörle çok geri ve dolayısıyla feodal bir tarımsal sektör) ve tekelci kapitalizmin tarıma **nüfuzunu** göremedi. Ama herhalde önceki analizlerinin devamı olan «feodal kalıntılar» teorisi bambaşka bir amaca hizmet ediyordu: sadece Dimitrof'un önerdiği ittifaklar stratejisini onaylıyordu. Gramsci'ye gelince, faşizme karşı «anti-faşist halk devrimi» yoluyla savaşmanın gereğini şüphesiz o da vurgulamıştı, ama bir Sovyet cumhuriyeti kurmayı faşizme karşı mücadelenin dolaysız hedefi haline getirmeye çalışıyordu ve geçişsel amaçların gereğini kavriyordu. Gramsci hiçbir şekilde Dimitrof'un müridi olmadı.

yasal-ıdarî farklılık dolayısıyla siyasal iktidardan daha fazla yararlanmışlardır. Öte yandan, bu siyasal yönetim süreci ve bu burjuvazi/çiftçiler ittifakı aracılığıyla, orta sermaye, kendi siyasal kuruluşları ile —özellikle Liberal Parti— Devlet bünyesinde, Alman orta sermayesinin sahip olduğundan daha önemli güç noktaları elde etmeyi başarmıştır.

Yine İtalyan örneğinde ve 1920'den itibaren, büyük sermayenin iktidar bloğu içinde kendi siyasal hegemonyasını yeniden kazanmak için saldırıya geçtiği görülür. Bu saldırı, orta sermayenin savaş sonrasında kurulmuş olan hegemonyasını ciddi şekilde sarsar ve bir *hegemonya istikrarsızlığı dönemi*ni başlatır. Ama bununla birlikte, bu saldırı, her ne kadar büyük sermayenin «resmî» temsilcilerinin (özellikle Orlando-Sonnino-Salandra grubunun¹⁸) işi ise de, orta sermaye tarafından kazanılmış siyasal güç noktaları nedeni ile orta sermayenin sözcüleri aracılığından geçer. İşte burada, orta sermayenin sözcülerinin başlıca iki gruba bölünmesi sonucu ortaya çıkmaktadır: büyük sermayeye gittikçe daha açık şekilde yaklaşan Nitti'yi izleyenler ve Giolitti'yi izleyenler, Giolitti'ye gelince, orta sermayenin çıkarlarının gerekli kıldığı bir siyaset —işçi sınıfı ile «sınıf işbirliği»— uygulamasına rağmen, o da gittikçe büyük sermayeye kayar.¹⁹

Büyük sermayenin bu saldırısı, orta sermaye ve çiftçilerin direnmeleriyle görece başarısızlığa uğrar. Çiftçiler orta sermayenin yönetimi zamanında siyasal konumlarını korumayı sürdürürler. Güneyde gerçekten Devlet içinde Devlet vardır. Bunlar milliyetçilerle büyük sermaye arasındaki yakınlaşmadan olduğu kadar, «Liberallerin» büyük sermaye tarafından içten elde edilmesinden kuşku duymaktadırlar.²⁰ Bunların direnişi başka biçimler yanında, karışık yapıdaki —yoksul köylüler de vardır— fakat tamamen büyük toprak sahipliğinin çıkarlarını temsil eden katolik Halk Partisinin politik rolünde kendini göstermektedir. Bu parti temelde çiftçilerin, orta sermaye sözcülerinin büyük sermaye tarafından içten bölünmesine olan dirençlerini göstermektedir: Çün-

¹⁸ L. Salvatorelli ve G. Mira, *Storia d'Italia nel periodo fascista*, 1964, s. 115 ve devamı; E. Sontarelli, *Storia del movimento e del regime fascista*, 1967, c. I, s. 167 ve devamı, 245 ve devamı.

¹⁹ A. Tasça, a.g.e., s. 79 ve devamı.

²⁰ U. Terracini, «La situattort italiana», *Imprekor* içinde. Alman baskısı, Aralık 1922, s. 216

kü orta sermayenin hegemonyası Güney İtalya'da bunların siyasal güçlerine dokunmuyordu. Bu ikili siyaset dolayısıyla Don Sturzo'nun Halk Partisi'nin siyaseti kendini bazen «ilerici» gibi gösterebilmiştir.²¹

Bu çelişkiler, dönüşsüzlük noktası ile birlikte, Giolitti'nin son başbakanlığı zamanında *hegemonya istikrarsızlığının* başladığı yıl olan 1921'den itibaren şiddetlenirler.²² Giolitti, büyük sermayenin yararına, Güneyli çiftçilerin çıkarlarına dokunan reform tasarılarından vazgeçmez. Orta sermaye ile bağlarını devam ettirmeye çalışarak, doğrudan doğruya Vatikan'ın ve Roma Bankasının çıkarlarına dokunan tapuların nama yazılı hale getirilmesi tasarısı, savaş kazançları konusunda bir soruşturma komisyonu kuruluşu v.b. yoluyla büyük sermayeye durmadan daha çok yaklaşır. Bu durum, Bonomi ve Facta döneminde de sürer.

Büyük kapitalistlerin hegemonyayı ele geçirmek için giriştikleri bu saldırı, İtalya'da, Almanya'da olduğundan daha fazla direnişle karşılaştı. Bu da İtalya'da faşizmin yükselişinin belli özelliklerini belirledi:

²¹Faşistleşme süreci boyunca, toprak sahiplerinin ve orta sermayenin büyük sermaye karşısında birbirlerine yaklaşmalarının göstergesi olarak Halkçı Parti, orta sermayenin temsilcilerinin yanında hükümette yer alır. Fakat sözü edilen «içerden elde etmeye» tepki olarak, sosyalistlerle birlikte hükümete karşı oy kullanmaktan çekinmez (A. Repaci, *Fas-cismo e antifascismo* içinde, s. 128 ve devamı ve özellikle, G. Salve-mini, *Le Origini del fascismo in Italia*, 1966, s. 140 ve devamı). Salve-mini açıkça gösteriyor ki Halkçı Parti kırdaki «popüler» tabanı nedeniyle (1920'de Katolik sendikaların 1.189.000 üyesinden 945.000'i **kırsal** sınıflardandı), İtalyan buhranı boyunca popüler talepleri destekledi ve bu da onu savaş-öncesi Katolik örgütlerden ayırdeden bir özellikti. Ama öte yandan, «savaş öncesinde politik hareketi denetleyen bütün tutucular partiye ağırlık oluyordu... ve Vatikan onları destekliyordu. Bunlar aristokratlar, büyük toprak sahipleri ve başka eşraf öğeleriydi.» (s. 146). Partinin genel politikasını toprak sahipleri belirliyordu. Marx ile Engels'in Manifesto'da tanımladıkları «feodal sosyalizm»in tipik örneğiydi bu durum: toprak sahiplerinin sermayeye karşı kitle desteği sağlamak için kullandıkları bir ideoloji. Halkçı Parti'nin faşizme «mu-haiefet»i, temelde toprak sahipleri ile büyük sermaye arasındaki çelişkiden ötürüydü.²² Gramsci, *L'Ordine nuovo*, s. 333 ve devamı.

a) *Politik sahne*, bu durumda parlamento, orta sermaye temsilcilerinin hüküm sürdüğü yer olarak, onlara kendi ihtiyaçlarına uygun bir Devlet aygıtı sağlıyordu ve faşizmin yükselişinin ve hattâ iktidara oturmasının sonuna kadar Almanya'da olduğundan daha önemli bir rol oynamaya devam etti. Değişik politik güçleri temsil eden Devlet aygıtları arasındaki ayrım, farklı bir sorun yaratan güneyin Devlet içinde Devleti dışında, Almanya'daki kadar açıkça belli değildi.²³ Şüphesiz burada da, gerçek iktidar ile *biçimsel iktidar* gibi bir ayrım vardı; ama parlamenter politik sahne kendi kimliğini koruyordu. Büyük kapitalist saldırısı ile karşılaştığı direniş bu sahne üzerinde büyük etki yarattı ve İtalyan faşizmi de burada nazizmden çok daha belirgin bir uzlaşma politikası izlemek zorunda kaldı.

b) Orta sermaye ile temsilcileri arasındaki temsil bağının kopması daha çok zaman aldı, çünkü orta sermayenin Devlet içindeki konumları sağlamdı. Bu iş ancak faşizm iktidara geldikten sonra tamamlandı ve iktidarda faşizmin ilk döneminin uzun olmasının da, bu temsilcilere karşı ihtiyat politikası uygulamasının da nedeni buydu.

Faşistleşme sürecinin ilk döneminde, en azından büyük sermaye ve büyük çiftçiler sözkonusu olduğunda, biçimsel ve gerçek iktidarın birbirinden ayrılmasına, parti yoluyla temsil bağının kopmasına tanık olunur.²⁴ 1920'den itibaren siyasal partilerin rolünü yok eden iktisadî-korporatif kuruluşların (sanayi konfederasyonu. Tarım Konfederasyonu) rolü artar, sınıf örgütü çekirdekleri halinde yarı-askerî örgütler oluşturulur (örneğin, D' Annunzio tarafından profesyonel silahlı birliklerin kurulması). Öte yandan faşistlerin birçoğunun bunların içinde yer almasına rağmen bu yarı-askerî taburlar *fasci'lerin dışında* oluşurlar.²⁵ Büyük sermaye, bir hükümet darbesine ve dük d'Aoste başkanlığında bir *askerî diktatörlük* çözümüne yönelir: Diaz ve Badoglio gibi generallerle birlikte ordunun siyasal rolü artar.

Dönüşsüzlük noktasına ulaşıldığında, bu süreç büyük sermaye ve çiftçilerin, kendi siyasal sözcülerinden olduğu kadar, ken-

²³ Bkz. A. Rosenberg, **A History of the German Republic**, s. 91, 136. 190-1.

²⁴ Gramsci, a.g.e., s. 109 ve devamı.

²⁵ M. Gallo, **L'Italie de Mussolini**, 1966, s. 98.

dilerine çekmeye devam ettikleri orta sermaye temsilcilerinden de kopmalarını pekiştirerek şiddetlenir. 1921'de İtalya'daki bütün anti-bolşevik birlikleri ve sivil kuruluşları içine alan ve orta sermaye temsilcileri ile açık açık çatışma içinde olan bir federasyon kurulması, nasyonal-faşist blokun oluşturulması için bir nasyonal-faşist anlaşma komitesinin kurulması, kırsal bölgelerde, Halkçı Partiye açıkça karşı olan çok sayıda yarı-askerî grupların kurulması, Salandra önderliğindeki sağ kanadın egemen olduğu Liberal Partinin çözülmesi ve bu kanadın ayrı bir yarı-askerî grupta örgütlenmesi — liberal «*squadristler*»²⁶ sürecin şiddetlenmesini ifade etmektedir.

Hu arada, orta sermayenin siyasal temsilcileri cephesinde neler olup bitmektedir? Gerçekte, Almanya'da bu temsilciler nasyonal-sosyalist partiye hiç güven duymayıp, ancak en son çare olarak bu partiyi kullanmaya karar vermiş ve askerî diktatörlük projelerine yönelmiş oldukları halde, İtalyan orta sermayesinin temsilcileri — «sol liberaller» — daha çok faşist partiye yaklaşıyorlardı.²⁷ Başlarında hem Giolitti, hem de Nitti ile bunlar, 1921 seçimlerine İtalyan partilerinin, liberallerden faşistlere büyük bir kısmını bir araya toplayan «ulusal listeler» ile giriyorlardı: bu listeler 35 faşist milletvekilinin seçilmesini sağlamıştır. Giolitti'nin projesi, Devlet'in «sertleşmesi» yönünde ilk adımları atacak olan bir kurucu meclis projesi idi. Bu adımlar, Giolitti'nin «parla-menterleştirilmiş» bir faşizmin desteğine dayanabileceği, ve bunun için de etkinleştirilmesi gereken bir parlamento ile katılacaktı.²⁸

²³ Salvatorelli ve Mira, a.g.e., 6. 193 ve devamı.

²⁷ A. Tasa, a.g.e., s. 255 ve devamı.

²⁸ Bu, temelde, Giolitti'nin başlattığı ve sanayi burjuvazisi ile işçi sınıfının Güneyli köylülük zararına (Gramsci, «Güney Sorunu») kurduğu yakınlaşmaya dayanan, orta sermayenin «sınıf uzlaşması» politikasını dan ötürüydü; bundan ve İtalyan burjuvazisinin zayıflığından ötürü çok dar bir seçim tabanı vardı. Savaşın bitiminden sonra, kitlelerin kazandığı seçim reformları ve sosyal-demokrasinin «maksimalist» dö nüşü ile birlikte (hem resmî «sınıf uzlaşması»nı, hem de köylülüğün genellikle sosyalist kitesinin ayaklanmasını reddetmeleri ile birlikte), orta sermayenin «liberal» temsilcileri, Giolitti, Bonasmi ve Facta, faşist partinin yardımıyla ve «parlamenter yoldan» sosyal-demokrasiyi ezmekten başka çare bulamadılar (P. Alatri, **Le Origini del fasclsmo**. 1963, s. 33 v.d.).

Tüm faşistleşme süreci boyunca, orta sermayeyle temsilcilik bağlan sarsılmış olmasına rağmen devam eden orta sermaye sözcüleri, aslında burada orta sermayenin faşizmin gelişine gösterdiği muhalefetin etkisiz kılınmasında araç olmuşlardır, İtalyan faşizmi bunu ancak orta sermayenin bu temsilcilerine bazı siyasal ödünler verme «oyun»uyla yapabilmıştır.²⁹

Bu parti yoluyla temsilcilik bunalımı İtalya'da da egemen ideoloji içindeki derin bir bunalımla birlikte gider.³⁰ Bununla birlikte belirli bazı özellikleri bu bunalımı Alman bunalımından ayırır.

Kapitalizme geçiş burada, kuzeyin burjuvazisinin siyasal önderliğinde gerçekleşir. İtalya'da egemen ideolojik sistem içinde ağır basan *burjuvaziye özgü bir ideolojinin* gelişimi gözlenir. Maz-zini hareketinde bulunan milliyetçi ve liberal ideolojidir bu. Aslında bu ideolojinin liberal yönü, İtalya'da kapitalizm sürecinde Devlet'in açık ve sürekli müdahaleciliği nedeniyle şüphe götürür durumdadır (örneğin, Crispi olayı) Bununla birlikte, gene de, burjuva demokratik devrimlerine özgü milliyetçi-liberal bir ideolojinin sürekliliği dikkat çekmektedir.

Bu milliyetçi-liberal ideoloji, Birinci Dünya Savaşı sırasında tam bir bunalım yaşamıştır. İlk olarak, artık bu ideoloji, ideolojik bir saldırıya geçen İtalyan büyük sermayesinin çıkarlarına uygun düşmemektedir. Almanya'da bu saldırı, emperyalist ideoloji ve «biçim değiştirmiş» feodal ideolojinin suç ortaklığı ile gerçekleştirildiği halde, burada, büyük sermaye/büyük toprak sahipliği çelişkisi ve adı geçen özgül burjuva ideolojisinin baskınlığı yüzünden, *bu «milliyetçi liberal» ideolojinin bir bakıma «sürekli» bir biçimde «emperyalist-faşist» ideolojiye dönüştürülmesi* girişimiyle gerçekleşmektedir.³¹

²⁹ L. Basso, «Le Origini del fascismo», *Fascismo et antifascismo* içinde, s. 19 ve devamı.

³⁰ Bu önemli bilgiler P. Alatri'nin a.g.e., s. 5 ve devamında, Santrelli a.g.e., s. 56 ve devamı içinde vardır.

³¹ A. Gramsci *L'Ordine nuovo*, s. 361 ve devamı. Almanya'da çok farklı ideolojik alt-sistemler arasında suç ortaklığı vardı; ama burada burjuvazinin geleneksel «liberal-milliyetçi» ideolojisi ile faşist ideoloji arasındaki ilişki çok daha açıktır: «faşizmin tohumları», «liberal» ideolojide görülebilir. Burjuva faşizm teorileri, Alman örneğinin karmaşıklığına dayanarak, «liberal ideoloji» ile «faşist ideoloji» arasında uzlaşmaz bir antagonizm olduğunu savundukları için, bu durum daha çok önem kazanır.

Başka bir deyişle, büyük sermaye, sözü edilen burjuva ideolojisinin liberal yönünün geçerliliğini şüphe götürür hale getirerek, milliyetçi-liberal gelenek çizgisini izler gözükmektedir. Bu ideolojinin milliyetçi yönünü kendine mal eder ve değiştirir: Özellikle İtalya'nın savaşa katılmasının meyvelerinin büyük devletler tarafından yağmalandığı duygusunu sömürür. Yayılma ve ilhak siyasetlerinin, savaş sırasındaki «sağ müdahalecilik» siyasetinin, D'Annunzio hareketinin (Fiume'nin işgali v.b) «milliyetçi-em-peryalist» ideolojisi, Risorgimento'nun ulusal birliği konusundaki Garibaldi'ci hareketin sürdürülmesi olarak kendini göstermektedir.³² Alman örneğinde olduğu gibi, İtalya'da da ortaya çıkan çok sayıda milliyetçi ideolojik akım, örneğin en başta savaştan sınıra oldukça önemli bir rol oynayacak olan ANI (Milliyetçi İtal-yan Birliği) için durum böyledir.

Orta sermaye, büyük sermayenin bu saldırısına şiddetle karşılık verir. Savaşa katılmaya karşı çıkışın (karışmama siyaseti) ve Giolitti'ci liberal «emek-sermaye birliği» siyasetinin tüm ideolojik yönü bu direniş olacaktır. Buna karşın emperyalist milliyetçilik, «sosyalist monarşi» diye adlandırdığı Giolitti'ci harekete gittikçe daha sert bir biçimde karşı çıkmaktadır. Bununla birlikte, büyük sermayenin bu saldırısı İtalyan orta sermayesinin milliyetçi-liberal ideolojisinin büyük sermayeye kendine mal edilen belirli yönlerinin altında gizlenmesi ölçüsünde örtülü biçimde bir saldırı olmaktadır.

İtalyan faşizminin kendisi de bu ideolojik saldırıya özellikle karışmıştır; faşizm, Alman nasyonal-sosyalizminin ideolojik öz-günlüğünü göstermekten uzaktır. Büyük sermaye ve faşizmin, orta sermayenin milliyetçi «geleneği» maskesine bürünen, ideolojik saldırısı —A. Rosenberg'in yazdığı gibi, Mussolini'nin *kahverengi gömleklileri*, Garibaldi'nin *kızıl gömleklilerini* izleyenler olarak kendilerini tanıtmaktadırlar— faşizmin iktidara gelişinde orta sermayenin buna muhalefetinin etkisiz kılınmasının ve faşizmin orta sermayenin «liberal» temsilcilerinden almış olduğu özel desteğin nedenlerinden biridir.

Büyük sermayenin bu ideolojik saldırısına, feodal ideolojinin «Risorgimento'nun dirilişi» biçimindeki tepkisi kendini göstermekte gecikmez. Emperyalist ideolojinin «yayılmacı» yönü her ne kadar güneyli çiftçileri doyurmaktaysa da, bunun nedeni Alman-

³² A. Tasca, a.g.e., s. 57 ve devamı; s. 71 ve devamı.

ya'da olduğu gibi, daha o zaman kapitalist yola girmiş bir sınıfın «biçim değiştirmiş» feodal ideolojisi ve emperyalist bir ideoloji arasındaki suç ortaklığı değildir. Yayılmacılık ve müdahalecilik siyasetleri İtalyan tarım feodalitesinin iktisadî çıkarlarına henüz denk düşmüyordu: bu siyasetler, feodalite için yalnızca konjonk-türel siyasal çıkarları kapsıyorlardı. Libya Savaşı örneğinde olduğu gibi, kendi özel topraklarının fethi düşü ile oyalamak söz-konusu idi. Sonuç olarak, güneğin tarım feodalitesi, emperyalist ideolojinin yayılmasını yanısıra getiren «İtalyan birliği»nin ortaya çıkışını kuşku ile izliyordu. Çünkü bu politika büyük sermayenin hegemonya için saldırmaya hazırlandığını kanıtlıyordu ve toprak sahiplerinin politik ayrıcalıklarının kaldırılması tehlikesi vardı.

Böylece, Alman örneğinin karşısında, *burada «klasik» feodal ideoloji ve emperyalist ideoloji arasında dolaysız bir karşılık kaydedilmektedir.* Katolik çağrışılarıyla yüklü bir feodal sosyalizmin anlamlı dirilişi de bunu kanıtlar. Müdahalecilik ve İtalyan birliğinden yana olan büyük sermayenin yayılmacı emperyalist ideolojisine kesinlikle karşı tavırdaki Halk Partisi'nin ideolojisi de çok açıktır durum.

İtalya'da, dolayısıyla, egemen ideolojiye karşı, iktidar bloğuna bağlı çevrelerden gelen ve «anti-kapitalist» görünüşleri ile, bu yaygın ideoloji bunalımı içinde küçük burjuva ideolojisinin ve işçi sınıfı ideolojisinin etki gücünü kanıtlayan, eleştiri akımlarına raslanır. Başka örnekler yanında, Papini gibi milliyetçileri ve Salvemini gibi sosyalistleri kendi çevresinde birleştiren *La Voce* dergisi grubu için, milliyetçiliği belirgin bir «popülizm» ile uz-laştıran A. Oriani'nin eserlerine dayanılarak yaratılan geniş ideolojik akım için, kiliseye tamamen karşı olup, toprakların kamulaştırılmasını, korporatist Devleti v.b. savunan fütürist grup ve daha sonra parti için durum böyledir. Ama aslında egemen ideolojiye karşı, bu «anti-kapitalist» görünüşlü saldırılar klasik milliyetçi ideolojinin «gelenekçi» maskesi altında yürütülür. Buna örnek olarak, tamamlanmamış Risorgimento'nun sonucu yapay «burjuva» bir İtalya'ya karşı, engin bir popüler rönesans içinde kendini yenileyen bir İtalya çıkarmakla gönlünü eğlendiren Oriani gibi³³ «Risorgimento: Bitmemiş devrim» temasının

³³ Bu aynı zamanda, kötü bir şöhrete ulaşan «liberal-faşist» G. Gentile'nin durumudur. *Origini e dottrina del fascismo.*

tekrar ele alınması ve birincisinin eserini yeniden devralıp tamamlayan yeni bir Risorgimento'nun şart koşulması gösterilebilir.³⁴ Zaten dönüşsüzlük noktasından itibaren bu ideolojik hareketlerle —D'Annunzio hareketi, fütüristler v.b.— faşizm arasında ortaya çıkan bağlantı, bu yolla ve bu maske altında oluşacaktır.

Ayrıca, İtalya'da da, faşizmin yükselişinin başlangıçları ile birlikte ve gelişmesinin adımlarını izleyerek, ideolojik aygıtlar gittikçe belirleyici oldular ve hem gösterilen ideolojik çelişkilerin, hem de büyük sermayenin ideolojik saldırısının politik savaş alanı haline geldiler. Üniversitelerle, hiç şüphesiz D'Annunzio hareketi yüzünden, bu saldırı emperyalist ideolojinin Garibaldi tarzında milliyetçi yanını özellikle vurguluyordu; Kilise ise hem büyük sermayenin ideolojik saldırısını, hem de bu saldırıya feodal tepkiyi yaşamak durumundaydı.

Nihayet burada da, iktidar bloğunun politik temsilcileri ile «ideolojik sözcüleri», beki köpekleri arasında faşizmin yükselişinin başlangıçları ile kesin olarak belirlenen ilerici bir kopma olur. Ama bu özgül bir biçimde oldu: Alman örneğinde olduğu gibi, parlamenter liberalizme doğrudan saldırarak değil, ama sonuna kadar «geleneksel» milliyetçilik kılığında, «seçkinlerin değişmesi» yolunda taleplerle.

Faşistleşme süreci, İtalya'da da, özellikle iktidar bloğu ve büyük sermaye yönünden bir *saldırı stratejisi* adımı içermektedir. Plan daha 7 Mart 1920'de, iktisaden bütünü üzerinde Confidust-ria'nın ağır basmasını pekiştiren birinci ulusal İtalyan sanayicileri konferansı ile taslak haline getirilir. Uygulama görevi Giolit-ti'ye verilir. Gerçekte bu plan, ancak varolan güçlerin gerçek dengesinde stabilizasyon döneminin sonunu belirten dönüm noktasından sonra, yani 1920 yazında fabrikaların işgali hareketinden sonra uygulanabilecektir: Bu hareketin başarısızlığa uğraması, büyük sermayenin saldırı adımına yol açar. Grev hareketleri açıkça gerilerken, lokavt hareketleri yaygınlaşır.³⁵ Dönüşsüzlük noktasında, faşist hareketin parti halinde örgütlenmesinden ve sosyalistlerle faşistler arasındaki barış anlaşmasından sonra, Bonomi kabinesi zamanında (1921 sonbaharı) bu saldırı şiddetlenir Facta hükümeti zamanında tapuların sahibinin adına yazılı olmasının kaldırılması, sanayilere ve malî gruplara hazine yardımlarının

³⁴ Paris-I, s. 40.

³⁵ A. Tasca, **a.g.e.**, s. 103 ve devamı.

artması gibi. Bu saldırı, gerek başka nedenler, gerekse enflasyon nedeniyle, fabrikaların işgali hareketinin kazanımlarını (ücretlerin yükselmesi ve işletmenin «denetiminde» sendikal haklar) şüphe götürür hale getirir. Gerçek ortalama ücret, 1913'ü 100 alan bir göstergeye göre, 1921'de 127 iken, 1922'de 123'e düşer.

Bütün bunlar, büyük sermayeye yetmez: Orta sermayenin temsilcileri hep «sınıf uzlaşması» siyasetine yönelik kalırlar. Büyük sermaye, daha grevlerin 1920'deki istekleri konusunda fazla göz yumar görülen sonuncu Giolitti hükümeti zamanında, orta sermayenin temsilcileri ile bağlarını koparır. Bu süreç, halk kitleleri ile fazla uzlaşır görülen Bonomi ve Facta zamanında hızlanır.

Fakat bu saldırı özellikle siyasal alanda görülür hale gelir. Daha önce bu konu kaba çizgileri ile dile getirildi. Devlet aygıtı içinde faşistleşme sürecim incelerken bu konuya tekrar dönülecektir.

4. FAŞİST PARTİ, FAŞİZM VE EGEMEN SINIF VE FRAKSİYONLAR HEGEMONYA VE YÖNETİCİ SINIF

Sonuncu sorun, faşizmin ve faşist partinin, iktidar bloğu ile ve özellikle büyük sermaye ile ilişkisi hakkındadır. Faşist hareketin başlangıcı, müdahaleciliğin lehine bir hareket olması yönüyle, savaş dönemine kadar uzandığı halde bu hareket savaştan sonra ezilmiş gözüktür.³⁶ 1919'dan başlayarak *fasci di combat-timento*, yani asıl olarak silahlı çeteler ve başıboş birlikler halinde yeniden örgütlenen hareket, 1920 yazına kadar varlığını zar zor sürdürür. Burjuvazinin saldırı evresinin başlaması ile faşist hareket bir siyasal kitle hareketi niteliğine bürünür. 1920 yılı başında İtalya'da, 870 taraftarı bir araya getiren otuz bir *fasci* varken, bu yılın Aralık ayında faşist hareketin üye sayısı 20000'e ulaşır ve bir yıl sonra da 200.000'i aşar.³⁷

Büyük sermayenin faşist harekete yardıma başlaması faşistleşme süreci başlangıcına —1920— raslar. Henüz oldukça ölçülü bir biçimde yapılan bu yardım, büyük sermayenin faşist hare-

³⁶ G. Salvemini, *Scritti sul fascismo*, 1961, s. 385 ve devamı. ³⁷ E. Noite, *der Faschismus in seiner Epoche*, 1965, s. 253 ve d.

kete sağladığı malî yardımlarla kendini göstermektedir. Burada büyük sermaye, Alman örneğinde olduğundan daha ihtiyatlıdır, *çünkü İtalyan faşizmi, önce çiftçilerle olan ilişkileri sorununu çözmek zorundadır*.³⁸ Önemini daha önce belirttiğimiz bu sorun, İtalya'da özellikle açık olan büyük sermaye/çiftçiler çelişkilerine bağlıdır.

Gerçekten de, Mussolini italyan faşizminin çalışma alanı olarak kent boyutunu aldığı halde, 1920'den başlamak üzere büyük toprak sahipliğinin saldırısı çerçevesinde, D. Grandi ve İtalo Bal-bo yönetiminde *kırsal faşizm* de gelişir. Böylece ana olarak vurucu çetelere dayanan kırsal faşizm, tarım işçileri ve yoksul köylülerden oluşan komünist ve sosyalist yönetimli (kızıl ligler) ve hatta katolik yönetimli (beyaz ligler) köylü liglerine saldırmaktadır.

Oysa Mussolini, Haziran 1921'de, hem orta sermaye temsilcileri ile taktik bir uzlaşmaya, hem de büyük sermayeye daha çok yakınlaşmaya karar verir. «Ulusal listeler» içinde seçime girer. Ve Ağustos 1921'de, Bonomi'nin girişimiyle, orta sermaye temsilcilerinin kendi sınıf işbirliği siyasetlerinin uygulaması için hâlâ bel bağladıkları sosyalistlerle barış anlaşmasına karar verir. *Böylece, Mussolini, kırsal faşizmi boğmayı dener*. Barış anlaşması ve faşist hareketin parlamenterleştirilmesi sonucunda, beklenenler olur. Başka sonuçların yanısıra, kırsal bölgelerde beyaz teröre dayanan kırsal faşizme karşı bir manevra yürütülür.

Bu durum, faşist hareketin kendi içinde, Mussolini ve kırsal faşizmi destekleyenler, özellikle D. Grandi'nin koruyuculuğundaki Emilia ve Romagna bölgeleri *fascileri tabanı* arasında gerçek bir iktidar mücadelesine yol açan ciddi bir bunalım doğurur Kasım 1921'de Roma kongresinde, faşist hareketin partiye dönüştürülmesini savunan Mussolini, kırsal faşizm taraftarlarını yenilgiye uğrattı. Bunun yanısıra, Farinacci tarafından temsil edilen sendikacı goşizan kanatla hareketin ilk kez kopması ve faşist partinin sendikacı goşizan temalarının ilk kez terk edilmesi gözlenir. Yeni faşist parti, bu andan başlamak üzere büyük sermaye ile gerçek siyasal ve örgütsel bağlar kurar. Bundan sonra, malî destekler bollaşır.

Bu sırada, faşist parti, kendini orta sermaye ve onun temsilcilerinin muhalefetine etkisizleştirmede kullanacaktır. Bu duru-

³⁸ A. Tasca a.g.e., s. 175 ve d; L. Salvoterelli ve G. Miro, a.g.e., s. 200 ve d.

mu, daha Haziran 1921 seçimlerinde açıklanan faşist partinin «liberal» dönüşü ile gerçekleşecektir; burada Mussolini şunları ileri sürmektedir: «...Devlet'in saf hukukî ve siyasal çerçevesine indirgenmesi gerekir. Devlet, bize namuslu kişileri kötü kişilerden korumak için bir polis örgütü, iyi örgütlenmiş bir adalet aygıtı, olabileceklere hazır bir ordu, ulusal çıkarlara uydurulmuş bir dış politika sağlamalıdır. Bunun dışında her şey, hattâ orta öğretime girip girmemek bile, bireyin kendi özel işi olmalıdır. Devleti kurtarmak istiyorsanız, olayların ve savaşın bize kabul ettirdiği Kol-ektivist Devleti ortadan kaldırmamız ve tekrar *Manchester Devletine* dönmemiz gerekir.» Bunlar, giderek büyük sermaye lehine faşist Devlet'e dönüşecek olan müdahaleci Devlet'in rolünü maskeleyen amaçlayan ve açıkça orta sermayenin muhalefetinin et-kiszleştirilmesine yönelik sözlerdir.

Bu andan sonra yol açıktır. Şubat 1922'de eski Milano Kardinale, faşizm taraftan Pie XI'in papa seçilmesiyle, faşizm Va-tikan'ın desteğini sağlar. Vatikan, Halkçı Parti'nin Don Sturzo yönetiminde yürüttüğü faşizme muhalefet siyasetini tanımaz.³⁹ Ağustos 1922'de, Mussolini «cumhuriyetçi» planlarını bırakır ve monarşinin devam ettirilmesini kabul eder; monarşinin özellikle büyük toprak sahipliğine bağlı olduğu Alman örneğinin tersine, İtalya'da monarşi sermayeye ve en başta «geleneksel» orta sermayeye bağlı olmuştur. Sonunda, Eylül 1922'de Nasyonal-Faşist Partinin kuruluşuyla faşist parti, D'Annunzio'nun milliyetçi hareketini denetimine alır.

Bununla birlikte, faşist parti bu son dönemde halk kitleleri ile çok güçlü siyasal bağı sürdürür. Buna, faşizmin orta sermaye temsilcileri ile siyasal uzlaşması karşısında, büyük sermayenin güvensizliğini de eklemek gerekir.. Büyük sermaye bir kere daha kozunu D'Annunzio'nun milliyetçi hareketi desteğinde bir askerî diktatörlüğe oynamaktadır.

Faşizmin iktidara gelişi ile birlikte *büyük sermayenin siyasal hegemonyası* giderek kurulmaya başlar. Faşizmin iktidara gelişi burada, daha yavaş bir tempoyla ve daha değişik yollardan gerçekleşmekle birlikte, sonuçta Almanya'daki ile aynı seyri izler. Roma üzerine yürüyüşten (1922), *ültra - faşist kanunların* açıklanmasına kadar, faşizm, orta sermaye konusunda, bu sermayenin kendi siyasal temsilcileri ile kopuşunu sonuçta gerçekleştirmek amacıyla uzlaşmacı bir yol izler. 1925'den itibaren iktidar bloğu-

³⁹ G. Salvemini, *Le Origini del fascismo in Italia*, s. 35. ve devamı.

na özgü siyasal örgütlerin tümünün çözülmesi görülür: bu andan itibaren faşist parti siyasal alanda tek başına hüküm sürer.

Aynı zamanda faşizm saflarında 1923'den beri «ikinci devrim» (anti-kapitalist) konusunda ısrar eden «goşizan kanadın» temizlenmesine lanık olunmaktadır.⁴⁰ Mussolini taraftarları ve «ikinci devrim» taraftarları bazan mitralyözle çatışmaktadırlar. 1923'deki ilk temizlik, içlerinden çoğu Roma üzerine yürüyüşe katılmış olan 150.000 kadar faşisti kapsar. Faşizmin iktidarda ikinci adımının (stabilizasyon adımı) dönüm noktasını ifade eden 1925-1926'da, yeni bir temizlik yer alır: faşist partiye katılmalar, 1931 yılına kadar dondurulur. Ve son olarak, orta sermayenin ve çiftçilerin Devlet aygıtı içindeki son direnç kaleleri de saf dışı edilir. Ordu ve yüksek yönetim yerleri kesin olarak temizlenir, kraliyet son ayrıcalıklarını kaybeder.

Küçük burjuvazi konusunda Almanya'daki aynı ilk durum gözlenir. Küçük burjuvazi faşizmin ilk iktidarı döneminde *yönetici sınıf*, daha sonra Devlet'in sorumluluğunu alan sınıftır. Yalnız süreç burada farklı bir tempo izlemektedir. Bu süreç daha Roma üzerine yürüyüşten sonra, özellikle Gramsci'nin ısrarla üzerinde durduğu bu «faşist-bürokrasinin» önemli ölçüde kurulması ile başlamaktadır. Fakat İtalyan faşizmi, burjuvazinin siyasal personelinin yerinde tutar. Ancak 1925'den sonra küçük burjuvazi, Devlet aygıtında «Yüksek sıraları» kesin olarak işgal eder. Faşist partinin «başları» ile faşist partiye önemli sayıda yandaş veren küçük burjuvazi arasında temsil bağıнын kopması, küçük-burjuvazinin yönetici sınıf durumundan Devlet'i elinde tutan sınıf, ve sonunda sadece Devlet'e destek sınıf durumuna geçişini belgelemekle birlikte, sonuç olarak ancak 1928'de gerçekleşecektir: 9 Aralık 1928 tarihli kanun, Mussolini'nin kendi deyişimiyle belirttiği gibi, «Totaliter Devlet'in» ortaya çıkışını tamamlar.

1928 yılı aslında yeni bir temizlik hareketinin damgasını taşır. Faşist Sendikalar Konfederasyonu dağıtılır ve bu konfederasyonun genel sekreteri Rossoni ve onun, kuruluştaki değişik görevler verdiği «Sendikalist-korporatist» öğelerin işlerine son verilir. Faşist partinin, dar anlamda faşist Devlet aygıtına bağımlı hale gelmesi gerçekleşir. Bir bakıma, kendi yönetici sınıf durumuna katkısı olan özerk bir siyasal kuruluştan yoksun kalan küçük burjuvazi, bundan böyle Devlet'i savunan sınıf durumuna çekilir. Devlet'in küçük burjuva kökenli önderleri kesin olarak küçük

⁴⁰ D. Guerin *a.g.e.*, s. 144 ve devamı.

burjuvaziden koparlar. Bunun yanısıra büyük sermaye sınıfı üyeleri, Almanya'dakine benzer bir süreç gereğince faşist partiye üye olma yoluyla Devlet'in yönetim yerlerini elde ederler.⁴¹

Bu faşizm-küçük burjuvazi ilişkisi, faşist Devlet'in büyük sermaye karşısında *görelî özerkliğinde* bir etmendir. Buna ayrıca, burada da, faşizmin, büyük sermayenin iktisadî hegemonyasını kurarak, iktidar bloğunun iktisadî çelişkilerini içermeyi amaçlayan bir siyaset kabul ettirdiği olgusunu eklemek gerekir. *Faşizm, orta sermaye ve büyük toprak sahipliği üzerinde tekeli sermayenin egemenliğinin gelişmesini hızlandırırken, bir yandan da bu kesimlere egemenliğini düzenleme ve denetleme girişiminde bulunmaktadır.* Bu durum, büyük sermaye ile faşist parti-Devlet arasında önemli çelişkilere yol açmaktadır. 1934'de *Confindustria* ve bu kuruluşun başkanı Pirelli, Devlet'in iktisadî hayatta 1926'dan itibaren gittikçe artan «müdahalesine» karşı çıkmaktadır. Bu müdahale, her ne kadar büyük sermaye yararına işle-mekteyse de, büyük sermayeyi, egemenliğinin gelişimi boyunca belirli denetim kalıplarına uymaya zorlamaktadır. Bunlar ise, büyük sermayece «bürokratik engeller» olarak karşılanmaktadırlar. Kendi kendine yetme politikası ve savaş ekonomisi bu çelişkileri şiddetlendirir. Bodoglio, ordunun üst kademeleri ve monarşi, faşizmin iktisadî politikası ile gittikçe daha az *mutabık* kalmaktadırlar.⁴² 1943 buhranı da bunun sonucudur.

4. Faşizm ve İşçi Sınıfı

⁴¹ G. Salvemini, *a.g.e.*, s. 344; A. Aquarone, **R'Organizzazione dello Stato Totalitario**, 1865, 3. bölüm; H. Lasswell ve R. Sereno, «The Fascists: the Changing Italian Elite», **American Political Science Review** (1937), s. 941 ve devamı.

⁴² V. Foa, «Le Strutture economiche et la politica economica del regime fascista», **Fascismo e antifascismo** içinde, *a.g.e.*, s. 278. Foa bu konuda şunu belirtir: «Faşist hükümeti, büyük sermayenin elinde bir kukla veya mekanik bir kol olarak görmek büyük bir yanılıdır Devlet kendine özgü bir özerkliğe sahiptir.»

Bu bölümde, faşizmin işçi sınıfı ile olan ilişkisinin analizine, yani, bir yandan faşistleşme süreci ve faşizmin iktidarı konjonktüründe işçi sınıfının durumunun, öbür yandan, işçi sınıfı açısından faşizm siyasetinin incelenmesine çalışılacaktır.

1. «BOZGUN SÜRECİ» VE İŞÇİ SINIFININ SAVUNMASI: BUNUN ADIMLARI VE NİTELİKLERİ

Faşistleşme sürecinin başlangıcı işçi sınıfının yenilgisinin bir dizi karakteristik ön-koşuluna dayanır: faşistleşme süreci kendinin gelişmesine yol açan bu yenilgiler dizisinin hemen ertesinde başlar.

Komintern ise, çoğu kez, faşizmin iktidara gelmesinden sonra bile işçi sınıfının yenildiğini kabul etmemiştir. Komintern'in «ultra-sol» dönemi her türlü değişik açıklamayı kestirip atmaktadır: «XII. Plenum... İtalyan faşizminin tarihinden çıkarılan, önceden işçi sınıfını yenmenin gerekliliği teorilerinin tümünün şematik soyutlamalar olduğunu göstermiştir.»¹ Çünkü İtalyan faşizminin zaferinden ve Bordiga'nın İKP yönetiminden uzaklaştırılmasından sonra, İKP'nin 1926 Lyon tezleri: «faşizmin zaferinin devrime karşı bir zafer olarak değil, devrimci güçlerin yenilgisinin bir sonucu olarak ele alınması gerektiğini» açıkça söylemişti.

Fakat bu «yenilginin» anlamını açmak gerekir. Aslında, bir günde ortaya çıkan bir yenilgi değil, *değişik adımların ve dönüm noktalarının damgasını taşıyan bir süreç içinde bir yenilgiler dizisi sözkonusudur*: bunlar, faşistleşme süreci içinde, işçi sınıfının durumunu karakterize eden yenilgiler zincirinin halkalarıdır.

Birinci Dünya Savaşı sonunda, Almanya ve İtalya'da gerçekten devrimci bir dönem başlar. Bu dönemin, somut devrimci durumlar konjonktürünün damgasını taşıması anlamında, devrim gündemdedir. Oysa işçi sınıfı, bu dönemde, 1918-1919'da Alman-

¹ Schwab, «Le caractere de la dictature fasciste» **L'Internationale Communiste**, Ocak 1933.

ya'da ve İtalya'da Devlet iktidarını almayı başaramaz ve 1920'de İtalya'da, 1923'de Almanya'da ortaya çıkan kritik durumlarda amaçlarına ulaşamaz.

Hemen belirtelim ki, açık bir iç savaş durumunda bir yenilgi tamamen bozgunu ifade etmez; böyle bir yenilgi, bir savaşın uygun zamanda verilmemiş olmasının sonucu da olabilir.

Öte yandan, doğrusunu söylemek gerekirse, sorun, bütün dönüm noktalarında dar anlamda somut devrimci durumların söz-konusu olup olmadığının bilinmesi sorunu değildir. Bu anlamda 1920 İtalya'sı ve 1923 Almanya'sı üzerinde durulabilir. Bu iki durumda da sözkonusu olan, *işçi sınıfının karakteristik bir başarısızlığıdır: bu iki durumda da işçi sınıfı, açık bir bunalım durumunun empoze ettiği ve bu bunalım içinde gerçekleşmesi mümkün olan siyasal amaçlara ulaşmayı başaramamıştır*. İşçi sınıfının yenilgisi, yalnızca Devlet iktidarını ele geçirmeyi —«devrim yapmayı»— başaramamış olmasına bağlanmayacağı gibi, —bu iki durumda da bu fırsat, o sıra ve daha sonra muhtemelen yoktu— açık bir bunalım döneminde doğrudan iktidara götürmese de «gerçekleşebilir» siyasal amaçları, uzun süreli bir stratejiye dayandırarak ortaya koymayı bilmemesine de bağlanmaz.

Daha önce görelî stabilizasyon dönemi olarak nitelenmiş olan döneme rastlayan bu başarısızlıklar, sınıf savaşının kızışma noktalarının damgasını taşırlar. Yine de, güçler dengesinde, işçi sınıfının karakteristik zayıflığı, bu stabilizasyon dönemi boyunca devam eder. Burada gerçek bir «bozgun süreci»nden söz edebiliriz. Gerçekten de her stabilizasyon dönemi, mutlaka bir «bozgun sü-reci»ne denk düşmez. İşçi sınıfının bir «stratejik toparlanma» (Mao) ile durumunu sağlamlaştırdığı ve saldırıya hazırlandığı stabilizasyon dönemleri de bulunabilir: Mao'nun «uzun süreli savaş» stratejisi buna örnektir.²

Oysa faşistleşme sürecinden önceki stabilizasyon döneminde

² Mao'ya göre «uzun süreli savaşın» stratejik anlamı, sınıf savaşının evreler halinde —saldırı, savunma, stabilizasyon— ve burada ortaya çıkan stratejik dönüm noktaları halinde tarihî dönemlenmesi yönteminin terkedilmesi demek değildir. «Uzun süreli savaş» görüşü, devrimci sürecin «nihai» ve «kesin» bir noktaya kadar kendiliğinden olgunlaşmayacağını belirterek, ortaya çıkabilecek «savunma» evreleri ve «pozisyonlar savaşı» boyunca stratejinin devrimci amaçtan şaşmaması gerektiğini göstermektedir.

durum böyle değildir. Bu yıpratma savaşı sırasında burjuvazi gittikçe güçlenirken, işçi sınıfı ve halk yığınları gittikçe güç kaybederler. Bu durumda, her zaman olduğu üzere, devrimci örgütlerin bilinçli ve uygun stratejileri olmazsa, stabilizasyon tamamen düşmanın işine yarar; stabilizasyon, kapitalist sistemin tüm imkânlarının katkısı ile, burjuvazi için bir soluklanma dönemi halini alır. Bu stabilizasyon sürecinin kesin dönüm noktası, bir yandan burjuvazinin açıkça saldırıya geçmesini, öbür yandan işçi sınıfının özel anlamda savunmaya geçmesini ifade eden faşistleşme süreci başlangıcı ile daima çakışır.

Şu halde faşistleşme süreci, bütün bu stabilizasyon döneminin karakteri dikkate alınmadan açıklanamaz. Özellikle Gramsci' nin belirttiği anlamda, yani, hasım taraflardan birinin veya öbürünün, ya da her ikisinin güçlerinin bir anda tamamen yok olacağı biçimde «katastrofik» bir çatışma hiçbir zaman sözkonusu değildir.

Bu görüş bizi stabilizasyon döneminin ikinci ögesine götürür, ve öbür taraftan, niçin faşizm sorusunun cevaplarından birini oluşturur? Pek çok yazar, ve bunların içinde özellikle Daniel Gue-rin, soyut bir biçimde, işçi sınıfının faşistleşme sürecinden «önce» yenilgisinden söz ederek, faşizmin sadece, kapitalist sistemin burjuvazi tarafından çözülemeyen «İktisadî çelişkilerinden» doğduğu sonucuna varmaktadırlar.

Ulaşabileceği siyasal amaçlardaki başarısızlıklarına rağmen halk hareketi, burjuvaziyi gerçek iktisadî-siyasal kazanımlar tanımaya zorlamayı başarmıştır. Burjuvazi tarafından sürekli olarak budanan bu iktisadî-siyasal kazanımlar, faşistleşme sürecinin başlarında henüz ortadan kaldırılmamış, fakat burjuvazi, karşılaştığı bunalım nedeniyle bu kazanımları artık kabul etmemeye başlamıştı.

Bu dönemde, sözkonusu kazanımların dayandığı güçler dengesi, bundan böyle burjuvazinin lehine değiştirilmekteydi.³ Güçler ilişkisindeki her değişikliğin karşıt tarafların işgal ettikleri konumların yeniden düzenlenmesi ve yeniden dağılımını kendiliğinden getireceği yalnız görünüşte gerçek gibi görünmektedir. Bu bakımdan, özellikle burjuvazinin işçi sınıfına karşı izlediği strateji konusunda şu açıklama ileri sürülebilir: ciddi bunalımlar, bu

³ Rosenberg, Der Fascismus a.g.e. Ayrıca bkz. W. Abendroth, Antagonistische Gesellschaft und politische Demokratie, 1967 s.56 ve d.

tür kazanımlara yol açtığında, burjuvazi *önce* bunların dayandığı *gerçek güçler dengesini* değiştirmeye koyulur ve ancak *bundan sonra* kazanımlara karşı saldırıya geçer. Bunun, sürecin karakterine de bağlı basit bir nedeni var: sınıf savaşının gerçek alanını ondan gizliyerek, karşı tarafı oyalayıp uyutmak ve sonunda kendinin seçtiği yerde kavgaya zorlamak.

Şu halde burjuvazi, işçi sınıfı örgütleri henüz güçlü ve belli bir etkinliğe sahip olduğu bir zamanda halk kitlelerinin iktisadî-siyasal kazanımlarını kısa vadede ortadan kaldırmak zorunda idi. Fakat bundan öte, burjuvazinin bunalımı konjonktüründe, sözkonusu olan yalnızca bu kazanımları yok etmek değil, fakat aynı zamanda halk kitlelerinin sömürülmesinde *daha da ileriye gitmekti*. Bunu yapmak için de faşizmin belirlenmiş konjonktüründe ve «sınıf işbirliği» siyasetinin iflasından sonra, işçi sınıfı örgütlerinin saf dışı edilmeleri gerekiyordu. Nihayet geçmişteki anıların burjuvazi üzerindeki özel baskısını da gözönüne almak gerekecektir: gerçekte, savaştan sonra ve işçi sınıfının uğradığı yenilgilere rağmen Alman ve İtalyan burjuvazisinin içindeki büyük korku hâlâ olduğu gibi duruyordu. «İşçi Konseyleri» bir türlü akıllarından çıkmıyordu.

İşçi sınıfına bir yenilgi atfetmek gerektiği anlamında söylenmiş olan her şeyin, sınıf savaşı alanına ilişkin her kavram gibi *görelî* olduğu görülür: bu yenilgi kavramı, *güçler dengesi* ile ilgilidir ve belirli konjonktürlerde «*mümkün olan*» amaçlarla ölçülür. Bu anlamda, işçi sınıfının faşistleşme süreci başlangıcında bir dizi karakteristik yenilgi almış olduğunu söylemek, işçi sınıfının hiç olmazsa dönüşsüzlük noktasına kadar olan evrede yeni bir amaca, *faşizmi önleme* amacına ulaşamayacağı anlamına gelmez.

İşçi sınıfının bu yenilgileri dizisinin dolaysız sonuçlarından biri de, faşistleşme süreci boyunca sınıf savaşının aldığı görünümdür. Faşizmi devrimci hareketin yükselişine bir tepki olarak gören Komintern de, A. Thalheimer, A. Tasca gibi faşizmi varolan güçlerin «*eşitlik dengesi*» durumuna bir tepki sayan başkaları da, faşistleşme süreci boyunca sınıf savaşının «*gittikçe daha çok siyasal*» bir görünüm aldığını soyut biçimde kabul ederler.

Oysa bu durum, yalnızca burjuvazinin kendi iç mücadeleleri ve işçi sınıfına karşı mücadelesi için doğrudur: işçi sınıfı mücadelesi yönündense, artık geçerli değildir. Faşistleşme sürecinin karakteristiği, işçi sınıfının burjuvaziye karşı mücadelesi *gittikçe iktisadî hak talepleri alanında sıkışıp kaldığı halde*, burjuvazi-

nin işçi sınıfına karşı savaşının gittikçe siyasal bir karakter ka-zanmasıdır. Başka bir deyişle, iktisadî ve siyasal savaşın karmaşık bileşimi içinde, işçi sınıfı savaşında iktisadî mücadele gittikçe daha öne geçer. Faşistleşme süreci sırasında işçi sınıfı kendini tamamen «*koyvermiş*» değildir: özellikle grevci hareket, bütün faşistleşme süreci boyunca görece güçlü olarak devam eder. Yalnız, mücadelenin iktisadî yönü giderek ön plana geçer. Fakat bu örtülü biçimde olur:

a) Siyasal mücadelelerin yakın geçmişiyle ilgili nedenlerden ötürü iktisadî mücadelenin gittikçe baskınlaşan rolü, siyasal mücadelenin gerçekten önde olduğu bir dönemden miras kalmış eylem biçimleri (toplular gösteriler, fabrika işgalleri, «*fiili durum*» biçimleri) altında kendini gizler. Mücadelenin özü ve biçimleri arasındaki bu tutarsızlık, dönüşsüzlük noktasında açıkça görülmektedir. Dönüşsüzlük noktası, mücadelenin iktisadî yönünün açık bir biçimde siyasal yöne baskın çıkmaya başladığı bir dönüm noktası ile çakışmaktadır.

b) Siyasal yenilgileri «*siyasal coşku*» atılımları izler; ancak bunlar, gerçek bir siyasal hareketlenmenin göstergeleri olacak kadar önemli değildir.

Nihayet, siyasal bakımdan bir savunma evresinin, *zorunlu olarak, işçi sınıfı savaşında, iktisadî yönün öne geçmesine denk düşmeyeceğini belirtelim*. Hatta bundan da öte, savunma evresinde mücadelenin doğru yürütülmesi, Lenin ve Mao'nun öğütlediği siyasal yönün öne geçmesini her zamankinden daha fazla gerektirir. Bu evrenin gerektirdiği ittifak ve uzlaşma stratejilerinde bu öncelik özellikle gereklidir. İşçi sınıfı yönünden faşistleşme süreci, iki ögenin, siyasal bakımdan bir savunma evresinin ve sınıf savaşında iktisadî yönün siyasal yönden öne geçtiği bir dönüm noktasının bir araya gelmesine denk düşer.

2. İDEOLOJİK BUNALIM BİÇİMLERİ VE DEVRİMCİ ÖRGÜTLERİN BUNALIMI

Faşistleşme süreci, işçi sınıfının ideolojik bunalımına ve devrimci örgütlerin niteliksel bunalımına raslamaktadır.

Alman ve İtalyan Komünist Partileri ile ilgili olarak, bu niteliksel bunalım sözkonusu edildiğinde, hemen belirtelim ki, devrimci örgütleri saran bunalımı alelacele bu örgütlerin stratejik yanlışlarına bağlamak sözkonusu değildir. Burada, daha çok, özellikle bu durumun özgül rolü olan sonuçları kastedilmektedir:

a) Faşistleşme sürecinin başlangıcı, Alman ve İtalyan Komünist Partilerinin açık bir şekilde işçi sınıfından kopmalarına Taslamaktadır. Özlü bir biçimde, bu partilerin kitlelerden koptukları söylenebilir. İşçi sınıfı kitlesi, bu partilerin hiçbir kitle çizgisi olmaksızın mücadele vermeye çalıştıkları yönü izlemez. *Bu partiler, sağlam olarak yerleşmiş «anti-komünist» bir geleneğin inandırarak istediği gibi, faşizm karşısında teslim olmuş değillerdir.* Faşizmin iktidara gelişine karşı çıkmaya çalışmışlar —özellikle İKP için bu durum geçerlidir—, fakat geç kalmışlar ve etkisiz araçlar kullanmışlardır. Bu karşı çıkma çabasına dö-nüşsüzlük noktasından sonra, kopuş tamamen gerçekleştiği zaman kalkışmışlardır. İşçi sınıfı kitlesi, faşizmi durdurma konusundaki bu umutsuz ve ölüm-sonrası çabalarında bu partileri izlememiştir. Ayrıca bu süreç, bu partilerin hemen hemen tüm faşistleşme süreci boyunca seçimi başarıları elde etmekten geri kalmamaları nedeniyle çok dikkat çekmiştir.

b) İşçi sınıfının yenilgilerinin Alman ve İtalyan Komünist Partilerinin kendi içlerinde de etkileri olmuş; bu partiler, tüm faşistleşme süreci boyunca derin iç bölünmelere uğramışlardır. Ortaya çıkan siyasal çizgiler bir yana, bu bölünmenin de özgül etkileri olmuştur: bu bölünme, işçi sınıfını faşist tehlike karşısında çoğu kez gerçek bir felç durumuna getirmekte ve bu da işçi sınıfının yönünü daha çok saptırmaktadır.

Zaten Devrimci örgütlerin bu durumu, işçi sınıfının ideolojik bunalımıyla aynı zamana Taslamaktadır. İşçi sınıfının bu bunalımı, daha önce sınırlarını çizdiğimiz faşistleşme sürecinde, Alman ve İtalyan toplumlarını etkilemiş olan *genel ideoloji bunalımı* içinde yer alır. Marksist-Leninist ideoloji, işçi sınıfı bünyesinde derin bir sarsıntıya uğrar: bu ideoloji yalnızca kitleleri kazanamamakla kalmaz, aynı zamanda, yerleşmeyi başardığı yerlerde de yenilgiye uğrar. Devrimci örgütler, kitle çizgisinde ideolojik yön verme işlevlerinde başarısızlığa uğradıklarında ne olduğu açıktır: Marksist-Leninist ideolojinin gerilemesi ile bıraktığı boşluğu *burjuva ideolojisi* ve *küçük-burjuva ideolojisi*, özgül biçimler altında doldururlar.

Bu ideolojik bunalım durumunda, *burjuva ideolojisinin* işçi

sınıfı üzerindeki etkisi, alışlagelmiş sendikalizm ve reformizm biçiminde kendini göstermektedir. Bunu, sosyal-demokrasinin —aynı zamanda, sosyal-demokrat parti ve sendikaların— işçi sınıfı üzerindeki etkisinin faşistleşme süreci boyunca, yalnızca devam etmemesi, fakat aynı zamanda genişlemesiyle de görebiliriz. Sosyal-demokrat ideolojinin bu şekilde etki kazanması, işçi sınıfının Komünist partisini destekleyen saflarına kadar kendini göstermektedir.

Fakat en ilginç olgu, işçi sınıfı üzerinde, doğrudan doğruya reformizm ve sendikalizm şeklindeki burjuva ideolojisi etkisinden daha çok *küçük burjuva ideolojisinin etkisidir.*

Gerçekte, burjuva ideolojisinin kendisi de faşistleşme sürecinde bunalımdadır. Bu durum küçük burjuva ideolojisinin sos-yo-ekonomik yapı içinde ve böylece, aynı zamanda, işçi sınıfı içinde, tartışmasız kabul edilen egemen bir ideolojiden daha yoğun bir şekilde, kolayca yayılmasına elvermektedir.

Nihayet, küçük burjuvazi de derin bir bunalım geçirmektedir. Bu koşullarda, Engels'in deyimini ile, «cıldırılmış küçük burjuvaların» küçük burjuva ideolojisi, kendisi de ideolojik bunalımda olan *işçi sınıfı içinde, öncekine kıyasla daha kolay yayılmasına elveren oldukça özel biçimlere bürünmektedir.* Küçük burjuvazinin bu başkaldırma durumunda, küçük burjuva ideolojisinin özünde her zaman bulunan «anti-kapitalist» görünüm en ön plana çıkmaktadır: işte bu yolla, küçük burjuva ideolojisi işçi sınıfına yayılma yolunu bulur.

Küçük burjuva ideolojisinin işçi sınıfı üzerindeki etkisi, işçi sınıfının «hayat koşullarına», yani «yaşantısına» uydurulmuş *özgül biçimlerde* kendini gösterir. Faşistleşme süreci boyunca, işçi sınıfı içinde özellikle yaygınlık gösteren bu biçimlerin bazılarının dökümünü yapabiliriz:

a) İşçi sınıfı içindeki özgül şekliyle *Anarşizm*: siyasal örgüt ve siyasal amaçları hiçe saymayı, kapitalist sistemin sürekliliği için gerekli siyasal baskı aygıtlarının —Devlet'in— rolünü, doğrudan yaşananın —fabrika— maskesi altında, dikkate almama ile birleştirerek, —*devrimci sendikacılıkla yakınlaşan*— *anarko-sen-dikalizm* halinde kendini göstermektedir.

b) *Kendiliğindencilik*, yani örgütlenmenin rolünü hiçe sayma ve nerede ve nasıl olursa olsun, doğrudan ve «kendiliğinden» eyleme soyut şekilde tapınma, yani küçük burjuva «bireyciliği»nin en güzel ifadesidir.

c) Marksist-Leninist ideolojiyi ve siyasal kitle mücadelesini

tanımayan «*darbeci devrimcilik*»: kendiliğindencilik ve anarşizmle birleşerek, ayaklanma halindeki küçük burjuvazinin, «küçük burjuva devrimciliğinin» belki de en başta gelen özelliği olan «eylemci azınlıklar» örneği, soyut bir «şiddet» tapınmasına dayanır.

Şimdiden sorunun öneminin farkına varıyoruz ve burada bazı açıklamalar yapmak gerekiyor. Şüphesiz bu biçimler, örneğin anarko-sendikalizm, başlangıçta, olumlu «kendiliğinden» proleter ifade biçimleri olmuşlardır: Lenin bunları bu açıdan ele almıştı.⁴ Yine şüphesiz sözkonusu biçimlerin altında, çoğu kez, faşistleşme sürecinde, devrimci örgütlerin siyasal çizgileri karşısında, işçi sınıfının «*sınıf işgüdüsü*» tepkisi yatmaktaydı. Buna rağmen, *faşistleşme süreci ortamında*, Marksist-Leninist ideolojiden kopmuş ve küçük burjuva ideolojisinin büründüğü özel biçimler karşısında, bu «sınıf içgüdüsü», küçük burjuva ideolojisinin etkisi altında yanlış yola sürüklenmiştir. Ve sorun burada daha ciddi-leşir, çünkü, bu ideolojik etmen dikkate alınmazsa, faşizmin işçi sınıfı üzerindeki karmaşık şok etkisi kesinlikle açıklanamaz.

Gerçekten de, küçük burjuva ideolojisinin işçi sınıfı üzerindeki etkilerinin ilk eldeki sonucu, işçi sınıfının siyasal bakımdan hareketsizleşmesini hızlandırmak olmuştur. Ayrıca, kelimenin tam anlamıyla, faşist demagoji de, «halkçı-işçi taraftarı» görünümü ve hayali vaatleri ile buna katkıda bulunmuştur. *Fakat bundan da önemlisi* faşizmin, küçük burjuva ideolojisinin işçi sınıfı içindeki bazı görünümüne açıkça sahip çıkarak, küçük burjuva ideolojisinin işçi sınıfı üzerindeki etkisini sonuna kadar sömürmüş olmasıdır. Başka bir deyişle, işçi sınıfının edilgenliğine ve etkisizleşmesine yalnızca faşist demagojinin içeriği değil, faşist demagojinin büründüğü ifade biçimleri ve eylem biçimleri de katkıda bulunmuşlardır. Bu biçimler, küçük burjuva ideolojisinin işçi sınıfı üzerindeki etkisi yoluyla, işçi sınıfına ulaşır.

Burada bir açıklama gerekiyor. Küçük burjuva ideolojisinin işçi sınıfında Marksist ideolojiyle açıkça çelişen etkisine değindiğimize göre, küçük burjuva ideolojisinin Marksist-Leninist ideolojinin kendisindeki etkisine ve özellikle proletaryanın sınıf örgütleri üzerindeki etkisine de değinmek zorunlu oluyor. İtalya'da-ki faşistleşme sürecinde İKP'nin «sol oportünizm»ine yol açan

⁴ Gerek anarko sendikalizmin, gerekse devrimci sendikalizmin **olum-lu** yanları, «burjuva» örgütlerin elkoyma anında işçi hareketinin «özerk»liğini talep etmiş olmalarında yatar.

etmenlerden biri ekonomizm ile birlikte bu etkiydi; Almanya'daki laşistleşme sürecinde de AKP politikasının *belli yanlarını* etkiledi _ yalnız bu iki örneğin hiçbir şekilde özdeş olmadığını kavramak gerekir.

Ama sol oportünizm *Marksist-Leninist ideolojinin kendi içinde bir* sapmaydı. Özellikle, Marksist-Leninist ideolojide küçük burjuva ideolojisinin etkisinin bir kanıtıydı. Tam da Lenin'in *Kominizmin* bir çocukluk hastalığı olarak nitelediği anlamda. Öte yandan, küçük burjuva ideolojisinin yukarıda değinilen dolaysız etkilerinin, yani kendiliğindencilik, anarşizm, darbecilik, v.b. Marksist-Leninist ideolojiyle *hiçbir ilgisi yoktur*. Bu anlamda, burada «ultra-sol» denecek bir şey yoktur, çünkü aslında sol oportünizm ancak Marksizm Leninizm'de' ortaya çıkar. Faşizmin gelişinde «sol oportünist» öğelerin ağır sorumluluğu vardır: ama bu, faşist partilerin doğrudan doğruya kullandığı öteki küçük burjuva ideolojik anlatımlarından ayrı bir düzeydeydi.

Ne var ki sorun bu kadarla bitmiyor. Politikalarının sadece görünüşte «ultra-sol» olduğunu göreceğimiz Komintern⁵, politikasına karşı çıkanların hepsinin otomatikman faşizme teslimiyet ya da «ultra-solculuk» olduğunu söylemiş ve onları faşizme bekçi köpekliği yapmakla suçlamıştı. Bu saldırı öncelikle Troçki'ye yönelik olabilirdi, ama Alman «sol muhalefeti» ve başkaları da okkanın altına gitti. «Ultra-solcu»luğun, faşizmi getiren etmenlerden biri olduğunu söyleyen ve işçi hareketi içinde çok yaygın olan geleneğin kaynaklarından biri budur. «Ultra-solculuk» terimi, gitgide, Komünist Partilerin teslimiyeti kabul etmeyen herkese söylediği söz haline geldi. Başka söze gerek yok.

Biz asıl, «kendiliğindenci» öğeler, anarko-sendikalistler v.b. ve önderlerinin çoğu ile, çok zaman katılıp «sol» kanadını oluşturdukları faşist partiler arasındaki belirli ve açık çatışma olayına dikkat edelim. Özellikle İtalya'da, ama aynı zamanda Almanya'da da örnekler çok ve anlamlıdır. Olayın yaygınlığı bunun raslantı ya da oportünizme bağlanacak bireysel bir dönemlik olmadığını gösteriyor.

⁵ Komintern'in VI. Kongre'de (1928) yaptığı «ultra-sol» analize ileride değineceğim. Şimdilik, 1928 sonrası Komintern politikasının yalnız görünüşte «ultra-sol» olmasına rağmen, bu dönemeç sırasında **AKP'nin kendi politikasının bazı ikincil yarılarının** gerçekte sol oportünist olduğunu belirtelim.

3. SOSYAL-DEMOKRASİ: SINIF YAPISI VE İŞLEVİ, SİYASETİ VE «SOSYAL-FAŞİZM» TEZİ

Faşistleşme süreci, işçi sınıfı üzerinde sosyal-demokrasinin etkisinin devamının ve niteliksel genişlemesinin, sosyal-demokrasinin faşizm karşısındaki siyasal çizgisinin damgasını taşır.

Bu durum ortaya iki tür sorun çıkarmaktadır:

a) Sosyal-demokrasinin etkisinin sürmesini, hem sosyal-demokrasinin *doğasına*, hem *işlevine* ve hem de faşistleşme sürecinin özgül konjonktürüne başvurarak açıklamak;

b) Faşizmin gelişinde, sosyal-demokrat siyasetin nesnel sorumluluğuna işaret etmek.

Önce, Komintern'in bu konudaki görüşlerinden, son derece yanlış ve kendi pratik uygulamasının getirdiği yıkımdan sorumlu bir kavram üzerinde duracağız. Burada kastedilen «sosyal-faşizm» tezidir.

Önce tezin ne olduğunu görelim. Gerçekte bu tez, her ikisi de sosyal-demokrasi ve faşizmin özdeş olduğunu hissettiren iki ayrı biçimde ortaya atılmıştır. Daha önce, V. Kongre (1924) tarafından ileri sürülmüş olan bu tez, özellikle VI. Kongreden sonra (1928) tüm gücüyle yeniden ortaya çıkmış ve en uç etkinlik noktasına erişmiştir.

a) Bu tezin konuş tarzına göre, «sosyal-demokrasi/faşizm» arasında bir karışım ve kaynaşım sözkonusudur. Daha V. Kongrenin kararlarında şöyle ifade bulunmaktadır: «Faşizm ve sosyal-demokrasi, büyük sermayenin diktatörlüğü ünün *tek ve aynı aracının iki ayrı görünümüdürler*. Sosyal-demokrasi, şimdiden işçi sınıfı hareketinin sağ kanadından, burjuvazinin ve dolayısıyla faşizmin sol kanadı haline dönüşmektedir»⁶ 1924'de Stalin, «faşizmin sadece burjuvazinin bir kavga kuruluşu olmayıp, aynı zamanda sosyal-demokrasiye *dayalı* bir siyasal olgu olduğunu» savunur.⁷

1928'den sonra, ve özellikle 1929'da, sosyal-faşizm teriminin ilk kez resmen kullanıldığı X. Plenum'la birlikte bu tez belirginleşir. Manuilsky, VI. Kongrede şu görüşü ileri sürmektedir: «Sosyal-demokrasi, işçi sınıfına karşı baskı eylemini burjuvaziden git-

⁶ J. Degras, **a.g.e.**, cilt II. s. 139 v.d.: Beşinci Kongrenin faşizm üstüne kararı.

⁷ H. Weber, **Die Kommunistische Internationale**, s. 117.

tikçe alacaktır. ... Böylece sosyal-demokrasi faşistleşecektir. Sosyal-demokrasinin, sosyal-faşizme bu dönüşme süreci başlamış durumdadır.» 1930'da, H. Neumann, sorunu daha da açık bir şekilde ortaya koymakladır: «Burjuvazinin sorunu, faşizm veya sosyal-demokrasi değildir; fakat, *aynı zamanda* sosyal demokrasi ile faşizmdir.»⁸ Ve en sonunda, Stalin'den alınan şu tekrarlama hep yapılır: «Faşizm, burjuvazinin, sosyal-demokrasinin etkin desteğine dayanan kavga örgütüdür. Nesnel olarak, sosyal-demokrasi, faşizmin ılımlı kanadıdır. ... Bu örgütler, «karşılıklı bağdaşmama» durumunda değillerdir, fakat tam tersine birbirlerini tamamlarlar. Birbirlerinin karşıtı değil, fakat ikizdirler. Faşizm, bu iki örgütün şekilsiz politik blokudur» (*Eserler*, cilt 6. Moskova, 1952-5, S. 294).

b) Bu teori, ikinci şekliyle daha incelmış gözükmektedir: bu durumda, bir faşizm/sosyal-demokrasi bileşimi değil, fakat, *alternatif* bir görünüm sözkonusudur. Burjuvazi ya faşist, ya da sosyal-demokrasi kartını oynayacaktır.⁹ Bununla birlikte, tezin bu biçimi, ancak birinciye görece incelmıştır: gerçekte burada, veya / veya durumu ile ilgili *hiçbir dönemleme* uygulanmamakta, tersine bu veya/veya durumunun aynı konjonktüre bağlı olacağı üzerinde ısrar edilmekte ve seçimi tamamen ikincil etmenlere bağlanmaktadır. Böylece, sosyal-demokrat kart, faşist karttan «biraz daha yasal» olmakla birlikte, bu iki kart arasındaki farkın pek az olduğu vurgulanmakta, böylece doğrudan doğruya tekrar sosyal-faşizm tezinin ilk şekline dönülmektedir.

Şimdilik bu tezin onlarsız oluşmasına imkân olmayan temel varsayımlarını açığa çıkaracağız. Bu teze, birtakım tavırlar yön vermektedir. Öyle ki, bu tezi bu tavırlardan ayırmak ve bu tavırlar olmaksızın tezin ayakta durması imkânsızdır.

1. Bu tez, faşizm denilen Devlet biçimi ve özgül rejimle, burjuva Devleti'nin öteki biçimleri arasındaki farkı tanımazlıktan gelmektedir. Faşizm ve «demokratik parlamenter» Devlet, bir ve aynı şeydir, ve büyük sermayenin diktatörlüğü olması nedeniyle, sosyal-demokrasi, bu ikinci Devlet biçiminde, faşizmle özdeşleşmektedir. Öyleyse sosyal-faşizm tezinin, faşizmin öteki burjuva Devlet biçimleri ile özdeşliği tezini birlikte getirmesi raslantı değildir. Thälmann'ın çok açık bir şekilde söylediği gi-

⁸ **Inprekorr.** Almanca baskı, sayı 69, Ağustos 1930.

⁹ Altıncı Kongre Kararları, Degras, **a.g.e.**, cilt II.

bi, «...saflarımızda, faşizm ve burjuva sosyal-demokrasisini, Hit-ler'in partisini ve sosyal-faşizmi liberal bir şekilde birbirinden ayırma eğilimleri ortaya çıktı.»¹⁰ Veya bundan da öte, 1931'deki XI. Plenum'a Manuilsky'nin sunduğu rapor: «saflarımızda ağırlığı olan ve,... faşizm ve burjuva demokrasisi arasında, sosyal-de-mokrazi ve Hitler'in partisi arasında bir karşıtlık üzerine spekülasyon yapan yanlıgılar ... son derece zararlı ve ölümcüldürler.»¹¹

Devlet biçimlerinin birbirine özdeşliği tezi ile eşlenen bu sos-yal-faşizm tezi, oldukça anlamlı varsayımlara yol açmaktadır: sosyal-demokrasi, faşizmin zaferinden hiçbir kaygı duymaması bir yana, Nazilerle birlikte iktidara katılıp, faşizm demek olacak olan nasyonal-sosyalizm/sosyal-demokrasi «şekilsiz bloğunu» ortaya çıkaracaktır. Böylece aynı Manuilsky'ye göre: «Burjuvazinin, faşist yöntemlerle işçilerin eylemini ezmeye yönelmesi, üst kademelerin bundan böyle önceden olduğu şekilde, yani, sosyal-demokrasinin katılması veya desteği ile iktidarını yürütmeyeceği anlamına gelmez. Faşizm, burjuvazinin diktatörlüğü sisteminden ayrı bir hükümet yöntemi değildir. Bunun tersini düşünen ise bir liberaldir »¹² Veya Thälmann'ın ifade ettiği şekilde: «Nazilerin hükümete girmeleri halinde bile, faşist diktatörlüğü kurmak için burjuvazinin sosyal-demokrasi ile işbirliğini terketmesi sorunu ortaya çıkmayacaktır.»¹³

2. Bu tez, faşist partinin kendisinin kitle partisi niteliğini ve açık siyasal niteliğini tanımamazlıktan gelmektedir. Bu konuda 1924'de, Stalin'in analizi, gerek esin kaynağı, gerekse tamamen yanlış sonuçlar çıkarması yönünden dikkat çekicidir. Stalin, faşizmin sırf burjuvazinin basit bir kavga aracı olmayıp, aynı zamanda bir siyasal kitle olayı olduğunu tesbit ederek, bundan faşizmin sosyal-demokrasiye dayandığı sonucunu çıkarmakta, yani faşizmin kendine özgü halk tabanının anlaşılmasız ve düşünülemez

¹⁰ **Die Internationale**, Aralık 1931.

¹ Bkz. ayrıca. Onbirinci Plenum Kararları, Degras, **a.g.e.**, cilt III. s. 151 v.d.

¹² **Aynı yerde.**

¹³ **Die Internationale**, Ocak 1932. Sosyal-faşizm teorisi ilkin 1924'de ortaya çıktığında (Beşinci Kongre) aynı yanlışlar vardı: Zinoviev, sözü geçen raporunda şöyle diyordu: «Tekrar ediyorum, barışçı demokratik çığır kapitalizmin ölümünün işaretidir, Bunun demokrasi ya da 'faşizm' biçimini alması fazla önem taşımaz.»

olduğunu belirtip, sosyal-demokrasinin bir bakıma bizzat faşizmin halk tabanını —kitle tabanı— oluşturduğu sonucuna varmaktadır.

3. Dolayısıyla «burjuvazinin aracı» faşist partinin yapısını ve işlevini tanımamak, sosyal-demokrasinin yapısını ve işlevini tanımamakla birlikte yürür. Kitle tabanı ve sınıfsal temsil açısından ve burjuvazi karşısında oynanan rol açısından, elbette bu iki durum birbiri ile bağlantılıdır.

İlk açıdan, sosyal-demokrasinin niteliğini tanımamak konusunda, Komintern'in, doğuşundan beri ve özellikle IV. Kongreden sonra, ne sosyal-demokrasinin işçi sınıfı içinde direnişini, ne de bunun nedenlerini kavrayamadığını belirtmek gerekir. Komintern sürekli, sosyal-demokrasinin işçi sınıfı üzerindeki etkisinin saf dışı olacağını beklemiştir. Bu durum, şüphesiz, faşistleşme sürecinde bu etkinin sürmesinin konjonktürel etmenlerini bilmemekten gelmektedir. Fakat sırf buna bağlı da değildir. Aynı derecede, Komintern'in ekonomist görüşü çerçevesinde, ideolojik-siyasal etmenlerin önemsenmemesine de bağlıdır.

Bu önemsememe, her şeyden önce, Lenin'in *Sosyal-demokrasi ve «işçi aristokrasisi» ilişkisi* konusunda sürekli olarak tekrarlanan tezinin, Komintern içinde belirli bir tarzda yorumlanışında kendini göstermektedir. Sosyal-demokrasi olgusu gitgide özünde «iktisadî» bir olgu sayılmıştır.

Buna göre, sosyal-demokrasinin tek gerçek popüler tabanı, emperyalist burjuvazilerin aşırı kârından dağıttığı kırıntılarla beslenen bu işçi-aristokrasisi tabakasının iktisadî çıkarlarına dayanacaktır. Bu, *en sonunda*, sosyal-demokrasinin gerçek kitle tabanı olmaz anlamına gelir. Üstelik, «iktisadî katastrofizim» etkisi altında, bu aşın kârların daralacağı ve böylece bu tabanın da etkisizleşeceği beklenmekteydi.

Sosyal-demokrasinin, bu tabaka dışındaki kitle etkisi konusunda ise, Komintern bu olguyu hasıraltı etmediği durumlarda, işçi sınıfında «sosyal-demokrat yanılısamalar» deyimi ile hafife almakta idi. Bu terim altında, ideolojik etmenlerin rolünün yeterince önemsenmemesi saklanmaktadır; ve bu çok önemlidir. Aslında, Komintern bu sosyal-demokrat düşlerin, faşistleşme sürecinin ilerlemesiyle artık tamamen belirgin olarak kabul edilen «olayların» kendi kendini tanımlama erdemiyle pek yakında kendiliğinden çökeceğini beklemektedir. «İşçiler gittikçe her şeyin farkına varmaktadırlar» türünden sözlere çok raslanır ve öbür taraftan, bu tür sözler kitleleri sosyal-demokrat düşlerden uyandıracığı

kabul edilen faşizmin iktidara gelmesinden sonra da devam ederler. Oysa, kapitalist bir toplumda, sosyal-demokrasinin, bazı devrimci dönemler dışında oldukça önemli dalgalanmalara uğramakla birlikte, sürekli bir kitle tabam olmaktadır: Bu durum, özellikle burjuva ideolojisinin ve aynı zamanda küçük burjuva ideolojisinin işçi sınıfı üzerindeki etkisinden ileri gelmektedir. Burjuvazi salt örgütlü fizik baskı ile egemen olamayacağı için, ve ideoloji sadece fikirlerde kalmadığından, *burjuva Devlet, her durumda, özellikle burjuva ideolojisinin işçi sınıfına aşılmasına yönelik bir (veya birtakım) ideolojik Devlet aygıtına sahiptir.* Sosyal demokrat tipte bir parti (sendikalar konusu daha ileride ele alınacaktır), «normal» burjuva Devlet'i biçimlerinde, benzer yapıda bir aygıtı oluşturur.

Sosyal-demokrat tipte bir parti, Lenin'in 1921'deki nitelemesine göre, işçi sınıfı içinde *burjuvazinin siyasetini izleyen bir «işçi partisi»* demektir. Bu partinin sınıf tabanı, üye ve militanlarının görece önemli bir kesimi, örgütünün alt kademeleri, geniş ölçüde işçi kökenlidir.

Böylece, bu tip bir parti, İtalya'daki (Katolik) Halkçı Parti, Almanya'daki (Katolik) Merkez Partisi vb. gibi, o dönemin *işçi desteğine dayanan burjuva partilerinden* ayırıldı. Öte yandan, bu parti mutlaka sosyal-demokrat değildir: sosyal-demokrasi görevini artık yerine getiremez olduğunda —gözden düştüğünde— hemen bir başkası bunun yerini alacaktır.¹⁴

¹⁴ Bunun tek somut örneği, dönemin sosyal-demokrasisini bir «işçi partisi» olarak, tanımlamakla sorunu koyan, Fransa'daki SFIO'dur: a) Fransız işçi hareketinin özel anarko-sendikalist geleneği ve «partiler»e duyduğu güvensizlik sadece FKP tarafından ve oldukça geç bir tarihte giderilebildi; b) «Jakoben radikalizmi» yüzünden SFIO ile Fransız küçük burjuvazisi arasında kısa zamanda yakın bir ilişki kurulmuştu. Sadece Alman sosyal-demokrasisinin gerçek bir «işçi partisi» olduğu sık sık özellikle A. Kriegel tarafından (Le Pain et les roses, Paris, 1968, s. 167) savunulmuştur. Bu yanlıştır. Kriegel'in Fransız örneğini çok yakından tanıyor olması görüşünü bulandırmış olmalı. Bunun için SFIO'yu Avrupa'nın öteki sosyal-demokrat örgütleriyle özdeşliyor. Alman partisini de istisna sayıyor. Benim görüşümü destekleyen kaynaklar olarak, bkz. R Michels, **Political Parties**, 1966 ikinci baskısı, s. 254 v.d. ve S. Neumann (ed.), **Modern Political Parties**, 1966. Sos-

«Sınıf işbirliğinden» —bu parti hükümeti açıkça destekler ve-ya katılır— burjuvazinin siyasetinin işçi sınıfının ezilmesini gerektirdiği noktaya kadar gelen ve burjuvazinin işçi sınıfına karşı kararlı bir siyasetine denk düşen «normal» Devlet biçimleri içinde, bu parti ideolojik aygıtı oluşturur.

Çünkü, öbür taraftan, bu partinin özellikle işçi sınıfı içinde bir kitle partisi olması nedeniyle, işçi sınıfının uğraşmaları zorunlu olarak partiye de geçer ve partiyi hem doğrudan doğruya, hem de partiye bağlı örgütlerin (hattâ kimi zaman partinin kendisi örgütlere bağlıdır) —sendikalar— desteği ile etkiler. Böylece, bu parti, kendi varlığının bağlı olduğu kurumsal işlevini yitirme pahasına temsil temelini sürdürmek zorunda kalmaktadır. Bu tip bir parti, işçi sınıfı yönünden bir uzlaşma siyaseti, bu Devlet biçimi ve sözkonusu belirli siyaset çerçevesinde, burjuvazinin kabul edebileceği bir çizgi izler. Öte yandan, böyle bir partinin bünyesinde, çeşitli kademeler, şefler ve bürokrasi görevlileri, kitleye daha yakın alt tabakalar, militanlar arasında önemli ayrımlar kaçınılmazdır.

Başka bir söyleyişle, sosyal-demokrat tipte bir parti, burjuvazi tarafından her zaman ve her şekilde, her şeye yarayan basit bir «araç» gibi kullanılamaz. Kesin olarak belirlenmiş bir toplumsal işleve bağlı bir kurum olarak kalır.

Aslında faşizm de burjuvazinin belirli bir siyasetine uyan özel bir Devlet ve yönetim biçimini oluşturur. Faşizm bu şekli ile Devlet'in ideolojik aygıtları dahil, tüm Devlet kuruluşunun yeniden düzenlenmesine tekabül etmektedir. Böyle bir yeniden düzenlemede, sosyal-demokrat tipte bir parti, kitle tabanının işçi sınıfına dayanması nedeniyle ve sınıf savaşının bu parti aracılığıyla

yal-demokrai partilerin örgütsel biçimleri birbirlerinden ve değişik dönemler süresince önemli ölçüde ayrılır. Partiler bir bölüm olarak «burjuva partilerinden çok daha disiplinli ve merkezleşmiş olmakla birlikte, örgütsel biçimleri yüksek derecede bürokratik merkezizetten (örneğin Almanya ve Avusturya) görece liberal bir rejime Kadar (İngiltere' deki gibi) değişir. Aslında, politik çizgileri yüzünden de, sosyal-demokrat partilerin tipik bir örgütsel biçiminden —örneğin, Bolşevik örgütlerde olduğu gibi— söz etmek mümkün değildir. Avrupa'nın sosyalist partileriyle bir karşılaştırma için, bkz. M. Duverger, *Political Parties*, Londra 1966.

yürütülmesi ölçüsünde, hiçbir işlev alamamakla kalmayıp, tersine, tamamen yıkılmalıdır.

Ve sonunda yıkılır zaten. Burjuvazinin siyaseti, bundan böyle, işçi sınıfının tamamen yok edilmesini amaçlamaktadır.

Bu sonuncu durumda bile, işçi sınıfına karşı örgütlü ve geniş ölçüde fizik baskı —sosyal-demokrat tipte bir partinin bunu sürdürme imkânı yoktur— burjuvazinin egemenliğine yetmez. Başka aygıtların herhangi bir şekilde görevi devralmaları gerekecektir. Bunlara, başka örnekler arasında, özellikle kitle tabanı ve örgütsel yapısı işçi sınıfı dışında (küçük burjuva) ve dolayısıyla, ideolojik rolü, sosyal-demokrat tipte bir partininkinden tamamen değişik olan faşist örgütler gösterilebilir.¹⁵

Son olarak, hâlâ bu özgül bağlam içinde kalmak üzere, nas-yonal-sosyalizmin iktidara gelmesinden önceki dönemde sosyal-faşizm teorisi Komintern açısından şu yan-anlama sahipti. Alman ve Avusturya sosyal-demokrasisi bu sıralarda oldukça mer-kezleşmiş, disiplinli ve bürokratikleşmiş bir partiydi ve işçi hareketinin gelişmesini, ekonomik ve politik taleplerini başarılı bir şekilde bloke ediyordu. Böylece, sosyalist demokrasi ve sosyalist özelemleri boğduğu için, işçi sınıfı kitlesi üstünde faşist «yöntemler» ve «uygulamalar» yoluyla' «faşist» tipte bir baskı kurduğu söyleniyordu.

Sosyal-demokrasinin rolünün kitleleri yanlış yönlendirmek ve devrimi engellemek olduğu konusunda tartışma yersizdir. Ama bu işlevi faşist parti ile aynı şekilde yerine getiremeyeceği ve getirmediği de açıktır; oysa, sosyal-faşizm teorisinin ayağını bastığı yer bu noktadır. Aslında «uygulamalar» ve «yöntemler» boşlukta değil, onlara dayanak olan aygıtlarda varolur: özelliklerini aygıt belirler. Sosyal-demokrasi ve faşizm bu rolü aynı şekilde yerine getirmezler—ne işçi sınıfına baskı yapmakta (yanlış anlam-

¹⁵ Bir sosyal-demokrat parti **küçük burjuvaziye** de içerecek şekilde genişletilebilir. Fakat gene de işçi sınıfı içinde burjuva ideolojisi ve politikasının bir çeşit **iletişim kanalı** olarak işlev görür. Ama sosyal-demokrat türden bir partide, bu küçük burjuva öğesinin, sadece veya başlıca sayısal değil, daha çok politik, ideolojik ve örgütsel olan öneminin **bazı sınırları vardır**. Bunları aşınca işçi **sınıfından izleyici bulan bir burjuva partisine dönüşür**. Bu sürecin eşitsizliğine rağmen, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın sosyal-demokrat partilerinin çoğu böyle evrilmişlerdir.

da), ne de ideolojik ya da örgütsel biçimleri sözkonusu olduğunda.

Bütün bu yaklaşımları gözönüne alarak ve Stalin'in kendi terimlerini kullanarak, sosyal-demokrasi ve faşist partinin sadece birbirlerini «tamamlamadıkları» gibi, hattâ kelimenin tam anlamı ile, kesinlikle-«karşılıklı bağdaşmadıkları» söylenebilir. *Sosyal-demokrasi ve faşizm aynı Devlet biçimi içinde kesinlikle aynı yeri işgal edemezler*.

4. Burada, burjuvazinin stratejisi açısından ve burjuvazinin, ya sosyal-demokrat kartı veya faşist kartı oynayacağı, veya aynı zamanda her ikisini birden oynayacağı alternatifi içinde ele alınan sosyal-faşizm tezi, faşistleşme süreci konusunda ve sınıf savaşında, güçlerin, gerçek dengesine göre, adımlar ve dönüm noktaları halinde bir dönemleme konusunda, önemli ve anlamlı bir yanlışlık içermektedir. Siyasal bunalım ve faşistleşme süreci sorunlarına bütünüyle yabancı, çizgisel «organik süreç» anlayışı ile, «demokratik parlamenter» Devlet biçimi ve faşist Devlet biçiminin özdeş sayılmasının bir arada bulunuşu raslantı değildir.

Burada gözlenen şey: burjuvazinin, eğer gerekli görürse, *sta-bilizasyon döneminin sonunda ve faşistleşme süreci başlangıcında*, «sınıf işbirliği» kartını oynadığıdır. Öte yandan, bu kart, ya bizzat iktidardaki sosyal-demokrasi tarafından (Alman örneği) veya sosyal-demokrasinin doğrudan katılması olmaksızın, burjuva siyasal partilerince oynanmaktadır. Başka bir deyişle, bu durum. İşçi sınıfının yenilgisinin başlangıcı ve burjuvazinin saldırıya geçmesi ile çakışmaktadır.

Fakat bu siyaset başarısız kalır. Burjuvaziye, ne işçi sınıfı-, nın iktisadî-siyasal kazanımlarının tamamen geri alınmasını sağlar, ne de halk kitlelerinin sömürülmesine kesin bir artış getirir. Bundan böyle ve tüm faşistleşme süreci boyunca bu siyaseti izlemeyi yalnız orta sermayenin siyasal temsilcileri deneyeceklerdir. Yine de —ve önemli bir konudur bu— bu siyasal temsilciler, giderek hem büyük sermayeden, hem de kendi sınıf kesimlerinden kopmaktadırlar. Büyük sermayeye gelince, artık ötekilerin yanısıra veya aynı zamanda sınıf «işbirliği» kartını asla oynamaz. Ayrıca, zaten büyük sermayenin bu kartı hiç oynamamıştır. Kesinlikle faşist bir çözüme yol açan bu durum, siyasal alanda olanlarla aldanmayıp, bu alanın gizlediklerini ve temsil eden/edilen bağının kopuşunu ele aldığımızda çok daha açıklık kazanır.

Bu süreçten, faşistleşme süreci ile ilgili genel bir sonuç çı-

kanlanabilir mi? Yeterince yaygın bu sonuç şöyle olacaktır: «*önce* sosyal-demokrasi, *arkasından* faşizm». Kanımca böyle bir sonuç çıkarmak fazla ileri gitmek demektir; çünkü bu sonuç, belli bir ölçüde faşizmin «burjuvazinin son kartı»—yani «burjuvazinin güçsüzlüğünün kanıtı»— anlayışı ile bağlanmakta ve aynı zamanda «organik» bir sosyal-demokrasi/faşizm sürekliliği yanılması sürdürmektedir. Gerçekte, bu dönemde, büyük sermayenin sosyal-demokrat sınıf işbirliği kartını ele almış olduğu hiç de kesin değildir. Bu daha çok orta sermayenin büyük sermayeye zorla kabul ettirdiği bir çözüm olmuştur ve bunu büyük sermaye ile işçi sınıfı arasındaki güçler dengesinden çok, büyük sermaye/orta sermaye güçler dengesi kabul ettirmiştir. Üstelik, faşistleşme başlangıcı, işçi sınıfının yenilgisinin pekişmesini ve büyük sermayenin açıkça saldırıya geçişini yansıtmaktadır. Bu koşullarda, sosyal-demokrasinin, büyük sermayenin siyasetinin gerçekleşmesi için uygun bir araç oluşturduğu düşüncesi doğru gözükmemektedir.

«Sosyal faşizm» teorisine şiddetle karşı çıkan Troçki'nin bu konudaki fikirleri nelerdir?¹⁶ «Bu 'çağ' sorusuyla ilgili olarak faşizm üstüne eşit derecede çarpık ve pervasız bir tartışma başladı. Muhalefet, burjuvazinin ancak dolaysız bir devrimci tehlike rejiminin temellerini tehdit ettiği zaman faşist omzunu döndürdüğü tezini savundu... Bu anlamda etkin faşizm, kapitalist toplum açısından, başkaldıran proletaryaya karşı açılmış bir iç savaş de; mektir. Ya da tersine, burjuvazi solunu, sosyal-demokrat omzunu çevirmek durumunda kalır, —ya iç savaş öncesi bir dönemde, proletaryayı kandırmak, uyutmak ve demoralize etmek için, ya da proletaryanın ciddi ve kalıcı bir zaferini izleyen bir dönemde, yani geniş halk kitlelerini, bu arada devrimden hayal kırıklığına uğramış işçileri parlamenter yoldan denetim altına alarak normal rejimi restore etmek için. Teorik olarak mutlak biçimde karşı çıkılmaz olan ve bütün mücadele sürecinde pekişen bu analize karşı, Komintern önderleri, sosyal-demokrasinin faşizmle özdeş olduğu yolundaki anlamsız ve basite indirgenmiş iddiayı ortaya attılar. Sosyal-demokrasinin, burjuva toplumun temellerine karşı faşizmden daha az kölece davranmadığı ve tehlike anında her zaman gönüllü olarak bir Noske çıkardığı gibi tartışılmaz bir olgudan yola çıkan Komintern önderleri sosyal-demokrasi ile Fa-

¹⁶ The Thlrđ Internationale after Lenin, s. 112-113.

şizm arasındaki polilik farklılığı bütünüyle hiçe indirmiş ve bunun yanısıra açık bir iç savaş dönemiyle sınıf mücadelesinde «normalleşme» dönemi arasındaki farklılığı da hiçe indirmiştir.»

Aslında, Komililerin- yönelttiği doğru eleştirilere rağmen, Troçki bu analizinde faşizmi yanlış bir şekilde devrimci bir harekete ve ilan edilmiş iç savaşa karşı, bir tepkiyle özdeşlemede, ayrıca da *ilk* sosyal demokrasi (proletaryanın yenilgisinden sonraki dönem. «normalleşme») ve *sonra* faşizm (yenilgi dönemini izleyen devrimci yükseliş dönemi) sonucuna varmaktadır. Faşizmin yükselişinin başlangıcı, işçi sınıfının yenilgisinde bir dönüm noktasına denk düşüyorsa, Troçki'nin dediğinin tersine, proletaryanın bu yenilgiden sonra yükselmediği unutulmalıdır. Çünkü şimdi burjuvazi sürekli bir saldırı içindedir. Yenilgi ne büyük sermayenin kitleleri rejimin «normalleşme»sine katmayı tasarladığı, ne de ayaklanan proletaryaya karşı iç savaşa yol açan bir durum yaratır.

Faşizmin yükselişinin kesin özelliği, daha önceki dönemlerde büyük sermaye tarafından istihdam olunan sosyal-demokrasinin politikaları yürütmek için yeterli bir araç olup olmadığını belirler —Almanya ve İtalya'da sosyal-demokrasi, faşizmin yükselişi sırasında «sınıf uzlaşmacılığı»na katkıda bulunsa bile. *Bu koşullarda kullanımı*, genel olarak büyük ve orta sermaye arasındaki çelişkilerin olacağı biçimlere uyar.¹⁷

Bütün bunlar, şüphesiz, faşizmin gelişinde, sosyal-demokrasinin faşizm konusundaki tavrının ciddi sorumluluk taşımadığı anlamına gelmemektedir. Üstelik, sosyal-demokrasinin kitle üzerinde önemli ölçüde etkisi olmasına rağmen; bu etki sözü edilmiş olanlardan daha başka etmenlere bağlıdır, işçi sınıfı hareketinin savunma evresine girişinin ardından, her zaman olduğu üzere, tekrar sosyal-demokrasinin yükselmesi gelmektedir.

Sosyal-demokrasinin bu teslimiyetçi tavrı, sosyal-demokrasi ve faşizm arasında doğrudan bir çatışma olmadığına göre, sınıf işbirliği partisinin siyasetinin tipik bir örneğidir.

4. KOMÜNİST PARTİLER VE SİYASETLERİ KOMİNTERN'İN DÖNEMEÇLERİ VE İTTİFAKLAR STRATEJİSİ

Faşistleşme süreci ve faşizmin iktidara gelişi, bir yandan İtalyan Komünist Partisinin, öte yandan Komintern ve Alman Komünist Partisinin yanlış stratejisine denk düşmektedir.

Burada temel olarak, anahtarı *ittifaklar stratejisinde* bulunan, faşizme karşı mücadele konusu üzerinde durulacaktır. Bu konuda, İtalyan ve Alman Komünist Partilerinin çizgi ve niteliklerini, «ultra-sol» sıfatıyla, çok çabuk bir benzerliğe sokma eğilimi var. Her ne kadar benzerlikler ve orta noktalar bulunsa da, bu iki örnek durum, başka nedenlerin yanında, Komintern'in bu iki örnek durumda değişik bir tutum göstermesi ölçüsünde benzemezler. Özellikle, bu dönemde İtalyan Komünist Partisinin çizgisi, Komintern'in resmi çizgisinin tersiydi ve bu yüzden Komintern bu çizgi ile mücadele etmiştir. Oysa Alman Komünist Parti'sinin çizgisi Komintern'in resmi çizgisinin kesin bir uygulaması idi. Bundan başka, İtalyan Komünist Partisinin «goşizmi», Komintern'in nasyonal-sosyalizm konusunda «ultra-sol» olarak bilinen çizgisinden tamamen farklı idi.

Son olarak, bu partilerin çizgisini ve bu çizginin, mücadelenin adımları ve dönüm noktaları ile ilgili yanlış bir görüşe bağlı olduğunu görmeksizin, soyut biçimde inceleme eğilimi, çoğu kez ağır basmaktadır. Bu çizgi, faşizmler döneminin niteliği ve bu ittifaklar stratejisi çizgisinin uygulanacağı adımın niteliği konusunda yanlış bir değerlendirmeye bağlıdır.

Önce İtalyan örneğini ele alalım: Komintern, III. Kongresi ile, sınıf savaşında bir «stabilizasyon» dönemini kabul edip, «kitlelere doğru» sloganını ileri sürer ve Komintern yönetimi, altı ay sonra, Aralık/1921'de, bu sloganın uygulanmasına bağlı olarak, *birleşik cephe* tezlerini benimser. I. Plenum (Şubat-Mart/1922) tarafından ve IV. Kongre kararı ile «proleter cephenin birliği üzerine tezler» başlığı altında teyid olunan bu tezler, daraltılmış bir şekilde IV. Kongre kararlarına eklenirler. Ayrıca bu tezlerin, *Le-nin'in doğrudan sorumluluğu altında* geliştirilmiş olduğunu belirtelim.

Tam olarak ne kastedilmektedir? Komintern, *aynı zamanda* sınıf savaşında bir dönüşü, bir önceki dönemin sekter nitelikteki yanlışlarını ve ayrılmaya rağmen hâlâ süren sosyal-demokrasi

etkisini tesbit ederek, tüm çabalarını birleşik proleter cephesi oluşturulması konusunda yoğunlaştırmaktadır. «Tabanda» birleşik cephe, hiç şüphesiz, içinde komünist partilerin bağımsızlığını ve özerkliğini ve işçi sınıfı örgütlerine komünistlerin kesinlikle katılmalarını içeren bu cephe, aynı zamanda sosyal-demokrat parti ile ilgili olarak, bu partinin belli bir değerlendirmesinden türetilmiş bir siyaseti de içermektedir.

Daha yakından bakacak olursak: «Birleşik cephe taktiği, geniş işçi kitlelerinin zorunlu, hayati çıkarları için günlük mücadelelerine komünist öncülerin katılması anlamına gelir. ... Bu eylem içinde komünistler, hain sosyal-demokrat şeflerle ve Ams-terdam önderleriyle tartışmaya özellikle hazırdırlar. ... Bağımsız komünist partilerin varlığı ve bu partilerin burjuvazi ve karşı-devrimci sosyal-demokrasi karşısında eksiksiz eylem özgürlüğü, komünistlerin hiçbir durumda bırakmayacakları ve proletaryanın önemli tarihî kazanımını oluşturmaktadır. ... Birleşik cephe taktiği, hiçbir durumda, yüksek kademedeki, parlamenter bir amaç taşıyan seçim «kombinezonları»nı belirlemez. Birleşik cephe taktiği, komünistlerin, başka parti ve gruplara bağlı olan tüm işçilere ortak kavga önerisidir. ... Birleşik cephenin gerçek başarısı tabandan, bizzat işçi kitesinin içinden gelişir. Fakat aynı zamanda komünistler, kendilerine karşı olan *işçi partilerinin* (sosyal-demokrat veya 2/3 Enternasyonal'e üye) yönetimleriyle, belirli koşullarda anlaşmayı reddedemez. Kitleler bu tartışmaların devamından eksiksiz ve sürekli olarak bilgilendirilmelidir...»¹⁸

Birleşik cephe tezleri doğrudan doğruya Leninist «kitlelere doğru» sloganı sonucunda ortaya çıktı ise de, IV. Kongre'de ve bunun hemen ertesinde Komintern'in tavrı açık bir değişme göstermekte, ve burada, daha önce gördüğümüz bir slogan, işçi hükümetleri —*Arbeiterregierungen*— yani, amaçları belirli komünist/ sosyal-demokrat ittifakı hükümetleri savunulmaktadır: «Böyle bir hükümet, ancak kitle mücadelesi sonucunda ortaya çıktığı ve mücadeleciler işçi örgütlerine dayandığı zaman mümkündür... Bir işçi hükümetinin en başta gelen görevleri, işçi sınıfını silahlandırmak ve burjuva ve karşı-devrimci örgütleri silahsızlandırmak olmalıdır... Hatta, bir parlamenter koalisyondan doğan ve dolayısıyla tamamen parlamenter kökeni olan bir işçi hükümeti bile devrimci karakterin yükselmesi için fırsat oluşturur. Elbette, devrimci bir siyaset izleyen gerçek bir işçi hükümetinin doğuşu

ve iktidarda kalışı, burjuvazi ile son derece keskin bir mücadeleye ve sonuçta burjuvazi ile iç-savaşa yol açacaktır...»¹⁹

Bununla ne kastedildiği bellidir ve Dimitrov durumu açıklığa kavuşturmaya çalışır. Burada temel olarak birleşik cephe konusunda, İtalyan Komünist Partisinin siyaseti ile ilgili ilk tezlere dayanmak gerekmektedir.

Kominternin IV. Kongresi (1922-1923) ile VI. Kongre arasındaki döneme gelince, bu dönem üzerinde burada fazla durulmayacaktır; çünkü bu dönem, faşistleşme sürecini doğrudan ilgilendirmemektedir. Sadece bu dönemde, ittifaklar sorunu konusunda, ve Komintern'in evrelere ilişkin olarak yaptığı değerlendirmeler konusunda büyük bir *karışıklık (confusion)* ile dolu olduğunu belirtelim.

V. Kongrede, «stabilizasyon» sessizce geçiştirildiği halde, ve işçi hükümetleri konusundaki tutumun değişmesine rağmen yine de «ultra-sol» bir dönüş görülür. IV. Kongreye göre işçi hükümetleri, devrimle gelecek proletarya diktatörlüğü yolunda bir «aşama» sayıldığı halde, V. Kongre — «bolşevizasyon» kongresi— bu hükümetleri, bunların devrimden önceki özel bir aşama olamayacaklarına işaret ederek, proletarya diktatörlüğü ile özdeş saymaktadır; pratikte bu, işçi hükümetleri tezinin reddedilmesi anlamına gelir. Birleşik cephe tezleri görünüşte, dokunulmamış halde kalmaktadırlar; fakat (ve bu durum, sosyal-faşizm tezinin ilk kez ortaya çıkışına denk düşmektedir) ayrıca bu birleşik cephe, «devrimci bir kitle ajitasyon ve mobilizasyonu yönteminden başka bir şey değildir», ve «başlıca amacı karşı-devrimci sosyal-demokrasi şeflerine karşı mücadele etmekten ibarettir».

V. Plenum (1925), stabilizasyonu kabul ederek, yeniden üst düzeyde ilişkiler siyasetine döner. Komintern, V. Kongre'ye katılan sol parti yöneticilerine karşı yoğun bir mücadele yürütür.

Kominternin VI. Kongresi ile (1928) kesin dönüş gerçekleşir.²⁰ Bu sırada Almanya'da faşistleşme sürecinin başlangıcı ile

¹⁹ Aynı yerde.

²⁰ Aslında, **kronolojik** açıdan, VI. Kongreye **zamanında** tekabül eden bir dönüm noktası değildir, sözkonusu olan. Bu dönüm noktasının ilk belirtileri daha 1927'deki **VIII.** Plenum'da görülebilmektedir: sol sosyal-demokrasi akımı komünistler için sağ akımdan daha tehlikeli görülmektedir. Hatta VI. Kongrenin **karar** tasarıları, Stalin'in **tavırları ile**

ifadesini bulan, işçi sınıfı hareketinin savunma evresi henüz başlamış olduğu halde, «stabilizasyon» döneminin sonu, «ekonomist katastrofizm» etkisi altında, proletaryanın saldırdığı ve devrimin gündemde olduğu bir evre olarak nitelenmektedir: Açık olarak ileri sürülen, «saldırı stratejisidir». Sosyal-faşizm tezi ön plana çıkmakta ve ittifaklar stratejisinde «sınıfa karşı sınıf» (classe contre classe) ve «tabanda birleşik cephe» sloganları ile tanımlanan bir dönüş yapılmaktadır.

Bu konuda, III. Kongre de, tabanda birleşik cepheden söz ettiği halde, değişiklik, Komintern ve Alman Komünist Partisinin sosyal-demokrasi ve sosyal-demokrat kuruluşları izleyen kitleler konusundaki somut siyasetindedir: «Gayet açıktır ki, sosyal-faşistlerle birlik olunamaz.»²¹ «Sosyal-faşistler bizim açımızdan hiçbir işbirliğinin mümkün olmadığını bilirler... Hiçbir komünist, faşizmin sosyal-faşizm yardımı ile yenileceği düşünüyü paylaşmaz.»²² Öte yandan bu çizgi, yalnızca sosyalist partinin üst kademesine uygulanmamaktadır: «sosyal-faşistleri, işletmelerdeki ve sendikalarındaki görevlerinden atınız.»; «İşletmelerden, iş bulma bürolarından, çırak okullarından, küçük sosyal-faşistleri atınız»; «Okullarda ve dinlenme yerlerinde sosyal-faşistlere vurunuz.»²³

Öte yandan, sosyal-demokrasinin «sol» kanadı en tehlikeli düşman sayılmaktadır: «Devrimci hareketin yükselişi ..., Komintern'e ve şubelerine sosyal-demokrasiye ve özellikle onun, komünizmin en tehlikeli düşmanını ve işçi sınıfının savaştan eyleminin artmasının başlıca engelini oluşturan «sol» kanadına karşı mücadeleyle kesinlikle derinleştirmelerini gerektirmektedir...»²⁴

Sosyal-demokrat kitleler konusuna gelince, Thaelmann'ın bu konudaki anlatım biçimi, bu kitlelere karşı alınan tutumu ortaya koymaktadır: «... sosyal-faşistlerin etkisinden kurtulmadıkça,

Bukharin'inkiler arasında görece ye oldukça eğreti bir uzlaşmanın izini taşımaktadırlar. Dönüm noktası, ancak 1929'daki X. Plenum ile belirginleşir.

²¹ H.Remmele, **Die Internationale**, Mart 1930.

²² **Rote Fahne**, Mart 1931.

²³ Öte yandan, 8 Haziran 1932 tarihli **Rote Fahne**, «Anti-faşist cephe» siyaseti gereği, bu nitelermeyi yalnızca ASP'nin «yönetici çevrelerine» attığı zaman, Die Internationale (C. XV. s. 274) tarafından «sağ sapma» ile suçlanmıştır.

²⁴ X. Plenum (1929) kararı, Protokoll, X. Plenum **der Ek der Kl**, s. 397.

[PSA ve ADGB'e bağlı] bu milyonlarca işçi, *anti-faşist mücadele yönünden kaybedilmişlerdir.*»²⁵

Elbette bu strateji, *baş düşman* anlayışıyla birlikte gelmekte dir. Bu baş düşman, yenilgisi faşizme karşı zaferin, ayrıca kro nolojik anlamda da *önkoşulunu* oluşturan faşizm değil de, sosyal-demokrasidir. «Nasyonal-sosyalistler seçimde önemli bir başarı elde ettiler diye, bazı yoldaşlar sosyal-faşizme karşı mücadelemize yeterince önem vermiyorlar... Bu durum, hiç şüphesiz, ana darbeyi Alman Sosyalist partisine yöneltmeyi görev sayan siyasal çizgimizde bir sapmanın göstergelerini ifade etmektedir. ... *Partinin tüm güçlerinin sosyal-demokrasieye karşı mücadeleye atılması* gerekir.»²⁶ «Fakat nasyonal-sosyalizme karşı mücadelemizin en önemli sorunu... IX. Plenum kararlarına uygun olarak, ana darbeyi sosyal-demokrasieye yönelten doğru bir devrimci strateji sorunudur _____ Bu Hitler faşizmine karşı zaferin önkoşuludur.»²⁷

Ve en sonunda, faşist tehlikenin artık hızla yaklaştığı sırada, Eylül/1932'de XII. Plenum'un kapanış konuşmasında Thaelmann, «gelişmekte olan güncel faşistleşme aşamasında, sosyal-demokrasieye karşı mücadelemizde her yumuşama... ağır bir yenilgi olmaktadır,» der.

Bu yöneliş, yıkıcı sonuçlara yol açmıştır. Fakat şu konuyu önemle belirtmek gerekir ki, Alman Komünist Partisinin bu radikal terminolojisi altında faşizme karşı ve devrim için «sekter» olduğu halde, uzlaşmaz bir mücadele yürüttüğünü sanmak tamamen yanlış olacaktır. Gerçi sosyal-demokrasieye karşı sürdürülen amansız mücadeleyi yumuşatmış değildir: *Ama, bundan başka bir şey yapmamıştır.*

Gerçekte, tam da bu dönemde Komintern bünyesinde giderek, oldukça önemli bir şey ortaya çıkmıştır. Bu durum, Komintern

²⁵ **Die Internationale**, Haziran 1932. ²⁶

A.g e., Temmuz 1931.

²⁷ Hirsch, **Die Internationale**, Ocak 1932. Nihayet şunu belirtmek gerekir: «başlıca düşman» görüşündeki «aşırılıklara» ilk karşı çıkışlar, ancak 1931'deki XI. Plenumda ortaya çıkar. Yine bu Plenumda, devrimin güncelliği konusunda kuşku başgösterir. Bizzat Manuilsky bile, faşizmin «sermayenin saldırı biçimlerinden biri» olduğunu ve «işçi sınıfı için başlıca düşmanın burjuvazi olmaktan devam ettiğini» ifade eder. Fakat hiçbir sonuç çıkmaz.

için bu dönemde, stratejisinin «deneme tahtasını» oluşturan Alman örneğinde görülebilir. Dimitrov'un VII. Kongresini açık ve belirgin şekilde niteleyen kimi belirtilerin 1928-1935 döneminde gelişmesi çerçevesinde, «*sol-sağ*» dönüm noktalarının ayırdedici özellikleri, bundan böyle birbirine karışmaya başlamaktadır.

Başka bir deyişle, VI. Kongreyle Dimitrov'un VII. Kongresi arasındaki ilişki sol oportünizmle sağ oportünizm arasındaki klasik, basit savrulma durumundan çıkmış, aynı yanlış genel çizginin karşıt dışavurumları haline gelir. Bu model bir ölçüde, ve ilk aşamada, VI. Kongreden önceki Komintern dönemi için de geçerlidir.

Aslında 1928'den sonra, bu model yeterli olmamaya başlar: bu aynı genel çizgi, görünüşe rağmen, *özdeş somut sonuçlar* içinde gittikçe artarak kendini kabul ettirir. Dimitrov'la birlikte ve ondan sonra süregiden bu sonuçlar, «ultra-sol» olarak tanınan dönemden itibaren vardır. Özellikle Alman Komünist Partisinin bu aynı dönemde, parlamenter-seçimsel savaşında, radikal söz kalabalığının tek eşidi, onun zafere olan inancıdır ve —«S.S.C.B.'nin savunulması» sorusu bir yana bırakılırsa— sosyal-şovenizm de iyice bellidir. Bunun çarpıcı ve önemli bir simgesi ise «ultra-sol-culuğun,» İtalyan partisinin İtalya'da faşistleşme süreci boyunca takındığından veya kendi 1920-1922 döneminin «solculuğundan» tamamen değişik olmasıdır.

Bütün bunlar öyle derine gider ki, artık Komintern'in 1928 sonrası dönemeştirmesi için eski ölçüler kullanılmaz duruma gelir. Fakat bu, akla gelebileceği gibi, önkoşulları 1934'den itibaren gözlenebilen VII. Kongrenin (1935) Komintern için *önemli bir an* oluşturmadığı anlamına gelmez. Ayrıca belirtmek gerekir: 1935, Komintern içinde 1928'den önce gözlenebilenlerle *aynı sınıfta* bir «dönüş» değildir. En başta 1935, 1928'e göre kelimenin tam anlamıyla bir «*yüz-geri dönüş*», yani bir paranın *gerçekten öbür yüzü* değildir. Fakat, tersine sürekli bir «gelişim» içinde, Komintern'in genel çizgisinin somut göstergelerine izini bırakan bir yüzün çizgilerinin kalınlaştırılmasına takılıp kalarak, 1928'in *basit bir devamı* olarak da yorumlanamaz. 1935 dönemi, bu ikinci anlama daha çok yaklaşıyorsa da, önemli ölçüde de ondan ayrılmaktan geri kalmaz.²⁸

²⁸ Burada açıklanan tavırları, bu sırada SSCB'de olanlara değinerek aydınlatmaya çalışıyorum. Bkz. aşağıdaki Ek. SSCB'de olup bitenler

İlk önce, ittifaklar konusunda, VII. Kongre iki bölüm içerir: *Proletaryanın birleşik cephesi*'ni ilgilendirenle *anti-faşist halk cephesi*'ni ilgilendiren bölümler.

Birinci bölüm, önceki dönemlerin «yanılığını» düzeltir ve özünde 1921-1922 döneminin birleşik cephe tezlerine döner gibi gözüktür.²⁹ «Açıktır ki, komünistler, bir an bile, komünist eğitim, kitlelerin örgütlenmesi ve harekete geçirilmesi konularındaki bağımsız çalışmalarından vazgeçmezler. Yine de, aynı zamanda, işçilere kesinlikle eylem birliği yolunu açmak için, proletaryanın sınıf düşmanlarına karşı birlikte eylemler hakkında, sosyal-demokrat partilerle, reformist sendikalar ve öteki işçi örgütleriyle kısa veya uzun süreli anlaşmaları gerçekleştirmek için çalışmak gereklidir... Birleşik cephenin kurulması için verilecek savaş başka ve çok önemli bir sorun yaratıyor: sosyal-demokrat hükümetlerin veya sosyalistlerin katıldıkları koalisyon hükümetlerinin iktidarda oldukları ülkelerde birleşik cephenin kurulması. ... Burjuvaziyle uzlaşma hükümetleri olan sosyal-demokrat hükümetlere

hakkında Troçki'nin kendi görüşleri vardı ve 1928 ile 1935 arasındaki ilişki üstüne iki görüşte çelişik yorum yaptı. Bence ikisi de yanlıştır. (a) Sol oportünizmden sağ oportünizme bir savrulma olarak yorumladı («bürokratik» zigzaglar); (b) Aynı zamanda 1928'den sonra temel bir değişme olmadığını ileri sürdü.

²⁹ Bununla birlikte, Hitler'in zaferinin ve AKP'nin stratejisinin Avrupa Komünist partileri bünyesinde yarattığı son derece şiddetli tepkiler karşısında, Komintern yönetimi, 5 Mart 1933 tarihli bir kararla (öte yandan bu karar, Sosyalist Enternasyonalin 19 Şubat tarihli faşizme karşı ortak mücadele çağrısına cevap niteliğindedir), birleşik proleter cephesi konusunda Dimitrov'un düşüncesine uyan ilk adımı atmış oluyordu. Komintern yürütme organı, **belirli ülkelerde** ve bu ülkelerin **kendi özel koşulları** gereği faşizme karşı **ortak eylemler** amacıyla Sosyal-demokratların merkez komiteleri ile temaslar kurulmasını **önermekteydi**. Bu eylemler süresince «Komintern yürütme organı komünist parti'eri, sosyal-demokrat örgütlere karşı saldırılarını yatıştırabileceğini mümkün sayıyordu» (alıntı: J. Degras, **The Communist Internationale 1919-1943: Documents**, C. III. s. 253). Fakat Kasım-Aralık 1933'deki XIII.Plenum tamamen, varolan taktiği, **yeniden ele alır**. 1935' deki dönüm noktasının ilk gerçek belirtileri ancak 1934'de hissedilmektedir, (Ayrıca, bkz. D.Desanti, **L'Internationale Communiste, a.g.e. s. 205**).

karşı olumsuz tutumumuz biliniyor. Buna rağmen sosyal-demokrat bir hükümetin veya koalisyonun varlığını ... sosyal-demokratlarla belirli sorunlar üzerinde birleşik cephenin oluşturulması için aşılmaz bir engel olarak görmüyoruz. Bu durumda da, birleşik cephenin tamamen gerçekleştirilebilir ve vazgeçilmez olduğunu kabul ediyoruz. ...»³⁰

Ayrıca, sosyal-demokrat parti ve örgütler konusundaki bu tavır yeterli değildir: «Bu antlaşma, birlikte eylemi gerçekleştirmenin ikincil bir yoludur, fakat, kendisi daha birleşik cephe değildir. ... Komünist ve tüm devrimci işçiler köy ve kentlerin küçük kişileri arasında, işçi mahallelerinde, işsizler arasında, fabrikalarda, birleşik cephe partisinin dışında sınıf örgütlerinin kurulmasına çalışmalıdırlar...»³¹

Proletaryanın birleşik cephesi hakkında bu kadar yeter. Fakat şimdi, faşistleşme sürecinin işçi sınıfı hareketinin savunma adımına rasladığını üstü örtülü olarak kabul eden Dimitrov'la, faşist tehlikenin tanınmasıyla dolaysız ilişkili olan *anti-faşist halk cephesine* gelelim. Bu konuyu kapsayan ana bölümü eksiksiz sunuyorum:

«Faşizme karşı mücadele için emekçi kitlelerini harekete geçirme uğraşı içinde, proletaryanın birleşik cephesi temeli üzerinde geniş bir anti-faşist halk cephesi yaratılması özellikle önemli bir görevdir. Proletaryanın tüm mücadelesinin başarısı, emekçi köylüler ve kentli küçük burjuvazinin temel kitleleriyle bir savaş ittifakı kurulmasına bağlıdır. ... Anti-faşist halk cephesinin kurulması sırasında, bu kitlelerin önemli sayıda üye oldukları parti ve örgütlere doğru bir yaklaşımda bulunmak çok önemlidir. Kapitalist ülkelerde, bu parti ve örgütlerin çoğunluğu, iktisadi veya siyasal olsun, hâlâ burjuvazinin etkisi altında bulunmaktadır ve onu izlemektedirler. Bu parti ve örgütlerin toplumsal yapısı homojen değildir. Bunların içinde kulakların yanında topraksız köylüleri, büyük iş sahiplerinin yanında küçük esnafları buluyoruz; ancak yönetim birincilerde, büyük sermaye görevlilerinde-dir. Bu bizim, üye kitlelerin, kendi yönetiminin gerçek siyasal yüzünü çoğunlukla bilmediği olgusunu dikkate alarak, bu örgütlere değişik bir şekilde yaklaşmamızı gerektiriyor. Belirli ortamlarda, bu parti ve örgütleri veya bir bölümlerini, burjuva yönetimlerine karşı anti-faşist halk cephesi saflarına çekmek için gü-

³⁰ Dimitrov, **Oeuvres choisies**, s. 64-80. ³¹

Dimitrov, a.g.e., s. 65.

cümümüzü yöneltebiliriz ve yöneltmeliyiz. Örneğin, bugünkü Fransa'da, radikal partiyle olan durum budur...»³²

En sonunda, bu kongre —belirli koşullar altında— komünistlerin faşizme karşı mücadele hükümetlerine katılmalarını öğütler.

Bu tezler gerçekten Komintern içinde önemli bir evre oluştururlar: yine de, bu anda Dimitrov'da belirenle, talimatlarından pratikte yapılanlar ve bunların ilerdeki gelişmeleri arasında ayırım yapmak gerekir. Tezlerin içinde, önceki bir dizi yanlışlığın düzeltilmesi dışında, önemli gözükkenleri şunlardır:

a. Dimitrov'un faşizmin *sınıf tabanı* için verdiği, kesin bir şekilde daraltıcı ve dolayısıyla liberal burjuvaziyle en geniş itti faklara yol açacak olan tanımlama,³³

b. «Halk cephesinin» birleşik cephe «temeli» üzerine kurulması gerektiğini söylemesine rağmen, Dimitrov kendine göre proletaryanın birleşik cephesini *yöneten* halk cephesine daha fazla önem vermektedir;

c. Dimitrov, köylülük ve küçük burjuvazi içinde komünistlerin kendi çalışmalarına az önem vermektedir; hernekadar sosyal-demokrat işçi kitleleri içinde komünistler öz çalışmalarını sürdürmeliyse de, sanki küçük burjuvazi ve köylülüğün, *ilk önce* ve *özellikle*, «öz partileri» yoluyla yaklaşmalarını sağlamak ve eğer bu partiler yoksa, türetilmeleri gerekirmiş kanısı uyanmak tadır;

d. Komünist siyasetin «ulusal» yani resmî biçimde ve önemle vurgulanmaktadır.

³² Aynı yerde s. 66-67.

³³ Burada biraz daha derine inildiğinde, yukarıda, 1928 ve 1935 yılları arasındaki gelişme konusunda söylenenler kolayca doğrulanabilir. Her şeyden önce, faşizmin sınıf tabanının gittikçe daraltılması konusundaki teorik çabalama, 1928'den epeyce önce başlamış olup, «ultra-sol» VI. Kongre'ce **kesintiye uğramamıştır**. Bu kongreye göre, faşizmin sınıf tabanını yalnızca «büyük mali sermaye» oluşturmaktadır. Daha sonra —ve 1928-1935 arasındaki gelişme konusunda asıl bu önemli dir— Dimitrov'un, bu tabanı daha da daraltıp, büyük sermayenin «en gerici, en şoven ve en emperyalist» öğelerine indirgeyen tanımlaması gelmektedir. Dimitrov'un «dönüşünün» özü daha **Kasım-Aralık/1933'deki XIII. Plenum kararlarında olduğu şekliyle ortaya çıkmakta idi**. Yani, «ultra-sol» olarak ün yapan dönemde ortaya çıkıyordu (bkz. XIII. Plenum karar tasarısı. **Der Fascismus in Deutschland, a.g.e.** içinde, s. 227).

5. FAŞİST ÖRGÜTLER, FAŞİZM VE İŞÇİ SINIFI FAŞİZM ALTINDA İŞÇİ SINIFININ GERÇEK DURUMU

Sonuncu sorun faşizm ve işçi sınıfının fiilî ilişkileri konusundadır. Hu konuda, faşist parti ve iktidardaki faşizmin rolü ikilidir: bir yandan örgütlü fizik baskı, öte yandan ideolojik işlev; bu ikili rol arasındaki ilişki, faşizmin işçi sınıfı karşısındaki karmaşık siyasetini sağlamaktadır.

Yeteri kadar bilinen fizik baskı ile ilgili olarak şundan başka söylenecek çok şey yoktur: «Vurucu güçler» ve «beyaz muhafızlar» örneğinde bu baskı çıplak bir şekilde ortaya çıkmasına karşın, faşizmin siyasal kitle hareketi olarak düzenlendiği faşistleşme süreci boyunca, bu baskı faşizmin ideolojik işlevinin yönetimi altındadır. Ayrıca bu işlev, faşizmin iktidara gelmesinden sonra bile durmaz.

Fizik baskı ile aynı amaçları olan bu ideolojik görev, faşist ideolojinin küçük burjuva «anti-kapitalizmi» sayesinde uygulanmaktadır. Bununla birlikte faşizm, ancak gerçekten «proletaryaya ait» kimi «tezleri» kendine mal ederek işçi sınıfı içinde gerçek etkinliği sağlar. Bu özellikle faşizmin hoşizan kanadı örneği için geçerlidir.

Faşist ideolojinin ayrıca Komintern analizlerinde gözden kaçmamış olan bu *uvriyerist* yönü, tüm faşistleşme süreci boyunca oldukça belirgindir. Faşizmin ilk iktidar döneminde güçlü bir şekilde süren faşist ideolojinin bu yönü, bu ideolojinin *korporatist ideoloji* biçimi altında gerçek küçük burjuva görünümüne uygun olarak ön plana çıktığı stabilizasyon döneminde gerileme gösterir. Üstelik burada da her şey görüldüğünden daha karmaşıktır. Gerçekte, faşizmin korporatist ideolojisi birçok görünüm sunmaktadır:

a. Faşizmin kırsal bölgelerde ön plana çıkardığı, sınıf bas kısmı ve sömürüyü gizleyen kişisel bağlara dayalı mistik bir «topluluk», *feodal ideolojinin* gerçek kalıntıları görünümü;

b. Marx ve Engels tarafından analiz edilen manüfaktür döneminde küçük üreticilerin hayat koşullarının ortaya çıkardığı yanlışlamalara dayalı görünüm. Loncalar ve Kalfalık döneminin Fourier'ci (phalans terienne) düşleri, kendi proleterleşmesinin teh didi karşısında efsanevi bir geçmişin özlemini çeken küçük burjuva ideolojisinin tipik biçimlerinden birini oluşturmaktadır. Fa-

şizm, korporatist ideolojinin bu görünümünü, gerek küçük burjuvazi, gerekse işçi sınıfı konusunda ön plana çıkarmıştır;

c. *Reformist biçimde sınıf işbirliğini* savunan, yani «hakem Devlet»in kurumları içinde «eşit tarafların» temsilcileri arasında varılan bir anlaşmayı savunan görünümü; bu görünüm, korporatist faşist ideolojide tamamen eksiktir;

d. Fakat dahası var: korporatist ideoloji, belirli koşullarda gerçek «proleter özlemleri» de çarpıtılmış bir biçimde dile getirebilir. Siyasal otoritenin dünyasına kapalı bir iktisadi hücre sayılan «fabrika» düşünün altında, bu korporatizm, iktidarı ele geçirme ve otoritenin, mülkiyetin ve yönetimin saf dışı edilmesi özlemini dile getirmektedir. Korporatizm burada, işçi sınıfının işverenlere isteklerini zorla, kabul ettireceği bir kuruluş içinde işçi yönetimi yoluyla otorite ve iktidarın düzene sokulması anlamını kazanmaktadır.

Bu yolla, devrimci sendikacılık geleneğiyle bağlanan bu anlayışın ilk açık örneğini, III. Napeleon'un «Korporatist» tasarısına desteğini koyan Proudhon'da buluruz. Korporatist ideolojinin bu özel görünümü, faşizmin «goşizan kanadında» sürekli vardır. Yalnız faşist ve nasyonal-sosyalist yöneticiler, korporatist tasarımların «uvriyerist» kullanımı olan, bu iki ağız da keskin silahı, son derece temkinli kullanmışlardır.

Faşizmin bu rolü, işçi sınıfı konusunda, onu özel bir siyasete yöneltmektedir. Faşistleşme süreci boyunca, faşist örgütler kendilerini sadece «san» kuruluşlar, baskı çeteleri ve grev kırıcıları olarak göstermezler. Bir yandan işçi sınıfı örgütlerine ve özellikle işçi sınıfının siyasal örgütlerine karşı saldırıya devam edip, «siyasal» olarak niteledikleri grevleri kırmalarına rağmen, faşizm, kimi zaman işçilerin kavgasına katılmaktadır. Bazı sert halk istemlerinin dile getirildiği grevleri destekler ve hatta örgütler.

Hiç şüphesiz burada faşizmin ideolojik rolünün yön verdiği bir taktik sözkonusudur. Bununla birlikte bu taktik, bir ölçüde, faşizmin sağladığı popüler destekten de kaynaklanmaktadır. Faşizmin işçi sınıfı içinde hiçbir zaman gerçek bir taban kazandığı söylenememekle birlikte, yine de işçi sınıfı içine kök salmayı başarmıştır: Komintern bu durumu hep kabul etmiştir.

Sonuç olarak, iktidardaki faşizm, örgütlü fizik baskının yanısını, Devlet'in ideolojik aygıtlarının tümünden yeniden örgütlenmesi yoluyla, işçi sınıfının bütününe etkisiz kılar. Bu ideolojik aygıtların yeniden örgütlenmesi konusunu «faşist Devlet'in» ince-lenmesi sırasında analiz edeceğiz. İstenen ve elde edilen sonuç

işçi sınıfının, değişik biçimler altında önemli ölçüde artan sömürülmesidir.

Yine de, burada daha derine inmek gerekir. Çünkü, yalnızca ideolojik etmenler, işçi sınıfının bu şekilde etkisizleştirilmesini açıklamaya yetmez. İlk önce, faşizmin, işsizliğin ortadan kaldırılmasını etkili bir şekilde başarmış olduğunu unutmamak gerekir: bu durum hiç şüphesiz, işçi sınıfının etkisizleştirilmesinde rol oynamış olan bir ögedir. Bundan başka, işçi sınıfı, iktisadi sömürü açısından, faşizmin kurbanlarından yalnız *biri* olmuştur ve faşizmin ana kurbanı olmamıştır. Kırsal bölgelerdeki fakir köylülük ve hattâ üretici olmayan ücretlileri —hizmet görevlileri vb.— oluşturan küçük burjuvazi, iktisadi sömürü açısından, daha önceki duruma oranla çok daha fazla sıkıntı çekmişlerdir. Bunun yanısıra, işçi sınıfının sömürülüşü temelde *görelî*, yani kârların büyümesinin dikkate alınması ölçüsünde artmıştır: *mutlak* artış olmamıştır. En sonunda, işçi sınıfının gittikçe artan ölçüde sömürülmesi siyaseti, büyük sermayenin sık sık kararsızlığa düşmesine rağmen, sürekli ilerleyici (*progressivité*) ve bölmeyi (*divi-sion*) hesaba katan bir plana göre uygulanmıştır. Bir bakıma işçi sınıfı örgütlerinin yok edilmesi döneminde büyük sermayeye bir çeşit zorla kabul ettirilen faşizmin iktidardaki ilk dönemi olan, «iktisadi uzlaşmalar» dönemi için bu durum oldukça açıktır. Bu siyaset, özellikle işçi sınıfı kitesine oranla düzenli şekilde «ayrıcılık işçi kategorileri» yaratılması yoluyla uygulanacaktır.

BÖLÜM II

Almanya

1. BOZGUN SÜRECİ, SAVUNMA VE SİYASAL-İDEOLOJİK BUNALIM

Almanya'da bu süreç, burada yalnızca değineceğim adımları ve dönüm noktalarını izler.¹

1918-1919; Alman devriminin başarısızlığı ve Spartakist militanların yenilgisi. Bununla birlikte çarpışmanın, genel bir iç savaş biçimini almamış olması gözönüne alındığında, devrimci güçler henüz safdışı olmuş, işçi sınıfı henüz bütünüyle ezilmiş değildir. Tek istisna, açıkça kurulmuş olan «Sovyetler Cumhuriyeti» nin yenilgisinden (Mayıs 1919) sonra yüzlerce kişinin idam edildiği ve karşı devrimin kesinlikle yerleştiği Bavyera'dır.

Mart 1920, Kapp darbesi. Bu girişimi, sonradan Alman Komünist Partisinin de (Spartakusbund)² katıldığı, ortak komite halinde örgütlenen bağımsız sosyalistler ve sosyal-demokrat solun genel greve götürüp yönettiği işçi sınıfı ve halk güçleri başarısızlığa uğratmışlardır. Bununla birlikte, darbe girişiminin sona erdiği koşullar gözönüne alınırsa, işçi sınıfının görece bir başarısızlığından söz edilebilir: gerçekten de zaferinden yararlanılmamıştır. Darbe girişiminin önlenmesi ve bununla mücadele için Reichswehr'in desteğini reddeden von Seeckt'in başa geçmesi, ayaklanmacılar için çabucak oylanmış genel af, ordunun baştan aşağıya düzeltilmesinin geri çevrilmesi: gerçekte bu durumdan en karlı çıkan Reichswehr'dir.

¹ Almanya'daki 1920-1923 dönemi için, bkz. D Desanti, **L'Internationale communiste** (Komünist Enternasyonal) Paris, 1970.

² Aslında daha «sol çocukluk hastalığı çağında» olan AKP'nin Kapp darbesi konusundaki tutumu son derece kaypaktır. Darbenin ilk günü, 13 Mart, AKP «Zentrale»si «burjuva cumhuriyetini korumak üzere bir tok parmağını dahi oynatmayı» reddeder ve harekete ancak ertesi gün, grevin başarısı ve kitlelerin baskısı karşısında katılır.

Sosyalist Legien yönetimindeki grev komitesi bir işçi hükümeti kurmaya yönelir. Fakat bu ancak Noske'nin görevden alınmasını sağlar. Bu olayların ardından Ruhr işçilerinin ayaklanması ve bu hareketin Reichswehr tarafından çabucak bastırılması. *Spartakusbund*'un ultra-sol öğelerinin ayrılıp, Alman Komünist İşçi Partisi'ni (KAPD) kurmaları. Aralık 1920'de Spartakistlerle bağımsız sosyalistler birleşirler. *AKP bir kitle partisi haline gelir*; üye sayısı 80.000'den 350.000'e çıkar.

1921; AKP'nin Prusya'da, ola ki, polisiye provokasyonlardan ileri gelen «darbeci» girişimleri. Mansfeld'de M. Hölz yönetiminde askeri ayaklanma. Ayaklanmacılar bir hafta yiğitçe savaştıktan sonra yenilirler. AKP Merkez Komitesi'nin 16 Mart'ta açık ayaklanma çağırışı ve 28 Mart'ta *Rote Fahne'de* yayınlanan ayaklanmacı genel grev çağırışı sonuçsuz kalır. Bu, AKP için çözülme başlangıcıdır. Lenin bu konuda, Alman komünistlerine hitabeden 14 Ağustos 1921 tarihli uzun mektubunda şöyle yazmaktadır: «Sosyal-demokrasinin oportünistlerine duyulan kin, Alman işçilerini zamansız ayaklanmalara itmiştir...»³ Bu başarısızlığın ardından üye sayısı 350.000'den 180.000'e düşer. III. Kongre'de Komintern, AKP nin bu «darbeciliğini» ağır bir biçimde yargılar.

1923; *Büyük dönüm noktasıdır*. Hatırlatalım ki, daha önce (1922-1923) «stabilizasyon»u ekonomist bir yorumdan kalkarak, işçi sınıfının «savunma» evresi ile özdeş sayıp, «işçi hükümetleri» sloganını öne süren IV. Komintern Kongresi yapılmıştır. Bu arada, tabanda tek cepheyi gerçekleştirmeye asla yanaşmamış olan AKP, bu slogana bel bağlayıp, Brandler ve Thalheimer döneminde aniden sağ bir siyasete yönelir.

Yalnızca üst düzeyde parlamenter bağlaşıklıklara yönelip, tek cepheyi geçerek. AKP'nin Ocak 1923'deki Leipzig Kongresinde kitle eylemi sorunu ve işçi sınıfının yoksul köylülükle ittifakı sorununun sözü edilmez. Oysa Saxe ve Thuringe'de sosyal-demokrat-larla «işçi hükümeti» kurulmuştur bile. Küçük burjuvazi ile bir ittifakı gerekli gören Radek dahi bu ittifakın, küçük burjuvazinin «milliyetçiliğini» sömürerek ve aşırı-sağ «nasyonal-bolşevizm» akımı ile uzlaşılarak gerçekleştirilmesini önermektedir. Ünlü *Schlageter çizgisi* budur.⁴ (Fransız işgal bölgesinde demiryolu sa-

³ Lenin «Bütün Eserleri». Editions Sociales, s. 32, S. 545.

⁴ Bu Schlageter çizgisi konusunda, geriye dönüp baktığımızda, en büyük yanılmanın, **o dönem için**, sanıldığı yerde olmadığını görmek gere-

botajına girdiği için Fransızların vurduğu bir Nazi olan Leo Schlageter'in savunulması olayı.)

Oysa, Temmuz 1923'de, enflasyon, Ruhr'daki edilgin direnişin başarısızlığı, hükümetin gerici siyaseti (Cuno) v.b. ile açık bir bunalım ile karşı karşıya kalınır. İşçi sınıfı içinde, sosyal-de-mokrasinin etkisine oranla, AKP etkisi artar. Acaba nesnel olarak devrimci bir durum mu sözkonusudur? Bu konudaki görüşler değişik ve birbirlerine karşıttılar. Rosenberg'e göre⁵, durum 1923'ün ilkbahar ve yazındakine yakındı, ama sonradan koşullar değişti. Ruhr'daki pasif direniş kampanyası sonbahara kadar sona ermiş, Fransa burjuvazisi Alman kardeşinin yardımına koşmuş, Alman müdahale politikasını onaylamıştı. Stresemann'ın malî uyarılma çalışmaları başlamıştı. Almanya'daki Komintern delegesi Radek, Rosenberg'le aynı görüşteydi: «gelmiş geçmiş en elverişli tarihî durumu kaçırdık.» Troçki'ye göre, Haziran'dan Kasım'a kadarki bütün dönemde devrimci bir durum vardı. Thaelmann ve Stalin açısından devrimci durum sadece 1923 sonbaharında yaratıldı. O yılın başındaki durumla sonundaki durum arasındaki farklılık konusunda Thaelmann ile Stalin'in söylediklerini

kir. Bu çizginin ortaya çıktığı 1923 Haziran Plenum'u kararı, faşizme karşı, uluslararası alanda, yoğun ve etkin bir mücadele gerekliliğini belirtmektedir. Ancak bu Plenum; a) faşizmin «iç çelişkilerine» daya-narak, onu «iki kanattan» oluşmuş görmektedir. Birinci kanat, büyük sermayeye «satılmış» kanattır; ikincisi ise, muhakkak devrime kazanılması gereken, «yönünü şaşırılmış» küçük burjuva «devrimci ve milliyetçi» öğelerden oluşmaktadır; b) Almanya'da faşizmi, nasyonal-sos-yalizmle ilişkiye girmemiş olan ordudan ve von Seek'ten beklemektedir. Ayrıca von Seek, Bavyera'da Hitler'in darbesini saf dışı etmiştir. Gerçekten de, o dönemde, Almanya'daki «milliyetçi-bolşevik» akım için olaylar pek aydınlık değildi. Fakat Schlageter çizgisinin tuzağı başka yerdedir: özellikle, «milliyetçi küçük burjuvaziyi» kendi yanına çekmek için, Versailles anlaşmasına karşı hareketi; açıkça milliyetçi bir tavırla sömüren, AKP'nin aldığı «sosyal-şoven» dönemeçtedir. Bu konudaki ana öğe, Komintern Plenum'u içinde bu şovenist dönüşün hiçbir tepki yaratmamasıdır. Hatta, o güne kadar, her anlaşmaya karşı olan hareketin yeteri kadar ele alınmadığı keşfedilir. Buna karşılık, Lenin, tarihin «en büyük haydutluğu» olarak nitelendirdiği anlaşmanın sosyal-şoven sömürüsüne, hiç yüz vermemiştir.⁵ A. Rosenberg, **A History of the German Republic**, s. 192 v.d.

reddeden Badia⁶ ile E.H. Carr⁷ yıl boyunca nesnel olarak dev-rimci sayılacak hiç bir durum olmadığını ileri sürerler. Bununla birlikte, ne olursa olsun, belirgin bir bunalım durumu sözkonusudur. Bu bunalım durumu, işçi sınıfı için, doğrudan doğruya iktidarın alınmasına kadar uzanamayacak olsa bile, kitle eyleminin ve bazı zaferlerin nesnel imkânlarını taşımaktaydı.

Oysa AKP, işçi sınıfını yanısıra sürükleyip, savaşmadan teslim olur. Ruhr'da sol eğilimli komünistler, Nisan'da, tek başlarına, bir savaş başlatırlar. Bir hafta sonra (Fransız işgal kuvvetlerince desteklenen) Alman polisi tarafından bastırılırlar ve Merkez Komitesi tarafından reddedilirler. Bundan sonra Komintern ve Rus Politbürosunun çoğunluğunca ayaklanmaya Ekim 1923 için karar verilir. Fakat kitle çalışmasının ve birleşik cephe örgütlenmesinin eksikliği yönünden ayaklanmanın, Brandler ve Komintern tarafından Chemnitz'de —21 Ekim— «sendika delegeleri» ile birlikte «yukarıdan» hazırlanması, bu sendika delegelerinin çekimserlikleriyle karşılaşır. Yönetimin yüzgeri etmesi, Hamburg'la bağlantının eksikliği sonucu, bu kentte AKP, Thaelmann'ın yönetiminde 21-22 Ekim gecesi genel grevi uygulamaya koyar ve ayaklanmayı başlatır. Partinin merkez yönetimi genel grev emrini vermez ve üstelik Hamburg savaşçılarını tanımazlıktan gelir; zaten bunlar kısa zamanda bozguna uğrarlar. Parti yönetimi, mücadelenin biçim ve amaçlarını değiştirdiği için değil, tüm 1922-1923 süresince hareketsizliğe gömüldüğü için yüzgeri etmektedir. AKP, çok ciddi bir başarısızlığa uğrar: baskı alır yürür, parti yasaklanır ve bu sınavdan yenik çıkan işçi sınıfının gözünden düşer. Bu yenilgi, bundan böyle kesin bir biçimde stabilizasyon adımı zemin hazırlar. Fakat çarpışmanın niteliğinden ve işçi sınıfı güçlerini hâlâ koruduğundan ötürü henüz tam anlamıyla bir savunma evresini vurgulamaz: öbür taraftan AKP'nin yasaklanması ve sıkıyönetim durumu 1924' de kalkacaktır. Her ne kadar devrim, uzun süre için fırsatlarını

⁶ Badia, **a.g.e.**, s. 201.

⁷ Bu dönem ve komintern ile AKP'nin taktikleri üzerine en iyi tarihî açıklamalardan biri, E.H. Carr'ın **A History of Soviet Russia, The Interregnum, 1923-1924** adlı eseridir. (1969, s. 208-251). Klasikleşmiş eser ise, W. Angress'in **Stillborn Revolution: The Communist Bid for Power in Germany, 1921-1923** adlı eseridir. (1963). Doğu Alman SED bugün de, 1923 gözünde devrimci bir durum olmadığını savunuyor. **Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung**, cilt III, (1965).

kaçırmışsa, faşizm de henüz kendi fırsatlarından yararlanmış değildir; fakat bunda gecikmeyecektir.

Nesnel imkânlarla rağmen bir dizi yenilgi; fakat bununla birlikte bu durum işçi sınıfı ve halk yığınlarının gerçek bazı siya-sal-iktisadi kazanımlarını da birlikte getirir. Her şeyden önce, Weimar Anayasası, teknelci kapitalizmin müdahaleci Devletinin doğuşunu simgeleyen bir dönüşümün damgasını taşımakla birlikte, genel seçim hakkının her iki cinse tanınmasına ve doğrudan ve nisbi temsil sistemine dayanmaktadır. Bu durum, küçük partilerin Parlamento'da yer almasına ve halk yığınlarının dolaysız bir biçimde Parlamento'da seslerini duyurmalarına imkân tanımaktadır. Öbür kazananlardan başlıcaları: 8 saatlik işgününün girmesi; toplu sözleşmelerin yaygınlaşması; işsizlik sigortası; 1918-1919'daki işçi konseylerinden tamamen farklı olmasına rağmen, işyeri komitelerinin kurulması —bu konseyler Anayasa'da üstünkörü sözedilmiş olup, özellikle «sosyal işlerle» uğraşırlar ama yine de, işletmenin bilançosuyla ilgili bilgi alabilir ve sendikal gelişmeye önemli katkılarda bulunurlar— tarım işçileri dernek kurma hakkını elde eder ve kitle halinde sendikalara katılırlar.

Stabilizasyon döneminde, her şeye rağmen sürdürülüp götürülen bu kazanımlar, faşistleşme sürecinde sürekli olarak budanırlar. Bununla birlikte, bütünüyle yok edilemezler.⁸ Burada, daha önce işaret edilen etmenleri unutmamak gerekir. Her şeyden önce, tüm faşistleşme süreci boyunca, siyaset sahnesinde yönetici durumunda olanlar ve büyük sermayeyle olan çelişkileri yüzünden «sınıf işbirliği» siyasetini izleyenler, orta sermayenin temsilcileridirler. Kararnemelerle yöneten Brüning bile ödünler vererek, sendikaların desteğini sağlar; aynı durum Schleicher için de geçerlidir. Ödünler şu anlamdadır: önceki kazanımlara el atıldığında, büyük sermayenin isteği uyarınca, yeterince ileri gidilemez. Sonra, bu siyaset sosyal-demokrasinin açık veya üstü örtülü işbirliğine dayandığı için ve sosyal demokrasinin doğası ve işlevi gereği, bu kazanımlar henüz doğrudan yok edilemezler.

Son olarak, Weimar Cumhuriyetinin *Devlet biçiminin* önemini de azımsamamak gerekir. Rosenberg'in işaret ettiği gibi: «Almanya gibi seçmenlerin dörtte üçünün çalışan sınıflardan oluştuğu bir ülkede, Parlamentoda burjuva çoğunluğu ancak burjuva partilerinin popülist bir görünüm aldığı ve kitlelere ödün verdiği

Rosenberg a.g.e., s. 174.

zaman mümkün olur. Hükümet legal demokrasinin araçlarını kullanarak Reichstag'da aşırı kapitalist bir politika uygulamaya kalkışığında yalnız komünistlerle Sosyal-demokratların muhalefetiyle karşılaşmazdı; burjuva partilerin birçok temsilcisi de seçmelilerine gidip aşırı politikayı savunmaktan çekinirlerdi. Alman-ya'da diktatörlük, yalnız sosyalistlerle komünistlerden ötürü değil, sol nasyonal-sosyalist ve Hristiyan işçiler yüzünden de gerekliydi.⁹ Büyük sermayenin sadece kazanından geri almak değil, kitleleri daha fazla sömürmek ve orta sermaye üzerine hegemonya kurmak niyetinde olması, bu gerekliliği büsbütün artırıyordu.

Fakat bu arada, işçi sınıfında ne olup bittiğine bir bakalım. Stabilizasyon dönemi boyunca, işçi sınıfının çözülmesi durumu sürer. Sosyal-demokrasi ve sosyal-demokrat sendikalar gittikçe ve özellikle faşistleşme sürecinin başlangıcından itibaren *kesin bir biçimde* burjuvazinin siyasetine bağlanırlar.

Faşistleşme süreci başlangıcı, siyasal mücadele konusunda, işçi sınıfında gittikçe artan bir isteksizliği belirtir. İşçiler iktisadi hak talebi mücadelesine kakılıp kalırlar; bu durum, bizzat iktisadi mücadeleye de engel olmaktadır. 1923 başarısızlığından sonra, sendika üye sayıları önemli ölçüde geriler. Faşistleşme süreci başlangıcı 1927-1928'de bu konudaki en düşük sayının gözleendiği zamandır; 1929 bunalımı pek fazla bir şey değiştirmeyecektir.¹⁰ Sendika üye sayılarındaki düşme, mücadelenin siyasal yönünün ağırlık kazanmasıyla değil, işçi sınıfının eylemsizleşme durumuyla ilişkilidir. Zaten Kızıl sendikalar faşistleşme süreci boyunca kitlenin ilgisini çekmeyi başaramamışlar, hatta bu gerilemeye katılmışlardır 1927'den başlamak üzere, lokavtlar nedeniyle kaybedilen işgünlerinin oranı, grevde geçen işgünlerinin oranını aşmaktadır. Bu oran, yalnızca 1930 yılında tersine dönecektir.

Bununla birlikte, mücadelede daha çok iktisadi yön ağır basmaktadır. Gerçekte de, bundan böyle, hemen hemen bir tek *ücretler* sorununu amaç alan, yalnızca *savunma amaçlı, tek-tek, aralıklı* grevler ortaya çıkmaktadır. Örneğin, 1928'de Halle yöresinde bir maden işçileri grevinde komünistler bir ücret, artışı sorununu işgününün kısaltılmasıyla (8 saate inmesi) birleştirmeye çalıştılar. Girişim başarısız kaldı: işçiler 15 fenik artış istedi, hükümet temsilcisi 3 fenik verdi. Lokavta gidildi: Braun'un getirdiği

⁹ a.g.e., s. 297-8

¹⁰ G. Castellan a.g.e., s. 68.

yeni hakem 5 fenik verince işbaşı yapıldı.¹¹ Bunun yanısıra, işçi sınıfı gittikçe «yasal mücadele biçimlerine» —hükümetin hakemliği— bel bağlamaktadır. Örneğin, bunalımın en üst düzeye ulaştığı 1930 yılında, Mansfeld bölgesinde ve, Ren ve Berlin demir-çelik kuruluşlarında, RGO (Komünist Sendikal Muhalefet) etkisiyle ortaya çıkan tek büyük grevler (130.000 işçi iki hafta grev yapmıştır) bile, *yalnızca ücretlerin indirilmesine karşı yürütülür*. Ve son olarak, Von Papen'in ücret siyaseti karşısında, Eylül ile Ekim/1932 arasında son bir dizi savunma grevine tanık olunur.

Oysa, Thaelmann, AKP'nin Wedding'deki XII. Kongresine (1929) sunduğu çalışma raporunda bütün bu grevleri saldırgan nitelikli grevler saymaktadır: «Mücadeleler henüz engellenmekte iseler de, bu mücadeleler daha şimdiden kopuş mücadeleleri biçimini almaktadırlar.»

Ve aynı kongrede, Komintern delegesi Semard, daha ihtiyatlı bir dil kullanır: «Bu grevler, sermayenin saldırısı yüzünden çıktı-yorlarsa da, bir karşı-saldırı biçimini almaktadırlar»¹²

Mücadelenin iktisadi yönünün ağır basması, çoğu kez, yakın geçmişten kalan «eylem biçimleriyle», örneğin, şiddetli sokak gösterileriyle, polisin vahşice bastırdığı «açlık yürüyüşleriyle», küçük köylülük içinde vergi dairelerine bomba atmak ve vergiye karşı grev biçiminde «kanlı köylü ayaklanması» tipinde hareketlerle örtülmektedir. Halkın umutsuzluğu ve siyasal bakımdan yönünü şaşırması bundan böyle nasyonal-sosyalizm tarafından hızla kullanılır. Bunun yanısıra tüm faşistleşme süreci boyunca, işçi sınıfının siyasal kitle eylemlerinin hemen hemen bütünüyle eksikliği gözlenir.

Gerçekten de, faşistleşme sürecinden başlanmak üzere, AKP işçi sınıfı kitlelerinden gittikçe kopar. Aslında bu parti, gerek işçi sınıfı içinde kök salması, gerekse ve özellikle işçi sınıfı üzerindeki gerçek etkinliği nedeniyle uzun süredir bir kitle partisi olmuştu. 1923'den sonra ve aynı biçimde tüm faşistleşme süreci boyunca AKP'nin *seçimlerdeki etkinliğindeki* artış, yükselme ve düşüşlere rağmen, sürekli: Mayıs 1924'de % 12.6, Aralık 1924'de % 9, 1928'de % 10.6, 1930'da % 13.1, Temmuz 1932'de % 14.6, Kasım 1932'de % 16.9. Fakat seçim sonuçları sürekli düzelme gös-

¹¹ G. Badia a.g.e., s. 249, 238, 283; Flechtheim *Die KPD in der Weimarer Republik*, 1969, s. 258 ve devamı.

¹² *Protokoll der Verhandlungen des 12 Parteitages der KPD*, Berlin, 1929; S. 81, 91, 258.

terirse de, AKP'nin üye sayısı, işsizliğin kitlesel bir biçim aldığı 1930 yılının a kadar düzenli bir biçimde düşer.¹³

Buna rağmen sorunun özü burada değildir: faşistleşme süreci başlangıcıyla birlikte açıklık kazanan konu, *seçmenler üzerinde ve hatta AKP üyeleri üzerinde sosyal-demokrat etkinin arttığıdır*.

Başka bir deyişle, AKP'nin bu seçim başarıları, gerçek bir kitle eyleminden ileri gelmeyip, bu siyasetin eksikliğinden dolayı yönünü şaşırarak işçi sınıfının bundan böyle, çoğu kez «ötekiler gibi» bir partiye oy vermesi ve üye olması durumundan ileri gelmektedir.¹⁴ Bunun önemli bir göstergesi: AKP birleşik cephe siyasetini izledikçe değil, sosyal-demokrasıyla, yalnızca üst düzeyde ve seçimlerle ilgili «ortak eylemlere» giriştiği zaman oy kazanmaktadır. 1926'da, «prenslerin zararlarının ödenmesine» karşı, sosyal-demokrasıyla ortak yürütülen ve AKP'ye 500.000 yeni seçmen kazandıracak olan halk oylamasında durum böyledir.¹⁵ Zaten, 1930'dan başlamak üzere, AKP'nin seçimlerdeki bu ilerlemesi en fazla radikalleşmiş bölgelerden çok, *artık özellikle 1918'den bu yana sakin, proteston Almanya bölgelerinde olmaktadır*.*

AKP'nin bu seçim başarısı, hiç bir zaman bu bölgelerin radikalleşmelerini göstermez. AKP bir bakıma burada, doğrudan doğruya sosyal-demokrasiden boşalan yeri doldurur.

1932 seçimlerinde Hitler'e en yakın olan bölgeler bu bölgeler olmuştur ve 1932 başkanlık seçimlerinde yeni komünist oylardan 7 ilâ 800.000'i ona dönerler.

AKP ile işçi sınıfı kitleleri arasındaki gerçek kopma, özellikle partinin işçi sınıfını siyasal eylemlere sürüklemeye, sürekli ar-

¹³ E. Collotti *Die Kommunistische Partei Deutschlands 1918-1933*, 1961; s. 210. Evrim şöyledir: 294.200 1923'de; 160.000 1926'da; 124.500 1929'da; 176.000 1930'da; 180.000 1931'de; 300.000 1932'de.

¹⁴ «İşçiler sosyal-demokrat partiye oy veriyorlardı... Çünkü, bundan böyle sosyal-demokrat sendikaların ve sosyal-demokrat partinin, Alman kapitalizmi çerçevesinde ... işçilerin günlük çıkarlarıyla ilgilenmeleri konusunda düşünce beraberliğindedir. Aslında, komünist partinin seçmenlerinin düşüncesi bundan pek farklı değildir. Partileri... son yıllarda, toplumsal barışa tam anlamıyla hazır bir duruma gelmiştir.» Rosenberg, a.g.e., s. 191.

¹⁵ Rosenberg, a.g.e., s. 191.

¹⁶ R. Heberle, a.g.e., s. 98 ve devamı.

tan beceriksizliğinde kendini göstermektedir: Berlin'de 1929 1 Mayıs'ı için bir kitle gösterisi örgütlenmesinin başarısızlığı anlamlıdır. Eğer 1 Ağustos günü Berlin'de savaşa karşı yapılan gösteriye¹⁷ 100.000 gösterici katılmışsa, bu, örgütlenebilen son gövde gösterisidir ve AKP'nin önceden bu kentteki etkinliğiyle karşılaştırılmalıdır. Sonuçta, Mayıs 1932'de bir anti-faşist hareket» cephesi oluşturma girişiminde başarısızlığa uğrandı. 1929 ile 1932 arasında AKP ve RGD, aşağı yukarı altı kez *genel grev* çağrısında bulunurlar, fakat hemen hemen her keresinde bu çağrı cevapsız kalır.¹⁸

Bunun yanı sıra, faşistleşme sürecinde AKP bizzat bölünür; aslında bu bölünme çok daha önceden başlamıştır.

Brandler ve Thalheimer'in partiden atılmasından sonra, yönetimi Ruth Fischer-Maslow «sol» ekibi devralır. 1925'de Komin-tern'in V. Plenum'u sırasında «ultra-sol» bulunan bu ekibin görevden atılması ile Thaelmann yönetimi ele alır ve bunu troçkizme suçlandırılan «ultra-sol» öğelerin atılması izler. 1928'de «sağcı uzlaşmacı» olarak yargılanan öğelerin atılması, Rosa Luxembourg ve Thalheimer'in eski mücadele arkadaşı Frölich önderliğinde KPD (O)'nun (Muhalefetçi Alman Komünist Partisi) kurulmasına yol açar.¹⁹

Birbirlerini izleyen bu temizliklerin ulaştığı boyut hakkında bir fikir vermek için şunu belirtelim: 1920'lerde parti kadrolarının ancak % 20'si Spartakist Ligaya bağlanmıştı, 1932'de partinin kuruluşundan beri bağlı kalan kurucu komünist sayısı % 4-5'den fazla değildi; 1931'de Berlin'de parti görevlilerinin % 40'ından çoğunun partiye katılmalarının üzerinden bir yıl geçmemişti.²⁰

¹⁷ G. Badia, **a.g.e.**, s. 289.

¹⁸ Bkz. Fr. Borkenau, **World Communism. A History of the Communist International**, 1962, s. 340. Bu kitap anti-komünistliği nedeniyle çok şüphelidir; fakat bu bilgi Fr. Neumann'ın **European Trade Unionism and Politics**, 1936, s. 28 ve devamında doğrulanır.

¹⁹ Bu konuda bkz. K.H. Tjaden **Struktur und Funktion der KPD(O) Eine Organisations-soziologische Untersuchung des «Rechts» Kommunismus in der Weimarer Republik**, 1964.

²⁰ Ossip Flechtheim, **Die KPD in der Weimarer Republik**, 1964, s. 321 ve devamı ve Hermann Weber, **Die Wandlung des deutschen Kommunismus**, 1970.

AKP ve kitleler arasındaki kopukluğun yanısıra bu bölünme, kendine özgü sonuçlarıyla, güçlerin iç mücadeleye doğru kutuplaşmalarına ve çoğu kez nasyonal-sosyalizm karşısında felç durumuna yol açar.

Şimdi de, işçi sınıfı içindeki ideolojik bunalımın durumu nedir, onu görelim.

Bu bunalım, her şeyden önce, yukarıda belirtildiği üzere, sos-yal-demokrat ideolojinin AKP saflarına kadar uzanan etkisiyle kendini gösterir. Fakat bu bunalım aynı zamanda başkaldırma halindeki küçük burjuvazinin ideolojisinin etkilemesiyle de kendini göstermektedir. Geçen yüzyılın sonunda Almanya'da hemen-hemen tamamen kaybolmuş olan anarko-sendikalist eğilim faşistleşme sürecinde, *Frei Arbeiter Union Deutschlands* (Almanya Özgür İşçi Birliği) ile tekrar ortaya çıkmaktadır. Kendiliğindenci eğilimler hızla gelişirler: Alman işçi sınıfının yaygın eylemsizleş-mesinin yanısıra, kitle örgütlenmesi eksikliğinin nedenlerinden biri de budur. Bu durum 1929 bunalımına rağmen, sendika üye sayılarındaki düşme —RGO dahil— ile kendini gösterir. Zaten AKP'nin muhalif «sol» öğeleri de kitlelerin «örgütlenme» konusundaki görece isteksizliklerine gelip taktılmakta ve hiçbir yerde kök salmayı başaramamaktadırlar.

Son olarak, 1920-1923 döneminde güçlü ve yaygın olan «Blan-kist-darbeci» eğilimler izlerini bırakırlar. Bu eğilimler özellikle, işsizler ve köylü kökenli yeni işçiler arasında ortaya çıkmaktadır: bu işçilerin bazıları bütünüyle nasyonal-sosyalizme bağlan-maksızım kâh AKP, kâh nasyonal-sosyalist parti etkisinde kalmaktadırlar.

Gerçekten de bu bakımdan, nasyonal-sosyalist ideoloji anarko-sendikalist akımı sömürmektedir İktisadi bir grev, yani sendikal hareketin siyaset-dışı olması koşuluyla, işçi sınıfının kurtuluşunun aracı olarak grev yüceltiliyordu. İşçilerin temsilcileri olarak sendikaların —siyaset dışı (apolitik) sendikaların— gerekliliğinin olumlu karşılandığı tekrar tekrar dile getirilmektedir. Korporatizm ön düzeye çıkar. Korporatizmin bu yönü, Gregor Strasser'in önemle belirttiği üzere, Nazi Devletinin, «siyaset adamlarının» Devletinin tersine, işverenleri, «siyaset dışı» Devlet tarafından yüceltilen örgütler içinde hizaya getirerek, güçlü bir sendikalar hiyerarşisine dayanacağını gösterir.

Nasyonal-sosyalist ideoloji, aynı biçimde kendiliğindenci akımı da sömürmektedir: bunu hem işçi «örgütlerine» saldırmak, hem de işçi sınıfının birtakım bölümlerini nasyonal-sosyalizme

kazanmak amacıyla yapar. Nasyonal-sosyalist parti örgütsel düzlemde kendini bir «anti-parti» olarak göstermektedir. Bu açıdan, öne sürülen yön, üyeler arasındaki bağlılığın, bunların yüce şefe doğrudan ve kişisel bağlılıklarına dayandığı sayılan, belli eylemlere birlikte katılmak üzere hazırlanmış eylem bölükleridir. Burada «örgüte» karşı ve «iradeyi» vurgulayan bildirilere çok bol raslanır.

Son olarak, faşist ideoloji, «darbeci-Blankist» akımı da sömürün Bu durum, SA'larda özellikle belirgindir. Burada da bir askerî darbeye başarılacak sayılan «anti-kapitalist devrim» teması vurgulanmaktadır. SA'ların ve W. Darre yönetimindeki tarım şubelerinin, partinin siyasal aygıtı ve Hitler'le sürüşmeleri —1931 Berlin SA'larının başkaldırması— yalnızca bunların anti-kapitalist özelemlerine bağlı olmayıp, aynı zamanda hükümete yönelik kanunsuz darbeci heveslerine de bağlıdır.

Ve son olarak, Şiddete tapınma, eylem için eylem tapınması, «programların» ve «doktrinlerin» yadsınması, v.b...

2. ALMAN SOSYAL DEMOKRASİSİ

Sosyal-demokrasiye gelince, tüm faşistleşme süreci boyunca işçi sınıfı üzerindeki etkisi artmaktadır. 1928'den bu yana seçim sonuçlarındaki düşmeye rağmen, % 20'nin üzerinde tutunmayı başarır. Bir başka yönden, seçimlerdeki bu düşüşe rağmen, üye sayısındaki düzenli bir artış görülür: 1928'de 937.000 olan üye sayısı, 1932'de 984.000'e yükselir.²¹

Üyelerinin *en büyük kısmı sanayi işçileri* arasından gelmektedir: aynı şekilde, en iyi seçim sonuçlarına da sanayinin yoğun olduğu bölgelerde ulaşır.²² Üyeleri en vasıflı ve en iyi ücret alan

²¹ M. Duverger, **Les Partis politiques**, s. 89, 124.

²² G. Castellan, **a.g.e.**, s. 88, 89. Yine de belirtmek gerekir, ki, aşağı yukarı 1930 yılına kadar, ASP ücretlilerden de **üye** (küçük burjuvazi) almaktadır: küçük burjuva **üyelerin** oranı %25'tir (bkz. R. Michels **The Political Parties**, yeniden basım 1966,-s. 255).

Sosyal-demokrat seçmen kitlesinin sınıf kökeniyse, 1930'da %40 küçük burjuvadır. (Bkz. Lipset «Faschismus-Rechts, Links und in der Mitte», **Soziologie der Demokratie** dergisi, 1962. s. 154).

işçiler arasından gelmekteyse de (fakat ileride görüleceği üzere, AKP için de durum böyledir) düz işçilerden, en düşük ücreti almakta olan işçilerden (örneğin, dokuma işçileri) ve *kitle halinde* tarım işçilerinden üye toplamaktadır.²³ Nihayet ASP hemen savaş öncesi 15.000 kadar «ücretli militana», yani sürekli militanlık görevi yüklenmiş kadrolara sahiptir, partinin 100.000 üyesi sosyal sigorta hizmetlerinde, iş ve işçi bulma bürolarında, belediyelerde ve kooperatiflerde çalışmaktadırlar.

Lenin, genel siyasi çizgisi açısından, sosyal demokrasinin *reformizm* (Kautsky vb.) yoluyla, temel özelliği *reformizm* olan burjuva siyasetini işçi sınıfı içinde nasıl uygulamayı başardığını göstermiştir. Oysa tüm faşistleşme süreci boyunca ve sosyal-demokrat parti ve sendikaların mücadelelerinin gücünü frenleyen sınıf işbirliği siyasetlerinin yanısıra, bunların yönetimlerinin faşizm karşısında giderek teslim oldukları görülmektedir.

Sosyal-demokrasi, 1928'de, son kez iktidara geçişi sırasında Devlet aygıtlarına yönelik her türlü önlemi yadsır, oysa bu aygıtlar daha o zamandan nasyonal-sosyalistler tarafından, ciddi bir biçimde ele geçirilmeye başlanmıştır. Prusya sosyal-demokrat hükümeti tarafından, Nazilere «bahane sağlamamak için» yasaklanan, 1 Mayıs 1929'da Berlin'de AKP'nin örgütlediği gösteri, Prusya polislerinin göstericilere ateş açarak 33 kişiyi öldürmesiyle sonuçlanır. Sosyal-demokrasi bundan böyle, iktidardan düşüşünden sonra, *Tolerierungspolitik*, yani faşizmi engellemek için *kötünün en iyisi* siyasetini uygulayacaktır: parlamentoda açık veya üstü kapalı biçimde Brüning'i destekler. 1931 sonunda sosyal-demokrasi Hartzburg cephesini model olarak, bir yandan desteklemekte olduğu hükümetin «anti-sosyal önlemlerine» karşı yalnızca seçim mücadelesini amaçlayan «demir cepheyi» (sendikaları, sos-yal-demokrasiyi ve Merkez Katolik Partisini bir araya getirmektedir) karar. Son başkanlık seçimlerinde Hindenburg'u destekler.

Sosyal-demokrasi 1924'den itibaren güçlü sayıda (160.000) silahlı bir işçi milisine, *Reichsbanner'e* sahiptir. Düşmana «bahane sağlamamak» için, bu milis, Hitler tarafından dağıtılana kadar kullanılmayacaktır. 1932'de Prusya sosyal-demokrat hükümetinin görevine, Von Papen tarafından anayasa dışı bir biçimde son verilmesi sırasında komünistlerin önerdiği grevi sosyal-demokrat parti ve sendika merkez yönetimi reddederler. *Vorwaerts*

²³ Fiechtheim, **a.g.e.**, s. 316 ve devamı.

bu konuda: «İşçi halkın, iktidardaki toplumsal gericiliğe karşı elindeki oy silahı ile mücadele...» ettiğini yazar ve sosyal-demok-rasi bu gerici önleme karşı Yüce Divan'da dava açar! Hitler'in şansölyeliğe atanmasının ertesinde, bu atamanın yasal olmasının arkasına saklanan sosyal-demokrasi, komünistlerin önerdiği genel grev önerisini bu kez de reddeder.²⁴ Vorwaerts bu konuda: «Bugün bir genel greve gitmenin işçi sınıfının amaçlarını boş yere harcamak» olacağını yazar.

Sosyal-demokrasi, varolan rejime karşı, örneğin, sosyal-demokrat milletvekili J. Leber'in tutuklanması nedeniyle Lübeck'de dikkati çekecek güçte gösteriler örgütler (aynı Vorwaerts, 7 Şubat ta Berlin'deki gösterilerden sonra «Berlin'in kızılıllığı sürüyor» başlığını atar). Ancak bu gösterilerin ardı gelmez.²⁵

AKP'nin gecikmiş eylem birliği önerileriyle isteklenen sosyal-demokrasi, çekingenlikle, yeraltında bir direniş örgütlemeye çalışırsa da, Mart 1933 seçimlerinden sonra Hitler'e karşı bir «yasal muhalefet» amacına yönelir: «İç çelişkileri» nedeniyle hükümetin kısa zamanda parçalanacağını öngörmektedir: 60 milletvekiline inmiş olan parlamento grubu (çünkü, seçilen 119 milletvekilinden 18'i hapistedir, parti yönetimiyle uyumsuzluğa düşen birçoğu ülkeden göç etmişlerdir ve bazıları da Reichstag oturumlarına katılmaktan kaçınmaktadırlar), hükümetin dış siyasetini ve «Alman ulusunun haklarının eşitliği için» verdiği mücadeleyi onaylar durumdadır. Fakat bu grup, Hitler'in istediği tam yetki yasasını oylamaz. Sendika sorumluları da bir «devrimci grev» tasarısıyla ovalandıktan sonra, daha iyi günlerin geleceği umuduyla, Hitler döneminde işçiler için bir «iktisadi savunma» siyasetine yönelirler: Th. Leipart yönetiminde, sendika yöneticileri 1 Mayıs 1933'de Nazilerin örgütlediği İşçi Bayramı'na katılırlar. Temmuz 1933 çözülüş, yasaklanma ve sonudur.

Bununla birlikte, burada son bir noktaya değinmek gerekir: aslında sosyal-demokrasi ve sendikalar *bizzat bölünmüş* durumdadırlar.

Yönetimde: işçi sınıfı içinde hakedilmiş bir kötü ün yapmış ve «Bolşevizme» oranla Nazizmi kötünün iyisi savmış olan Noske ve Severing gibi şefler yanında, Hitler'in iktidarı alışından sonra yurt dışına giden Hilferding'in temsil ettiği merkez ve

²⁴ G. Badia, a.g.e., s. 300 ve cilt 2, s. 11 ve 12.

²⁵ Droz, a.g.e., s. 56 ve devamı. Bkz. aynı yazarın **Le Socialisme Democratique 1864-1960**, 1966, s. 198 ve devamı.

sonra «sol» gelmektedir. En başta Rosenfeld ve Seydewitz'in temsil ettiği «sol» kanat uzun süredir komünistlerle tek cepheye taraftardır. Zaten 1931'de bazı sol ögeler ayrılıp, Sosyal İşçi Par-tisi'ni (SAP) kuracaklardır.

Fakat asıl temel öge, yönetimin ve parti aygıtının siyasetine karşı olan, önemli bir ast sorumlular ve militanlar tabakasıdır; bu tabaka Müller'in son sosyal-demokrat hükümeti zamanında, işsizlik sigortalarında sınırlamaya karşı muhalefet ile kendini gösterir: zaten, *Müller hükümetinin düşüşüne bu muhalefet yol açmıştır*.²⁶ Nihayet, Reichsbanner milis örgütünün tümü, başlarında M. Höltermann olduğu halde, nasyonal-sosyalizme karşı etkin ve güçlü bir direniş gösterilmesini ister. Bu önemlidir, AKP'nin sosyal-demokrat taban ve kitleler konusundaki tutumu incelenirken bu öge tekrar ele alınacaktır.

Kısaca, sosyal-demokrasinin siyaseti karşı-devrimci doğası ve işlevine sadık kalmaktadır. Aslında, sosyal-demokrasi ve faşizm arasında tam anlamıyla bir suç ortaklığı yoksa da ve tüm faşistleşme süreci boyunca, sosyal-demokrasi kendi yöntemiyle işçi sınıfının «iktisadi çıkarlarını» korumaya çalışırsa da, —bu sınıf içindeki tabanını korumak için— faşizmin gelişinde en büyük sorumluluk payını hiç şüphesiz sosyal-demokrasi taşımaktadır.

3. ALMAN KOMÜNİST PARTİSİ

Şimdi, AKP'nin faşistleşme sürecindeki siyasetini ele alalım. Bu siyasete başka nedenlerle birlikte, bu dönemin yanlış değerlendirilmesi (işçi sınıfının devrimci saldırı dönemi) ve faşist tehlikenin yeterince önemsenmemesi yön vermektedir. Genelde bu siyaset, yalnızca görünüşte «ultra-sol» dur. Daha önce, Komintern' in IV. Kongre'si için kullanılan «ultra-sol» özellik hakkında ne düşünülmesi gerektiğinden söz edilmiştir; bu görüşler AKP'nin siyasetine de, *bir bütün olarak ele alındığında*, eşit derecede uy-

²⁶ W. Abendroth, **Histoire du mouvement ouvrier en Europe, 1967**. s. 97 ve devamı.

gulanır. Buna rağmen bu dönemde, AKP'nin somut siyaseti, bazı açık «ultra-sol» görünümüne verir.

Siyasi çizgiyle ilgili sorunlar en azından özde, AKP'nin kök saldıği sayılan tabakaların özelliğine bağlanamaz. Gerçekten de, birçok yazar (bunlar arasında bizzat W. Ulbricht bile) AKP'nin. bu siyasetini gerçekten «ultra-sol» olarak niteleyip, bunu AKP'nin «kararsız» *Lumpen* tabakalara kök salmasına maletmişlerdir. *Oldukça* yaygın olan bu düşünce *yanlıştır*. 1928'de AKP üyeleri arasındaki vasıflı işçilerin ortalama % 40'ının ücretlerin en yüksek olduğu demir-çelik sanayi, inşaat v.b. iş kollarından geldikleri görülmektedir. Fakat bunun karşılığında AKP'nin «teslimiyetçi» siyasetini saflarındaki bu sayıca yüksek «işçi aristokrasisine» bağlayan tezinde geçerliliği yoktur. AKP, aynı şekilde düz işçilerden (1928 üyelerin % 28'i, yöneticilerin % 13.5'i) ve 1930'dan sonra geniş ölçüde işsizlerden de üye almaktadır. 1932'de fiilen çalışmakta olan AKP üyelerinin oranı yalnızca ortalama % 22'dir.²⁷

Nihayet, AKP'nin zayıflığı Dimitrov'dan anlaşılacağına aksine hiç de «sayısal» yönden değildir; Dimitrov (biraz da savunur bir

²⁷ Yine de belirtmek gerekir ki, AKP öncelikle orta ve küçük firmalardan üye toplamaktadır; bu konuda bkz.: O. Flechtheim, **a.g.e.**, s. 241 ve devamı, 314 ve devamı; H. Weber **Die Wandlung des deutschen Kommunismus**, 1970. Sosyal-demokrasi hakkında bilgiler dikkate alındığında, Komintern'in sosyal-demokrasiyi izleyen ve yüksek vasıflı ve ücretleri işçilerin «sayısal çoğunluğu» kavramı halinde sunduğu «işçi aristokrasisi» teorisinin «ekonomist» yanı, olgularla pek bağdaşmamaktadır. Sözkonusu dönem boyunca sosyal-demokrasi ile Komünist parti arasında bu bakımdan görülebilen farklılık, Komintern'in göstermek istediği kadar büyük veya önemli değildir. Ama işçi aristokrasisinin ekonomist tanımını elde tutarak «sayısal çoğunluk» kavramına karşı çıkmak sorunu çözmeye yetmez. Bir başka söyleyişle, bulanık bir şekilde, öncelikle ekonomik çerçevede **tanımlanmış** bir işçi aristokrasisinin sosyal-demokrasi içinde sayısallığın dışındaki bir anlamda «baş rolü» oynadığını, ama komünist parti içinde böyle olmadığı söylemek hiçbir şeyi çözmez. «İşçi aristokrasisi» politik ve ideolojik çerçevede tanımlanmalıdır. İşçi aristokrasisi, işçi sınıfında, burjuva politikası ve ideolojisinin işçi sınıfına aktarıldığı tabakasıdır. Üretimin belli sektörlerinde emperyalist artık-değer kırıntılarının bölüşümü ile yaratılan «hayat standardı» kendine göre bir rol oynar, ama

biçimde) AKP'nin «...kitleleri eyleme geçirmek ... ve böylece onları faşizme karşı sonuca götürücü mücadeleye sürüklemek için çok zayıf...» olduğunu dile getirmektedir.²⁸ Oysa 1932'de AKP'nin 300.000 üyesi vardır

Bu siyasal çizgiyle ilgili olarak, her şeyden önce, sosyal demokrasi ve sosyal-demokrat sendikaların çoktan sosyal-faşist olarak ve başlıca düşman olarak nitelenmesiyle, birleşik cephe girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasında ağır bir sorumluluk taşıdığı söylenmelidir. Bu sorumluluk yalnızca sosyal-demokrasiyle «üst kademede» ve hattâ daha alt kademelerde tüm ilişkinin yadsınmasından değil, fakat, özellikle *sosyal-demokrat kitlelerin*, sosyal-demokrasinin etkisinde olduklarına göre, «kaybedilmiş» sayılmalarından doğmaktadır. Hiçbir şey bu konuyu, Thaelmann'ın Mayıs 1932' de, sosyal-demokrat «demir cepheye» karşılık «anti-faşist eylem» cephesinin kuruluşu sırasında yapmak zorunda kaldığı açıklamalar kadar açık bir biçimde dile getiremez.

Sosyal-demokrat işçilerin yirmi bir sorusuna cevabında, Thaelmann, *geçmişte olanın tersine*, işçilerin sosyal-demokrat örgütlere bağlı olmasının anti-faşist cepheye bir engel oluşturmadığını belirtmektedir: bununla birlikte, bu hiçbir zaman bir ilkesel açıklamanın ötesine geçmez.²⁹ Ancak sonunda, Mart 1933'de Hitler iktidara geldiği zaman AKP sosyal-demokrasiye bir ortak eylem çerçevesi önerir; fakat artık çok geçtir.

bu belirleyici rol değildir ve işçi sınıfı içindeki bu bölünmelere denk düşmez. Dolayısıyla: (a) işçi aristokrasisi sendikadaki ve politik örgütteki (mahallî hükümet v.b.) «bürokrasiler»i kapsamalıdır ve (b) devrimci bir sınıf bilincine sahip vasıflı ve yüksek ücretli işçiler «işçi aristokrasisi»nin parçası sayılmalıdırlar.

²⁸ Dimitrov, **a.g.e.**, s. 47.

²⁹ 25 Nisan 1932 günü, AKP ve RGO, 1928'den beri ilk kez, ASP ve sosyal-demokrat sendikalarla ortak mücadeleye çağırır; dorukta ilişkiler öngörülür. Fakat gördüğümüz gibi «sosyal-faşizme» yapılan saldırılar yeniden en etkin bir biçimde başlar (bkz. bu çağrı hakkında, **Die Internationale**, cilt XV, s. 346). Bu çizginin sonuçlarını göstermek-için. Bade yöresel parlamentosundaki komünist grubun (dolayısıyla herhangi birisi değil) 1932'de, demir cephe ve Reichsbanner'in yasaklanması için bir yasa tasarısı vermeye yeltendiği ve bu hareketin parti yönetimince kısaca kınandığını belirtmekte yarar vardır (Die Internationale, cilt XV, 1932, s. 247).

Tüm faşistleşme süreci boyunca bu sosyal-faşizm anlayışı, eli kulağında bir devrimin beklenmesi ve «demokratik-parlamentar» Devlet biçimiyle faşizm arasındaki ayrımın bilinmemesiyle bağdaşmaktadır. Küçümsenerek dile getirilen «demokratik özgürlüklerin savunulması» için girişilecek her ortak mücadele bir kenara itilir: çünkü, böyle bir eylem kitleleri «devrimci saldırı» yolundan saptırma tehlikesini getirecektir.

Ne var ki, AKP'nin başlıca eyleminin sosyal-demokrasiye karşı yürütülmesinden öteye bu eylem, «örgütler» arası bir mücadele biçiminde kavranmakta ve hiçbir zaman bir kitle çizgisiyle saptanan bir kitle mücadelesi olarak düşünülmemektedir. Gerçekten de, tabanda birleşik cephe hakkında ne denebilir? Dimitrov'un doğru olarak belirttiği üzere, bu konuda dikkati çeken olay, AKP' nin hiçbir yerde, *tabanda birleşik cephe örgütlenmesinin özgül biçimlerini* ortaya koymamış olmasıdır. Öyle ki, bu özgül biçimler *parti dışı* örgütlenmeler biçimine kadar vararak, siyasal mücadelenin önderliğinde, siyasal ve iktisadi mücadeleyi birleştirip, birliği evre evre pekiştirebileceklerdi. AKP'ye göre tabanda tek mücadele biçimi *sendikal muhalefet RGO aracıyla sendikal mücadeledir*. RGO ise, artık bir korkuluk niteliğine bürünmüş olan «işyeri komitelerinde» somutlaşan, tabanda birleşik cephenin vurucu gücü olmalıdır.

Her şeyden önce sosyal-demokrat örgütlere bağlı işçiler konusundaki siyaset nedeniyle, sonuç hiç de öyle olmadı. İkinci olarak ve özellikle parti «üst kademeleri» «proletarya diktatörlüğü» çağrısında bulunduğu halde, RGO'nun, dar anlamda, hak isteğiyle ilgili amaçlar konusunda sosyal-demokrasiyle vaad yarışma girmekle, ancak burada onu yaya bırakmayı denediği için sonuç elde edilemez. Ve şüphesiz burada, bir sendikanın kendine özgü işlevi bulunmadığı anlaşılmalıdır. Kabaca şunu dile getirmek istiyorum: gerek birleşik cephe için tabanda özgül organların yokluğu ve gerekse AKP'nin kitle çizgisinin eksikliği nedeniyle, RGO, sürekli olarak sosyal-demokrasinin sınıf işbirliği yoluyla elde ettiğinden biraz daha yüksek bir ücret için çarpışmaya itilmektedir.

Bunun ikili bir etkisi oldu: RGO bir yandan ekonomik taleplerle ekonomist bir mücadeleye girişti (Lenin'in gösterdiği gibi, böyle taleplerle girişilen her mücadelenin ekonomist olması gerekmez), ama aynı zamanda da tabanda sosyal-demokrasiye karşı mücadelenin başlıca aracı sayıldı. Başka bir söyleyişle, RGO *aynı zamanda hem* işçi talepleri alanında *ekonomist* bir mücadele

açmaya, *hem de* yanlış bir politik çizginin «politik» aracı olmaya itildi. Bir *sendika* örgütü olarak, doğru kavranmış bir tabanda birleşik cephenin ana örgütü olamazdı.³⁰ Bu aynı zamanda, sürekli tersyüz edişlerinde, Komintern'in bütün sendika sorununun da anahtarıdır. Gramsci'nin tutumunu incelerken bu soruna döneceğim.

Her şeye rağmen, yani ASP ve AKP yönetimine rağmen, gerek iktisadi alanda, gerekse siyasal alanda tabanda eylem birliği tasarıları gerçekleşir. Bu yüzden Thaelmann, Eylül 1932'de aynı yılın Mayıs ayında «anti-faşist eylem birliği» ortaya atılmış olmasına rağmen, bu durumu yermeden geçmez: «İşçi sınıfı içindeki birleşme eğiliminde, büyük karanlıklar ve tehlikeli yangınlar ortaya çıkmaktadır... Nazi terörü karşısında birlik olmada büyük yararlar olduğunu belirtmek gerek, fakat 'tüm şefleri aşan bir birlik' veya 'ASP ve AKP'nin şefleri birleşik cephenin başarısızlıkla sonuçlanmasının sorumluluğunu taşımaktadırlar' biçiminde tehlikeli görüşlere de dikkat etmek gerekir. Bu tür eğilimler büyük zararlara yol açabilirler.»³¹

Devrimin resmen eli kulağında sayılması, AKP'nin işçi sınıfı içinde kitle eylemi eksikliğinin güçlü bir göstergesidir. Bununla birlikte ekonomik katastrofizm tezleri gereğince durum ancak iktisadi bunalımın şiddetlenmesi sayesinde olgunluğa erişecektir. Bu iktisadi bunalımın işçi sınıfı «çoğunluğunu» AKP saflarına yönelteceği beklenmektedir; bu konu sürekli gündemdedir. Devrimi hazırlamak için «önce» bu çoğunluğu kazanacak biçimde hareket edilmelidir.

Hareket etmek? Oysa daha çok «o büyük akşam» gerçekleşecek olan ayaklanma anma dek *beklemek* sözkonusudur. Bu-

³⁰ Gerçekten de Thaelmann AKP'nin Wedding'deki XII. Kongresinde (1929) sorunu şöyle koyar: «Bugünkü görevlerimizi yalnızca, doğru bir siyaset ile mi yerine getirebiliriz? Hayır! Fazladan bir de uygun bir örgüt sistemine sahip olmamız gerekmektedir.» Bu uygun sistem yalnızca RGO'dur. Ve gerçekten de AKP Merkez Komitesinin Ocak 1931 tarihli bildirisini şöyle der: «Proletarya devriminin en önemli parçası, şüphesiz ve tartışmasız işçi sınıfının iktisadi mücadelesinin örgütüdür.» (*Die Internationale*, cilt XIV, s. 57). Öbür kitle örgütlerine gelince, AKP yalnızca iki **yardımlaşma** örgütüne sahiptir. Uluslararası Kızıl Yardım (Secours Rouge International) ve Uluslararası İşçi Yardımlaşması (Ent-raide Ouvriere Internationale).³¹ Kapanış söylevi. XII. Plenum, Eylül 1932.

rada, AKP'nin *seçimsel yanılısamaları* ile ilgili en önemli soruna geldik. İşçi sınıfının «çoğunluğunu kazanma» konusunun, bu çerçevede, AKP'nin seçim mücadelesine, başlıca «kitle eylemi» olarak verdiği önemi örtmede kullanılması bir raslantı değildir. Seçim mücadelesine verilen önem, her şeyden önce, seçim sonuçları başarısının kitleler içinde AKP'nin kazanmasının ve sosyal-demokrasinin gerilemesinin şaşmaz kanıtı olarak değerlendirilmesinde görülmektedir. AKP'nin oy kazandığı ve sosyal-demokrasinin oy kaybettiği, Hitler için bir zafer olan 1930 seçimlerinden sonra, 15 Eylül tarihli *Rote Fahne* şöyle yazmaktadır: «işçiler arasında etkimizin artması ..., emekçi kitlelerin kazanılması ... 14 Eylül'den önce düşündüğümüzden daha çabuk gerçekleşmiştir ... Dün Bay Hitler için 'en büyük gün' olmuştur, ne var ki, Nazilerin görünüşteki seçim zaferi onun başlangıcıdır.»

Bu durum, aynı şekilde 1931'de Prusya sosyal-demokrat hükümetine karşı yapılan halk oylamasında da kendini göstermektedir. Bu halk oylaması konusunda Komintern, Merkez Komitesinin ters yöndeki kararına rağmen, AKP'yi nasyonal-sosya-listler ve Çelik Mihverlerle birleşmeye zorlayacaktır. Burada, açık bir biçimde, yalnızca sosyal-faşizmi başlıca düşman sayan tutumun mantiki sonucu değil, fakat aynı zamanda, seçim mücadelesine verilen önem de saptanmaktadır.

Die Internationale halk oylaması konusunda şunları yazmaktadır: «Partinin doğru siyaseti sayesinde, AKP sayesinde, AKP ordusu, geçen yıl boyunca kesintisiz olarak büyümüştür. Halk oylaması kampanyasının yürütülmesiyle ilgili doğru karar ... bugüne kadar nasyonal-sosyalistlerin veya Sosyal-demokratların etkisi altında bulunan kitleleri AKP ordusuna katmıştır.»

AKP'nin, ne yoksul ve orta köylülük ve ne de küçük burjuvazi konusunda hemen hemen hiçbir şey yapmadığına değinmenin belki bir gereği yoktur. Nasyonal-sosyalizmin etkisinin artmaya başladığının saptandığı 1930 tarihinden önceki AKP program ve kararlarında bu sorunlardan şöyle bir söz edilmektedir. İktisadi bunalımın ve devrimci durumun olgunlaşması sonunda, halk kitlelerinin «kendiliklerinden» işçi sınıfının izinden yürüyeceği düşünülmektedir.³²

³² Bu sorunla ilgili olarak, bkz. ayrıntılarıyla E. Collotti, *a.g.e.*, s. 146 ve devamı ve H. Weber, *a.g.e.*.

Öte yandan, yine bu dönemde ve özellikle 1930'dan sonra AKP'nin siyasetinin *sosyal şoven* yönü *kesin biçimde* gelişmektedir; bu durum, en başta Versailles anlaşması sorununun sö-nürülmesinde somutlaşır: nasyonal-sosyalizmin bu konudaki tutumunun incelenmesi sırasında, AKP'nin tutumunun birçok yönden nasyonal-sosyalizminkiyle birleşerek kitleleri hangi karışıklıklara sürüklemiş olduğunu göstereceğiz. Bununla birlikte' hemen şunu belirtelim ki, benzer bir görünüm bulmak için 1923'lerin ünlü *Schlageter çizgisine* kadar uzanmak gereklidir: fakat o zaman da, ilerde adı konarak lanetlecek olan bir «sağa» dönüş —IV. Kongrenin— sözkonusu olduğu halde, bu sosyal-şoven görünüm «ultra-sol» olarak bilinen dönemde egemen olur.

Şimdi AKP'nin faşizm konusundaki siyasetinin «yasalci» yönünü ele alalım. AKP'nin de, 1924'de 100.000 üyesi olan, 1929'de yasaklanmış olsa da, yasa dışı olarak varlığını sürdüren *Roter Front - Kaempferbund* (Kızıl Cephe Savaşçıları Ligi) içinde örgütlenmiş bir vurucu gücü vardır. Bu örgüt, nasyonal-sosyalistlere karşı etkinlikle fakat kesik-kesik müdahalede bulunsa da, kavgaya hiçbir yerde açık ve örgütlü olarak katılmadığı gibi, mücadelenin askeri yönünün —dönüşsüzlük noktasına yaklaşılrken— ön plana geçtiği *1931 yılından başlamak üzere, bizzat, açık olarak kavganın dışında tutulur.*

AKP, «Faşistlere gördüğünüz yerde vurun»³³ parolasını erteler. Çünkü, «Thaelmann'a göre, bu parolanın, proletaryanın

³³ Bu parolanın bırakılması konusunda ilk karar AKP Politbürosunun 7 Temmuz 1930 tarihli oturumunda alınmıştır. Durdurmanın resmi kanıtı «kişisel şiddete» karşı korunmanın gerekliliği ve «militan savunmacı bir siyasal kavganın (Wehrhaft)» yürütülmesidir. Görülüyor ki AKP, bir yandan sürekli öğütlediği «saldırmacı kavga» konusunda, faşizme karşı etkin bir mücadele sürdürülmesi gerektiğinde yüzgeri etmektedir. Bu parolanın kesin ertelenmesi, AKP Merkez Komitesinin Kasım 1931 tarihli bir kararıyla bağlanır. Ekim 1932de, AKP'nin 3. konferansı sırasında (*Die Internationale*, cilt XV, s. 386 ve devamı) «Neumann grubu» bu parolaya sadık kaldığı için şiddetle eleştirilir. (Bu konuda bkz., D. Desanti, *a.g.e.*, s. 175). Sonuçta Neumann, çelişki çıkarmak amacıyla Nazi toplantılarına yollanır. Katedilen mesafeyi ölçmek için, 1924'deki Fischer-Maslow «sol» ekibi sırasında AKP'nin «fa-

dikkatini baş düşman sosyal-demokrasiden başka yere çekme tehlikesi vardır. Ayrıca, bu parola seçim sürecini engellemektedir.³⁴ Hitler'in iktidarı geçişinin hemen sonrasında, Naziler'in Karl Liebknecht Evi'nin önünde gösteri yapmaları sırasında bile Emniyet Müdürüne karşı çıkma mektupları yollanmasına rağmen, *Roter Front-Kaempferbund* olaya müdahale etmeme emrini alır. AKP hâlâ Hitler'in pek yakında düşeceğini ve devrim durumunun patlak vereceğini beklemektedir: böylece Hitler'in iktidarı almasına rağmen, «güçlerini zarar görmemiş halde» korumayı başarmakla övünür. Hitler'in zaferinden sonra Ko-mintern'in XIII Kongresinde Manuilsky AKP'yi savaşmamış olmakla suçlayan yabancı komünistlere «eğer AKP Hitler'e karşı silahlı mücadeleye girişseydi, provokasyona gelecekti» cevabını verir.³⁵

AKP, Hitler'in iktidara gelmesinden sonra, Mart 1933 seçimlerine katılır ve Merkez Komitesinin 15 Mart 1933 tarihli Çağrısı, Hükümetin şatafatlı açıklamalarına rağmen, 5 Mart'ın faşizm için bir zafer olmadığını açıklamaktadır. Aslında nasyonal-sosyalist-ler, oyların ancak % 43'üne ulaşmışlar, sosyal-demokratlar durumlarını korumuşlar ve AKP, uygulanan vahşi baskıya rağmen, halâ 4.800.000 seçmene sahiptir.

Nihayet, AKP'nin yeraltı aygıtının örgütlenmesinin varolmadığı görülür: gerçekte AKP, Mart seçimleri için bir kampanya yürütmekteydi. 22-23 Şubat gecesi, Reichstag'ın kundaklandığı gece, 4.000 komünist sorumlu bir anda ve karşı koymadan tutuklanır. Hele eli kulağında bir devrime inanan bir parti olduğu gözönünde tutulursa, inanılır şey değil.³⁶

şizimle ancak devrimci komünizmin yöntemleriyle savaşılacağı» konusundaki tutumunda kararlı davrandığını belirtelim. (AKP Frankfurt Kongresi tezleri).

³⁴ Bkz. Die *Internationale*, cilt XV, 1932. Thaelmann burada sürekli «kişisel şiddet» ile «seçim başarılarını» karşı karşıya getirir.

³⁵ Manuilsky Söylevi, *Der Faschismus in Deutschland* içinde, a.g.e., s. 57 ve devamı.

³⁶ Bütün bunlar devrimi bekleyen AKP'nin, **kendine özgü bir biçimde**, ayaklanmanın askerî yönünü hazırlamadığı anlamına gelmektedir. 1932 yılı boyunca, yasa dışı, «ayaklanma sanatı» ile ilgili kitap ve broşürler ortalığı kaplar. Komintern'in askerî uzmanı E. Wollenberg, Almanya'ya

AKP'nin bu çizgisinin korkunç sonuçları gereği, faşizmi etkin olarak engelleme konusunda geç kalan girişimleri *gerçek girişimler olmalarına rağmen*, başarısız kalırlar. Bu girişimler, Hitler'in iktidara gelmesinden sonra tek-tük gösteriler ve sokak çatışmalarından öteye geçmezler. Hitler'in iktidara gelişini izleyen ay içinde sokak çatışmalarında 62 kişinin öldüğü saptanmıştır (Bunlardan 29'u komünist, 8'i sosyalist, 14'ü nazidir). Üstelik bu çatışmalarda saldırganlar nazilerdir. Grev örgütlenme girişimleri başarısızlığa uğrar. Kısacası AKP'nin faşizm karşısında düpedüz teslim olduğunu söylemek ne denli yanlış olursa da, nasyonal-sos-yalizmin iktidara ulaşmasında, İtalyan Komünist Partisi'nin taşıdığından apayrı bir boyutta, ağır sorumluluklar taşıdığı da bir gerçektir.

Ama böyle bir politik çizginin komünist partiler arasında ve tabanda, AKP militanları arasında güçlü bir muhalafet yaratması doğal değil mi? Aslında, Hitler'in iktidara gelişinden sonraki ilk plenum olan Kasım-Aralık 1933 Onüçüncü Komintern Plenumu'nda, özellikle yabancı komünist partilerden gelen tepkilerin güçlü olduğu anlaşılmıştı. Militan kitleleri, örgütler, bazı Merkez Komite üyeleri ve hatta Fransız, Çek, Polonya, Avusturya ve İsviçre Komünist Partilerinin bazı politbüro üyeleri izlenen politika karşısında sersemlemiş ve öfkelenmişlerdi.

Komintern'in en yakından denetlediği parti olan AKP'ye gelince, 1928-33 dönemi boyunca tepkiler daha az güçlü görüldü, *ama ne de olsa tepki vardı*. Bu konuda bilgimiz eksik olsa da, yöneticilerden çeşitli yerel federasyonlara ve tabandaki üyelere gönderilen, çizgiyi «uygulamamakla ilgili sürekli resmî ve kamusal uyarılar, tartışma götürmez belirtilerdir. 1932'nin başında, merkez Komite Württemberg örgütünü başlıca mücadeleyi sosyal-de-mokrasiye karşı değil de Nazizm'e karşı sürdürdüğü için eleştirdi.³⁷ Nürnberg, Hamburg, Oberhausen ve Brunswick yerel örgütlerinin başına da aynı şey geldi. AKP önderleri arasında 1931 de bir «muhalif eğilimsin örgütlendiği» görülüyor. Neumann, Rem-mele, Münzenberg (Kızıl Yardım önderi) ve Wollenberg (Komintern Askerî Uzmanı) bu eğilim içindeydi; bunlar Nazizm'e karşı

geri gelir. Fakat, Flechtheim'in da doğru olarak belirttiği üzere, bütün bunlar, AKP çizgisinin genelinde gözlemlendiğinde «amatörlük» gibi görünürler (Flechtheim, a.g.e., s. 279).³⁷ S. Schwab, *Die Internationale*, sayı 4, 1932.

sert bir mücadeleden (Neumann grubunun «Faşistlere gördüğünüz yerde vurun» sloganını hâlâ benimsediği için mahkûm edildiği hatırlanacaktır) ve asıl darbenin sosyal-demokrasie değil, Nazizm'e vurulmasından yanaydılar.

Ama bunlardan bir şey çıkmadı. Alman politikasını tereddütsüz onaylayan Onüçüncü Plenum eski yanlışların hepsini tekrarladı ve daha da şiddetle savundu.

Konuyu bağlamadan önce şu son noktaya da değinmek gerekir: Hitler'in zaferi karşısında cesaretleri son derece kırılmış olmasına rağmen, komünist militanlar ve pek çok sosyalist, *direnışten dolayı* kitle halinde zindan ve toplama kamplarına doldurulmalarının da gösterdiği üzere, örnek bir yiğitlikle ve daha ilk andan başlamak üzere, Nazi rejimine karşı direniş saflarında çarpışmışlardır. Ölünceye kadar barbarlığa karşı koymuş olan bu adsız militanları unutmamak gerekir. Gerçekten de, kelimenin her iki anlamıyla da sorumluluk taşıyan sayısız siyasi sorumlu da bu militanlarla birlikte göçmüştür. Bir de, burjuvazi ve onun koruma köpeklerinin bunlardan, yalnızca tek tük, birtakım uydurma ordu içi «direnışler» olarak söz ettiği gözönünde bulundurulursa, özellikle unutulmamaları gerekir. Ve, tabii ki, son dakikadaki Stauffenberg sıçraması.

4. NASYONAL SOSYALİZM VE İŞÇİ SINIFI

a) Nazi Örgütleri ve İşçi Sınıfı

Şimdi önce parti, sonra Devlet olarak, nasyonal-sosyalizmin işçi sınıfıyla olan ilişkilerine gelelim. Burada incelenmesi gereken ilk sorun, pek çok yanlış anlamaya yol açtığı için, nasyonal-sosyalizmin işçi sınıfı içindeki *gerçek kök salması sorunudur*.

1928'de faşistleşme sürecinin başlangıcıyla birlikte nasyonal-sosyalizm, Gregor Strasser'in yönetiminde, geniş ölçüde, işçi sınıfı içinde kök salma girişimine koyulur. Bu girişim, işyerlerinde, «fabrikalara» *Hinein in die Betriebe*» (Hib-Aktion)³⁸ parolasına

³⁸ K. Bracher, **Die Deutsche Diktatur, Entstehung, Struktur, Folgen des National-Sozialismus**, 1969. s. 171 ve devamı.

göre yürütülür. 1929'de *İşyeri Hücreleri Nasyonal-Sosyalist Örgütü* (NSBÜ) kurulur. İktidarın alınması sırasında bu örgütün 400.000 üyesi vardır'; RGO'nun 1932'de 200.000'den fazla üyesi olmadığı dikkate alınır (şüphesiz, o sıra birçok komünist sosyal-demokrat sendikalar içinde de çalışmaktadır) bu sayı oldukça önemlidir.

NSBO'nun bu üyeleri, özellikle hangi tabakalardan gelmekte-dirler? Üyelerin önemli bir bölümünü «işçi aristokrasisinin» sağladığı ileri sürülmektedir (örneğin, Daniel Guerin)³⁹. Oysa, terimler üzerinde iyi anlaşılırsa bu durum pek doğru gözükmez.⁴⁰ Yüksek ücret alan ileri sanayi işçileri içinde, sosyal-demokratların hemen hepsi ve komünistler, *kitle olarak* kendi örgütlerine sadık kalmışlardır. Hernekadar NSBO daha önce de sağ örgütlere bağlı olan «işçi aristokrasisi» içinde üye toplamaktaysa da, bu örgüt, üyelerini özellikle işyerlerinde «yönetici kadrolardan» —yüksek teknisyenler, mühendisler v.b. arasından— sağlamaktadır. «İşçi aristokrasisi» işçi sınıfının bir tabakasını oluşturduğu halde, bu sözü edilen yönetici kadrolar işçi sınıfına —üretken işçilere— girmezler.

Ama NSBO tabandan da adam toplamaktadır. En başta, yeni kurulmuş işletmelerdeki, köyden henüz gelmiş⁴¹ (nüfusun tümü içinde köylü nüfusun oranı 1914'de % 35 iken, 1935'de % 23'e düşer) ve tarımdaki bunalımın özellikle ağır geçtiği, nasyonal-sosya-lizmin yoksul köylülük içinde kitle desteği bulmuş olduğu Doğu bölgelerinden gelen işçiler için bu durum sözkonusudur.

Ve son olarak NSBO, özel bir gazeteyle (*Der Erwerbslose*) seslendiği, 1932 Almanya'sında sayıları 5.500.000'i bulan *işsizler* arasından taraftar sağlamaktadır. Çok sayıda işsiz, yoksulluk nedeniyle, SA'ların ücretli üyeleri haline gelirler. Zaten, işverenler çoğu kez, işe almadan önce, nasyonal-sosyalist partinin kartını sormaktadırlar. Buna rağmen; bu konuda da, gerekli ayırımlar gözönüne alınır, durumun sanıldığı kadar ileri gitmediği görülmektedir.⁴² Her şeyden önce, geçici bir süre için, işsiz kalanları, toplumsal sıralamadaki yerlerinden olmuş *lumpen* ögelerden ayır-

³⁹ a.g.e., sayfa 67.

⁴⁰ Bracher a.g.e., fakat aynı zamanda Rosenberg «**Der Faschismus**», a.g.e., s. 131 ve devamı.

⁴¹ S.M. Lipset, «Elections, an expression of democratic class struggle», **Class, Status and Power**, New York 1967, s. 427.

⁴² Bracher, a.g.e.,- Rosenberg, a.g.e.. Genel işsizliğin toplumsal ve siyasi sonuçlarıyla ilgili olarak, bkz. R. Ledrut **Sociologie du chômage**, 1966, s. 417 ve devamı.

detmek gerekir. Nasyonal-sosyalizm, özellikle bunlar arasında adam toplamaktadır. Sonra, daha önceden mücadele geçmişi olan işsizlerle, işsiz genç işçileri birbirinden ayırdetmek gerekir. Bu sonuncular, nasyonal-sosyalizme daha açık bir biçimde bağlanmaktadır. Ayrıca, işsiz işçilerle —*Arbeitslosen*— değişik görevli ücretliler ve idari hizmetliler kategorilerinden gelen —*Berufslosen*— işsizler arasında da ayırım yapmak gerekir: nasyonal-sosyalizm, özellikle bu sonuncular arasından adam toplamaktadır.

Nasyonal-sosyalist partinin gerçek anlamda işçi sınıfından topladığı üyelerin yüzdesine gelince, bu 1930-1934 arasında % 28 den % 32'ye çıkarsa da, işçi sınıfının nüfusun tümüne olan oranın yanında (yaklaşık % 45) düşük kalmaktadır.*³

Aynı sonuçlar, nasyonal-sosyalizmin işçi sınıfı üzerindeki ideolojik etkilemesinin görece daha belirgin görülebileceği seçim sonuçlarının incelenmesinde de çıkarılabilir. 1930'dan başlamak üzere, nasyonal-sosyalizm, işçi sınıfı oylarının düşük bir yüzdesini kazanır gözükmemektedir ve bu, sosyal-demokrasinin zararına olmaktan çok, özellikle Mersebourg ve Chemnitz-Zwickau gibi kalelerinde AKP'nin zararına olur. Bununla birlikte bu sonuçlardan, Hitler zamanındaki 1932 seçim sonuçları da dahil olmak üzere işçi sınıfının, bütününde, ASP ve AKP'ye bağlı kaldığı ortaya çıkmaktadır.⁴⁴

Fakat sorun burada değildir: açıklanması gereken konu, nasyonal-sosyalizmin işçi sınıfını *etkisizleştirmeyi* ve *edilgin bırakmayı* başarmış olmasıdır. Burada temel olan, nasyonal-sosyalizmin *ideolojik görünümüdür*. Her şeyden önce bu ideoloji, başkal-dırmış küçük burjuvazinin niteliği olan belirgin «anti-kapitalist» bir yön taşımaktadır. Faşistleşme sürecinin yaygın ideolojik bunalımı içinde bu küçük burjuva anti-kapitalist görünüm — «plutokra-siy», «vergiye», v.b... karşı— işçi sınıfını çeker. *Fakat her şey bununla bitmez*: nasyonal-sosyalizm, başta O. ve Gr. Strasser kardeşler olmak üzere, «sola yatkın» kanadının etkisiyle, tam anla-

⁴³ K. Bracher, **a.g.e.**, s. 256 ve devamı.

⁴⁴ Bu konuyla ilgili olarak R. Heberle, **a.g.e.**, s. 89 ve devamı. Zaten, belirtelim ki 1930-1933 arası Alman seçimleriyle ilgili derinlemesine araştırmaların ışığında, nasyonal-sosyalist seçmen kitlesinin büyük bir çoğunluğu daha önceki seçimlerde oy kullanmamış **yeni seçmenlerden** oluşuyordu. Uzun süre sanılanın tersine, sol partilerin «geleneksel» seçmen kitlesinin nasyonal-sosyalizme kayması çok daha önemsiz olmuştur (Lipset, **a.g.e.**, s. 155).

mıyla sosyalist bazı sloganları benimser.⁴⁵ Örneğin, 1920'den başlamak üzere, parti, programının 13. maddesinde, tüm anonim ortaklıkların ulusallaştırılmasını ister. Gr. Strasser, «Marksistlerin» üretim araçlarının toplumsal mülkiyetini istemekte haklı olduklarını, fakat üretim araçlarının yalnızca işçi sınıfının değil, tüm milletin olması gerektiğini söylemektedir. Mülkiyetin —*Eigen-tum*— millette olmasına karşın, zilyetlik hakkı —*Besitz*— denetim altında, bazı özel kişilere verilebilir. O. Strasser ise, «halktan her yoldaşın» yalnızca «millî zenginliklerin» mülkiyet ortağı olmayıp, aynı zamanda, zilyetlik ortağı da olmasını istemektedir. «Emperyalizme» düşman ve sosyalizmden yana bildiriler bollaşır. Gr. Strasser şunları yazmaktadır: «Alman sanayiinin, Alman ekonomisinin Uluslararası mali sermayenin elinde olması, tüm toplumsal kurtuluş imkânının sonu olmaktadır; tüm sosyalist bir Almanya düşlerinin sonu olmaktadır ... Biz, savaştan çıkmış genç Almanlar, biz nasyonal-sosyalist devrimciler, Versailles barışı ile somutlaşan kapitalizme ve emperyalizme karşı savaşa giriyoruz ... Biz, nasyonal-sosyalistler, halkımızın millî kurtuluşu ile Alman işçi sınıfının iktisadi kurtuluşu arasında ... sıkı bir bağ bulunduğunu anladık. Ancak Almanya özgür olduğu zaman Alman Sosyalizmi mümkün ve kalıcı olacaktır.»

Bunlar, şüphesiz, milliyetçilik örtülü anti-emperyalizmi hatırlatan deyişlerdir. Bununla birlikte unutmamak gerekir ki, 1930' da sosyal-şovenizm batağına saplanan AKP, *bu nokta üzerinde*, yukarıdaki deyişler konusunda kesin bir tutum almayan bir seçim programı ortaya koyar. G. Badia'nın belirttiği üzere: «Bu nokta üzerinde, komünist propaganda, temelde Hitler'ci demagojiden ayrılmakla birlikte, siyasal bakımdan yeterince eğitilmemiş Almanlar'ı belli bir düşünce kargaşasına sürüklemeye tehlikesini taşımaktaydı, bunlar iki partinin amaçlarının fazla farklı olmadığı görüşüne varabilirlerdi.»⁴⁶ Ve gerçekten de çok fazla sayıda, siyasal bakımdan az eğitilmiş Alman —zaten bunları kim eğitecekti?— bunu böyle sandılar.

Son olarak, işçi sınıfına seslendiği biçimde, nasyonal-sosyalist ideolojinin korporatist yanını da gözönüne almak gerekir. O. St-rasser'e göre, korporatizm, salt millî varlığın «ortakça yönetimi» ni dile getirme ve özellikle millî mülk olan işletmelerde işçi denetimi anlamına gelir.

⁴⁵ Rosenberg, **a.g.e.**, s. 128; R. Kühnl, **a.g.e.**,

⁴⁶ **a.g.e.**, s. 276.

Faşistleşme süreci sırasında, nasyonal-sosyalizmin işçi sınıfı konusundaki somut siyasetine gelince; 1928'den itibaren *siyasal örgütlere saldırdığı halde, sendikaları görel olarak esirgediğini* görmek gerekir. Arada hak isteği mücadelesine katılmaktadır: 1930'da Mansfeld ve Berlin demir-çelik işçilerinin grevlerini, destekler. Dahası, 1932'de RGO ile birlikte ünlü Berlin taşımacılık grevini başlatır.

b) Nazi Yönetimi Altında İşçi Sınıfının Gerçek ve Faşist Sendikalar Sorunu

Nasyonal-sosyalizm iktidara geldi. Önce Alman işçi sınıfının tam «iktisadi» durumunu, şimdiki güvenilir bilgiler ışığında gözden geçirelim.

Her şeyden önce, nasyonal-sosyalizm, işsizliğin ortadan kalkmasını parlak bir biçimde başarır. 1933'de 5,5 milyon dolayında olan işsiz sayısı, 1937'de 1 milyona, 1939'da birden 40.000'e düşüp, savaş sırasında tamamen ortadan kalkar.

«İşçi sınıfının» iktisadi yönden sömürülmesi konusuna gelince, bu sömürü artarsa da, bu, gözle görülür bir iktisadi canlanma, üretim artışı ve işgücü verimliliğinin artışı döneminde *kârların artması* ile orantılı olarak *görel* bir artıştır. Bu genel iktisadi canlanma, işçi sınıfının «özgür» siyasal ve sendikal hareketi zamanında kesinlikle görülmemiştir.⁴⁷ 1933-1938 arasında kârlar % 127, toplam üretim hacmi de % 113 artar. Tarifeli biçimde saptanan işçi ücretleri, gayrisafi, parasal, saatlik ücretler olarak, 1933' den 1939'a % 14 oranında, 1939'dan 1942'ye % 9 oranında yükselir. Şüphesiz burada, besin maddeleri ve tüketim maddelerindeki fiyat artışları sonucu olarak ortaya çıkan % 6 dolayında hayat pahalılığı artışını gözlemek gerekir. Bir başka yandan, ücretler üzerinden yapılan «zorunlu» kesintiler çoğu kez % 15 ilâ % 20' ye ulaşırsa da, ücretli fazla mesai saatleri ile iş gününün uzatılmasını unutmamalıdır. Bu durum, haftalık ücretlerdeki artışın

⁴⁷ Bu konuda bkz. **Statistisches Jahrbuch des deutschen Reichs**, 1933-1939; Ch. Bettelheim, **a.g.e.**, s. 209 ve devamı; S.J. Woolf, **a.g.e.**, s. 119 ve devamı; G. Castellan, «Bilan social du III. Reich», **Revue d'histoire moderne et contemporaine**, Temmuz-Ağustos 1968 ve biraz yukarıda belirtilen T. Mason'un makalesi.

saat ücretleri artışına oranla bir hayli fazla olmasını yanısıra getirir.

Kısaca, nasyonal-sosyalizm konusunda, «ücretlerin» *bütünü* ele alan *fazla genel* ögelere dayalı bazı incelemelerin düştüğü yanlıştan sakınarak, *sanayi işçileri* ile ilgili olarak, nasyonal-sosyalizm sırasında bunların «hayat düzeylerinin» —gerçek ücretlerinin— daha önceki durumlarına oranla kötülemediği, hattâ 1930 düzeyine ulaşmamakla birlikte, bazı bakımlardan iyileştiği görülebilir.⁴⁸ Hayat düzeylerinde ve satın alma güçlerinde düşme olanlar, en başta, üretken olmayan ücretliler ve özellikle, 1933 ve 1942 arasında satın alma güçlerinde % 20 bir düşüş görülen memurlardır.⁴⁹

Daha da ilgi çekici olanı, sanayi işçilerinin kendi içlerinde «ücret» kategorilerine ayrılmalarıdır. Bu ayrım, belli bir ölçüde «doğal olarak» — işgücü piyasasını yasalarına göre—, *fakat özellikle nasyonal-sosyalizmin işçi sınıfını açık bölme siyaseti sonucunda işlerlik kazanır*. Bu ayrım, hem sanayinin belirli dallarındaki işçiler, hem de yüksek vasıflı işçilerle ilgilidir.

1937'den önceki dönem için Bettelheim şunları söylüyor: «Gerçek gayri safi ücretlerde artış vardı. Bazı iş sözleşmeleri endüstrinin farklı dallarına göre iş dağılımındaki deği-ğişikliklere bağlı olan, standart oranın üstünde ücretler sağlıyordu (1936'da gerçek ücretleri dondurma tedbirleri alındıktan sonra bu sık sık yasaklandı).» Ama bu dönem içinde, «asgari ücret»i belirleyen yasa, eski toplu sözleşme-lerdeki ücretleri eşitleme eğilimini suçlayarak açıkça şunları söy-

⁴⁸ Örneğin, **genel** istatistik verileri ele alırsak, ücretler bütünü içinde. Devlet ve büro memurlarının ücretleri de dahil olmak üzere, 1929'daki 100 endeksine göre gerçek **ortalama** ücretin 1931'de 108, 1932'de 104, 1933'de 103 ve 1936'da 99'a düştüğünü görürüz (Castellan, **a.g.e.**). Fakat ortalama «ücretin genel düşüşü, özellikle büyük oranlarda düşen üretici olmayan ücretlerin düşüşüne bağlıdır. Bu ücretlerin düşüşü «genel düşüşten» çok daha büyüktür. Woolf **a.g.e.**, s. 1933). 1936'da 100 olan endekse göre, işçi ortalama gerçek ücretinin 1928'de 102,2, 1932'de 88,5, 1937'de 103 ve 1938'de 107,5 olduğunu hesaplar ⁴⁹ Ayrıca, iş hızının **arttırılması** yoluyla sanayii işçilerinin sömürülmesinin artmasını unutmamak gerekir. Yalnız bu sömürü artışı, işe gelmeme, iş hızını azaltma gibi, işçi sınıfından gelen, kendiliğinden tepkilerle, sınırlı kalır.

lüyordu: «Asgarî ücret, işyerinde herkesin ürettiğine oranla ücret almasına imkân bırakacak şekilde düzenlenmelidir. Öte yandan, her türlü istisnâ hizmet için yeterli ödüllendirme imkânı vardır.» Bu yakınlarda, Tim Mason,⁵⁰ 1938'de Devlet «asgarî ücret oranı»nı çok sıkı bir şekilde sınırladıktan sonra bile bazı işverenlerin öncelikli endüstrilerde vasıflı emek kıtlığıyla karşılaşınca, birbirle-rin' yağmalama yoluna gidip ödüller dağıtmayı veya izin verilenin üstünde ücret ödemeyi seçtiklerini gösterdi. Devlet olup bitenlerin pekâlâ farkındaydı: ya karışmıyor ya da teşvik ediyordu; işçi sınıfının iş gelmeme, üretkenliği düşürme gibi davranışlarında belli olan kendiliğinden tepkilerini bölmek ve yenmek için.

Ücretler sınıflandırmasının düzenli olarak gelişmesi, Franz Neumann'ın altını çizdiği üzere: «... nasyonal-sosyalist ücret siyasetinin özünü oluşturmuştur... Şurası çok önemlidir ki, bu iktisadî bir sorun olarak değil, kitlenin denetlenmesini içeren temel bir siyasal sorun olarak anlaşılmalıdır... resmi istatistiklerin bu konuda hiçbir şey söylememelerine rağmen, emek gelirleri göstergeleri, vasıflı ve yarı-vasıflı işçilerin gelirlerinin, yelpazede önemli ölçüde birbirlerinden açıldıklarını göstermektedir. Eğer sayılar vasıfsız işçilerin gelirlerini de içerselerdi, bu eğilim çok daha belirgin olacaktı.»⁵¹

Kısaca, bu iktisadî sömürünün artması sürecinde, her şey sanki iyi hesaplanmış bir bölme planına göre hareket ederek, nasyo-nal-sosyalizm öteki halk sınıflarına oranla, gerçek düşmanını, işçi sınıfını, gözetiyormuş gibi gelişmektedir. Fakat hiç şüphesiz, nasyonal-sosyalizm egemenliği altında işçi sınıfının etkisizleştiril-mesinin tek ve başlıca yolu bu iktisadî siyaset değildir. İşçi sınıfının etkisiz kılınması, polis zorbalığı da dahil olmak üzere, *ama özellikle* Devlet'in ideolojik aygıtlarının baştan aşağı yeniden ör-gütlenmesinin ve bu aygıtların yüklendiği işlevin eseri olmuştur.

Burada belirtilmesi gereken, işçi sınıfının etkisizleştirilmesi-nin adım adım gerçekleştirildiğidir. Özellikle, nasyonal-sosyaliz-min iktidardaki ilk döneminde, nasyonal-sosyalizmin belli bir ölçüde egemen sınıflara gücünü benimsettiği bir uzlaşma politikasını görmek mümkündür.⁵² İktidara gelişinden sonra nasyonal-

⁵⁰ T. Masson, *Der Primat der Politik...*, a.g.e., *Das Argument* içinde, Aralık/966, s. 486 ve devamı; ayrıca aynı yazarın, *Labour in the Third Reich» Past and Present*, s. 33, Nisan 1966.

⁵¹ Fr. Neumann, *Bekemoth, a.g e.*, s. 433.

⁵² Bkz. D. Guerin *a.g.e.*, s. 187 v.d.; K. Bracher, *a.g.e.*

sosyalizm, «bağımsız» sendikaları dağıtır —Mayıs 1933— grev hakkını kaldırır, çalışma karnesini getirir —1935— iş uzlaşmazlıklarında Devletin zorunlu hakemliğini yerleştirir. Bununla birlikte, Temmuz 1933'e gelinceye kadar, NSBO örgütünün, büyük bir *bölümü* SA'lara üye olan işyeri hücreleri üyeleri, çoğu kez işe alma konusunda kendi denetimlerini yerleştirmekte ve hattâ toplum düzenine aykırı buldukları işverenleri tutuklamaya kadar gitmek-tedirler.

Mayıs 1933'de nasyonal-sosyalist sendikal örgüt Çalışma Cephesi kurulur ve hemen ardından, bu örgüte girmek, değişik baskı araçları ile, hemen hemen tümüyle zorunlu hale gelir. Bunun ya-nısına, NSBO üyelerine çalışma cephesindeki her türlü sorumluluktan el çektirilir. NSBO şefi Gr. Strasser, Uzun Bıçaklar Ge-cesi'nde öldürülür. Bununla birlikte, bir yanda işverenler, öbür yanda Çalışma Cephesi ve onun şefi Çalışma Bakanı Dr. Ley arasında sürtüşmeler sürmektedir. Dr. Ley'in meslek birlikleriyle ilgili tasarısı, işveren örgütlerinin dağıtılmasını ve işverenlerin çalışma cephesi içinde toplanmalarını amaçlamaktadır. Böylece Çalışma Cephesi, Alman ekonomisinin başlıca örgütleyicisi durumuna gelecektir.

Dr. Ley, başlangıçta bu amaca belli bir ölçüde ulaşır: 1934'de Alman Sanayi Konfederasyonu yedi ayrı meslek birliğine bölünür. Bu yedi ayrı işletmeler düzeyinde «güven kurulları» ve «işletme toplulukları» gibi, meslek birliklerine dayalı kurumlar içinde, Çalışma Cephesi ile birlikte bütünleştirilirler. Bu işveren loncalarına doğrudan doğruya hiçbir işçi temsilcisi alınmaz, bu loncalar karma nitelikte olup, bir nasyonal-sosyalist parti üyesi başkanlığında yürütülmekte ve burada «şef ilkesi» uygulanmaktadır. Başlangıçta Kessler ve onun görevden alınmasından sonra Goltz gibi «şefler», hâlâ bazı halkçı gelgeç istekler sergilemektedirler.

Fakat işverenler bütün bunları böyle anlamazlar: 1934 Temmuz'undan başlayarak, «demagojik» ve «sosyalizme yatkın» tasarılarla, iktisadî hayatı açmaza sokan Ley'in görevden alınmasını isterler, iktisat Bakanı Schacht ile Ley arasında açık bir çatışma patlak verir. 1934 sonunda Sanayi Konfederasyonu yeniden kurulur; şef ilkesi kaldırılır ve Ley, Mart 1935'de Çalışma Cephesinin Leipzig'deki Kongresinde isteklere boyun eğer. Bundan böyle, yalnızca meslek birliklerine dayalı kuruluşlar —«çalışma toplulukları»— doğrudan doğruya sanayi konfederasyonunca yönetilmez; çalışma cephesinin kendisi de dolaysız olarak işverenlerin denetimine girer. İşverenler, her işletmenin içerisinde Çalış-

ma Cephesinde temsil olunurlar. Ulusal düzeyde, Reich'in iktisat Kurulunda Çalışma Cephesinin hiçbir temsilcisi yer almadığı halde, işverenler, Reich'in Çalışma Kurulunu kendi denetimleri altında tutmaktadırlar. «İktisadi» alanda işverenlerle «işbirliği»nin dışında bırakılan Çalışma Cephesi, aynı şekilde, «toplumsal» alanda, eski işyeri komiteleri alanında da bu işbirliğinin dışında bırakılır. «Toplumsal» alandaki işbirliği, işverenlerle doğrudan doğruya kendilerinin seçtiği işçilerden oluşan «güven kurulları» arasında gerçekleşir. Yerel sorumluları, çoğu zaman, doğrudan doğruya nasyonal-sosyalist partinin yerel şubelerince atanmasına rağmen, Çalışma Cephesi, işçi kitlesi ile ilişkisi yüzünden, sürekli kuşku ile karşılanmıştır.

Böylece, nasyonal-sosyalist sendika aygıtı, *sendikanın bir ideolojik aygıt olarak karmaşık yapısını ve görünüşe rağmen, burjuva Devletin «normal» biçimlerinde de sendikaların sınıf «uzlaşmacı» yanlarını göstermektedir.*⁵³

İlkin, gizli polisle dolu da olsa Çalışma Cephesinin başlıca işlevi polis rolü değildi. Bunu en iyi dile getiren, Reich'in gizli polislerinin başı olan Himmler'di. 1936'da Çalışma Cephesi önderlerini makamlarında ziyaret ederken şunları söyledi: «SS ve polisin iç güvenliği sağlaması ancak insanların nasyonal-sosyalizm fikrine kazanılmasıyla mümkün olur: bu görev özellikle Çalışma Cephesine düşmektedir.» Gerçekten de Çalışma Cephesinin rolü öncelikle ideolojiktir. Propagandasının başı Selzner özsel görevinin «eğitim yoluyla bütün üyelerinin nasyonal-sosyalizm hazırlanması» olduğunu bildirir. Çalışma Cephesinin rolü işçilerin ekonomik taleplerini hakem kurullarında temsil etmekle sınırlıydı — tabii, bu taleplerin politik karakteri olmaması ve «kamu düzeni» ile «toplumsal baş» tehlikeye atmaması koşuluyla. Gene de nasyonal-sosyalist önderler Cephely «tamamen politik» bir araç olarak görüyorlardı: daha açık söyleyemezlerdi bunu.

Çalışma Cephesi ne kadar temizlenmiş, dönüştürülmüş, Devlet güdümüne sokulmuş olursa olsun, nasyonal-sosyalist önderlerin bu tek sendikaya her zaman güvensizlikle bakmış olmaları paradoksal bir olgudur. Çünkü ne türden olursa olsun, her burjuva Devleti işçi sınıfına karşı yetiştirilmiş bir veyâ daha fazla ideolo-

⁵³ ideolojik devlet aygıtları ileride ele alınacak. Özellikle, özgül parti ya da sendikalar bu durumlarıyla kesin anlamda aygıtlar oluşturumuz; sadece politik aygıtın, sendika aygıtının v.b. kollarıdır.

jik aygıtı silah olarak kullanmak zorundadır ve sınıf mücadelesinde bunların saldırıya uğramasından hep korkar; nasyonal-sosyalist Devletteki Çalışma Cephesi de böyle oldu. Bunu söylemek, sos-yal-demokrat sendikalarla Çalışma Cephesi arasında «sosyal-faşizm» gibi yüzeysel bir analogi yapmamak demektir. Daha çok, burjuva Devletin her biçimindeki ideolojik aygıtlar arasındaki *doğal hısmınlığı* belirtir ki, işlevleri, amaçları ve eylem yöntemleri arasındaki *temel farklarının* ardında yatan da budur. Bu görüş, «Özgür» sendikalarla, Çalışma Cephesi gibi «Devlet-güdümlü» faşist sendikalar arasında doğal bir ayırım olduğunu savunan görüşle karşılaştırılabilir.

Faşizm örneği ek bir önerme getirmemize de imkân veriyor. Burjuva Devleti ilke olarak özellikle işçi sınıfı için düşünülmüş «parti» tipi bir ideolojik aygıt olmadan da varolabilir (tipik bir küçük-burjuva partisi olan NSDAP bu işlevi ancak başkasının yerini alarak yapmıştı), ama «*sendika*» tipi bir aygıt olmaksızın hiçbir şekilde varolamaz. Fransız Devrimi, kabul edilmiş düşüncelerin tersine, ilkin «parti» tipi aygıttan ve ancak daha sonra, ünlü Le Pelletier yasası yoluyla «sendika» tipi aygıttan kurtulmaya çalıştığında bu deneyi yaşamıştı. Louis Bonaparte sorunu çok iyi anlamıştı. Ama burjuva Devlet aygıtının mutlak gerekli bir parçası olan bu aygıt belirsiz işlevi yüzünden burjuvazi tarafından hep güvensizlikle karşılanır.

Çalışma Cephesini Dimitrov çok iyi anlamıştı: «Faşist kitle örgütlerinde çalışmayı küçümseme eğilimini kararlı biçimde durdurmalıyız... Faşizm işçileri kendi yasal örgütlerinden yoksun kılmıştır. Faşist örgütlenmeyi zorunlu kılmıştır ve kitleler de oradadırlar — zorla veya bir ölçüde gönüllü olarak. Bu faşist kitle örgütleri, kitlelerle karşılaşılabileceğimiz her yerde yasal veya yarı-yasal eylem alanımız olmalıdır. Kitlelerin gündelik çıkarlarını savunmak için yasal ya da yarı-yasal başlangıç noktamız olabilirler ve olmalıydılar. Bu imkânlardan yararlanmak için, komünistler... böyle bir işin devrimci bir işçiye yakışmayacağı yolundaki önyargıdan kendilerini kurtarmalıydılar.»⁵⁴

⁵⁴ A.g.e., s. 600; Ayrıca Togliatti'nin çok güzel analizi için bkz., **Le-zioni...**, s.

İtalya

1. BOZGUN SÜRECİ VE SAVUNMA

Daha önce olduğu gibi, burada da başlıca, gerek İtalyan ve Alman örnekleri arasındaki farklar üzerinde, gerekse İtalyan örneğinde, Alınan örneğinden daha açık şekilde ortaya çıkan görünüm üzerinde durulacaktır.

Burada, her şeyden önce, proletarya açısından, yalnız faşistleşme sürecinin değil, fakat bu süreçten önceki dönemin de yoğun bir özellik sunduğu izlenmektedir. Özellikle, yenilgi dönüm noktası ile faşistleşme süreci başlangıcı arasındaki stabilizasyon döneminin çok kısa niteliği görülmektedir. Yenilgi sürecine gelince —1917'de Torino'daki yerel ayaklanma bir yana bırakılırsa— hiçbir zaman kelimenin tam anlamıyla ayaklanma denemesiyle karşılaşmamıştır. Proletaryanın saldırısı, esas olarak grev ve özellikle siyasal grev şekline bürünmektedir. Yine de, yenilgi süreci, varolan iki güç arasında «gizli» ve kesintisiz bir iş savaşı çerçevesinde gelişir. Savaşın sonu İtalya'da da işçi sınıfının olağanüstü devrimci atılımına denk düşer.¹ Bir dizi grev ve siyasal kitle eylemlerinde kendini gösteren bu atılım, Temmuz 1919'da (14 Temmuz), burada siyasal genel grev şeklini alan nesnel olarak devrimci bir durumla somutlaşır. Hemen hemen her yerde iktidarı elinde tutan Sovyetler ortaya çıkar ve askerî bölüklerle işçiler arasındaki kardeşçe ilişkiler önemli boyutlara ulaşır. Fakat, nöbeti devralması gereken 20 Temmuz «devrimci» siyasal grevi başarısızlığa uğrar.

1920'de, grev eylemleri, görece bir sakinleşmeden sonra, yeniden başlatılır. Ağustos 1920'de, fabrikaların işgali ile genel grev zirvesine ulaşır. Her fabrika, bir Fabrika Konseyinin (Consiglio di Fabbrica) yönetimi altına girer: İşçi Kooperatifleri ile varılan bir

anlaşma, işçilere ücret ödenmesini mümkün kılar. Nesnel olarak devrimci bir durum ve «kaçan fırsat» mıdır bu? Bu konuda çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Bununla birlikte denilebilir ki, işçi sınıfı hareketi için bazı imkânlar taşıyan açık bir bunalım durumu sözkonusu idi.

Fakat hareket fabrikaların dışına çıkamaz. «Müdahalesizlik-ten yana tarafsız» Giolitti, fabrikalara kapalı kalan bu hareketi, sanayi kentlerini işgal eden askerî birliklere kuşattırmakla yetinir. Hareket başarısızlığa mahkûmdur. Grevciler, yalnızca işletmeler üzerinde işçilere belirsiz bir denetim hakkının tanınması sonucunu elde ederler. Üstelik bu da, ilke olarak tanınacak, hiçbir zaman kanunlaşmayacaktır (disiplin konularında ve işgücü verimliliğinin artırılması ile ilgili olarak işçi-işveren ortak Komisyonlarının kurulması gibi). 27 Eylül'de, stabilizasyon döneminin ardından, daha 1921 yılı başlangıcında, işçi sınıfının savunmaya geçişi ve faşistleşme sürecinin başlangıcı yer alacaktır.

Bununla birlikte, işçi sınıfı, bu süreç boyunca, önemli siya-sal-iktisadi kazanımlar elde eder: ücretlerin önemli ölçüde yükselmesi, 8 saatlik işgünü, toplu sözleşmenin genelleşmesi, işyeri Komiteleri, genel ve doğrudan oy hakkı; Kızıl bölgelerin yerel yönetiminde görece özerklik. Bu kazanımlar, faşistleşme süreci boyunca sürekli budanmakla birlikte, orta sermaye temsilcilerinin desteği sayesinde, faşizmin iktidara gelişi sırasında hâlâ büyük sermayenin kabul edemeyeceği düzeydedirler.

İşçi sınıfına gelince, fabrika işgallerinin başarısızlıkla sonuçlanması işçi sınıfının genel hareketsizleşmesine yol açar. Faşistleşme süreci boyunca grevler azalır: grevler nedeniyle kaybedilen işgünü sayısı, 1920'dekine oranla % 75-80 azalır ve yine burada da, mücadelenin iktisadi yönü ön plana çıkar.² 20 Şubat 1922'de, *Emek İttifakı*'nın kurulması ile sendikal hareketin birleştirilmesi, yalnız bu planda ve «savunma hak talebi» amaçları ile gerçekleşir. Bu Emek İttifakı, faşist saldırı karşısında ve «demokratik yasallığın tekrar kurulması» için Ağustos'ta, son bir belirsiz siyasal grev denemesinde bulunur ve başarısızlığa uğrar.

İtalya'da da, faşistleşme süreci sırasında, İtalyan Komünist Partisi'nin işçi sınıfı kitesinden koptuğu görülür. Bu kopuş, ilk olarak, sosyalist partiden ayrılıştan sonra, üye sayısının azalması ile kendini göstermektedir. 1921'de, Livorno'daki bölünme kongresinde, İKP'nin kurucularının önergesi, sosyalist partiye kayıtlı

¹ A. Tasca, a.g.e., Salvemini, a.g.e., Santarelli, a.g.e.

¹ A. Tasca, a.g.e., s. 117.

olanlardan 58.000 kadarının oyunu toplar. Mart 1922'deki II. Kongresinde İKP, resmen 40.000 üyesi olduğunu açıklarsa da, bu sayının 20.000 olarak düzeltilmesi gerekir gibi gözükmektedir. Bu dönemde İKP, parti yöneticilerinin işçilerin %'o 98'ini kazanmış olmakla övündükleri ve yalnızca kuzeyde yerleşmiş *bütünüyle «uvriyerist»* bir partidir.³

Burada da, önemli öge, İKP'nin, işçi sınıfının geniş kesimlerine önderliğini kabul ettirmeyi başaramamasıdır, oysa, 1920'ye kadar, sosyalist partinin «devrimci fraksiyonu» bunu başarmıştı; (*Ordine Nuovo* çevresindeki Gramsci ve Torino'lular grubu, fabrika işgali grevlerde öncü bir rol oynamayı başarmışlardı). Bu İKP'nin, halk kitlelerini, faşizmin iktidara gelmesine karşı, etkin bir mücadeleye hazırlayamayışında açıkça görülür. Fakat bu kopukluk, seçimlerde yansımamak tadır: 1921 seçimlerinde sosyalist ve komünistler, birlikte, sosyalist partinin ayrılıştan önce tek başına almış olduğu oylara kıyasla, 20.000 oy daha kazanırlar.

Son olarak, İKP, tüm faşistleşme süreci boyunca önemli ölçüde bölünmüş durumdadır. Bu dönemde, kendi çizgisini kabul ettirmeyi başaran Bordiga eğilimi ile, Gramsci-Togliatti eğilimi arasındaki mücadele çok serttir. 1922'de Bordiga, sosyalistlerle mücadeleyi hararetle savunurken, Gramsci ve Torinolu'lar grubu, milliyetçilerle faşistlerin yakınlaşmasından önce, kendi Lejyoner-lerine *fascileri* terketme ve onlarla mücadele etme buyruğunu veren D'Annunzio ile ilişkiye geçmeye çalışmaktadırlar.

2. SİYASAL-İDEOLOJİK BUNALIM SOREL VE DEVRİMCİ SENDİKACILIK

İtalyan örneğinde özellikle ilgi çekici olan şey, işçi sınıfı bünyesindeki ideolojik bunalımdır. Bu bunalım, isyan halindeki küçük burjuvazinin ideolojisinin, işçi sınıfı ideolojisine bulaşmasında kendini göstermektedir: Bu bulaşma, *devrimci sendikacılık* hareketinde ve İtalya'da önemli ölçüde etkili olmuş olan G. Sorel'in

³ P. Spriano, *Storia del Partito Comunista Italiano, C.I, Da Bordiga a Gramsci, 1967, s. 168 ve devamı.*

düşüncesi çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Ana çizgileri ile bu etkilemelerin içeriği nedir?

Devrimci sendikacılık, anarko-sendikalizmden görece ayrıdır, çünkü anarko-sendikalizmden daha siyasallaşmıştır. «Üreticilerin» «kendi malları» olan tek «sınıf» örgütleri, sendikalar yoluyla «öz-kurtuluşlarını» («auto-emancipation») salık vermektedir. Arturo Labriola'nın⁴ (Antonio Labriola ile karıştırılmamalı) ifade ettiği gibi: «İşçilerin kurdukları iktisadi birlik [sendika] toplumsal devrimi gerçekleştirmenin aracı olarak kabul edilmektedir; burjuva rejiminin dayandığı temeli, yani ücretlilerin rekabetini, ancak bu kuruluş yıkar; işçilerin toplumsal gücünü yalnız bu kuruluş oluşturur. ... Bütün bu nedenlerden ötürü, sendikacılık/toplumsal devrimin bir partinin eseri olamayacağı sonucuna varmaktadır...» Devrimci sendikacılığa göre, önemli olaylar iktisat alanında (fabrikalar) olduğu gibi, «toplumsal devrimin» ana amacı, Devlet iktidarını almaya değil, iktisat alanına yerleşmeye yönelik olmalıdır. Zamanı gelince, Devlet'in yerini de, «üreticilerin» *öz-yönetim* araçları olan sendikaların birliği alacaktır. Tanımı bakımından üreticilerin «dışında» olan bir parti taafından yapılacak bir devrim, sadece bir «siyasal» sömürüyü bir başkası ile değiştirmek olacaktır. Devrim, Devlet iktidarını ele almadan gerçekleştirilecek ve Devlet İktidarı, üreticilerin *genel grevle* fabrikaları ele geçirmesi sırasında kendi kendine düşecektir. Bu görüş, burada kendiliğindencilikle birleşmektedir; genel grev, işçinin bilincinde potansiyel olarak her an varolduğuna göre, bunu partilerden her zaman uzak durması gereken sendikalar aracılığıyla ilan etmek yeterlidir.

Son olarak devrimci sendikalizm, üretimin işçiler tarafından «öz-yönetimi» (autogestion) görüşünün buna indirgenebileceği, *üretimci teknikcilik* (productivisme teehnicist) izleri taşımaktadır. Labriola ayrıca şunları da yazmaktadır: «sendika ... ayrıca, belirli teknik nitelikleri olan kişilerin biraraya gelmesidir. Dolayısıyla iki sonuç ortaya çıkar:

1. Sosyalist devrim, ancak sanayide büyük bir hamle olduğu dönemde mümkündür...
2. Üretimin yönetimini ele alacak olanlar, kazanılmış yete-

⁴ Labriola'dan özetlenerek aktarılanlar. **Le Movement Socialiste** Ekim 1905'deki «Sendikalizm ve Sosyalizm» adlı makalesinden alınmıştır. Yine bu konuda, bkz. H. Dubief. **Le Syndicalisme revolutionnaires**, 1969.

neklere sahip olacaklardır: devrim bir parti tarafından yapıldığından, bu koşul gerçekleşmeyecektir.»

Bununla birlikte ve ilk görüşte görüldüğünden daha az çelişkili olarak, bu devrimci sendikacılık anlayışı üzerine G. Sorel'in düşüncesi katılmaktadır. Sorel'e göre de, devrim, ancak bizzat «üreticilerin» eseri olabilir (St. Simon'cu «üreticilik tapın-ması»). Parti tipinde bir siyasal örgüt, «bürokrasileşmekten» ve devrimci kazanımlarında üreticilere ayakbağı olup, onların sırtından geçinmekten öteye bir şey yapamaz. Fakat, Sorel'e göre, işçi sınıfının bu kendiliğinden yönelişi yetmez; «etkilenmesi» ge-rekir Bu onun *etkileyici azınlık* kavramıdır. Yalnız, kitlenin bilinçli bir kesiminin gönüllü olarak ve şiddet kullanarak işe el at-ması, devrimi yapmayı mümkün kılacaktır.

Niçin şiddet? Bir taraftan, her durumda, şiddet, kitleleri ha-reketa, geçirerek düşmanın maskesini düşürdüğü için: «... şiddet tehdidi karşısında korkup kaçmakta olan burjuva tabansızlığı, ancak ve ancak burjuvazinin ölüme mahkûm olduğu ve yokol-masının zaman sorunu olduğu düşüncesini doğurur. Şiddete yer veren her çatışma bir öncü kavgası haline gelir...»⁵ öbür taraftan ve özellikle *simgesel* niteliği gereği, etkili azınlığın «eylemleri» işçi bilincinin uyarılmasını mümkün kıldığı için şiddete başvurulmaktadır

Böylece Sorel, *Şiddet Üzerine Düşünceler*'inde,⁶ siyasal «mitos» olarak belirttikleri yoluyla, bir dizi siyasal simgecilik yorumu vermektedir:sosyalizm, gerçekçi olması için, bundan böyle mitos üzerine dayanmalıdır: «Mitoslari, varolan durumu etkilemeye yarayan araçlar olarak görmek gerekir,» ve Sorel, mitos «kavgaya ve savaşa iten imgeler örgüsü» olarak tanımlamaktadır.' Sorel, genel grevin, iktidarı ele geçirmeye yetmeyeceğini kabul eder ve iktidarın alınması için, büyük bir Blanqui hayranı olarak, etkili azınlığa önderliği altında bir işçi sınıfı hareketi salık verir. Fakat aynı zamanda genel grevin simgesel rolü üzerinde de ısrarla durur. Tarih stadyumunun ilahlarına hücumu hazırlayan «devrimci jimnastik», bu «genel grev» mitosudur.

Öbür taraftan, önemli ve anlamlı bir ayrıntı olarak, G. So-rel'in belli b/r süre ve büyük bir yanlış anlama ile, kendini *Le-ninist saydığım*da işaret edelim:Ekim Devriminden sonra, *Şiddet Üzerine Düşünceler*'in IV. baskısına eklenen «Lenin için» (bolşe-

⁵ G. Sorel, *Reflexions sur la violence*, 8. baskı, s. 94 ve devamı.

⁶ Aynı yerde, i 371 ve devamı.

vik partisi = etkili azınlık) konusuna bakınız. Kısaca şunu hatırlatmak gerekir: «sendikacılardan düş kırıklığına uğrayan Sorel, I. Dünya Savaşından önce *Action Française* (Fransız Harekeli) ve Maurras ile yakınlaşma içinde idi.⁷

Bu ideolojik eğilimlerin, İtalyan işçi sınıfı üzerinde önemli bir etkisi olmuştur: bu eğilimler, yüzyılın başından beri canlı bir şekilde sürmüşler ve faşistleşme süreci ile tekrar etkinleşmişler-dir.⁸ Sorel'in etkisi, daha 1904 yılında sadece kuzey bölgelerin sendikal hayatında, özellikle Parma, Milano, Bolonya, Modena'da değil, aynı zamanda Napoli'de, Arluro Labriola, Enrico Leone ve E. Longobardi yoluyla anlam kazanmaktadır. 1904 yazında, Sorelci devrimci sendikacılar, büyük bir genel grevin başlatılmasına katkıda bulunurlar. İtalyan CGT'sinin kurulması sırasında (1906) Sorelciler, Alceste De Ambris liderliğinde, 200 000 üyeyi temsil eden «Dolaysız Eylem» adlı bir azınlık grubu oluştururlar. 1912 de Sorelciler; Pelloutier ve Monalte'm İşçi Borsaları (Bourses du Travail) deneylerinden etkilenen ve bir yıl sonra 100.000 üyeli bir kuruluş olan Unione Sindicale Italiana'yı kurarlar.

Savaş sorunu konusunda, kendi aralarında bölünen sol müdahaleciler Edmondo Rossoni, M. Bianchi ve De Ambris kardeşler, 1914'de *Unione Italiana del Lavoro*'yu kurarlar. Bu kuruluş, savaştan sonra çok önemli ideolojik rol oynayacaktır. 1919'da Dal-mine'de «ulusal», «kendi kendini özgürlüğe vardırın» («auto emancipatrice») büyük bir genel grev örgütler. İşçiler fabrikaları işgal ederler ve üretimi sürdürürler.

Böylece sorunun ikinci yönüne, faşizm ile Sorelci devrimci sendikalizmin dolaysız suç ortaklığına geliyoruz. Sol müdahaleci Mussolini kendisini Sorel'in inançlı bir taraftarı saymaktadır. Daimine grevi, Mussolini ve *fasciler* tarafından açık bir şekilde selamlanır. *Unione Italiana del Lavoro*'nun «üreticilerin» korporatif örgütlenmesi ile ilgili, Ocak 1919 programı, faşist parti tarafından aynen benimsenir. Rossoni, Bianchi, De Ambris ve Fari-nacci ile faşist sendikaları örgütleyerek, *Sorelci devrimciler, kitle halinde faşist partiye katılırlar*. İtalyan faşizmi, Alman örneğinden çok daha açık bir şekilde, işçi sınıfı üzerindeki bu küçük

⁷ Ne zamandır, Sorel hesabına mümkün oldukça çabuk düzeltilmesi gerekli görülen bir şeyi düşünüyorum: Jaures'in dondurucu hümaniz mine kıyasla, Fransız işçi hareketi üzerinde bir zaman olumlu etkiler yapmıştır. (Gramsci de bunun farkına varmıştı).

⁸ Paris I, s. 30 ve devamı.

burjuva ideolojik etkileri sonuna kadar sömürmüştür. Mussolini, «bütün hayatı boyunca şiddetin savunucusu olduğunu» söyler. Burada, «seçkinler» temasına aktarılmış olan etkin azınlıklar teması yine gündemdedir. Mussolini, siyasal partilerin «program» ve «öğretilerine» karşı: «Bizim öğretimiz, iştir» diye atıp tutmaktadır. 1920'de: «tüm biçim ve kişileşmeleri altında; kahrolsun Devlet, dünün Devleti, bugünün ve yarının Devleti... Bize anarşi dininden başka bir şey kalmadı» diye ünlemektedir Mussolini. Bürokratik örgütlere karşı ve bir «anti-parti» olarak faşist hareket konusundaki sözleri daha da keskindir: taşra faşist takımı bu sözleri ciddiye alır ve 1922'de, faşist hareketin «ötekiler gibi bir parti» halinde partiye dönüştürülmesine karşı başkaldırın Faşist parti içindeki açık «darbeci» eğilim, iktidarın «tedricen» ele geçirilmesi düşüncesine döndüğü zaman Mussolini'ye yapılan muhalefetlerle kendini gösterir.

Bunların yanı sıra, «ekonomik» grev ve sendikaların rolünün göklere çıkarıldığı görülür. Daimine «ulusal» grevcilerini kutlayan Mussolini daha da ileriye gider gözükmektedir: «Tüm kollarının ve tüm sektörlerinin çalışmasını sağlayarak, işletmenin yönetimini düzene koyan işçi Konseyinin oluşumu, namuslu bir atılımı, tamamen iyi niyetli bir çabayı, çalışmanın düzenlenmesinde, sözde burjuva sınıfının yerini almayı amaçlayan değerli bir tutkuyu temsil etmektedir» Öte yandan Mussolini, devrimci sendikacıların teknikçi verimlilik tutkusuna yaklaşarak, bu «öz -yönetime» yani, üretimin işçiler tarafından «teknik» yönden yönetilmesine bir tek koşul koşmaktadır: «Üretim yükseltsin ve düzeltilip iyileştirilsin.» Nihayet, faşizm, devrimi sendikacıların korporatif tasarısını kendine maleder.

3. İTALYAN SOSYAL-DEMOKRASİSİ VE MAKSİMALİZM

İtalyan sosyal-demokrasisi konusunda, bunun. Alman sosyal-demokrasisine kıyasla kendine özgü özellikler sunduğunu belirtmek gerekir. Fakat aradaki bu fark, üyelerinin sınıfsal kökeni ile ilgili değildir: savaştan hemen önce, İtalyan Sosyalist Partisi % 43 sanayi işçilerinden, % 15 tarım işçilerinden, %6 yoksul köylülerden. % 15 zanaatkarlardan, % 3.5 kamu görevlilerinden

oluşmaktaydı.⁹ Fakat savaştan sonra ve özellikle İKP'nin ayrılmasından sonra, köylü kökenli üyelerin (tarım işçileri ve yoksul köylülük) oranının arttığı görülmektedir.¹⁰

Siyasal açıdan, İSP, İtalya'nın savaşa katılmasına karşı çıkar. İSP, Zimmerwald Konferansına katılır ve önderi Serrati, bu konferansın aktif bir propagandacısı olur. Savaştan sonra, 1919 daki Bolonya Kongresi, savaş-öncesi «reformist» eğilimden kopar gibi gözükmektedir. Serrati'nin temsil ettiği *maksimalist* akım (48.111 oy), Turati'nin temsil ettiği reformist akıma (14.880 oy) galip gelir. Kongre, III. Enternasyonale katılmayı alkışlarla kabul eder. 1921'de Bordiga önderliğinde ayrılacak olan «çekimsen-maksimalistler» ancak 3.417 oy toplarlar.

Fakat, partinin bundan sonraki evriminin incelenmesine geçmeden önce, 1922'ye kadar sosyalist parti içinde egemen durumda olan bu ünlü maksimalist akım üzerinde durmak yerinde olur.

Burada da Maksimalizmi, iktisadi katastrofizm görünümü altında ekonomizm nitelemektedir. Sosyalist Parti «demir gibi bir gereklilikle» gelecek olan devrimin eli kulağında olduğuna inanmaktadır. Bu düşünce, 1921'de Livorno Kongresinde hemen sonraki Milano Kongresinde, Serrati'nin, kapitalist sistemin çöküşünden önceki burjuva egemenliğinin *son evresi* olarak tanımladığı faşist hareket görüntüsünde açıkça görülmektedir. Reformist ekonomizm burada, doğrudan doğruya ekonomist katastrofizme dönüşmektedir. Zorunlu ve pek yakın olan bu devrim, kendi kendine olacaktır ve sosyalist partisi durmadan «fara da se» sloganını tekrarlar. Böylece devrimi hazırlamak ve yapmak sözkonusu olmayacaktır. Zaten bu parti bunu yapacak halde değildir; fakat devrimin engellenmesine meydan vermeyecek şekilde hareket etmek sözkonusudur. *Bu, ya hep-ya hiç görüşüdür:* devrimin patlak

⁹ R. Michels, *The Political Parties, a.g.e.*, s. 225 ve devamı.

¹⁰ Gramsci, *Les Organes du Cabinet Mussolini, Imprekorr*, Fransızca baskı. 20 Kasım 1922 içinde. Ama bu sıralarda Gramsci, Sosyalist Partinin «uzlaşma» politikasını «iki ruhlu» olmasıyla, yani çok sayıda köylü kökenli üye barındırmasıyla açıklama eğilimindeydi. Bu açıklamanın kaynağı, o sıralarda Bordiga gibi Gramsci'nin de yoksul köylü lüğün devrimci potansiyelini küçümsemesidir (Gramsci'nin tavrı ka musal olarak 1926'da, Lyon kongresinde güney sorunu üstüne raporunu sunarken değişti). Oysa bu tavır açıkça yanlıştı: İtalya'da yoksul köylülüğün sınıf mücadelesi bu sıralarda özellikle keskin biçimler almıştı.

vermesini bekleyerek, yapılacak tek şey, reformizm yoluna düşmekten sakınmak olmaktadır. Bunun içindir ki, Bolonya Kongresinde maksimalist önerge, şu sözlere yer vermektedir: «sosyalist toplumun kurulması, nitelikleri ne olursa olsun, bir parlamento veya kurucu meclisin karar veya müzakeresi ile gerçekleştirilemez. Aynı şekilde, parlamento ve işçi konseyleri arasında her türlü karma birlik biçimlerinin de tehlikeli ve aldatıcı olduklarını göstermek ve bunları reddetmek gerekir. ... Tam tersine, proletaryayı, aynı zamanda, hem yasama, hem de yürütme işlevlerine sahip olacak işçi ve köylü konseylerine tamamen verilecek olan siyasal ve iktisadi iktidarın zorla ele geçirilmesi yönünde harekete geçirmek gerekir.»¹¹

Bu cümlelerin altında, iktidarın ele geçirilmesi ile ilgili hiçbir stratejinin varolmadığı gerçeği saklanmaktadır. Gerçek hayatta olaylar çok daha açık ortaya çıkmaktadır: tam anlamıyla, bir bekleme siyaseti (bekleyişçilik) sözkonusudur. Beklenen bu devrimi gerçekleştirmek için hiçbir şey yapılmamaktadır.¹² Dahası var: sosyalist parti üyeleri, yerel resmi idareler ve belediyelere iyice yerleşmiş seçim kalelerinin varlığına alışkındılar. Burada, somut olarak taktik değiştirmek değil, her şeyi başka türlü göstermek sözkonusudur. Devrimi gerçekleştirmek için hiçbir şey yapılmazsa da ve «Merkezi Devlet İktidarı» ile «işbirliği yapmak» konusunda çekimser davranılırsa da, merkezi iktidarın ele geçirilmesinin, bölgelerdeki ve büyük kentlerdeki «özerk» iktidarların giderek ele geçirilmesi ile gerçekleşeceğine inanmaya devam edilir. Kızıl il, Emilia ili buna örnektir: partiye kalsa, İtalya'da birçok «Kızıl Emilia'lara» sahip olmak, devrimin yapılması için yeterli olacaktır.¹³

Böylece, en önemli şey, zorunlu ve pek yakın olan bu devrime ayakbağı olmamak olduğuna göre, beklerken düşmana «bahane» vermemek gerekecektir. Grevler yılı 1920'de parti yönetimi şu bildiriye hazırlamaktadır: «Güncel durum, burjuvazi ve proletarya arasındaki büyük kavgayı yaklaşırken bunalımın da hızlandığını göstermektedir. Bu yeni kavgayı olanca gücümüzle karşılama zorunluluğu karşısında, İtalya'da proleter hareketin yönetim organları, hareketin bütününe zararlı ve bu yönde etki yapabilecek

¹¹ **Avanti**, 25 Haziran 1920.

¹² P. Togliatti, **Le Partie Comuniste Italien**, 1961, s. 44; G. Salvemini, **a.g.e.**

¹³ A. Tasca, s. 388 ve devamı.

hareketlere karşı, işçileri uyarmalıdır...» Fakat, öte yandan, devrimci sürecin engellenmesinin ve «yasa dışı olarak» bu sürece karşı koyan engellerin, özellikle faşistlerin ortadan kaldırılmasının «merkezi Devletten», «hükümetten» elde edilmesi gerekir. Nihayet, 1922'de sosyalist parti yönetiminin bildirdiği üzere, «hükümet lehine, her türlü desteği, her türlü oy vermeyi, her türlü katılmayı reddetmek»¹⁴ gerekecektir.

Bununla birlikte, başta d'Aragona olmak üzere, İtalyan CGT' si (CGT, 1918'den beri bir ittifak anlaşması ile sosyalist partiye bağlıdır ve 1920'de 2.200.000 üyeye sahiptir), ve bunun yöneticilerince desteklenen, Turati ve Trevers önderliğindeki «reformist» fraksiyon böyle düşünmemektedir. Bu fraksiyon açıkça sınıf işbirliği yolunu tutar ve 1920'de maksimalistlerin bekleyişçiliği yüzünden fabrikaların işgali hareketini başarısızlığa uğratır. 1922'de, başta Turati olmak üzere, sosyalist partinin parlamenter çoğunluğu «demokratik» bir hükümete katılmaya hazır olduğunu açıklar. Daha sonra, faşizmin iktidara gelmesinden iki ay önce, Ekim 1922'deki Roma Kongresinde, Maksimalistler ve reformistler arasındaki ayrılış gerçekleşir: reformistler, CGT'nin İSP ile olan eylem anlaşmasını bozduğu sırada, İtalyan Sosyalist Birlik Partisi'ni kurarlar.

Buna rağmen, faşistleşme sürecinde sosyal-demokrasinin gerilemesi açık ise de —1920'de 216.000 üyesi varken, 1922'de 60.000'e iner— bu durumun Livorno bölünüşünün devamı ve İKP dahil, işçi örgütlerinin genel bir gerileyişi çerçevesinde yer aldığını unutmamak gerekir. Her şeye rağmen sosyalist parti, İKP'ye kıyasla kendi durumunu korur ve reformist fraksiyon bu parti içinde ilerleme kaydeder: reformistler, 1920'deki Livorno Kongresinde ancak 15.000 oyları olduğu halde, 1922 Roma Kongresinde 30.000 civarında oyları vardır.

Bunun yanı sıra, özellikle sendikaların ve sosyalist partinin parlamenter fraksiyonun desteği ile, sosyal-demokrat ideoloji, Alman örneğinden daha düşük bir derecede olmakla birlikte, işçi sınıfına bulaşır. Bu ideolojik ilerleme özellikle maksimalizm yoluyla yayılmaktadır. Almanya'da olduğu gibi açık bir doğrudan sınıf işbirliği şekline bürünmez. Bu ideolojik etkileme, özellikle işçi sınıfında, devrim mahşerine kadar, burjuva Devlet örgütünün ara tabakalarının —yerel idareler, jandarma, polis, ordu— burjuvaziye işçi sınıfı hareketine müdahale bahanesi vermekten kaç-

¹⁴ J. Droz, **Le Socialisme democratique**, a.g.e. .s. 197.

nılacak şekilde, faşizme karşı engel olarak kullanılabileceği sanısında gözlenebilir. Başka bir deyişle, bu ideolojik etkileme, burada esas olarak, bir yandan her türlü doğrudan sınıf işbirliğinin reddedildiği burjuvazi karşısında Devletin tarafsızlığı ile ilgili tipik küçük burjuva karakterde bir yanılısama şekline bürünmektedir.

Sosyal-demokrasinin faşizm konusundaki siyaseti, İtalya'da, Almanya'dakinin aynı olmayabilir, ama aynı sonuçlara yol açmaktadır. Sosyalist Parti bir «kötünün iyisi» siyasetine, burjuva hükümetlerini açıkça destekleme siyasetine kapılmaktan kaçınmıştır. Gerçekte, bu partinin yanlışı, J. Droz tarafından öne sürüldüğü üzere, «demokratik» bir hükümete katılmamış veya onu desteklememiş olmak değildir.¹⁵ Sosyalist parti nasıl devrimi hazırlama konusunda hiçbir şey yapmamışsa, faşizmi önlemek için de fazla bir şey yapmamıştır.

Her şeyden önce, düşmana bahane sağlamamak için, faşizme karşı (birkaç dağınık gösteri ve çatışma bir yana) siyasal kitle mücadelesi örgütlemeyi reddeden, yasalıcı taktik gelmektedir. 22 Mayıs 1922 tarihli *Avanti*, G. Papini'nin *İsa'nın Hayatı* adlı eserinden geniş alıntılar basar. Şüphesiz burada; «Direnmemek» diye anlamlı bir başlık altında tokata öbür yanağını çevirme konusu işlenmektedir.¹⁶ Sürekli bir Anayasaya saygı çağrısına ve parlamenter ajitasyona dayanan bu taktik, 1921'de, kendi iç sorunlarının sıkıntısı içinde olan faşizme toparlanıp saldırısını daha iyi yürütmesi imkânını veren, sosyalistler ve faşistler arasında bir barış anlaşmasına ve işçi sınıfının dağılmasına yol açar.

Fakat sosyalist partinin, faşizme karşı *en son durumda* kullanmak için kiskançlıkla sakladığı mucizevi araç *genel grevdir*: nasyonal-sosyalizm karşısında çok daha açık bir şekilde teslim olmuş olan Alman sosyal-demokrasisinde bu çareye bile başvurulmamıştır. Gerçekte, Kornilov ve Kapp'ın askerî darbelerine karşı başarılı tarihî genel grev örneklerinden sonra, işçi sınıfı hareketinde, faşizmi engelleyici mucizevi bir savunma yolu olarak genel greve sarılma yanılısaması yer etmişti. İtalya örneğinde, bu yanılısama, «devrimci sendikalizm» geleneği ve bu geleneğin genel grev anlayışı dolayısıyla daha da pekişmişti.

¹⁵ Droz, **a.g.e.**, s. 197.

¹⁶ P. Spriano, **a.g.e.**, s. 132.

Aslında burada, tamamen bir yanılısama söz konusudur ve pek çok nedenleri vardır. İşçi sınıfının yenilgisinin ardından ortaya çıkan faşistleşme süreci sırasında, işçi sınıfı güçlerinin hareketsizleşme-örgütsüzleşme durumu nedeniyle, siyasal bir genel grevin ortaya konulması çok güç gözükmektedir. Yalnız faşizmin kitle örgütlenmesiyle eşdeğerde olan bu hareketsizleşme-örgütsüzleşmenin yoğunluk kazanması, bir kez dönüşsüzlük noktasına ulaşıldı mı, böyle bir grevi tamamen imkânsız hale getirmektedir. Faşist hareket, artık bir *kitle hareketidir*: yarı-askeri örgütleri, sendikal kuruluşları sayesinde ve Devletin etkili desteği ile, bir genel grevin örgütlenmesini ve uygulanmasını, çoğu kez daha doğmadan kırmak, faşist hareket için kolaydır. Nihayet Kornilov ve Kapp'ın darbe denemelerinde halkçı güçler lehine rol oynayan sorunun teknik yönünün küçümsenmemesi gerekir: faşizm, kitle örgütlenmesi dolayısıyla, kendi ulaşım ve haberleşme yollarına sahiptir.

Son koz olan bu ünlü greve, 1 Ağustos 1922'de Emek İttifakı karar verir. İKP ise, hâlâ bunu bir devrimci genel greve dönüştürmeyi ummaktadır. Bu grev, büyük şehirlerde, hatta kızıl Emi-lia'da bile sönük geçer. Büyük şehirler dışında ise pek az uygulanır. Grevin koordinasyonu ile görevli gizli komitenin örgütlenmesi başarısızlıkla sonuçlanır. Faşistler derhal limanlar ve demiryolu istasyonlarını işgal ederek, şehirlerde tren ve tramvayları kendileri çalıştırırlar; sendika merkezlerine ve kooperatiflere saldırırlar, sanayi kentlerini işgal ederler. Bundan iki gün sonrası, bu «yasalıcı grevin» ve «sosyalist Caporettonun» fiyasko günüdür.

Sonunda, aynı yasalıcı taktik, Mussolini'nin iktidara gelmesinden sonra ve faşizmin uzun ilk iktidar döneminde de devam eder. Sosyalist parti, 1924'deki seçimlerin örgütlenmesini ciddiye alır. Mussolini'nin iktidara gelmesinden iki yıl geçmiş olmasına rağmen, faşistler oyların ancak % 38'ini sağlarlar. «Antifaşistler» oyların % 25'ini alırken, seçmenlerin % 37'si seçime katılmaz. Oysa Hitler, Almanya'da daha 1932'de % 37 oy almıştı. 1927'de sosyalist milletvekili Matteoti öldürüldüğü zaman ve büyük bir hoşnutsuzluk ve ajitasyon dalgasının İtalya'yı sarmasına rağmen yapılanlar parlamento protestolarından öteye gitmez. CGT'nin sendikal sorumluları, d'Aragona önderliğinde, hükümetle «teknik bakımdan işbirliği yaparlar» ve Duçe ile görüşmeler sürer. Faşistleş-tirme Yasalarından sonra, «özgür» parti ve sendikalar kesin bir şekilde dağıtılacaktır.

4 İTALYAN KOMÜNİST PARTİSİ

a) Bordiga Eğilimi ve Partinin Siyaseti

İKP'nin siyasetine gelince, tüm faşistleşme sürecinde yanlıgılarla belirlense de, daha çok, *goşist çocukluk hastalığı* —AKP'nin göstermelik «ultra-solculuğundan» tamamen başka— olarak nitelenmelidir.

Livorno'daki ayrılıştan sonra kurulan İKP, bir anda Bordiga'nın siyasal çizgisinin egemenliği altına girer.¹⁷ Daha 1919'da, sosyalist partinin komünist fraksiyonu, Bordiga'nın etkisiyle, «çekimsizlik», yani seçimlere ve parlamentoya katılmamayı savunur. Bu tutum, Lenin'in şiddetli uyarılarına neden olur. Ayrılıştan sonra bu çizgi, sosyalist partiye karşı, bu parti ile ve her kademedeki her çeşit ilişki ve anlaşmaya yer vermeyen yoğun bir mücadele çizgisine dönüşür. En başta, Serrati hedef alınmaktadır. İKP, Livorno'daki bölünüş sırasında ve sosyal-demokrasinin ölümünün gecikmesine katkıda bulunan «maksimalist hayaller»in tehlikeli niteliği nedeniyle, Serrati'yi başlıca hedef saymaktadır.

İKP Merkez Komitesi, 1921 seçimleri ile ilgili bildirisinde şöyle der: «Mayıs 1921 seçimleri, sosyalist partinin yargılanması olmalıdır... Mantıklı her işçi... kendi sınıfının, İtalya'da, sosyalist partinin cesedine basmadan ilerleyemeyeceğini, sınıf savaşı alanını önce bu kokuşmuş cesetten temizlemeden burjuvaziyi yenmenin mümkün olmadığını kabul etmelidir.»¹⁸ 1922'de Turati, maksimalist fraksiyonun etki alanından çıkmaya başladığı sırada, İKP'nin bulduğu tek yapacak iş, «sosyalist partinin çöküşü, İKP'yi, İtalyan işçi sınıfının ve onun devrimci mücadelesinin önderliğine getirme yolundadır.» diyerek, kendini kutlamak olmuştur. İKP, aynı şekilde, sosyal-demokrasinin kitleler üzerindeki etkisinin azalacağı ve dolayısıyla İKP'nin etkisinin genişlemesine elverişli koşulların ortaya çıkacağı düşüncesiyle, faşizmin başarıla-

¹⁷ Bordiga 1926'ya kadar Komintern'in en önemli kişilerinden biri olmuştur. Hem de Maslow, Fischer, Korsch, Rosenberg v.b. gibi «sol» Almanlardan tamamen ayrı bir şekilde.

¹⁸ **Partito Comunista d'Italia: Manifesti ed altri documenti politici** (1921) yeni basım, Feltrinelli, s. 46-47.

rından da sevinme payı çıkarmıştır.¹⁹ Sosyalist parti konusunda izlenen bu tavır, daha 1922'den önce, Serrati maksimalistleri ile uyuşmayı önermekte olan Lenin tarafından şiddetle eleştirilir.

Bütün bu dönem boyunca, İKP (özellikle İKP'nin 1922'deki II. Kongresinin *Roma Tezleri*), işçi sınıfının saldırı durumunun devam ettiğine, devrimin eli kulağında olduğuna inanmakta ve faşist tehlikeyi yeterince önemsememektedir. Başta Bordiga ve Terracini, Komintern III. Kongresindeki İKP temsilcileri, stabi-lizasyon tezi ile kesinlikle aynı fikirde değildirlir. Faşist hareket, sürekli olarak Rus beyaz-muhafızlığına benzetilmekte, devrimci bir durumun sıcak tepkisi olarak algılanmaktadır.²⁰ Bir tek Gramsci, faşist bir «hükümet darbesinin» zaferi ihtimalini ele almaktadır²¹

I. Plenum'un, birleşik cephe konusundaki tezleri benimsemesine rağmen, İKP delegeleri, Fransız ve İspanyol delegeleri ile birlikte karara karşı oy kullanırlar. Bordiga eğiliminin getirdiği açıklama, VI. Kongrenin getirecekleri hakkında ipuçları vermektedir. Hatta Bordigacı yönetim, sosyal-faşizm tezinin ilk taslağını da ortaya koyar. Bu yönetim, parlamentoda, faşist parti ile sosyalist parti arasında, Giolitti'nin koruyuculuğunda, resmi bir ittifak beklemektedir ve Bordiga bu konuda şöyle yazar: «Faşizm ve sosyal-demokrasinin birbirine yaklaşan yollar izlemesi, bazılarını aykırı bir düşünce gibi gelirse de ... gelecek bunu doğrulayacaktır... Faşizm ve sosyal-demokrasi, yarının aynı düşmanının iki ayrı görünümüdür.»²² Sosyalistlere karşı da aynı taktik izlenir.

Birleşik cephe siyasetine gelince, İKP, bunun yalnız *ekonomik alanda*, sendikalarla olan ilişkilerde ve «belli taleplere» bağlı eylemler için uygulanması gerektiğini düşünmektedir. Ekonomik ve siyasal alan arasındaki bu kesin ayrım, ileride görüleceği üzere,

¹⁹ **P. Spriano, Storia del partito comunista Italiano, C.T: Da Bordiga a Gramsci**, 1967 s. 127.

²⁰ P. Spriano, a.g.e., s. 126.

²¹ A. Gramsci, «La reazione», **Avanti**, 17 Ekim 1920. Troçki bu konuda, 1932'de: «Gramsci hariç, hiçbir İtalyan komünisti, faşist diktatörlüğün mümkün ve muhtemel olduğunu kestirememiştir» der (Aktaran, J. Cammet, **A. Gramsci and the Origins of Italian Communism 1969**, s. 159). Gramsci'nin bu görüşü, Komintern tarafından, özellikle Lenin ve Zinoviev tarafından paylaşılmakta idi. (P. Spriano, a.g.e., s. 95)

²² **Il Soviet**, 15 Mayıs 1921.

Bordigacı parti ve örgütlenme anlayışında da kendini göstermektedir. Bu durum, bu siyasete karşı sürekli İKP'nin dikkatini çeken Zinoviev'ce, I. Plenum'da şunları söyletmektedir: «Yoldaş Ter-racini'nin bütün siyaseti d'Aragona'ya evet, Turati'ye hayır demektir ... Kitleler, bunların siyasal örgütleri ve yöneticileri ile de ilişki kurmadan kazanılamazlar»; ve aynı Zinoviev, IV. Kongrede şöyle konuşmaktadır: «Birleşik cephe taktiğinde, birleşik cephenin ekonomik alanda mümkün olduğunu, fakat siyasal alanda kesinlikle gerçekleştirilmemesini savunan İKP ile aramızda çok ciddi ayrılıklar var. İKP'nin bu görüşü anti-Marksist bir görüştür. ...»²³

Böylece bu politika, birleşik cephe taktiğinin yalnızca ekonomik alanda bile başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açar. «Ekonomik alanda birleşik cephe» bildirimlerine rağmen, İKP'nin Emek İttifakını bile boykot etmiş olmasında çelişik bir durum yoktur. Birleşik cephe, çekingenlikle, pek ender ortak eylemlerle, en azından «resmen» denenecektir. Maksimalistlerle yakınlaşma denemeleri için, Ekim 1922'de sosyalist partinin bölünmesini beklemek gerekir; fakat artık çok geçtir. Faşizmin iktidara gelişinden sonra bile, bu tür yakınlaşmalar, Bordiga'nın şiddetli saldırısı ile başarısızlığa uğrar. Maksimalistler ve komünistler dağınık bir şekilde 1924 seçimlerine katılırlar: oysa bu seçim, çoğunluk sistemine göre yapılmaktadır: son anda Komintern'in baskısı ile sosyalist partiye bir çağrıda bulunulacak, fakat bu çağrı sonuçsuz kalacaktır. İKP ve sosyalistler arasında hiçbir seçim anlaşması olmaz. Bu yakınlaşmalar, ancak Gramsci'nin ağırlığını kabul edecek olan Lyon Kongresinden sonra denenecektir.

Fakat tabanda birleşik cephenin gerçekleşmesi, İKP'nin sosyal-demokrat örgütlerle ilgili tutumu yüzünden engellendiği gibi, parti yönetiminin yaydığı parti görüşü ve partinin iktidarı ele geçirme stratejisiyle de karşı karşıya gelir. Bordiga eğilimi, apaçık bir Blankizm (blanquisme) etkisi taşımaktadır. «Az olmak, fakat iyi olmak» der Bordiga sık sık ve sloganı «küçük parti» ve «10.000 komünist»tir Devrimci genel grev sayesinde, 10.000 kararlı komünist, *isabetli* bir anda, *ayaklanma* yoluyla Devlete öldürücü darbeyi indirmeyi başaracaklardır. Ne olursa olsun, Bordigacı görüş, işçi sınıfı «çoğunluğunun» seçimle kazanılmasına dayanan

³³ Zinoviev'in I. Plenum'a raporu, **Compte rendu de la Conference de l'Executif elargi de l'IC**, Şubat-Mart 1922, Paris, s. 159 ve IV, Kongreye raporu, **Protokoll, a.g.e.**, s. 897 ve devamı.

AKP görüşüne tamamen karşıttır. Bununla birlikte, İKP'nin bu görüşünden hareket edildiğinde, birleşik cephenin, belirli kuruluşların kendi içlerindeki ittifakın, hiçbir anlamı ve varlık nedeni kalmamaktadır. İKP, parti «üst kademeleri» tarafından sıkı bir şekilde denetlenen bir avuç kararlı kişinin oluşturduğu «kendine özgü», «katıksız» örgütlerini kiskançlıkla örgütlemek zorundadır. Benzer yapıdaki başka her «parti dışı» kuruluşla savaşmak ve onu teşhir etmek zorundadır.

Üçüncü (Leninist) Komintern Kongresinin kararları ise, «kitlelere doğru» sloganıyla, bunun tam karşıtıdır. «Doğduğu günden beri Komünist Enternasyonal amacının açıkça ve hiçbir belirsizliğe düşmeden, işçi sınıfı üstünde etkilerini ajitasyon ve propaganda yoluyla kuracak küçük komünist mezhepler yaratmak değil... *Kitle Partileri* yaratmak olduğunu görmüştür.» «Kitle Partisi» terimi, Togliatti tarafından özellikle 1945 sonrasında alışılmış revizyonist anlamıyla yeniden ele alınmış olsa da, aslında Leninist bir terimdir.²⁴ Leninist gelenek *öncü* örgüt (parti) ile *kitle* örgütü (ör-neğin sendikalar) temel bir ayırım yaptığı ölçüde paradoksal görünebilir bu. Aslında «kitle partisi» teriminin kullanımı, politika ve ekonominin ilişkileri ve buna tekabül eden örgütlenme tarzları üzerine Komintern analizlerinin sürekli bulanıklığını işaret eder.

Bordiga'nın anlayışı, ilke olarak, işçi sınıfı içinde «çoğunluğun» seçimde fethedilmesini vurgulayan AKP anlayışının tam karşıtıdır. Ama İKP görüşüne göre, özgül örgütler içinde bir ittifak olarak birleşik cephenin hiçbir anlamı veya varoluş nedeni yoktu. 1921'de faşist saldırılara karşılık vermek için kendiliğinden oluşan yarı-askerî formasyonlar olan kızıl «Arditi del popolo» karşısında İKP'nin tutumu tipikti. Arditi içinde işçiler, köylüler, tabandan sendikacılar, sosyalistler, komünistler vb. vardı. İKP bunları lanetledi ve üyelerinin katılmasını yasakladı: «Görünüşe göre 'Arditi del popolo' faşizmin aşırılıklarına karşı proleter tepkiyi kullanarak toplumsal hayatın düzeni ve ahlâkını yeniden kurmayı öneriyor. Komünistlerin amacı çok farklıdır: onlar proleter mücadelesini devrimci zafere ulaştırmak isterler. Aldıkları tavır, burjuva gericiliğinin diktatörlüğü ile proleter devriminin diktatörlüğü arasındaki amansız antiteze dayalıdır... Dolayısıyla

²⁴ Daha kesin söylemek gerekirse, Leninist «kitle partisi» terimi üye sayısı ile ilgili değildir (Togliatti'nin kullanımının tersine). Ama Bordiga da öbür uca gitmiş, «öncü» kavramını «sınırlı sayıda» üye, «inisi-yasyondan geçmiş mszhep» ile özdeşlemiştir.

işçi sınıfının savunması ile saldırısı arasındaki bütün ayrımların iğrenç ve bozguna özelliğini teşhir ederler.»²⁵ Arditi ögeleri «şüpheli» ve «bulanık» sayıldı ve İKP «yalnızlığın değeri»ni vurgulayarak kendi komünist müfrezelerini kurdu. Gramsci ise boşu boşuna yazıyordu şunları: «Komünistler Arditi del Popolo'ya karşı mıdır? Tam tersine. Arditi, proletaryayı silahlandırmak istiyor, burjuvaziyi yenecek güçte bir proleter silahlı gücü yaratmak istiyor.»²⁶

Bunlar, AKP'nin çizgisinden farklı olarak bir çocukluk hastalığı çizgisine özgü, tipik yanlışlardır. Faşizme karşı mücadele konusunda İKP, kendi çizgisinin zorladığı sınırlar içinde kesin bir şekilde kavgaya atılır, ve yasalı-seçimci düşlerden uzak kalır. 1921'den itibaren «Komünist Müfrezeler» her tarafta eyleme geçerler ve çoğu kez, özellikle *Milano'da* değerli sonuçlar alırlar. Ce-nova ve Torino'da şiddetli kavgalar olur. 1922'deki yasalı grevin başarısızlığa uğramasından sonra, Komünistler, Forli ve Parma'da devrimci sendikacıların yardımıyla, faşist birlikleri bozarlar. Parma'da, İKP'nin imesi ve önderliği ile, kent sağlamlştırılır ve proletarya, Italo Balbo'nun seçme faşist birliklerini, beş gün boyunca başarısızlığa uğratır. Faşistler 40 ölü, 150 yaralı bırakarak geri çekilirler. Bu kararlı tutum karşısında, faşizm, iktidarı ele geçirmeden önce büyük şehirlere saldırmaktan vazgeçer. Ayrıca, birçok komünist, İKP'den atılmayı göze alarak, Arditi saflarında çarpışmıştır.

b) Gramsci ve İşçi Konseyleri.

Komintern, Sendikal Sorun ve «Parti Sendika» İlişkisi Sorunu.

Dahası var. Bordiga çizgisinin karşısında, 1924'den sonra, giderek İKP yönetimini alacak olan Torinolu komünistler ve Gramsci'nin çizgisi vardır. Bu çizginin solunda Bordiga, sağında ise Tasca bulunur.²⁷ Gerçekte, faşistleşme süreci boyunca işçi

²⁵ İKP MK bildirgesi, 7 Ağustos 1921, **Manifesti ed altri documenti politici**, s 93.

²⁶ «Gli Arditi del popolo», **Ordine Nuovo**, 15 Temmuz 1921.

²⁷ Gramsci ile Bordiga arasındaki harareti ayrılıklar 1924'e kadar, Gramsci'nin, İKP'nin «resmi» görüşüne karşı **açık bir muhalefet** oluş turması biçimini almamıştır. Gramsci ileride bunu, Bordiga'ya karşı sağ muhalefete destek sağlamak için yaptığını belirtir.

konseyleri sorunu konusundaki tutumları ile yalnız *Ordine Nuovo* çevresindeki Torino'lu komünist grubu ve Gramsci, yanılıklarına rağmen, Avrupa'da III. Enternasyonal içinde, birleşik cephenin ortaya koyduğu sorunları kavramış görünmektedir.

Önce yanılıklar: bu tarihte, Gramsci'nin, *kuruluşları ile birlikte*, burjuva Devletin yerine geçecek işçi iktidarlarının, işçi konseyleri desteği ile kurulmasını öne sürdüğü, ve *bir ölçüde, bizzat Devlet sorununu azımsadığı* kesin gibi gözükmektedir. Bu durum Gramsci'nin kapitalist toplumun ana iktisadi hücrelerini oluşturduğu ölçüde, «fabrika»nın kapitalist toplumun *temel siyasal merkezi olduğu* değerlendirmesiyle iyice ortaya çıkar.²⁸

Fakat, Gramsci'nin İşçi Konseyleri anlayışı önemli olumlu öğeler içermektedir: bu anlayış, devrimci sendikalist «öz yönetim» efsanesinden kesin bir şekilde ayrılmaktadır. Hem halk kitleleri, yani işçi sınıfı, yoksul köylülük, küçük burjuvazi arasında ittifaklar ve hem de işçi sınıfının kendi bünyesindeki ittifak konusunda tutarlı bir görüşe ve bu anlayışın gerçekleşmesine uygun araçlara dayanmaktadır. İşçi Konseyi, birleşik cephenin, parti dışı, özgül bir örgütü olarak görülmektedir. İşyeri Komiteleri, her fabrika ve atelyede kurulu sendikaların ve bunların üst kademelerinin aracılığından geçmeksizin, doğrudan temsile dayalı seçimle kurulan işçi Konseylerine dönüşmektedirler. İşçi Konseylerinin rolü, grev sırasında üretim üzerinde denetimi oluşturmaktır. Fakat *sürekli (permanent)* nitelikte kuruluşlar olmaları nedeniyle, bunların rolü, «sendikal mücadelenin korporatist ve reformist çizgiden, devrimci yola geçişini» yürütmek olacaktır, der Gramsci. Şüphesiz bu rol, belli talepler için mücadele gibi, «bütünüyle teknik ve sınaî» görevleri de içerecek, fakat özellikle, askeri yönden hazırlama dahil, «kitlelerin siyasal yönden hazırlamasını» da kapsayacaktır: *İşçi Konseylerinin rolünün, iktisadın yönünü denetimine alan siyasal yönü budur.* Örgütlü komünistler, bu parti dışı taban örgütleri içinde çalışırlar, bu kuruluşların örgütleyicileri ve en bilinçli öğeleridirler.²⁹

Bordiga, tahmin edilebileceği gibi, Gramsci'nin çizdiği geleceği «sendikalist ve neosendikalist efsanelere» bağlamaktadır.³⁰

²⁸ «Lo Strumento del lavoro», **Ordine Nuovo**, 15 Temmuz 1921, s. 79.²⁹

Gramsci, **Ordine Nuovo'da** çeşitli makaleler.³⁰ Bordiga'nın **Programme Communiste**, Ekim-Aralık/1969 No. 47'da tekrar basılmış olan yazıları, s. 5 ve devamı. Ayrıca, bkz P. Spriano «Il dibattito tra il soviet e L'ordine nuovo», **Rinascita** sayı 1, Ocak 1961.

Bordiga'ya göre, sorun alternatif bir şekil sunmaktadır: *Fabrikayı ele geçirmek veya iktidarı ele geçirmek*; böylece, 22 Şubat 1920 tarihli *Il Soviet'de Gramsci'nin* o tarihte, Devlet sorununu pek fazla önemsememesini sömürerek, sorunu bu şekilde ele almaktadır. Bordiga'nın, Ocak 1920'de II Soviet'deki dizi yazılarında: «*Per la costituzione de Consigli Operai in Italia*» geliştirdiği düşünceye göre, *daha.sonra* fabrika işçi konseylerini kurmak için, *önce* devleti *ele geçirmek* ve onu kırmak gerekir. Bordiga, «devletin desteği ile kapitalizmin siyasal iktidarı elinde tutmaya devam ettiği sürece, proletaryanın ekonomik ilişkilerde ilerleme kaydetmekle kurtulabileceğini sanmaktan oluşan yanlışlara» işaret etmektedir. Bordiga, Konseyleri *sendikal* tipte örgütler olarak ele alarak ve Gramsci'nin tavrını devrimci sendikalizmine benzeterek, işçi Konseylerinin cevap vermeye çalıştıkları sorunu es geçmektedir.

Bu konu üzerinde daha fazla durabiliriz. Sadece şunu belirtelim ki, Gramsci, birleşik cephenin somut örgütsel gerçekleşmesinde, siyasal mücadelenin önceliği altında, iktisadi ve siyasal mücadele arasında doğru bir ilişki sorununu, partinin gerekliliği konusundaki gerçek Leninist görüş çevresinde kavramış gözükmektedir. III. Enternayonal bu sorunu hiçbir zaman doğru koymamıştır: Öbür taraftan Komintern'in «Sendikalar sorunu» konusundaki bütün fikir değiştirmelerinin anahtarı işte buradadır.

Şimdi bu sorun, gerçek sorun tanımlandıktan sonra, daha yakından incelenebilir. Gerçekte, Komintern içinde sendikalar sorunu pek çok kez, ittifaklar sorunu ile ilgili çeşitlenmelere indirgenmektedir. Bu ise, sorunun çeşitli yönlerinden türemiş yalnız bir yönüdür. Bu konuda, Komintern'in genel çizgisinin (çeşitli ülkelere göre özelliklerle birlikte) aşağıdaki gibi olduğuna işaret edelim: sendikal ayrılık denemelerinden sonra, 1921'den 1924'e kadar sendikal birlik (ve komünistlerin sosyal-demokrat sendikalarda çalışması) görünüşü ağır basar. V. Kongre öncesinde, özellikle Almanya'da, özerk komünist sendikalar kurma denemeleri; fakat V. Kongreden sonra sendikal birlik: komünistler, sosyal-demokrat sendikalar içinde fraksiyonlar veya sendikal muhalefetler örgütlemeye çalışırlar. 1928'den 1934'e kadar sendikaları dağıtma politikası ve özerk komünist sendikaların örgütlenmesi. VII. Kongre-re'ye hazırlık döneminde ve sonrasında sendikaları yeniden birleştirme politikası gündeme gelir.

Fakat ana sorun, burada değildir. Ana sorun, Komintern'in, ekonomik mücadele ve siyasal mücadelenin *ilişkisi*, bu mücadelenin örgütleri ve bu örgütler arasındaki ilişki görüşünde yatmak-

tadır. Özellikle birleşik cephe konusu çevresinde yoğunlaşan sorunlar bunlardır.

Burada da, aşağıdaki açıklama ileri sürülecektir: Lenin'in *sendikalar sorunu ve Troçki ve Bukharin Yoldaşların yanlışlarında*, özellikle belirtilen açık görüşlerine rağmen, III. Enternasyonel, ekonomik mücadele ve siyasal mücadele ilişkisi sorununu açıklığa kavuşturmamıştır. Kitle çizgisinin terkedilmesi ile bir arada gelen, ekonomizmin giderek yerleşmesi ile birlikte, bildirilere rağmen, ekonomik mücadele ve siyasal mücadele arasında *köklü bir ayırım* ilkesinin fiili olarak kurulduğu görülmektedir. Bundan böyle, bu iki mücadele arasındaki ilişki sorunu, bu köklü ayırımdan hareket edilerek konulacaktır. Bu köklü ayırıma ve kitle çizgisinin terk edilmesine, ekonomik mücadelenin özgül örgütü *-kitle örgütü-* ve siyasal mücadelenin özgül örgütü parti *-öncü örgütü-* arasındaki ayırım sorunu eklenir ve bunların ilişkisi yanlışlarla sonuçlanacaktır: bu gidişi kıyasıya eleştiren Lenin'in Komintern'in III. Kongresi kararlarında «kitle partisi» termini sokması raslantı değildir. Peki bu yanlışlar nelerdir? Siyasanın önceliği sürekli olarak belirtilir, fakat bu, politik ve iktisadi yön arasındaki köklü ayırımdan hareketle ortaya konulmaktadır: bu önceliğin gerçekleşmesi için öngörülüp savunulan tek yol ise, sendikanın (devrimci sendikal fraksiyonun veya komünist sendikanın) doğrudan partiye bağımlı olmasıdır. Öngörülen tek örgütsel biçimler, sendika ve partidir. Parti üyeleri, sendikanın işletmelerdeki bölümlerinde çalışmaktadırlar. *Kitle çizgisinin terkedilmesi, burada, «sendikanın» —kitle örgütü—, «partinin» —öncü örgütü—, kitle görünümünü alması durumuyla somutlaşmaktadır; iktisat, bir bakıma siyasanın kitle görünümü halini almaktadır?*¹ Böylece, sendika, daima,

³¹ Burada Varga'nın bu konudaki **son derece anlamlı** tavrını veriyorum ve bunun tamamını aktarmaya değer: «Komünistler, devrimci kitle partisi olarak etkin bir rol oynamaya kararlı olmalıdırlar. ... Komünistlerin görevi, durmadan devrimci amaç için çalışan bir **öncü müfreze** olmaktır. ... fakat hiçbir zaman işçi kitlelerinden kopmamaları ve tecrit olmuş bir grup haline gelmemeleri gerekir. **Kitle partileri olmaları gerekir.** Yani, işçi kitlelerinin ve tüm sömürülenlerin günlük çıkarlarını savunmalı ve **kapitalizm çerçevesinde** burjuvazi ile tutarlı bir şekilde mücadele etmelidirler.» (**L'Economie de la periode du declin du capitalisme...**, Paris 1927, s. 131). İşte Varga'nın ve onunla birlikte

hem ekonomik mücadelenin, hem de temelde — kitle içinde— birleşik cephe mücadelesinin tek örgütlediği yer olarak ele alınmaktadır. Bordiga'nın birleşik cepheyi ancak «ekonomik-sendi-kal» alanda kabul etmesi raslantı olmayıp, tutarlı bir mantıki gelişim sonucudur. Sonradan, bu verilerin bütünü, aşağıdaki paralel veya alternatif sonuçlara varmaktadır: Ya komünist sendikal kesim (veya komünist sendika), partinin artık bir kitle çizgisi olmayan «siyasal çizgisini sonuna kadar savunacak, böylece siyasa ve iktisadın, siyasanın doğru önceliğindeki somut birleşmesini ve kendi sendikal işlevini elden kaçırarak; veya bu kesim (veya sendika), iktisadi istemleri sendika yönetimlerinin (veya sosyal-demokrat sendikaların) ileri sürdüklerinden daha fazla artırma yoluyla, iktisadi mücadeleyi siyasal mücadele ile birleştirmeyi deneyecek. Bu konuda, AKP'ye bağlı RGO ile ilgili olup-bitenlere daha önce işaret edildi. Komintern'in sendikalar sorunu konusundaki tüm yüzseksen derecelik dönüşleri, sonuçta, genel siyasal çizgisini sınırlayan bu iki yöntemden biri veya öbürüne doğru ani dümen kırmalar olarak özetlenebilir.

Bu durumun tohumlarının daha Enternasyonalin II. ve III. kongrelerinin, sendika sorunu ve birleşik cephe ile ilgili kararlarında bulunduğunu göstermek için daha ileri gideceğiz. Gerçekten — böylece yeniden Gramsci'ye dönüyoruz— «endüstriyel işçi konseyleri» veya «fabrika konseyleri» sorunu, II. ve III. Kongre-lerce ortaya konulmuştu. Bu iki kongre, «proletaryanın gerçek kitle örgütlerini»³² yaratma ihtiyacını açıkça vurgulamaktadır. «Konseyler» ve «sendikalar» arasında yapılması gereken *ayırım*, özellikle vurgulanır: «Endüstriyel işçi konseyleri» sendikaların yerini alamazlar. Ancak eylem içinde örgütlenebilirler ... ve yavaş yavaş tüm mücadeleyi yürütebilecek genel bir aygıt kurulabilir.» Öte yandan bu konseyler, özellikle temelde birleşik cephe örgütlenmesinin en mükemmel özel biçimleridirler, sendikal veya siyasal bağlılıklarından bağımsız olarak doğrudan doğruya işçilerin tümü tarafından seçilmelidirler. Ayrıca, ilk üç kongrenin bu işçi

Komintern'in kitle partisi ile kastettikleri şey: parti öncü müfreze olması yönüyle devrimi, kitle örgütü görünümü ile de sendikayı içermektedir!

³² **Quatre premiers Conés Mondiaux de l'Internationale**, Ed. Maspero, II. Kongre için, bkz. s. 55 ve devamı ve II. Kongre için, s. 130, 138 ve devamı.

konseylerini, savaştan sonra, özellikle Almanya'da ve İtalya'da kurulmuş yasal ve resmi *işyeri komitelerinden* (Betriebsräte) ayırdıklarını belirtmek gerek.

Bu işçi konseyleri, ilk bakışta, ve belirli bir ölçüde, bu kongrelerin, bir devrimci Saldırı ve devrimin gündemde olması döneminde «ikili bir iktidarın» çekirdekleri görüşü ile bağıntılı gözükmektedirler. II. Kongre'ye göre «işçi sınıfının tüm çalışma ve görevlerinin endüstriyel işçi konseyleri ve sendikalar arasında bölüşülmesi, Devrimin tarihî gelişiminin sonucudur.» Fakat bu durum mutlak değildir. III. Kongre, özellikle toplumsal stabili-zasyonu gözönüne alarak, birleşik cephe örgütlenmesinin *sürekli biçimleri* olarak kavranan konseylerle ilgili tezlerini değiştirmez, fakat bir yandan da sendikaların işlevlerini daha fazla vurgulamaya başlar.

Fakat en önemli nokta, bu konseylere verilen işlevin niteliğidir: Enternasyonale göre bu özgül işlev, *iktisadi alana* aittir. II. Kongreye göre bu işlev, endüstriyel işçi konseylerinin tarihî görevi olan «sanayide işçi denetimini gerçekleştirme» çabısından esinlenmektedir. Bu işlev, fabrikalara hammadde sağlanmasında, iktisadi durum üzerinde, mali işlemlerde v.b. *»işçi denetimi«* olacaktır.

III. Kongrenin bu konudaki dönüşü daha da açıktır. «Toplumsal stabilizasyonun» yardımıyla, işçi konseyleri, işten çıkarmalara, fabrikaların kapatılmasına karşı ve ücretlerin yükselmesi, çalışma koşullarının düzeltilmesi için mücadeleyi hedef alırlar. Gramsci'nin üzerinde ısrarla durduğu işçi konseylerinde siyasal işlev, hatta siyasanın somut önceliği sınırlanır. Siyasanın önceliği yine belirtmekle birlikte, bundan böyle, daha önce belirttiğimiz, parti-sendika çözümü yolunda çalışılmaktadır. Gerçekten bu dönüş gözönüne alınırsa, bu işçi konseylerine ihtiyacın ne olduğu belirsizdir: artık bu konseylerin sendikalar ve parti karşısında oynayacak özgül işlevleri kalmamış gibi gözükmektedir. Hattâ, iktisadi alana sıkışıp kalmış, fabrika işçi konseyleri, ulusal federasyonla ve sanayi dallarına göre örgütlenen sendikal örgütlenmenin kazanımlarına ters düşen işçi sınıfının *korporatif bir parçalanması* gibi gözükmektedirler.

Temmuz 1921'de Moskova'da toplanan Birinci Uluslararası Devrimci Sendikalar Kongresinde doğru şeyler söylenir: «işçi sendikaları, sendikal bürokrasilerin hakkından geldiği ölçüde... *fabrika konseyleri, işletmede sendikaların çekirdekleri haline gel-*

mektedirler.»³³ Ve Komintern, V. Kongresinde (1924) sorunu kesip atar. İşçi konseyleri, usta bir değiştirmeye kaybolurlar. Artık yalnız, Enternasyonalin daha önce işçi konseylerinden özellikle ayırdetmeye çalıştığı işyeri komiteleri vardır.³⁴ Bundan böyle, Komintern'in dikkate alacağı sorun, yalnız komünist «sendikal kesiminin» bir taraftan sendikalar içinde, öbür taraftan korkuluk niteliğindeki işyeri komiteleri içinde çalışması olacaktır.

Sorun çok önemlidir ve burada hemen geliştiremeyiz. Yalnızca, işçi konseylerinin cevap vermeyi denedikleri soruna şöyle bir işaret etmek istedim.

5. FAŞİZM VE İŞÇİ SINIFI

a) Faşist Örgütler ve İşçi Sınıfı

Faşizm ve işçi sınıfı ilişkilerine gelince, Almanya'da olup bitene kaba çizgileri ile İtalya'da da raslanır. Yalnızca şu farkla: İtalyan işçi sınıfının direnişi daha kuvvetli ve İtalyan faşizminin kökenleri daha «sendikalist» olduğundan, işçi sınıfının ezilmesi daha uzun sürer ve Almanya'dakine göre daha dolambaçlı ve daha çekingen bir strateji izler. İşçi sınıfının faşist Devletle korporatist tarzda «bütünleşmesi» Almanya'dakinden daha düşük bir derecede yerine getirilir.

Faşizmin İtalyan işçi sınıfı içine yerleşmesi, nasyonal-sosyalizmin Alman işçi sınıfı içine yerleşmesiyle aynı çizgileri izler. Temmuz 1922'de, Ulusal Korporasyonlar Konfederasyonu (faşist «sendikalar») 700.000 üyeye sahiptir, fakat burada daha çok, zorla kaydedilen tarım işçileri ve hizmetliler, serbest meslek sahipleri ve memurlar vardır. Mart 1923'de, Torino'daki Fiat fabrikasında, Komisyon seçimleri sırasında, CGL oyların % 72,6'sını, faşistler % 27,4'ünü alırlar. Fakat bir yıl sonra, Ağustos 1924'de, aynı ko-

³³ tFabrika ve atelye konseyleri konusunda rapor». **Revolutions et decisions du I er Congress** Moscou 1921. Yeni baskı Feltrinelli, s. 43.

³⁴ V. Kongrenin sendikal sorun konusundaki karar tasarısı, Weber, **a.g.e.**, içinde, s. 112.

misyonların seçimlerinde CGL % 85,8'e yükselir, tersine, faşistler % 14,2'ye düşerler.

Faşist partiye gelince, mutlak yüzde olarak, nasyonal-sosya-üst partiye oranla daha az işçi üyeye sahiptir. Bu konuda, faşist partinin 1921'deki³⁵ yapısı üzerine yazılmış istatistikler; 1930'da nasyonal-sosyalist partininki³⁶ ile karşılaştırıldığında, nasyonal-sosyalist partinin işçi oranı % 28 olduğu halde, faşist partininki-nin — denizciler dahil— % 17 olduğu görülür. Bu yılları izleyen iki yıl içinde, bu yüzde, nasyonal-sosyalist partide 1933'de % 32, faşist partidekinden çok daha fazla yükselecektir. Bununla birlikte, bu yüzdeler, bu ülkelerde işçi sınıfının toplam nüfusa oranı ile karşılaştırılırsa, (İtalya'da 1921'de işçi sınıfı nüfusun % 24,3'ünü oluşturur; Almanya'da ise, 1930'da % 45 dolayındadır), iki örnek durumun hissedilir bir şekilde benzer olduğu görülür.

b) Faşizm Altında İşçi Sınıfının Gerçek Durumu CGL ve Faşist Sendikalar

İtalya'da, sanayi işçilerinin faşizm altında gerçek durumu nedir? Alman ekonomisinden daha güçsüz olan İtalyan ekonomisi, 1929 bunalımına ve özellikle savaş ekonomisi durumuna daha zor dayanır. Bununla birlikte, 1935'lere kadar durum pek o kadar değişik değildir.

Her şeyden önce, en azından uzun bir süre için, işsizliğin kısmen ortadan kalkması gözlenmektedir: 1922'de 280000 olan işsiz sayısı, 1925'de 125.000'e düşer (zaten İtalya'daki işsizlik olgusu Almanya'da gözlenenle karşılaştırılamaz). Bu yıllar boyunca, sanayi işçilerinin iktisaden sömürülmelerindeki artış, kârların yükselmesine oranla *görelî* olur. Hayat pahalılığı gözönüne alınarak, *yalnızca sanayi işçilerini değil, tüm ücretliler kitlesini kapsayan ortalama gerçek ücretin* evrimi konusunda aşağıdaki eğri gözlenmektedir: 1913'de 100 olan bir endeks için, 1921'de 127, 1922'de (ücretler için yüksek dalgalanma dönemi) 123, 1923'de 116, 1924'de 113,6 ve 1928'de tekrar 121'e yükselir; 1930'da bir alçalma gösterdikten sonra, 1934'de 125 civarında bir değer alır. Bundan son-

³⁵ Rosenberg, **Der Fascismus... a.g.e.**, s. 110; A. Tasca, **a.g.e.**, s. 127. ³⁶ K. Bracher, **a.g.e.**, s. 264 ve devamı.

ra giderek düşme ve savaş ekonomisi ile birlikte ani ve şiddetli bir düşüş göstermektedir.³⁷

Bununla birlikte, ortalama ücret sabit kaldığı halde, ücretlerin düştüğü veya ortalama düşüşten daha çok düştüğü üretken olmayan ücretlilerle ilgili istatistikler ve tüm faşizm boyunca ücretleri % 50 dolayında düşen tarım işçileri ile ilgili istatistiklere dayanarak şunu belirtebiliriz: 1922'den 1935'e, *sanayi işçilerinin* gerçek ücretleri, asla 1921'deki düzeyine ulaşmazsa da, alçalıp yükselmelerle birlikte, bu dönemde görece istikrar gösterirler. Daha sonra izlenen, ortalama gerçek ücretin düşmesinde, üretken olmayan ücretlilerin ücretlerindeki düşüşün baskın bir rol oynadığı tesbit edilmektedir. Sonuç olarak, ve faşizm tarafından izlenen, işçi ücretlerini *hiyerarşiye sokma* politikası nedeniyle, ilk önce ve en yüksek oranda, sanayi işçilerinin *asgari ücretleri* geriler.³⁸

Fakat, ne öteki sömürü biçimlerini —özellikle çalışma hızının artırılması—, ne de faşizmin, salt işçi sınıfını bölmek amacıyla, bizzat sanayi işçileri arasında değişik ücret kategorileri yaratmaya dayanan siyasetini gözden kaçırmamak gerekir. Öte yandan, işsizliğe karşı izlenen faşist iktisat siyaseti —büyük kamu yatırımları v.b.— nasyonal-sosyalizminden çok daha küçük boyutlarda olmuştur.

Bu iki ülkenin sanayi kapasiteleri arasındaki fark ve 1929 bunalımının İtalya'daki yankıları, 1932'den sonra tekrar ortaya çıkan işsizliğe karşı verilen mücadeleyi, İtalya'da, 1934'den itibaren, *kimi işçi kategorileri* için, haftalık ücretlerinin düzeyi korunmadan, haftada 40 saatlik çalışmanın getirilmesiyle sürdürür. Bu durum, bu işçi kategorilerinin ücretlerini önemli ölçüde azaltmıştır.

Ayrıca, 1934'den sonra, işçi sınıfının durumundaki bu düşüş karşısında, İtalyan faşizmi, daha önce de İtalya'da pratik olarak varolmayan, «*sosyal*» *işlerlik* konusunda ödünler verir gözükmedir: iş kazaları, sakatlık, ihtiyarlık, analık v.b. durumları için Sigortaların kurulması gibi.³⁹

³⁷ Istat (ed), **Somario di statistiche storlehe itallane**, 1948, s. 39, 65. **106**, 159; V. Foa, **a.g.e.**, **Fascismo a antifascismo** içinde, s. 262 v.d. M. Roncayolo, **a.g.e.**, **Le Monde et son histoire**, C-IX içinde, s. 342.

³⁸ C. Vannutelli, «Occupazione e salari dal 1861 al 1961» **Economia Italiana dal 1861 al 1961** içinde, s. 570 ve devamı.

³⁹ Guichonnet, **a.g.e.**, s. 54; Vannutelli, **a.g.e.**.

Faşizmin işçi, sınıfı konusundaki siyasetine gelince, *iaşizmin*, «*bağımsız*» *sendikalara* ve işçi partilerine karşı aldığı tavırdan bütünüyle ayrı olarak, özellikle CGL'e (sosyal-demokrat) *görelilik olarak ölçülü davrandığı* gözlemlenmektedir. Mussolini, daha 1921' de, CGL'i sosyalist milletvekilleriyle aynı tutmadığını belirtiyordu. 1923 yılında, sendikalist milletvekilleri Baldesi ve d'Aragona'ya hükümete katılmalarını önerir. 1925'e kadar, CGL'in yerel federasyonlarının idari vesayet altına alınmaları, mallarının usulsüz gasbı v.b. yoğunlaştığı halde, yönetim hoşgörüsü ile karşılanmaktadır. Fakat 1926'da saldırı açıklığa kavuşur ve fiili ve yasal baskı karşısında, Ocak 1927'de CGL kendi kendini fesheder.

Bununla birlikte, 1924-1925 yıllarında, metalürji dalında grevler örgütleyen faşist sendikalar, 1925'den itibaren, devrimci sendi-kalizm kalıntısı gözbebeği korporatizmlerini ve «*işçilerin kendi kendini yönetmesini*» istemektedirler. Onlara göre sendikalar, işçilerin «*teknik denetimine*» tabi şekilde patronları da içine almalıydılar. Tasarıları başarısızlıkla sonuçlanır: Korporasyonlarla ilgili, 1926 Rocco kanunu, ancak ulusal planda ve en üst kademe de çalışacak «*Korporatist*» kuruluşların içinde, patronların ve işçilerin birbirinden ayrı olarak temsili öngörür. Sendikalistlerin bu konudaki tasarıları sonuçsuz kalırsa da, burada işçi sınıfının patronlar ve faşist Devlete korporatist bağımlılığı Almanya'daki kadar ileri gitmez. Öte yandan, bu durum, bir yıl sonra, 1927'de, *İş Kanunu*'nun yayınlanmasıyla pekiştirilir.

Fakat faşist sendikacılar ajitasyona devam ettiler. 1928'de, büyük bir darbe gelir: Rossoni ve ekibinin gözden düşmesi, Faşist Sendikal Konfederasyonun, onüç sanayi federasyonuna ayrılması, faşist sendikal aygıtta köklü temizlik. Bundan sonra ve her şeye rağmen yürütülen bir ajitasyon karşısında, Mussolini, 1934'de, korporatist beyanatların büyük desteği ile, ulusal düzeydeki yarı-resmi bazı işveren örgütlerine, yerlerinden atılmış bazı yüksek faşist sendika görevlilerini sokma imkânı bulur. En sonunda, Mussolini'nin düşüşünden sonra, 1943'de, İtalya'ın kuzeyinde, *Salò Sosyal Cumhuriyeti*'nde, «*Korporatist düşün*» canlandırılıp diriltilmesi deneyi ortaya çıkacaktır.

İşçi sınıfı ile ilgili siyasetin öteki yönlerine ve faşist ideolojinin işlevine gelince, bunların ayrıntılarına girmek yararsız. İtalya örneğinde, bu ideolojinin uvriyerist görünümü daha belirgin olmakla birlikte, bu ayrıntılar aşağı yukarı nasyonal-sosyalizminden ile çakışır. Faşizmin sendikalist «*sol eğilimli kanadının*» istemleri de nasyonal-sosyalist «*sol'un*» istemlerinden daha radikaldir.

EK:

SSCB'nin Komintern'le ilişkisi sorununu incelemek, dördüncü bölümde ve oraya kadar ileri sürülen tezlerin haklı gösterilmesini sağlayacaktır.

Altıncı Kongreden sonraki dönemde (1928) Komintern politikası ile SSCB arasında özellikle yakın bir ilişki kuruldu; aslında böyle bir bağ, Komintern'in kuruluşundan beri vardı. Gelgelelim, 1928'den önce bu ilişki o kadar dolaysız değildi. *Temelde bunu sağlayan zorunlu halka, ekonomizm, kitle çizgisi yokluğu ve proleter enternasyonalizminin terki ile belirlenen genel bir çizgiydi. Hem SSCB içinde Bolşevik parti politikasını, hem de ulusal komünist partilerin çoğunun politikasını giderek egemenliği altına alan çizgi buydu.*

Ama Komintern politikası ile SSCB arasındaki bağ «özellikle yakın» olduktan sonra dahi,¹ onları birbirine perçinleyen bu aynı genel çizgi *önemini sürdürdü*. Bunu akılda tutarak:

a. Yerel partilerin Komintern yönergelerini uygulamadaki eşitsizliğine ve sahip oldukları özerklik derecesine rağmen, arada ki bağın etkililiğini anlayabiliriz.

b. Bolşevik partisinin iç politikasında ve SSCB'nin dünya stratejisinde görülen koca bir dizi (gerçek anlamda) «çelişki» ve «yanlış»ı açıklayabiliriz.

c. Genel olarak Komintern politikasını *kendi başlarına* belirledikleri sanılan, SSCB ile ilgili belirli «etmen» ve «olay»ların gerçek anlamlarını anlayabilir ve dile getirebiliriz. Genel çizgi

¹ Burada «özellikle yakın» gibi betimleyici sözleri kasıtlı olarak kullanıyorum, ama bunların öncelikle örgütsel bağları belirtme amacı gütmeyeceğimi söylemeliyim. SSCB, Komintern ve ulusal partiler arasındaki bu örgütsel bağları etkileyen olay 1924'deki Beşinci Kongredir (Bolşe-vikleştirme Kongresi); oysa SSCB ile Komintern arasındaki, değiştiğim özellikle yakın ilişki 1928 sonrasına kadar kurulmadı. «Örgütsel bağlar» da, genel olarak örgütlenme sorunu da öncelikle önemli değil.

ile sınıf mücadelesi arasındaki ilişkiyi tesbit edebilirsek, SSCB içinde gerçekten olup bitenleri kavramayı ve böylece Komintern'i SSCB'ne bağlayan çeşitli etmenlerin rolünü ve anlamını görmeyi de umabiliriz.

Çok farklı görüşlere sahip kişiler «olaylar» dizileri arasında ilişkiler kurmaya çalışmışlardır. Amaçları genel olarak, daha Komintern'in ilk kurulduğu andan (ya da neredeyse o zamandan) başlayarak ve herhangi bir kesin dönemlemeye başvurmaksızın, SSCB ile Komintern arasında dolaysız ve yeterli bir bağlanma tesbit etmektir. Ama ortaya koydukları etmenleri 1928'den öncesi için olduğu gibi *sonrası için de* SSCB ile Komintern arasındaki bağı açıklamaya yeterli değildir.

1. Öne sürülen ilk etmen *Bolşevik parti içindeki içsel hizip mücadelesidir*. Genel çizgileriyle SSCB ile Komintern arasındaki ilişki aşağıdaki gibi açıklanmaktadır: Sol Muhalefete karşı mücadelede Stalin SSCB ve Komintern içindeki «sağcı» öğelere doğrudan doğruya dayanmış, bunun sonucu da Komintern'in «sağ»a kayması olmuştur. Sonra SSCB içinde Sağ Muhalefete mücadeleye girişince bunun tam tersi oldu ve Komintern «sol»a kaydı.²

Buna ilk itiraz, SSCB'nde sınıf mücadelesinin konjonktürünü aydınlatıncaya kadar bu bağlamdaki «sağ» ve «sol» terimlerinin tamamen betimleyici bir nitelikte kalacağıdır. Ayrıca, bu «kay-ma»ları *etkilerine* bakarak ayırdedebilirsek bile, bunların (değişen derecelerde de olsa) sözkonusu tek çizginin *arazisi* üzerinde durduğunu unutmamalıyız. Üstelik, 1928'den sonra bu «sağ/sol» ayrımları, fenomenler düzeyinde bile iyice belirsizleşmiş gibi görünüyor.

Bu şemayla çalıştığımız sürece, 1928'in öncesinde de, sonrasında da, bir sürü çelişkiyle karşılaşırız. Sol Muhalefete karşı mücadelenin doruğundayken, Beşinci Kongre ile birlikte Komintern «sol»a kaymaya başladı (1924). Komintern'in 1924 ile 1928 arasında geçirdiği karışık ve bulanık dönem de bu şekilde açıklanamaz, çünkü bu düzeyde, SSCB'deki durum (yani Sol Muhalefete karşı mücadele) açıktır. Stalin'in Sağ Muhalefete karşı mücadelesi yüzeyde Komintern'in 1928'deki dönüşüne daha iyi uyuyor, ama o zaman da bunu gerçek bir «ultra-sol» dönüş olarak görmek gerekiyor ki bu da yanlış. Öte yandan Dimitrov'un «sağ»a kayışından hemen önceki döneme gelince çelişkiler büsbütün be-

² P. Broue, *Le parti bolshevik*, 1963, böyle bir açıklamanın tipik örneği.

lirginleşiyor. Bu dönem, SSCB'nde Sağ Muhalefete karşı yoğun mücadele dönemiyle çakışıyor.

Son olarak, muhalefetin önde gelen kişileri bu tarihe kadar tasfiye edilmiş olmakla birlikte, Bolşevik partinin ve Kızıl Ordu' nun bütün eski kadrolarını fiziksel anlamda yok etmeye girişmeden önce Stalin'in son derece sert bir iç muhalefetle (örneğin: Kirov, Ordjonikidze v.b) mücadele içinde olduğunu biliyoruz. Açıktır ki bu muhalefet de klasik «sağ/sol» şemasına göre anlaşılabilir.

2. SSCB ile Komintern arasındaki ilişkinin yeterli ve tümünü açıklayıcı belirleyicisi olarak sık sık ileri sürülen bir ikinci etmen de SSCB'nin dış politikasıdır.

Bu ögenin Komintern politikasında önemli bir rol oynadığı doğrudur, ama 1928'e kadar doğrudan doğruya ve dolaysız bir rol değildi bu. SSCB'nin dış politikası hem SSCB'nde, hem de yabancı komünist partilerinde (aynı derecede olmasa da) egemen olan tek bir genel çizginin (yani ekonomizm, kitle çizgisi yokluğu ve proleter enternasyonalizminin terki) zorunlu halkası yoluyla Komintern politikasını belirlemeye başladı. *Bunun belirgin kanılımı tek büyük «istisna» verir (o da 1928'den sonra olmuştur):* yani Çin, burada, Mao'nun Çin Komünist Partisine verdiği çizgi sayesinde halka kopmuş ve, bağ bir daha yeniden kurulmamış, bu da bilindiği gibi Çin devrimini kurtarmıştı.³

Üstelik, 1928'den sonra bile, genel politik çizgi, SSCB ile Komintern arasındaki ilişkinin halkası olarak önemini korudu:

a. SSCB'nin dış politikasının önemini ve anlamını kavramayı kolaylaştırdı: «tek proleter Devlet olan SSCB'nin savunulması», ya da «bir büyük güç olarak SSCB'nin politikası».

b. Komintern politikasının çok zaman SSCB «çıkarları»na karşı gibi, dış politikasının alabileceği yönden bağımsız gibi görünmesi anlamında, önemli «yanlışlıklar» biçimini alan bir dizi çelişkiyi açıklamamıza imkân verdi.

Bunun çok açıklayıcı ama basit bir örneği aşağıda: 1928'de, özellikle Almanya'ya ilişkin olarak, «sosyal-faşizm» çizgisi için sık sık sunulan açıklama, Alman büyük sermayesinin SSCB ile bir «uzlaşma» politikasından yana olmasıdır; bu politika Rapallo anlaşmasında von Seekt tarafından başlatılmış, bu anlaşma Av-

³ Politik çizgi halkasına değinmeyen yazarlar Çin ve Komintern/ SSCB arasındaki bağın gerginliğini Çin'deki kızıl bölgelerle Sovyetler arasındaki haberleşme güçlükleriyle açıklıyorlar.

rupa'da Sovyet dış politikasının bütününe damgasını vurmuş, Alman sosyal-demokrasisi ise İngiliz-Fransız ve hattâ Amerikan emperyalizmiyle açık ittifaka girerek «anti-Rus» bir politika benimseme eğilimi göstermişti. Bu olgular aslında tamamen doğrudur. Böylece, 1928 dönüşünden sonra Stalin'in başlıca savaşını, istekleri Rapallo anlaşmasıyla güvence altına alınan Alman büyük sermayesini temsil eden Hitler'e karşı değil de, Avrupa sos-yal-demokrasisine ve özellikle Alman sosyal-demokrasisine karşı yürüttüğü görülmektedir. Kaba çizgileriyle bu, Alman-Sovyet paktının yorumlarından biridir.

Ama bu açıklama temel bir noktayı gözden kaçırmaktadır. 1925'den ve özellikle 1927'den sonra Stalin bir dizi bildirisinde Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesinin kaçınılmaz olarak SSCB'ne karşı savaşa yol açacağına pekâlâ bilincinde olduğunu göstermişti, öyleyse, «sosyal-faşizm» çizgisinin Hitler'in ilerlemesini etkili biçimde durduracağına inanmak gibi anıtsal bir «yanlışlık» nereden kaynaklanmış olabilir? ⁴

3. SSCB ile Komintern arasındaki ilişkiyi belirlediği sık sık iddia edilen üçüncü etmen de Bolşevik partinin iç politikasında geçirdiği bir dizi kitlesel dönüş ve bu dönüşlerin Komintern üzerindeki etkileridir.

Bunun çok büyük bir öneme sahip olduğu varsayılır. Ama o da birinci etmenle aynı engele çarpmaktadır: ana görev görünüşün ardına geçebilmek, gerçek dönüşleri tesbit ederek bunların SSCB içindeki sınıf mücadelesiyle ilişkilerini görmektir. Zaten ötekiler gibi bu etmenin de 1928 öncesinde Komintern politikası üzerinde dolaysız, doğrudan doğruya bir etkisi yoktur. SSCB'nde NEP dönemi yaşanırken, Komintern'in Dördüncü (1922-3) ve Be-

⁴ En tanınmış yazar olarak, bu soruyu oldukça doğru biçimde ele alan Isaac Deutscher'i anıyorum: «Şunu söylemekle yetinelim ki, çöküşten sonra Alman solu arasında «Stalin olmasa Hitler olmazdı» sözü oldukça yaygınlaşmıştı. Bu söz ihtiyatla kabul edilmelidir. 1933'den sonra başlarına gelen **Katzenjammer** içinde Alman solunun öncülerinden çoğu kendi başarısızlıklarını tevii etmek ve bunu Stalin'in kötü etkisiyle bağışlatmak eğilimindeydiler. Gene de, bu politikanın bilinçsiz olarak Hitler'in zaferine yaptığı katkının sorumluluğundan, Komintern politikasının esin kaynağı olan Stalin'in de kendi payını taşıması gerekir. (Stalin, Harmondsworth, 1966, s. 401) Deutscher'in açıklayamadığı şey bu «yanlışların «kökleri»dir.

şinci (1924) Kongreleri ile Beşinci Plenumu (1925) bununla nasıl açıklarız?

a) Bu çizgiyi gözönünde tuttuğumuz zaman, «içsel dönüşlerin gerçek, kesin anlamını yakalayabilir, aslında bu çizginin bir sonucu olduğu, sınıf mücadelesi ile ilişkilerini saptayabiliriz: 1928'den sonra bile bu dönüşlerin «sağ/sol» karakteri bulanıktı (Komintern dönüşlerinde olduğu gibi).

b. Bu çizgi yoluyla, SSCB içindeki dönüşlerle Komintern içindeki dönüşler arasındaki belirli açık çelişkiler açıklanır hale geliyor.

Örneğin birçok yazar Komintern'in 1928'deki sözde «ultra-sol» dönüşünü SSCB'nde Stalin'in köylülüğü «kolektifleştirme» yoluyla başlattığı sözde «ultra-sol» dönüşe indirgeyerek açıklıyor. Bunları yukarıda özetlenen genel çizgiye ilişkin olarak ele aldığımızda, aslında «ultra-sol» nitelendirmelerinin de birtakım sorunlar yarattığını görüyoruz. Ama bunları bir yana bıraktığımız zaman bile, bizim için doğrudan doğruya önemli olan şey, bu iki «dönüş» arasındaki belirgin çelişkinin genel çizgi gözönüne alınmadan a-çıklanamayacağıdır. SSCB'ndeki, 1929 sonrasına kadar pekiştirilmeyen politik dönüş de ilk Sovyet Beş Yıllık Planı tarafından ön-gerektirilmiş bir teze dayanıyordu. Buna göre, SSCB uzun bir tecrit dönemine mahkûmdu ve hattâ emperyalist ülkelerle bir sa vaşa bile sürüklenecektir; yani, Avrupa'da devrimin daha uzun bir süre için imkânsız olduğu kabul ediliyordu. Öte yandan, Ko-mintern'deki *paralel* dönüş, 1929 buhranının tahminleri ve analizleriyle açıkça belirleniyor ve Komintern Avrupa'da devrimi kaçınılmaz ve yakın görüyordu — politikasını yönlendiren de bu değerdirmeydi.⁵

Bu sözlerim yanlış yorumlanmamalı; genel politik çizginin SSCB ile Komintern arasındaki ilişkinin bir halkası olarak oynadığı temel rolü vurgularken, Komintern politikası üzerinde betimlenen öteki etmenlerin etkisini inkâr etmeye ya da önemini azaltmaya çalışmıyorum. Bunu daha çok SSCB içindeki özgül rolünden ötürü vurguluyorum. Bu çizginin «SSCB'nde olup biten-

⁵ Bu konudaki muazzam literatürü tartışmaktan kaçınmak için sadece birkaç örnekle yetindim Sözkonusu olayla ilgili olarak (1928'deki iki dönüş), Deutscher şunları söylüyor: «Stalin'in iki politik çizgisi arasında yadsınamaz bir çelişki vardı — Rusya'da izlediği çizgi ile Ko-mintern'de esinlendirdiği çizgi arasında (a.g.e., s. 400). Deutscher doğal olarak bu «çelişkisiyi açıklayamıyor.

ler» ile belirleyici bir ilişkisi vardır; sınıf mücadelesiyle ilişkisi bu «olaylar»ın gerçek anlamını görmemizi ve böylece bağlantılarını açıklamamızı sağlar.

Böylelikle ikinci ve en önemli soruya geliyoruz. Ekonomizm, kitle çizgisi yokluğu ve proleter enternasyonalizminin terki, SSCB'nin kendi içinde kesin olarak neye tekabül ediyor? *Nedenleri nelerdir? Sonuçları nelerdir?*

1. Tamamen idealist bir tarih görüşümüz yoksa, olayları sadece «yanlışlar» ve «sapmalar» şeklinde görmekle yetinemeyiz. Şüphesiz ki bu çizgi somut «yanlışlar»a yol açmıştır. «Yanlış»ı bütünüyle öznel bir şey sanmak yanlıştır: bu çizgi yanlıştı (basit bir yanlışlık veya sapma değil), yani kendinden doğan somut yanlışları yönlendiriyordu.

2. Bunun sadece bir «bürokratik kast» elinden çıkma bir çizgi olduğu da söylenemez. Şüphesiz bu ögenin de —başlangıçta ve belirli bir süre boyunca— oynadığı özgül bir rol vardı. Ama hem SSCB'nin iç politikasını, hem de dünya Komünist hareketini yönlendiren çizginin herhangi türden bir bürokrasiyle açıklanması mümkün değildir. Troçki de bunu sezmiş olmalı, çünkü «bürokrasi» nosyonuna gelince durakladı ve bu politikayı yönlendiren genel çizgiyi aydınlatmaya hiç girişmedi. Kendi görüşleriyle tutarlı olarak, «bürokratik zigzaglar» kavramıyla yetindi.

3. «İkinci aşama»nın tamamen yanlış bir kavramını kullanarak çizgiyi bu aşamaya indirgeme çabası da yanlıştır.

Şöyle açıklayalım: Mao Marksist-Leninist teori ve pratiğe *yeni ve belirleyici önemde* öğeler kattı. Bu yeni öğelerin temeli ilkin, emperyalizmin şimdiki dönemi ve dünya çapında sınıf mücadelesi üzerindeki etkileri, ikinci olarak da, Çin devriminin tarihî deneyimidir. Onun için şu aşağıdaki noktalar aydınlanıncaya kadar «üçüncü aşama» kavramını tam olarak tanımlama imkanı yoktur:

a. Emperyalizmin çağdaş döneminin özelliklerinin ve Çin devriminin *evrensel* yanlarının ve her ikisinin özellikle emperya list metropol ülkeleri ilgilendiren yanlarının açığa çıkarılması;

b. «aşama» ve «ikinci aşama»nın anlamının kesinlikle açıklanması; çünkü ancak bu şekilde «üçüncü aşama»yı belirleme umudumuz olabilir.

Sadece ikinci noktayı ele alacağım, çünkü bizim için dolaysız önemi var ve «ikinci aşama»nın bana bütünüyle yanlış görünen bir kavramını çürütmek istiyorum. Bugün «ikinci aşama»dan genellikle anlaşılan şey, SSCB ve Komintern'de olup biten her şe-

yin, Çin devrimi ve Mao düşüncesinin tarihî deneyinden yoksun bulunan bir aşamanın *zorunlu sonucu* olduğudur.

Tamamen evrimci ve kaderci bir «aşamalar» öğretisi olan bu kavram çerçevesinde, «Stalin sorusu» sorulamaz. Buna göre, SSCB'nin ve Komintern'in genel politik çizgisi *başından sonuna kadar* ikinci aşamanın kaçınılmaz sonucudur ve böylece «Lenin» ile «Stalin» aynı birime *aynı statü ile* girerler. «*Lenin-Stalin*», süreklilikleri içinde, «ikinci aşama»nın «zorunlu sınırları» içinde elde edilmiş «olumlu kazammlar»ı temsil ederler. SSCB'nin 1917'den Kruşçev'e kadarki genel çizgisinde «Stalin'in yanlışları» dışında hiçbir özsel kesinti yoktur. «Stalin'in yanlışları» da, bir zorunlu aşama»da doğrudan doğruya öznel şeyler ya da sadece amaç ve yön yanlışları olarak yorumlanır.

Ama bu ilkel düzeyde bile düzmece bir açıklamadır bu ve bundan kurtulmadıkça «üçüncü aşama» sorusu aydınlatılamaz. Lenin' in düşüncesi ve politikası olmak anlamında Leninizm kendisi şüphesiz hem içinde yer aldığı «dönem»le, hem de Mao'nun düşüncesi ve politikasına *ilişkin* olarak sınırlandırılmıştır. Bu kitapta bu sınırlara değindik ve yeniden değineceğiz. Aynı sınırlamalar Stalin için de geçerlidir.

Ama bu açıdan bakıldığında, hem SSCB, hem de Komintern içindeki süreçte *önemli ayrılıklar* olduğu da doğrudur: bunları «Lenin»le «Stalin» arasındaki *mesafe* olarak şemalaştırabiliriz (oysa şüphesiz bir taneden fazla «Stalin» vardı) Bu durumda Lenin'in yaşadığı dönemle sınırlı olduğunu (Stalin de benzer şekilde sınırlı olmak üzere) söylemek bir şeydir. Ama Bolşevik partiye ve Komintern'e gittikçe daha fazla egemen olan ekonomizm, kitle çizgisi yokluğu ve proleter enternasyonalizminin terkinin, ikinci aşamanın «zorunlu olarak sınırlı Leninizm»i *artı* Stalin'in yanlışları ile eşitlemek başka bir şeydir, dahası, düpedüz yanlıştır da.

Üstelik bu mantık «üçüncü aşama» sorusunu bütünüyle sap-tırır. Üçüncü aşamanın bağlamı ve anlamı yukarıdaki kavrayışa göre mi (Stalin'i «ikinci aşama»nın «zorunlu olarak sınırlı Leninizm»i içinde açıklamak), yoksa benim savunduğum öğelere göre mi tanımlayacağımıza bağlı olarak, tamamen değişir. Basit bir örnek verebilirim: Mao'nun «politikanın emrediciliği» ilkesini «üçüncü aşama»nın özgül bir karakteristiği olarak görmemiz için bunu Stalin'e ve onun başıboş ekonomizmine bağlamamız ve Stalin'i de yanlış bir biçimde Lenin'le özümlememiz gerekir. Oysa olaya Lenin açısından bakınca, bunu «üçüncü aşama»nın özgül

bir karakteristiği saymak tamamen anlamsızlaşır, çünkü Lenin, Stalin'in aksine, bunu her zaman savunmuş ve uygulamıştır.

Burada bizi ilgilendiren sorunla hesaplaşmaya girmeden önce bu sorunun sorulması gerekiyordu. Eleştirdiğim yorum, bizi ilgilendiren dönemde «SSCB'nde olup bitenler» konusunda bir a-ıalize girmeyi imkânsızlaştırıyordu, çünkü bu analizin Çin devriminin tarihî deneyimine ve Mao'nun geliştirdiği ilkelere dayandırılması gerekiyordu. Eğer, bu yoruma göre, Lenin ile Stalin «arasında herhangi bir temel kesinti olmadıysa, bunun nedeni bu görüşün *SSCB'nde Stalin ölünceye kadar sınıf mücadelesindeki güçlerin evriminde herhangi bir temel değişiklik olmadığını* varsaymasıdır. Minerva nasıl Jüpiter'in başından eksiksiz çıkıvermişse, «Sovyet burjuvazisi» de Kruşçev'in gelişle birlikte ortaya çıkıvermiştir. Bu yorum yanlışlığı çok daha ciddi, çünkü SSCB'nde yer alan ölümüne sınıf mücadelesini herhangi bir şekilde dönemlere ayırmamıza izin vermiyor.

Ben de böyle bir dönemlendirmeye burada girişmeyeceğim, ama bu konuda iki şey söylemeliyim. Amacım, SSCB'nde egemen olan genel çizgi ele alınmadıkça, SSCB ve Komintern ile ikisi arasındaki ilişkinin, SSCB'ndeki sınıf mücadelesine ilişkin olarak kavranamayacağını göstermektir.

Bu dönem boyunca SSCB'nde «iki yol» arasında *amansız bir mücadele* vardı (yani kapitalist ve sosyalist yollar: bu ikinin alternatifi yoktur) *İki çizgi arasında* değil, iki yol arasında diyorum, çünkü SSCB'nde ve Komintern'de «iki çizgi yoktu ve çeşitli muhalefetler son analizde (eşitsiz derecelerde olmakla birlikte) aynı resmî çizgi zemini üzerinde yer almışlardı.⁹ Çelişik bir süreç sonucunda, «Sovyet burjuvazisi» yeni bir biçimde yeniden oluştu ve Devlet iktidarını ele geçirdi. «Sovyet burjuvazisi»ni yeniden oluşturmanın bu süreci Stalin zamanında da son hızla geliyordu (söz konusu burjuvazinin sınıf mücadelesi üzerindeki ağır etkisi de aynı zamanda gelişti).

«*Sovyet burjuvazisinin yeniden oluşumu SSCB'de bir dizi tarihî koşula* bağlıdır. Yeniden oluşumunun başlıca araçları nelerdi? İşçi sınıfını ve Bolşevik parti politikasını nasıl etkiledi?

⁶ Bunu söylemek, Troçki'ninki dahil olmak üzere çeşitli muhalefetlerin çizginin somut görünümleri üstüne yaptıkları «eleştirilerin sınıfsal anlamı olmadığı» demek değildir: özellikle de örtük olarak içerdikleri aynı temel çizginin farklı gerçekleşme biçimlerinde böyle bir anlam vardı.

Çin deneyiminin ışığında, işçi sınıfı partisinin politik çizgisinin bu yeniden oluşuma yol hazırladığını biliyoruz. Belki en önemli etkiler Devlet aygıtları ve ideolojik aygıtlarla ilgilidir. Bu aygıtlar eski burjuvazinin sığınaklarıdır (burjuvazi başlangıçta ekonomik yerini *görece* kaybeder) ve yeni bir biçimde kendini yeniden oluşturduğu müstahkem mevkiilerdir. «Bürokratik defor-masyon» da doğal olarak bu süreçte rol oynadı; bir kere, Devlet burjuvazisinin çekirdeğini oluşturmak için gerekli koşuldur. Ama aygıtlar karşısındaki bu politika *kendisi daha geniş etkileri olan bir genel çizgi tarafından yönlendirilmektedir: yani ekonomizm, kitle çizgisi yokluğu (bunu burjuva pratikleri üretir) ve bu ikisinin sonucu olan proleter enternasyonalizminin terki.*⁷

Böylece bu genel çizgi ne basit bir yanlış ne de sıradan bir raslantı idi; SSCB'ndeki sınıf mücadelesine bağlıydı. Özünde, burjuva ideolojisinin geçiş süreci boyunca direncinden kaynaklanıyordu. Böyle bir direnç mümkün olabildi çünkü bir toplumsal güç olarak Devlet aygıtlarına sığınan burjuvazi olayları etkilemeye devam etti ve kendi sürekli etkisi de bir dizi tarihî etmeden ötürüydü: burada, Bolşevik partinin kalbinde «Sovyet burjuvazisinin büyüyen varlığını görmek son derece önemlidir. Bundan sonra çizgi, «Sovyet burjuvazisi»ni yeni biçime girmiş bir toplumsal güç olarak yeniden oluşturan sürecin başlangıcına imkân veren temel «kopma» noktasına geldi.

Ama aynı zamanda çizgi, SSCB'ndeki sınıf mücadelesinde «Sovyet burjuvazisinin yeniden oluşma sürecinin ve artan ağırlığının başlıca sonuçlarından biri olarak görünmektedir. Böylece çizgi, «SSCB'nde olup bitenler» arasında özel rolünü oynamakla birlikte oradaki, burjuvazi ile proletarya arasındaki mücadeleden türedi.

Süreç boyunca SSCB ile Komintern ilişkisinin bu özsel dönüşümünü oluşturan bu çizgiyi şimdi daha iyi anlayabiliriz: SSCB'ndeki sınıf mücadelesine bağlı olan bu çizgi SSCB'nin Komintern üzerindeki etkisinin daha somutlaştırılmasına imkân verir.

Aynı zamanda, «SSCB'nde olup bitenler» ve Komintern'deki süreç arasındaki uyumsuzluk ve eşitsizlikler de daha iyi açıklanabilir. Aslında *SSCB'nin kendi içindeki sürecin iki görünümü*, yani (1) başlıca ve egemen görünüm olan, sınıf mücadelesinin adımları

⁷ Özellikle de Bolşevik partide proleter demokrasinin yokluğu ve önderlerin politikayı bir polis operasyonu olarak kavramaları ne basit «yanlışlar» ne de «ilk nedenlerdir; çizginin sonuçlarıdır.

ve (2) çizginin somut evrimi, birbirlerine ilişkin olarak eşitsiz geliştirdiler. Bu eşitsizlik, SSCB'ndeki sınıf mücadelesinin dönüşlerinde ve aynı çizgiyle bağlı olduğu için «SSCB'nde olup bitenler»le ilişkili olan Komintern'deki dönüşlerde görülen uyumsuzluklara ya zemin hazırlamış ya da bunları bizzat yaratmıştır. Bu uyumsuzluklar ya kronolojiktir (Komintern sürecinin SSCB sürecini izlemiş veya öncelemiş olması ölçüsünde) ya da «SSCB'nde olup bitenler» ile Komintern süreci arasındaki «çelişkiler» biçimini almıştır.

Bütün bunlar Bolşevik parti içindeki mücadelelerin, SSCB içinde parti politikasının ve SSCB'nin dış politikasının Komintern politikası üstüne gittikçe artan bir ağırlığı olmadığı anlamına gelmez. Ama bu durumda da *sorun başka yere kayıyor*. Aşağıdaki sorular çevresinde eklenmedikçe, bu «etmenler» ciddi bir dönemleştirme için gerekli anlamlılıktan yoksun kalır. SSCB'nde burjuvazi ile proletarya arasındaki mücadelenin adımları nelerdi ve Sovyet Devleti'nin sınıf özelliğinin bu bakımdan değişim süreci neydi? Şüphesiz böyle bir ad altında kimliği belirlenemeyen bu «Sovyet burjuvazisi »ne verilen «tavizler» sürecindeki adımlar nelerdi? Hangi andan sonra «Sovyet burjuvazisi» bir toplumsal güç rolünü yüklenerek kendini etkili bir toplumsal sınıf halinde biçimlendirdi? Bu çelişik sürecin hangi anlarında çelişkinin baş görünümü haline geldi? Politik hegemonyasını ne zaman ve nasıl kurdu?

Şimdiye kadar SSCB'nin sınıf mücadelesini bağlantı kuran zincir olarak ele alan ve yukarıda betimlenen çizgiyi kullanarak bu çeşitli etmenleri SSCB'ndeki sınıf mücadelesinin adımlarına bağlayan bir tarihî yazılmadı. Bu türden ayrıntılı ve kesin sonuçlar veren bir açıklama yapılmaya kadar Komintern'i daha kesin-likli bir biçimde dönemlerine ayırmak mümkün değildir.⁸ Sözü ettiğim sorular çerçevesinde, *daha Stalin zamanında bazı temel değişiklikler olduğu açıktır*: 1928-sonrası kolektifleştirilmesi, 1936' da «bütün halkın Devleti»nin ilanı, Bolşevik parti ile Kızıl Ordu' nun bütün eski kadrolarının fiziksel anlamda tasfiyesi.

Sonuç olarak özetlemek gerekirse, SSCB ve Komintern içinde gittikçe egemen olan çizgi Komintern'in dönemlerini ayırmamızı görece kolaylaştırıyor ve böyle bir dönemleştirme SSCB tarihî açısından da yararlı olabilir. Örneğin, Komintern'in Altıncı (1928)

⁸ Bettelheim'in SSCB üstüne yeni çalışmaları bu dönemleştirmeyi önemli ölçüde aydınlatıyor.

ve Yedinci (1935) Kongrelerinin saat rakkası modeline göre (sol oportünizm/sağ oportünizm) açıklanamayacağını gördük, ama ikisi arasında basit bir süreklilik de yok. Bu durum köylülüğe karşı Sovyet politikasının da bir bütün olarak basit, içsel bir «ultra-sol» dönüş olmadığı görüşünü güçlendiriyor. Ama SSCB'ndeki sınıf mücadelesi döneminde Sovyet burjuvazisini kapsayan gerçek süreç kesin olarak saptanmadan, bu sorunla ilgili olarak Komintern konusunda da daha derin bir analiz yapmak mümkün değil. SSCB'ndeki olay proletarya ile yoksul köylülerin kulaklara karşı yürüttüğü basit bir mücadeleden ibaret değildi.

Son bir örnek vereceğim: SSCB'ndeki Devletin sınıf yapısını bu açıdan dönemleştirmedikçe, Sovyet dış politikasının yönünü ve Komintern politikası üstündeki kesin rolünü de kararlaştırılamayız. Sovyet Devleti'nin sınıf yapısı proleter kaldıkça, Komintern'de giderek egemen olan «SSCB'nin savunulması» sloganı, zorunlu olarak (tekrar ediyorum: *zorunlu olarak*) enternasyonalizmin terki ve Komintern'in, Sovyet dış politikasının çıkarlarına mekanik bir şekilde boyun eğmesi anlamına *gelmiyordu*. Ama bu örnekte de, Komintern'de olanlar, SSCB'nde gerçekten olanların önemli bir göstergesi sayılabilir.⁹

⁹ Bu kitapta genel çizginin bu görünümü —proleter enternasyonalizminin giderek terkedilmesi— ayrıca tartışılmadı. Nedeni, bu durumun Komintern içinde «ulusal ve sömürgeci sorular» üzerine tezler ve somut politikalar çerçevesinde ortaya çıkmasıdır. Bunlar, bu metnin kapsamına girmeyen sorulardır.

5. Faşizm ve Küçük Burjuvazi

BÖLÜM I

Küçük Burjuvazinin

Sınıf Yapısı ve Küçük Burjuva İdeolojisi ile İlgili Ön Açıklama

**Faşizm, faşist parti, faşist Devlet ve küçük burjuvazi arasındaki ilişki küçük burjuvaziyi genel olarak incelemenin ideal zemini-
dir. Burada, küçük burjuvazi hakkında bazı ön açıklamalar gerekiyor.**

Küçük Burjuvazinin sınıf tanımlaması Marksist toplumsal sınıflar teorisinin düğüm noktası görünümündedir. Marksist teoriye göre böyle bir tanımlama, ekonomist bir toplumsal sınıflar görüşünün tersine, bir üretim tarzı içinde herhangi bir sınıfın belirlenmesinde ve toplumsal formasyon içinde yerinin tesbit edilmesinde, üretim ilişkileri ölçütünün tek başına yeterli olmadığını açıkça göstermektedir. İdeolojik ve siyasal ilişkilere başvurulmasına mutlak gereklilik vardır. Bunu başka bir yerde, bir toplumsal formasyonda toplumsal güç oluşturma yeteneğinde ve öbürlerinden ayrı bir sınıfın, ancak üretim ilişkileri içindeki yerinin siyasal ve ideolojik düzeyde «anamlı etkilerle»¹ yansıma bulması halinde, formasyondaki yerinin tesbit edilebileceğini ifade etmeye çalışmışım. Dış görüntülere rağmen; Marx, Engels ve Lenin'in ve çok açık bir şekilde Mao'nun tavırları sürekli bu olmuştur.

Kırsal küçük burjuvazi sorunu geçici olarak bir yana bırakılırsa, küçük burjuva sınıfı içinde, üretim sürecindeki yerleri ilk bakışta birbirinin aynı olmayan iki ana grup ayırılabilir. *Bu iki ana gruba karşılık, yine de tek bir küçük burjuva sınıfından sözedilebilmesi, üretim ilişkilerindeki bu iki farklı konumun siyasal ve ideolojik düzeyde aynı etkilere sahip olmasındandır.* Bu durum küçük burjuvaziye, Özellikle siyasal ve ideolojik ilişkilerde bir bütün haline getirir.

¹ Poulantzas. **Pouvoir Politique et Classes Sociales**, 1968, s. 57-109. öte yandan, bu eserde, «katıksız» bir **üretim tarzında** bile toplumsal sınıfların belirlenmesinin iktisat, politika ve ideolojiyi nasıl işe karıştırdığını da göstermişim. Bu konudaki düşünceler, belirli noktalarda düzeltmelerle birlikte, **Les Classes sociales dans le capitalisme aujourd' hui**, adlı kitabımdan aktarılıp, geliştirilmiştir. Ed. du Seuil, 1974.

İktisadi düzeyde küçük burjuvazi teriminden, en başta *küçük üretim ve küçük mülkiyet* anlaşılmalıdır: işte Marx, Engels ve Lenin'in öncelikle sözünü ettiği «geleneksel» küçük burjuvazi budur.

a. *Küçük Üretim*: burada, aynı kişinin, hem üretim araçları nın sahipliğini, tasarrufunu kendinde tuttuğu, hem de doğrudan işçilik yaptığı zanaatkarlık biçimleri veya küçük aile işletmeleri kastedilmektedir. Bu üretim biçimlerinde hiç ücretli işçi çalıştırmamaları veya ancak zaman zaman çalıştırmaları ölçüsünde, kelimenin tam anlamıyla, iktisadi sömürü yoktur. İşgücü, en başta, bu tür küçük işletmenin gerçek sahibi ve onun aile üyelerince sağlanmakta, karşılığı ücret şeklinde ödenmemektedir. Bu küçük üretim, kârını, kendi ürettiği malların satışından ve artık-değerin toplam bölüşümüne katılarak sağlar. Fakat doğrudan doğruya artık-emeğe el koymaz.

b. *Küçük Mülkiyet*: burada esas olarak, mal sahibinin ailesinin yardımını aldığı, işgücünü kendinin sağladığı ve ancak arası-ra ücretli işçi çalıştırdığı, sermayenin dolaşım alanındaki *küçük ticaret* sözkonusudur. Şu halde, geleneksel küçük burjuvazinin bu iki ana grubu için, iktisadi düzeydeki ortak konumlarının doğrudan doğruya ücretli emek sömürmelerine dayandığı söylenebilir. Böyle bir küçük burjuvazi, «saf» kapitalist üretim tarzına (sermaye-ücretli emek) ait değildir. Böyle bir küçük burjuvazinin kapitalist toplumdaki varlığı aşağıdaki etmenlere bağlıdır:

a. Bu toplumda, birçok üretim tarzının bir arada bulunması. Bunlar arasında, feodal üretim tarzı veya bu üretim tarzının belirli bazı «öğelerinin»² varlığı;

b. Böyle bir toplumda, feodal üretim tarzından kapitalist üretim tarzına geçiş şekli olan basit *meta üretimi* biçiminin varoluşu.

Dolayısıyla, bu tip bir küçük burjuvazinin varlığı, aynı şekilde, feodalizmden kapitalizme geçişin aldığı somut tarihî biçimlere bağlıdır: örneğin, Fransa'da, küçük üretim ve küçük mülkiyetin ısrarlı varlığı, feodalizmden kapitalizme geçişin büründüğü *siyasal biçimler* nedeniyle (burjuvazi, aristokrasiye karşı küçük burjuvazinin desteğine dayanıyordu). Marx ve Engels'in kapitalist bir yapıda, yıkıma doğru gitme ve saf dışı olma eğilimi üzerinde önemle durdukları; Lenin'in, «geçiş sınıfı» diye nitelendirdiği küçük burjuvazi budur. Kapitalist üretim tarzının egemenliğinin

² Bu konuda, yukarıda, s. 121 ve devamına bakınız.

yerleşmesi ve genişleyen gelişimiyle, bu sınıf, ya küçük bir oranda ve çeşitli yollardan burjuvazi ile bütünleşmeye, ya da kitlesel olarak «proleterleşmeye» mahkûmdur.

Bununla birlikte, iktisadi alanda bu iki gruptan tamamen farklı bir konumu olan, bazı başka gruplar da küçük burjuvazi olarak nitelenmektedirler. Bunlar, daha önce Lenin'in önemine işaret ettiği «yeni» küçük burjuvazi olarak tanımlanabilir. Bu kategorinin yeniliği, birincisinin (küçük üretim ve küçük mülkiyet kategorisi) tersine, kapitalist üretim tarzının genişleyen gelişimi ve tekelleri kapitalizm aşamasına geçişinin, bunun yıkımını değil, serpilip gelişmesini koşullandırdığı anlamındadır. Bu, *üretken olmayan ücretlilerin* durumudur.

Burada, «üretken olmayan işçiler» diye incelenen karmaşık soruna girmemek amacıyla, işletmelerin «teknik kadroları» —«bilim ilericileri»— sorunu bir tarafa bırakılabilir. Kısaca, Marx'a göre, ve bu kez tamamen açıklıkla, hiçbir bakımdan, üretici işçi olarak, yani, kapitalist üretim tarzında doğrudan doğruya meta ve artık-değer üreten işçiler olarak, nitelenemeyen ücretli işçilerin en önemli kesimleri üzerinde durulabilir.³

Bu durum, en başta, *sermayenin dolaşımı* alanında çalışan veya artık-değerin *gerçekleşmesine* katkıda bulunan ücretli işçiler için geçerlidir: sigortalar, ticaret, bankalar, satış büroları, reklam şirketleri vb. çalışma ücretli işçilerle, aynı zamanda «hizmetler» sektörü görevlileri. Bundan sonra *Devlet memurları* ve Devlet'in çeşitli aygıtlarındaki memurlar (yani kamu hizmetlileri, ama şüphesiz devletleştirilmiş fabrikaların işçileri bunun dışındadır), kısacası, görevi, Devlet'in işleri dolayısıyla, artık-değer üretimi koşullarının *yeniden-üretimini* sağlamak olan (üretken olmayan) ücretliler gelir. Bu emekçiler artık-değer üretmezler. Bunlar da işgüçlerini satarlar. Bunların da ücretleri işgüçlerinin yeniden-üretimini fiyatıyla belirlenir. Fakat bunların sömürülmesi, artık-değerin üretilmesi ile değil, doğrudan doğruya artık-emeğe el konulması yoluyla olmaktadır.⁴

³ Bu konuda, Marx, **Le Capital, Ed. sociales** C-II, s. 184; C-IV, s. 117; C-III, s. 302 v.d.

⁴ 1928'de **Die Internationale'de** yayınlanan bir istatistiğe göre, AKP **proletaryaya** «alt kademedeki çalışan» 3 milyon ücretli ve 1.5 milyon

Bu iki kesim, bir yanda küçük üretim ve küçük mülkiyet, öte yanda verimsiz ücretli emekçiler, ekonomik düzeyde, bütünüyle birbirinden ayrı yerler tutmaktadırlar. Bu iki kesimin bu düzeyde tek ortak yönü, ne burjuvaziye, ne de proleterya dahil olmamak gibi olumsuz bir özelliğe sahip olmalarıdır. Bu olumsuz ölçüt, ekonomik düzeydeki yer konusunda herhangi bir ortaklık veya yakınlık sağlamaya yetmez. Bu ölçüt ancak siyasal düzeyde geçerlilik kazanır.

Fakat, bu iki kesim, ekonomik düzeydeki farklı konumlarının, ideolojik ve siyasal düzeyde genel olarak aynı etkilere sahip olması ölçüsünde, *aynı sınıfın*, «küçük burjuvazinin» kesimleri olarak ele alınabilirler. İdeolojik ve siyasal düzeylerde, benzer etkilerinin özdeşliğini ortaya koymaya yarayacak geçerli ölçütler; birinci durumda, küçük üretim ve özellikle bu sonuncusuna bağımlı olan *küçük mülkiyettir*; ikinci durumda, *doğrudan doğruya üretimde değil, «ücretin» «yasal» biçimi altında yaşanan bir sömürüdür*.

İdeolojik düzeyde, sözkonusu etkilerin özdeşliğinin tesbitinden önce, ünlü «küçük burjuva ideolojisinden» kısaca söz etmek gerekir.

İdeoloji ve *sınıfsal siyasal konum* arasındaki sıkı ilişki gözönüne alındığında, kapitalist bir toplumsal formasyonda, sınıf ideolojisi anlamında, siyasal bakımdan birbirine taban taban karşıt yalnız iki temel sınıfın, burjuvazi ve proleteryanın ideolojileri vardır. Yani burada, özel tutarlılığa ve görece sistematikliğe sahip bütünler olarak, yalnız, egemen burjuva ideolojisi ve işçi sınıfına bağlı ideoloji vardır.

Yine de, gerçek bir «küçük-burjuva» ideolojik alt-bütünden söz edilebilir. Bu alt-bütün, küçük burjuvazinin kendi özgül sınıf durumu ile ilgili, *kendine özgü özlemleri* üzerinde, burjuva (egemen) ideolojisinin etkisiyle oluşmaktadır. Küçük burjuvazi, kendi özlemlerine çevirip-uydurduğu burjuva ideolojisine, kendi sınıf durumuyla ilgili, özgül ideolojik «öğeler» de katar. Fakat dahası var: kapitalist bir toplumda, aynı zamanda, bir de işçi sınıfına

kamu görevlisini dahil etmektedir (Aktaran W. Reich, **Massen psychologie des Faschismus**, 2. baskı, s. 23). Şu halde bu «proleterya» partisi sürprizlere hazır olmalıydı. Burada da gayet iyi görüldüğü üzere. AKP' nin «ultra-solculuğu», «ücretliler sınıfı» mitosuna kapılmaktan kendini koruyamamıştır.

ait ideoloji vardır. Lenin'in de belirttiği gibi, egemen ideolojinin kendisi de, ifade biçimlerinde, bu işçi ideolojisine ait «öğeleri» içerir. Küçük burjuvazinin karışık sınıf durumu nedeniyle, küçük-burjuva ideolojik alt-bütünü de, egemen ideolojiden daha da fazla olmak üzere, işçi ideolojisinden «alıntıları»; saptırılmış ve küçük burjuvaziye özgü özlemlere uydurulmuş şekilde içinde taşır.

Bu kitapta, «küçük-burjuva ideolojisi» kastedildiği zaman, yanlış anlamalardan sakınmak için bütün bu noktaların gözönünde tutulması gerekir.

Böylece, küçük burjuva ideolojisindeki bu çelişik etmenlerin birbiriyle bağdaşma biçimlerinin, burjuva ideolojisinin işlevinin ve etkileme biçimlerinin, küçük burjuvaziye özgü ideolojik «öğelerin» yer ve işlevlerinin, işçi sınıfına bağlı ideolojiden yapılan «alıntıların» işlevlerinin ve biçimlerinin, küçük burjuva ideolojisinin kaypak ve kararsız niteliğinden dolayı, küçük burjuvazinin konjonktür içindeki yerine bağlı oldukları belirtilebilir.

Şimdi bir kez daha, sözü edilen iki büyük küçük-burjuva bütünüün iktisadi alanda işgal ettikleri farklı konumların etkilerinin, ideolojik düzeydeki özdeşliği sorununa dönelim: burada kaçınılmaz olarak şematik kalınacaktır.

Küçük üretim, küçük mülkiyet durumunda, bu kategori, ekonomik düzeyde hem burjuvaziye —mülkiyet— hem de proleterya —küçük mülk sahibi bizzat doğrudan emekçidir— yaklaşmaktadır. Hem burjuvaziye —burjuvazi tarafından ekonomik bakımdan gittikçe ezilmektedir— hem de proleterleşme korkusu ve küçük mülkiyete aşırı bağlılığı yüzünden proleterya karşıdır. Bu durum çoğu kez, ideolik düzeyde aşağıdaki sonuçları doğurmaktadır:

a. «Aşırı zenginliğe, «büyük servetlere» karşı bir statükocu *anti-kapitalizm*: Fakat her şeyden önce *statüko*, çünkü bu kategori mülkiyetine çok bağlıdır ve proleterleşmekten korkmaktadır. Bu durum, çoğu kez, eşitlikçi özlemlerle, tekellere karşı «fırsat eşitliğine» doğru geriye dönme özlemleri ile birleşmektedir: bir taraftan gerçek bir rekabet özlemi, öbür yandan seçimlerde eşit çilik özlemi. Bu küçük burjuvazi, sistem değişmeden değişiklikler olsun ister. Böylece, burada, siyasal iktidarın yapısının köklü bir şekilde değişimine taraftar olmaksızın, bu iktidarın «paylaşılma sına katılma» özlemi de ortaya çıkmaktadır.

b. Toplumun devrimci değişimi yerine, «merdiven» *mitosuna* bağlı bir ideolojik görünüm. Aşağıdan proleterleşme korkusu, yu-

kandan burjuvazinin çekiciliği. Küçük burjuvazi, «daha iyiler» ve «daha yeteneklilerin» bireysel yükselmesi ile burjuvazi olmayı özler. Bunun görünümü, çoğu kez, toplum değişmeksizin, seçkinlerin yenilenmesi, «rolünü yerine getirmeyen» burjuvazinin küçük burjuvazi ile değiştirilmesi v.b. ile ilgili «elitist» bir biçim almaktadır.

c. Lenin'in söz etmiş olduğu «*İktidar fetişizmi*» görünümü: Ekonomik *tecrit edilmişliği* nedeniyle (bu aynı zamanda «küçük burjuva bireyciliğini» de doğurmaktadır), burjuvazi ve proletaryaya iktisadî yaklaşma ve karşıtlık durumu sonucu küçük burjuvazi sınıflar-üstü, «tarafsız» Devlet'e inanmaktadır. Bu tarafsız Devletin kendisine yukarıdan «rahmet etmesini»; kısaca, gerileyişini durdurmasını beklemektedir. Bundan da öteye: bu durum, çoğu kez, bir «Devlet tapınmasına» yol açmaktadır. Küçük burjuva bu durumda kendini burjuvazi ve işçi sınıfı arasında «tarafsız» bir sınıf gibi görerek, tarafsızlığının kendininkine benzediği Devlet'le *kendini özdeşleştirmekte* ve dolayısıyla kendini, «kendi» Devleti olacak olan Devlet'in direği saymaktadır. Marx'ın dediği gibi, tüm toplumun küçük burjuvalaşmasını istemesi anlamında, toplumsal «hakemliğe» sıvanmaktadır.

Sömürüyü üretimde değil, fakat esas olarak ücretin hukukî — dolayısıyla geniş ölçüde «aldatıcı»— biçiminde yaşayan, üretken olmayan ücretli emekçilerin «ekonomik» durumu da benzer ideolojik sonuçlara sahiptir.

a. *Anti-kapitalist statükoculuk* görünümü; bu kategoride, gerçek sömürü, esas olarak ücretin biçiminde yaşandığından do layı gizli olduğu için, gelirlerin (ücretler) Devlet tarafından ye niden dağıtımı ile bir «toplumsal adalet» özemektedir. «Aşırı zen ginliğe» karşı söylevler, özellikle vergi sisteminin işleyişine karşı çıkma şeklini almaktadırlar. «Eşitçi» görünüm «gelirlerin» eşit lenmesi şeklini almakta ve burada da çoğu kez bir «parlamentar ikeyüzlülükle» birleşmektedir. Proleterleşme korkusu, fakat, özel likle ücret düzeyinde yaşanan güvensizlik nedeniyle, toplumun devrimci değişimi korkusu. Üretimde çalışmayan emekçilerin üç retlerini etkileyebilecek bir devrim korkusu: bu kişiler, çoğu kez, üretim mekanizmalarının ve sömürde, üretim araçlarının mül kiyetinin işlevinin bilincinde değildirlere. Zaten bu durum, bu ke simde, sendikal mücadelenin büründüğü özel korporatist biçim lerle de kendini gösterir.

b. *Anti-kapitalist statükoculuk* görünümü; bu kategoride, gi bi, bu kesimin geçici niteliğine bağlı değildir; fakat, kapitalist bir toplumda, bu kategorinin en yüksek toplumsal değişkenlik ölçütü

ile (hem yükselen ve hem de daha az fazla alçalan) etkilenmesine bağlıdır. Hernekadar bu bütün, bütün olarak, geçici değilse de, her şey, üyeleri, hayat koşulları nedeniyle (kuşaklar boyunca) sanki «geçiciymişler» gibi gelişmektedir.⁵ Bu ücretli emekçiler bütünü, işgücü olarak beceri kazanmasını sağlayan bir *yüksek öğrenimden* geçmeleri ölçüsünde, bu ideolojik eğilim birtakım özel biçimler almaktadır. Burada, «kültürün demokratik tarafsızlığı» ideolojisi ve «tarafsız» okul ve üniversite aygıtının ilerleme ve «en iyilerin» burjuvazinin düzeyine erişmesi yolu olarak kabul edilmesi sözkonusudur.

s. *İktidar fetişizminin* ideolojik görünümü. Üretimde «kollek-tif işçi» işlevi görmeyen biri olarak burada da, küçük mülkiyet durumunda büründüğü biçimde değil, bir ücretlinin tecrit edilmişliği ve rekabeti şeklinde ortaya çıkan olgu, yine («küçük burjuva bireyciliğine» de yer veren) tecrit edilmişliktir. Bu, ticaret sektörünün yoğunlaşmasının sona erdirmediği bir tecrit halidir. Sınıflar-üstü tarafsız Devlet'e inanış, ve «toplumsal sezarizm» şekline bürünen Devlet tapınması: kuvvetli bir Devlet'in «adaletine» inanış.

Buna bir de, Devlet aygıtının idarenin bir kısmını oluşturan ücretliler kesimine özgü ideolojik görünümünü eklemek gerek. Devlet aygıtları kurum olarak, *kendi iç ideolojilerini* ortaya koyarlar ve bu ücretliler, bu ideolojinin özellikle etkisi altındadırlar: sınıflar-üstü, tarafsız Devlet'in ideolojik görünümü, Devlet aygıtlarının iç ideolojilerinin temel ögesi olması nedeniyle, burada özellikle önemli rol oynar. Bu durumda, bürokratism ve hiye-rarşik bağımlılığın desteği ile, Devlet ve Devletin «üst makamla-n» ile kendini özdeşleştirme durumu ve Devlet takınması, öteki durumlardan daha fazla burada gözlenir.

Küçük burjuvaziye oluşturan kesimlerin farklı «ekonomik» yerlerinin sonuçlarındaki bu ortaklık, aynı şekilde, siyasal düzeyde de göze çıkmaktadır. Bunları birbirine bağlayan ortak olumsuz ölçüt işte burada rol oynar: bu kesimler, ne burjuvazinin, ne de proletaryanın, yani siyasal çıkartan sonuna kadar taban

⁵ 1964'de yapılmış bir INSEE araştırmasında verilen, kuşaklara göre toplumsal hareketlilik sayıları «Etudes et confoctures, sayı 2, 1967), beyaz yakalı işçilerin oğullarının yalnız %39.7'sinin böyle yaptığını, burjuva ve serbest meslekten ailelerde ise oranın daha yüksek olduğunu gösteriyor. Beyaz yakalı işçilerin oğullarının %38'i kol işçisi olmuş, %28'i ise idari ya da serbest meslek dallarına geçmiş.

tabana karşıt olan iki ana sınıftan hiçbirinin parçası değildirler. Bu demektir ki, sınıf savaşı alanında, küçük burjuvaziyi oluşturan bu çeşitli kesimler, «kendilerine özgü» uzun süreli siyasal çıkarlara sahip olamazlar. Tecrit edilmişlikleri ve ideolojik yakınlıkları ile birlikte bu ölçüt, siyasal planda genel olarak aşağıdaki ortak sonuçları doğurmaktadır.

a. Özgül bir parti halinde siyasal örgütlenme konusunda çok önemli güçlükler.

b. Küçük burjuvaziyi oluşturan kesimler için çoğu kez, bu örgütlenme kendi siyasal «temsilcileri» olarak görülen, ve örgütleyici bir rol oynadığı kabul edilen Devlet'in çeşitli aygıtlarından geçmektedir. Küçük burjuvazi çoğu kez, Devlet'e destek bir sınıf oluşturmaktadır. Burjuvazi ile olan ittifakı doğrudan olmayıp, burjuvazinin çıkarlarına karşı ve kendi çıkarlarına uygun gördüğü Devlet biçimlerine destek yoluyla gerçekleşmektedir.

c. İdeolojik-siyasal etkilerin bu ortaklığı, her şeyden önce «düzenli» diyebileceğimiz toplumsal koşullarda işlev görür. Bu iki bütün, seçimle ilgili düşleri nedeniyle, çoğu kez «demokratik-cumhuriyetçi düzenin» şu ünlü «halim-selim» temel direklerini oluşturmaktadırlar. Fakat etkilerin bu ortaklığı bunalım durumu da işlev görmektedir. Bu iki bütünün varolan düzene karşı başkaldırıları tamamen birbirini andıran biçimler almaktadır.'

d. Bu kesimlerin siyasal değişkenlik ortak özelliği: bunlar pek çok kez, ve konjonktüre göre, ya burjuvaziye doğru, ya da işçi sınıfına doğru kaymaktadırlar.

Görülüyor ki, iktisadi düzeyde farklı konumlarına rağmen, bu konumların ideolojik ve siyasal ilişkiler düzeyindeki etkilerinin ortaklığı nedeniyle, bu bütünleri, aynı sınıfın, küçük burjuvazinin kesimleri olarak niteleyebiliriz. Burada bazı açıklamalara gerek var:

1. Bu bütünlerin aynı sınıfa bağlı, ekonomik alandaki yerlerinin farklılığının bu yüzden geçerliğini kaybettiği yargısına yol açmamalıdır. *Küçük burjuvazi de bizzat sınıf fraksiyonlarına bölünmektedir.* Bu durum daha da ileri gidebilir: örneğin, eğer, ve genel kural olarak, küçük burjuvazi, belirli bir konjonktürde, bütün halinde ortak bir siyasal tarza sahip olsa bile —faşizmler durumunda özellikle böyle olmuştur— fraksiyonları arasında uyumsuzluklar ortaya çıkması da muhtemeldir.

Bu uyumsuzluklar, fraksiyonlardan birinin bir tarafa, öbürünün başka bir tarafa kaymasına bile neden olur. «Düzenli» sınıf savaşı koşullarında veya işçi sınıfının savunma durumu ile bir-

likte giden keskin siyasal bunalım koşullarında —faşizmler durumu— böyle ortak bir siyasal tavrın geniş ölçüde egemen olduğu pratikte gözlemlenmektedir. Uyumsuzluklar özellikle devrimci konjonktürlerde veya 1919 ve 1921 arasında Almanya ve İtalya'da olduğu gibi, işçi sınıfının saldırıya geçtiği siyasal bunalım dönemlerinde ortaya çıkmaktadır. Başka durumlarda, küçük burjuvazi bir toplumsal güç olarak işlev gördüğünde, iki grup genellikle ortak politik tavrı alıyor.⁶

2. Küçük burjuvazinin uzun süre kendine özgü bir sınıf tavrına sahip olmaması, hiçbir zaman gerçek bir toplumsal güç oluşturmayaacağı anlamına gelmez: faşizmin de dahil olduğu ve tamamen belirli konjonktürlere tekabül eden durumlarda olduğu gibi, küçük burjuvazi, zaman içerisinde ve sonuçta, ister burjuvazinin, ister işçi sınıfının işine yarasın, görece özerk bir biçimde ve özgül bir siyasal ağırlıkla siyasal sahnede toplumsal bir güç olarak yer alır.

Sorun önemlidir: gerçekte, Komintern'in faşizm olayını gereği gibi tanıyamamasının nedenlerinden biri, küçük burjuvazinin etkin bir şekilde, gerçek bir toplumsal güç işlevi görebileceğini kabul etmemesidir. Çünkü, Komintern faşizmle küçük burjuvazi arasındaki ilişkiyi çabucak kavramıştır. Fakat, küçük burjuvaziyi, büyük sermayenin basit «artıcı» gücü olarak görmekteydi (faşist parti = sermayenin satılmış «ajanı»).

Faşizm = küçük burjuvazi ilişkisini doğru şekilde kavrayanlar, yalnızca Gramsci ve Troçki olmuştur.⁷ Bunların görüşleri ise,

⁶ Daha kuvvetli anlamda bir «geçiş» grubu olan «geleneksel» küçük burjuvazi «normal» konjonktürlerde yeni küçük burjuvaziye oranla da ha fazla aşırı sağ hareketlere yakınlık duymakta: örneğin, ABD'de McCarthy'cilik ve Fransa'da Poujadism (Bkz W. Kornhauser, The Politics of Mars Society, 1965, s. 201 v.d. Küçük burjuvazi içindeki politik bölünmeler şüphesiz sözü edilen «ekonomik» bölünmelerle özdeş de gildir.

⁷ Faşizmin tamamen büyük sermayenin çıkarlarını temsil ettiği konusunda ısrar eden Troçki, şöyle yazmaktadır: «Faşizm, temelde küçük burjuva akımların programıdır. Bu özelliğin büyük bir önemi —daha doğrusu belirleyici bir önemi— yoksa da, küçük burjuva halk kitlelerinin kendi kaderlerini belirleme hakkı, tüm burjuva toplumunun ka-derini etkiler» (Troçki, **Yazılar**, C-III s. 270). Aynı şekilde Gramsci, fa-

sonradan Komintern tarafından yadsınmış ve küçük burjuvaziye «üçüncü güç» sayan, yani uzun süre kendine özgü bir sınıf tavrına sahip bir güç sayan ve faşizmi «küçük burjuvazinin diktatörlüğü» olarak gören yanlış anlayışa yol açmış olan sosyal-demokrat görüşle bir tutulmuştur.⁸

3. En son olarak, küçük burjuvazi sınıfının oluşmasında, ideolojinin rolünü görelim. İktisadi konumları (fraksiyonlardan biri için «geçici» konum, öteki için ücretlilik) ve bunun ortaya çıkardığı tecrit edilmişlik yüzünden birtakım düşlere özellikle yatkın durumdaki küçük burjuvazinin çeşitli «fraksiyonları» için ideolojinin «birleştirici» rolü yanında, ideoloji küçük burjuvazi sınıfın-

şizmin «sermayenin ve toprak sahiplerinin hizmetkârı» olduğunda israr etmektedir ve bunun yanısıra, faşizmin «küçük burjuvazinin son siyasal cisimleşmesi» olduğuna **en başta** (1921'de) işaret etmektedir.

⁸ Aslında, daha Haziran 1923'deki Komintern yürütme organı plenumunda faşizm konusunda açılan tartışma çerçevesinde, faşizm ve küçük burjuvazi ilişkisi vurgulanmıştı. Fakat bu küçük burjuvazi, büyük sermayenin basit bir «kuyrukçuğu» olarak görülmekteydi. Bu Plenum, AKP'nin 18 Mayıs 1923 tarihli Rote Fahne'de yayımlanan bir kararını kendine maletmektedir. Bu karara göre, faşizm iki kanada bölünecektir: «doğrudan doğruya sermayeye satılmışlar kanadı» ve birinci kanat tarafından aldatılmış olan «milliyetçi küçük burjuvalar kanadı». Yine bu dönemde Radek ve Clara Zetkin'in analizleri de aynı doğrultudadır. Fakat giderek ve özellikle 1928'deki VI. Kongreden sonra, faşizm ve küçük burjuvazi ilişkisi, özellikle sosyal-demokrat bir görüş oları üçüncü güç görüşü ile mücadele için söz konusu edilmekte ve bu görüş Troçki'nin analizleri ile karıştırılmaktadır. Bu nedenle, Wilhelm Pieck, Komintern'in XIII. Plenumunda (1933) «Avusturya sol sosyal-demokrasisi ... faşist diktatörlüğü, küçük burjuvazinin diktatörlüğü yaptı. Troçki, faşist diktatörlüğü, küçük burjuvazinin karşı-devrimi olarak nitelemektedir,» der (**Der Fasclsmus in Deutschland, a.g.e**). Öbür taraftan bu tavır, VII. Kongrede de değişmez. Aslında bu kongrede «salt» faşizm ve «en gerici» ve tekelci sermaye ilişkisi vurgulandı. Örneğin, bkz. bizzat Togliatti'nin Lezioni sul fascismo, 1934'deki kendi tavrı. Togliatti, faşizm konusunda, VI. Kongreye sunduğu raporda, raporun Bordiga tarafından budanmasına rağmen, Gramsci'nin tavrını izliyordu.

da belirleyici bir yol oynamaktadır: *küçük burjuvazi, kendi harcını oluşturan ideolojiden, kelimenin tam anlamıyla beslenmektedir.* Özellikle faşizm durumunda, bu sınıf, faşizmin başlıca «iktisadi» kurbanlarından biri olmuştur: elindekiler sonuna kadar alınmış olduğu halde, yine de ideolojik nedenlerle, faşizmi kitle halinde sonuna kadar tek destekleyen o olmuştur. Bu durum Komintern'in bu konudaki yanılığının önemini göstermektedir. Komintern kendi «iç çelişkileri» nedeniyle veya küçük burjuva kitlelerin, faşizmin, kendi çıkarlarına zarar getirdiğini görmelerinden sonra, ondan yüz çevirmeleri sonucunda, faşizmin yakında çökmesini beklemekteydi.

BÖLÜM II

Genel Önermeler

Yeniden faşizm ve küçük burjuvazi arasındaki ilişkiler sorununa, şimdye kadar izlenen plan çerçevesinde dönebiliriz.

1. TEKELCİ KAPİTALİZM VE KÜÇÜK BURJUVAZİ; KÜÇÜK BURJUVAZİNİN İKTİSADİ DURUMU.

Faşistleşme süreci, küçük burjuvazinin tümünü saran bir iktisadi bunalıma denk düşer. Bu olgu küçük burjuvazi için önemlidir: İtalya'da olduğu gibi, Almanya'da da bu ülkeleri saran iktisadi bunalım, özellikle küçük burjuvaziyi etkilemiştir. Bununla birlikte, faşizmin iktidara gelmesinden önce, bu bunalımın çözülmeye başlaması ölçüsünde, sorunun en önemli yönü, faşizme denk düşen tekeli kapitalizmin egemenliğine doğru geçiş döneminde. Bu dönem faşizme denk düşer. Faşistleşme süreci arasında, sermayenin yoğunlaşma sürecinin hızlanması, küçük üretim ve küçük mülkiyetin ekonomik varlığını doğrudan doğruya tehdit eder. Ücretlilere gelince, tekeli burjuvazinin egemenliğine geçiş evresi, bu dönemlere özgü düşük istihdam ve işsizlikle birlikte, bunların sayısının aniden ve önemli ölçüde kabarmasına yol arar.¹

¹ Bu adımda, Marx'ın belirttiği, ticarî ücretlerin **görece düşürülmesi** yönündeki eğitim aslında gerçekleşmiştir. «Kelimenin kesin anlamıyla, ticaret sektöründeki ücretli, öteki ücretlilerden daha çok para alır emekleri vasıflı diye sınıflandırılan ve ortalama emeğin üzerinde olanlar arasında yer alır. Ama kapitalist üretim tarzının ilerlemesiyle bu ücret ortalama emeğe göre de düşmeye başlar. Bu bir bakıma bü-

2. SİYASAL BUNALIM: BİR TOPLUMSAL GÜÇ OLARAK KÜÇÜK BURJUVAZİ, FAŞİST PARTİLER VE

Faşistleşme süreci ve faşizm, küçük burjuvazinin siyasal bunalım durumuna ve faşist partilerin desteği ile gerçek bir toplumsal güç haline gelmesine denk düşer.

Küçük burjuvazinin bu bunalımı, öbür sınıflarla birlikte, küçük burjuvaziyi de etkileyen öteki etmenlerden başka, Almanya ve İtalya'da egemen sınıfların hegemonya bunalımı tarafından doğrudan doğruya belirlenmiştir. Gerçekten, «ara sınıf» küçük burjuvazi, kapitalist toplumların temel güçlerini saran önemli bir bunalımdan her zaman etkilenir. Genel kural olarak, egemen sınıfların bunalımı küçük burjuvaziyi dolaysız biçimde etkiler. Sta-bilizasyondan önce ve burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki açık bunalımın ilk döneminde, küçük burjuvazinin büyük bir kesimi açıkça işçi sınıfı tarafını tutar. Küçük burjuvazinin iki kesimi arasında kesin bir ayrım yapılmamakla birlikte, bu kesimin esas olarak ücretliler kesimi olduğu söylenebilir.

Ne var ki, bir yandan işçi sınıfının yenilgisi sonunda, öte yandan küçük burjuvazi konusunda komünist partilerin üzerinde anlaşmaları kesin bir politikanın yokluğu yüzünden durum evre evre değişir. Küçük burjuvazinin daha önce işçi sınıfını tutan kesimi, stabilizasyon döneminde, sosyal-demokrasie bağlanır gibidir.

Fakat her şey burada bitmez. Küçük burjuvazi, çıkarlarını korumayı başaramayan sosyal-demokrasiden düş kırıklığına uğrar. Sosyal-demokrasiden yüz çeviren küçük burjuvazi, faşistleşme

rodakl işbölümüne bağlıdır... İkinci olarak, kapitalist üretim tarzının öğretim yöntemlerini v.b. pratik amaçlara daha fazla yöneltmesiyle orantılı olarak, ticarî pratikler için gerekli yetişme, bilgi v.b. bilimin ve kamu eğitiminin ilerlemesiyle gittikçe daha hızlı, daha kolay, daha evrensel ve ucuz bir şekilde yeniden üretilmeye başlar» (Kapital c. III s. 295 Faşistleşme sürecinde sorunun en önemli yönü, yalnız bu «iktisadi» süreçte değil, küçük burjuvazinin kendine özgü ideolojisi veri alındığında, aynı zamanda sürecin **ideolojik yargılarında**: küçük burjuvazi, **burjuvazi statüsüne geçme umudunu** «normal» dönem-lerdekenden daha fazla **yitirmiştir**. Bu konuda, bkz. H. Lasswell aşağıda dipnot 2'de verilen makalesindeki çözümler.

sürecinin başlangıcında, egemen sınıf ve fraksiyonların hegemonya yetersizliği ve hegemonya istikrarsızlığı (burjuva partilerinin temsil bunalımı) ile karşı karşıya gelir. Küçük burjuvazinin kendi öz partisini kurma yeteneksizliği nedeniyle, hepsi de iktidar bloğunun sınıf çıkarlarına bağlı olan bu partiler, küçük burjuvazinin «temsil edilmişler».

Oysa bu partiler, iktidar bloğunu oluşturan kendi sınıf ve fraksiyonlarından kopmakta idiler. *Bu durum, bu partilerle küçük burjuvazi arasındaki temsil bağı da doğrudan etkiler:* Bundan böyle, küçük burjuvazi, artık bu partilerin eş-dost parlamenterlerden başka bir şey olmadığını farkeder. Bu partilerin, küçük burjuvazi dışındaki sınıflarla olan bağları gereği, sahip oldukları siyasal alandaki gerçek etkinliklerini kaybetmeleri, küçük burjuvaziye bunlardan da yüz çevirtir. Yol faşist partilere açıktır.

Küçük burjuvazi bu kez, faşistleşme süreci içinde, faşist partilerin desteği ile toplumsal bir güç haline gelir.² Yine de burada durup, faşist partilerle küçük burjuvazi arasındaki *temsil* ilişkisi sorusunu cevaplandırmak için *temsil* teriminin iki anlamını birbirinden ayırmak gerekir. Birinci anlamında bu, bir siyasal partinin *gerçek sınıf çıkarları* ile olan bağı ifade eder. İkinci anlamında ise, esas olarak, bir siyasal partinin gerçek çıkarlarını temsil etmeyebileceği bir sınıfla, ideolojik ve örgütsel bağlarını ifade eder.

Faşist partiler ve küçük burjuvazi ilişkisi konusunda olayları daha da açık belirtmek, faşistleşme sürecinin ve faşizmin iktidarının adımlarını ayırtmak gerekir. Her şeyden önce ve temsil teriminin ikinci anlamında, faşist partiler, küçük burjuvazinin gerçekten temsilcisidirler. Bu partiler, kitle tabanı, taraftarları, militanları ve seçmenlerini esas olarak küçük burjuvazinin oluşturduğu, iyi örgütlenmiş kitle partileridirler. Üst ve ara tabaka-

² Bu noktaya ilgili tartışma için, bkz. T. GEIGER, Die Soziale Schicht-tung des deutschen Volkes' in *Arbeiten zur Soziologie* 1962, s. 335; R. Bendix ve S.M. Lipset (ed), *Class, Status and Power*, 1956, s. 605 v.d.; S.M. Lipset, *Der Faschismus...* a.g.e.; R. Dahrendorf, *Gesellschaft und Freiheit*, 1961, s. 260 v.d.; W. Mills, *Power, Politics and People* ve burada ele aldığı Neumann, *Behemoth: Structure and Practice of National Socialism*; H. LASSVELL, «Psychology of Hitlerism», *Political Quarterly*, ~ 4, 1933 ve nihayet W. REICH'in daha önce belirtilen kitabı.

larının sınıfsal kökeni küçük burjuvaziye dayanır. Küçük burjuvazi ile etkin örgütsel bağları, bu partileri, geleneksel olarak küçük burjuvaziyi temsil etmekte olan «burjuva» partilerinden ayırır. Buna bağlı olarak, faşist partiler, ideolojik açıdan tipik «küçük burjuva» partilerdir: bu nitelikleri ile de küçük burjuvaziyi temsil etmekte olan öteki burjuva partilerinden ayrılırlar.

Temsil kelimesinin birinci anlamında, bu partilerin temsil ettikleri *gerçek çıkarlar* nelerdir? Kısa vadede küçük burjuvaziye özgü siyasal çıkarlardan söz edilebildiği ölçüde, faşist parti, faşistleşme sürecinin ilk evresinde bu çıkarların etkin temsilcisidir. Bu partilerin ilk programları, aslında, küçük burjuvazinin «istekleri kataloğu»ndan başka bir şey değildir, ve bu partiler küçük burjuva taleplerini etkin biçimde desteklerler. Fakat dönüş-süzlük noktasından sonra, dönemeç dönülmüştür: faşist parti, bundan böyle bir bütün halinde burjuvazinin gerçek çıkarlarını temsil eder. Faşist parti, küçük burjuvazinin çıkarlarını hâlâ belirli ölçüde dikkate almakta devam ediyorsa da, stabilizasyon döneminde faşizmin bir kez iktidara gelmesi ile birlikte bu çıkarlar bütünüyle terkedilecektir.

Oysa, küçük burjuvazi, faşist partiler yoluyla siyaset sahnesinde toplumsal bir güç olarak yer alır: açıkça burjuvazinin yanına geçen küçük burjuvazi, bu ittifak içinde *büyük sermayeye karşı görece özerk bir rol* oynar. Bu kez küçük burjuvazi, zamanında geleneksel burjuva partilerince temsil edildiğinde olduğu gibi, kayıtsız şartsız burjuvazinin «izinde» değildir. Büyük sermayenin başkaldıran küçük burjuvazi ile bu ittifakı, böyle bir konjonktürde çok keskin çelişkileri içinde taşır. Bu ittifak gerçekte büyük sermaye ve küçük burjuva arasında, faşizmin tüm tarihine damgasını vuran ve etkileri faşizmle büyük sermaye arasındaki çelişkilerde kendini gösteren yoğun siyasal mücadelede yansır.

Bu ittifak, başlangıçta, faşist parti yoluyla, bu partinin neyi temsil ettiğinin belirsizliği sayesinde kurulur: «anti-kapitalist» olarak ortaya çıkan bu parti, giderek bütünüyle büyük sermayenin gerçek çıkarlarını temsil eder. Bu partinin Devlet aygıtıyla bütünleşmesinden sonra, bu Devlet ve küçük burjuvaziye özgü iktidar fetişizmi aracılığı ile ittifak yürür. Büyük sermaye/küçük burjuvazi ittifakı, dolaysız ve açıklanmış bir ittifak değildir: küçük burjuvazinin, büyük sermayenin çıkarları ile olan bağlarını açığa vermeyen bir Devlet biçimine dayanması olarak kendini gösterir. Bu bakımdan, faşizmin tarihi rolü, aralarındaki çelişkilerin iyice

keskinleştiği bir konjonktürde, büyük sermaye ve küçük burjuvazi ittifakını gerçekleştirmek olmuştur.

Faşizm altında, küçük burjuvazinin yeri ve siyasal işlevi konuları, faşizm ve egemen sınıflar konusunda kaba çizgileri ile verilmiştir.

Faşizmin iktidardaki ilk döneminde küçük burjuvazi yönetici sınıf durumuna gelir. Stabilizasyon dönemi ile birlikte, küçük burjuvazi yalnızca devlet aygıtını elinde tutan sınıf durumuna çekilir. Bundan böyle küçük burjuvazinin toplumsal güç rolü, devlet aygıtı üzerindeki özel etkilerde kendini gösterir. Bunların aldığı özel biçimler, büyük burjuvazinin çıkarlarına denk düşmeleri ve faşizmin genel ideolojik işlevi ile değil, küçük burjuvazinin toplumsal güç işlevi ile açıklanabilir. Gerçekten, işçi sınıfından başka bir sınıfın toplumsal bir güç oluşturmamasının tek yolu «özel» bir parti olarak örgütlenmesi değildir.

3. İDEOLOJİK BUNALIM VE «FAŞİST İDEOLOJİ»: EMPERYALİST İDEOLOJİ VE KÜÇÜK BURJUVA İDEOLOJİSİ

Faşistleşme süreci, bu süreci geçirmekte olan toplumlardaki genel ideoloji bunalımı içinde, küçük burjuvaziye saran şiddetli bir ideoloji bunalımına denk düşer.

Alman ve İtalyan toplumlarında gözlenen bu genelleşmiş ideolojik bunalım, her şeyden önce, egemen ideolojinin bunalımıdır. «Küçük burjuva ideolojisi», burjuva ideolojisinin eğilip bükülerek küçük burjuvazinin özlemlerine uydurulmasından başka bir şey olmadığına göre, böyle bir bunalım, doğrudan doğruya küçük burjuvazinin ideoloji bunalımına yol açar. Bu durumun küçük burjuva başkaldırısı ile birleşmesinden şu sonuçlar ortaya çıkar:

a. Küçük burjuva ideolojisinin, belirli ve küçük burjuvaziye özgü, ve daha önce burjuva ideolojisi içinde bir çeşit sıkışıp kalmış, küçük burjuvazinin özlemlerine cevap veren «öğeleri» tekrar canlılık kazanırlar ve açık biçimde öne çıkarlar;

b. «Anti-kapitalist» görünüm, burjuva ideolojisine örtük *karşıtlık* yoluyla öne çıkar;

c. İşçi sınıfının ideoloji bunalımının yardımıyla, bundan, git tikçe daha sık ve yoğun hale gelen bölük pörçük «ödüncüler» alarak ideolojisine katar.

Faşizmin iktidara gelişiyle birlikte, açıkça paradoksal bir olguya tanık olunur: *böyle bir değişime uğrayan küçük burjuva ideolojik alt-bütünü, bu toplumların iç bağlarını sağlamlaştırmayı başararak, egemen burjuva ideolojisinin «yerini alır».* Gerek işçi sınıfına, gerekse burjuvaziye karşı, daha önce egemen burjuva ideolojisinin oynamış olduğu işlevi, bundan böyle, ideolojik alt-bütün üstlenir.

Fakat burada bir noktanın belirtilmesine gerek var; çünkü çoğu kez, yerli yersiz, faşizmin «küçük burjuva ideolojisinden söz edilir. Gerçekte, burjuva ideolojisinin egemenliğinin yerine küçük burjuva ideolojik alt-bütünüün geçmesi, burjuva ideolojisinin artık etkisiz kaldığı anlamına gelmez. Burjuva ideolojisi, egemen ideoloji içinde varlığını sürekli sürdürür. Değişmiş bile olsa, küçük burjuva ideolojik alt-bütünü, kelimenin tam anlamıyla kendine özgü bir ideolojiye sahip olmayan küçük burjuvazinin özlemlerinin eğilip bükülerek burjuva ideolojisine uydurulması olmaya devam eder. Öbür taraftan, küçük burjuvaziye özgü ideolojik «öğeler» bile, sonuçta burjuvazinin yararına çalışırlar. Böylece burjuva ideolojisi baskınlığını dolaylı ve örtülü biçimlerde sürdürür. Zaten, «faşist ideolojinin özgül niteliği burada yatmaktadır: «küçük burjuva ideolojisinin doğrudan egemenliği yoluyla, «emperyalist ideoloji»nin dolaylı egemenliği.

Çünkü, faşizm altında, aynı zamanda burjuva ideolojisinin kendi içinde büyük sermayenin *emperyalist ideolojisinin*, klasik liberal ideolojiye baskın çıktığı görülür. Emperyalist ideoloji, her ne kadar küçük burjuva ideolojisinin «olağan» biçimleri —sosyal adalet, seçim ilkeleri v.b.— ile çelişir görünse de, *isyan halindeki küçük burjuvazinin ideolojisinin aldığı biçimlere mükemmelen uyabilir.* Klasik liberal ideoloji için durum böyle değildir. İktidar fetişizminden güçlü Devlet'e, saldırgan ve doruk noktasına ulaşmış milliyetçilikten Devlet ve «şef» tapınmasına, anti-parlamenta-rizmden korporatizm ve otokratizme; bütün bunlar emperyalist ideolojinin ve isyan halindeki küçük burjuva ideolojisinin ortak özellikleridir. Bu ortak özellikler, esas olarak Devlet'in işlevi çevresinde dönerler.

Bundan da öteye, emperyalist ideoloji, küçük burjuvazinin yeni fraksiyonunun sınıfsal durumuna bağlı ideolojik «öğelerle» açık biçimde uyur. Kapitalizmin gelişmesi gereği, sayılan kabarıkla-şan bu ücretliler fraksiyonu —buna teknisyenler ve kadrolar da dahildir— *teknokratik* ideoloji görünümüne, yani, kültürün taraf-

sizliği görüşü ile bir arada, etkinlik ve *tarafsız teknik* tapınmasına karşı özellikle duyarlıdır. Oysa, emperyalist ideolojinin teknokra-tik yanı, en önemli yönlerinden biridir. Zaten faşizm, büyük sermaye ve yeni küçük burjuvazinin bu ortak ideolojik ögesini, verimlilik ve etkinliğe tapınmasına inancı ile sonuna kadar sömürür.

Faşist ideoloji diye ifade edilmiş olan şey, bu düşüncelerden hareket ederek anlatılabilir. Bu ideolojinin karakteristik özellikleri, büyük sermayenin çıkarlarına tamamen uygun düşmektedir. Böylece, faşist ideolojinin «burjuva yönü», özünde emperyalist ideoloji ile aynı anlama gelmekteyse de, emperyalist ideolojinin burjuva ideolojisi zemininden doğması ölçüsünde, sözkonusu toplumların egemen ideoloji «geleneğinde» faşist ideolojinin «tohumlarını» bulmak mümkündür. Almanya ve İtalya'nın «ulusal kültür» geleneğinde faşist ideoloji bir anlamda kök salmıştır. Fakat, öte yandan, hem küçük burjuvaziye özgü ideolojik ögeler ve hem de emperyalist ideolojinin bu küçük burjuvazilerin özelemlerine özel biçimde uydurulması, bu iki ülkede faşist ideolojiyi egemenlikleri altına almışlardır.

Başka bir deyişle, bir yandan faşist ideolojinin emperyalist ideoloji ile ilişkili olmayan temel bir yönü yoktur, öte yandan, eğer bu yönler özellikle faşist ideoloji görünümü almışsa, bu, adı geçen ideolojinin küçük burjuvazi ile olan ilişkisine dayanır. Ayrıca bu bize, faşist ideolojinin iç çelişkilerini unutturmamalıdır: bu iç çelişkiler, büyük sermayenin çıkarları ile küçük burjuvazinin çıkarları arasındaki çelişkilere dayanır.

Burada faşist ideolojinin genel çizgilerini, emperyalist ve küçük burjuva yönlerini göstererek belirtebiliriz. Fakat sistemli bir analize girmek söz konusu değildir. Aslında «faşist ideoloji», işçi sınıfı ideolojisi ve burjuva ideolojisi ile aynı değerde bir araştırma konusu oluşturamaz. Daha çok (Togliatti'nin doğru bir biçimde işaret ettiği gibi) *çelişik ögelerin karmaşası* sözkonusudur. Bu ögelerin birbirlerine eklenmeleri ancak pratikte görünüşleri ve bir araya gelmeleri ile kavranabilir. Bu konu kitabın sonunda incelenecektir.³ Dolayısıyla burada, zorunlu olarak, faşist ideoloji-

³ Togliatti, «faşist ideolojinin bir dizi heterojen öge içerdiğini, ... geniş bir yığın hareketi yaratmak ve işçi kitleleri üzerinde bir diktatörlük kurmak yolundaki değişik mücadele akımlarının tümünü kaynaştırmaya (çabaladığını) ... faşist ideolojinin, bütün bu ögeleri birbirine bağlı

nin bazı temel yönlerini sırayla işaret etmekle yetinmek gerek.

Faşist ideolojinin iç çelişkilerinden söz etmeye başlarken, faşizmin, isyan halindeki küçük burjuvaziye özgü ideolojik ögeleri sömürdüğünü tekrar hatırlayalım. Küçük burjuva özelemlerinin «anti-kapitalist» görünümünün burada önemli bir yeri vardır.

«Aşırı zenginliğe» karşı çıkış; bu, özellikle klasik küçük burjuvazinin çıkarlarını çok açık biçimde zedeleyen büyük sermayenin fraksiyonlarına yöneliktir: borç sermayesine, yani büyük sermayenin banka kesimine karşı çıkış; küçük ticareti ezen büyük mağazalar sistemi nedeniyle, ticarete yatırılan büyük sermayeye karşı çıkış. Bunun gibi, küçük üretimin değerli sloganı olan, özgür ve adil rekabeti bozan tekellere karşı çıkış; son olarak, bazı vergi biçimlerine karşı çıkışlar.

Fakat, faşist ideolojinin bünyesinde, emperyalist ideoloji ile küçük burjuva ideolojisi arasındaki bu çelişkilerin dışında, bu iki ideolojinin *uzlaşma noktalarına* da özellikle işaret etmek gerekir. Üstelik bu uzlaşım «anti-kapitalist» bir biçim altında kendini apaçık ortaya koyar:

Faşist ideolojinin *Devlet'e tapınır görünümü* ve Devlet dışında «birey bir hiçtir» şeklinde Devlet Tapınmasına verilen önem. Küçük burjuvazinin iktidar fetişizmine uygun düşen bu görünüm, tekelci kapitalizm aşamasında, büyük sermayenin, Devlet'in müdahaleci rolüne bağlı çıkarlarını kapsar. Bu görünüm, isyan halindeki küçük burjuvazinin iktidar fetişizminin tipik ifadesi olan ünlü «şef tapınması» ve hiyerarşik otorite özeleminde de sürer.

Hukuka karşı olma ve bu anlamda faşist ideolojinin «hakemliğe» tapınması: yasa ve kural şefin buyruğudur. Bu yalnız küçük burjuvazinin şef tapınmasını dile getirmez, aynı zamanda, Devlet'le olan ilişkisi nedeniyle kendi işini güçleştirir saydığı bir

tutmak için yaratılmış bir araç (olduğunu) ... (kendisinin) faşist ideolojiyi, sağlam yapıllı, tamamlanmış, homojen bir şey sayma eğilimine karşı (olduğunu)» ifade ediyordu. (**Lezioni sul fascismo**, a.g.e., s. 15) Öbür taraftan, güçlü anlamda siyasal ideolojik «faşist» eserlerin olmayışı raslantı değildir. Oysa faşist ideoloji konusunda bibliyografya oldukça zengindir. Ayrıca, bazı konularda sakınımlar gerektirmelerine rağmen, bu konuda özellikle 1930-1939 Frankfurt okulunun eserlerinden söz etmeye değer, bunlardan Marcusa, **Der Kampf gegen den Libera-lismus in der totalitären Staatsauffassung**, ... Adorno, **Minima Moralia** vb... Mannheim'in analizleri de gözden ırak tutulmamalı.

hukukî «mevzuata» karşı isyanıdır. Bu görünüm, büyük sermayenin çıkarlarına uygun düşer: emperyalist ideoloji, burjuva ideolojisinin kendi içinde egemenlik alanının yerini değiştirerek, liberal burjuva ideolojisinde mhukukî-siyasal *alanda* bulunmakta olan egemenlik alanını ekonomik-teknokratizm alanına kaydırır. Egemenlik alanının bu yer değiştirmesi, teknelci kapitalizm evresinde Devlet'in, büyük sermaye yararına çok geniş müdahalelerde bulunmasını gizler.⁴ Fakat egemenliğin yer değiştirmesi olgusu, faşist ideolojinin hukuka karşı oluş görünümüne bağlı olarak, *ahlâkî (moral) ideolojinin* yeniden ortaya çıkması ve küçük burjuva ideolojisinin başta gelen dışavurumu olan «şef» ve «görev» temaları yoluyla gerçekleşir.

Faşist ideolojinin elitist görünümü, faşist ırkçılık anlayışına varır. Bu görünüm de burjuvazinin yerine göz diken küçük burjuvaziye özgüdür. Bu da, orta sermaye ve onun siyasal temsilcilerini siyasal alandan silmeye ve bunların hegemonyasına son vermeye çabalayan büyük sermayenin işini kolaylaştırır.

Yahudi düşmanı ırkçı görünüm; ırkçılığın derin analizine girmek şüphesiz burada sözkonusu değil. Sadece, «zengin ve sömürücü yahudi» simgesinin, küçük burjuva ideolojisinin mistikleşmiş anti-kapitalist görünümüne uyduğunu belirtelim. Bu görünüm büyük sermayeyi, yalnız küçük burjuva kitlelerin anti-kapitaliz-mini «Yahudiler» üzerine çektiği için değil, aynı zamanda büyük sermayenin sömürgeci ve yayılmacı çıkarlarına uygun düştüğü için de doyurucudur.

Milliyetçi görünüm; küçük burjuvazinin mistik bir «ulus» kavramına («toprak» ve «kan» bağları) tapınması. Bu tapınma içinde küçük burjuvazi sınıf mücadelesini reddetmeye yönelir ve kendini «ulusun» temel direği olarak görür. Böyle bir milliyetçilik, emperyalist büyük burjuvazinin açık biçimde işine gelir.

Militarist görünüm; milliyetçi görünüm, otoriter ve hiyerarşik yönler ve isyan halinde küçük burjuvazinin şef tapınması ile birleşmesi ve tüm bunların yayılmacı büyük sermayenin çıkarlarına uygun düşmesi. Buna bağlı olarak, küçük burjuvazinin ayaklandığı ve büyük sermayenin halk kitlelerine karşı baskısının arttığı dönemlerde ortaya çıkan «soyut» bir «şiddete» tapınma.

Kiliseye karşı olma görünümü; küçük burjuvazinin «ayrıcılıklara» karşı isyanında ifadesini bulan «laiklik» görünümü. Bu ül-

⁴ Bu konuda bkz. Poulantzas, **Pouvoir politique et Classes sociales**, s. 227 ve d.

kelerde büyük toprak mülkiyeti ve orta sermaye ile Kilise arasındaki sıkı bağ dikkate alınır, bu görünüm de büyük sermayenin işine gelir.⁵

Faşist ideolojinin «aileye» yüklediği özel ve önemli işlev; bu işlev Wilhelm Reich tarafından incelenmiştir. Ailenin bu işlevi, aile üretimi ve ekonomik bakımdan tecrit edilmişlikle, sınıf mücadelesinden korunmuş bir toplumsal sığınak arayışının simgelerinin ve özelemleriyle etkilenmiş küçük burjuvaziye bağlıdır. Bu görünüm de, teknelci kapitalizm süreci geleneksel aile bağlarını çözme yolunda ilerlese bile, büyük sermayeyi tatmin etmektedir. Çünkü, bu görünüm, emperyalist ideolojiye özgü «otoriter hiyerarşi» eğilimine yardım ederek sınıf mücadelesi gerçeğini maskeler ve bu mücadelenin özünü boşaltır.

Eğitime verilen özel işlev; bu «gençlik» ve öğretim konularının da tamamen özgül bir anlayışla bir araya gelerek, gençliğin Dev-let'e bağlı bir kol halinde birleştirilmesini sağlar. Bu olgu, küçük burjuva ideolojisinin yeni küçük burjuvazinin «kuşaklar» anlayışına uygun düşer. Bu görünüm, teknelci kapitalizm için gerekli iş gücünün oluşumunu ve niteliğini denetimi altına almasına el verdiği ölçüde sermayeyi tatmin etmektedir.

Faşist ideolojinin cehalet taraftarlığı ve anti-entelektüel yönü; özelemlerinde onu düş kırıklığına uğrayan burjuva «ideologları» ve organik — Gramsci'nin kastettiği anlamda— «ideoloji görevlileri» ne karşı, küçük burjuvazinin kendiliğinden isyanının olağan sonucudur. Aslında, başka koşullarda okumuşluk mitosu nedeniyle kültüre karşı çok saygılı bir sınıf olan küçük burjuvazinin bu isyanı, çoğu kez bu biçimde «ideologlara» düşmanlık görünümü almaktadır. Tam anlamıyla kendine özgü bir ideolojiye sahip olmayan küçük burjuvazi, genellikle, ona özgü «ideoloji görevlilerine» de sahip değildir. Burjuvaziye bağlı organik «ideoloji görevlilerine» karşı isyanı, «ideologlara karşı» genel bir isyan görünümüne bürünmektedir. Bu durum, emperyalist ideolojinin teknelci yönüne uygun düşer.

Son olarak, *kendi özel küçük burjuva yönünden korporatist görünümü*; bu görünüm, küçük burjuvazinin korporasyonlar çağının geleneksel kesiminin geçmişe yönelik düşüne, fakat aynı za-

⁵ Aslında, **şehir küçük burjuvazisi** üzerinde dinin siyasal rolü, W. REICH'in ileri sürdüğünden çok daha azdır. W. REICH, **a.g.e.**, s. 188 ve d. S. M. LİPSET bunun böyle olduğunu gösterir, Bendix and Lipset, **Class Stutus and Power**, **a.g.e.**, s. 423.

manda yeni küçük burjuvazinin özlemlerine uygun düşmektedir. Küçük burjuvazi, bir bütün olarak, Devlet'in devletleştirilmiş bu korporasyonlara kendi özel «katılmasının» dolaylı desteği ile tüm toplumsal güçleri «otoriter» bir biçimde birleştirerek, tüm toplumsal formasyonun orta direğini ve temel gücünü oluşturmak ister. Korporatist görünüm, sınıf mücadelesini özel bir biçimde bastırıldığı ve orta sermayeyi büyük sermayeye bağımlı kıldığı için büyük sermayenin işine gelir.

4 FAŞİZM ALTINDA KÜÇÜK BURJUVAZİNİN GERÇEK DURUMU

Son olarak, faşizm altında küçük burjuvazinin gerçek iktisadi durumu ve faşizmin bu konudaki stratejisini inceleyelim.

Geleneksel ve yeni küçük burjuvazi, yoksul köylülükle birlikte, faşizmin başlıca iktisadi kurbanı olmuşlardır. Faşizmin büyük sermayeden yana siyaseti sonucu, küçük ticaret ve küçük üretim köklü bir darbe yemişlerdir. Ücretler konusundaki faşist siyasetten, en başta en özellikle, ücretli memurların satın alma gücü zarar görür.

Fakat bu siyaset, adım adım uygulanır: küçük burjuvazinin siyasal hayatta yönetici sınıf durumunda olduğu ilk adımda, faşizm, küçük burjuvazi yararına, egemen sınıflara zorla kabul ettirilen bir dizi uzlaşmaya katlanmaktadır.

Bundan sonra, yerleşmiş faşizm geleneksel küçük burjuvazinin köklü olarak yok edilmesine yol açmaz. Tekelci kapitalizm aşamasında karakteristik bir karşı-eğilim üzerinde özellikle durmak gerekir. Bir toplumsal formasyonda, tekelci kapitalizm egemenliğinin kökleşmesi, güçsüz bir küçük üretim ve küçük ticaret kesiminin ayakta kalması ile pek çok nedenden dolayı bağdaşır. Ücretlilere gelince, sorunun önemli bir yönünü de unutmamak gerekir: Gramsci'nin derinlemesine incelemesinin gösterdiği üzere, faşizm, Devlet bürokrasisi aygıtının karakteristik bir şekilde genişlemesi ile küçük burjuva kitlelerin önemli bir kısmına iş sağlamıştır. Devlet aygıtının «faşist bürokrasi» diye ifade edilenle aşırı derecede şişirilmesi, küçük burjuvazinin faşist devlete sağlamış olduğu desteğin nedenlerinden biri olmuştur.⁶

⁶ Tabii, faşizmi «bürokrasiye dayanarak açıklama girişimleri de var: örneğin, B. Rizzi, *La bureaucratisation du monde*, Paris, 1939.

Son olarak, yukarıda, faşizm ve burjuvazi ilişkisi konusunda kısaca değinilen son bir sorun var. Küçük burjuvazinin bir toplumsal güç ve yönetici sınıf olarak işlev gördüğü «diktatörlük» durumlarında, küçük burjuvazi üyelerinin, eski burjuvazinin yerini aldığı, görelî fakat bazan da radikal bir *yerine geçme* süreci ile karşılaşmaktadır. *Devlet burjuvazisinin* gelişimine paralel olarak, bunlar, *yeni burjuva sınıfını oluşturmaktadırlar*. Bir yandan eski burjuvazinin mallarının kamulaştırılması ve büyük ölçüde millileştirmelerle, öbür yandan devlet aygıtında egemen durumda olmaları nedeniyle «yüksek mevkilerdeki» küçük burjuvalar eski burjuvazinin yerini almayı başarırlar.

Oysa, özellikle faşizm durumunda, bu süreç önemli bir işlev görmez. Bu sayede küçük burjuva «yüksek mevkileri» ile burjuvazi arasında belirli bir bütünleşme gerçekleşmesine rağmen, —*H. Goering WERKE'in* kurulması ile Goering Kliğinin klasik örneği—, bu bütünleşme esas olarak siyasal-ideolojik bağlar görünümüne bürünmüştür. Faşizm tarafından ekonominin «devletleştirilmesi» sürekli bir mitos olarak kalmış, ve hatta *savaş ekonomisi* durumunda bile, bu devletleştirme, büyük sermaye yararına bir ayarlamadan öteye hemen hemen hiç gitmemiştir. Faşizm, çıkarlarını sürekli güven altında tuttuğu «geleneksel» büyük sermayenin varlığını tehdit etmemiştir.

ALMANYA

BÖLÜM III

Almanya

Almanya'da, küçük üretim ve küçük ticaret, özellikle sermayenin yoğunlaşması nedeniyle önemli bir ekonomik bunalım geçirirler. Toplam nüfus içinde «bağımsız» üreticilerin ve tüccarların oranı 1907 ile 1925 arasında % 4,5; 1925-1933 arasında % 2'lik bir azalma gösterir. Bu, bütün olarak % 6-7 gibi önemli bir azalış demektir.¹ Bunun yanısıra, büyük sermaye tarafından sömürülen (yalnız mülksüzleşme ve tam anlamıyla *proleterleşme* yoluyla olmamak üzere), fiyat dalgalanmaları, enflasyon ve 1929 bunalımıyla özellikle etkilenen bu küçük burjuvazi kesimi, «ekonomik bakımdan» nüfusun en fazla zarar gören kesimlerinden biri olmaktadır. Bu *yoksullaşma* sürecinde, zanaatkarlar ve tüccarlar gelirlerinin yarısına yakın bir bölümünü kaybederler.²

Yeni küçük burjuvaziye, yani ücretliler ve kamu görevlilerine gelince, 1907'de nüfusun % 12.6'sını temsil etmekteyken, 1925'de % 17'sini temsil eder duruma gelirler: 1925-1933 arasında bu oran, aynı dönemde işçi sınıfının toplam nüfusa oranı görece sabit kalırken, % 1.4 daha artar.³ Bu üretken olmayan ücretli emekliler kesimi öbür kesim kadar zarar görmemekle birlikte, satınalına gücü işçi sınıfınınkinden daha fazla düşer.

Savaş sonrasında ve faşistleşme sürecinde Almanya'da küçük burjuvazinin karşılaştığı siyasal bunalımı ele almadan önce, Alman küçük burjuvazisinin özelliklerinden birkaç kelime ile söz etmek gerekir.

Bismarck tarafından, toprak aristokrasisinin siyasal önderliğinde yürütülen «yukarıdan» devrim ve burjuvazinin hegemonya konusundaki işlevinin açık eksikliği, Alman küçük burjuvazisinin önemli bir işlevi olmasına yol açmıştır. «Almanya'da, onaltıncı yüzyılın bir kalıntısı olan ve o zamandan beri çeşitli biçimlerde durmadan ortaya çıkan küçük burjuva sınıfı, varolan durumun

gerçek toplumsal temelidir»⁴ «Her toplumsal gövde içinde ve bütün modern devrimlerde önemli olan bu sınıf, yakın zamanlardaki mücadelelerde genellikle belirleyici bir rol oynamış olduğu Almanya'da daha da önemlidir.»⁵

Şüphesiz önemli, ama hangi işlevdir bu? Aslında, burjuvazi ve toprak aristokrasisi arasında sürekli saklanan siyasal çelişki karşısında, küçük burjuvazi, burjuvazi ile olan kendi çelişkisini açığa vurmaksızın, burjuvaziye bu aristokrasiye karşı sürekli desteklemiştir. Fransa'dakinin tersine. Alman küçük burjuvazisi, burjuvaziye özgü bir ideolojinin yokluğu karşısında, Jakoben tipte bir ideolojiye kapalıdır ve sürekli en geride, yedekte kalır: bu yüzden kitle halinde, «değişmiş» feodal ideolojinin etkisi altındadır. Faşizmden önce, küçük burjuvazi hiçbir zaman toplumsal bir güç oluşturmamıştı. Faşizmin iktidara gelişinden sonra, burjuvazinin küçük burjuvaziye uyutması da bunu ifade etmektedir.

Savaş sonrasında, bu küçük burjuvazinin bir kesimi, değişik ölçülerde, işçi sınıfına taraf çıkar gözükmektedir. Ücretlilerin ve kamu görevlilerinin büyük grevlere ve sokak gösterilerine açık açık katılmaları, sendikalara bağlanmaları, ve hatta seçimlerde sosyal-demokrasiyi, daha ender olarak da Komünist Partisini desteklemeleri, özellikle Alman küçük burjuvazisinde bu durumun açık belirtileridir. 1923'de, Ruhr bölgesinin işgali sırasında pek çok küçük burjuva, en başta bazı ücretliler, komünizme kayarlar. Küçük burjuvazinin özellikle önemli olduğu bölgelerde, sendikalara katılma ve seçim sonuçlarının incelenmesi, küçük burjuvazinin bu kesiminin, stabilizasyon döneminde, sosyal-demokrasiyi desteklediğini göstermektedir. Bu kesim ancak faşistleşme sürecinin başlangıcı ile nasyonal-sosyalizme yönelecektir.

Şimdi nasyonal-sosyalist parti ve küçük burjuva ilişkisine gelelim⁶ Nasyonal-sosyalist partiye üye olma konusunda, 1930 ile 1934 arasında şu gelişim gözlenmektedir: üyeler arasında, ücretlilerin yüzdesi, toplam nüfus oranlarının (% 12 civarında) epeyce üzerindedir, % 25 6'dan % 20.6'a düşer. Memurların ve özellikle öğretmenlerin toplam nüfusa oranları % 5 olduğu halde, üyeler arasında % 8.3'den % 13'e yükselir —1935'de % 29'a ulaşacaktır—. Toplam nüfus içindeki oranlar % 9 olmasına rağmen, üyeler

¹ G. Castellan, *a.g.e.*, s. 146.

² *a.g.e.*, s. 178-9.

³ *a.g.e.*, s. 150

⁴ **Communist Manifesto**, Progress Publishers, s. 32

⁵ F. Engels, **Germany, Revolution and Counter-Revolution**, Şikago, 1967, S. 128.

⁶ Bk. K. Bracher, **The German Dictatorship**, 8. 295.

arasında zanaatkar ve «bağımsız» tüccarların (küçük esnaf) oranı sürekli % 20 civarında kalır.

Aynı şekilde, nasyonal-sosyalist partinin orta derecede sorumlularının ve üst kademe yöneticilerinin sınıfsal kökenleri de dikkate değer: bunlardan % 37'si ücretli kökenlidir, bunun hemen ardından memurlar ve daha sonra da zanaatkar ve tüccarlar gelir.⁷ 1930 seçimlerinde, nasyonal-sosyalist partinin parlamentoda, aslen küçük ticaret ve zanaat kesiminden gelme 16 milletvekili, 25 ücretli emekçi, 13 öğretmen, 12 memur, 15 küçük burjuva kökenli parti görevlisi, 8 eski-subay, 12 orta köylü ve bundan başka bir din adamı ile bir eczacı (G. Strasser) bulunmaktadır.

Seçim sonuçları da ilginçtir: nasyonal-sosyalist partiyi açık bir şekilde ve bir bütün halinde destekleyen en başta küçük burjuvazidir. Özellikle belirtmek gerekir ki, nasyonal-sosyalizmin seçim başarıları arttıkça, Naziler yararına seçmenlerinin yalnızca % 40'ını kaybeden «muhafazakârlardan» ve Alman — milliyetçilerinden çok, *en başta* seçmenlerinin % 80'ini kaybedip gerileyenler, *küçük burjuvaziye hitap etmeye çalışan* merkezci «liberal» partiler (Katolik *Zentrum* dışında) olmuşlardır⁸ Faşizm iktidarda iken bu durum hemen hemen değişmez. Nasyonal-sosyalist parti ve küçük burjuvazi ilişkileri, aynı şekilde, bu partinin dayandığı *örgütlenme biçimlerinde* açıkça gözlenmektedir.⁹

a. İlk bakışta, adamaklı merkezîleşmiş bir partidir, sokak ve mahalle temeline göre örgütlenmiştir ve «önder ilkesi» her kademede yukarıdan aşağı uygulanır. Ama bu merkezîlik başarılarında *sektörleştirilmiştir* ve değişik parti aygıtları ile coğrafi sektörler uzun zaman büyük ölçüde özerk kalırlar. Parti uzun zaman iç mücadeleler ve çelişkilerle sarsıntı geçirir; burada yalnız ideolojik ve politik anlamda çelişik çıkarların temsil edilmesi değil, küçük burjuvazinin örgütlenmesinde yatan güçlükler de etkilidir. Son olarak bu üst kademelerle küçük burjuvazi arasındaki bir dizi temsil bağının kopmasına da işaret eder. Böyle kopmalar, üst rütbelilerle orta düzeyler arasında kopmalara da yol-açar. Böylece giderek SS kolunun kurulmasına geçilir; SS kolu partiye egemen

⁷ H. Gerth, «Nazi Partisi: önderliği ve bileşimi», **Reader'In Bureaucracy** içinde, 1952, s. 100 v.d.

⁸ R. Heberle, **a.g.e.**, s. 112 v.d.; K. Bracher, **Die Auflösung**, s. 94.

⁹ M. Duverger, **a.g.e.**, s. 46 v.d.; 172 vd.; 271 v.d.

olur ve her iki anlamda da küçük burjuvazi ile temsil bağlarını koparan üst rütbelilerin dolaysızca komutasındadır.

b. Partinin taban örgütleri meslekî temsile dayanır: esnaflar öğretmenler, büro çalışanları, doktorlar v.b.

c. Yalnız iktidar mücadelesinin gereklerine göre değil, aynı zamanda ve belki özellikle Alman küçük burjuvazisinin ideoloji sine uyarak, parti askerî bir biçimde örgütlenir.

d. Parti başından beri şişkin kadrolara sahiptir, çoğu profesyonel ve tam gün çalışan kadrolardır bunlar. Bu özellikle proleterleşen küçük burjuvazinin yan gelir ihtiyaçlarına, ayrıca da küçük burjuvaziye özgü bürokratlaşma yolundaki ideolojik eğilimlere tekabül eder.

e. Katıksız bir ideolojik işlevi olan örgütler özellikle önemlidir (örneğin, «spor», «gençlik», «dinlence» örgütleri). Geçit resimleri, «festivaller» ve inisiyasyon türünde ayinler gibi ideolojik yapıda eylemler bunda öncü rolü oynar.

Faşistleşme süreci boyunca, nasyonal-sosyalist parti, küçük burjuvaziye özgü kısa vade gerçek çıkarları, gerçekten temsil eder gözükmektedir. Bu durum, küçük burjuvazinin eylemlerine sağladığı pratik destek ve programlarına aldığı somut taleplerde gözlemlenir. Öbür taraftan, küçük burjuvazinin korporatif kuruluşları, ki en önemlisi *Deutschnationale Handlungsgehilfen-band (DHV)*'dir, 1927'den itibaren nasyonal-sosyalist partiyi desteklerler.¹⁰ Fakat dönüşsüzlük noktasından sonra bu partinin yaptığı dönüşle birlikte, her şey köklü olarak değişmeye başlar.

Nasyonal-sosyalizmin iktidara gelmesi ile kısa bir süre için yönetici sınıf durumuna geçen ve daha sonra Devlet'i elinde tutan sınıf olarak kalan küçük burjuvazinin siyasal alandaki evriminin genel çizgileri, nasyonal-sosyalizm ve egemen sınıflar ilişkilerinin incelenmesi sırasında verildi. Yalnız şunu hatırlatalım: nasyonal-sosyalist parti ile küçük burjuvazinin gerçek çı-

¹⁰ Bracher, **The German Dictatorship**, s. 195. Geiger (Die soziale Sc-hichtung, s. 353) çok ilginç bir noktaya işaret ediyor: içinde buldukları durum nedeniyle beyaz - yakalı işçiler ve sivil hizmetliler, yani «yeni» küçük burjuvazi, «geleneksel» küçük burjuvaziye göre daha fazla sendikal örgütlenmelere kayarlar. Bu yüzden, nasyonal - sosyalist parti, kısa zamanda bir ikilem karşısında kaldı: «çıklarların sendikal temsili»ne mi, yoksa «mesleklerle göre kooperatif temsili»ne mi yönelinmeliydi? ikinci çözüm ağırlık kazandı ve partiyle DHV arasında sürüşmeye yol açtı.

karları arasındaki temsil bağlarında açık ve giderek artan bir kopuş görülürse de, siyasal ideolojik temsil bağları, faşizm iktidarda kaldığı sürece devam eder. Bunun sonucunda, toplumsal bir güç olarak küçük burjuvazi eylemleri ile büyük sermaye arasında ortaya çıkan somut çelişkiler, dönemin bütününe ve büyük sermaye, nasyonal-sosyalizm ilişkilerine damgasını vurur.

«Nazi ideolojisi» konusunun incelenmesine gelince, ayrıntılara inmeyeceğiz Bir kere bu sorun başkaları tarafından geniş olarak daha önce incelendi. Ayrıca ve özellikle, *küçük burjuva sınıfının ideolojisi anlamında*, başlıbaşına bir «faşist ideoloji» yoktur: bu «ideolojiyi» belirleyen «öğeler» yukarıda belirtilmiştir, ö-bür taraftan oldukça ilginç bir konu, bu öğelerin doğurdıkları kurumsal biçimler olup, bu, nasyonal-sosyalist Devlet'in incelenmesi sırasında ele alınacaktır.

Kent küçük burjuvazisinin gerçek çıkarlarına gelince, bunlar nasyonal-sosyalizmin iktidara gelişi ile tamamen bir kenara bırakılırlar. Yine de işlem adım adım gerçekleştirilir ve bu süreç ancak stabilizasyon adımıyla sonra belirginleşir. İlk adımda, küçük burjuvazinin birinci kesiminin yararına bazı tedbirler alınır. Büyük mağazaların çalışmaları görece sınırlanır. 1933' de iki özerk korporasyon bir perakende ticaret korporasyonu (büyük mağazaların dışında) ve bir zanaatkarlar korporasyonu kurulur. Amaçları küçük üretimin ve küçük ticaretin korunması olan bu korporasyonların başına Dr. Renteln getirilir. Fakat 1934'de tedbirler kaldırılır. Dr. Renteln görevden alınır.¹¹

Oysa, tekelleri kapitalizmin, küçük üretim ve küçük ticaretin «proleterleşmesi» ile ilgili karşı eğilimi gereği, küçük ticaret ve küçük üretimin büyük sermaye sömürülmesi ve giderek yok olmaya yüz tutmaları, ne doğrudan küçük üretim ve küçük ticaretin mallarının ellerinden alınması, ne de bunların büyük sermaye tarafından satın alınması yoluyla gerçekleştirilir. Bu süreç, küçük ticaret ve küçük üretimin, ekonomik bakımdan fiilî olarak büyük sermayeyle bağımlı hale getirilmesi ile dolaylı yoldan gerçekleştirilir.¹² Nasyonal-sosyalizmin perakende fiyatlarını sabit tutma siyaseti, küçük ticaretin düzenli bir düşüş gösteren kazancını köklü bir şekilde etkilemiştir. 1936'dan sonra, gıda maddesi ticareti işletmelerinin % 75'i sahiplerine, kalifiye bir işçininkinden

¹¹ D. Guérin, **a.g.e.**, s. 253 v.d.

¹² C. Bettelheim, **a.g.e.**, s. 152 v.d., 114 v.d.

daha düşük aylık gelir sağlamaktadır. 1936-1938 arasında 104.000 bağımsız zanaatkar ücretli işçi durumuna geçer.

Fakat, savaş ekonomisi ve insan-gücü ihtiyacının itişisi ile durum daha da ileri gider. 1939'da iki kararname yayınlanır. Birincisine göre, «gereksiz» veya «yeteneklerine uygun olmayan» bir işte çalışan zanaatkarlar, başka işlerde çalışmaya zorlanabileceklerdir. Küçük ticareti olduğu kadar, küçük üretimi de ilgilendiren ikinci kararnamede ise, yıllık ciroları, çalışma alanlarına göre değişen belli bir asgari düzeyin altına düşen tüm işletmelerin ortadan kaldırılmasına karar verilir.

Tüm bu önlemler, nasyonal-sosyalizm tarafından, —fiyatların yükselmesine karşı— halktan yana ve «ilerici» tedbirler olarak öne sürülürler. Her şey, sanki nasyonal-sosyalizm bölme taktiği yoluyla, büyük tekeller yararına, küçük burjuvaziye karşı köklü tedbirler almak amacıyla, işçi sınıfına ve yoksul köylülüğe dayandırmış gibi gelişir. Aynı zamanda, aynı küçük burjuvazi yararına ve bu sınıfların aleyhine bazı tedbirler de alarak, bu görünümü saklar. Örneğin, 1941'de nasyonal-sosyalizm, özel ticarete karşı «yolsuz rekabet» yaptıklarını öne sürerek, Almanya ve Avusturya'da on milyon kadar küçük tüketiciyi ilgilendiren tüketim kooperatiflerinin dağıtılmasını kararlaştırır.

Küçük burjuvazinin ikinci kesimine gelince, nasyonal-sosyalizm altında, tekelleri kapitalizmin egemenliğinin kurulması sonunda, ücretli çalışanlar kesimi genişler. Toplam nüfus içinde ücretlilerin oranı 1933'den 1939'a kadar % 11.3'den % 11.8'e çıkar: memurların oranı ise % 6.6'dan % 7.1'e yükselir. Bu durum devlet memurlarının sayısında aşağı yukarı 350.000 dolayında bir artış demektir. Buna nasyonal-sosyalist partinin sivil memurları dahil değildir. Sivil idari personel için ayrılan bütçe % 170 artar.¹³ Sanayi işçilerinin gerçek ücretleri aşağı yukarı aynı kalırken, bu üretken olmayan ücretlilerin gerçek ücretleri birdenbire düşer (% 20 dolayında).

İtalya'da kent küçük burjuvazisinin durumu, geniş ölçüde küçük burjuvazinin Almanya'daki durumuna benzer. Savaş sırasında İtalyan büyük sermayesinin zamansız ve yapay yoğunlaşması karşısında, zanaatkarla küçük tüccarların durumu, tüm faşistleş-me süreci boyunca gittikçe kritikleşir. Ücretlilere gelince, bu dönemde bunların oranı, kapitalizmin farklı gelişme derecesi gereği Almanya'dakinden daha az artarsa da, Devlet memurlarının oranı, kente göç ve bu yeni gelir kaynağı nedeniyle, Almanya'dakinden çok daha yüksektir. Savaş sonrasının ekonomik bunalımı ve Liret'in düşmesi ile birlikte, bu kesim, toplu sözleşmeler sayesinde önemli ekonomik üstünlükler sağlayabilen işçi sınıfına göre daha kötü bir duruma düşer.

İtalyan kent küçük burjuvazisinin kendine özgü niteliklerine gelince; «edilgin» Risorgimento devrimi ve kuzey burjuvazisi ile güneyli büyük toprak sahipleri arasındaki özel ittifak nedeniyle; faşizm gelinceye kadar, toplumsal bir güç işlevi görmeyi başaramaz. Bununla birlikte, ve Alman örneğinin tersine, İtalyan küçük burjuvazisi, Garibaldici ideolojik akımdan etkilenmiştir. Crispi döneminde çabucak geri çekilen burjuvazi ile olan çelişkisi, çoğu kez açık durumdadır. Bir yandan faşizmin bizzat «garibal-dic-cumhuriyetçi» gelenek içine yerleşmeye çalışması, öbür taraftan, faşizm altında İtalyan küçük burjuvazisinin Alman küçük burjuvazisine kıyasla daha radikal oluşunun nedeni budur. Bu durum, İtalyan faşizmini sürekli birtakım uzlaşmalara zorlamıştır.

Savaşın sonra, burada da, küçük burjuvazinin büyük bir kesimi işçi sınıfından taraf çıkar. 1920'deki fabrikaların işgali grevini geniş ölçüde destekler ve kendisi İtalyan sosyal-demokrasisi-ne döner. Fakat, bu kesim, faşistleşme sürecinin başlamasıyla faşizmi desteklemeye başlar.

Buna rağmen, küçük burjuvazi nasyonal-sosyalist partiye kıyasla, faşist partide görece daha az egemen durumdadır. Bunun nedeni, partinin kendine özgü ideolojisi —Risorgimento geleneği—

ve sendikal bağlantılar nedeniyle, nasyonal-sosyalist partiden daha fazla işçi kökenli ve burjuva kökenli üyeyi bir arada toplama-sıdır.

Yine de, her iki örnekte de durum özünde aynıdır. O sıra faşist partinin sahip olduğu 320.000 üyeden 151 000'ini kapsayan 1921 tarihli bir istatistiğe göre, aşağı yukarı şu oranlar ortaya çıkmakta¹: 14.000 küçük esnaf, 15.000 özel-kesim ücretlisi, 10000 Devlet memuru, 20.000 burjuva ve küçük burjuva kökenli öğrenci: bu oran, küçük burjuvazi ve fraksiyonlarının toplam nüfus içindeki oranını epey aşmaktadır. Ayrıca 18.000 (büyük ve orta) toprak sahibi ve 4.000 sanayici bulunmakta olup, bu oran, İtalya'nın toplam nüfusu içinde bu sınıfların oranından düşük olmakla birlikte, nasyonal-sosyalist partideki kıyasla belirgin şekilde daha yüksektir. Faşist partinin bu üyeleri, faşist hareketin militan kesimidirler.

Partinin orta ve üst yönetici kadrolarına gelince, bu kadrolar büyük ölçüde küçük burjuvaziden gelmektedir; faşist parti sorumlularının ve federal sekreterlerin dörtte üçü kent küçük burjuvazisinden gelmektedirler.²

Son olarak, faşist parti üyelerinin önemli bir bölümü son savaştan sonra terhis edilmiş ve sınıf düşmüş eski askerlerdir. İtalyan faşizminin iktidara gelişinin özel sürecine ilişkin olarak, faşist partinin nasyonal-sosyalist partiye oranla daha askerî bir örgütsel görünümü olmasının bir nedeni budur.³ Roma ordusu gibi, *squadri*, *century* ve *cohort'lar* halinde örgütlenmişti. Faşist partinin askerî örgütleri, sivil örgütlerinden ayrı değildi: faşist partinin küçük burjuvazi ile temsil ilişkisinin giderek kopması, aygıtın değişik sektörleri arasında açık askerî çatışmalarla işaretlendi. Son olarak, İtalyan faşizmini nasyonal-sosyalizmden ayıran özelliklerden biri *profesyonel grupları meslek* değil, *endüstri dalı* temeline göre örgütlemesiydi. Bunun anlamı faşizmin, İtalyan işçi sınıfının daha büyük bir kısmını kendine katmış olmasından çok, ona karşı başlatmak zorunda kaldığı açık mücadeledir.

Faşist ideolojinin incelenmesi konusunda da ayrıntılara girmeyeceğiz. Yalnız şunu belirtelim, İtalya'da faşist ideolojinin aldığı biçim, daha çok Liberal burjuvazinin «milliyetçi» geleneğinin izlerini taşımaktadır. Rosenberg ve öbür Nazi ideologlarının ye-

¹ A. Tasca, **a.g.e.**, s. 187; A. Rosenberg, **Der Faschismus**, s. 111.

² H. Lasswell, **The Analysis of Political Behaviour**, 1947, s. 161.

³ E. Nolte, **Three Faces of Fascism**, s. 287 v.d.

rini, burada özellikle Renan almaktadır. Bununla birlikte, nas-yonal-sosyalizmden belki en açık ayrılığı, ırkçı-yahudi düşmanı yönünün görece eksikliğidir. Bu durum, en başta, İtalyan büyük sermayesi için sömürgeciliğin oynadığı rolün önemsizliğinden ileri gelmektedir.

Faşizm altında küçük burjuvazinin gerçek çıkarlarına gelince, süreç nasyonal-sosyalizminkiyle aynıdır. Şu farkla ki, kapitalizmin farklı derecede gelişimi nedeniyle, sermayenin yoğunlaşması sürecinin, Almanya'daki ile aynı derecede ve hıza ulaşmamış olması, küçük üretim ve küçük ticaret karşısında, İtalyan faşizminin hareket alanını daha da genişletir.

Özellikle, nasyonal-sosyalizmin aldığı tedbirler olan kamulaştırma tipi otoriter önlemlerin İtalya'da yokluğu dikkati çeker: zanaatkarların mutlak değer olarak ve çalışan nüfusa oranlı olarak sayısının azalmasına rağmen, hâlâ 1936'da sanayi kesiminde çalışan nüfusun % 25,6'sını oluşturarak, görece önemli bir yer almaktadırlar.⁴ Aynı şekilde, küçük burjuvazinin bu kesimi Alman benzerlerine göre fiyat politikasından daha az zarar görür.

Aynı zamanda, üretken olmayan ücretlilerin önemli oranda arttığı görülür: toplam nüfus içinde hizmetler sektörünün oranı 1921'de % 19,5'den, 1936'da % 23,7'e çıkar. Küçük burjuvazinin bu kesiminin ücretleri birdenbire düşer. Toplam nüfus içinde oranlan hızla arttığı halde, İtalyan net toplam ürünü içindeki gelirlerinin oranı sürekli olarak azalır. Bu olgu onları, dar anlamıyla işçi sınıfından kesinlikle ayırır.⁵ Öte yandan, 1929 bunalımını izleyen işsizlik ve kırsal kesiminin daha hızlı boşalmasından dolayı, Almanya'ya oranla daha geniş olan «faşist bürokrat» kitlesi nedeniyle Devlet memurlarının sayısı Almanya'dakine oranla daha fazla artar.

Toplam nüfus içinde memurların oranı, 1920'de % 11 iken, 1930'da % 12'ye ve 1938'de % 18'e yükselir.⁶ Bununla birlikte, Almanya ve İtalyada bu iki süreç, bütün olarak ve her şeye rağmen birbirine benzemektedir.

⁴ R. Romeo, *Breve Storia della grande industria italiana*, s. 188.

⁵ *Sommario di statistiche*; C. Vannutelli, adı geçen makale, *L'Economia italiana dal 1861 al 1961* içinde, s. 583 ve 588-9.

⁶ P. Guichannel, *Mussolini et le fascisme*, 1968, s. 67.

Şimdi sonuncu soruna, faşizm ve *kırlar* ilişkisi sorununa değinmek gerek.

Burada bu terim kasten kullanılmıştır. Gerçekte, faşizmin kırlarla olan ilişkisinin incelenmesi «köylülükü» homojen bir sınıf olarak gören gerici «köylülük» mitosunu bir kez daha ve gayet açık şekilde sergilemektedir. Bir toplumsal formasyonda kırların nüfusu, çeşitli üretim tarzlarından kaynaklanan çeşitli sınıf ve kesimlerden oluşmaktadır. Fakat daha derine inmek gerek: Marksist açıdan köylülüğün sınıflara bölünmesi kabul edildiğinde bile, çoğu kez, «toprağı» ortak payda olarak ele alıp, bu sınıf ve kesimlerin siyasal-ideolojik bakımdan, örneğin küçük burjuvazinin kesimleri gibi işlev gördüğünü düşünme eğilimi vardır.¹ Ve Avrupa için, faşizmi oybirliği ile desteklemiş olması nedeniyle, köylülüğün «gerici» karakterine örnek olarak faşizmler örneği verilmektedir.

Oysa bu yanlıştır: bir yandan faşizmlerin kırlarla ilgili siyase-ti bakımından ve, öbür yandan köylülüğün faşizm ile doğrudan desteklemeden edilginliğe ve açık muhalefete kadar varan ilişkileri bakımından sınıflar ve sınıf kesimleri arasında ayırım yapmak gerekir.

¹ D. Guerin bile, **a.g.e.**, s. 57'de şöyle diyor: «Köylülüğün özdeş çıkarları olan homojen bir sınıf olmakla birlikte...»

Kırların toplumsal sınıflara bölünmesi sorunu, hele toprağın *biçimsel hukukî mülkiyeti* ölçütünün bu konuda yetersiz kaldığı gözönüne alırsa, çok karmaşık bir sorundur. Fakat burada, bu sorunun temeline inmeye gerek yok: bu konu ile ilgili olarak, Marksist açıdan elde bulunan başlıca bilgiler, Lenin'in, özellikle, *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* adlı eserinde ortaya koydukları ile, Kautsky'nin (1900'lerin Kautsky'si) *Tarım Sorunu* içinde geliştirdiği ve Çin'deki sınıflar konusunda Mao'nun çok daha kısa biçimde ortaya koyduğu bilgilerdir. Bu bilgileri ve özellikle Lenin'in *Komintern'in II. Kongresi İçin Tarım Sorunu Üzerine Tezlerle İlgili Taslak*'daki bilgilere dayanmak, kapitalist toplumlarda kırlardaki belli-başlı toplumsal sınıfları sadece belirtmekle, yetineceğim:

1. Başlangıç olarak, tarımdaki sınıfları ayırdetmek için genellikle değinilen, ama aslında yetersiz olan belirli ölçütler vardır:

(a) *Biçimsel Hukukî Sahiplik*. Bu aslında üretim ilişkilerine değil, «üstyarı»ya ilişkindir. Lenin, özellikle tarımda kapitalist gelişmenin «Prusya Yolu»na ilişkin analizlerinde, bu ölçütün büyük feodal sahipliği büyük kapitalist sahiptikten ayırdetmek için hiçbir imkân sağlamadığını göstermiştir.

(b) *Gelir hacmi* de tanımlamaya yetmez, ama ekili *alan* ölçütünün özet kullanımı bunu getirir. Böyle bir ölçüt özellikle küçük mülk sahipliğini, küçük kiracı çiftçileri ve tarımsal küçük üreticileri, ayrıca da, büyük feodal ve büyük kapitalist toprak sahiplerini ayırdetmekte yetersizdir.

(c) Tarımsal bir birimin *pazar* ile ilişkisi, yani pazarlanan ürünün oram oldukça geçersizdir, çünkü üretim ilişkilerine bağlanmaz ve köylülüğün farklı sınıf ve fraksiyonlarını yanlış bir şekilde bir araya yığar.

(d) *Teknik ölçütler* (toprağın ticari değeri, tarımsal ürün

tipi, «teknolojik» rasyonelleşme derecesi, yaratılan sermaye yüzdesi) de belirleyici değildir.

SOK analizde, bütün bu öğeler kırdaki üretim ilişkilerinin etkileridir.²

2. Onun için kırdaki değişik üretim tarzlarının sergilediği karakteristik üretim ilişkilerine yakından bakmak gerekir; bu da, bu üretim ilişkilerini yöneten ikili ilişki yoluyla yapılmalıdır.

(a) Çalışmayanın toprakla ilişkisi, yani ekonomik sahiplik; bu, çalışmayanın *gerçek ekonomik iktidarı* ve denetimi, bunun biçimleri, alanı ve derecesi olarak tanımlanabilir.

(b) *Gerçek temellükün* (veya tasarruf), yani asıl işçinin toprağa ilişkisi: dolaysız çalışanın, çalışmayanın müdahalesi olmaksızın üretim araçlarını ne biçimde, ne genişlikte ve ne dereceye kadar işletmesinin mümkün olduğu.

Çünkü her üretim tarzı ve biçiminde (feodal, kapitalist, basit meta üretimi), bu iki ilişkinin bileşimi belirli bir «ekonomik birim» ve «çiftlik»te cisimleşir (*tarımsal teşebbüsün* özgül biçiminde). İçinde toprağın herhangi bir üretim tipine ayrıldığı, üretim araçları ve emeğin bölüşümünün, dolayısıyla gelir ve kâr bölüşümünün, bu iki ilişkinin bileşimi tarafından belirlendiği birim olarak tanımlanabilir bu.

3. Bu bütün üretim tarzları için geçerlidir. Ama herhangi bir verili toplumsal formasyonda³ hem tarım, hem de endüstri de, birlikte varolan birkaç farklı üretim tarzı ve biçimi bulur. Bunun birinci sonucu, ekimin ya da tarımsal teşebbüslerin gerçek biçimlerinin, değişik üretim tarzları (ya da biçimleri), her toplumsal formasyonun özgül tarihî gelişmesine göre farklı somut şekillerde birleştiği için bir şekilde «katışık» olmalarıdır.

Şimdi kapitalist toplumsal formasyonlarda tarımsal teşebbüsün başlıca biçimlerini tespit etmeye başlayabiliriz. Burada *tarihî gelişme* sözkonusu olduğu halde, analiz gene de yüksek bir *soyutlama* düzeyinde olacak, tıpkı Lenin'in, tarihî gelişmeyi tartışırken, kapitalizmin tarihî olarak kendini kırdaki yerleştirme eğilimine göre oluşan «iki yol»u kavramaya çalışması gibi.⁴ Bu

² Gene de, bütün bu endeksler aynı öneme sahip değildir: hektar başına sermaye yatırımı en önemlisidir, çünkü tarımda kapitalizmin gelişmesine dolaysızca bağlıdır.

³ Bkz. yukarıda s. 121.

⁴ «Somut durumun somut analizi»nde sonuçlanacak «bilgi edinme»nin

analiz, onsuz edilmez bir önkoşuldur, ama kırdaki üretim tarzlarının bileşiminin bütün somut etkilerini kavramak ve sözkonusu toplumsal formasyonlarda hangi sınıf ve fraksiyonların bulunduğunu saptamak için kendi başına yeterli değildir.⁵

(a) Feodal türden büyük toprak mülkiyetine dayalı tarımsal birim Bu tür ekimde toprak sahibi tam ekonomik güce sahiptir. Gerçek çalışan feodal yarıcılık yoluyla küçük toprak parçalarını elinde tutar ve toprak sahibine genellikle «corvee» biçiminde emek sağlar. Tarihî olarak «varkalmış» biçimleriyle bu ekim tipi, Lenin'in gösterdiği gibi, çoğu zaman *yarıcılık* biçimini alır⁶; tarımsal emek piyasası yoktur, çünkü bu, ektiği «toprağa bağlı» olan bağımlı yarıcı tarafından sağlanır. Yaygın ekim egemendir. Üretim genellikle pazar için değildir, kâr ölçütü de ö-nemli sayılmaz. Yatırılan sermaye oranı düşüktür.

(b) Tarımsal birim, eski ekim biçiminin dolaysızca kapita-listleşmesine özgü olan bir tip kapitalist mülkiyete dayalıdır. Burada da mülk sahibi tam ekonomik gücü elinde tutar. Ekim uzun vadeli sermaye yatırımı gerektirir ve genellikle pazar için üretilen yoğun monokültüre (tahıl, patates, vb.) dayanır. Toprağın bedeli genellikle görece düşüktür. Buradaki dolaysız üretici topraksız tarım emekçisidir Emek-gücünü satar ve ba-zan aynı olarak, ama daha çok *ücretle*, çalışması ödenir. Büyük, varlıklı ve orta kapitalist mülkiyetin hepsi sözkonusudur. Belir-leyici etmen birimin büyüklüğü değil, ekim biçimidir.

(c) Kiracı çiftçiliğe dayanan tarımsal birim, büyük, orta ve küçük çiftlikler. Kautsky'nin açıkladığı gibi⁷, burada tipik *kapitalist rantıye* sözkonusudur. Gerçek ekonomik güç temelde kiracının elindedir, kiralanmış topraklar da tarımsal birimlerdir (ekonomik sahiplik ile tasarruf kısmen özdeşlenir). Kapitalist

basamakları için bkz. **Political Power and Social Classes**, s. 18, n. 6. Lenin'in «iki yol»u için bkz. «The Agrarian Question and the "Critics of Marx"» (Collected Works, cilt 5) ve «The Agrarian Programme of Social-Democracy in the first Russian Revolution, 1905 to 1907» (Collected Works, cilt 13).

⁵ Bu konuda en iyi Marksist eserlerden biri A. Stinchcombe a *Âgricultural Enterprise and Rural Class Relations*, S.M. Lipset and R. Bendix, **a.g.e.**, s. 182 v.d. içinde.

⁶ Lenin,, «Preliminary Draft Theses an the Agrarian Question», Collected Works, cilt 31.

⁷ K. Kautsky, **La Question Agraire**, s. 127, 297.

malsahibi biçimsel, hukukî toprak sahibidir: rant, ya belli bir toplam, ya da ürüne göre değişen bir ölçekle, sabittir.⁸

Bu tip birimde gerçek ekonomik güç de bölünmüş olabilir. Hukukî malsahibi ne üretileceğine, çiftçi hangi üretim araçlarının kullanılacağına karar verebilir. Tarımda kapitalizmin kurulmasına geçişin özgül bir biçimidir bu. (b) durumunda olduğu gibi, «Prusya Yolu» değildir; ama, küçük toprak mülkiyeti yolu da değildir. Tarihi bakımdan ikincinin «yanındadır», ama huku-kî-politik nedenlerden ötürü toprağın tamamlanmamış dağılımı ve toprak reformu engeli ile karşılaşan bir geçiş biçimidir.

Bu ekim biçimi toprağın yeniden bölüşümünün «tarihi» sorunundan önce görüldüğü gibi (Devrim öncesinde Fransa'da olduğu gibi), bölüşümden sonra da ortaya çıkabilir. Borçlanan küçük mülk sahiplerinin mülksüzleştirilerek kiracı haline gelmeleri, Lenin'in anlattığı şekilde, örneğin Orta ve Güney—Batı Almanya'da küçük mülk sahipliğinden kapitalist mülkiyete dönüşün yolu olabilir.

Bu çeşit birim (b) türünün daha sonraki «tarihi» dönüşümünde, toprak rantının çok hızlı bir oranda kapitalistleşmesin-de de görülebilir. Klâsik örnek İngiltere'dir.

Bu biçim, tarıma kapitalizmin girişine küçük mülkiyetten çok daha yatkındır. Küçük ve orta mülk sahipleri çok kez kendilerinininkinden başka toprak kiraladıkları için, birimlerin genişlemesini sağlar. Toprağa para vermek zorunda olan bu teşebbüsler verimi artırmaya ve teknolojik yenilikler getirmeye daha fazla eğilimlidirler. Yüksek verim ve yoğun ekim daha çok bu çeşit toprakta görülür. Son olarak, ekim tipine göre değişik tarımsal emek biçimleri istihdam edilir. Büyük ve varlıklı kapitalist mülk sahipleri için içindedir, ama ücretli emeğin kullanımında kiracı çiftliğine yer verilmesi ve bunun gelişme derecesi ile orantılı olarak, büyük, orta ve küçük kiracılar fiili «ekonomik sahip» olabilirler.

(d) Tarımsal birim küçük çaplı mülkiyete, hukukî ve ekonomik mülk sahipliğinin, mülkiyet ile tasarrufun bir arada olduğu, bilinen aile mülkiyetine dayalıdır. Ekimi genellikle aile üyeleri (ne kadar gevşek tanımlanmış olsa da) yürütür: tarımsal emek-

⁸ **Kautsky hukukî maliklik ile ekonomik maliklik** arasında ayırım yapma gereğini açıkça belirtmişti: «Bu durumda, sömürü ve mülkiyet bir arada değildir...» (**Aynı yerde**, s. 227-8) ve bu durumun **rant** üstüne etkilerini göstermişti.

çilerin hizmetleri ya ikincil (çiftlik hizmetkârları)- ya da geçicidir (yoğun çalışma dönemlerine özgü). Küçük mülk sahipleri çok zaman tarım emekçisi gibi çalışmak zorunda kalır. Böyle birimler pazara pek fazla yönelmezler. Toprak rantı dolaysız bir rol oynamaz; küçük çaplı üretim, kısıtlı yaygınlığı bir yana, üretkenliği artırmaya elverişli değildir. Kapitalizm geliştikçe borç ve ipotek altına girdiği için, başlıca sorunları kredi ve fiyatlardır. Aynı çapta kiracı çiftçiler üretim riskini malsahibiyle paylaştığı halde, burada dolaysız üretici riski tek başına yüklenir.

Bu birim türü *basit meta üretimiyle* uğraşır; tarımda kapitalizme geçişin tarihi «yollarından» biridir. Küçük köylü toprak sahipleri tam anlamıyla «kırsal küçük burjuvazi»dir ve onlar da uzun vadede tasfiye olmaya mahkûmdur.

Bu analiz, verili, tarihi bir toplumsal formasyonda köylülüğün sınıf ve fraksiyonlara bölünmesini açıklamakta yeterli değildir. Böyle bir formasyon, yukarıda tanımlanan tarımsal birim biçimlerini, «katıksız» üretim tarzlarına ve onların *eğilimlerinin* tarih akışı içinde bileşmelerinin genel, görece soyut biçimlerine göre, *karmaşık* bir şekilde *bileştirir*. Burada iki çok önemli sorun vardır:

(i) Basit meta üretimi dışında, tarımsal birimin her biçiminde *başlıca iki sınıf* vardır: çalışmayan sömürücüler ve sömürülen dolaysız üreticiler. Kullandığım, üretim ilişkileri ve gerçek ekonomik denetim ölçütleri, soyut bir düzeyde farklı tarımsal birim biçimlerine dayalı olan kategorileri, somut bir toplumsal formasyonda bir ve aynı sınıf içinde yeniden gruplandırmaya yol açıyor. Bunun sonucu, üretim tarzlarının bir toplumsal formasyon içinde somut bir şekilde bileştiği sınıfları kutuplaştırmak, üst-belirlemek ve alt-belirlemektir. Ama öyle bir yeniden-grup-lama ve kutuplaşmadan sonra bile, birlikte gruplanan kategorilerin değişik tarımsal birim biçimlerine ait olması hâlâ önemli: bu sınıfları sınıf fraksiyonlarına ayıran politik ve ideolojik farklılıklarda dile gelir bu.

(ii) *İdeolojik ve politik ilişkiler, köylülüğü sınıflara bölmekte belirleyici rol oynar*: sadece farklı fraksiyonlara bölmek bakımından değil, çevresinde sınıfların yeniden-gruplaşp, ku-tuplaştığı bir etmen olarak, onları yerleştirmesi ve tanımlaması bakımından.

Tarımsal birimin, toprağın niteliğine ve yatırılan sermayenin toplamına göre değişen büyüklüğü abartılmaması ve azımsan-maması gereken bir öneme sahiptir. Sadece teşebbüsün biçimini

göstermekle kalmaz, her şeyden önce, üretim ilişkileriyle birlikte, tarımsal teşebbüsün tek bir biçimine temel ideolojik ve politik farklılıkları sokar.

Şu ilkeler, Almanya ve İtalya'da kırsal sınıfların ayrışmasını anlamak için temel önemdedir.⁹

1. *Büyük toprak mülkiyeti*, Prusyalı Agrarier gibi, genel olarak 100 hektardan fazla toprağa sahiptirler. «Yarı-feodal» toprak aristokrasisi, büyük işletmelerin büyük mülk sahibi kapitalistleri ve büyük mülk sahibi «rantiye» kapitalistler. Fakat ideolojik-siyasal farklılıklar, bu sınıf kesimlerini ayırır.

2. *Zengin ve (orta zengin) köylülük*: toprağın durumu, bölgeler ve yatırılmış sermayeye göre, zengin köylüler, genel olarak, 20-25 hektardan fazla toprağa sahipler. İşletme, ağırlıklı olarak, tarım işçileri veya küçük çiftçiler tarafından değerlendirilmekte. Köylülüğün bu bölümü aynı zamanda, toprak işletmelerinin gerçek iktisadi sahipleri oldukları ölçüde, toprakların ve büyük çiftliklerin «hukukî» sahiplerini de içermektedir. Ancak, bu sınıf fraksiyonları arasında da önemli ideolojik ve siyasal ayrılıklar vardır.

3. *Orta köylülük*: toprağın durumu, bölgeler ve yatırılmış sermayeye göre, bu köylüler 5-10 hektardan fazla toprağa sahiptirler. İşletme *karma* bir biçimde, aile ve ücretli emek yoluyla çalışır. Orta köylülük, orta çiftçiler ve orta toprak sahiplerini içine alır. Bu orta toprak sahipleri kendi topraklarını çok ender kiralarlar: genellikle, topraklarını dolaysız kendileri işlerler. Biraz yukarıdaki gözlem, bu sınıfın da fraksiyonları arasındaki ayrılıklar için geçerlidir.

4. *Yoksul ve (orta yoksul) köylülük*: bu işletmeler, toprağın durumuna ve bölgelere göre, genel olarak 5-10 hektarı geçmezler. Burada aile çalışması egemendir. Bu sınıfı, küçük toprak sahipleri, toprağın gerçek iktisadi sahipleri olan küçük çiftçiler ve aynı zamanda yan-feodal karakterde büyük toprakların ortakçıları, kiracıları oluştururlar. Bunlar, toprağın iktisadi mülkiyetine sahip olmamalarına rağmen, yine de, toprağı gerçekten kendine maletme ilişkisi içinde toprağı ellerinde tutarlar. Burada da, fakir köylülüğün fraksiyonları içinde önemli ideolojik ve siyasal ayrılıklar vardır.

⁹ Burada önerdiğim ayırım, özünde, Lenin'in «Preliminary Draft Theses...» de ileri kapitalist ülkeler hakkında söylediklerine dayandırılmıştır.

5. Büyük ölçüde, hatta yalnız, işgüçlerini satarak yaşayan *tam anlamıyla tarım işçileri*. Bu toprağa sahip olmayan dolaysız işçiler arasında, feodal niteliklerini taşıyan büyük bir işletmede veya tam anlamıyla kapitalist bir işletmede çalışmalarına göre ideolojik-siyasal önemli ayrılıklar vardır.

Zaten, bu sınıflar arasında, belli belirsiz *ara kademeler* bulunur.

BÖLÜM II

Genel Önermeler

1. KIRLARDAKİ İKTİSADİ DURUM

Faşistleşme süreci ve faşizm, kırlarda ikili bir görünüm sunan iktisadi bir bunalıma tekabül eder.

Bir kere, Almanya ve İtalya'da savaş sonrasının ekonomik bunalımı tarımın bütününe etkiler. Bununla birlikte, burada da önemli olan konu, bunalımın ikinci yönüdür. Bu toplumsal formasyonlarda, tekelci kapitalizmin egemenliği süreci, tarımda üretim ilişkilerini temelden etkiler. Bu durum, köylülük üzerinde özel etkiler yaratır.

2. SİYASAL ■ İDEOLOJİK BUNALIM

Faşistleşme süreci ve faşizm kırlarda, özellikle yoksul köylülükte ve tarım işçilerinde derin bir siyasi-ideolojik bunalıma tekabül etmektedir.

Gerçekten, savaşın sona ermesi ile, bu iki ülkede gerçek bir köylü ayaklanması görülür. Bu ayaklanma, özellikle İtalya'da radikal biçimler alır. Çok sayıda küçük toprak sahibi ve küçük çiftçi sosyal-demokrasie *doğru kayarlar*. Tarım işçileri kitle halinde üye oldukları sosyal-demokrat sendikalarda örgütlenirler ve içlerinden bazıları Komünist Partisini destekler.

Oysa, sosyal-demokrasi bunları düş kırıklığına uğratar. Almanya Komünist Partisine ve İtalyan sosyal-demokrasisinin «maksimalist» eğilimine gelince, her ikisi de yoksul köylülükle ittifak sorununu bütünüyle ihmal etmektedirler. Bu ihmal, faşistleşme süreci sırasında belli bir ölçüde İtalyan Komünist Partisi tarafından da paylaşılmıştır. Bu partilerin ittifaklar konu-

sunda aldığı somut biçimler, genel siyasal çizgilerine bağlıdır. Bu siyaset, gerçekte, *toprakların paylaşılmasına* dayanacak olan bir programın geliştirilmesine izin vermez.

Bu durum karşısında, köylü sınıfları ve fraksiyonları, derin bir siyasal yönelişsizlik evresine girerler ve bunların başkaldırmaları gittikçe karakteristik «köylü devrimciliği» biçimine bürünür: aynı zamanda bir *ideolojik bunalım* geçirirler.

Kırlardaki bu ideolojik bunalım üzerinde durmak gerekir. Kapitalist toplumların iki temel gücü burjuvazi ve işçi sınıfıdır: bu toplumlarda köylü sınıfları ve fraksiyonları, kelimenin tam anlamıyla kendilerine özgü bir ideolojiye sahip değillerdir (çoğu kez feodal ideolojiyi çözümlenmiş olan büyük toprak sahipliğinin geniş bir fraksiyonu bunun dışındadır). Toplumsal doğalarına göre, bu köylü sınıfları ve fraksiyonları, bu toplumların önemli ideolojilerine ve ideolojik alt-sistemlerine eğilim gösterirler. Bunları kendi hayat koşullarına uydururlar.

Kapitalist üretim tarzının egemen olması durumunda, bu sınıf ve fraksiyonlar, sonuç olarak bu toplumların temel toplumsal güçleri çevresinde kutuplaşırlar. Tarım proletaryası, işçi sınıfına yaklaşır ve onun ideolojisine özellikle yatkındır. Kırsal küçük mülkiyet ve küçük işletme, yoksul köylülük, bölünmüş mülkiyet ve tarımsal işletmeler nedeniyle, geniş ölçüde, kent küçük burjuvazisinin ideolojik özelliklerini gösterir: küçük üretimin ideolojik alt-bütününe katılır ve kendisi de küçük burjuvaziye özgü kutuplaşma ve iki temel sınıf arasında bocalama özellikleri gösterir. Orta köylülüğe gelince, ideolojik bakımdan bölünmüştür. Bazen kent küçük burjuvazisine ve bazen de, tarımsal işletmelerin biçimi gereği ve büyük toprak mülkiyeti ile olan çelişkisi içinde, kapitalist ideolojisinin kırlık bölgelerde aldığı biçim olan, zengin köylülüğün ideolojisine meylenmektedir.

Son olarak, bizzat kırsal bölgelerde, ideolojik sonuçların özgül işlevinin altını çizmek gerekir. Burada üretim ilişkilerinin aldığı biçimler, kırsal halk kitlelerine özgü ideolojinin yokluğu ve tarımla sanayi arasındaki çelişkiler nedeniyle, *kırsal bölgelerin halk sınıfları, özellikle büyük toprak sahipliğinin ideolojik etkisine tabidirler*: ideolojik etkileme kanalları özel bir katılık ve sıkılık sunarlar.¹

¹ Bu, ayrıca, **siyasal etkilerle** desteklenir: burada sözkonusu olan, «taşra burjuvazisine» siyasal işlevlerini devreden kır halk sınıflarının geleneksel karakteristik eğilimidir.

Büyük toprak mülkiyetinin bu son derece güçlü ideolojik etkisi, özgül biçimler alır. Kırsal bölgelerin egemen sınıf ve fraksiyonları, köylülüğün bütününe sanayie ve kentlere karşı birleştireceği öne sürülen, «köylünün birliği», «toprağa bağlılık» ve «toprağa bağlı topluluk» mitosunu sonuna kadar sömürürler. Çok de-ğişik görünümler alabilen bu ideolojik mitos, çoğu kez *feodal ideolojinin* devamını ifade eder: büyük toprak sahipliğinin feodal ideolojisi, açıkça, feodal toplumda doğmakta olan kapitalizm karşısında oluşturulan ve vaktiyle feodal soyluluk-burjuvazi çelişisini ifade eden bu mitosunu inandırıcılık vermektedir. Bu yüzden, bu mitos sürekli olarak, feodal «geleneğin» simgelerine, temalarına v.b... dayanmaktadır. Fakat bu feodal ideoloji, kırsal bölgelerdeki halk sınıflarına ihraç edilmek amacıyla burada, Marx'ın *Komünist Manifesto*'da analiz ettiği «*feodal sosyalizm*» biçimine bürünmektedir.

Alman ve İtalyan toplumlarındaki genelleşmiş ideoloji bunalımı, bu ülkelerin kırsal bölgelerine dolaysız bir şekilde yansır. Kır küçük burjuvazisi, özellikle, başkaldıran küçük burjuvazinin ideolojisinden etkilenir. Kır proleteryası, küçük-burjuva ideolojisinin etkisine, şehir proleteryasından daha fazla tabidir. Bunun nedeni, küçük burjuva ideolojisinin «başkaldırmış» şekli ile geniş ölçüde etkilenen kır proleteryasının hayat koşullarının kararsızlığıdır. En son olarak, bu koşullar altında, köylülüğün bütününe birbirine bağlayan «toprağa bağlı topluluk» teması, kırsal bölgelerdeki halk sınıfları üzerinde feodal ideolojinin karakteristik yayılışını çok çarpıcı bir şekilde gösterir. Bu açıdan, faşizm, yoksul köylülük karşısında ilk elde, demagojik bir görünüm alır: toprakların bölüşürülmesi ve «kolonileştirme» gibi aldatıcı vaadlere sarılır. Fakat dahası var: faşizm, bir taraftan başkaldıran küçük burjuva ideolojisinin kırlardaki halk sınıflarında almış olduğu özel biçimleri, öbür taraftan, toprağa bağlılık ve toprak birliği ideolojik temasını sonuna kadar sömürür. Faşizmin, kırlar konusundaki ideolojik işlevinde öngörülen özel korporatizm görünümü işte budur. Bu görünüm, «kırsal faşizm» içinde feodal ideolojinin toprak ve kan bağlarına, kişisel sadakat bağlarına v.b. ağırlık verilerek, sürekli varolmasına yardım eder.

Kırsal faşizmin özgünlüğünü oluşturan, başkaldıran küçük-burjuva ideolojisi ile feodal ideolojinin kalıntılarının bu şekilde birleşip kaynaşmasıdır. Bu açıdan, kırsal faşizm, tekelci kapitalizme özgü ideolojik biçimlerin daha belirgin olduğu kentsel faşizme göre belli ayrılıklar gösterir.

3. FAŞİST PARTİLER.

FAŞİZM VE KÖYLÜ SINIFLARI. KENTLER VE KIRLAR

Faşizm ve kırlar arasındaki ilişkiler konusuna gelince, *faşizmin özünde kentsel bir olgu* olduğunu önemle belirtmek gerekir. Faşizm ve «geleneksel değerler» arasındaki ilişkilerle ilgili pek açık olmayan bir anlayışa dayanarak, faşizmde, özünde «köylü» bir olgu gören, «totalitarizm» ideologlarının hemen tümünün düşündüğünün tersine bu böyledir.²

Özünde kentsel bir olgu terimi ile faşizmin sınıfsal kökenlerinin ve «*yürüyen kanadının*» kökenlerinin kentlerde bulunduğu belirtilmektedir. Burada, faşizm ve büyük toprak mülkiyeti ilişkilerine tekrar değinilmeyecektir. Öbür köylü sınıf ve fraksiyonları ile faşizm arasındaki ilişkiler konusunda ise şu göze çarpar: faşizm, burada basit bir seçim desteğinin ötesinde, etkin bir destek bulduğu halde, gerek faşist parti, gerekse nasyonal-sosyalist parti içinde köylülüğün etkisi tamamen ikinci planda kalır. Faşizm aynı dönemde doğu Avrupa ülkelerinde (Macaristan, Romanya ve hatta İspanya'da) ortaya çıkan «gerici» fakat özünde «köylü» karakterde siyasal kitle hareketleri ile kıyaslandığında, bu durum açıkça görülmektedir. Faşizmin gerçekten temsil ettiği şey, tekelci kapitalizmin çıkarlarıdır. Bu çıkarların tarım sektörünün bütünü ile olan çelişkilerinin çok keskin biçimler aldığı bir evrede faşizm, tekelci kapitalizmin çıkarlarını temsil etmektedir.

Faşizm, bu ikinci derecedeki çelişkiye dayanarak, bizzat kırların içinde baş çelişkiyi (büyük toprak sahiplerini —kırsal halk sınıfları çelişkisini) *tamamen özel* bir şekilde maskeleyi başarmıştır. Burada faşizm, küçük köylülüğün, kısacası köy küçük burjuvazisinin büyük toprak sahipliğine karşı tepkisinin doğrudan ifadesinden çok, tarım sektörünün bütününe, tarımın kapita-listleşmesine karşı tepkisinin bir ifadesi olarak kendini göstermektedir. Örneğin, köy küçük burjuvazisini ele alırsak, bu kategorinin başkaldırısı faşizmin desteği ile hemen hemen yalnız krediye —banka sermayesi— ve «vurguncu Yahudiye» karşı, kentsel pazarda tarım ürünleri fiyatlarının düşüşüne, sanayi proleteryası-na karşı çıkışlarda kristalleşmektedir.

² Özellikle C. Friedrich, *Totalitarianism*, C. Friedrich (ed.), 1954, S. 47 ve devamı; Kornhauser, a.g.e., s. 210 ve devamı.

Kendini tüm tarım sektörünün koruyucusu olarak sunmayı beceren faşizm, aslında kırsal bölgelerde, siyasal-örgütsel açıdan ve çıkış noktası olarak büyük toprak mülkiyetine, kent küçük burjuvazisinin tekelci sermayeye karşı tepkisini özgün bir biçimde kristalleştirmesinden çok daha fazla bağlı olmuştur. Şüphesiz bu, faşizmin demagojik görünümü dahil, yoksul köylülük karşısında ideolojik bir işlevi olmadığı anlamına gelmez. Bu, faşizmin kırsal çevrede, çıkış olarak kırsal küçük burjuvaziye bağlı bir hareket olmaktan çok, doğrudan doğruya büyük mülkiyete bağlı, ideolojik-askerî bir hareket halinde oluşması anlamına gelir. Zaten bu, faşizmin, büyük toprak sahiplerine, tekelci sermaye egemenliğinin bunların zararına kurulması için ödediği bir bedeldir.

Son olarak, burada da, faşizmin en önemli işlevlerinden birinin, köylünün «birliği» mitosu yoluyla kentlerdeki halk sınıflarıyla kırlardaki halk sınıflarını bölmek olduğu gözlemlenmektedir.

Kırdaki çeşitli sınıfların ve sınıf fraksiyonlarının faşizmle ilişkisi içinde, büyük toprak sahiplerinin faşizme sağladığı etkin ve dolaysız destek hatırlanmalıdır. Aynı durum *zengin köylülük* için de geçerlidir; yalnız şu farkla ki, bölgelere göre bunların bir kesimi, orta köylülüğün faşizm konusundaki tereddütünü paylaşır gözükmektedir. Gerçekten, *orta köylülük, en azından belli bir zaman için, tarım işçileriyle birlikte faşizme en az yakın köylü sınıfı olmuştur.* Hernekadar, orta köylülüğün ve zengin köylülüğün bir kesiminin faşizme karşı, orta sanayi sermayesinininkini andıran bir direnişinden söz edilmezse de, siyasal tavırlarında benzerlikler sürüp gitmektedir. Öbür taraftan, faşizme kayanlar, orta toprak sahiplerinden çok orta çiftçilerdir.

Yoksul köylülük, kırsal küçük burjuvazi ve küçük üretime gelince, burada göze çarpan, bu kesimin faşizm konusunda son derece bölünmüş olduğudur. Faşizmi çoğunluğu ile daha açıktan desteklenmesi bakımından orta köylülüğün ayırıldırsa de, bu kesimin durumu, kent küçük burjuvazisinininkinden daha karmaşıktır. Kır küçük burjuvazisi çoğunluğu ile faşizmi desteklemiş, fakat faşizm saflarında militanlık yapmamıştır. Seçim açısından da bu bölünme çok kuvvetlidir. Örneğin, bir tarım reformunun gerçekleştirildiği yerlerde, küçük toprak sahipleri —ünlü «parsel sahibi köylüler»—, faşizm konusunda feodal ideolojiden büyük ölçüde etkilenen ve kent küçük burjuvazisinden daha fazla bölünmüş durumda olan feodal malikane kiracıları veya küçük çiftçilerden daha dayanıklıdılar.

Bunun nedenini öyle, bir dizi «üçüncü güç» ideologlarının umdukları gibi, küçük toprak mülkiyetinin herhangi bir «demokratik» erdemi değildir. Bu yanılı A. Tasca'yı, faşizmin başarı nedenlerinden birinin, bir tarım reformunun ve önemli bir küçük toprak sahipleri sınıfının —*proprietary contadini*— eksikliği olduğu tezini desteklemeye götürmüştür. Aslında, bütünüyle, kent küçük burjuvazisinde olduğu gibi, küçük toprak sahipleri de, gerek bir «demokratik» radikalizme, *gerekse*, Marx'ın işaret etmiş olduğu üzere, belirli koşullarda kitle halinde *bonapartist* Devlet biçimlerini desteklemeye yatkındılar. Faşizm karşısında bölünmeleri, faşizmin özgül bir takım siyasal-ideolojik özellikler sunması ile ilgilidir. Köken bakımından kentsel bir olgu olan faşizm, kırsal alanlarda, feodal ideolojik özellikleri küçük toprak mülkiyetinin özellikleriyle tamamen çelişkili, büyük toprak mülkiyeti ile doğrudan doğruya ilişkilidir.

Son olarak, *tarım işçilerine* gelince, bunların faşizmle olan ilişkileri, içinde çalıştıkları tarımsal işletmenin niteliği ile müca-delelerinin büründüğü siyasal biçimlere ve ayrıca ideolojik etmenlerin ağırlıklarına bağlıdır. İlk başta, kitle halinde faşizme düşmeken, özellikle büyük mülkiyetin onlar üzerinde yaptığı dolaysız baskı yoluyla faşizme gelmişlerdir. Buna rağmen, tam anlamıyla kapitalist işletmelerdeki tarım işçileri, faşizme karşı ya-n-feodal işletmelerdeki feodal ideoloji baskısına tabi tarım işçilerinden daha fazla direnç göstermektedirler.

4. TEKELCİ KAPİTALİZM VE KIRLAR.

FAŞİZM ALTINDA KÖYLÜ SINIFLARININ GERÇEK DURUMU.

İktidardaki faşizmin kırsal alanlardaki sınıflar ve sınıf fraksiyonları ile ilgili gerçek iktisadi siyaseti ne olmuştur? Önce işçiler, arkasından kır küçük burjuvazisi, kent küçük burjuvazisi ile birlikte, iktisadi açıdan, faşizmin başlıca kurbanları olmuşlardır. Kapitalizmin, tekelci kapitalizm biçiminde tarıma belirleyici şekilde girişi, kırların kendi içinde, yalnız büyük toprak sahiplerinin ve zengin köylülüğün yararına gerçekleşmiştir. Bununla birlikte iki önemli olguyu belirtmek gerekmektedir:

1. Küçük mülkiyetin, tekelci sermaye ve büyük mülkiyet tarafından ekonomik olarak sömürülmesi, küçük üreticilerin ma-

İndan-mülkünden edilmesi yolunda bazı tedbirler alınmasına rağmen, doğrudan doğruya bu yolla olmaz. Dönemin niteliği dolayısıyla ve bazı siyasal nedenlerle, bu sömürü, *esas olarak dolaylı biçimlere bürünür*: o kadar ki, Bettelheim, kırdaki küçük mülkiyet sahibi kalıntılarına değinirken, şöyle demektedir: «Nazi politikasının tutucu yanı... Küçük mülkiyet sahiplerinin çıkarları Reich'in iktisadî ihtiyaçlarıyla çatıştığı için, daha kuvvetlenmişti... Nazi rejimi köylü muhafazakârlığının etmenlerinden birini korumak istediği için sözkonusu bütün elverişsizlikleri sineye çekti.»³

Küçük mülkiyet ve küçük işletmeyi muhafaza etmek için bütün bu politik nedenlerin yanında, Kautsky'nin *Tarım Sorunu'nda*. gösterdiği nedenler de hatırlanmalıdır.

Küçük mülkiyet ve küçük işletmenin varlığının sürdürülmesi ile ilgili bu siyasal nedenler yanında, tarımda kapitalizmin gelişmesi ile küçük tarım işletmelerinin kaybolmaya *yüztutmasına* engel olan «iktisadî» *karşı-eğilimlerden* de söz etmek yerinde olur; Bu olgu çok açık olup, büyük sermaye ve küçük üretim arasındaki ilişkilerde gözlenen durumu andırmaktadır: «Endüstride sermayenin yoğunlaşmasına karşı gelen akımlar çarpıcı bir benzerlikle tarımda da görülür... Ama tarımda, endüstride işlerlikte olmayan daha başka eğilimler de vardır.»* Büyük toprak sahipleri bir küçük işletmeler sektörüne rahatlıkla izin verebilirler. İlk, küçük-çapta üretimin yüksek maliyeti, onlara da tarımsal fiyat düzeyini yüksek tutma fırsatını verir. İkincisi, kapitalizm kırsal kesimden nüfusu çekerken küçük üreticilik de köylüyü toprağa bağlar ve toprak sahiplerine emek-gücü sağlar. Üçüncüsü, toprağın doğası nedeniyle, büyük toprağa sınır komşusu olan küçük mülkiyet, her zaman büyük toprağın tamamlanması ve genişletilmesi için gerekli niteliklere sahip değildir v.b.

2. Yoksul köylülük için, faşizmin verdiği sözler (toprakların pay edilmesi ve kolonileştirme) sonuç vermezse de, bununla birlikte, elle tutulur sonuçlar ortaya koyan bazı etkin tedbirler alınır. Toprakların satın alınması, yeni toprakların değerlendirilip verimli hale getirilmesi veya, toprakların işgali ile, bu toprakların dağıtıldığı, tam anlamıyla faşist, yeni bir orta (ve zengin) toprak sahipleri fraksiyonunun yaratıldığı görülür. Bu, bir taşla

³ **L'Economie allemande sous le nazisme**, s. 36.

⁴ K. Kautsky, **La question agraire, a.g.e.**, s. 216 ve devamı, 3. 242 ve devamı.

iki kuş vurmaya sağlayan bir tedbirdir: böylece hem küçük mülkiyet engelinin aşılmasıyla kapitalizmin tarıma nüfuz etmesi ve hem de, kırdaki faşizm için sağlam bir toplumsal tabanın yaratılması gerçekleştirilmiş olmaktadır.

BÖLÜM III

Almanya

Almanya'da, 1925 nüfus sayımına göre, toplam nüfusun % 23'ü tarımla yaşamaktadır. Mülkiyet ve işletme biçimleri, geniş ölçüde, Elbe ırmağının oluşturduğu bir ayırım çizgisi ile ayrılmaktadırlar. Batıda, Napolyon kanunlarının ve sanayileşmenin etkisiyle olduğu kadar, bu bölgelerde «burjuva demokratik devrimi» biçimleri nedeniyle de, işletmelerin parçalanmasına, toprakların bölünmesine tanık olunur. Bu durum Rhein, Baden ve Württem-berg'de, esas itibariyle bölünmüş mülkiyetler şeklinde, küçük işletmelere yol açar. Bavyera ve Saksonya'da zengin ve orta işletme ve kiralanen çiftlik sistemi egemendir.

Doğu, büyük toprak mülkiyeti bölgesi olarak kalmaktadır. Büyük mülkiyet, Mecklenburg'da toprakların % 64,4'ünü, Pomeran-ya'da % 57'sini ve Stralsund bölgesinde % 70 kadarını kaplamaktadır. Bazı feodal niteliklerin sürüp gitmesine rağmen, bu büyük mülkiyet, daha o zaman kapitalist işletme yoluna gitmiştir.¹ Büyük malikâne topraklarının küçük birimler halinde işletilmesi devam etmektedir. (Özellikle Schleswig-Holstein'da): tarım işçileri çoğu kez, tamamen geleneksel bir statü ile, belirli bir işletmeye bağlanmaktadır.²

Toplam olarak, toprakların % 38'i büyük toprak sahipliğine aittir. Tarım işletmelerinin % 40'ı, 5-100 hektar arasında toprağa sahip işletmelere (bu oran orta ve zengin işletmeler arasında aşağı yukarı eşit biçimde bölünmektedir), geriye kalanı küçük mülkiyet işletmelerine aittir. Tarım işçilerinin sayısı 2.600.000 dolayındadır.³

¹ Özellikle, 19. yüzyılın sonuna doğru makineleşme ve gübre kullanımı çok ilerlemiştir (K. Kautsky, a.g.e., s. 67 ve devamı).

² M. Weber, **Gesammelte Aufsätze zur Sozial und Wirtschaftsgeschichte**, 1924, s. 470 ve devamı.

³ G. Castellan, a.g.e., s. 148 ve devamı.

ALMANYA

295

Savaşın bitmesinden sonra, tarımın durumu kötüleşmeye devam eder. Tarım ve sanayi fiyatları arasındaki açığın büyümesi ile, tarım fiyatları % 40 düşer ve 1929 bunalımından sonra, gayri safi tarımsal gelirle % 28,5'luk bir gerileme olur. İpotek masrafları, kiralarn yüksekliği ve kiralarn sabit tutulması yüzünden, tarımsal işletmelerin —orta ve hattâ bazen zengin işletmeler dahil— büyük çoğunluğu zarar eder.⁴ Küçük ve orta toprak sahiplerinin borçlanması gittikçe korkunç boyutlara ulaşır —1932'de 12 Milyar RM, (Reich Mark), bu borcun faizi % 11'e yükselmektedir— ve geniş ölçüde hacizler görülür. Öte yandan, küçük ve orta toprak sahiplerinin ürünleri olan hayvancılık ve ikinci derecedeki tarım ürünlerinin fiyatları düştüğü halde, başlıca tahıl üreticisi durumundaki büyük toprak sahipliği, hükümetin gümrük politikası sayesinde, özellikle 1930'dan sonra, fiyatları olduğu düzeyde tutmayı başarır. Vergiler küçük ve orta toprak sahiplerini ezerken, büyük toprak sahipliği, *Osthilfe* yoluyla, Dev-let'den destekleme tedbirleri elde eder. Tarım işçilerinin ücretleri çok büyük boyutlarda düşer.

Savaşın sona ermesi ile birlikte, küçük köylüler ve batıda orta köylülüğün bir kesimi, sosyal-demokrasiye, hattâ bazen, ender de olsa, Alman Komünist Partisine taraf çıkarlar. Bunlar «köylü konseylerine» etkin olarak katılırlar. Tarım işçileri, kitle halinde sosyal-demokrat sendikalara kaydolurlar. Bunların başlıca talebi *Siedlung* (kolonizasyon) yani, büyük çiftliklerin topraklarının paylaşılmasıdır. Fakat Devlet'in, 100 hektardan fazla toprakların üçte ikisini satın alabileceğini belirten, 1919'da kabul edilmiş kanun ve karamameler, Devlet aygıtınca boykot edilir ve sonuçsuz bırakılırlar. Sosyal-demokrasi bu projelerin gerçekleştirilmesi denemelerini çabucak terkeder. Öbür taraftan, büyük çiftlik topraklarının yeğ tutulduğu Prusya'da, 1932'de, Von Papen tarafından görevine son verilinceye kadar, iktidarda bizzat sosyal-demokrasi vardır. Alman Komünist Partisine gelince, 1930'a kadar köylü sorununu ihmal eder.

Bu durum karşısında, yoksul köylülük, faşistleşme süreci sırasında derin bir siyasal-ideolojik bunalım geçirir. 1928'den sonra Schleswig-Holstein'da «köylü darbeciliği» biçimleri ortaya çıkar ve bütün kuzeye ve doğuya yayılır. Bu biçimler, vergilere karşı yasadışı grevden, vergi dairelerine ve tahsildarlarla doğrudan saldırılara, ve bombalı suikastlere kadar varır. Bunun yanı-

⁴ Aynı yerde, s. 166.

sıra, bu dönem, «köylülüğün» bütününe «toprağa bağlılığı» temasının, büyük toprak sahipleri ve zengin köylülerce ön plana çıkarıldığı dönem olmuştur. Büyük toprak sahipleri ve zengin köylüler, kırsal alandaki halk sınıflarını, kendi vesayetleri altında, ortak bir «köylü savunması» kuruluşu olan *Grüne Front* içinde toplarlar. Burada egemen olan slogan, kentlerin «yaldızlı demokrasisine» karşı kırların «yeşil demokrasisi» dir.⁵

Kırdaki halk sınıflarına verilen demagojik sözlerin ötesinde, nasyonal-sosyalizm, bu bunalım durumunda ortaya çıkan siyasal-ideolojik eğilimleri sonuna kadar sömürür. Nasyonal-sosyalizm, köylü darbeciliğinin anarşist-darbeci eğilimlerini sömürür ve çoğu kez bu tür köylü isyanı biçimlerini destekler. Nasyonal-sosyalizmin, W. Darre yönetimindeki tarım şubeleri, bu köylü darbeciliği karakteriyle etkilenmişlerdir. Bu durum, sözkonusu şubeleri, çoğu kez SA örgütü ile çatışmaya ve partinin «siyasal» aygıtına muhalefete götürmektedir.⁶

Fakat çok daha açık olan bir konu, «toprağı işleyenlerin» «kan, toprak ve kişisel bağlarına sadakati» biçiminde formüle edilen feodal ideolojinin egemenliği altında, «sanayie» ve «ticarete» karşı «köylünün birliği» mitosunun sömürülmesinden, nas-yonal-sosyalizmin sağladığı yararadır. Hiç kimse bunu Hitler'in kendinden daha iyi ifade etmemiştir: «Bugünkü sıkıntılarımızın büyük bir kısmı, kentler ve kırların sakinleri arasındaki sağlıklı ilişkinin sonucudur. Tüm ulusun temeli olmak üzere, sağlıklı bir köylü statüsünün korunması gereği üzerinde ne kadar dursak azdır... Bu yüzden, sanayi ve ticaret, bugünkü sağlıklı yönetim durumlarından çekilecek ve ulusal ihtiyaçlar ekonomisi çerçevesine sokulacaklardır...» 1930'da, W. Darre, Hitler'e sunduğu gizli bir raporda, kırsal alanda nasyonal-sosyalist siyasetinin başlıca amacı olarak «köylü grevlerinin ve köylülüğün içinde bulunduğu sıkıntının, kentlerdeki cumhuriyet hükümetine karşı kullanılmasını» öngörür.⁷ Ve *Erbhöfe'lenn* kurulması ile ilgili, 12 Mayıs 1933 tarihli kanunun gerekçesinde şöyle denilmektedir: «Kopmaz toprak ve kan bağları, bir halkın esenlik dolu hayatı için gerekli önkoşullardır. *Geçmiş yüzyılların köylü statüsü* Almanya'da, aynı zamanda yasal alanda, toprakta yaşayan nüfusun doğal yaşama

⁵ K. Bracher, *a.g.e.*, s. 168.

⁶ Aynı yerde, s. 169.

⁷ Aynı yerde, s. 169.

duygularından doğan bu bağıntıyı gerçekleştirmiştir.⁸ «Öte yandan bu feodal ideoloji, nasyonal-sosyalist Korporatizm anlayışının kırlarda bürüneceği biçimler altında sürekli varolacaktır. W. Darre 1934'de, kitaplarından birine *Yeni Kan ve Toprak Soyuluşu* adını koyar.

Fakat, nasyonal-sosyalizm esas olarak bir kent hareketi halinde kalır. Nasyonal-sosyalist partinin tarım şubeleri ancak 1930 da kurulurlar. 1930'da nasyonal-sosyalist partinin üyelerinin yalnız % 14'ü köylü olup, bu oran 1934'de % 10.7'ye düşer.⁹ Bu istatistik, köylülük içinde tarım işçilerini kapsamamakla birlikte, nasyonal-sosyalist partiye kaydolan köylülerin oranının, toplam nüfus oranlarından (% 23'e yaklaşık), daha düşük olduğu gözlenmektedir. Bu, ancak işçi sınıfında bulunabilen bir orantısızlıktır. Bu üyelerin çoğunluğunu büyük toprak sahipleri ve küçük işletme sahipleri oluşturmaktadır. Öte yandan, nasyonal-sosyalist partinin sorumlu kademelerinde hemen hiç köylü bulunmamaktadır.

Bununla birlikte, kırların Hitler'e sağlamış olduğu destek kesindir. Köylü seçmen kitlesinin bölünmesinde sömürü biçimlerinin işlevleri ve bunlara karışmış ideolojik etmenlerin önemli rol oynamalarına rağmen, yine de bu destek, kendini en çok seçim planında gösterir.¹⁰ Özellikle Schleswig-Holstein'dan başlayarak, kuzey-doğu bölgelerinde ve doğu Prusya'da nasyonal-sosyalizm, 1930'dan itibaren büyük bir seçim başarısı gösterir. Büyük toprak mülkiyetinin egemen olduğu bu bölgede, nasyonal-sosyalizmi, yalnızca büyük toprak sahipleri değil, aynı şekilde, büyük malikâne toprakları üzerindeki, hâlâ feodal ideoloji etkisinde olan küçük girişim sahipleri de doğrudan doğruya desteklemektedirler. Malikâne toprakları üzerinde, bu küçük girişim biçiminin egemen durumda olduğu Schleswig için bu durum, özellikle açıktır. Hâlâ feodal kalıntıların yaşadığı ve tam anlamıyla kapitalist rantiyelerin bulunmadığı orta büyüklükteki işletme sahipleri de feodal ideolojinin etkisinde olup, dirençleri batıdaki orta boy işletme sahiplerinkine göre daha güçsüz olsa da, Nazizme karşı

⁸ W. Reich, *Massenpsychologie des Fascismus* içinde, s. 79'a alıntı olarak vardır.

⁹ Bracher, *a.g.e.*, s. 169, 256.

¹⁰ Bunun devamı için, bkz. R. Heberle, *Social Movements, An Introduction to Political Sociology, 1951*, s. 226 ve devamı; C. Loomis ve A. Beagle, «The Spread of German Nazism in Rural Areas», *American Sociological Review*, Aralık 1946, s. 724 ve devamı.

daha iyi direnirler ve Alman-milliyetçilerine oy verirler. «Yarı-feodal» ideolojik-siyasal ilişkilere ve çeşitli baskılara tabi tarım işçileri de, batıdaki tarım işçilerine göre daha az direniş gösterirler.

Batıda, durum daha karmaşıktır. Burada önemli bir yer tutan orta köylülük ve zengin köylülüğün bir kesimi, katolik *Zent-rum* partisine oy vererek, uzun süre Nazizme karşı direnirler: bu durum, orta büyüklükteki tarım işletmelerinin egemen olduğu Bav-yera'da özellikle belirgindir. Bu direniş, Brüning ve Schleicher yönetiminde büyük sermayeye karşı orta sermaye ve orta köylülük ittifakı denemesine de bağlı olarak, orta sermayenin bu konudaki direnişini andıran yönler sunar. Küçük işletme sahipleri, önemli bölümlere rağmen, batının kırsal bölgelerinde çoğunluğu ile nasyonal-sosyalizmi destekler. Fakat bölümleri önemlidir. Örneğin, küçük tarım işletmelerinin küçük toprak sahipliği biçiminde egemen bulunduğu bölge olan kırsal Ren havzası, Nazizme karşı direnir; aynı durum, küçük toprak sahipliği bölgesi aşağı Saksonya için de geçerlidir. Küçük tarım işletmesi kesimi içinde, ilk olarak Nazizm tarafına geçenler kiracı-çiftçilerdir: Nü-remberg yöresi için durum böyledir. Öte yandan şunu belirtmek gerekir; küçük tarım işletmesi sahiplerinin Nazizme direnen kesimi, Nazizme karşı daha fazla direnmekle birlikte, bir bütün halinde *Zentrum* partisine oy veren orta işletme sahiplerinin tersine, çoğu kez sosyalistlere oy vermektedir.

Son olarak, batının, geniş ölçüde ve geleneksel olarak sendika-laşmış, tipik kapitalist sömürü biçimlerine tabi tarım işçileri, kitle halinde Nazizme düşman olarak kalırlar: bu durum, özellikle Bavyera'da belirgindir.

Nasyonal-sosyalizmin, iktidarda iken izlediği tarım politikasına gelince, bu politika, büyük toprak sahiplerine ve zengin köylülere sağlanan radikal bir destek ile belirlenir: bu destek, sırf hububat fiyatlarının korunmasından vergi bağımsızlıklarına, dolaysız devlet yardımına (*Osthilfe*), toprak kirası bedelinin artırılmasına, tarım işçilerinin ücretlerinin korkunç bir şekilde indirilmesine vb. kadar varmaktadır. Kır küçük burjuvazisi ve tarım proletaryası bu tedbirlerin başlıca kurbanları olurlar.

Oysa, nasyonal-sosyalizm, ilk zamanlarında yoksul köylülükle uzlaşıcı bazı tedbirler alır. 1933'de köylülerin borç ve ipoteklerinin bir yıl ertelenmesini kararlaştırır; ardından, bu süre bir yıl daha uzatılır. Oysa, 1933'de *Erbhof*, «*kalıtım yoluyla geçen çiftlik*» ile ilgili kanun yayınlanır. Amacı, istikrarlı bir zengin ve orta

toprak sahipliği fraksiyonu yaratmak olan bu kanuna göre, bu çiftliklerin asgari 10 hektarlık ve azami 125 hektarlık bir alana sahip-olmaları gereklidir. Kanun, bu çiftliklerin *satılamaz-devredilemez* —ve alacaklılarca el konulamaz— olduğunu ve parçalanmayı önlemek için, ancak tek varise kalabileceğini belirtmekteydi. 1939'da Almanya'da varolan tarım işletmelerinin % 60'ı *Erb-hof*¹¹ kurumu kapsamına dahildir ve sahiplerinin büyük bir kısmı gerekli tüm siyasi güvenceleri sağlarlar.¹²

Büyük malikâne topraklarının pay edileceği konusundaki nas-yonal-sosyalist bildiriler, büyük ölçüde lafta kalırlar. Bedeli ödenerek alınıp dağıtılan, en verimsiz topraklardan ibaret toprakların yüzölçümü 1933'de 60.000 hektar iken, 1937'de 35.000 hektara düşer. Bununla birlikte, «kolonileştirmeye» tabi tutulan bu toprakların büyük kısmını, özellikle hazine malı toprakları, İslah edilen araziler ve fethedilen topraklar oluşturmaktadır. Bu topraklar da zengin veya orta işletmeler olarak oluşturulur (1933'de % 70'i 10 hektarı aşmaktadır) ve güvenilir nasyonal-sosyalistlere dağıtılırlar. Ayrıca, Devlet, kalıtsal çiftlikler halinde yeniden düzenlemek amacıyla, bazen doğrudan doğruya küçük toprak sahiplerinin ve küçük çiftçilerin mülklerini almaya koyulur. Fakat kırsal küçük burjuvazinin bu şekilde doğrudan mülksüzleştirilme-si sınırlı kalır.

Mülksüzleştirme daha çok dolaylı biçimlere bürünmektedir.

10 hektarın altındaki topraklar kalıtsal çiftlik sayılmaz ve ipo teklerin ertelenmesi giderek kaldırılır. Öte yandan, küçük toprak sahipleri gittikçe ciddi bir şekilde borçlanmaya devam ederler. Ayrıca, küçük toprak sahiplerinin sömürülmesi, yukarıda belirtilen bir dizi dolaylı tedbirle gerçekleştirilir.

Tarım işçilerine gelince, bunların durumu korkunç bir hâl alır: gerçek ücretleri % 50-70 düşer, sendikaları dağıtılır, işsizlik sigortaları geri alınır. Fakat dahası var: ödemelerin *ücret* olarak verilmesi çok geniş ölçüde kaldırılır. Bunun yerine *aynî* ödeme

¹¹ Roncayolo, **a.g.e.**, s. 361.

¹² İşletmenin boyuna göre **Erbhöfe** oranı da ilginçtir: 1939'da **Erbhöfe**'lerin %13,9'u 10-15 hektar, %13,2'si 15-20 hektar, %10,9'u 20-25 hektar, %32'si 25-50 hektar ve %12,7'si 50-75 hektara sahipti (Fr. Neumann, Behemoth, **a.g.e.**, s. 395, ayrıca burada, **Erbhöfe**'lerin ortalama büyüklüğünün 1933'de 12,3 hektardan, 1939'da 22,5 hektara çıktığı belirtilir).

biçimi getirilir. Bu durum her ne kadar, bu işçiler için artan bir sömürüyü ifade ederse de, feodal toprak işleme biçimlerine dönüş söz konusu değildir. Tam tersine, nasyonal-sosyalizm, kapitalizmin tarıma iyice girmesi siyasetini izlemektedir. Aynı ödeme biçimine geçiş, sömürünün yalnızca *hukukî biçimlerini* etkilemektedir. Bu tür bir ödeme biçimine geçişin esas amacı, tarım işçisinin belirli bir işletmeye bağlanmasını sağlamak değildir, ve kırsal alan içinde emekgücü dolaşımını etkilemez. Bu tedbir kırlardan kentlere akışı önlemeyi, amaçlamaktadır. Günümüzde birçok Latin Amerika ülkesinde görüldüğü gibi, kapitalizmin tarıma girişi, tarım işçileri ücretlerinin hukuken aynı olarak ödenmesi biçimiyle rahatlıkla gerçekleştirilebilir.

En son olarak, sayısız tedbirlerle, nasyonal-sosyalizm, küçük çiftçi ve kiracıların statülerine karşı harekete geçer: bunların çok büyük bir kısmını tarım işçisi haline dönüştürür. Bu durum bütünüyle kapitalizmin tarıma girişi sürecine tekabül etmektedir (bu yüzden, *Erbhof* kurumu kiraya verilemez).

Nasyonal-sosyalizm yönetiminde tarım sorununun bir bilançosunu yapmaya çalışalım. Her şeyden önce, tekeli büyük sermaye, tarım sektörünün bütününe gittikçe daha çok sömürmektedir. Kapitalizmin tarıma girişi de mülkiyetin hukukî biçimlerinde temel bir değişiklik olmaksızın, özellikle ideolojik-siyasal nedenlerle gerçekleşir. Fakat tarımdaki bu kapitalistleşme, beklenen sonuçları vermekten uzaktır. Hernekadar, tarım makineleri satışı 1932'de 80 milyon RM'dan, 1938'de 300 milyon RM'a yükselirse de, aynı dönemde kimyasal gübre satışı üçte bir oranında artarsa da, ve hektar başına randımanda hissedilir bir iyileşme olursa da, toplam tarımsal üretim küçük bir artış gösterir.

Bununla birlikte, tarımsal hasılanın bu zayıf artışında, bir bakıma «tarım-dışı» etmenleri gözönünde tutmak gerekir: örneğin, kışlaların yapımı, askerî arazilerin ve müstahkem mevkiilerin genişletilmesi, vb... nedeniyle işlenebilir toprakların yüzeyinin azalması gibi. 1933 ve 1939 arasında, 10 milyon hektar dolayında toprak bu şekilde üretimden çıkarılmıştır.

1929'da yapılan eksiksiz tek sayıma göre, İtalya'da tarımda, büyük ve küçük girişim arasında *aşırı bir kutuplaşma* görülmektedir. Toprak sahiplerinin ancak % 0,6'sını oluşturan 20 000 büyük toprak sahibi, ekilebilir toprakların % 36'sına sahiptirler: ekilebilir toprakların üçte birini 2 ilâ 10 hektar arasındaki küçük topraklar oluşturmaktadır. Tarımsal nüfusun ancak % 28'ini toprak sahipleri, % 48'ini bağımlı tasarrufla bulunanlar ve % 30'unu tarım işçileri (*braccianti*) oluşturmaktadır.¹

Savaş sonunda durum aşağı yukarı şöyledir: uzmanlaşmış tarımcılığın yoğunlaştığı İtalya'nın güneyinde, tarımsal işletmenin iktisadi sahipleri, esas itibarıyla büyük toprak sahipleridir. İşletme, ya tarımdaki gündelikçilerin (*braccianti* ve yarı-kolonlar) çalışmasına dayanmakta, ya da feodal ilişkilerin devamının açıkça gözlemlendiği biçimlere bürünen ortakçılık sistemine dayanmaktadır. Bu ortakçılık, ürünün toprak sahibi ve ortakçı arasında aynı olarak bölüşülmesine dayanır. Ortakçılık sözleşmeleri çok kısa sürelidirler (çoğu kez tek bir ekim-hasat dönemini kapsar); kişisel bağlardan (siyasal-ideolojik ilişkiler) hareketle yapılan bu sözleşmeler, oldukça sınırlı alanları kapsar. Toprağı işleme biçimleri eskidir, makineleşme hemen hemen hiç yoktur ve gübre kullanımı oldukça sınırlıdır.

İtalya'nın merkezinde ise, küçük mülkiyet ve küçük çiftçiler egemen durumundadırlar.

Buna karşılık, Kuzeyde, kapitalizmin tarıma çekingen bir şekilde girdiği görülür: burada, büyük toprak sahipleri kapitalist «rantiyeler» haline dönüşürler. Bu hayvancılık ve büyük ekim topraklarında toprağın işlenmesi, görece önemli bir ölçüde, büyük ve orta çiftçilerle yapılmakta, fakat yine de küçük mülkiyet (Po

¹ Bu konuda, bkz. **Sommarlo di statistiche...**, a.g.e.; Roncayolo, **Geographie universella** içinde İtalya üzerine makalesi; A. Tasca, Salvemini, Salvatorelli v.b..

vadisi) ve küçük işletme geniş ölçüde varlıklarını korumaktadırlar.

Tarım işçilerine gelince, belirli bir işletmeye az veya çok bağlı olan yarı-kolonlar hariç, bunların çoğunluğu, çoğu kez, yılda ancak 60 ilâ 100 gün iş bulabilen, oldukça hareketli bir işgücü kitlesi oluştururlar.

Böyle bir tarımın oldukça düşük bir randımanı vardır, ve işgücü verimliliği oranı oldukça düşüktür. Toplam tarımsal hasılanın ancak % 50'si pazara arz edilmektedir. Uzmanlaşmış ekim —küçük işletme— ürünlerinin dış pazarda rekabet edecek durumda olmaması yanında, İtalya, önemli ölçüde büyük ekim ürünleri (tahıl) ithal etmek zorunda kalmaktadır. Toprak fiyatları, tarıma kapitalizmin güçsüz biçimde girişinin sonucu olarak, oldukça yüksektir. Kırsal bölgelerin kendi içindeki toplumsal çelişkiler özellikle şiddetlidirler: bu çelişkiler, bir yanda büyük toprak sahipleri, öbür yanda yoksul köylülük ve tarım işçileri arasında, «kapitalist» toprak sahipleriyle, orta ve zengin çiftçiler arasında, güneyin «yarı-feodal» toprak sahipleri ile kuzeyin kapitalist toprak sahipleri arasında yer almaktadırlar.

Savaş döneminde ve savaş sonrasında buna, savaş sonrasında İtalya'yı saran iktisadi bunalım dolayısıyla şiddetlenen derin bir tarım bunalımı da eklenmiştir. 1915 ve 1917 arasında, sanayi fiyatları üç kat yükseldiği halde, tarım fiyatları ancak iki katına çıkmıştır. 1917'ye doğru, tarımdaki durgunluk o dereceye gelir ki, vesika kurumu getirilir ve kimi bölgelerin tümünde ekmek sıkıntısı başlar Bununla birlikte, bu «iktisadi bunalım» köylü ajitasyo-nu üzerinde ancak ikinci dereceden etkilere sahiptir, ve özellikle işaret edilen çelişkilerin birikimine katkıda bulunur.

Aslında, savaşın sona ermesiyle burada, Almanya'dakinden bütünyle başka bir boyutta, bambaşka genişlikte gerçek bir köylü ayaklanmasına tanık olunur. Temmuz 1919'da, «toprakların bölüşülmesi» sloganı ile, genel bir toprak işgali hareketi başlatılır: Latium'dan başlayan bu hareket, bütün Yarımada'ya ve özellikle Mezzogiorno'ya ve adalara kadar yayılır. Yoksul köylüler kooperatifler halinde örgütlenirler. Tarım proletaryası kitle halinde sendikalaşır, ortakçılar ve kolonlar kontratların bitiminde işledikleri toprakları terketmeyi reddederler. Geniş ölçüde kendiliğinden başlayan hareket, giderek sosyalistlerin ve halkçıların (beyaz katolik-ler birlikleri) denetimine girer Halkçılar, bu hareketi, hükümete sunulan «iskan reformu» taleplerine kanalize ederler: maksimalist sosyalistler, bu sorun üzerinde açıkça Lenin'den daha «ortodoks»

bir tavır alıp, derhal «kolektifleştirmeyi» önererek, bu «küçük burjuva» toprak bölüşümü hareketini son derece güvensizce değerlendirebilirler.

Hiçbir yerde, işçi hareketi ve köylü hareketinin birleştirilmesi sağlanamaz: bu bölünmüşlük, tüm faşistleşme süreci boyunca sürüp gidecektir. Bu durum karşısında, köylü ayaklanması başarısızlıklarla sonuçlanır: 1920'de geriler, 1921'de büyük toprak sahiplerinin saldırıya geçişi ile ortadan kalkar. Ancak 200 000 hektarlık arazi, çeşitli yollarla el değiştirir. 1919'da Nitti hükümetince kabul edilen ve toprak işgallerini geçici olarak veya kesin bir şekilde desteklemek için, mülki amirlere yetki tanıyan Visocchi Kararnamesi giderek yürürlükten kalkan sendikal kazanımların tekrar kaldırılması yoluna gidilir.

Bu koşullarda ve faşistleşme sürecinin başlangıcı ile birlikte, yoksul köylülük önemli bir siyasal-ideolojik bunalımla karşılaşır. Cesareti büyük ölçüde kırılmıştır. Tarım işçileri, sendika üyeliğini artık yalnız iş bulma aracı olarak görmektedirler. Küçük toprak sahipleri ve küçük çiftçiler sosyal-demokrasiden yüz çevirirler. Halkçı parti, giderek kırsal sosyal-demokrasiyi yok eder; özellikle kendi ideolojik etkisini genişletir: bu genişleme, esas itibarıyla, kentlere karşı «toprakta çalışanların» birliğini önsayan ka-tolik korporatizminden esinlenme ve büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını temsil eden *feodal sosyalizm* biçimini almaktadır Son olarak, anarko-sendikalist akım, kuzeyin proletaryası içinde etkisini sürdürür.

Oysa, 1920 yazından itibaren, *kırsal faşizm* gelişmektedir. İdeolojik karakteri, bu kırsal faşizmi nasyonal-sosyalizme yaklaştırmaktadır: toprakların pay edilmesi ve «kolonizasyon» talepleri, burada da vardır. Fakat kırsal faşizmin ayırdedici özelliği, Alman kırsal bölgelerinden daha büyük ölçüde isyan eden kırsal İtalya'da uygulanan beyaz terörün boyutu ve biçimleridir. Kırsal faşizm, büyük toprak sahiplerinin ellerinde doğrudan doğruya yarı-askerî bir hareket olarak ortaya çıkar.

Kırsal faşizm genellikle kuzeydeki tarımsal bölgelerde gelişir. Kapitalist toprak sahipleri, kırsal faşizmi, güneyin yarı-feodal toprak sahiplerine kıyasla çok daha dolaysız biçimde desteklerler. Köylü ayaklanmalarının en önemli bölgesi, Ferrari vilayetinde doğan kırsal faşizm, çabucak Emilia, Toskanya ve bütün Po vadisine yayılır. Öbür taraftan, bu bölgelerde büyük ve orta çiftliklerce de desteklenmektedir. Fakat yine de, tarım proletaryasının direnişi ile karşılaşır. Görünüşte etkileyici bir görünümü

olan faşist sendikalara katılma, gerçekte yalnızca sosyalist sendikaların yerel şubelerinin zorla faşist sendikalara bağlanmasına ve beyaz terörün "etkilerine bağlıdır. Kuzeyin yoksul köylülüğü (küçük toprak sahipleri ve küçük üreticiler) konusunda bölünmüş haldedirler. Sosyal-demokrasi ve onun «kolektivist» bildirileri tarafından düş kırıklığına uğrayan küçük çiftçiler, faşizme daha yatkın durumdadırlar. Merkezî İtalya'nın kırsal küçük burjuvazisine gelince, faşizm konusundaki bölünmüşlük artar. Bu bölgede kır küçük burjuvazisi önemli yer tutmakta olup, faşizm burada kuzeyden de daha az tutunur.

Mezzogiorno'ya gelince, büyük toprak sahiplerinin özel durumu hariç, bu bölge bir bütün olarak *faşizme yeterince dirençli* bir bölge durumundadır: burası 1924 seçimleri sırasında anti-faşist muhalefetin ilerleme kaydettiği tek bölgedir.² Nasyonal-sos-yalizm koşullarında Almanya'nın doğu bölgelerinin durumu ile kıyaslanırsa, bu son derece çarpıcı bir durumdur: güneyin bu tutumunun başlıca nedeni, köylü ayaklanmasının özellikle radikal-leştirilmiş olduğu yoksul köylülük ve tarım proletaryasının ezici çoğunluğu oluşturmada yatmaktadır.

Faşizmin, kırlardaki sınıflar konusunda gerçek siyaseti nedir? Bu siyaset, faşizmin büyük toprak sahipleri ve tekelci sermaye ile olan ilişkisi incelenirken sonuçları belirtilmiş olan, kapitalizmin tarıma büyük ölçüde girmesi siyasetidir. Kapitalizmin tarıma girişi, siyasal nedenlerle büyük toprak sahiplerinin varlığı korunarak gerçekleştirilir. Faşizm altında, kapitalistleşme yolunda kesin bir dönemeç olan büyük toprak sahipliği sistemli bir biçimde, küçük üretim aleyhine desteklenmektedir.

Gerçekte, «bütünsel iyileştirme» (teknik çalışmalarla ve makineleşmeyle, tarımda randımanların yükseltilmesi), % 70 ilâ % 90 oranında Devlet harcamaları ile yürütülmektedir: bu çalışma Devlet'e çok pahalıya mal olur ve hemen yalnız büyük toprak sahipliğine kazanç sağlar. Büyük toprak sahipliğine sağlanan bu Devlet yardımları, büyük toprak sahipleri birçok mali bağımsızlık elde ettiği halde, küçük işletmeyi ezen bir mali siyaset

² Bu konular hakkında; L. Luzzatto, **Elezioni Politiche e Leggi Elettorali in Italia**, 1958. İlginç olan, Mezzogiorno'da faşizmin, seçimlerde aday olarak faşist kadrolar değil de, Salandro, Orlando gibi, faşizme bağlanmış «liberal» siyasal personeli aday göstermesidir (a.g.e., c. I, s. 363 ve devamı). Bu, faşizmin güneydeki seçim başarısının temel nedeni olmuştur.

ile finanse edilmektedirler. Küçük üretimin ürünlerinin fiyatları uluslararası rekabet karşısında düştüğü halde, gümrük koruması, en başta tahıl olmak üzere, büyük işletmelerin ürünleri ile ilgilidir.

Faşizmin küçük tarım işletmeciliği ve küçük toprak sahipliği ile ilgili siyasetine gelince, bu siyaset onu nasyonal-sosyalizmin-kindenden ayırdeden bazı özellikler taşımaktadır. Köylü taleplerinin yoğunluğu karşısında faşizm, zengin ve orta işletmeciliğin genişletilmesi konusunda (nasyonal-sosyalizmin *Erbhöf* politikasının tersine), küçük girişimi zarara sokacak çok radikal tedbirler almaktan kaçınır. Faşizmin, tarımın iyileştirilmesi çerçevesinde ve özellikle Pontins bataklıklarının İslahı ile, sadık-etkin yandaşlarına, daha ilk anda, 3.000 zengin ve orta çiftlik halinde 60 000 hektar civarında toprak dağıttığı doğrudur. Fakat bu olgunun sınırlı kaldığı görülmektedir.

Hernekadar, büyük mülkiyet için «verimsiz» toprakların «kolonizasyonu» vadeleri, latifundiaların parçalara bölünmesini öngören 1934 Serpieri kanunundan sonra bile kâğıt üzerinde kalırlarsa da, buna karşılık, bu önlemler, orta işletme zararına küçük işletmeyi kayırır gözükmektedir, İtalya'da büyük ve küçük tarım işletmeleri arasındaki kutuplaşmaların üzerine eklenen bu tedbirler, *faşizm altında, küçük işletmenin orta işletme zararına yayılmasına* yol açmışlardır: bizzat çalışan işletme sahiplerinin sayısı 1929 ve 1940 arasında 500.000 artmıştır. Bu artış ancak 1 milyon hektarlık bir alanda olur ve küçük tarım işletmesinin yayılmasını gösterir. Tarımda kapitalistleşme süreci, tarımsal küçük girişimin büyük girişimce dolaylı yoldan sömürülmesi ile, ve *bu iki işletme biçimi arasındaki kutuplaşmanın derinleşmesi* ile yürür. Bu ise büyük ölçüde, büyük toprak sahiplerinin işine gelir.³

Bununla birlikte, denilebilir ki faşizm, birbirine sıkı sıkıya bağlı bir şekilde, tarımda kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesine yarayan bir dizi tedbir almıştır. Bu tedbirler esasta, hâlâ «feodal kalıntılara» ilişkin küçük üreticileri, tarım işçilerine dönüştürmeyi hedeflemektedir. Özellikle ortakçılar için durum böy-

³ Alman ve İtalyan örnekleri arasındaki bu karşılaştırma, tarıma, kapitalizmin girişimin somut yollarının çeşitliliğini bir kez daha kanıtlar. Bu çeşitlilik somut toplumsal formasyonların siyasal-ideolojik koşullarına bağlıdır. Bu çeşitlilik, öte yandan, Lenin tarafından belirtilen «Amerikan türü» ve «Prusya türü» «iki yol» şemasını yalanlamaz: Lenin sadece eğilimsel tarihi «iki yolun» genel çizgilerini ortaya koyuyordu.

ledir: ürettikleri ürünü, güneyin latifundialarında, ayrıcalıklı bir işletme birimine göre, mülk sahipleri ile paylaşan doğrudan üreticiler olan bunlar, kolonların yanısıra, faşizm tarafından radikal şekilde etkilenmişlerdir. Bunların ortaklık sözleşmeleri bozulur, sigorta keseneklerinin ödenmesini yüklenirler, hiçbir ücret garantileri yoktur: bunların durumu, tarım işçilerinininkinden de daha kötü hale gelir. Sonuç, faşist iktisatçı Perdisa'nın yazdığı gibidir: «Toprağın ortaklıkla işlendiği yerlerde kiralardan, köylüleri, toprağa bağlılıklarına rağmen, tarım gündelikçileri haline gelmek zorunda bırakan bir düzeye yükseldiği ne yazık ki bir gerçektir.»

Ayrıca, faşizmin, tarım işçileri ile ilgili siyaseti, nasyonal-sosyalizminkini andırmaktadır: tarım işçilerinin ücretleri % 50 civarında azalır, işsizlik sigortası ve sendikal güvenceleri geri alınır. Çoğu kez «payına düşeni alma» sistemi ile ücret ödemelerin yerini aynı ödeme alır: bununla birlikte, Almanya'da olduğu gibi burada da, ücret ödenmesinin hukuki biçimini ilgilendiren ve esas itibarıyla kırlardan kentlere insangücü akımını önlemeyi hedef alan bu değişiklik, tarımda feodal ilişkilerin güçlendirilmesi olarak anlaşılmamalıdır.

Burada iki noktayı daha belirtmek gerekiyor:

1. Kapitalizmin tarıma girişi faşizmin feodal toprak sahipleriyle olan ilişkisine de bağlıydı. Faşizm onları düzensiz olarak ve uzlaşmalar temelinde toprak sahibi kapitalistlere dönüştürüyordu. Bu politika istenen sonuçları üretmekten çok uzaktı Devlet sübvansiyonları, tarımın kapitalistleşmesine direnen toprak sahiplerine kamu fonlarının akmasına yol açıyordu. «Bütünsel iyileştirme» çalışmaları sonuçta 8 milyon hektarlık bir alanı etkileyecekti. Faşist rejim 5 milyon hektarın iyileştirildiğini öne sürmüştü ama gerçek rakam 1.5 milyon hektardı.

2. Faşist politika, tarım sektöründe bir dizi eşitsizliği de bünyesinde barındırıyordu. Örneğin, küçük ve yoğun tarımda «teknik gelişme» seralardakine eşit olmaktan çok uzaktı. Fakat bu eşitsizlikler ve geri görünüm, Lenin'in her zaman vurguladığı gibi⁴, temel olarak *tarıma tekeli evredeki kapitalizmin girişinin* bir sonucudurlar. Çoğunlukla ileri sürüldüğü gibi, bunlar faşizmin temel-

⁴ Lenin, «New Data on the Laws Governing the Development of Capitalism in Agriculture» **Collected Works, c. 22.**

de İtalyan tarımının «feodal yapısını»⁵ tercih etmesinden dolayı, ortaya çıkmıyordu. Bu, tarımda kapitalist gelişmenin tarımsal üretimin tüm sektörlerinde el ele uyum içinde ve gösterişli bir şekilde gerçekleşeceğini düşünen «teknisist-ekonomist» bir görüştür.

⁵ Bu özellikle E. Serreni'nin, «La Politica agraria del regime fascista» adlı yazısı için geçerlidir. **Fascismo e Antifascismo**, s. 296 ve devamı.

f
%

7. Faşist Devlet

Faşistleşme sürecinde ve yerleşmiş faşizm döneminde sınıf mücadelesi alanını inceledikten sonra, bu bölümde faşist Devletin büründüğü kurumsal biçimler incelenecektir. Burada da Marksist teoride Devlet sorunu ile ilgili ve *kritik* Devlet biçimi olan faşist Devlet'i *örnek* olarak anlatılabilecek, belirli bazı açıklamalarla başlanacaktır.

BÖLÜM I

Devlet Aygıtı ve İdeolojik Aygıtlara İlişkin Ön Açıklamalar

1. GRAMSCI

Burada temel sorun, ideolojik aygıtlar ve bunların dar alanda Devlet aygıtı ile olan ilişkileri sorunudur. Gerçekte, Marksist Devlet teorisi, açıkça *Devlet'in «baskı» aygıtı* üzerinde yoğunlaşmıştır, daha doğrusu ordu, polis, idare, mahkemeler, hükümet gibi özel kollardan oluşan devlet aygıtı üzerinde durmaktadır. Marksizmin klasikleri, kilise, okullar v.b belirli bazı kurumları da incelemişler, fakat bunları yalnız dar anlamda Devlet aygıtı ile bir dizi benzetmeler yoluyla almışlardır.

Bu konuda dikkat çeken tek istisna Gramsci olmuştur. Gerçekten, Gramsci'nin proletarya yöneticisi olarak siyasal pratiğinin başlangıcından itibaren ideolojik aygıtların Devlet sisteminde yer alması ile ilgili teoriyi kurmaya koyulmuş olduğunu önemle belirtmek gerekir.

Her şeyden önce, bir dizi genel analizle = Devlet'in basit olarak salt bir «kuvvet» işlevi görmediği, fakat aynı şekilde bir ideolojik işlevi de —hegemonya— olduğu konusu üzerinde ısrarla durarak Gramsci, ayrıntılı ve geliştirilmiş biçimde, Devlet'in yalnız «geleneksel» şekilde kuvvet aygıtı değil fakat aynı şekilde «hegemonyanın örgütleyicisi» olarak da değerlendirilmesi gerektiğine işaret ediyordu. Böylece, Devlet'in «bütünsel anlamda alışımlı olarak özel sayılan kuruluşları» da kapsadığına işaret ediyor ve kiliseyi, okulları, sendikaları, partileri, haber aygıtını sayıyordu = «Bir toplumsal grubun tüm ulusal toplum üzerindeki ve kilise, sendikalar, partiler, okullar v.b. özel kurumlar aracılığıyla uygulanan hegemonyası olarak değil de, ... genellikle 'diktatörlüğü' olarak anlaşılan tüm Devlet kavramını tekrar gözden geçirmek zorunda kaldım» Ve bundan başka: «.. Bütün bunlardan «Devlet

«dendiği zaman, yalnız hükümet aygıtını değil, fakat aynı zamanda 'özel' hegemonya aygıtını da anlamak gerektiği çıkar.» Son olarak «Eğer her Devlet aynı şekilde belirli tipte bir medeniyet ve belirli tipte bir vatandaş yaratmaya ve bunu sürdürmeye, ... belirli örf-adet ve tutumları ortadan kaldırmaya ve bunların yerine ötekileri yayıp yerleştirmeye meylederse, bu amaca ulaşmak için hukuk da, okul ve öbür kurumların yanında bir araç olacaktır.»¹

Daha sonra, Gramsci tezini, kilise, sendikalar, partiler, okullarla ilgili ayrıntılı araştırmalara dayanan bir dizi analizle ispatlar.

Burada Gramsci üzerine daha fazla birşey söyleyemeyeceğim. Ancak az da olsa Gramsci'nin çalışmalarını bildiğim kadarıyla, Devlet aygıtları olarak ideolojik aygıtlar tezini formüle eden şüphe götürmez biçimde Gramsci'dir. Yine de iki nokta belirtilmelidir:

a. Gramsci'nin, *Ordine Nuovo* döneminden kaynaklanan bu analizleri, daha sonraları Gramsci'nin, «resmi» mistifikasyonunun bir parçası olarak örtbas edilmiştir.

b. Gramsci'nin teorisi yine de, historicist kavramların ve «si vil toplum» gibi bazı nasyonların varlığından kaynaklanan bir dille lekelenmektedir. Bu onun «hegemonya» kavramını dahi et kilemektedir. Bu konuda bir başka yerde eleştirilerim olmuştu, bunları burada tekrarlamayacağım. Bugünkü teorik ve pratik konjonktürde, halâ doğru olduğunu düşündüğüm bu eleştirinin vurgulanmasını önemli görmekteydim. Bunları ayırtırmaya ve düzeltmeye giriştiğimde, Gramsci'nin analizinin, onun ideolojik Devlet aygıtları tezini formüle etmeye götüren önemli unsurlarını elde ettim. Bu düzeltmeler bana her zaman gerekli, hatta her za mankinden daha gerekli gözükmektedir. Gene de o zaman ideolojik aygıtlar sorununu açık bırakmıştım; Fransa'daki Mayıs-Haziran 1968 olayları, belirli kapitalist Devlet örneğinde, Gramsci'nin ana lizlerinin doğruluğunu bir kez daha gösterdi, öte yandan, burada Çin'deki kültür devriminin yeniden ortaya koyduğu, zamanında Lenin'i meşgul etmiş olan, önemli bir sorunun sözkonusu olduğu üzerinde durmak gereksiz.

Fakat bu *Devletin İdeolojik aygıtları* görüşünün temel varsayımları üzerinde durmak gerekecektir. Yalnızca Gramsci'nin bu

¹ Ordine Nuovo'daki metinler dışında, bkz. Lettres de prison (s. 313 ve d.) Passato e presente, s. 92 ve devamı; **Note sul Machiavelli...**, s. 88, 130; **Il Materialismo storico...** s. 204, 231, 240 ve devamı; **v.b..**

varsayımları geliştirmemiş olmasından değil, fakat özellikle bu görüşün, sınıf mücadelesi bakımından doğru yerine oturtulmaması halinde, bazı yanlış anlamalara yol açması tehlikelerinden dolayı bu konu üzerinde yeterince durulmalıdır.²

2. DEVLET AYGITLARI OLARAK İDEOLOJİK AYGITLAR

Önce, bir toplumsal formasyonda ideolojinin önemi, işlevini yerine getirişi üzerinde bazı açıklamalar yapalım. Gerçekte, ideoloji yalnız düşüncede yer almaz, ayrıca zaten kelimenin tam anlamı ile «kavramsal bir sistem» oluşturmaz. Gramsci'nin önemle belirtmiş olduğu gibi, gelenek ve göreneklere, bir toplumun bireylerinin «hayat tarzına» kadar yayılır. Böylece ideoloji, bir toplumsal formasyonun *pratiklerinde* (burjuva pratikler, proleter pratikler, küçük-burjuva pratikler) somutlaşır.

Öte yandan, ideoloji, egemen ideoloji olarak, bir toplumsal kuruluşta sınıfların temel *iktidarını* oluşturur. Egemen ideoloji toplumun bağrında bir dizi aygıtların ve kurumların içinde mad-dileşir,³ bu aygıt ve kurumlar arasında, kiliseler, (dinî aygıt), si-

² Bu konuda L. Althusser'in «İdeoloji ve Devlet'in İdeolojik Aygıtları» yazısına gönderme yapıyorum. Kanımca Althusser'in bu yazısı, biçim ciliği ve soyutlaması ile bir ölçüde hatalıdır: sınıf savaşı, hakettiği yere sahip değildir. Üstelik bu metin, daha sonra üzerinde durulması gereken bazı yanlış anlamaları içermektedir.

³ Aygıt veya kurum diyorum. Bundan böyle, yalnız **aygıt** terimini kul lanacağım. **Pouvoir politique et Classes Sociales** adlı kitabımda kuru mu, yapıdan ayırarak, şöyle tanımlamıştım: «toplumca değerlendirilmiş kurallar ve normlar sistemi» (s. 123, not 22). Bu «kurumsalıcı» sorun salı teşhir etmek için yapmıştır. Bu tanım, **aygıt** terimi (bu terimi ku ruma eşanlamlı olarak kullanıyordum) için de geçerlidir. Bu tanım; kurum veya aygıtların işleyişinde siyasal baskının (toplumsal olarak değerlendirilmiştir) ve ideolojinin (kural ve normlar) müdahalelerini ortaya çıkarır. Kanımca, artık kurum terimini bir kenara bırakabiliriz: en azından bugün için, aygıt terimine ne katkıda bulunabileceğini göre miyorum. Bu konularda bkz. D. Vidal, «**Institution on rapports sociaux**»,

yasal partiler (siyasal aygıt), sendikalar (sendikalar aygıtı), okullar ve üniversiteler (öğretim aygıtı), «haber alma araçları» (gazeteler, radyo, sinema, t.v., kısacası enformasyon aygıtı), «kültürel» olan (yayın), belli bir görünüm altında aile v.b. sayılabilir. Bunlar Devlet'in ideolojik aygıtlarıdır.⁴

Bu aygıtlar, görelî olarak Devlet'in «baskı» aygıtından ayrıdır, ana görünümü örgütlü fizik baskı olan ve rolünü bu görünüm altında, Devlet'in yasal tekeli altında yerine getiren aygıt dar anlamda Devlet aygıtıdır. İdeolojik aygıtların ana görünümü (çünkü burada da baskı, birçok değişik biçim altında işe karışmaktadır) ideolojik hazırlama ve ideolojik belletmedir (burada da baskının belli bir rolü olsa da). Niçin bu tür aygıtları da birer *Devlet* aygıtı olarak belirtmek gerekmektedir?

1. İdeoloji, toplumun içinde «tarafsız» bir şey değildir; *toplumda sınıf ideolojisinden başka ideoloji bulunmaz*- Egemen ideoloji olarak, ideoloji, bir toplumda muhakkak gerekli iktidar ilişkilerinden oluşmaktadır. Hattâ egemen işlevi elinde tutabilir Gene de, bu açıdan, sözkonusu durum, ideolojik aygıtların Devlet aygıtları olarak, nitelenmesine yetmez; daha ileri gitmek gerekir, bizzat siyasal egemenliğin kendisi, tek başına fizik baskı yoluyla gerçekleştirilemez, fakat ideolojinin kesin ve dolaysız olarak devreye girmesini gerektirir. Egemen ideoloji, ideolojik aygıtların varoluş biçimi altında, bizzat siyasal iktidarın ifadesini, dayanağım ve yoğunlaşma yerini oluşturan Devlet sistemi içinde dolaysız olarak bu anlamda vardır;

2. Şu halde Marksist Devlet tanımına baş vurmamak gerekir. Devlet, bir sınıf Devleti olan Devlet, Marksizmin klasiklerine göre, yalnız fizik baskı «gücünü» elinde tutması ile değil, fakat en başta toplumsal ve siyasal işleviyle tanımlanır. Sınıf Devleti işlevi, bir toplumsal formasyonun birlik ve beraberliğinin sağlanması, üretim koşullarının ve dolayısıyla üretimin toplumsal koşullarının

Atelier, sayı 3; C. Raguin, «Le Droit naissant et les luttes du pouvoir», **Sociologie de travail**, sayı 1, 1970; M. Castells, **Vere une theorie sociologique de la planification urbaine, a.g.e.**, s. 4, 1969. Ayrıca, Bourdieu ve Passeron'un **La Reproduction** adlı eserinde önemli bir analiz bulunmaktadır.

⁴ Böylece eski formüllerimizi şimdi kesinleştirebiliriz: dar anlamıyla, parti, sendika, okulun kendisi aygıt değildir, fakat siyasal, sendikal, eğitimsel aygıtların kollarıdır.

yeniden üretiminin sağlanması olan merkezi kettedir. Sınıf Devleti, bir sınıf mücadelesi sisteminde, siyasal sınıf egemenliğinin güvencesidir. İdeolojik aygıtların gördüğü işlev işte tam buradadır. Genellikle egemen ideoloji, toplumsal formasyonun «harcını» oluşturur;

3. Dar anlamda Devlet aygıtı, bir toplumsal formasyonda ideolojik aygıtların varoluş ve işleyiş koşulunu oluşturur. Hernekadar baskı aygıtı bunların işleyişine doğrudan doğruya karışmazsa da, bunların gerisinde sürekli hazırır.

3. BASKICI DEVLET AYGITININ KOLLARI VE İDEOLOJİK DEVLET AYGITLARININ ÖZELLİKLERİ

Burada, tamamlayıcı açıklamalara gerek var: 1. Devlet aygıtlarının işlevini ya baskı *ana görünümü* altında ya da ideoloji *ana görünümü* altında gerçekleştirdikleri belirtildi. Fakat şunu belirtmek gerek, bu hiçbir zaman, Devlet'in yalnızca baskıcı veya ideolojik «işleve» sahip olduğu anlamına gelmez. Üretim tarzlarına ve bunların aşamalarına göre, bir toplumsal formasyonun saflarına ve dönemlerine göre, Devlet bizzat, «doğrudan iktisadi işlev» diyebileceğimiz işlevi de üstlenebilir Böylece, bu «iktisadi» işlev doğrudan gerçekleşir. Devlet, üretimin toplumsal koşullarının yeniden üretimi ile sınırlı kalmaz, fakat üretim döngüsünün de yeniden üretiminde bizzat müdahalede bulunur. Örneğin Lenin'in, ispatlayarak belirttiği gibi Devlet'in «iktisadın ayrıntılarına kadar», hattâ sermayenin yeniden üretimi döngüsüne de müdahale ettiği (ayrıca belirli bazı müdahaleci kapitalist Devlet biçimi durumları böyle olmuştur. Devlet'in bu iktisadi işlevi hem baskı aygıtınca (idare, hükümet), hem de ideolojik aygıtlarla (sendikalar), yerine getirilebilir.

Bununla birlikte burada önemli olan budur: Devletin bu iktisadi işlevi sürekli siyasal rolü ile başbaşa gitmektedir. Başka bir deyişle, öbür işlevine göre egemen işlev durumunu da alabilirler, Devlet'in bu iktisadi işlevi ya baskı ya da ideoloji ana görünümü altında uygulanır.⁵

⁵ **Pouvoir politique et Classes sociales, s. 50 ve devamı. Althusser**

2. Yeri gelen başka bir açıklama: Aygıt kavramı, yalnız Devlet aygıtlarıyla sınırlanamaz. Başka bir deyişle «aygıt» ve «Devlet» kavramları aynı boyutta ve aynı alanda olmayan kavramlardır. Örneğin işletme yalnızca bir üretim birimi değildir. Onun aynı şekilde üretimin toplumsal koşullarının yeniden üretimi rolü vardır, ideoloji burada da müdahale eder, siyasal ilişkileri burada da vardır. Üretim ilişkileri sınırında «işletme» toplumsal üretim ilişkilerini, siyasal toplumsal ilişkiler ve ideolojik toplumsal ilişkilerle birlikte kristalleştirir. Devrimci pratik, «İşçi Konseyleri» ve «Sovyetler» ile bunun deneyini yaşamıştır (Gramsci, bunun tamamen farkında idi).

Buna karşılık «iktisadi aygıt» konusunda, Devlet'in burada «düzeni» sağlayıcı olarak müdahale etmesine rağmen, Devletin iktisadi aygıtlarından söz edilemez: bir yandan, Marksist Devlet tanımının temel rolü, siyasal sınıf egemenliğini kurula bağlayıp düzenleyerek, sınıflara bölünmüş bir toplumsal formasyonun birlik ve beraberliğinin sağlanması olan aygıtların tanımının doğrudan doğruya iktisadi aygıta uygulanmaması yüzünden, öte yan-

tarafından Devlet aygıtlarının bu iktisadi işlevi çok gözardı edilmiştir. Hatta teorik olarak tamamen unutulmuştur. Gerçekten de, Althusser, tartışılır bir şekilde şöyle bir ayırma bulur: a) üretim araçlarının yeniden-üretimi (buna sermayenin dolaşımı ve artık-değer'in gerçekleşmesini de katar); b) emek-gücünün yeniden-üretimi; c) «üretim ilişkilerinin» yeniden-üretimi, ama bu kez üretimin toplumsal koşullarının yeniden-üretimi anlamında. Althusser için bu son alan, Devlet aygıtlarının tek müdahale alanı olarak ele alınmaktadır: «Devlet'in baskıcı işlevi, temel olarak, üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesinin siyasal koşullarını zorla sağlamaktır,» ve ayrıca; «Devlet'in ideolojik aygıtları üretim ilişkilerinin kendisinin yeniden-üretimini sağlarlar ve egemen ideolojinin işlevi burada tüm ağırlığıyla vardır.» (s. 17) Neredeyse Devlet'in tek işlevi baskı veya ideolojidir! Althusser'in belirttiği tek ayrıcalık okuldur; o da emek-gücünün yeniden-üretimi yüzünden (yukarıdaki 'b' şıkkı). Ancak, emek-gücünün bu yeniden-üretimi konusunda bile, Althusser, aileden söz ederken kendiyse, söylemeden çelişkiye düşmektedir: «Açıkça aile, Devlet'in (ideolojik) aygıtı işlevinden başka işlevleri de yerine getirmektedir. Emek gücünün yeniden-üretimine müdahale eder...» (a.g.e., s. 13, not 8) Bu, ideoloji + baskı = Devlet kavramıyla, Lenin'in tekeli kapitalizm ve emperyalizm analizlerini anlamaya imkân olmadığını belirtmeye gerek yok.

dan, «üretim birimleri» olmaları bakımından ve bir sınıf sömürüsü sisteminde iktisadi aygıtın halk kitlesi açısından başlıca rolünün sömürü olmasından dolayı Devletin ekonomik aygıtlarından söz edilemez. Sömürücü sınıf «otorite» veya «despotizmi» doğrudan doğruya sömürü ile belirlemektedir. Oysa Devlet aygıtları (en azından ana işlevi olarak) artık değer doğrudan ele geçirilmesi anlamında sömürü işlevi görmezler.⁶

Sosyalist devrim sorununa gelindiğinde, bundan önemli sonuçlar doğmaktadır.

Gerçekten Marksizmin klasikleri, bir sosyalist devrimin yalnızca Devlet iktidarının değişmesini ifade etmediğini, baskıcı Devlet aygıtını da «parçalama» gerektiğini açıkça belirtmişlerdir. Bu tezin aslında yalnızca Devlet, yani Devletin baskı aygıtı ve ideolojik aygıtları konusunu ele almadığı öne sürülebilir. Bu tezi Devletin ideolojik aygıtlarına doğru yaymak yetmez. Aslında bu tez, iktisadi aygıt dahil, «aygıtların» bütününe ilgilendirir. Lenin'in görüşü her zaman tıpatıp böyle olmuştur.

Fakat buna karşılık, Devlet aygıtları ve iktisadi aygıt arasındaki ayırım, temel bir ayırım olarak kalmaktadır. Devlet aygıtlarının ve iktisadi aygıtın aynı zamanda ve aynı biçimde parçalanma-mayacağı açıktır. Aynı şey, bir yandan Devletin baskı aygıtı ile öbür taraftan Devletin ideolojik aygıtları arasındaki ayırım için de geçerlidir. Bunlar da aynı zamanda veya aynı şekilde «parçalanamazlar». Fakat, bu konuda bir taraftan Devletin aygıtları (baskıcı ve ideolojik), öte yanda iktisadi aygıt arasındaki ayırım bir başka yapıdadır: özellikle, «üretim birimleri» olarak iktisadi aygıtta, Mars'ın «üretim teknik temeli» olarak ifade etmiş olduğu bir nüveye raslanamaz ve aynı nüvenin Devlet aygıtlarında bulunmaması oldukça özel sorunlar çıkarır.

⁶ Burada, Althusser'in aygıt kavramını sırf Devlet aygıtlarına uygulayıp (a.g.e., s. 13, n. 8), «üretim birimlerine» uygulamamasıyla yanlış yola girdiğini belirtmek gerek. Bettelheim «iktisadi aygıt» terimini kullanmakta bütünüyle haklı: Sweezy ve Bettelheim, **Letres sur quel-ques problemes actuels du socialisme**, 1970, s. 61 (Sosyalizmin güncel sorunları üzerine mektuplar). Buna karşılık, Bettelheim, Devlet'in ideolojik aygıtları terimi yerine, ideolojik aygıtlar terimini kullanıyor. Buna göre, aygıt terimini iktisadi aygıt karşılığı kullanıma, Devlet'in ideolojik aygıtları terimi daha önem kazanıyor: yoksa, ideolojik aygıtla iktisadi aygıt arasındaki ayrılık ve böylece «üstyapıyla» «temel» arasındaki ayrılık karışabilir.

3. Devlet'in ideolojik aygıtlarının çoğu kez «özel» bir nitelik sunmaları, yani resmen *Devlet* aygıtı olarak tanınmalarına şaşırmamak gerekir. Aslında «özel» ve «kamu» arasındaki ayırım tamamen hukuki bir ayırımdır. «Sivil toplum» ve «Devlet» arasında bir sınır ayırımı, yani Devletin kurulduğu alanın sınırının ayırımı olarak özel ve kamu arasında, «hukuk öncesi» ontolojik görüşümde bir ayırım yapan belirli bir anlayışın tersine, bu ayırımın aslında hukuk tarafından oluşturulduğunu görmek gerekir: bu ayırımın hukuki anlamı dışında bir anlamı yoktur.⁷ Şu halde bu özel-kamu ayırımı, Devletin ideolojik aygıtları sorununun temelinde hiçbir şeyi değiştirmemektedir. Gramsci, «alışlagelmiş olarak özel sayılan kurumlan» Devlete bağlı olarak düşündüğünde bu konuyu tamamen anlamıştı.

Fakat bu Devletin ideolojik aygıtlarının «kamu» veya «özel» nitelikte oluşunun önemi yoktur, veya böyle olması bir raslantı sonucudur demek değildir. Tam tersine bu nitelik Devlet tarzı ve biçimlerine göre farklı işleyiş biçimleri ifade eder. Öte yandan bu aygıtların alışlagelmiş olarak «özel» sayılan niteliği, çoğu kez bunların kendi aralarında ve Devlet aygıtına göre *görelî özelliklerini* kapsamaktadır.

4. Böylece sorunun özüne gelinmektedir. Devletin bir çok ideolojik aygıtından söz edildiği halde, dar anlamda ve *tekil* olarak Devlet aygıtından söz edilebilir.

Gerçekte, Devlet aygıtının, dar anlamda hiç çatlaksız yekpare bir görevden oluştuğunu düşünmek yanlış olur: bizzat Devletin baskı aygıtı ihtisaslaşmış kollar olarak ifade edilecek olan ordu, polis, idare ve benzerlerinden oluşmaktadır. Fakat Devletin ideolojik aygıtları, birbirleriyle karşılıklı ilişkilerinde, ve Devlet aygıtı ile olan ilişkilerinde, Devlet aygıtı kollarının sahip olmadığı bir *görelî özerklik biçimi* ve *derecesine* sahiptirler Devlet sisteminin ve Devlet iktidarının *öz çekirdeği* Devlet baskı aygıtı, ideolojik aygıtlardan çok daha kuvvetli ve sıkı bir iç bütünlüğe sahiptir. Bu aygıtın kollarının iç bütünlüğünün, kendi yönlerinden Devlet aygıtları sistemi bir mevcut *alt-sistem* oluşturduğu söylenebilir.

Bundan çıkan birinci sonuç, Devletin «yokedilmesinin» Devlet aygıtına ve Devletin ideolojik aygıtlarına da aynı biçimde uygulanamayacağıdır. İdeolojik aygıtlar, veya bunlardan her birini Devlet aygıtı ile aynı biçimde, ne de aynı zamanda parçalayamazlar. So-

⁷ Bu konuda, bkz. *Pouvoir politique et Classes Sociales*, s. 141.

mutta bu ideolojik aygıtlar çokluğu olarak kendini gösteren bu görelî özerkliğinin nedenleri nelerdir?

a. Devlet aygıtıyla ilişkileri bakımından çeşitli sınıf ideolojilerinin ayırt edilmesi egemen ideolojinin Devlet aygıtları olarak kurumlaşması ile geçerliliğini kaybetmez. Aslında, bu aygıtlar ideolojiyi «yaratmazlar». Bunların işlevi ideolojinin *geliştirilmesi* ve *kafalara yerleştirilmesidir*. Aygıtların sınıf mücadelesinin sonuçları olması nedeni ile ideolojide varolan bu ayırım, Marksizmin klasiklerinde sonuçları çerçevesinde kavranmıştı. Burada bu ayırım üzerinde durmayacağız. Yalnız örnek olarak Devlet iktidarını da ve Devlet aygıtlarındaki (ideolojik aygıtlar dahil) değişimlerin ötesinde, egemen ideolojinin devamlılığının ve uzun süreliliğinin dikkate değer gücünün böyle ele alındığını belirtelim.⁸

b. Bu özerklik durumu, başta ideolojik alanda sınıf mücadelelerinin temel verilerine dayanmaktadır. Bir toplumsal formasyon da yalnızca bir egemen ideoloji bulunmaz, *birbirleriyle çelişkili birçok ideoloji veya ideolojik alt sistemler* vardır. Bunlar mücadele halindeki çeşitli sınıflara ilişkindirler. Bizzat egemen ideoloji, ancak bu ideolojilere veya ideolojik alt sistemlere çok özel şekilde, baskın çıkmayı başardığında egemen ideoloji olabilmektedir. İşte bu da, Devletin ideolojik aygıtlarının desteği ile yapılmaktadır. Bu durum, sırasında bu aygıtların, oldukça yoğun ideolojik çelişkilerin netleşmiş ifadesi olmalarını doğurur. Bu durum, ideolojik aygıtlara dahil olan «ideoloji görevleri» içindeki kopmalarla ifade bulur: İdeolojik aygıtların görelî özellikleri bu nun sonucudur.

c. Devletin ideolojik aygıtlarının bu görelî özellikleri nihayet

⁸ Gerçekten de, bu aygıtlar ideolojinin **toplumsal varlık biçimlerinden** sadece biriye, bu aygıtların **varlık koşulunu** ideoloji oluşturur. İdeolojik aygıtların varlık nedeni olarak ideoloji, «kendiliğinden ideoloji» olarak ele alınabilir: bu, kapitalist üretim tarzında ve egemen sınıf için, «meta fetişizmine» bağlı ideolojidir, «İdeoloji» ve «kurum» arasındaki bu ilişki için, bkz. M. Verret, «Marx genellikle, üstyapılar, toplumsal bilinç biçimlerinin **tekabül ettiği** siyasal, hukuki v.b. **kurumlardır**, der. Tekabül etmek, benzerlik anlamına gelmez. Ve toplumsal bilinç biçimlerinin tarihî geleceğinin mekanik olarak üstyapıların geleceğini izleyeceği kesin değildir...» (*Theorie et Politique*, 1967, s. 78).

dar anlamda siyasal iktidar ilişkilerine bağlanır ve *Devlet iktidarı* içindeki önemli yalpalamalarda, ifade bulurlar.⁹

Bir kere, Devlet iktidarı genellikle egemen sınıf ve fraksiyonların ittifakından oluşur: kapitalist bir toplumdaki iktidar bloğu budur. Bu yüzden bir sınıf veya fraksiyonun hegemonyayı fiilen elinde tutmasına rağmen genellikle «iktidardaki» öteki sınıfların siyasal gücü Devlet aygıtları arasında sürtüşmelere yol açmaktadır. Gerçekte, Devlet iktidarından, yani siyasal sınıf iktidarından, ancak ve ancak Devlet aygıtlarında somutlaşması ölçüsünde söz edilebilir. Bu yüzden örneğin çeşitli sınıf ve fraksiyonların bir yanda Devletin ideolojik aygıtlarında (veya bunların bazılarında), ve öte yanda Devlet aygıtında iktidara sahip olmaları mümkündür. Bunun en güzel örneği, feodalizmden kapitalizme geçiş sıra-

⁹ Kanımca, Althusser'in önerdiği Devlet'in ideolojik aygıtları yorumlamasının en tartışılır yönü burası. Bu aygıtların «görelî özerkliği» belirtmesine rağmen, bunu sadece betimsel bir şekilde yapıyor. Buna karşılık (s. 17 ve devamı), bunların «birliği» üzerinde ısrarla duruyor ve şu düşüncüyü izliyor: a) bunların «birliği» egemen ideoloji dolay-sıyladır; b) Egemen ideoloji, «Devlet iktidarını elinde tutan egemen sınıfın ideolojisidir». Sonuçta, ideolojik aygıtların «birliği» soyut olarak ve salt «ideoloji» yoluyla, Devlet iktidarının birliğine indirgenir. Oysa bu analiz, somut bir şekilde **sınıf savaşı**nı dikkate almadığı için biçimsel ve soyut kalır: a) bir toplumsal formasyonda, çelişkili ve birbirine ters birçok sınıf ideolojisi olduğunu dikkate almaz; Althusser, «egemen ideolojiden» ideolojik aygıtların «birliği» olarak söz ederken, aynı «egemen ideolojiden» «genel olarak ideoloji mekanizması» dediği şeyi onlar gibi gözükmemektedir, b) Devlet iktidarı içindeki çeşitli farklılıkları gözönüne almaz gözükmemektedir. Gerçekte, Oin kültür devriminin öğrettiği ve Lenin'in çok iyi hissettiği şey, Devlet'in ideolojik aygıtları içindeki iktidar ilişkilerinin Devlet iktidarının sınıf yapısına dolaysız olarak bağlanmadığı ve salt bu iktidar tarafından belirlenmediğidir. Bu aygıtların değişimi, ancak onları ilgilendiren bir «devrimleştir-meyle» olabilir. Devlet iktidarı (onun sınıf yapısı) Devlet'in ideolojik aygıtlarına, iktidardaki sınıf veya sınıflara göre değişen sınırlar koyar, ideolojik aygıtları «birliğini» belirleyen bu sınırlar, hiçbir zaman sınıf «egemen ideolojinin» sonucu değildirler ve özellikle Devlet aygıtı (baskısı) içindeki Devlet iktidarının sonucudurlar. Eğer bu konuların altını açıkça çizmezsek, bugünkü reformizm tarafından yapılan Gramsci'nin «resmî» yorumuna düşeriz.

sında burjuvazi-toprak aristokrasisi ittifakı koşullarında, burjuvazinin iktidar alanı Devlet aygıtı olduğu halde, aristokrasinin iktidar alanı çoğu kez kilise olmuştur.

Önemle belirtilmesi gereken konu bu iktidar farklılıklarının en başta bizzat Devletin ideolojik aygıtları arasında veya bunlarla Devlet aygıtı arasında ortaya çıktığıdır. Gerçekte bir alt-sis-tem olarak bütünlüğüne rağmen, benzer uyumsuzluklar bizzat dar anlamda Devlet aygıtı içinde de oluşabilir. Ordu, idare, veya yüksek memurlar bazen iktidar bloğunun farklı sınıf veya fraksiyonlarının iktidarının imtiyazlı dayanaklarını oluşturabilirler. Bunu faşistleşme süreci örneğinde göreceğiz.

Fakat, Devletin baskı aygıtı, Devlet'in özünü oluşturduğundan egemen sınıf veya fraksiyon genellikle bu aygıtta iktidarı elinde tutmaktadır. Bu aygıtın iç bütünlüğü —«merkeziliği»—, hegemonyacı olmayan sınıf veya fraksiyonların bu aygıtın belirli olmayan kollarında iktidarı ellerinde tutmaları halinde, aygıtın iç örgütlenmesini doğrudan doğruya ve Devlet biçimlerine göre, egemen sınıf veya fraksiyonun elde tuttuğu kolun egemenliği altında gerçekleştirmektedir. İşte tam bu anlamda iktidarda çeşitli sınıf ve fraksiyonların bulunması halinde Devlet aygıtının içinde, Devlet iktidarının somut bütünlüğünden (pay-laşılmışlığından) değil) söz edilebilir.

Devlet'in ideolojik aygıtları için durum değişiktir. Bunlar, egemen olmayan sınıf ve fraksiyonların iktidarının yoğunlaşmasına en yakın olan aygıtları oluşturmaktadırlar. Böylece bu aygıtlar, sözkonusu sınıfların hem ayrıcalıklı sığınakları hem de en mükemmel yağma alanlarıdır. Hattâ egemen sınıfın müttefikleri olmayıp, tersine bu sınıflara karşı radikal bir mücadele içinde olan öteki sınıf ve fraksiyonların iktidarına da dayanak oluşturabilir bu aygıtlar.

Böylece, bu aygıtlar, çoğu kez ya eski bir sınıf iktidarının son dayanaklarını —*toprak aristokrasisi için kilisede olduğu gibi*— veya yeni bir sınıf iktidarının ilk *müstahkem mevki*lerini —Fransız devriminden önce burjuvazi için okulların ve yayının durumunda olduğu gibi— oluştururlar.¹⁰

¹⁰ Bu aygıtlar, tarihî bir devamlılık içinde aynı sınıf için, bu iki işlevi birlikte de görebilirler. Artık, biliyoruz ki, sosyalist bir devrimde, burjuvazi Devlet'in baskıcı aygıtından uzaklaştırıldığında, burjuva biçimler altında korunulan ideolojik aygıtlara sığınabilir ve bunları Devlet iktidarını yeniden ele geçirmek için kullanabilir.

Son olarak ve özellikle, halk kitlelerinin mücadelesi, bu ideolojik aygıtların içine girmez, bu çok açıktır; fakat çoğu kez özellikle mücadelenin yöneldiği aygıtlar, örneğin sendikalar, sosyal demokrat tipte partiler vb. üzerinde ayrıcalıklı bir şekilde etkili olur. Kısacası, bir yanda Devlet aygıtı, öbür yanda Devlet'in ideolojik aygıtları arasında ve sınıf mücadelesine bağlı bu sınıf iktidarı «oyunu», Devlet'in ideolojik aygıtlarının görece özerkliğinin hem temel nedeni, hem de sonucu olarak ortaya çıkar.

5) Nihayet, burada da belirtmekle yetineceğimiz son bir nokta Devlet'in ideolojik aygıtları sisteminden yalnız devrimci ve sınıf mücadelesi örgütleri kaçabilirler. Bu sorun Marksist-Le-ninist *Örgüt* teorisini ortaya çıkarmaktadır: kısaca hatırlanırsa, bu teorisinin özünü oluşturan ana sorun, bu örgütlerin Devlet'in ideolojik aygıtları mengenesini kırarak, pratikte, bunları bu aygıtlar sistemine iten sürekli kaymalardan korunarak görevlerini nasıl yerine getirebilecekleri sorunudur.

BÖLÜM II *Olağanüstü Devlet Biçimi ve Faşist Devlet: Devlet Tipi, Devlet Biçimi ve Rejim Biçimi*

Önceki analizlerin dışında, bazı verileri hatırlayarak faşist Devlet sorununu ortaya koyabiliriz.

A) Faşist Devlet, *kapitalist Devlet tipine* ait olan bir Devlet biçimidir. Bu anlamda ve bu konuda tüm yazılmış olanların tersine, bu faşist Devlet kapitalist Devlet tipine özgü çizgileri taşır.

B) Siyasal bir bunalıma tekabül etmesi nedeniyle, faşist Devlet *özgül Devlet biçimi*, *olağanüstü Devlet biçimidir*. Bu anlamda;

1. Aynı öznel aşamayla (emperyalist aşama) nitelenmiş olmalarına rağmen, benzer bunalımlar göstermeyen öteki toplumsal formasyonların Devlet biçiminden *ayrılıklar* gösterir.

2. Yukarıda sözü edilen Devlet biçimiyle, aynı aşamada bulunması nedeniyle *ortak hareketleri* vardır: bunalımla mücadele ederken, aynı zamanda bu özel evrede kendisine düşen işleri de görmek zorundadır;

C) Faşist Devlet aynı zamanda özgül bir *rejim biçimi* oluşturur. Bu anlamda:

1. Kapitalist bir formasyonun ortak *karakterdeki* siyasal bir bunalıma tekabül ettiği ölçüde askerî diktatörlük, bonapartizm gibi kapitalist Devlet'in olağanüstü Devlet biçimine, kendisi gibi dahil öteki rejim biçimleriyle *ortak hareketler* sunar.

2. Bu rejim biçimleriyle, özgül bir sınıf ilişkisi ve siyasal bunalıma tekabül ettiği ölçüde *ayrılıklar* gösterir. Ayrılıklar aynı zamanda bu biçimlerin ortaya çıktığı dönemlere de bağlıdır. Bu sorunların bütünü, *siyasal bunalım* incelenirken, en başta ortaya konmuştu.¹

Faşist Devlet'in incelenmesine girmeden önce, onu Devlet biçimi ve rejim biçimi olarak örgütletiren *doğru ölçütler* hakkında iki kelime söylemek gerekli. Bu iki siyasal alanın ayırımı ve

¹ Bkz. yukarıda, «siyasal bunalım: Faşizm ve Olağanüstü Devlet».

ilişkilerinden çıkarılan bu ayırt edici ölçütlere analitik biçimde tekrardan dönmeyeceğiz.² Yalnız kapitalist Devlet biçimlerinin ayırdedici etmenleri şunlar: a) Kapitalist üretim tarzının belli bir evresinde ideoloji, iktisat ve politikanın ilişkileri; b) Kapitalist formasyonlarda buna bağlı dönemlerde sınıf savaşının genel karakterleri, bu durumda siyasal bunalımın genel karakterleri — olağanüstü Devlet biçimi, rejim biçimlerinin ayırd edici etmenleri— belirli bir konjonktürde siyasal sınıf savaşının somut koşullarıdır; bu durumda, faşizmlerin tekabül ettiği özgül siyasal bunalım. Bu etmenler, kapitalist bir Devlet içinde, özenle dizilmiş bir ölçüt dizisi arasında ifade bulurlar. *Devlet biçimi* için bu ölçütler şunlardır:

1) Devlet'in iktisat ve genel olarak toplumsal ilişkiler üzerindeki müdahale biçimleri ve egemen sınıflara göre Devlet'in görece özerkliğinin biçimleri;

2) Devlet aygıtı ve Devlet'in ideolojik aygıtlarının işlevleri, biçimleri ve aralarındaki ilişkiler, bu da hukuk değişikliklerine tekabül eder ve işte bu biçim ilişkileri düzenler,

3) Bizzat Devlet aygıtının içinde kolların genel ilişkileri, bu da, kapitalist Devlet'te, yasama-yürütme ilişkisine tekabül eder;

4) Devlet'in ideolojik aygıtlarının içindeki genel ilişkiler, siyasal sahnenin alanını kaplayan *rejim biçimlerine* gelince, bu ölçütler şunlardır:

1) Bir Devlet biçimi genel karakterlerini sunmalarının *derecesi*,

2) Bu karakterlerin aldığı özel biçimler, çeşitli Devlet aygıtı kollarının kendi aralarındaki, çeşitli Devlet'in ideolojik aygıtlarının kendi aralarındaki ve bunlardan birinin egemenliği altında bu her ikisinin kendi aralarındaki somut ilişkiler, özellikle, siyasal partilerin ve sınıfsal partizan temsilci rolleri burada temeldir.

Bu ölçütler, Devlet biçimine bağlı *olağanüstü siyasal rejimler* ve olağanüstü Devlet biçimi için de geçerlidir. Dolayısıyla analize ilk önce, bu Devlet biçimini ve teorisini genel olarak çizecek, kapitalist Devlet'in olağanüstü Devlet biçimini ilgilendiren bir dizi önermeyle başlayacağız. Öbür olağanüstü rejimlerde (bo-napartizm, askerî diktatörlük) olduğu gibi Faşist Devlet biçimi, bu Devlet biçimine bağlı olarak, onun temel karakterlerini sunar.

² Bu konuda, bkz. **Pouvoir Politique et Classes sociales**, s. 152 ve devamı, 165 ve devamı, 322-350.

BÖLÜM III *Olağanüstü Devlet Biçimleri Üzerine Genel Açıklamalar.*

1. DEVLETİN MÜDAHALE BİÇİMLERİ

Kapitalist bir Devlet'in olağanüstü Devlet biçimi, her zaman *kapitalist* Devlet tipi ile ilgilidir. Bu yalnız Devlet iktidarı konusunda değil, fakat bunun kurumsal biçimleri bakımından da böyledir. Dolayısıyla bu durum olağanüstü kapitalist Devlet olarak, Faşist Devlet için de geçerlidir. Bu sonuncusunda özellikle, kapitalist Devlet tipinin ayırdedici özellikleri gözlenir. Bunlar bir taraftan iktisat ve politikanın birbirinden görece ayrılması, öbür taraftan egemen sınıf ve fraksiyonlar karşısında Devlet'in görece özerkliği gibi özelliklerdir.

Olağanüstü Devlet biçimi, bu Devlet'in tekabül ettiği dönem ve bunalım bakımından, genel olarak üretici güçlerin sosyalizasyonu karşısında, sistemi uyarlamak amacıyla iktisada karakteristik bir şekilde müdahalede bulunur. Faşist Devlet'in iktisadî alana müdahalesi çok önemlidir.¹ Bu açıdan Faşist Devlet, siyasal bunalımla karşılaşmayan toplumsal formasyonların müdahaleci devlet biçimi (tekelci kapitalizm) ile ortak noktalar sunar. Bir Devlet biçimi olarak Faşist Devleti ayırd eden müdahalenin derecesinden çok, bu müdahalenin yapılış biçimleridir.

Egemen sınıf ve fraksiyonlar karşısında, olağanüstü Devlet biçiminin görece özerkliği sorununa da gelince, siyasal bunalım ve bu bunalımın tekabül ettiği güçler ilişkisinin sonucu olarak, bu özerklik özellikle önemli niteliktedir. Bu görece, iktidar bloğu ilişkilerini ve hegemonyayı bunalım koşullarında yeniden düzenlemek için olağanüstü Devlet gereklidir. Bu bunalım içinde des-

¹ Bu konuya ayrıntılı olarak girmemenin nedeni, Bettelheim'in yukarıda belirtilen kitabında, bu konuyu ayrıntılarıyla incelemiş olmasıdır.

tek-sınıflar çoğu kez birer toplumsal güç işlevi görmektedirler. Faşist Devlet'in görece özerkliğinin nedenleri ve işleyişini daha önce gösterdik. Bu özerklik, başka belli olağanüstü rejim biçimlerinde, siyasal bunalımın özel türlerini niteleyen güçler dengesine —normal veya yok olmaya giden— dayanabilir (Örneğin bo-nopartizm).

2. BASKI AYGITI VE İDEOLOJİK AYGITLAR ARASINDAKİ İLİŞKİLERDE DEĞİŞMELER

Olağanüstü Devlet biçimi, Devlet aygıtları bütünü —devlet sisteminin— yeniden düzenlenmesine tekabül edip, Devlet'in ideolojik aygıtlarında ve bunların Devlet aygıtı ile olan ilişkilerinde radikal değişimlere yol açar: Faşist Devlet bu bakımdan özellikle karakteristik bir örnek oluşturmaktadır.

Burada, son derece önemli olan bir öge sözkonusudur ve «totalitarizm» yazarlarının bundan kendi görüşlerine bir pay çıkarmaları raslantı değildir. Bu konuda ne diyorlar? ² «Bunlara göre «totaliter» Devlet —örneğin faşizm— tabiatı gereği temelde, «kurumsal çoğulcu» Devlet'ten farklıdır. Çoğulcu Devlet'de Devlet ve sivil toplum bireyleri arasında özerk kurumlar veya kuruluşlar vardır. Devlet ve birey arasındaki bu *ana organlar*, bireyin Devlet karşısındaki özerkliği olarak ölçülebilecek olan özgürlüğün güvencelerini oluştururlar. Bu «özerk» ve «bağımsız» kurumlar, partiler, sendikalar, kültürel kurumlar, kilise ve hattâ çeşitli yerel sportif derneklerden oluşur. Bu günkü modern biçimleri altındaki bu ideolojiler, çok daha öncelere, bizzat Veblen ve Durk-heim'a kadar giderler. Bu ideolojiler, H. Arendt'den sonra, «kitle toplumu» konusundaki çeşitli bilimsel benzetmelerle totaliter olguya doğru eğilim ve bu «kitle toplumlarında» Devlet ve toplumsal «atomlar» arasında, bu ara organların yokluğu arasında bağlantı kurmaları ile devam ederler.

² Özellikle, H. Arendt, **The Origins of Totalitarianism**: W. Komhauser, **The Politics of Mass Society**; C. Friedrich tarafından **Totalitarianism** içinde toplanmış metinler.

Totaliter Devlet'e gelince, hiç şüphesiz, her kurumun Devlet'e bağlanması ile toplumsal hayatın bütünü devleteleştirilmesi ile ve dolayısıyla, birey ve Devlet arasında «özerk» kurumların yokluğu ile nitelenecektir.

Burada duralım ve devletin ideolojik aygıtları konusundaki gözlemleri hatırlayalım. Devlet biçimi ne olursa olsun, bu kurumlar her zaman Devlet aygıtlarıdır. Başka bir deyişle Faşist Devlet (olağanüstü Devlet biçimi) ve kapitalist Devlet'in öteki biçimleri arasındaki farkı, birinci halde —Faşist Devlet'de bu kurumların Devlet sistemine dahil oldukları halde ikinci halde bağımsız —«özerk»— olmamalarından ileri gelmez. Aslında, totalitarizm ideologlarının açıkça övücü olan analizlerinin tersine Faşist Devlet ve kapitalist Devlet'in öbür biçimleri olmaları bakımından bir yakınlık bulunmaktadır.

Hattâ bundan başka, daha önceki bir gözlemi hatırlayarak, olağanüstü kapitalist Devlet'in ve özellikle de Faşist Devlet'in, kapitalist Devlet'in bunalım biçimlerini —dolayısıyla tamamen özgül— ifade etmeleri bakımından, kapitalist Devlet'in bu haliyle gerçek işleyişinin belirli görünümünü, belirli yönlerini de ortaya koyduğunu söyleyebiliriz.

Bu hiçbir şekilde önemli ayrılıkların varolmadığı anlamına gelmez; ayrılıklar olağanüstü Devlet biçimine bağlıdır. Bu ayrılıklar çoğunlukla hukukî düzeyde, «özel» ve «kamu» ilişkisi düzeyinde olağanüstü Devlet'in ideolojik aygıtlarına şekli bir kamu görünümü statüsü verilmesiyle ifade bulurlar.

Bu durumun gerçek anlamı nedir? Özel-kamu statüsü ayrılığı, Devlet bünyesinde, Devlet'in ideolojik aygıtlarının görece özerkliğini kapsamaktadır. Bir olağanüstü Devlet —ve özellikle de Faşist Devlet— durumunda, bu konudaki değişiklikler, bizzat Devlet bünyesinde, ideolojik aygıtların görece özerkliğinin, yani öteki Devlet biçimlerinde bu aygıtları niteleyen görece özerkliğin belirtici bir şekilde sınırlanmasını —ki bu durum ortadan kaldırılmaya kadar varabilir— ifade etmektedir. Bu, Devlet aygıtı ile, Devlet'in ideolojik aygıtları arasındaki tüm ilişkilerin değişmesi demektir.

A. Olağanüstü Devlet biçimindeki niteliksel kısıtlama, en başka, sınıflar arasındaki iktidar ilişkilerine ve bir bunalım durumunda hegemonyanın yeniden düzenlenmesine bağlıdır.

Gerçekte öbür kapitalist Devlet biçimlerinde, ideolojik aygıtların görece özerkliği, özellikle şunlara bağlıdır.

a. Hegemonyaya sahip sınıf veya fraksiyonlardan başka sı-

nif ve fraksiyonların iktidar bloğu içinde iktidarı elde tutmaları, b. Halk kitlelerinin burada özel bir şekilde, düşünce ve görüşlerini açıklamaları (partiler, sendikalar),

Olağanüstü Devlet durumunda, Devlet'in hegemonyanın yeniden düzenlenmesindeki belirleyici rolü şunları kapsar.

a. İktidarın aygıtlar arasında dağıtımının kesin bir şekilde kısıtlanması,

b. Devlet sisteminin tamamının, kendi hegemonyasını kurmaya çalışan sınıf veya fraksiyonun elde tuttuğu bir aygıt ve «kol» tarafından sıkı bir şekilde denetlenmesi³

B. Olağanüstü Devlet durumunda, ideolojik aygıtların görelî özerkliğinin belirleyici bir şekilde kısıtlanması, aynı zamanda, siyasal bunalımla birlikte gelen ideolojik bunalıma ve dolayısıyla ideolojinin, müdahalesiyle halk sınıflarına karşı uygulanan baskının bir kat daha artmasına bağlıdır.

I. Gerçekte, üzerinde önemle durulması gereken birinci öge, fizik baskının rolünün gittikçe artmasının, zorunlu olarak, bu baskıyı meşrulaştıran ideolojinin özel müdahalesi ile birlikte yü-rümesidir. Hattâ daha da ileri gidebiliriz Kapitalist Devlet'in öteki biçimleri, sınıf savaşımın kritik durumlarında, tamamen hukukî «anayasal» bir kılıfla ve geniş ölçüde, fizik baskının uygulanmasına imkân sağladılar; «demokrasiler» bu ad altında kolayca kalkabilirler. Fakat, bu Devlet biçimlerinin, Devlet'in ideolojik aygıtlarının görelî özerkliği nedeniyle çoğu kez izin vermediği şey ideolojinin fizik baskıyı meşru kılacak olan, özel müdahalesinin

³ Burada, görünüşte çelişkili olan bir nitelik gözlenir. Olağanüstü Devlet, bir yandan hegemonyacı sınıf veya fraksiyon karşısında özerkliğin artması, öte yandan da Devlet'in ideolojik aygıtlarının görelî özerkliğinin sınırlanmasıyla nitelenir. Bu çelişki, Marx tarafından, Bona-partizm analizlerinde gözlemlenmiştir: hegemonyacı sınıf ve fraksiyon karşısında Devlet'in görelî özerkliği ne kadar büyükse, o kadar kendi iç «merkezleşmesi» büyüktür. Fakat bu sadece görünüşte bir çelişkidir: hegemonyacı sınıf veya fraksiyon karşısındaki bu özerklik, Devlet'in iktidar bloğunu yeniden örgütleyecek ve gücünü artıracak kendi hegemonyasını kurması için gereklidir. Fakat bu, bunalım konjonktüründe, Devlet'in ideolojik aygıtlarının görelî özerkliğinin gerçekleştirdiği iktidar «oyununun» kökten bir denetimi ve sınırlanmasını getirir. Bu Devlet'in dayandığı, o olağanüstü Devlet içindeki sınıf çelişkileri başka biçimlere bürünürler.

uygulanmasıdır. Dolayısıyla, olağanüstü Devlet biçimine başvurmak, varolan hukukî mevzuatın bu baskıyı yasakladığı zaman değil, ama ideolojinin baskıya eşlik eden müdahalesinin öteki Devlet biçimlerinin kurumsal çerçevesi içinde gerçekleştirilmediği zaman zorunlu olmaktadır.

2. Ne var ki, bu öge tek başına, olağanüstü Devlet durumunda, ideolojik aygıtların görelî özerkliğinin böyle belirleyici bir şekilde kısıtlanmasını tek başına açıklayamaz. Gerçekte, bu ideolojik müdahalenin, egemen ideolojideki bunalım durumunda zorunlu hale geldiğini unutmamak gerekir; bu durumda olağanüstü Devlet aynı zamanda egemen ideolojinin örgütlenmesinde de özel bir rol oynamak zorundadır. Söz konusu kısıtlamanın kökeninde bu iki ögenin bir araya gelmesi yatmaktadır.

Aslında, öbür Devlet biçimlerinde, ideolojik aygıtların bağrında, bu, aygıtlar yoluyla kafalara sokulan bu egemen ideolojinin «hazırlanması» egemen sınıfların *organik* ideoloji görevlileri,* ve bunları egemen sınıflarla birleştiren doğrudan temsil bağı yoluyla gerçekleşmektedir. Öte yandan her Devlet biçiminde, bizzat Devlet aygıtları, *kendi özel iç ideolojilerini*, yayarlar. Fakat si-yasal-ideolojik bir bunalıma tekabül etmeyen Devlet biçimlerinde, bu ideoloji belirli yönleri bakımından çoğunlukla egemen ideolojiden ayrılır: örneğin «bürokratik idareye», orduya, kiliseye, öğretim kurumlarına özgü birer iç ideoloji vardır. Bu durum:

a. Çeşitli ideolojilerin ve ideolojik alt sistemlerin arasında ki çelişkilerin dayanakları olması bakımından, bu aygıtlar arasındaki uyumsuzluğa,

b. Bu aygıtların bağrında bir yandan hegemonyacı sınıf ve ya fraksiyonla doğrudan temsil ilişkisi içinde hegemonyayı düzenleyen «organik ideoloji görevlileri» *toplumsal kategorileri* ve öte yanda, başka ideolojilere bağlı olanlar arasındaki çelişkilere bağlıdır.

Aygıtların kendine özgü iç ideolojisi ile egemen ideoloji arasındaki bu uyumsuzluk, Devlet iktidarıyla birleşen Devlet'in ideolojik aygıtlarının görelî özerkliğinin nedenini oluşturan ideolojik çelişkilerin ortaya çıkmasını sağlar.

Olağanüstü Devlet biçimine gelince, burada siyasal-ideolojik

⁴ «Aydın» terimini kullanırken, bu terimin alışlagelmiş kullanımının temsil ettiği ideolojik göndermeler nedeniyle dikkatli olmak gerekir. Bu nedenle, daha sınırlayıcı olan «ideoloji görevlileri» terimini kullanıyorum.

bunalım çerçevesinde, egemen sınıf veya fraksiyonun siyasal temsilcileri ile olduğu kadar, ideolojik temsilcileri ile de doğrudan bağının koptuğu görülmektedir. İşte zaten bu sırada Devlet «ay-gıtlarınca yayılan» özel iç ideoloji ile toplumdaki egemen ideoloji kesişmektedir. Başka ideolojilere bağlı olanlar dışlandığı halde, egemen sınıf veya fraksiyonun «ideoloji görevlileri» kendilerini devlet aygıtlarına özgü iç ideoloji ile özleştirirler. Bunun yanısıra, Devlet aygıtlarının tümü, egemen ideoloji ile çakışan bu iç ideolojiye tabi duruma gelirler. Bu egemen ideoloji, bizzat öbürlerine egemen durumda olan kolun veya Devlet aygıtının öz ideolojisi ile çalışmaktadır. Örneğin, toplumun ve tüm aygıtlarının militaristleştirilmesi —ordu—, toplumun ve tüm aygıtların bürokratlaştırılması —idare—, toplumun ve tüm aygıtların «din adamlarının siyasetteki etkilerinin artması» —kilise— gibi olağanüstü Devlet'in bu özel işleyişi, ideolojik hegemonyanın yeniden düzenlenmesinde gerekli yoldur. Ama bu durum, hem Devlet aygıtına göre Devlet'in ideolojik aygıtlarının görelî özerkliğinin ve hem de ideolojik aygıtların kendi aralarındaki özerkliklerinin, değişik ölçülerde belirleyici şekilde kısıtlanmasına yol açar.

Bununla birlikte, bu Faşist Devlet siyasal bunalım durumuna eş düşmeyen müdahaleci Devlet biçimiyle de ortak özellikler göstermektedir. Bu Devlet biçiminde de, içinde bulunduğu aşama nedeniyle, tekeli sermayenin siyasal egemenliği gereği, hem ideolojik aygıtların işlevinin önem kazandığı hem de bu aygıtların görelî özerkliklerinin azaldığı, görülmektedir.

3. EGEMEN KOL VEYA AYGITIN YER DEĞİŞTİRMESİ

Böylece olağanüstü Devlet biçimi bir yanda Devlet'in ideolojik aygıtları ile öte tarafta Devlet'in baskı aygıtı arasındaki özel ilişkilerle belirlenmektedir. Fakat, bu sadece dar anlamda bu Devlet biçiminin Devlet aygıtı üzerinde egemen olması demek değildir. Devlet'in ideolojik aygıtları yalnızca fizik baskının yoğunlaşması ve bunun ideolojik aygıtların Devlet aygıtına bağımlı hale gelmesine yol açmasıyla olağanüstü Devlet'in belirleneceğini savunan safça görüşün tersine, durum yukarıda anlattığımız gibidir.

Olağanüstü Devlet biçiminin örgütlenmiş fizik baskının belirleyici yoğunlaşmasının izlerini taşıdığı doğrudur. Bununla birlikte, Devlet'in bütün olarak yeniden düzenlenmesi dolayısıyla, burada önemli olan baskı aygıtı ile ideolojik aygıtlar arasındaki yeni ilişkilerdir. Bu ilişki çerçevesinde, bunlardan başka birinin veya ötekının baskın oluşu, olağanüstü Devlet'in *rejim biçimlerini* belirlemektedir. Gerçekten de bu baskınlık durumu, güçler ilişkisi ve devlet sistemi içinde sınıf iktidarının dağılımının sonucu olarak:

a. Bizzat Devlet'in baskı aygıtı ve bunun kollarından biri ta rafından sağlanabilir. Örneğin askerî diktatörlükler durumunda ordu, bonapartizm durumlarında sivil idare, yerleşik faşizm durumunda siyasi polis,

b. Bir ideolojik Devlet aygıtı tarafından sağlanabilir. Örneğin, faşizmin ilk iktidar döneminde parti, veya Avusturya da Dollfuss diktatörlüğü gibi «ruhban asker» diktatörlüklerinde ki lise.

Fakat bu konuda olağanüstü Devlet biçiminin iki temel niteliğini ayırt etmek mümkündür:

I. Kapitalist Devlet'in öteki biçimlerinde, dar anlamda Devlet aygıtı, Devlet'in ideolojik aygıtları üzerinde egemenliği çeşitli şekiller altında —açık veya gizli— elde tutmaktadır. Bu Devlet biçimlerinde, her şeyden önce basit bir aktarma işlevi gören ve ideolojik Devlet aygıtları olmaları nedeniyle, baskıcı Devlet aygıtına bağımlı kalan siyasal partilerin durumu özellikle açıktır. İdeolojinin hazırlanıp yoğunlaşma alanlarının ve taşıma kurallarının «düzenli olarak» işlediği bu Devlet biçimlerinde Devlet'in bağrında egemen işlevi etkin olarak devletin merkezî çekirdeği elinde tutmaktadır.

Marksizmin klâsiklerinin bu çekirdeğin analizine önem verişlerinin nedenlerinden biri de budur. Bir olağanüstü Devlet biçiminde:

a. İktidar bloğu içinde güç ilişkilerinin altüst olmasına ve bunalım koşullarında ideolojik aygıtları ayrıcalıklı bir alan olarak elinde tutan destekçi güçlerin çoğu kez üstlendiği toplumsal kuvvetlerin özel bir işlevine tanık olunmaktadır.

b. Yukarıda işaret edildiği gibi ideolojik hegemonyanın yeniden örgütlenmesinde Devlet'in oynadığı yeni bir işleve tanık olunmaktadır.

Böylece, olağanüstü Devlet durumlarında Devlet sisteminin

yeniden örgütlenmesi, kimi kez bir ideolojik aygıtın devlet sisteminin bütününe egemen olması *noktasına kadar varabilir*.

2. Olağanüstü Devlet durumunda, ve hattâ baskı aygıtının bir kolunun egemen durumda olduğu rejim biçimlerinde, Devlet sisteminin bütününe yeniden örgütlenmesinin ideolojik aygıtlar ve dar anlamda Devlet aygıtı arasındaki yeni ilişki çerçevesinde bazı özel sonuçlar vardır. Gerçekten Devlet aygıtı ve ideolojik aygıtlar *temel görünümüne göre* birbirinden ayırıldı-mektedir, birincisi baskıcı, ikincisi ideolojik görünümde-dir.

Olağanüstü Devlet durumunda:

a. Devlet sisteminin yeniden örgütlenmesiyle bir kolun ve ya bir aygıtın temel görünümünün değiştirilmesine kadar vara bilir; örneğin belirli bazı askerî diktatörlük ya da bonapartizm durumlarında gerek ordunun, gerekse idarenin temel görünümü, ideolojik hale getirilmektedir, veya belli bir süre faşizm, siyasi polis konusunda aynı şeyi uygulamıştır. Şu halde burada, aygıt ların içinde gerçek *yer değiştirmelere* rastlanabilecektir.

b. Hattâ, baskı aygıtının bir kolunun egemen durumda ol duğunda bir olağanüstü Devlet'de bu kolun temel görünümünün değişmesine kadar gitmese bile, bu egemenlik sürekli «ikinci de recedeki» ideolojik yönünün önem kazanması ile birlikte yürür.⁵

⁵ Komintern, **Devlet aygıtlarından** söz ettiği zaman, genel olarak yalnız artan «fiziksel baskıyı», yani yalnız «açık terörizmi» gözönüne almaktadır (Dimitrov). Böylece, faşizm, öncelikle aygıtlar düzeyinde **olumsuz** olarak tanımlanır: artık eskisi gibi değil, çünkü daha fazla baskı var. Dimitrov bu konuda Stalin'den alıntı yapar: «burjuvazi, artık eski parlamentarizm ve burjuva demokrasisi yollarıyla iktidarını sürdürme-memeKedir; bu onu, terörist hükümet yöntemlerini kullanmaya zorlar». Komintern'in sürekli olarak faşizmin **ideolojik işlevi** üzerinde durduğu doğrudur. C. Zetkin faşizmi salt «baskı» olarak özgüleştirenlerin sosyal-demokratlar olduğunu belirtir. Ancak ilginç olanı, Komintern'in faşizmin ideolojik işlevi üzerinde durduğu durumlarda bile, analizini çok ender olarak ideolojik aygıtların somut bir incelemesiyle birlikte yürüt-mesidir. Özellikle Kilise'nin işlevi üzerine (en azından resmi metinlerde) gözlemleri yok gibidir. Dikkatleri o zaman çeken tek şey, bu aygıtların «üyelerinin» faşizm karşısındaki «tavırlarıdır».

4. HUKUK? SİSTEMDE DEĞİŞİKLİKLER: HUKUKÎ DÜZENLEME VE SINIRLARI

Olağanüstü Devlet, hukukî sistemde niteliksel bir değişiklik ile belirlenir. Bu değişiklik çoğu kez «hukuk» Devleti» ile «polis Devleti» arasında ayırım konusu yapılmaktadır.

Fakat, özellikle faşist Devlet konusunda önemli ayırımlar yapmak gerekir, çünkü bu konudaki yaygın analiz çizgisi, çoğu kez faşist Devleti —veya «totaliter Devleti»— «Liberal Devlet'in» karşısına çıkarmaktadır. Liberal Devlet'in rekabetçi kapitalizm aşamasına denk bir Devlet biçiminden başka bir şey olmaması nedeniyle karşılaştırma kesinlikle yanlıştır. Ortaya konulması gereken şey şudur.

a. Bu açıdan olağanüstü Devletle kapitalist Devlet'in öteki biçimleri, gerek liberal Devlet biçimi gerekse siyasal bunalımlara denk düşmeyen müdahaleci Devlet biçimi arasındaki farklılık: bu nun için olağanüstü Devlet biçimi dışında, kapitalist Devlet'in tüm öteki biçimlerini belirleyen hukukî sistemin ortak niteliklerini gös termek gerekir.

b. Hukukî sistemde kapitalizmin farklı aşamalarına ilişkin Liberal Devlet biçimi ile müdahaleci Devlet biçimi arasındaki fark lılığı gösteren önemli değişikliklerin bütünü ortaya konmalıdır. Bu açıdan, Faşist Devlet, kendisi ile aynı aşamaya ait olan mü dahaleci Devlet biçimi ile ortak nitelikler sunmaktadır.

Konunun çok geniş olması nedeniyle zorunlu olarak şematik kalmak durumundayız. İlk olarak, en başta hukukun ikili işlevini belirtmek gerekir. Marksizmin klâsikleri (örneğin *Gotha Programının Eleştirisinde* Marx) bu işlevi «hukuk» ve «devlet» arasındaki görelî ayırım olarak bilinçli bir biçimde ortaya koymuştur.

Bir yandan hukukî sistem, varolan mülkiyet ve mübadele ilişkilerini onaylamakta ve kendine özgü biçimleri çerçevesinde, üretim koşullarının yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Öte yandan, doğrudan doğruya siyasal bir işlev görmektedir. Bu sonuncu ilişki dolayısıyla, genel olarak olağanüstü Devlet'in ve özel olarak Faşist Devlet'in analizinde hukukun önemi büyüktür. Böylece, kapitalist hukuk sistemi, sınıf mücadelesine bağlı özel biçimler izleyerek, siyasal sınıf egemenliğini onaylayıp sürdürür. İdeolojik açıdan sınıf egemenliğini maskeleyerek, hukuk işlevini başlıca iki yoldan gerçekleştirir:

1. Hukuk, Devlet aygıtları yoluyla siyasal iktidarın uygulanmasını ve *ileriye öngörecek* bir şekilde özellikle belirlenmiş, sıkı sıkıya düzenlenmiş, soyut, biçimsel, genel *kurallar* sistemi yoluyla bu aygıtlara ulaşma biçimini *düzenler*. Çeşitli egemen sınıf ve fraksiyonlardan oluşmuş bir iktidar bloğunun karşısında, Devlet aygıtları içinde bunların ilişkilerini ve bir sınıf veya fraksiyonun ötekiler üzerindeki hegemonyasını düzenler. Böylece, hukuk Devlet'te önemli değişiklikler olmaksızın iktidar ittifakı içinde güç dengesinin değişmesine imkân sağlar. Lenin'in dediği gibi bu Devlet'in örtüsüne dokunmaksızın değişme sağlar. Şu halde hukukî sistem kendine özgü değişim kuralları öngörür; anayasanın ana işlevi budur. Hukuk, iktidarın işleyişini egemen sınıfların yönünden olduğu gibi egemenlik altında olan sınıflar açısından da düzenler. Bu sınıfların devlet iktidarına ulaşmalarının mümkün olduğu yanılımasını yaratarak, kendi kuralları çerçevesinde iktidara ulaşmamalarını sağlar. Bunlardan başka, bu sınıf hukuku, yani sınıf mücadelesinin hukuku iktidarın halk kitlelerine karşı uygulama biçimlerini de düzenler, örgütlenmiş fizik baskı, konmuş kurallara göre yapılır. Devlet aygıtı, genel olarak bizzat , kendi koyduğu kollara uyar.

2. Hukuk, Devlet iktidarının uygulanmasının, yani Devlet aygıtlarının müdahalesinin *sınırlarını*: da koyar. Bu durum burjuva yazarları tarafından, hukukun, *birey* —ve onun «öznel», doğal», «elden alınmaz» v.b. hakları— ile Devlet arasında ayırım çizgisini belirleyen işlevi olarak dile getirilmiştir. Oysa bu sınırların «özel» alan ile «kamu» arasında bir ayırım biçimi aldıkları doğrudur. Bununla birlikte bu sınırlar bir sınıf ilişkisi olan bir güç dengesini ifade etmektedirler. Bu anlamda hukukun koyduğu bu sınırlamalar, aynı zamanda sınıf egemenliğinin halk kitlelerinin mücadelesi ile sınırlanmasının da ifadeleridir.

Egemen sınıf ve fraksiyonları açısından, hukukun sınırlaması, iktidar bloğu içindeki güç dengesini dile getirir. Burada hukuk farklı sınıf ve fraksiyonların denetiminde olan çeşitli Devlet aygıtlarının her birinin müdahale sınırları olarak, iktidar bloğu içindeki güç dengesini dile getirir. Burada hukuk farklı sınıf ve fraksiyonların denetiminde olan çeşitli Devlet aygıtlarının her birinin müdahale sınırı olarak somutlaşmaktadır. İşte ünlü «üç , kuvvet» ayırımı yani yürütme, yasama, yargı ayırımı budur. Hukukî sistemin bu işleyiş biçimi, doğrudan doğruya, Devlet aygıtının adliye kolunda yansımaktadır. Bunun nedeni bu kolun, Devlet aygıtının öteki kollarından «bağımsız» olması değil, bu

kolun en başta kanunu uygulamak yoluyla, kurallara ve sınırlamalara saygı göstermesi ve «saygı gösterme» yoluyla sınıf egemenliğinin uygulanmasına araç olmasıdır.

Olağanüstü Devlet biçiminde ve çeşitli derecelerde hukukun siyasal işleyişinin biçimleri değişiktir.

1. Özlü şekilde söyleyecek olursak artık hukuk kuralları iş lemez: yönetimde keyfilik egemendir, olağanüstü Devleti nitele yen şey, yalnızca kurallarını çığnemesi değil, fakat kendi işleyiş «kurallarını» koymasındır. En başta bir *sistem* yani kendi değişim lerini önceden öngören —ve öngörmeye el veren— bir bütün ol ması anlamında kendi işleyiş «kurallarını» ortaya koymayıdır. Bu durum Faşist Devlet ve Şefin «iradesi» konularında özellikle açıktır.

Burada belli kural yoksa bunun nedeni, ancak *başka yerde* yani asıl olayın geçtiği yerde belli bir denge gösteren güç dengelerinin genellikle hukuken kurallaştırabilmesidir. Olağanüstü Devlet'in denk düştüğü siyasal bunalım, temel güçlerin kimi olan «eşitlik dengesi» durumunu yansıtmaktadır. Diğer taraftan, her siyasal bunalımda iktidar bloğu içinde hegemonya istikrarsızlığı ve güçler dengesinin değişken karakteri gözlenir.

Bu kural eksikliğinin de nedenleri vardır: güçler dengesini ye niden düzenliyerek durumu kendi açısından kazanacak hale getirmeyi amaçlayan olağanüstü Devlet bu yönde bir müdahaleye gerekli araçlar ve mevcut güçler karşısında bir «hareket serbestisi» edinmektedir. Özellikle bizzat iktidar bloğundaki sınıf ve fraksiyonlar açısından ileriye öngörme olanağının belirleyici şekilde sınırlanması, olağanüstü Devlet'in hegemonyayı yeniden düzenleme amacıyla kazanması gereken görelî özerkliğin önemli bir *stratejik* etmenini oluşturmaktadır.

2. Hukuk artık sınır koymaz olur: işte bu anlamda, ama yalnızca bu anlamda, olağanüstü Devlet için sınırsız bir iktidar uy gulamasından söz edilebilir. Çünkü, bu Devlet biçiminde bile, he gemonyayı elinde tutan sınıf veya fraksiyonun iktidarı işçi sınıfı ve destek-sınıflarının gücü kadar, iktidar bloğunun öteki sınıf ve fraksiyonlarının gücüyle sınırlanmaktadır.

Bununla beraber, burada önemli olan konu, bu sınırlamalara! hukuken belirlenmemiş olmalarıdır. Bu artık «özel» ve «kamu» arasına ilkesel sınırlamalar koymayan bir hukuk biçimini oluşturur: herşey güçlü olarak devletin müdahale sahasına girer. Diğer taraftan bu durum biraz ileride göreceğimiz gibi, çeşitli Devlet aygıtlarının müdahale alanlarının birbirinden ayrılmasına

ve herbirinin sınırlarının silikleştirilmesine denk düşer. Bu hukuken belirlenmiş sınırların yokluğu, hegemonya istikrarsızlığı karşısında olağanüstü Devlet'in müdahalesinin özel «işleyişine», hemde halk kitlelerine artan baskı konusundaki işlevine bağlıdır.

Bütün bunların adliye örgütünün işlevi üzerinde önemli sonuçları vardır. Devlet aygıtının bu kolu egemen kol veya aygıtı dolaysız tabii duruma gelir. Bunun nedeni örgütün yalnız, söz konusu örgütün siyasal yönden istenilen şekilde arındırılması ve ele geçirilmesi değil —bu her kapitalist Devlette olan bir şeydir.— fakat hukukun değişmesidir.

Şimdi hukukî sistemin birinci görünümüne gelirsek, burada «*özel hukuk*» yoluyla hukukun işlevinin:

- Hukukî mülkiyet biçimleri altında, üretim ilişkilerini yerleştirmek,
- Sermayenin ve metallerinin dolaşımını düzenlemek —«sözleşme» ve «ticaret» hukuku—,
- Ekonomik alanda, Devlet'in müdahale biçimlerin düzene bağlamaktır.

Bu açıdan, rekabetçi kapitalizmin ve tekelleri kapitalizmin hukukî sistemleri arasında önemli ayrılıklar vardır. Oysa Liberal Devlet biçiminin «özel hukuku» ile Faşist Devlet'in özel hukuku arasında da ayrılıklar varsa bile bu ayrılıklar, temelde kapitalist formasyonların aşama farklılığından ileri gelmektedir: faşist Devlet'in olağanüstü Devlet biçimine dahil oluşundan ileri gelme bu ayrılıklar, gerçekten de bu açıdan Faşist Devlette hukuk, müdahaleci Devlet biçimindeki hukukla aynı temel özellikleri gösterir. Ayrılıklar ikinci derecedendir ve bu başta iş hukuku ile ilgilidir. Bu konuda, zamanında F. Neumann ve H. Marcuse'nin⁶ göstermiş oldukları üzere, temel olarak Weimar Cumhuriyetinin hukukunu olduğu gibi saklayan nasyonal-sosyalizmin durumu özellikle çarpıcıdır: oysa, emperyalist metropollerde tekelleri kapitalizmin dönemecini ilk kez dönen kurum hukuk olmuştur.

Hattâ şu da denilebilir: *genel olarak olağanüstü Devlet*, hu-kun, kapitalist sistemin iktisadî temellerini düzenleyen bu yönüne temelde dokunmamakta yalnızca ortaya çıktığı aşamanın 20-

⁶ F. Neumann, «Der Funktionswandel des Gesetzes im Recht der bürgerlichen Gesellschaft, **«Demokratischer und autoritärer Staat** içinde, 1967, s. 31 ve devamı; H. Marcuse, «Der Kampf gegen den Liberalismus in der totalitären Staatsauffassung, **Faschismus und Kapitalismus** içinde, **a.g.e.**, s. 39 ve devamı.

irunlu kıldığı basit değişiklikler getirmektedir. Buna başka bir ünlü örnek Louis Bonaparte'in varolan medenî kanunu muhafaza edip geliştirmekten öte bir şey yapmamasıdır.

5. OY VERME İLKESİNDE DEĞİŞİKLİKLER VE BUNLARIN ANLAMI: TEK PARTİ KONUSU

Olağanüstü Devlet biçiminin başka bir özelliği, Devlet'in ideolojik aygıtları olarak siyasal partilerle ilgili bir öge olan sınıf örgütlenmesi ve temsil tarzında değişikliklerdir.

Öteki kapitalist Devlet biçimlerinde, ideolojik koşullandırma ve ideolojik — siyasal sınıf örgütlenmesi, siyasal partilere özgül bir işlev vermekteydi. Olağanüstü Devlet biçiminde ise, bu kurumsal örgütlenme alanları ve bu siyasal kararlar işletme yolları artık kullanılmamaktadır. Olağanüstü Devlet biçiminin egemen sınıfları ve belli ölçüdeki baskı altındaki sınıflar yönünden bir partizan temsil bunalımına denk düşmesi raslantı değildir. Siyasal partilerin bu işlevi ya öteki ideolojik Devlet aygıtlarına, hattâ Devlet'in baskı kollarına doğru kaydırılmakta, ya da faşizmde olduğu gibi bu işlev özgül bir parti tarafından yerine getirilmektedir. Devlet sisteminin bütününün yeniden düzenlenmesi içinde, bu partinin çalışması, klâsik «temsili» Devlet içinde «geleneksel» partilerin çalışmalarından tamamen farklıdır. Kapitalist sistemde sınıf temsiline tipik temelini oluşturan seçim ilkesinin burada *askıya alınmasını* işte bu durum belirlemektedir. Bu askıya alma —ve olağanüstü Devlete başvurma gereği— işçi sınıfının ve halk kitlelerinin iktidarı «seçim yoluyla» ele geçirmeleri tehlikesinden ileri gelmez. Halk kitleleri yönünden seçim sistemi *temel olarak* bir ideolojik eğitime yoludur, bu bakımdan, olağanüstü Devlet'te seçim ilkesinin rafa kaldırılması, özellikle ideolojik bunalımın bir özelliği ve bunun yanısıra ideoloji aktarmakta görevli klâsik siyasal partilerin başarısızlıklarının sonucudur.

I. Gene de, iktidar bloğu açısından, seçim sistemi kapitalist Devlet'in öteki biçimlerinde siyasal partilerinin, siyasal örgütlenmenin ayrıcalık alam olmaları nedeniyle iktidar bloğunun kendi içindeki güç dengesine göre iktidarın el değiştirmesi aracı olarak

işlev görmektedir. Böylelikle, bu sistem, bu ittifakın siyasal örgütlenme gücü olarak işlev görür.

Seçim sistemi ve seçim kanunlarının değiştirilmesi buna örnektir.⁷ Burada, seçim sistemi iktidarın siyasal partiler aracılığıyla Devlet aygıtları bünyesinde iktidar bloğu içinde dağılmasını sağlamaktadır.

Bu açıdan olağanüstü Devlet'de seçim ilkesinin rafa kaldırılmasının özel bir sebebi vardır: hegemonya bunalımı, iktidar bloğunun derin sarsıntılara uğraması ve partizan temsil bunalımı ortamında Devlet-sistemi içinde güç dengesinin yeniden düzenlenmesi görevi «geleneksel partiler» yerine başka aygıtlara düşmektedir.

Burada, olağanüstü Devlet'in özgülüğünü, tek partili rejimler ve «çok partili rejimler» arasındaki bütünüyle şekli ayırmadan hareketle, öteki Devlet biçimleriyle kıyaslamaya göre belirleyen bazı totalitarizm yazarlarının⁸ yanımlarını gözlemliyoruz. Bu totalitarizm yazarlarına göre, olağanüstü Devlet —tek parti— yolunda «iktidara ulaşmak» yolunda «serbest rekabeti» saf dışı bırakır, gerçekte olağanüstü Devlet ve öbür kapitalist Devlet biçimleri arasındaki ayrılık burada değildir. Bu görüşler gerek başka kapitalist Devlet biçimleri bakımından, gerekse olağanüstü Devlet bakımından olsun yanlışlardır: Aslında ise:

a. «Olağan» kapitalist Devlet biçimlerinde ve seçim sistemi içinde, siyasal partiler Devlet aygıtlarıdır. Dolayısıyla işçi sınıfı ve halk kitleleri açısından «serbest rekabet» asla yoktur, bu açık. Fakat bundan öte, bu olağan kapitalist Devlet biçimlerinde, çok partili sistem yoluyla «iktidara ulaşma» yolunda «serbest rekabet» bizzat iktidar bloğu için bile yoktur. *Bizzat iktidar bloğu için, Devlet sistemi içinde iktidarın örgütlenmesi, siyasal partilerin ancak bir parçasını oluşturdukları Devlet aygıtlarının tü-*

⁷ «Burjuva» siyasal partilerin **temel olarak** ideolojik işlevleri vardır demek, temsil ettikleri sınıf ve fraksiyonlara karşı dar anlamda bir örgütlenme işlevleri yoktur demek değildir: ancak bu işlev, genel olarak ikincildir. Bu partiler temsil ettikleri sınıf ve fraksiyonlara karşı, işçi partilerinin; önce sosyalist, sonra komünist işçi sınıfı için yürüttüğü örgütlenme işlevine **benzer** bir işlevleri yoktur. Genel olarak, iktidar bloğunun «siyasal örgütleyicisi» işlevini baskıcı Devlet aygıtının kendisi —ordu, idare, hükümet, v.b.— ve Devlet'in öteki ideolojik aygıtları elerinde tutarlar. Bu konuda bkz. aşağıdaki 9 no.lu dipnota.

⁸ Özellikle R. Aron, **Democratie et totalitarisme**.

mü— idare, adliye, ordu, öbür ideolojik aygıtlar— aracılığıyla *gerçekleşmektedir*. Başka bir deyişle, «olağan» kapitalist Devlet biçimlerinde bile, iktidarın dolaşımında partilere özgü işlev çeşitli derecelerde sınırlanmaktadır: bu işlev sürekli Devlet sisteminin bütününde hegemonyayı elinde tutan sınıf veya fraksiyonun iktidarınca belirlenmektedir.

b. Bu «rekabet» yani egemen sınıf ve fraksiyonların içindeki çelişkiler, *farklı bir biçimde olmak üzere, olağanüstü Devlet biçiminde de devam etmektedir*. Olağanüstü Devlet iktidar bloğunun, hegemonyayı elinde tutan sınıf ve fraksiyonu dışındaki tüm öteki sınıf ve fraksiyonlarını iktidardan uzaklaştırmamaktadır.⁹

⁹ Bu konuda, Komintern'in VII. Kongresinin ve Dimitrov'un «siyasal partiler» ve özellikle burjuva partileri hakkındaki tavrını belirtmek ilginç olabilir. Dimitrov, partileri **Devletin ideolojik aygıtları** olarak ele almayı, hem onların burjuvazinin fraksiyonları için «örgütleyici» işlevini abartıyor, hem de bu partileri, bu fraksiyonlar içindeki iktidar dolaşımının tek ağı olarak ele alıyor. Bu, «faşizmin çelişkileri» analizinde açıkça görülüyor: «Burjuva kampının çelişki ve ayrımlarını aşmaya hazırlanan faşizm, bu çelişkileri derinleştiriyor. Faşizm, öbür siyasal partileri şiddet yoluyla yok ederek, kendi siyasal tekeline kurmaya çabıyor. Ancak ... faşistlerin partisi, sınıf çelişkilerini ... yok etmek gücünde olmadığı için, uzun zaman kendi tekeline koruyamaz. Burjuva partilerin yasa! varlığını azaltıyor, ancak bunlar yasadışı olarak varlıklarını sürdürüyorlar. ... Bu yolla, siyasal tekeli dağıtılabilecektir...» (Dimitrov, **Oeuvres choisies**, s. 54). Görülüyor ki, Dimitrov için, «siyasal partilerin» yok olması, «en gerici ve en şoven» (faşist parti) büyük sermaye dışında, burjuvazinin fraksiyonlarının iktidardan atıldıkları anlamına gelmektedir. Dimitrov için, bu fraksiyonlar, tek örgütlenme biçimi olan «partiler» kanalıyla iktidara katılabilirlerdi. Dolayısıyla şöyle bir düşünce ortaya çıkar: a) faşizm tarafından öteki burjuva partilerinin yok edilmesi, burjuvazinin öteki fraksiyonlarının Devlet iktidarından uzaklaştırılması demektir; b) bu durum, kendi «iç çelişkileri» nedeniyle, kısa zamanda dağılır. Ayrıca, Komintern'in proletarya partisi olmayan partiler üzerine düşüncesinin kökleri derindedir. Denilebilir ki, Komintern, Lenin'in işçi sınıfı partisinin örgütlenmesi üzerine tezlerini yanlış yere başka toplumsal güçlere uygulamıştır. **Böylece, bu başka toplumsal güçlerin «örgütlenmesinin» başka Devlet aygıtları yoluyla gerçekleştirilebileceğini görememiştir**. Bolşevik partisi,

2. Bununla birlikte, seçim ilkesinin rafa kaldırılmasının ikinci bir yönünü de küçümsemek gerekir. Devlet'in ideolojik aygıtlarının karakteri gereği, sınıf mücadelesi her zaman bu aygıtlar yoluyla yürütülmektedir. Seçim ilkesi üzerine kurulmuş olarak, bu aygıtlar, halk kitleleri için eylem imkânları sunarlar: Lenin bu imkânlar üzerinde sürekli ısrarla durmuştur. Bu açıdan, genel oy hakkının işçi sınıfı ve halk kitlelerince egemen sınıflara kabul ettirilmiş olan bir kazanım olduğunu unutmamak gerekir. Olağanüstü Devlet, aynı zamanda bu eylem imkânlarını ortadan kaldırmaya çalışmaktadır.

Seçim ilkesinin rafa kaldırılması, olağanüstü Devlet'in tüm ideolojik aygıtlarını etkiler. Bu aygıtların içinde görev bölümü, niteliksel bir biçimde yukarıdan atama yoluyla olmaktadır, bu durum olağanüstü Devlet biçimine özgü bürokratlaşmanın ifadesidir.

İkinci çarpıcı sonuç, korporatist temsil biçimleridir. Burada, iktidar bloğunun siyasal bakımdan çözülmesi, öteki ideolojik Devlet aygıtlarının işlevinin siyasal partilerin işlevinin yerini alması durumunda tipik «doğrudan Temsil» biçimleri ve aynı şekilde, halk kitlelerinin egemen ideolojiye baş eğişinin tipik biçimleri sözkonusudur.

Oysa, bu bakımdan da Liberal Devlet biçimi farklılıklar sunmaktadır: Müdahaleci Devlet'te yürütmenin yasama üzerinde ağır basması, «parlamentar demokrasi» gerilemesi v.b. «yürütme» ve «yasama» arasındaki bu farklı ilişkiler, hukukî ifadeleri ötesinde, Devlet'in ideolojik aygıtlarının işleyişinde bütünsel bir değişiklik çerçevesinde özsel olarak siyasal partilerin işleyişindeki değişiklikleri kapsamaktadır. Bunun sonucunda temsil tarzında değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Temsil tarzındaki bu değişiklikler, tekelci sermayenin parlamento içinde kendi hegemonyasını kurmada karşılaştığı güçlüklerden (örneğin korporatist biçimlerin ortaya çıkışı) ileri gelmektedirler. Böylelikle, faşist Devlet, aynı aşamaya ait müdahaleci Devlet'le ortak karakterler sunar. Faşist Devlet'i müdahaleci Devlet'ten ayırt eden nokta, bir yanda partizan sınıf temsili bağının kopması, öte yanda seçim ilkesinin ortadan kaldırılmasıdır.

SSCB'de öbür siyasal partileri yasaklarken, burjuvazinin toplumsal güç olarak örgütlenme imkânını gözönüne almama eğilimi göstermemiş midir?

Bundan kapitalist Devlet'in olağanüstü biçiminin, bu Devlet' inki ile aynı tipte bir meşrutiyeti olmadığı anlamı çıkmaz. Örneğin saf «karizmatik» bir meşrutiyetin tersine, halk egemenliği özgül ideolojisinden kaynaklanan halk oylaması ve referanduma değin meşrutiyet biçimlerine başvurması, bu olağanüstü Devlet biçiminin dikkat çeken bir özelliğidir.

6. BÜROKRATLAŞMA GÖSTERGESİ

Olağanüstü Devlet biçimi, açık bir «bürokratlaşma» gösterir. Bu konu üzerinde derinlemesine durmayacağız.¹⁰ Kısaca «bürokratlaşmanın» temel olarak, Devlet aygıtında, aygıtın kendi içsel ideolojisine bağımlı bir işleyiş biçimi kapsadığını belirtelim. Bu içsel ideoloji ise temelde küçük burjuva ideolojik alt-sistemi ile ilişkilidir ve destek-sınıf olması nedeniyle, küçük burjuvazinin Devlet aygıtları üzerindeki etkisi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Böylece her kapitalist Devlet, çeşitli derecelerde, *bir bürokratlaşma belirtisi* göstermektedir.

Bu belirtiyi, olağanüstü Devlet'te özellikle artmaktadır. Bu:

a. Devlet'in destek-sınıflarının özellikle küçük burjuvazinin oynadığı toplumsal güç işlevine bağlıdır; bu sınıflar yalnız Devlet aygıtlarını kendi öğeleri ile doldurup «aşırı» derecede ve parazit bir durumda «şişirmekle» kalmazlar. Devlet aygıtlarına özgü içsel ideolojiyi de büyük ölçüde etkilerler.

b. Seçim ilkesinin genel olarak kaldırılmasına bağlıdır.

Bununla birlikte bu bürokratlaşma belirtilerinin olağanüstü Devlet'in *rejim biçimleri* ve bunların evrelerine göre, güç dengesinin aygıtlar arasındaki ilişkilerin v.b. değişimine göre *farklılık gösterdiğini* belirtelim.

7. MERKEZCİLİK VE İÇ ÇELİŞKİLER

a. İktidar Şebekesi ve Aktarma Organlarındaki Paralellik: Nihayet sonuncu bir nitelik, olağanüstü Devlet biçiminin ay-

¹⁰ Daha ayrıntılı analizler için: **Pouvoir politique et Classes sociales**, s. 353 ve devamı.

gıtlarının sınıf mücadelesi bünyesinde de, aynen kapitalist Devlet'in öteki biçimlerinde olduğu şekilde somutlaşmaz. Gerçekten de, bir olağanüstü Devlet çerçevesinde, Devlet sisteminin yeniden düzenlenmesi çoğu kez iktidarın «merkezileşmesi» terimi ile ifade edilmiştir. Fakat bu terim ancak bununla aygıtların görelî özerkliğinin önemli ölçüde kısıtlanması ve burada gelişen yeni egemenlik ilişkileri kastedilirse doğrudur, çünkü kollar ve aygıtlar arasındaki çelişkiler ve sürtüşmeler olağanüstü Devlet durumunda sürerler, *fakat değişik bir biçim alırlar*. Bu durum olağanüstü Devlet içinde sınıf mücadelesinin ve çelişkilerinin devamına bağlıdır. Olağanüstü Devlet'in arzu ettiği şeyi, sınıf mücadelesini yok etmeyi başaramadığını ne kadar tekrarlasak azdır.

Olağanüstü Devlet'de sınıf mücadelesinin farklı ifade biçimine gelince, bu Devlet sistemindeki değişikliklerden ileri gelir ve bizzat bu değişiklikler siyasal bunalımın özelliklerine (istikrarsız ve siyasal bakımdan dağınık bir iktidar bloğu içinde hegemonyanın ve güç ilişkilerinin yeniden düzenlenmesine, destek sınıfların —örneğin küçük burjuvazinin— birer toplumsal güç olarak ortaya çıkmalarına, iki temel gücün kimi kez, siyasal bunalıma eşlik eden denge durumlarına) bağlıdır. Gerçekten de kapitalist Devlet'in öteki biçimlerinde, Devlet bünyesindeki iktidar bloğu içinde sınıf çelişkileri ve iktidarın paylaşılması, genellikle kollar ve aygıtlar arasında *çok veya az kesin yetki alanlarını* belirleyen bir mevzuatla belirlenmektedir. Genel olarak bu yetki alanları birbirinden tamamen ayırdırlar, iktidarın örgütlenmesi temel olarak aygıtların ihtisaslaşması şeklinde olmaktadır ve «temsili» Devletle iktidarların ayırtedilmesinin nedenlerinden biri işte budur.

Buna karşılık olağanüstü Devlet durumunda, *iktidar şebekesi ile, bunun aktarma organlarının ve kollarının birbiri içine geçmesi arasında çeşitli derecelerde bir paralellik gözlemlenmektedir*. Öbür taraftan bunların ilişkileri gizli kalmaktadır. Bu durum faşist Devlet'in özellikle çarpıcı niteliğidir ve Devlet sistemi içindeki çelişkilerin özgül bir şekilde ifadesine yol açmaktadır: burada kollar ve aygıtlar *arasındaki* çelişkilerden çok, *bizzat her kol ve aygıtın içinde* şiddetli çelişkiler söz konusudur, kendisi de şiddetli çelişkilerin etkisinde olan egemen kol veya aygıt —ordu, tek parti, siyasi polis v.b.— öbürlerine *nüfuz etmek* veya bunları ele geçirmek yoluyla kendi egemenliğini kurar. Dıştan birleşik ve mer-kezileşmiş görünen bir olağanüstü Devlet'in «iç çelişkileri» sınıf mücadelesinin ifadesidirler. Bu çelişkiler «ekipler» veya «baskı grupları» arasında kulis savaşları şeklinde somutlaşmaktadırlar.

Şüphesiz olağanüstü Devlet'in bu «iç çelişkilerini» küçümse-memek gerekir. Bunlar kimi kez Devlet sistemi içinde son derece şiddetli sarsıntılara yer ve fırsat oluştururlar: çelişkilerin bu yönünün ikinci planda kaldığı öbür kapitalist Devlet biçimleri şemaları aynen olağanüstü Devlet'te de uygulanırsa, bu konu anlaşılabilir. Olağanüstü Devlet, her kapitalist Devlet gibi ayakları yumuşak kilden yapılmış dar bir heykeldir.

Sınıf mücadelesi ortamı ve bunun Devlet sistemi içindeki yeni ifade biçiminin sonucu olan sözkonusu özellik olağanüstü Dev-let'e sınıf çelişkilerinin etkisizleştirilmesi ve güçler dengesinin ve hegemonyanın yeniden düzenlenmesindeki özel işlevinin yerine getirilmesi konusunda, özellikle etkili eylem imkânları da vermektedir.

a. İktidar şebekelerinin paralelliği ve aktarma organlarının bir noktada birleşmesi, iktidarın *gerçek değişiminin* çabuk yer derişirmesine elvermektedir. Devlet bünyesinde gerçek iktidar ve biçimsel iktidar mihrakları arasında olmasa bile, en azından gerçek ve biçimsel aktarma organları arasında sürekli değişimler görülmektedir.

b. İlişkilerin «kristalleşmesi» olağanüstü Devlet'in yaslandığı sınıf veya fraksiyon hegemonyasına karşı koyma tehlikesini ortaya çıkardığında aygıtların çakışması durumu, aygıtlardan birinin egemenliği altında etkin bir biçimde denetlenmelerine ve çabucak birinin ötekini yerini doldurmasına elvermektedir.

c. İktidarın bu şekilde örgütlenmesi olağanüstü Devlet'in bu nalım ortamının zorunlu aldığı müdahaleci «işlevi» yerine geçirmesine, yani paralel ve çakışmış kanallar yoluyla çeşitli sınıf ve fraksiyonları birbirine karşı manevraya sokup, böylece sınıf hegemonyasını yeniden düzenlemesine elvermektedir.

d. Nihayet, daha önce seçim sisteminin yerine getirdiği ideolojik işlevi yani, bir sınıf veya fraksiyonun gerçek hegemonya sınıfı, halk kitleleri gözünden olduğu kadar, iktidar bloğunun öteki sınıf ve fraksiyonlarının gözünden de, saklama işlevini bu gizli paralelizm yerine getirmektedir.

Özellikle halk kitleleri ve işçi sınıfı açısından, bu iktidar örgütlenmesi olağanüstü Devlet'in, sınıf düşmanı karşısında *öze/ bir manevra savaşını yürütmesine* elvermektedir. Devlet'in ideolojik aygıtlarının görelî özerkliğinin karakteristik bir şekilde katlanması nedeniyle (dolayısıyla kısıtlama bu özerkliğin izin verdiği eylem imkânlarını da kapsar), bu sınıf düşmanını da artık bun-dan önce olduğu gibi, doğrudan doğruya «ihtisaslaşmış» ve «gö-

rece özerk» bir sabitleşme iltihabı yoluyla tesbit edilememektedir. Bu Devlet aygıtını yaygın bir şekilde iltihaplandırma tehli kesi taşımaktadır: faşizm örneğinde «tek parti» ve «tek sendika nın» ne olduğunu gördük. Öte yandan buna bir de, Devlet aygıtları ve bunların kolları içinde destek-sınıfların toplumsal gücünün özel işlevini de eklemek gerekir.

İşte Devlet aygıtlarının paralelliği ve çakışmaları durumu olağanüstü Devlet için özellikle önemi olan bu yeni tehlikelere cevap vermektedir. Böylece aygıtların bu durumu olağanüstü Dev-let'i her zaman tehdit eden bürokratik ağırlıkta bir karşıt denge sunar. Örneğin, her Devlet aygıtı üyesinin tabi olduğu otorite ilişkilerinin artması ile, her aygıtın bünyesinde, bürokratikleşmeyi ifade eden tamamen dikey hiyerarşi ilişkilerini sarması anlamlıdır. Buna örnek, faşist Devlet'in «şef kuralı»dır. Bu kurala göre Devlet aygıtının her üyesi kendi hiyerarşik üstüne değil, doğrudan doğruya «zirveye» —şefe— veya duruma göre onu temsil ediyor sayılan kişiye tabidir. Bu durum büyük bir eylem hareketlilik imkânı vermektedir.

BÖLÜM IV

*Olağanüstü Rejim
Biçimi Olarak
Devlet
Üzerine
Genel
Önergeler*

1. YERLEŞİK SİSTEM

1. Şimdi bir rejim biçimi olarak Bonapartizm, askerî diktatörlük gibi öteki olağanüstü rejim biçimlerine kıyasla faşist Dev-let'i belirleyen özelliği görelim. Her şeyden önce faşist Devlet'in yukarıda sözü edilen nitelikleri ne «derecede» gösterdiği önemli. Bu derece, olağanüstü rejimlere göre farklılık gösterir. Fakat Devlet aygıtlarının işleyiş *biçimleri* ve birbirleriyle ilişkileri de önemli bir özellik: burada yalnızca bunlar incelenecek.

1. Devletin ideolojik aygıtları içinde özel nitelikte bir kitle partisi vardır. Faşist Devlet, halk kitlelerinin sürekli eyleme geçirilmesi ile belirlenmektedir.

2. Evrelere göre, Faşist parti ve devletin baskı aygıtının özel ilişkileri: her şeyden önce Faşizm temelinde ve kökeninde bu aygıtın «dışında gelişen» bir olgudur. Faşist parti ve Devlet aygıtı arasındaki suç ortaklıklarına rağmen, iktidara ulaşmanın başlıca aracı: Devlet'in baskı aygıtı «dışında» bir aygıttır.

Faşizm iktidarda kaldığı sürece bu durum devam eder. Böylece Faşist parti ile Devlet aygıtı arasında hiçbir zaman kaynaşık birleşme gerçekleşmemiştir. Faşist parti hep özel bir işlev üstlenmektedir.

Faşizmin iktidardaki ilk döneminde, Faşist parti ile Devlet aygıtı kolları arasında önemli mücadeleler sürmekteyse de, Faşist parti Devlet baskı aygıtına —ordu, idare, polis, adliye— egemendir. Yerleşmiş Faşizm evresinde ise, uygun bir dönüşüm geçiren Devlet aygıtı Faşist partiye egemen olur. Böylece Faşist parti Devlet aygıtına tabi hale gelir.

3. Bu yerleşmiş Faşizm evresinde, Devlet aygıtının egemenliği rasgele gerçekleşmez. Devlet aygıtı kollarının yeniden düzenlenmesiyle gerçekleşir: Devlet'in baskı aygıtının belirli *bir kolu* ö-bürlerine ve dolayısıyla ideolojik aygıtlar da dahil olmak üzere Devlet aygıtlarının bütününe egemen olur. Bu kol ne ordudur ne-de «idari bürokrasi»: *bu kol siyasi polistir*, oysa hernekadar olağanüstü Devlet'te polisin özel işlevi varsa da, polis her zaman egemen işleve sahip değildir, ve polis terimine siyasi terimini eklemek yalnız siyasal baskının önemini göstermek için değil, fakat Devlet aygıtının polis koluna düşen çok önemli ideolojik işleve işaret etmek içindir.¹

4. Devlet aygıtında siyasi polisin egemen oluşu, bu aygıtın •öbür kolları arasındaki görece bağımlılık ve alt-egemenlik ilişkilerinin bu duruma kayıtsız kalması anlamına gelmez. Hattâ faşizm durumunda, bu aygıtlar arasında — siyasal polis, idare, ordu— şeklinde bir bağımlılık sırası ortaya çıkarılabilir. Ordunun işlevinin «bürokratik» idari aygıtla kıyasla ikinci derecede kaldığını özellikle belirtmek gerek.

¹ «Siyasal polisin» bu rolü, yeniden örgütlenmenin ve Devlet aygıtının tümünün işlev değiştirmesi incelendiğinde ortaya çıkabilir. Bu öge, ayrıca, Komintern'in dikkatini çekmemiştir. Komintern sırf **ordunun** işlevinin analiziyle yetinmiş ve böylece, çoğunlukla askeri diktatörlükle faşizmi birbirine karıştırmıştır. Aynı şey Troçki için de geçerlidir: «Şüphesiz, İtalya örneğinin gösterdiği gibi, faşizm, sonuç olarak, Bo-napartist tarzda bürokratik askeri diktatörlüğe götürür» (Ecrits, c. III, a.g.e., s. 263). Tek istisna, Devlet'in ideolojik aygıtları anlayışı nedeniyle, Gramsci'dir: «111. Napolyon'a kadar varan dönemde, askerî eylemlerle Devlet içinde belirli şekilde ortaya çıkan sezarizmin gelmesi için, düzenli ordu birlikleri belirleyici bir öge idiler. Ancak, parlamentariz-min, parti ve sendika rejimlerinin genişlemesi. Devlet veya özelin emrinde büyük bürokrasilerin oluşumu. ... ve geniş anlamıyla polis içinde, yani sırf suçluları bastırmak için kurulmuş Devlet hizmeti değil de, Devlet ve özel kişilerce egemen sınıfların siyasal ve iktisadi egemenliğini sürdürmek için örgütlenmiş (özel siyaset: parti ve sendika bürokrasileri) güçlerin bütünü içinde gerçekleşen değişikliklerden sonra ... modern siyasal teknik değiştirmiştir. Bu anlamda, kimi siyasal partiler ve kimi iktisadi veya başka türde örgütlerin tümü, araştırma ve önleme nitelikleri olan siyasal polis örgütleri olarak ele alınmalıdır.» (Oeuvres Choisis, a.g.e., s. 259).

5. Kurumlaşmış Faşizm, aynı zamanda, Devlet'in ideolojik aygıtları içinde ilişkilerinin yeniden düzenlenmesini de birlikte getirir. İlk olarak bu aygıtların, Devlet'in baskı aygıtı karşısındaki görece özerkliklerinin yanısıra, kendi aralarındaki özerklik durumları tartışılır hale gelir. Bunlar arasında doğaları gereği, sürekli ve kesin bir bağımlılık sırası kurumlaşmamakla birlikte, egemenlikleri altında yeni ilişkilerin yerleştirildiği aygıtları ayırdetmek mümkündür, bu ise en başta Faşist ideolojinin büründü-ğü biçimlere bağlıdır.

a. *Faşist parti*, Devlet'le hiçbir zaman bütünüyle kaynaşma yan bu parti, Devlet aygıtına bağımlı hale geldiği andan itibaren, hem ideolojik aygıtları baskı aygıtına bağlayan bir *zincir*, hem de kendine tabî ideolojik aygıtlar için merkezî bir bağlantı *halkası* görevi görmektedir. Daha önce Devlet aygıtını denetlemeye yara yan bir araç görevi yapan Faşist parti, bundan böyle Devlet aygıtınca ideolojik aygıtları denetlemede kullanılan bir araç yerine gelmektedir.

b. *Aile*, Devlet'in ideolojik aygıtlarının ana parçalarından biri haline gelmektedir. Faşist Devlet'te gözlenenin tersine «olağan» müdahaleci Devlet biçiminde, ailenin işlevi Liberal Devlet biçimindeki işlevine oranla gerilemektedir.

c. *Enformasyon ve propaganda aygıtı*: yayın, gazeteler, radyo v.b. Böylece burada parti-aile-propaganda Devlet'in ideolojik aygıtlarının egemen üçlüsü olurlar. Son olarak belirtilmesi gereken bir nokta, Devlet'in kimi ideolojik aygıtlarının, örneğin en başta öğretimsel ve dinî aygıtın anlamlı bir şekilde baskı altında tutulmasıdır.

2. AYGITLAR İÇİNDE FAŞİSTLEŞME SÜRECİ

Faşistleşme sürecine gelince, bunun evrelerine göre, bu süreç, faşizm «arifesindeki» Devlet biçiminde yer alan değişikliklerin de damgasını taşımaktadır.

I. Faşizm iktidara, biçimsel açıdan *tamamen anayasal şekilde* ulaşır. Hitler ve Mussolini, «demokratik-parlamentar» Devlet biçimlerine «saygı göstererek», her burjuva Devlet'inin kritik sınıf

mücadelesi durumları için öngördüğü hukuk kuralları içinde iktidara gelirler.

2. Faşizm iktidara, Devlet aygıtının yardımı ve suç ortaklığı ile gelir. Dar anlamda, Devlet aygıtının dışında bir olgu olmasına rağmen, Faşistleşme süreci başlangıcı ile birlikte, faşizm dışarıdan bu aygıtı nüfuz etmeyi ve onu kazanmayı, ve dönüşsüzlük noktasından itibaren hâlâ kendine düşman olan kol veya sektörleri etkisiz kılmayı başarır. Halk kitlelerine karşı yürütülen mücadelede, Devlet'in baskı aygıtının belirleyici desteği olmaksızın faşizm iktidara ulaşamazdı. Birçok sosyal-demokratın yaptığı gibi faşistleşme sürecinde, mücadele halinde *üç kuvvetten*, yani «faşist kamp-Devlet-antifaşist kamp» üçlüsünden asla söz edilemez.²

Hattâ faşizme özgül niteliğini veren nokta, tekabül ettiği özel bunalım gereği, olarak Devlet'in baskı aygıtındaki bölünmeleri kendi yönünden etkisizleştirip, «anayasal olarak» iktidara ulaşmasıdır. Bu etkisizleştirme faşistleşme sürecinin başlangıcı sırasında halk kitlelerinin bir dizi yenilgiye uğramış olmalarına ve iktidar geçişi sırasında, faşizmin iktidar bloğunun bütününe desteğini kazanmış veya bu bütünü kendi açısından etkisizleştirmiş olmayı başarmış olmasına bağlıdır.

3. Nihayet *biçimsel iktidar* ile *gerçek iktidar* arasındaki uyumsuzluğu, tüm faşistleşme süreci boyunca Devlet'te açıkça görülen bu iktidar çarpıklığını görelim.

Bu uyumsuzluğun, belirtileri şunlardır: partizan temsil bunalımının ardından gelen parlamenter bunalım ve hegemonya iktidarsızlığının doğurduğu hükümet istikrarsızlığı, baskı gruplarından özel milislere kadar giden paralel iktidar ağıyla siyasal partilerin çoğalması, «yürütmenin» ve Devlet'in baskı aygıtının işlevinin artması, ve polis örgütünün giderek üstlendiği önemli işlev, hukukî sistemin —«düzenin»— gerilemesi ve adliye örgütünün faşizm tarafından dolaysız ele geçirilmesi v.b.

Buradan hareketle, biçimsel iktidarla gerçek iktidar arasındaki uyumsuzluğun Devlet aygıtında gerçek olarak bir *dağılmaya* denk düştüğünü, fakat çoğu kez söylendiği gibi³ bir «parçalanmaya» denk düşmediği gözlemlenir. Dağılma, Devlet aygıtları ve kolları arasındaki ilişkilerin artık faşizmden «önceki» Devlet biçimi sistemindeki gibi yürümedikleri anlamındadır.

² Bu özellikle A. Tasca'nın tavrıdır, **a.g.e.**, s. 355.

³ Örneğin, A. Rosenberg, **Der Faschismus**, s. 89.

Bu ilişkiler, güçler dengesinde bir değişikliğe ve bunun yanında hegemonya istikrarsızlığına ve yetersizliğine denk düşen köklü bir değişiklik yolundadırlar. İktidar ittifakındaki siyasal çözülme sonucu, aygıtlar arasındaki sürtüşmeler ve iç çelişkiler artmaktadır. Çoğu kez bu durum, her kol ve aygıtın kendi içinde alt kademelerle «üst makamlar» arasında bir kopma şeklini almaktadır. Böylece, bu ilişkilerin yeniden düzenlenmesi, ancak «harici» olan faşizm yoluyla kurulan değişik bir sistem çerçevesinde mümkün gözüktür. Fakat Devlet aygıtında bir parçalanma gözlenmemekte-dir. Bu parçalanma artık Komintern'in Alman örneğinde sandığı gibi açık bir iç savaş olsa veya devrimci bir duruma «sıcak» tepki oluştursaydı gerçekleşecekti. Faşistleşme süreci sırasında baskı aygıtının kuvvet ve meşru şiddet uygulama tekeli, özel milisler yararına elden kaçırılmaya yüz tuttuğu gerçektir. Bununla birlikte bir taraftan, bu durum yalnız iktidar bloğuna bağlı silahlı örgütler yararına olmaktadır, öbür taraftan Devlet aygıtını ve bu milisleri birleştiren suç ortaklığı ilişkilerini gözden kaçırmamak gerekir, çünkü bunları silahlandıran Devlet'tir. Şu halde burada görülen birtakım işlevlerin, adliye örgütü aracılığıyla ya-sallık kazanan vekâleten veya dolaysız el değiştirmesidir.

BÖLÜM V

Almanya

1. FAŞİZMİN YÜKSELİŞİ

Yukarıda, faşizmin yükselişi sırasında baskıcı ideolojik Devlet aygıtlarında görülen bazı değişikliklerden söz etmişim. Şimdi, sadece bu soruna daha çok ışık tutan birkaç tanesi üstünde duracağım.

İlkin, icranın özel rolünü pekiştiren önemli bir değişiklik, Brüning'in getirdiği, «başkanlık hükümeti» sistemidir. 1931'den sonra, Weimar anayasasının «Devletin tehlikede olduğu» dönemlerle ilgili 48. maddesine dayanan Brüning daha önce parlamentoya onaylatılması gerekmeyen *olağanüstü hâl kararnameleriyle* (Notverordnungen) ülkeyi yönetti Şüphesiz parlamento bu kararnameleri geri çevirebilirdi. Ama bu sıralarda hükümetin aradığı, bunu destekleyecek bir meclis çoğunluğundan fazla, kendine muhalefet edecek ve düşürecek bir meclisten kaçınmaktı.

Ama yürütmenin rolü, artık parlamentodan bağımsız olan biçimsel hükümetin, Devlet'in baskı aygıtının kolları üzerinde gerçek denetim kurmasını sağlamaya yetmiyordu. Tersine, karar yetkisi ordunun elindeydi. Hükümetin de doğrudan doğruya bağımlı olduğu yürütmenin başı Hindenburg ile özel ilişkisi yoluyla ordu politikaya açıkça müdahale ediyordu; özellikle, Brüning'in düşmesi ordunun işiydi. Aynı zamanda, idarî aygıt da artık emir dinlemiyordu. Büyük toprak sahiplerinin çıkarlarına dokunan hükümet kararlarını ve ayrıca vergi tedbirlerini boykot ediyordu.

Profesyonel nitelikte olan ordu (Versailles anlaşması herkesin askere alınmasını yasaklamıştı) toprak sahiplerine hâlâ yakından bağlı ve subay kesiminin sınıf kökenlerinin de gösterdiği gibi, toprak beylerinin en güçlü kalelerinden biriydi. Alman nüfusunun sadece % 0.14'ü soylu sınıftan gelirken, subayların % 21'i soylu sınıftandı.¹ Kapalı ve profesyonel bir topluluk olarak halkı temsil

¹ Ancak, Kapp darbesinin başarısızlığından sonra ve von Seeck'in iktidara gelmesiyle birlikte, ordunun üst kademeleri ile büyük sermaye arasında bir yakınlaşma olduğunu belirtmek gerekir.

etmekten uzaktı ve herhalde küçük burjuvazi ile kırsal halk tabakalarını temsil etmesine imkân yoktu.

Büyük sermaye ile küçük burjuvazinin «temsalcisi» olan nas-yonal-sosyalizm ve ordu arasında özel çelişik ilişkiler gelişti. Ordu, orta sermaye temsilcilerinin hükümetlerine karşıydı; Nazizmi üstü örtülü şekilde destekliyor, ama emrine de girmemişti. Ordu sürekli çelişkiler içindeydi; büyük sermaye ile toprak sahipleri arasındaki çelişkilerdi bunlar ve toprak sahiperi askerî bir diktatörlük yoluyla hegemonya kurmaya çalışıyorlardı. Tipik bir örnek S.A. ile ordu arasındaki sürtüşme olmuş, bu olay Brüning ile Savunma ve İçişleri Bakanı General Groener'in 1932'de SA'yı yasaklamasına yol açmıştı.

Faşistleşme süreci boyunca nasyonal-sosyalizm orduyu nöt-ralize etmeye uğraşmış ve sonunda bunu başarmıştı. Orduya nüfuz etme yolu en çok «ulusal yücelik» temasının kullanımı olmuştu. Doğu eyaletlerinden gelme genç subayları ve büyük sayılarla orduya katılan eski serbest birliklerin üyelerini böyle etkilemişti. Nasyonal-sosyalizm orduya sızarken hiçbir zaman «popülist» temalarını kullanmadı ve daha sonra bunun önemli sonuçları oldu.

Yüksek komuta düzeyi ile aşağı rütbelere arasındaki bölünme yüzünden (Scheringer olayının gösterdiği gibi) çaresiz kalan ordu nötralize edildi, ama bunun yanısıra yüksek rütbeli komutanlar da Nazi milislerini bastırmak değil, kendi amaçları doğrultusunda kullanmaktan yanaydılar. Özellikle de onları orduya alıp sınırların savunulmasında kullanmak istiyorlardı. 1931'den sonra, Brüning ve Groener zamanında bile, SA ulusal cephaneliklere girmek için her türlü fırsatı buldu.

Ama nasyonal-sosyalizmin devlet aygıtına sızmasının başlıca yolu yönetim kadroları ve polisti. Bunların ezici desteğini kazanarak orduyu azınlıkta bırakmıştı. Bu kollarda çalışanların küçük burjuva kökenleri nasyonal-sosyalizmi desteklemelerinde başlıca etkendi. Ordunun yüksek kademeleri buna karşı koymak istediler, General Groener Savunma ve İçişleri Bakanlıklarını birleştirdi. Yasaklandıktan sonra SA'yı koruyan polis ile ordu arasında çatışmalar olması dışında bundan da bir şey çıkmadı. Polis aslında yerel taşra hükümetlerine dayanıyor ve merkezî otoritenin denetiminden kaçırıyordu. Bu da, çeşitli yerel hükümetlerde hâlâ güçlü olan sosyal-demokrasinin polisi denetlemesine imkân hazırlıyordu. Ama durumu kendi yararına kullanan, polis içine sızarak orduyu boşlukta bırakan nasyonal-sosyalist parti oldu.

Nasyonal-sosyalist parti ile polis aygıtı arasındaki kesin suç ortaklığına dikkati çekmeye bile gerek yok. Polis sürekli nasyonal-sosyalistleri tutmuş, etkinliklerine paravana olmuş ve sokak savaşlarında onları korumuştur. Birbirleri için biçilmiş kaftandılar. Adli dal duruma mühür basmakla yetiniyordu: sırf kayda geçmiş olsun diye nasyonal-sosyalistlere verilmiş birkaç hafif ceza, anti-faşist militanlara yağdırılan mahkûmiyetlerin yanında hiçbir şey değildi.

Ordunun aşağı ve yukarı rütbeleri arasındaki bölünme Devlet'in baskı aygıtının öteki kollarında, özellikle yönetim, adalet ve poliste, değişen derecelerde de olsa, aşağı yukarı aynı şekilde görülebiliyordu. Bu, küçük burjuva kitlesinin desteğiyle «aşağıdan yukarıya» iktidara getirilen olağanüstü rejim biçimlerinin genel özelliğidir. Ancak faşizm, *aşağıdan hareket* ile Devlet'in baskı aygıtlarına *dışarıdan sızma'nın* özelliklerini bileştirir. Dolayısıyla yukarı ve aşağı rütbelere arasındaki ayrımlar, «albaylar»m bazı askerî diktatörlüklerinde olduğu gibi, aygıt ve dalları yoluyla aşağıdan geliştirilen hareketlerdeki kadar aşırı değildir.

Nasyonal-sosyalizm, yönetim, polis ve adalet aygıtlarının en tepedeki kademelerine bile açıkça sızabildi; adli aygıtın yüksek rütbelileri Prusya geleneğinden geliyor, Weimar Anayasasında da ayrıcalıklı bir konuma sahip bulunuyor, sınıf kökenlerinden ötürü «cumhuriyetçi» hükümetler tarafından kolaylıkla tasfiye edilemiyor ve büyük sayılarla nasyonal-sosyalizm saflara katılıyorlardı. Nasyonal-sosyalizm iktidara geldikten sonra da en az bunlar tasfiye oldular.²

Yönetim aygıtı adalet ve ordu dallarının arasında bir yerdedi. Weimar politikacıları, orta sermaye ve büyük sermaye ile ilintili olan bazı yüksek rütbeliler Nazizme düşmanca tavır aldılar.

Son olarak, Devlet aygıtının parçalanması Reichin merkezî otoritesi ile taşra otoriteleri arasındaki çelişkilerde de açığa çıktı.³ 1927 sıralarında, faşistleşme sürecinin yükselmeye başlamasıyla, Reich'i ıslah etme ve *merkezileştirme* sorunu büyük önem kazandı. Politik buhran ve hegemonya yetersizliği bağlamında, taşra aygıtları giderek değişik sınıf ve sınıf bölümlerinin Devlet iktidarı için «özerk» merkezler haline geldiler. Büyük sermayenin sal-

² H. Schorn, *Der Richter im Dritten Reich*, 1959; F. Neumann, *Behe-moth*, s. 271.

³ R. Dahrendorf, *Society and Democracy in Germany*, s. 116 v.d..

dırısına karşı orta sermaye ve toprak sahiplerinin sığınağı olmakla birlikte, Bavyera ve Thuringia'da olduğu gibi, ordu egemenliği altında merkezî iktidara karşı nasyonal-sosyalizmin üsleri haline de geldikleri görüldü. Ama nasyonal-sosyalizm, karşı-devrimci beyaz-muhafızlık durumlarında çok zaman olduğu gibi çevreden merkeze doğru ilerlemedi. Merkezi de, çevreyi de, aynı anda kuşattı.

Biçimsel ve gerçek iktidarın parçalanması, Devlet aygıtının kuşatılması, faşizm «anayasal» şekilde iktidara gelmeden çok önce başlamıştı. Dikkate değer bir durum, nasyonal-sosyalistlerin katıldıkları ilk hükümette sadece ikinci derecede önemli üç bakanlık almış olmalarıdır. Frick İçişleri Bakanı olmuştu ama polisi taşra hükümetleri denetliyordu. Buna karşılık, «yüksek komuta»nın tipik temsilcisi General Blomberg Ulusal Savunma Bakanı olmuştu. Ama o zamana kadar zarlar çoktan atılmıştı.

2. KURULU SİSTEM

Nasyonal-sosyalist yönetimin ilk döneminde Devlet aygıtları derlenip toparlandı (*Gleichshaltung*): nasyonal-sosyalist parti köşe bucak bir temizliğe girişerek kendi üyelerini aygıtı soktu.

Ama bundan daha önemli nokta, stabilizasyon döneminde Nazi Devlet'te olanlardır. Baskıcı Devlet aygıtları partiyi gittikçe daha fazla boyunduruk altına aldılar.⁴ Bu sürecin ilk adımında aygıt Nazi partisinin saldırılarına karşı bir ölçüde korundu. Aygıttaki ilk köklü temizlik sırasında, Nisan-Mayıs 1933'de rejim «Kamu Hizmeti Yasası» çıkardı. (*Beamten-gesetz*). Bu, Devlet aygıtı üyelerine, tabii rejime sadık hizmet sundukları sürece, bazı garantiler veriyordu İlk etkisi, aygıtın başkaldırılmış küçük burjuvazi tarafından istilasını yavaşlatmak oldu. Aralık 1933'de «Parti ve Devlet'in Birliği» ilân edildi. Partinin aygıtı girmesi ve aygıtla parti arasındaki, o zamana kadar parti tarafından çözülmüş olan çatışmanın sona erdiği bildirildi. Führer'in denetlediği Devlet'in baskı aygıtı şimdi parti ile kaynaşacaktı. Hitler, «Parti şimdi devlet olmuştu. Artık bütün iktidar hükümetin elindedir.» dedi. Frick

⁴ K. Bracher, *a.g.e.*, s. 271-2, 289 v.d..

de, «herhangi bir paralel hükümetin 'bütünsel Devlet' ile uzlaşmazlığını belirtti; «devrimin sonu» da ilan edildi.

Parti ve Devlet aygıtı arasındaki ikilik aslında sürdü, ama partinin önder rolü sürekli gerileme durumundaydı Paralel iktidar şebekeleri artık billurlaşmıştı: her yörede önderlik parti temsilcisi (*gauleitler*) ve doğrudan doğruya yönetim makamlarından *Reich-statthalter*, *Minister-Praesident*) oluşuyor ve bu ikili yapı bütün kademelerde tekrarlanıyordu.

Yetki alanları hiçbir zaman hukuken tanımlanmamıştı ama, karar mercilerinde ve Devlet yönetimine girişte parti açıkça üstünlüğünü kaybediyordu. Bracher bunu «monokratik yönetsel Devlet» — *monokratiseher Venvaltugstaat*— olarak betimler.⁵ Önemli kararlar Devlet aygıtı içinde ve özellikle yönetsel dal tarafından alınıyor, parti genel sekreteri Rudolf Hess ise hükümete sırf bir süs olarak katılıyordu.

Partinin öneminin azalmasının, sendikalar gibi korporatist örgütlerde de aynı şekilde gözlemlendiğine değinilmişti. Partinin Devlet aygıtına boyun eğmesi, parti içindeki kitlesel tasfiye ile birlikte, aslında küçük burjuvazinin yönetici sınıf olarak yerini kaybetmesinin göstergesidir.

Nasyonal-sosyalist parti ile baskıcı Devlet aygıtı arasındaki ayrım hâlâ sürüyordu, çünkü faşizmin kitlelerle ilişkisi hâlâ karmaşık bir durumdaydı. Ama nasyonal-sosyalist partinin başlıca rolü artık Devlet'in ideolojik aygıtlarına kaymış, bu aygıtların baskı aygıtları adına denetimini yapan bir ara halka haline gelmişti Parti ayrıca hâlâ «kadro» kurup seferber ediyor, böylece küçük burjuvaziye kendi hareketlilik imkânlarını veriyordu; başka Devlet biçimlerinde eğitim sisteminin yerine getirdiği görevdir bu. Son olarak, hâlâ paralel bir iktidar şebekesi olarak çalışabiliyordu: Devlet yönetimiyle parti arasında sonu gelmeyen sürtüşmeler vardı.

Ordunun durumu daha karıştı.⁶ Nasyonal-sosyalizm orduya

⁵ Örneğin, 1939'da, «Anordnung über die Vervaltungsführung in den Landkreisen», yönetsel ödevlerin sorumluluğunun **Landrat'a** ait olduğu ve parti hiyerarşisinin karışma hakkı bulunmadığı belirtilir. Bunu F. Neumann da ileri sürer: ona göre Devlet bürokrasisi politika saptamakta en önemli kuruluş olmuştü; özellikle ekonomik, toplumsal,, malf ve tarımsal politikada (**Behemoth**, s. 78 ve 381).

⁶ T. Vogelsang, **Reichsurehr, Staat und NSDAP**, 1962.

aşağıdan sızmış, ama Devlet aygıtı yoluyla, yukarıdaki belirleyici rolünden yoksun bırakmıştı. 1938'de yüksek komuta kademesi yeniden düzenlendi. Genel kurmay başkanları Blomberg ile Fritz ondört generalle birlikte ordudan çıkarıldı, otuz generalin de rütbeleri indirildi. Anahtar kesimin —hava kuvvetleri— başına Gö-ring geçti. Nasyonal-sosyalizm ve büyük sermaye tarafından denetlenen Devlet yönetiminin üst kademeleri artık «askeri rolü»ne indirgenmiş olan ordudan gelen baskılara karşı direnç kazandılar. Ama nasyonal-sosyalist parti orduya doğrudan doğruya müdahale etmekten kaçındı. Bütün söylenenlere rağmen, bu tavrın, ordudan gelen dirençle bir ilgisi yoktu. Nedeni daha çok, nasyonal-sosyalist önderlerle büyük sermayenin, küçük burjuvazi ve Lümpen öğelerle hâlâ yakın bağları olan örgütlü bir gücü orduya sokmaktan çekinmeleri idi.

«SS Devlet'inin» temeli olan siyasî polisin gittikçe büyüyen egemen rolü hesaba katılmazsa Devlet aygıtının yeniden düzenlenmesini anlamak mümkün değildir. SS, nasyonal-sosyalizmi iktidara gelmeden çok önce de vardı (1923). Parti milisinin (SA) yanısıra, önderler tarafından (Hitler) özel olarak seçilmiş ve sıkı denetlenen bir çekirdek oluşturuyor, muhafız ve partinin iç polisi olarak görev yapıyordu. Nasyonal-sosyalizm iktidara geldikten sonra şu süreç, adım adım, gerçekleşti.⁷ bütün yerel polis güçleri birleştirildi (1932); siyasî polis (Gestapo) ve SS birleşip tek komuta altına girdi, Himmler'in komutası (1934), sonra bütün polis güçleri SS—Gestapo egemenliği altında birleştirildi (1936).

Siyasî polis nasyonal-sosyalist önderlerin doğrudan denetimi altındaydı ve özellikle Hitler «yüce önder» durumundaydı. «Önderin iradesi»nin (*Führerprinzip*) doğrudan doğruya ete kemiğe bürünmüş biçimi sayılıyorlar, böylece Devlet aygıtının bütün dallarına otoriteyle müdahale edebiliyorlardı. Ordu olsun, yönetim ve adalet dalları olsun, nasyonal-sosyalist parti ve Devlet'in ideolojik aygıtları olsun, müdahale alanları sınırsızdı. Müdahale ettikleri konular da sınırsızdı, yalnız «güvenlik» konularına değil, yönetsel veya askerî sorunlara da karışıyorlardı. Rollerini hem baskıcı, hem de ideolojikti: «nasyonal-sosyalist ruh»un mızrak başıydılar. Müdahale amacı, Himmler'e göre, «ulusun bütün üyelerinin bütünsel ve sürekli eğitimi ve böylece her bireyin durumunun sürekli denetlenmesi imkânının sağlanması» idi.

Dolayısıyla SS kuvvetli bir nasyonal-sosyalist ideoloji eğitimi

⁷ K. Bracher, **a.g.e.**, s. 436 v.d..

görüyordu. «Düzen»e katılma ilginç ve anlamlıdır: SA'ya karşılık «genel SS», mümkün olduğu ölçüde «soylular, aydınlar ve burjuvazinin zengin çocukları» arasından seçiliyordu.⁸ Röhm'ü ve SA' daki isyankâr küçük burjuvaziye yok eden güç buydu. Üye sayısı hızla çoğalarak 1936'da 210.000'e yükseldi. Gene anlamlı bir olgu, 1940'da ileri gelen SS subaylarının çoğunun «aydın» çevrelerden —öğretmenler ve üniversite mezunları— çıkmasıdır; oysa parti içinde bunlardan çok daha az kişi bulunuyordu. Bu subayların yüzde yirmibeşi doktora yapmıştı.⁹ Tamamen seçkinleri oluşturdukları için, egemen sınıf da Nazi Devlet aygıtının kilit mevkilerine başlıca bunlar yoluyla sızmıştı. Ama SS'e kabul edilme koşulları gittikçe değişti; *Waffen SS* (silahlı SS kıtaları) ve toplam kamplarında işleri yürütmek için lümpen öğelerden oluşturulan «ölüm başı» formasyonlarının yaratılmasıyla sayıları çok arttı. 1938'den sonra, siyasi polis, SS'in bir kesimi olan SD ile sınırlandı. Gene de bütün SS siyasi polisin genişletilmiş olarak düşünülüyor, SS dallarının en yüksek düzeylerinde bile örgüte giriş aynı temele dayanıyordu.

Himmeler'in kendi deyimiyle, SS, «topluluğun koruyucusu olan polisle ulusal iradenin cisimleşmiş şekli olan nasyonal-sosyalist parti arasındaki bağ»dı. Aslında SS Devlet'in baskı aygıtının bütünü olduğu gibi (yönetim, ordu ve adliye) Nazi partisini de denetliyordu. Paralel bir iktidar şebekesi, aslında bütün devlet sistemine egemen olan *ideolojik polis yönetimi*di. SS aygıtı, nas-yonal-sosyalizmde, Devlet'in baskı ve ideolojik aygıtları arasındaki, olağanüstü Devlet'i karakterize eden yer değiştirmeyi somutta temsil ediyordu. Son olarak, kitle tabanı ve ideolojik eğitimi yüzünden SS, burjuva Devlet'in başka biçimlerindeki gizli poliste görüldüğü gibi gerçek bir «Devlet içinde Devlet» de olmadı: nasyonal-sosyalist önderlerin sıkı denetimi altındaydı.

Siyasi polisin bu rolü üstlenmesi bir raslantı değildi. Nasyonal-sosyalizmin küçük burjuvazi ve büyük sermaye ile özel ilişkilerinin, karmaşık bir parti tipinin varoluşunun ve önderlikle temsil ettiği küçük burjuvazi arasındaki kopukluğun sonucuydu. Son olarak, nasyonal-sosyalist Devlet'in özel ideolojik müdahalesinin de bir sonucuydu.

Siyasi polisin rolüne adalet sisteminde ve adalet görevlilerinin

⁸ E. Kogon, *The Theory and Practice of Hell*, Londra, 1950, s. 258 v.d..

⁹ H. Gerth, R. Merton (ed.). *Reader in Bureaucracy* içinde, s. 100 v.d.; D. Lerner, *The Nazi Elite*; Neussiss-Hunkel, *Die SS*, 1956.

rolündeki değişiklikler de eşlik etti.¹⁰ Yasa artık yukarıda betimlenen türden sınırlar çizmiyordu. Mahkemelerin artık yasaları değil, «önderin iradesi»ni cisimleştiren «halkın sağlıklı duygularını uygulaması gerekiyordu. Polis de bu sağlıklı duygu ve önderin iradesinin en iyi cisimleşmiş biçimiydi; işi yeni politik düzeni «korumak» değil yaratmaktı. Müdahaleler açıkça «politik» müdahalelerdi. «Führer»in eylemleri» olarak, 1936'daki bir kararnameyle, hukukî düzenlemelerden ve adli görevlilerin «hukukî kanıt» tarzında denetlemelerinden bağışık sayıldılar.

Suç nosyonu da ideolojik bir değişikliğe uğratıldı. Suç artık burjuva Devlet'in başka biçimlerinde genellikle olduğu gibi kötü davranış (yasanın çiğnenmesi) anlamına gelmiyordu; *muhtemel düşman anlamına* geliyordu. Suçlu kişi, «keyfi» ölçütlere göre belirlenen «nesnel konum»u yüzünden rejimin sağlığına zarar vermeye niyetlenebilecek adamdı. Faşist bir rejim gözünde bu öncelikle Yahudiler, komünistler, sosyalistler, masonlar, liberaller dilenciler, akıl hastaları, eşcinseller, frengililer ve çeşitli başka «topluma karşı» öğeler demektir. Dahası, bütün bireyler «sınırsız» polis müdahalesine tabiydiler; bu, kamu ile özel arasındaki her türlü ayırımın kaldırılmasında dile geliyordu. Siyasi polisin baskıcı rolüne eşlik eden bütün bu ideolojik düzenlemeler aynı zamanda toplama kampları kurumunun da kökünde yatmaktadır. Bu konuda başka bir şey söylemeyeceğim, çünkü söylenebilecek her şey söylendi.

Yasa, Devlet aygıtının çeşitli dalları arasındaki ilişkileri de artık düzenlemiyordu. Nasyonal-sosyalizm, sistematik bir şekilde, bu ilişkileri «yetki alanları» olarak düzenlemeyi reddetmiştir.¹¹ Bundan, devlet sisteminin dalları ve aygıtları arasında çelişkilerin ve sürtüşmelerin doğduğu anlatılmaz bir yönetim kargaşası olduğu izlenimi edinilebilir. Aslında ilişkiler *Führerprinzip* çevresinde dönüyordu. Yüce önderin iradesi, herhangi bir düzenlemeye göre, «evrensel ve bütünsel, sınırsız ve dışlayıcı» idi.¹² Dalların ve aygıtların çeşitli hiyerarşilerindeki üyelerin doğrudan doğruya yüce öndere veya verili durumda onun iradesini cisimleştirdiği varsayılan bir başkasına bağlı oluyordu.

Bu durum, bürokratik hiyerarşinin katı ilkelerini etkili bir

¹⁰ I. Staff, *Justiz im Dritten Reich*, 1964.

¹¹ F. Neumann, *Behemoth*, s. 250 v.d..

¹² Üçüncü Reich'in bu kavramlarını avukat ve Polonya'nın ünlü celladı olan Frank ile hukukçu C. Schmitt teorileştirmişlerdi.

biçimde parçaladı,¹³ çünkü dallarla aygıtların dikey izolasyonlarını kırdı: aygıtların, paralel iktidar şebekeleri yoluyla, egemen dal tarafından denetlenmesini sağlamaya yaradı. Aynı zamanda, Devlet aygıtlarında hiyerarşik otorite güçlendirildi: «Devlet aygıtının bir üyesi, hiyerarşideki üstüne koşulsuz boyun eğmek zorundaydı; ancak aşağı rütbedeki kişi bir SS ya da parti üyesi v.b. olursa durum değişebilirdi. Böylece bürokratikleşme aynı zamanda bütün dallar ve aygıtlarda teşvik edildi ve makamlara yukarıdan atama sistemi de bunu destekledi. Bürokratikleşme nasyonal-sosyalist partiyi ve siyasî polisi bile etkiledi: örneğin, SS tarafından yürütülen toplama kamplarının yönetsel lojistiğinin çığırnlığı.

Aygıtların böylece birbiri üstüne bindirilmesi ve hepsinin siyasî polis egemenliğine sokulması sırasında, az çok «ayrı» kalan tek bir alan vardı. Ama oldukça önemli bir alan: «ekonomik» alan en çok, belki de yalnızca, Devlet yönetiminin yetkisine bırakılmıştı. Üretim ilişkilerini ve mülkiyet ilişkilerini ilgilendiren her şey giderek yalnızca yönetim aygıtına kaldı. Bu alanda adli düzenleme de hiç değilse özünde korundu. Hattâ Fraenkel¹⁴ buna dayanarak rasyonal-sosyalizmde bir «normatif Devlet» (yasalarla düzenlenen), bir de «ayrıcalık Devleti» (bu şekilde düzenlenmeyen) olduğunu ileri sürmüştür. Nazizm, kapitalist düzenin ve özel mülkiyetin, bütün ekonomik işlerde tam yetkiyle korunmasını sağlayan adli düzenlemeyi yerinde bırakmıştır.

Nazi Devlet'inin dalları ve aygıtları arasındaki sürtüşmeler temelde sınıf çelişkilerinden ve Devlet içindeki yeni ifade biçimlerinden doğmakla birlikte, bu dal ve aygıtların üyeleri arasındaki toplumsal kategoriler arasında çıkan «korporatist» türden çelişkilerin de hâlâ oynayacak bir rolleri vardı. Bir kere mevki ve «nüfuz» için yarışan parti üyeleri ile Devlet yönetimi, ordu ve siyasî polis üyeleri arasında çıkar çatışmaları vardı. Ama bunlar, her Devlet'te varolan, ikincil çelişkilerdi. Nazi Devlet'inin içsel çelişkileri, değişik toplumsal kategoriler arasındaki korporatif sürtüşmelere bakmakla yetinen alışılmış yöntemle anlaşılabilir.¹⁵

Bu durum olağanüstü Devlet'te ve faşist rejimde özellikle böyledir, çünkü «açık» sınıf mücadelesinin baskı altına alınması aslında sınıf mücadelesini Devlet aygıtının ve dallarının içine kaydırır. Bu, toplumsal kategoriler, rejim içindeki «klikler» ve «kişi-

¹³ K. Bracher, a.g.e., s. 429 v.d.; F. Neumann, a.g.e., s. 74.

¹⁴ **The Dual State**, 1941.

¹⁵ Örneğin, H. Mommsen, **Beamtentum im III. Reich**, 1966.

likler» arasındaki çelişkiler olarak gizlenir. Oysa, ikincil olmakla birlikte, bu çelişkiler azımsanmamalıdır.¹⁶ Sınıf mücadelesine ışık tutabilirler. Örneğin Nazi Devlet'inde bu değişik «klikler» arasındaki çelişkilerde gözlenebilir: Fritsch-Blomberg/Schacht/Hitler-Göring-Himmler/Ley/Darre v.b.

Devlet'in ideolojik aygıtlarına gelince, dikkat edilecek ilk nokta birbirlerine ve baskı aygıtlarına karşı görece özerkliklerinin baskı altına alınmasıdır. Bu, kamu-özel boyutundaki hukukî değişikliklerle gerçekleştirilmiştir. Bu aygıtlara Devlet hiçbir zaman el koymadı: yayın, gazeteler, sinema, okullar v.b. hepsi özel yapılarını sürdürdüler —hiç değilse sahiplerine kâr getirmek— bakımından. Ama bu aygıtların üyeleri kamu kuruluşlarına bağlanmak zorunda bırakıldılar: sanat, müzik, tiyatro, edebiyat, basın, radyo ve sinema için «Reich konseyleri»ne girdiler. Bu kurulların kararları kanun kuvvetindeydi ve önderlik ilkesi Nazi partisi üyeleri yararına uygulanıyordu. Dolayısıyla ideolojik aygıtlar en çok parti dolayısıyla baskı aygıtlarına tabi kılındı: ama Goebbels zamanında baskı aygıtlarının doğrudan müdahalesine de sürekli o-larak raslanır. Bu kurullar ideolojik Devlet aygıtlarının nasyonal-sosyalist ideolojiyi yaymasını sağlıyordu: örneğin, öğretmenler korporasyonu («Nasyonal-Sosyalist Öğretmenler Birliği»), «bütün öğretmenlerin nasyonal-sosyalist öğretmeye karşısında ideolojik ve politik koordinasyonundan sorumlu» sayılıyordu.

Devletin bazı ideolojik aygıtlarının temel bir yeri vardı ve bu da aralarındaki egemenlik rolünde bazı değişiklikler yarattı:

a. *İletişim aygıtı* (radyo, gazeteler, filmler v.b.) ideolojik müdahalenin belirleyici önem taşıdığı geniş tabanlı bir rejimde *pro pagandanın* önemi yüzünden egemen yere sahiptir.¹⁷ Bu çeşit «yu karıdan» propaganda partinin rolünü yok etmez, ama, hiç değilse başlangıçta, onun yanında işlev görür. Nasyonal-sosyalist yöne timin ikinci evresinde halka doğrudan erişebilen yukarıdan pro paganda aygıtı partinin yerini almaya başlar, parti ise gitgide bas kı aygıtı ile ideolojik aygıtlar arasındaki halka haline gelir.

b. *Ailenin* egemen yeri vardır; Wilhelm Reich'in göstermiş ol-

¹⁶ Bunu örneğin D. Schoenbaum, **Hitler's Social Revolution**, 1966 içinde böyle gösteriyor.

¹⁷ Z. Zeman, **Nazi Propaganda**, 1964.

duğu gibi,¹⁸ bunun nedeni *küçük burjuvazinin* ideolojisinde ailenin işgal ettiği yerdir. Nazi propagandasında sürekli bir tema olan aile bağlarının güçlendirilmesine nasyonal-sosyalizm büyük önem vermiştir. Hitler'e göre, «Birinci görevimiz... aile bağlarının gelişmesine yardımcı olmaktır. Ailenin çöküşü hiç şüphesiz insanlığın daha üstün biçimlerinin sonu demektir..., mantıklı, organik gelişmenin nihai amacı ailedir. Bütün Devlet'in inşasında en küçük, ama en önemli birimdir...»

Hitler bildiğinden de fazlasını anlatmıştı. «Baba»nın rolü yoluyla, «otoriter» ideolojinin oluşmasında ailenin rolü bir yana nasyonal-sosyalizm «anne» olarak kadınlara da önemli bir yer vermiştir. 1933'de Anneler Gününde Goebbels şöyle diyordu: «Anne yeni Almanya'da sahip olduğu öneme hiçbir yerde sahip değildir. İnsanlarımızı ileri götüren gücü yaratan türde bir aile hayatının güvencesi ve koruyucusu olur. Alman halkının ruhunu yalnız Alman annesi taşımaktadır...» Nasyonal-sosyalizme göre kadının başlıca rolü «ailenin annesi» olmak, ailede nasyonal-sos-yalist ruhun garantörlüğünü yapmaktır. Sayısız nasyonal-sosya-list örgüt ve dernekler kadınlara ayrılmıştır. Ayrıca, başka ideolojik Devlet aygıtlarında da ailenin muazzam önemi vardı: örneğin, ebeveyn-öğretmen dernekleri, gençlik örgütleri yoluyla anne ve babaların eğitimde artan rolleri v.b. gibi.

Öyleyse nasyonal-sosyalist partinin ve örgütlerinin aile içinde ihbarı kurumlaştırarak görünüşte «aile bağları»nı yıkmasına ne demeli? Çelişki büyük ölçüde yüzeyseldir, çünkü bu aile bağları daha çok bir ideolojik aygıt olarak işliyordu. Önemli nokta, partinin başlıca görevlerinden birinin her ailede bir «temsilci» sağlamasıydı. *Aslında denebilir ki nasyonal-sosyalist partinin en uygun hücreleri fabrika, sokak ya da yerel topluluk değil, bizzat ailedir.* Bunda Kilise ve dinî hareketlerle ortak olması bir ras-lantı değildir.

(c) Nasyonal-sosyalist partinin denetimi altında ideolojik aygıtlar çoğaltıldı. Çeşitli dernek ve örgütler her bireyi her etkinlik alanını kaplayan karışık bir aygıtlar şebekesi içinde bir yere bağlıyordu «Gençlik» örgütlerinin çokluğu tipik bir örnektir.

Buna karşılık bazı ideolojik aygıtların da önemi azaldı:

¹⁸ **The Mass Psychology of Fascism**, s. 33 v.d., 8 v.d.. Ayrıca bkz. ortak çalışma, **Studien über Autorität und Familie**, 1933, özellikle E. Fromm, M. Horkeheimer ve H. Marcuse'nin katkıları.

:" (a) *Geniş anlamda, eğitimsel aygıtlar.*¹⁹ Profesyonel eğitim okulların dışında sürdürüldü («iş» örgütlerinde), diplomalar toplumsal hareketlilikteki önemini kaybetti, «kültür»e daha küçük bir rol verildi (bu anlamda ideolojinin eğitim sisteminde aldığı biçimdir bu), okul saatleri başka «gençlik» örgütlerin zaman bulabilmesi için kısaltıldı, seçmede «teknik» ölçülere daha az başvurulur oldu.

Temelde bunun nedeni, «kültür»ün nesnel, tarafsız karakteri mitinin ortadan kaldırılmasıydı; bilginin tarafsızlığı varsayımına dayanan geleneksel öğretim otoritesi çözüldü. Burjuva eğitim aygıtının rolü geniş ölçüde bilginin tarafsızlığı ve nesnel özelliği mitinin işletilmesine bağlıdır. Bu aygıtta, ideolojik beyin yıkamanın, sınıf işlevini gizleyen gözde biçimi budur. Nasyonal-sosyalizm faşist politika ve ideolojiyle kafaları dolduracağı amacını açıkça bildirmekle bu maskeyi çıkardı ve böyle yapmakla da ideolojik aygıtların sıralanışında eğitim sisteminin görece gerilemesine katkıda bulundu. Daha önce eğitim sisteminin yerine getirdiği düşünce aşılama işlevi değişik aygıtlara aktarıldı okulun, ordunun v.b. dışındaki «gençlik» örgütleri gibi. Aynı zamanda, daha önceleri eğitim sisteminin küçük burjuvaziye tanımı olduğu toplumsal tırmanma imkânları da artık nasyonal-sosyalist parti ile SS'in elinde geçti.

(b) *Dinî Aygıt: Kiliseler.*²⁰ Özellikle Protestan kiliselerinin başındakiler, ama aynı zam anda Katolik kilisesi de, nasyonal-sosyalizmin gelişini hoş karşılamış ve buna katkıda bulunmuştu. Ama, sık sık önemli duruma gelen belirli sürtüşmeler de vardı.

Almanya'da en gerici konumda bulunan ve Weimar'a da karşı olan Protestan kilisesi, Max Weber'in yüzeysel bir okumasından çıkarılacak sonuçların tersine, büyük toprak sahipleriyle sıkı ilişki içindeydi (Protestanlığın, Prusya'da büyük etkisi vardı.) Ordunun yanısıra, toprak beyleri iktidarının iki koltuğundan biriydi. Merkez Partisi yoluyla orta sermaye ile yakın ilişkisi olan Katolik kilisesinden çok daha fazla güler yüz gösterdi faşizme. Ama bir yanda tekelci sermaye, öbür yanda da toprak sahipleri ve orta sermaye arasındaki çelişkilerin eriştiği adımlara göre, çok geçmeden nasyonal-sosyalizmle sürtüşmeler gelişti.

Başkaldıran küçük burjuvazinin tepkisinden destek alan nas-

¹⁹ R. Eiler, **National-sozialistische Schulpolitik**, 1963; M.H. Böhm, **Die deutsche Universität im Dritten Reich**, 1966.

²⁰ K. Bracher, **a.g.e.**, s. 470 v.d..

nyonal-sosyalizm, Kilisenin görece özerkliğini kırmak üzere bir mücadeleye girişti. SA geniş, anti-kilise kampanyalara girişti. Borinan 1941'de şöyle diyordu: «nasyonal-sosyalizm ve Hıristiyanlık birbirlerini dıştalar... Devlet nasıl müneccimlerin, bilgilerin ve öteki büyücü soytarların sapıtırıcı etkisini yasaklamışsa, Kilisenin muhtemel etkileri de sürekli olarak tasfiye edilmelidir.» Şüphesiz, kitlelerin dinî duyguları her zaman Hitler'in «tanrılaştırıl-ması» yoluyla sömürüldü: örneğin şu SA sloganı: «Dün, bugün... ve sonsuza kadar Hitler.»

Ama nasyonal-sosyalizm kendini Kiliselerin etkilerinden yoksun kılmadı. Sadece görece özerkliklerini ortadan kaldırdı. *Gleisc-haltung* Protestan ve Katolik kiliselerine de uygulanmış, ikincisi 1938 Konkorda'sı ile halledilmişti. Kiliseler baskı aygıtının kesin denetimi altına sokuldu; eğitim alanındaki ayrıcalıkları kısıtlandı ve nasyonal-sosyalist örgütlere yer açmak üzere Hıristiyan gençlik örgütleri lağvedildi. Aynı zamanda, «Kiliselerin gerçek polislik rolü de güçlendirildi: rahipler Hitler'e sadakat yemini ediyor, günah çıkarmanın da ihbar mekanizmasına dönüştürülmesine çalışılıyordu. Kısacası, Hıristiyanlık saldırıya uğramadı, ama Kilise görece özerkliğini kaybetmekten başka, ideolojik Devlet aygıtları arasındaki önemini de tamamen elden kaçırdı.

Son olarak, nasyonal-sosyalist rejimde, partinin kendi içsel ideolojisi bir bütün olarak Devletin ideolojik aygıtlarını fethetti ve egemen ideoloji doğrudan doğruya partiden yayılmaya başladı. Gelgelelim, siyasî polis egemen aygıt oldukça, onun özgül ideolojisi de geri kalan aygıtlara ve toplumun bütününe yayıldı. Ay-gıtları ve Alman toplumunu bir salgın gibi kavrayan polis-ve-ci-nayet hummasının, SS aygıtının karşı durulmaz yükselişine tekabül etme biçimi son derece çarpıcıdır.

BÖLÜM VI

İtalya

1. FAŞİZMİN YÜKSELİŞİ

Bu bölümde de nasyonal-sosyalizm ile İtalyan faşizmi arasındaki *farklılıklar* vurgulanacak.

İlkin, İtalya'da faşizmin yükselişinde ikili bir karakter görülüyordu. Almanya'dakine göre hem daha askerî, hem de daha parlamenterdi. Devlet'in baskı aygıtının faşizmle suç ortaklığı daha açıktı ve hatırlanacağı gibi orta sermaye temsilcilerinin faşizme karşı tavrı çok daha uzlaşmacıydı. 1921'de, Giolitti, faşizmin saldırdığı sosyalist belediye otoritelerini «kamu düzeni gerekçeleriyle» lağvetmek için kararname çıkarttı.¹ Bu, Almanya'da yalnız von Papen'in, Prusya hükümetine karşı almış olduğu, oldukça aşırı bir tedbirdi. Polis (*carabinieri*) faşist *sguadre'nin* cezalandırma seferlerine her zaman eşlik ediyordu. Hükümet kendisi, Adalet Bakanı (Fera) kanalıyla, adalet kurumlarının faşistlerin suçlarına karşı dosya kullanmamalarını emretmişti.

Ordu içindeki gelişmelerin de burada önemi vardır. Yükseliş sırasında faşizm İtalyan ordusundan çok taraftar kazanmıştı — nasyonal-sosyalizmin Alman ordusundan kazandığından çok fazla. 1920'de Savunma Bakanı Bonomi'nin çıkardığı bir genelge 50.000 ordudan ayrılmış subayın *fasci'ye* katılmasını ve orada askerî örgütleyici durumuna gelmesini sağladı. Ordu da cezalandır-da seferlerinde faşist milislere eşlik ediyordu.² Kara Kuvvetleri kurmay başkanı General Diaz, Deniz Kuvvetleri kurmay başkanı Amiral Thaon de Revel ve birçok general Gandolfo, De Bono v.b.) açıkça faşizm için çalıştılar; Roma yürüyüşü öncesindeki haftalarda bu alabildiğine açığa çıktı.³

¹ A. Tasca, **a.g.e.**, s. 153 v.d.

² **a.g.e.**, s. 142 v.d.

³ G. Salvemini, **Le Origini del Fascismo in Italia**, s. 322 v.d.

İlkin, İtalyan ordusu Almanya'daki gibi «profesyonel» bir ordu değil, «ulusal ordu»ydü — savaştan sonra devrimci öğeleri tasfiye edilmiş olsa da. Bu nedenle İtalya halkı faşizmden ne kadar etkilendiyse, o da o kadar, belki daha da fazla açık oldu bu etkilere. Subayların sınıf kökeni büyük ölçüde şehirli orta ve küçük burjuvaydı ve böylece ağırlıkla faşizme yatkındı. Ordu üst kademeleri, hararetle bağlı oldukları krallıkla birlikte, ondokuzuncu yüzyılın «birleşme»sinden beri geleneksel olarak orta sermayeye bağlıydılar ve orta sermaye de faşizmin yükselişi boyunca kralın onayıyla İtalya'yı yönetmişti. Orta sermayenin temsilcilerinin faşizme karşı özellikle uzlaşmacı tutumu subaylar arasında da yankılarını buluyordu.

Ama burada da ordunun üst kademeleri ile faşist parti arasında sürtüşmeler göründü. Bunlar büyük sermaye ile orta sermayenin, özellikle taht üzerinde odaklanan çelişkilerine dayanıyordu.⁴ General Badoglio ve ordunun ileri gelen çevreleri, orta sermayenin kendi güvencesi olarak gördüğü monarşiye saldırırsa, faşizme karşı savaşıacaklarını bildirdiler. Cumhuriyetçi temalarla işe başlayan faşizm biraz geriledi, orta sermaye ve onun «liberal» temsilcilerine karşı «Manchester-tipi-Devlet» garantilerinin verilmesi de buna eşlik etti. Ordu engeli böylece aşıldı. Mus-solini'den önceki son başbakan olan Facta, D'Annunzio'yu kullanarak orduyu faşizme karşı harekete çağırdı ama beceremedi. Roma yürüyüşünün arefesinde kral da olağanüstü durum ilân etmek istemedi ve Mussolini'yi iktidara çağırarak orta sermayenin Hindenburg'u rolünü oynadı.

İtalya'da baskı aygıtının parçalanması, *merkezî aygıtla yerel aygıtın* bölünmesi biçimini aldı. Politika sahnesinde özellikle etkili olan orta sermaye temsilcileri kendi politik kadroları yoluyla merkezî aygıtı geniş ölçüde denetleyebiliyorlardı. Ama periferiye yetişemiyorlardı ve toprak sahipleri ile büyük sermayenin iktidar üsleri buralarda yoğunlaşmıştı; faşizm Devlet aygıtına başlıca pe-riferiden saldırdı. Ama gene, merkeze de aynı zamanda sızılmıştı: Roma yürüyüşü sadece bir gösteriydi.

2. KURULU SİSTEM

İtalyan faşizmi iktidara geldikten sonra Devlet aygıtını aşağı ⁴ Paris II, s.

326.

yukarı Nazizm gibi yeniden örgütlemeye başladı; ama Faşizm kadar ileri gidemedi ve aynı çizgiyi sonuna kadar sürdürmedi. Özellikle de Devlet aygıt ve dallarının görece özerkliğinin ortadan kaldırılması Nazizm'deki kadar belirgin değildi. Bütün toplumsal etkinlik alanlarında, baskı ve ideolojik müdahaleyi de içine alan Devlet müdahalesi daha sınırlıydı ve «parlamente demokratik» Devlet'in bazı kurumsal biçimleri muhafaza edildi.

Bu durum sınıf mücadelesinin özel karakteristikleriyle açıklanabilir:

İtalya'da büyük sermayenin farklı özellikleri, orta sermayenin ve kitlelerin daha güçlü direnci, özellikle de işçi sınıfının direnişi, yani, ideolojik ve politik buhranın özgül karakteristikleridir bunlar.

Faşist yönetimin birinci döneminde —bu, Almanya'dakinden daha uzun sürmüştür— devletin baskı aygıtı, üyeleri bütün aygıtlara doluşan faşist partinin egemenliği altında giderek yeniden örgütlendi. Dönem boyunca parlamente Özellikler korunduğu için parti egemenliği daha güçlü ve zorunlu. Gerçek iktidarla biçimsel iktidar arasındaki mesafe epey zaman kaldı, politika sahnesindeki dış görüşlere rağmen parti gerçek iktidarın merkezî oldu.

1925-26'da, çeşitli «ultra-faşist» yasalar, Devlet sisteminin yeniden düzenlenmesinde bir dönemeç oldu ve parti bundan sonra gittikçe baskıcı devlet aygıtına tabi kılınmaya başlandı. Aynı zamanda, iktidar yürütmede yoğunlaştıkça, aygıtın dalları arasındaki egemen rol de yönetime doğru kaydı. Örneğin valilerin yetkileri genişletildi, valiler «taşradaki en yüksek faşist otorite» haline geldiler, bu da faşist partide ve yöresel *fasci* sekreterliklerinde büyük hoşnutsuzluk yarattı.⁵ 1927'de yönetim ve valiliklerle ilgili yeni bir genelge parti hiyerarşisini Devlet hiyerarşisinin emrine soktu. Parti kendisi de artık «Devlet iradesinin aracı» sayılıyor ve genelgede «*squadrist* tarih tarafından aşılmıştır» diyordu. En yüce karar verme organı olarak faşist Büyük Konsey'in Bakanlar Kurulunun yerini almasıyla faşist partinin Devlet aygıtına boyun eğmesi süreci tamamlandı. Süreç, 1928'de, «parti ile Devlet'in birliği»nin ilân edilmesiyle son buldu: olayın anlamı Al-

⁵ L. Salvatorelli ve G. Mira, *Storia d'Italia nel periodo fascista*, 1964, s. 367, 390. A. Aquarone, *L'Organizzazione dello stato totalitario*, 1966, s. 120 v.d.

manya'dakinin aynıydı; küçük burjuvazi yönetici konumunu kaybetti.

Burada da siyasî polis egemen rol oynadı ve faşist parti dahil bütün aygıtı denetledi. Bütün baskıcı servislerin Bocchini yönetiminde OCRA'da toplanmasıyla gizli siyasî polis kısmı oluşturuldu.⁸ Bu kısım doğrudan doğruya faşist önderlerin denetimin-deydi, sayısı gittikçe çoğalıyordu ve yetkileri de, geleneksel polis olan *carabinieri* zararına genişliyordu. Siyasî polis faşist parti denetiminden bağımsız tutulmuş ve faşist İçişleri Bakam Suardo ile siyasî polis arasında birçok sürtüşme olmuştu.

Siyasî polisin rolü milisler (Ulusal Güvenlik için Gönüllü Milisler — MVSN) yoluyla da genişletildi. Milisler «sol kanat» öğelerinden arındırılmıştı ve faşist önderler bunu partinin kendisinden çok daha iyi denetliyordu. 1923'de sert bir tasfiyeden sonra eylem timleri (*squadre*) de milislere katıldı. 1927'de milisler resmen «Devlet'in silahlı kuruluşu» olmuşlar, doğrudan doğruya Du-ce'ye bağlanmışlardı: üyeleri krala değil, Duce'ye sadakat yemini ediyorlardı. SS'de olduğu gibi, milisin üst komuta kademeleri kü-küçük burjuvaziden değil, burjuvaziden gelmeydi.⁷ Siyasî polisin egemenliğinin artması, yasa ve adalet aygıtlarındaki değiştirmelerle birlikte yürüdü: polis, yönetim ve faşist parti paralel iktidar şebekeleri kurdu.

Gene de Nazi Devleti'nden açıkça ayrılan yanlar vardı. Devlet' in hem baskıcı, hem de ideolojik müdahalesi daha az önemliydi. Faşist milislerin Hitler'in SS'yle benzerlikleri epey uzaktı. Devlet'in baskı aygıtının dalları birbirlerinden daha fazla bağımsızdı ve siyasî polis bunları o kadar sıkı denetleyemiyordu. Büyük ölçüde faşizme kazanılan ordu milislerinin denetiminden sıyrılmış, askerî konularda onu kendi denetimi altına sokmuştu. Devlet yönetimi karşısında siyasî polisin rolü yönetsel konularda fiilen müdahale etmeksizin onu frenlemekle sınırlandırılmıştı. Adli aygıtta gelince, «düzenli mahkemeler»le «olağanüstü mahkemeler» arasındaki ayrım sürüyor, bu da, düzenli mahkemelerin siyasî polis müdahalesini denetleyemese bile geleneksel rollerini devam ettirdiklerini gösteriyordu. Aygıtlar o kadar çoğalmamıştı: yetki

⁶ L. Salvatorelli, a.g.e., s. 420 ve 430 v.d.; A. Aquarone, aynı yerde,

⁷ Brady, *Business as a System of Power*, 1942, s. 81.

alanlarının ayrışması geçerliydi, hukuk sistemi de Almanya'daki gibi kökünden değiştirilmemişti.⁸

Bütün bunlar İtalyan faşizmini geleneksel bir «bürokratik» diktatörlüğe yaklaştırıyor ki bu doğru değildir. Faşist parti Devlet aygıtına bağımlı kılınmakla birlikte onunla kaynaşmadı. Partinin başlıca rolü Devlet'in baskıcı ve ideolojik aygıtları arasındaki halka olmasıydı, ama aynı zamanda baskı aygıtının çeşitli dallarını da birbirine bağlıyordu. Nazizm'de parti çarçabuk tasfiye edildiği halde burada bu sürekli bir süreç oldu. Küçük burjuva tabanca uzlaşmalar devam ederek Salo cumhuriyetinde doruğa ulaştı; İtalyan faşizminin küçük burjuva tabanı Almanya'dakin-den çok daha inatçıydı.

«Totaliterizm» üstüne yazanlar, Nazizm'in «totaliter» bir devlet, faşizmin ise sadece «otoriter» olduğunu söylerken Nazizm ile İtalyan faşizmi arasında yanlış ve keyfi bir ayrım yapıyorlar. Ölçütleri hakkında bir şey söylemek bile gereksiz. Örneğin Arendt tartışmasını iki rejimde verilen kurban sayısına dayandırıyor ve İtalyan faşizmi için «benzeri totaliter-olmayan diktatörlükler Romanya, Polonya, Baltık devletleri, Macaristan, Portekiz ve İspanya'da da görülmüştür,» diyor.⁹

Olağanüstü rejim biçimlerini ayırtetmekte geçerli ölçütler iki örneğin özdeş olduğunu gösteriyor. İtalyan faşizmi bir yasallık görüntüsünü koruduysa, bu onun başvurmak zorunda kaldığı uzlaşmaların bir sonucudur. İlke olarak kralın Başbakanı (Mussoli-ni) azletme ve atama yetkisi vardı, faşist Büyük Konsey, çeşitli korporatist kuruluşların seçtiği adayları tek liste haline getiriyor ve böylece parlamento «seçiliyordu», ama meclis işlevi bir süsten ibaretti; onun yanısıra, faşist önderliğin adaylarını gösterdiği *Fasci* Kurulu ve korporasyonlar vardı; Kralın atadığı Senato da Danıştay ve Yargıtay gibi varoluşunu sürdürdü. Bütün bunlar, «Batılı özgürlük»ün bazı kahramanları gözünde Mussolini saygı-değerlik kazandırmakla birlikte, sadece bir gösterişten ibaretti. Bu kahramanların en başında da, ileride Yunanistan'ın celladı olarak Churchill gelir.

Gerçi faşizmin ideolojik Devlet aygıtlarındaki yükselişi Almanya'daki süreci andırıyordu, ama bunların görece özerklikleri o kadar sert bir baskı altına alınmadı. Bu «sanatlar» ve eğitim sis-

⁸ Bkz. M. Prelot, *L'Empire fasciste: le tendances et le institutions de la dictature et du corporatisme Italiens*, 1936.

⁹ *The Origins of Totalitarianism*, 1968, s. 308.

temi için de geçerlidir. Salvatorelli'nin gözlemlediği gibi: «Okullar gene de bütünüyle faşist değildi, o zaman da (1925), daha sonra da; eski yapı ve eski ruh ayaktaydı: ilköğretimde daha az, orta öğretimde daha çok.»¹⁰ Korporatist kuruluşlar ve faşist parti yoluyla özellikle iletişim aygıtı (gazeteler, radyo v.b.) bütünüyle denetim altındaydı. Bunun da nedeni İtalya'daki orta sermaye ve toprak sahiplerinin özel direncidir; onlar, kitlelerin güçlü baskısıyla bu aygıtları işgal etmişlerdi ve İtalyan faşizminin ideolojik görünümü de kendini Garibaldi geleneğinin varisi olarak tanıtmaya nedeniyle özel bir biçim alıyordu.

İtalyan faşizminin bazı özgül karakteristiklerini kaydetmek yararlı olur: özellikle *sendika aygıtı* işçi sınıfının baskısı yüzünden Almanya'dakinden daha önemli bir rol oynadı. Gentile'nin «liberal» bakanlığı sırasında bu orta sermayenin sığınağı olan *eğitim aygıtı* için de geçerliydi.

Kilise ile ilişki daha da önemlidir. İtalya'da Katolik Kilisesi *toprak sahiplerinin* en gözde kalesiydi. Toprak sahiplerinin zararına yürütülen «İtalyan birliği»ne karşıydı (Papa, ancak Musso-lini zamanında Roma'yı İtalyan Devleti'nin başkenti olarak tanıdı) ve monarşi ile de, İtalyan birliğinin «yaratıcıları» olan orta sermayeyle ittifakından ötürü, arası son derece bozuktu İtalyan faşizminin, başlangıçta da, daha sonraları da, kiliseye karşı tutumları olmuştur: eski sol sosyalist ve *Avanti editörü* Mussolini ile Garibaldi geleneğinden gelen şehir küçük burjuvazisi «din halkın afyonudur» tezini neredeyse benimseyeceklerdi. Katolik Kilisesi faşizmi açıkça desteklemekle birlikte, toprak sahiplerinin, İtalya'da özellikle keskin olan, büyük sermaye ile toprak sahipliği arasındaki çelişkilerden doğan tavırları, sert sürtüşmelere yol açmıştı.

Toprak sahiplerinin direnişi ve dinin kırsal kesimdeki ideolojik önemi karşısında faşizm Kilise ile çatışmasını çözmek için bir çabaya girişti. Lateran paktlarından sonra (1929) faşizm Kiliseyi doğrudan doğruya satın aldı: «Anlaşma»nın ve «Malî Sözleşme»nin amacı buydu. Kilise, kendi çıkarlarından ileri gelen uluslararası malî güç kimliğiyle bir bakıma İtalyan toprak sahiplerinin çıkarlarına ihanet edecek şekilde, onların ekonomik ve politik gücünü kısıtlayacak bir rejimin stabilizasyonuna önemli bir katkıda bulundu.

Ama sürtüşme gene devam etti: Lateran paktlarında, Kilise-

¹⁰ a.g.e., s. 398.

hin İtalya'da etkisi ile kâğıt üzerinde önemli bir uzlaşmayı içeren bir Konkorda vardı. Ne var ki faşizm, Kilisenin bu etkiyi toprak sahipleri yararına kullanmasına izin vermeye hiç de niyetli değildi. Paktlardan sonra da faşizm Kilisenin eğitimde, çeşitli dini örgütlerde (Katolik Hareket gibi) ve gençlik örgütlerinde yetkilerini kısmaya devam etti.

Papa *Non abbiamo bisogno* başlıklı gerçekten gülünç ve anlamsız bir metinde «rejimin nankörlüğü»nden yakınmaktan geri durmadı. Faşizm ise, aynı kişinin hem faşist parti hem de Katolik Hareket üyesi olmasını yasaklayarak buna cevap verdi. Sonunda gene uzlaşıldı: Kilise artık yalnız dinî alanla ilgilenecek, «atletizm ve spor» yaptırımları yasaklanan Katolik okullar da faşist *balilla'lara* geçecekti. Kilise en temel haklarını koruyabildi: aşağı rütbeden rahipleri denetlemek, aile içindeki (Kilise evlendirmesinden gelen) otoritesini sürdürmek gibi. Böylece Kilise ideolojik aygıtlar arasındaki görece özerkliğini bir ölçüde sürdürdü-bildi ve Almanya'da olduğundan daha önemli bir ideolojik rol oynadı.

Bu çalışmada Faşizm denilen özgül siyasal olgunun açıklanmasına ve bu olguyu, ayrıca teorisini kaba hatlarıyla verdiğimiz olağanüstü kapitalist Devlet biçiminin özel bir rejim biçimi olarak tanımladıktan sonra, onun temel karakterlerinin ortaya konulmasına çalıştık.

Fakat, bu araştırma çerçevesinde, ve soyut bir tipolojiden kaçınmak için, bonapartizm ve çeşitli askerî diktatörlük biçimleri gibi, özel türde siyasal bunalımlara tekabül eden başka olağanüstü rejim biçimlerini bir yana bırakmak zorunda kaldık. Bununla birlikte, Faşizm ve onun tekabül ettiği özel bunalım türünün analizinde ortaya konulan, siyasal bunalım ve olağanüstü Devletin genel özellikleri, başka bunalımların ve olağanüstü rejimlerin analizinde ilke olarak kullanılabilirler.

Gene de teorik olarak ele alınan bu bunalımların ve olağanüstü rejimlerin, *somut gerçeklikte* çoğu kez *bir arada* bulduklarını belirtmek gerekir. Bu somut rejimler, birçok olağanüstü rejim ve siyasal bunalım biçimlerine özgü karakterler sunan bir rejim biçiminin baskınlığı altında bulunmaktadırlar. Gerçekte, faşizmin özel niteliklerini açık ve çok geniş gösterdikleri ölçüde, faşizmi örneklemek için incelediğimiz Alman ve İtalyan faşizmleri içinde durum aslında budur. Örneğin İspanyol örneği bundan farklıdır, çünkü askerî diktatörlük baskın durumda olmak üzere faşizm ve askerî diktatörlüğün birleştiği somut bir biçim olarak kendini göstermektedir.

Öte yandan, olağanüstü rejim biçimlerinin böyle somut bir örnekte birleşmesi, bu örneğin içinde bulunduğu tarihî evreye bağlıdır. Nihayet, somut bir olağanüstü rejim, tarihî süresi içinde bu rejimde egemen olan karakterlerin dönüşüm geçirmesi ve şu veya bu olağanüstü rejim biçiminin egemenliğinin yer değiştirmesi şeklinde evrim geçirebilir.

Giriş kısmında, faşizm ve olağanüstü Devlet konusundaki bu çalışmaya faşizm sorununun güncelliği nedeniyle girildiğini işa-

ret etmiştik. Fakat, başka olağanüstü rejimlerin gerçekleşme ihtimallerinin bundan böyle ortadan kalktığını düşünmek hataya düşmek olacaktır. Faşizm tehlikenin yegâne cephesi değildir, bonapartizm ve askerî diktatörlükler şanslarını kaybetmemişlerdir ve değişik ortamlara göre birlikte ortaya çıkabilecek somut olağanüstü rejim biçimlerini de unutmamak gerekir.

Tekrar ortaya çıkması mümkün olan faşizme gelince, geçmiştekinin bütünüyle benzer ve özdeş biçimlere yol açacak bir faşistleşme sürecinden geçeceğini sanmamak gerekir. Tarih hiçbir zaman aynen tekrarlanmaz. Aynı biçimde bir olağanüstü rejim ve aynı türde bir siyasal bunalım ortaya çıktıkları tarihî dönemlere göre ayrı özellikler gösterirler.

Marx, Hegel'i izleyerek, tarihin bazen tam anlamıyla tekrarlandığını söylüyordu: fakat ilk kez bir trajedi biçimi olan olay, ikinci kez bir komedi biçimine bürünür. Bu formül gerçekten çarpıcıdır, fakat belirli bir açıdan geçerlidir: çünkü, kanlı komediler de vardır. Louis Bonaparte, belirli bir açıdan komikti ve tarihte, başkalarını öldürmekten başka bir şey yapmayan komikler de vardır.

Paris, Haziran 1970

İÇİNDEKİLER

UYARI	5
GİRİŞ	7

1. FAŞİZMLER DÖNEMİ SORUNU

I. Emperyalizm ve Faşizm, Tekelci Kapitalizm ve Emperyalist Zincir Hakkında	13
II. Alman ve İtalyan Halkaları — Bunların Tarihçeleri	22
1. Almanya	22
2. İtalya	26
III. Faşizmler Dönemi ve III. Enternasyonal	33
1. Komintern'in Genel Görüşü ve Yön Değiştirmeleri: Sınıf Savaşının Dönem ve Adımları Sorunu	33
2. Komintern'in Faşizm Analizinde İlk Sonuç	44
IV. Sonuç: Tekelci Kapitalizme Geçiş ve «İktisadi Bunalm»	51

2. FAŞİZM VE SINIF SAVAŞI

I. Siyasal Bunalm: Faşizm ve Olağanüstü Devlet	57
1. Sorun ve Komintern	57
2. Thalheimer, Gramsci, Troçki	59
3. Analitik Çerçeve: Siyasal Bunalm, Sınıf Savaşı ve Kurumsal Sistem	63
II. Faşistleşme Süreci	65

3. FAŞİZM VE EGEMEN SINIFLAR

I. Genel Önermeler	71
1. Egemen Sınıf ve Sınıfların Egemen Fraksiyonları Arasındaki Çelişkiler	71
2. Hegemonya Bunalımı	72
3. Hegemonya Değişimleri	72
4. Temsil Edenler — Temsil Olunanlar Bağının Kopması ve Siyasal Partiler	73
5. İdeolojik Bunalım	76
6. Büyük Sermayenin ve İktidar Bloğunun Hücumu	78
7. Faşist Partiler, Faşizm ve Egemen Sınıf ve Fraksiyonlar, Egemenlik, Hegemonya ve Yönetici Sınıf: Faşizmin Göreli Özerkliği	84
II. Almanya	91
1. İktisadi Çelişkiler	91
2. Büyük ve Orta Sermaye. Faşizm «İktisaden Gerici» Bir Olgu mudur?	98
3. Bunalım ve Siyasal-İdeolojik Süreç	102
4. Nazi Partisi, Nazizm, Egemen Sınıf ve Fraksiyonlar. Hegemonya ve Yönetici Sınıf	111
III. İtalya	117
1. İktisadi Çelişkiler	117
2. Büyük Sermaye ve Toprak Sahipleri	121
3. Bunalım ve Siyasal-İdeolojik Süreç	127
4. Faşist Parti, Faşizm ve Egemen Sınıf ve Fraksiyonlar. Hegemonya ve Yönetici Sınıf	136

4. FAŞİZM VE İŞÇİ SINIFI

I. Genel Önermeler	143
1. «Bozgun Süreci» ve İşçi Sınıfının Savunması: Bunun Evreleri ve Nitelikleri	143
2. İdeolojik Bunalım Biçimleri ve Devrimci Örgütlerin Bunalımı	147
3. Sosyal-Demokrasi; Sınıf Yapısı ve İşlevi, Siyaseti ve «Sosyal-Faşizm» Tezi	152
4. Komünist Partiler ve Siyasetleri. Komintern'in Dönemeçleri ve İttifaklar Stratejisi	162
5. Faşist Örgütler, Faşizm ve İşçi Sınıfı. Faşizm Altında İşçi Sınıfının Gerçek Durumu	171

II. Almanya	174
1. Bozgun Süreci, Savunma ve Siyasal-İdeolojik Bunalım	174
2. Alman Sosyal-Demokrasisi	184
3. Alman Komünist Partisi	187
4. Nasyonal-Sosyalizm ve İşçi Sınıfı	196
III. İtalya	206
1. Bozgun Süreci ve Savunma	206
2. Siyasal-İdeolojik Bunalım, Sorel ve Devrimci Sendikacılık	208
3. İtalyan Sosyal-Demokrasisi ve Maksimalizm	212
4. İtalyan Komünist Partisi	218
5. Faşizm ve İşçi Sınıfı	228
Ek: SSCB ve Komintern	232

5. FAŞİZM VE KÜÇÜK BURJUVAZİ

I. Küçük Burjuvazinin Sınıf Yapısı ve Küçük Burjuva İdeolojisi ile İlgili Ön Açıklama	245
II. Genel Önermeler	256
1. Tekelci Kapitalizm ve Küçük Burjuvazi, Küçük Burjuvazinin İktisadi Durumu	256
2. Siyasal Bunalım: Bir Toplumsal Güç Olarak Küçük Burjuvazi, Faşist Partiler	257
3. İdeolojik Bunalım ve Faşist İdeoloji, Emperyalist İdeoloji ve Küçük Burjuva İdeolojisi	260
4. Faşizm Altında Küçük Burjuvazinin Gerçek Durumu ...	266
III. Almanya	268
IV. İtalya	274

6. FAŞİZM VE KIRLAR

I. Kırdaki Sınıflar	279
II. Genel Önermeler	286
1. Kırdaki İktisadi Durum	286
2. Siyasal-İdeolojik Bunalım	286
3. Faşist Partiler, Faşizm ve Köylü Sınıfları, Kentler ve Kırlar	289
4. Tekelci Kapitalizm ve Kırlar. Faşizm Altında Köylü Sınıfların Gerçek Durumu	291

III. Almanya	294
IV. İtalya	301

7. FAŞİST DEVLET

I. Devlet Aygıtı ve İdeolojik Aygıtlara İlişkin	
Ön Açıklamalar	311
1. Gramsci	311
2. Devlet Aygıtları Olarak İdeolojik Aygıtlar	313
3. Baskıcı Devlet Aygıtının Kolları ve İdeolojik Devlet	
Aygıtının Özellikleri	315
II. Olağanüstü Devlet Biçimi ve Faşist Devlet:	
Devlet Tipi, Devlet Biçimi ve Rejim Biçimi	323
III. Olağanüstü Devlet Biçimleri Üzerine Genel Açıklamalar .	325
1. Devletin Mücadele Biçimleri	325
2. Banka Aygıtı ve İdeolojik Aygıtlar Arasındaki	
İlişkilerde Değişmeler	326
3. Egemen Kol veya Aygıtın Yer Değiştirmesi	330
4. Hukukî Sistemde Değişiklikler: Hukukî Düzenleme ve	
Sınırları	333
5. Oy Verme İlkesinde Değişiklikler ve Bunların Anlamı:	
Tek Parti Konusu	337
6. Bürokratlaşma Göstergesi	341
7. Merkezilik ve İç Çelişkiler	341
IV. Olağanüstü Rejim Biçimi Olarak Devlet Üzerine	
Genel Önergeler	345
1. Yerleşik Sistem	345
2. Aygıtlar İçinde Faşistleşme Süreci	347
V. Almanya	350
1. Faşizmin Yükselişi	350
2. Kurulu Sistem	353
VI. İtalya	363
1. Faşizmin Yükselişi	350
2. Kurulu Sistem	364
SONUÇ	370